

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

การศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใต้
ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

จัดทำโดย

ทีมวิจัยโครงการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใต้

วิทยาเขตหาดใหญ่

วิทยาเขตปัตตานี

วิทยาเขตภูเก็ต

วิทยาเขตตรัง

วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากเงินงบประมาณแผ่นดิน

และเงินรายได้มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ประจำปีงบประมาณ 2550

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านหัตถกรรมพื้นบ้านจาก 14 จังหวัดในภาคใต้ ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (เอกสาร และอินเทอร์เน็ต) และการศึกษาภาคสนาม (การสัมภาษณ์และการจัดเวทีกลุ่มย่อย) และใช้เกณฑ์ในการเลือกศึกษาข้อมูล ได้แก่ เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่อง เชิดชูเกียรติ และได้รับรางวัลในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ระดับประเทศ หรือไม่ได้รับรางวัลเนื่องจากไม่ส่ง/ไม่มีการประกวด แต่มีผลงานเป็นประจักษ์ มีคุณค่า หรืออยู่ในสถานะเสี่ยงต่อการสูญหาย

ผลการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยได้ศึกษาจากบุคคล/กลุ่มภูมิปัญญาจำนวน 47 คน / กลุ่ม ประกอบด้วยบุคคลภูมิปัญญา 31 คน และเป็นกลุ่มภูมิปัญญา 16 กลุ่ม แบ่งเป็นภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมจำนวน 28 ชนิด โดยสามารถจัดประเภทภูมิปัญญาออกเป็น 7 ประเภท ประกอบด้วย เครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องจักสาน เครื่องถักทอ เครื่องปั้น เครื่องหนัง และงานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านท้องถิ่นได้ เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการยังชีพ เป็นงานที่ต้องอาศัยฝีมือ ทักษะ ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ การสร้างสรรค์โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมาเป็นวัตถุดิบในการผลิตและมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์หัตถกรรม สามารถสร้างงานและรายได้ให้แก่บุคคลหรือชุมชนเจ้าของภูมิปัญญานั้นๆ ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมมีทั้งที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งมีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และที่เกิดขึ้นจากการคิดค้นขึ้นใหม่โดยอาศัยประสบการณ์จากการทำงาน รวมทั้งที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการฝึกอบรมและศึกษาดูงาน

ในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน จะมีการถ่ายทอดทักษะ วิธีทำ คุณค่า และความเชื่อที่เชื่อมโยงกับงานหัตถกรรมนั้นๆ ผ่านวิธีการบอกเล่า สำนึกใจ โดยผู้รับการสืบทอด/ถ่ายทอดได้รับการเรียนรู้จากการฝึกและปฏิบัติจริง ซึ่งผู้ได้รับการสืบทอดมีทั้งแบบเจาะจงกลุ่มหรือรายบุคคล ได้แก่ ลูก หลาน เครือญาติ และลูกศิษย์ และแบบไม่เจาะจงโดยจะถ่ายทอดผ่านหลักสูตรการเรียนการสอนและกิจกรรม หรือการเปิดเป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น หัตถกรรมแกะหนังตะลุง การทำเครื่องถม หมวกใบร่มข้าว การสลักหินของพิพิธภัณฑสถานและจักสานกระจูด เป็นต้น หัตถกรรมบางประเภทจะถ่ายทอดเทคนิคการทำให้แก่สมาชิกในครอบครัวเท่านั้น เนื่องจากเป็นเรื่องของเคล็ดลับในการประกอบอาชีพ

คุณธรรมที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง ในหมู่บุคคลภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมท้องถิ่นได้ คือ การมีใจรักในการทำงาน มีความขยัน อดทน มีความเพียร มีการสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง มีความมุ่งมั่นในการสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภค

ดำเนินชีวิตแบบพอเพียง การรู้จักนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาสร้างผลงาน ซึ่งเป็นการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง ครอบครัวและคนในชุมชน หรือการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ตลอดจนการแสดงความเคารพต่อครูผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา

หัตถกรรมพื้นบ้านท้องถิ่นได้ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย เนื่องจากเป็นงานที่สร้างรายได้ ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียง มีการรับรองคุณภาพโดยเข้าร่วมคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป หรือเป็นหัตถกรรมที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานต่างๆ ส่วนหัตถกรรมพื้นบ้านที่อยู่ในสถานะเสี่ยง คือ หัตถกรรมที่ขาดผู้สืบทอด และขาดโอกาสทางการตลาด

สำหรับแนวทางในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ในสถานะโลกปัจจุบัน คือ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม พัฒนาต่อยอด สร้างคุณค่าและมูลค่า ตลอดจนการดำเนินงานเพื่อป้องกันภูมิปัญญาที่อยู่ในสถานะเสี่ยงต่อการสูญหายให้สามารถอยู่คู่กับท้องถิ่นได้ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเพื่อลูกหลานต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยครั้งนี้ สำเร็จด้วยดีด้วยความกรุณาของผู้ที่สละเวลาให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ได้แก่ บุคคลและกลุ่มภูมิปัญญาผู้ให้ข้อมูล องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ด้านศิลปะการแสดง หัตถกรรมพื้นบ้าน และอาหารพื้นบ้านในท้องถิ่นได้ ทั้ง 14 จังหวัดภาคใต้

ขอขอบคุณผู้ร่วมศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากทั้ง 5 วิทยาเขตทุกท่าน ที่สละเวลา ร่วมคิด ร่วมแรง ร่วมใจในการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ที่มีคุณค่าในครั้งนี้จนได้งานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณหน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้รายงานฉบับนี้สามารถสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

หากมีสิ่งผิดพลาดประการใดในการจัดทำรายงานฉบับนี้ ขอกราบอภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย

คณะผู้วิจัย

2554

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
รายการตาราง	ฉ
รายการภาพประกอบ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาของการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	2
ขอบเขตของการวิจัย	2
บทที่ 2 สํารวจเอกสาร	3
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	23
บทที่ 4 ผลการวิจัย	25
1. ภูมิปัญญาการทำกระบอกขนมจีนทองเหลือง	25
1.2 ข้อมูลทั่วไปของการทำกระบอกขนมจีนทองเหลือง	25
1.3 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำกระบอกขนมจีนทองเหลือง ของนายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้า	26
2. ภูมิปัญญาเครื่องดนตรี	32
2.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาเครื่องดนตรี	32
2.3 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำเครื่องดนตรีของนายนิคม นกอักษร	33
2.4 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำเครื่องดนตรีของอาจารย์ระไว สุกเฉลย	42
3. ภูมิปัญญาตีมีด	
3.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการตีมีด	50
3.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการตีมีดของนายเจ๊ะหีม ล้าปัง (มีดพร้าโคกสัก)	51
3.4 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์มีดพร้านาบือของนายประเวชชิตจันทร์	55
3.5 ข้อมูลจำเพาะของบุคคลภูมิปัญญาการตีเหล็กของนายปริพัทธ์ จาคูจิรานนท์	62
4. ภูมิปัญญาเรือจำลองโบราณ	65
4.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาเรือจำลองโบราณ	65

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาเรือจำลองโบราณนายปฏิทิน ไกรวัลย์	66
5. ภูมิปัญญาการทำเรือหัวโทงจำลอง	68
5.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำเรือหัวโทงจำลอง	68
5.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำเรือหัวโทงจำลอง	69
6. ภูมิปัญญาการทำกรงนก	72
6.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำกรงนก	72
6.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำกรงนกของนายชาฟารี เสาะมัน	72
7. ภูมิปัญญาตะกร้าไม้มังเคล	78
7.2 ข้อมูลทั่วไปของการทำผลิตภัณฑ์ไม้มังเคล	78
7.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์ไม้มังเคล ของกลุ่มประดิษฐ์ตะกร้าไม้มังเคล	79
8. ภูมิปัญญาเครื่องจักสานย่านลิเภา	86
8.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาของเครื่องจักสานย่านลิเภา	86
8.3 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำเครื่องจักสานย่านลิเภา ของศูนย์ศิลปะหัตถกรรมนครศรีธรรมราช	87
9. ภูมิปัญญาจักสานเชือกกล้วย	92
9.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาจักสานเชือกกล้วย	92
9.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาจักสานเชือกกล้วยคูเต่า	93
9.4 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาจักสานเชือกกล้วยของนางอรรรรณ เพชรพรม	99
10. ภูมิปัญญาหัตถกรรมจากไผตาล	101
10.2 ข้อมูลทั่วไปของหัตถกรรมจากไผตาล	101
10.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมจากไผตาลของกลุ่มหัตถกรรมกระจุค	101
11. ภูมิปัญญาหัตถกรรมกระจุค	109
11.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาหัตถกรรมกระจุค	109
11.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำหัตถกรรมกระจุคของกลุ่มหัตถกรรมกระจุค	109
11.4 ข้อมูลพื้นฐานของภูมิปัญญาหัตถกรรมกระจุคของกลุ่มแม่บ้านสตรีพัฒนาแปรรูป ผลิตภัณฑ์กระจุค	116

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
11.5 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมกระจุค กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรปลาตรอกร่วมใจ	121
11.6 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์จักสานจากต้นกระจุค ของนางถนอม สัมฤทธิ์กุล	125
11.7 ข้อมูลจำเพาะของบุคคลภูมิปัญญาการจักสานกระจุค ของกลุ่มแม่บ้านวัดพัฒนาราม	129
12. ภูมิปัญญาจักสานเสื่อเตย	131
12.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำเสื่อเตย	131
12.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำเสื่อเตยของนางเอียด เบนัดพิช	132
13. ภูมิปัญญาหมวกใบร่มข้าว	136
13.2 ข้อมูลทั่วไปของการทำหมวกใบร่มข้าว	136
13.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำหมวกใบร่มข้าว ของกลุ่มจักสานหมวกใบร่มข้าวบ้านปากหู้	137
14. ภูมิปัญญาลอบปลาหมึก	145
14.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำลอบปลาหมึก	145
14.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำลอบปลาหมึก ของนางถนอมศรี ภู่สกุล	146
15. ภูมิปัญญาผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ	150
15.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ	150
15.3. ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ	152
16. ภูมิปัญญาผ้ายกเมืองนคร	159
16.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาผ้ายกเมืองนคร	159
16.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทอผ้ายกเมืองนคร ของยายซ้อย ไตรพร	160
17. ภูมิปัญญาผ้าทอเกาะขย	171
17.2 ข้อมูลทั่วไปของผ้าทอเกาะขย	171
17.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผ้าทอเกาะขย	171
18. ภูมิปัญญาผ้าทอบ้านท่ากระเจาย	178
18.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาผ้าทอบ้านท่ากระเจาย	178
18.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทอผ้าของกลุ่มทอผ้าท่ากระเจาย	178

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
19. ภูมิปัญญาผ้าทอนาหมื่นศรี	182
19.2 ข้อมูลทั่วไปของผ้าทอนาหมื่นศรี	182
19.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผ้าทอนาหมื่นศรี	183
20. ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยง	187
20.2 ข้อมูลทั่วไปของการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยง	187
20.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยงของนางแก้ว เวชสารศรี	193
20.4 ข้อมูลจำเพาะของบุคคลภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาของนางจำเป็น รัศมีเมือง	197
20.5 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาของนางมวน เพิ่มพูน	202
21. ภูมิปัญญาหัตถกรรมแกะรูปหนังตะลุง	205
21.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาหัตถกรรมแกะหนังตะลุง	205
21.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมแกะหนังตะลุงของหนังสุชาติ ทรัพย์สิน	206
21.4 ข้อมูลพื้นฐานของหัตถกรรมแกะหนังตะลุงของนายอิม จันทรชุม	216
21.5 ข้อมูลพื้นฐานของภูมิปัญญาหัตถกรรมแกะหนังตะลุงของนายเสนห์ ชูวิจิตร	223
21.6 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการแกะหนังตะลุงของนายสุวิทย์ ชูแก้ว	230
22. ภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าว	235
22.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าว	235
22.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าวของกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านคีรีวง	235
22.4 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าวของกลุ่มอาชีพผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว	243
22.5 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าวของนายปลื้ม ชูคง	247
22.6 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าวของนายบัญชา แขวงหลัง	253
23. ภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์จากเกลือปลา	257
23.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์จากเกลือปลา	257
23.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาของผลิตภัณฑ์จากเกลือปลาบ้านเขาแก้ว	257
24. ภูมิปัญญาทริคมโนราห์	264
24.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาหัตถกรรมทริคมโนราห์	264

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
24.3 ข้อมูลพื้นฐานของภูมิปัญญาหัตถกรรมเทริดมโนราห์ของนายล่าย หนุยก	265
24.4 ข้อมูลพื้นฐานของภูมิปัญญาหัตถกรรมเทริดมโนราห์ของนายพัน เลื่อนจันทร์	272
24.5 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาเทริดมโนราห์นายประเทือง สัจบุตร	276
25. ภูมิปัญญามุกและสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอย	278
25.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาภัณฑ์จากมุกและสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอย	278
25.3 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำมุกและสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอย ของนายอมร ขรภูมิ	278
25.4. ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์ไข่มุกทะเลนางน้ำอ้อย ปานขวัญ	283
26. ภูมิปัญญาศิลปปะการเขียนพู่กันจีนและตัดกระดาษมงคล	288
26.2 ข้อมูลทั่วไปของศิลปปะการเขียนพู่กันจีนและตัดกระดาษมงคล	288
26.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาศิลปปะการเขียนพู่กันจีนและตัดกระดาษมงคล	290
27. ภูมิปัญญาพิพิธภัณฑ์ปลาหิน	295
27.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาพิพิธภัณฑ์ปลาหิน	295
27.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาพิพิธภัณฑ์ปลาหินของนายกิตติ สีนอุดม	296
28. ภูมิปัญญาไม้กวาดดอกอ้อ	300
28.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำไม้กวาดดอกอ้อ	300
28.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำไม้กวาดดอกอ้อของนางลัดดา สุริฉาย	300
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย	303
เอกสารอ้างอิง	323
ภาคผนวก ก คณะผู้จัดทำวิจัย	332
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์	333

รายการตาราง

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /

วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

หน้า

304

รายการภาพประกอบ

	หน้า
ภาพที่ 1 กระบอกขนมจีน (ทำจากทองเหลือง)	26
ภาพที่ 2 นายสวัสดิ์ พันธุ์ค้อหล้า	27
ภาพที่ 3 การทำนลา	29
ภาพที่ 4 การทำรูปทรงด้วยขี้ผึ้ง	29
ภาพที่ 5 เบ้าพร้อมสำหรับหลอมทองเหลือง	30
ภาพที่ 6 นายสวัสดิ์ พันธุ์ค้อหล้าและบุคคลสืบทอด	31
ภาพที่ 7 ชิ้นทำจากเครื่องถมเงิน	32
ภาพที่ 8 นายนิคม นกอักษร	33
ภาพที่ 9 การตอกกลวดลาย	38
ภาพที่ 10 แท่งขาลม	39
ภาพที่ 11 การลงขาลม	39
ภาพที่ 12 กำไลถมเงินฝีมือนายนิคม นกอักษร	40
ภาพที่ 13 กำไลถมทองฝีมือนายนิคม นกอักษร	41
ภาพที่ 14 อาจารย์ระไวย สุดเฉลย	43
ภาพที่ 15 การขึ้นรูปกำไลโป่งและท้องกำไลโป่ง	45
ภาพที่ 16 ลงขาลมบนกำไล	45
ภาพที่ 17 กำไลถมเงิน ที่ผ่านการขัดขาลมส่วนที่ไม่ต้องการออกแล้ว	46
ภาพที่ 18 กำไลถมทองที่ทำเสร็จแล้ว	47
ภาพที่ 19 นายเจ๊ะหีม ล้าโป่ง	51
ภาพที่ 20 ทิ้งที่ใช้ตีเหล็ก	52
ภาพที่ 21 เศษเหล็กที่ใช้ทำมีดพร้า	53
ภาพที่ 22 การแบนต้องทำขณะเหล็กร้อนแดง	53
ภาพที่ 23 การตะไบตกแต่งคมมีด	54
ภาพที่ 24 บ่อน้ำที่ใช้ชุบคม	54
ภาพที่ 25 นายประเวช ชิดจันทร์	56
ภาพที่ 26 ตัวอย่างเศษเหล็กที่นำมาตีมีด	59
ภาพที่ 27 โรงตีมีดนาป้อ	60
ภาพที่ 28 การตีมีดต้องตีในขณะที่เหล็กร้อนจัด	60

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 29 มีดพร้าที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว	60
ภาพที่ 30 นายปริพัทธ์ จาคูจิรานนท์	63
ภาพที่ 31 การตีมีดต้องตีขณะที่ไฟร้อนแดง	64
ภาพที่ 32 ผลงานของนายนายปริพัทธ์ จาคูจิรานนท์	64
ภาพที่ 33 เรือจำลองโบราณ	65
ภาพที่ 34 นายปฏิทิน ไกรวัลย์	66
ภาพที่ 35 นายปฏิทิน ไกรวัลย์ขณะให้ข้อมูล	67
ภาพที่ 36 รางวัลที่ได้รับ	67
ภาพที่ 37 เรือหัวโทง	69
ภาพที่ 38 นายชาฟารี เสาะมัน	73
ภาพที่ 39 หวายที่ใช้ทำกรงนกเขา	74
ภาพที่ 40 เครื่องมือที่ใช้ทำกรงนกเขา	74
ภาพที่ 41 กรงนกเขาที่ประกอบเสร็จแล้ว	76
ภาพที่ 42 หัวกรงนกเขา	76
ภาพที่ 43 สวดลาขที่นายเซาะมันทำขึ้น	77
ภาพที่ 44 กรงนกเขาที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว	78
ภาพที่ 45 ต้นมังเคล	78
ภาพที่ 46 นางนันทา ชัยสุข	79
ภาพที่ 47 ไม้มังเคลที่เตรียมไว้ก่อนนำมาแปรรูป	83
ภาพที่ 48 การประกอบตะกร้าไม้มังเคล	83
ภาพที่ 49 ผลิตภัณฑ์จากไม้มังเคล	84
ภาพที่ 50 ย่านลิเภา	86
ภาพที่ 51 กระเป๋าย่านลิเภา	87
ภาพที่ 52 สาธิตวิธีการทำเส้นตอก	89
ภาพที่ 53 โครงไม้รังโรสำหรับทำกระเป๋าจากย่านลิเภา	90
ภาพที่ 54 การเคลือบเงาของผลิตภัณฑ์	91
ภาพที่ 55 ตัวล็อกกระเป๋าที่ใช้ตกแต่งกระเป๋าย่านลิเภา	91

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 56 นางเปี่ยน จินดาวงศ์	93
ภาพที่ 57 เชือกกล้วยที่ใช้ในการจักสาน	96
ภาพที่ 58 การอบเชือกกล้วย	97
ภาพที่ 59 เชือกกล้วยที่ผ่านการรีดเรียบรื้อแล้ว	97
ภาพที่ 60 ผลิตภัณฑ์จากหัตถกรรมจักสานเชือกกล้วย	97
ภาพที่ 61 นางเสริญศิริ หนูเพชร	101
ภาพที่ 62 กาบตาลสำหรับทำไผตาล	102
ภาพที่ 63 ไผตาลที่พร้อมใช้	103
ภาพที่ 64 ผลิตภัณฑ์จากไผตาล	104
ภาพที่ 65 การทอไผตาล	105
ภาพที่ 66 นางหนูชีพ จันทวิเศษ ประธานกลุ่ม	109
ภาพที่ 67 กระจุกที่เตรียมไว้สำหรับสานสามารถใช้ได้ตลอดปี	112
ภาพที่ 68 การเก็บริมกระเป๋าด้วยวิธี “แป้”	113
ภาพที่ 69 วิธีการเก็บริมเสื่อและกระสอบด้วยวิธีการ “แน่น”	113
ภาพที่ 70 ตัวอย่างการสานหู/สายสะพาน หรือใช้ตกแต่งเครื่องจักสาน	114
ภาพที่ 71 นางอรุณวรรณ วิเชียรบุตร ประธานกลุ่ม	116
ภาพที่ 72 หม้อค้ำสำหรับข้อมกระจุก	118
ภาพที่ 73 เทคนิคการแปรรูปผลิตภัณฑ์	119
ภาพที่ 74 การตกแต่งผลิตภัณฑ์กระจุก	119
ภาพที่ 75 ลูกหลานในชุมชน-ผู้สืบทอดภูมิปัญญาในอนาคต	121
ภาพที่ 76 การทำงานของกลุ่ม	121
ภาพที่ 77 ผลิตภัณฑ์ที่วางจำหน่ายในอาคารแสดงสินค้า	122
ภาพที่ 78 การรีดกระจุกให้แบน	123
ภาพที่ 79 การสานกระจุกแบบต่างๆ	123
ภาพที่ 80 ลวดลายต่างๆบนเครื่องจักสาน	124
ภาพที่ 81 นางถนอม สัมฤทธิ์กุล	125
ภาพที่ 82 ผลิตภัณฑ์กระจุกฝีมือของนางถนอม สัมฤทธิ์กุล	127
ภาพที่ 83 การสานเสื่อกระจุก	128

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

หน้า

ภาพที่ 84 มผช. ที่ได้รับ	128
ภาพที่ 85 ผลิตภัณฑ์กระดาษของกลุ่มแม่บ้านวัดพัฒนาราม	129
ภาพที่ 86 ผลิตภัณฑ์กระดาษที่นิยมใช้ในชีวิตประจำวัน	130
ภาพที่ 87 ผลิตภัณฑ์ที่วางจำหน่ายภายในกลุ่ม	130
ภาพที่ 88 นางเอ็ชค เขนึคพิช	132
ภาพที่ 89 การใช้มีดกรีดหนามออกให้หมดตลอดเส้น	133
ภาพที่ 90 การใช้จ๊กชึกรีดเตยเพื่อให้ได้ขนาดตามต้องการ	134
ภาพที่ 91 เสื้อเตยหนามที่ใช้ในพิธีกรรมการแต่งงานของชาวไทยมุสลิม	134
ภาพที่ 92 กระเป่าและลูกจ้งได้จากกรจกสานหนาม	135
ภาพที่ 93 นางฟาเร็ช มาศโอสถ บุตรสาวผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทำเสื้อเตย	136
ภาพที่ 94 ต้นไบรมัข้าวที่นำไบรมมาใช้ทำหมวก	136
ภาพที่ 95 นางจรรยา อัคคัถษณั (ประธานกลุ่มไบรมัข้าวในปัจจุบัน)	130
ภาพที่ 96 สาธิตกรเหลาไม้ไผ่เหม็ยง	142
ภาพที่ 97 สาธิตกรสานโครงหมวก	142
ภาพที่ 98 สาธิตกรวางไบรมัข้าวเรียงซ้อนกันบนโครงหมวก	143
ภาพที่ 99 หมวกไบรมัข้าวที่พร้อมใช้งาน	144
ภาพที่ 100 นางถนอมศรึ ภู่สกุล	145
ภาพที่ 101 ไม้บังเคล หวาย และอวนวัสดุหลักที่ใช้ในการทำลอบปลาหมึก	147
ภาพที่ 102 โครงลอบปลาหมึกที่พร้อมสาน	148
ภาพที่ 103 ลอบปลาหมึกที่สำเร็จเรียบร้อยแล้ว	148
ภาพที่ 104 กลุ่มมัคัช้อมสิทธรรมาคิบ้านคิรีวง	122
ภาพที่ 105 หม้อคั้มเพื่อเตรียมสิทธรรมาคิสำหรับการช้อม	155
ภาพที่ 106 ตัวอย่างการมัคัลยผ้า	156
ภาพที่ 107 ผ้ามัคัช้อมสิทธรรมาคิที่ช้อมเสร็จเรียบร้อยแล้ว	157
ภาพที่ 108 ผ้ามัคัช้อมที่พร้อมจำหน่าย	157
ภาพที่ 109 ยายช้อย ไตรพร	160
ภาพที่ 110 ผ้าแก็กั หรือเรียกกัว่า ผ้าลายตาสมุก	161
ภาพที่ 111 เส้นด้ายที่นำมาทอผ้ายคนคร	133

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 112 ผ้าทอฝีมือนายช้อย ไตรพร	169
ภาพที่ 113 ลายก้านแย่งและลายดอกเขมร ลวดลายเอกลักษณ์ของผ้ายกนศร	169
ภาพที่ 114 นายกริม สินธุรัตน์	172
ภาพที่ 115 ผ้าทอเกาะขอลายดอกพะยอมประยุกต์	176
ภาพที่ 116 นายกริม สินธุรัตน์ รับรางวัลครูปัญญาไทย เมื่อพ.ศ. 2549	177
ภาพที่ 117 โรงทอของกลุ่มทอผ้าบ้านท่ากระเจา	178
ภาพที่ 118 ร้านค้าของกลุ่มทอผ้าบ้านท่ากระเจา	181
ภาพที่ 119 กี่พื้นบ้าน	185
ภาพที่ 120 ช่างทอผ้านาหมื่นศรีรุ่นบุกเบิก	185
ภาพที่ 121 ผ้าพานซ้างที่ใช้ในพิธีงานศพ	186
ภาพที่ 122 เครื่องปั้นดินเผา	187
ภาพที่ 123 การหมักดิน	189
ภาพที่ 124 การนวดดิน	199
ภาพที่ 125 นางแหวด เวชสารศรี	193
ภาพที่ 126 นางแหวด เวชสารศรี สาริตการ “เจิง” ดินเหนียว	196
ภาพที่ 127 นางจำเป็น รักษ์เมือง	197
ภาพที่ 128 อุปกรณ์ที่ช่วยในการทำลวดลายซึ่งเลียนแบบอุปกรณ์โบราณ	199
ภาพที่ 129 นางจำเป็น รักษ์เมือง สาริตการแกะลาย	199
ภาพที่ 130 เตาเผาเครื่องปั้นดินเผา	200
ภาพที่ 131 นางมวน เพิ่มพูน	202
ภาพที่ 132 นางมวนกับความสุขจากการทำงาน	203
ภาพที่ 133 การใช้ประสาทสัมผัสแทนสายตา	204
ภาพที่ 134 ลูกสาวนางมวนที่คอยช่วยในส่วนมีนางมวนทำไม้ไผ่	204
ภาพที่ 135 หม้อที่นางมวนปั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว	204
ภาพที่ 136 นายสุชาติ ทรัพย์สิน	206
ภาพที่ 137 ผลงานของนางสุชาติ ทรัพย์สิน	209
ภาพที่ 138 เครื่องมือที่ใช้ในการแกะหนังตะลุง	210
ภาพที่ 139 สีที่ใช้ในการทารูปหนัง	211

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 140 ผนังตะลุงที่แกะเสร็จแล้ว	212
ภาพที่ 141 นายอิม จันทรชุม	216
ภาพที่ 142 แผ่นหนังที่ผ่านการฟอก	219
ภาพที่ 143 นายอิม จันทรชุม สาธิตการแกะหนัง	219
ภาพที่ 144 ภาพผนังตะลุงที่แกะสำหรับใส่กรอบ	219
ภาพที่ 145 พิธีไหว้ครู	221
ภาพที่ 146 ภรรยา และบุตรชายผู้สืบทอดภูมิปัญญาการแกะหนัง	222
ภาพที่ 147 นายเสน่ห์ ชูวิจิตร	223
ภาพที่ 148 เครื่องมือส่วนหนึ่งที่ใช้ในการแกะหนัง	226
ภาพที่ 149 สาธิตการเขียนลายด้วยมีดแกะหนัง	227
ภาพที่ 150 นายเสน่ห์ ชูวิจิตร สาธิตการแกะลาย	227
ภาพที่ 151 ผลงานการแกะหนังตะลุงของนายเสน่ห์ ชูวิจิตร	228
ภาพที่ 152 นายสุวิทย์ ชูแก้ว	230
ภาพที่ 153 ผนังตะลุงฝีมือจากภูมิปัญญาของช่างแกะหนัง “นายสุวิทย์ ชูแก้ว”	234
ภาพที่ 154 การถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น	235
ภาพที่ 155 นายวีระ เชนย	236
ภาพที่ 156 ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จากกะลามะพร้าว	238
ภาพที่ 157 การขูดผิวกะลามะพร้าว	240
ภาพที่ 158 นายวีระ เชนยและผู้สืบทอด	242
ภาพที่ 159 โล่เกียรติคุณบุคคลพิการตัวอย่าง ประจำปี 2550 253	242
จากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์	
ภาพที่ 160 วิธีการขูดกะลา	244
ภาพที่ 161 กระจาดแขวนต้นไม้	245
ภาพที่ 162 กระจุกจากกะลามะพร้าว	245
ภาพที่ 163 รองเท้าจากกะลามะพร้าว	246
ภาพที่ 164 นายปลื้ม ชูคง	247
ภาพที่ 165 เครื่องมือไฟฟ้าที่ใช้เป็นเครื่องทุ่นแรง	250
ภาพที่ 166 งานหัตถกรรมจากที่ตกแต่งเสร็จแล้ว	251

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 167 ตัวอย่างชิ้นงานที่เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม	251
ภาพที่ 168 กะลามะพร้าว	254
ภาพที่ 169 กะลาที่ขัดด้วยกระดาษทรายเรียบร้อยแล้ว	255
ภาพที่ 170 กะลาที่มีการฉลุลายเพื่อทำเครื่องประดับหรือส่วนประกอบหัตถกรรมกะลา	255
ภาพที่ 171 ตัวอย่างหัตถกรรมกะลามะพร้าว	256
ภาพที่ 172 นางเบญจวรรณ เดชะมาก	257
ภาพที่ 173 เกล็ดปลาที่พร้อมใช้	260
ภาพที่ 174 ผลิตภัณฑ์จากเกล็ดปลา	261
ภาพที่ 175 ดอกไม้จากเกล็ดปลา	262
ภาพที่ 176 โล่ที่ได้รับ	263
ภาพที่ 177 นางป๊อ หนูยก อายุ 73 ปี ภรรยาผู้สืบทอดการทำเทริด	265
ภาพที่ 178 การใช้มิด (ตัดแปลงมาจากมิดกริดยาง) ปาดกะโหลก	267
ภาพที่ 179 ยอดเทริดที่ทำจากไม้กระท้อน	268
ภาพที่ 180 หูที่ใช้ประกอบทำเทริด	268
ภาพที่ 181 โครงเทริดที่ทำด้วยไม้ไผ่	268
ภาพที่ 182 เกร็ดที่ประยุกต์ที่ทำจากแกลลอนแทนหนังวัว	269
ภาพที่ 183 เบ้าที่ใช้สำหรับทำกนก	269
ภาพที่ 184 โครงที่ทำชั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว	269
ภาพที่ 185 เทริดและยอดเทริดที่ทำทองเสร็จแล้ว	270
ภาพที่ 186 เทริดมโนราห์ที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว	270
ภาพที่ 187 นายพัน เลื่อนจันทร์	272
ภาพที่ 188 เครื่องมือที่ใช้ทำเทริด	273
ภาพที่ 189 ด้านในของเทริด	275
ภาพที่ 190 เทริดมโนราห์ที่ทำโดยนายพัน เลื่อนจันทร์	275
ภาพที่ 191 เทริดมโนราห์ฝีมือนายประเทือง สัจบุตร	276
ภาพที่ 192 นายอมร ขรภูมิ	279
ภาพที่ 193 บรรยากาศภายในร้านมุกอมรศิลป์	280
ภาพที่ 194 เปลือกหอยที่นำมาใช้ทำเครื่องประดับ	281

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 194 ผลิตภัณฑ์จากเปลือกหอยและหอยมุก	282
ภาพที่ 196 นางน้ำอ้อย ป่านขวัญ	283
ภาพที่ 197 การแกะมุกจากหอยมุก	296
ภาพที่ 198 แสดงมุกขนาดต่างๆ	286
ภาพที่ 199 รูปร่างของมุกแบบต่างๆ	286
ภาพที่ 200 แสดงมุกสีต่างๆ	287
ภาพที่ 201 ความงดงามของมุกสีต่างๆ	277
ภาพที่ 202 เครื่องประดับจากมุกและเปลือกหอยมุก	288
ภาพที่ 203 งานเขียนคำอวยพรภาษาจีนฝีมือโกเกี้ยว หมายถึง “โชคดี”	293
ภาพที่ 204 พิพิธภัณฑสถานปลาหิน	296
ภาพที่ 205 นายกิตติ สีนอุดม	296
ภาพที่ 206 เครื่องเจียหิน	298
ภาพที่ 207 ปลาที่แกะสลักจากหินแท้อๆ	299
ภาพที่ 208 มุมหนึ่งที่แสดงวิถีชีวิตของปลาทะเล	299
ภาพที่ 209 ผู้แสดงปลาทะเลชนิดต่างๆ	299
ภาพที่ 210 ภาพรางวัลและผลงานที่ได้รับ	300

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาของการวิจัย

เนื่องในโอกาสที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ก่อตั้งขึ้นเป็นปี 40 มหาวิทยาลัยจึงกำหนดการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อเฉลิมฉลองขึ้น ระหว่าง วันที่ 13 มีนาคม 2550 ถึงวันที่ 13 มีนาคม 2551 และมีคำริให้ดำเนินโครงการการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นต้นทุนทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นภาคใต้ ทั้ง 14 จังหวัด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของชาวบ้านในชุมชนที่ได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นแหล่งทุนทางสังคมและวัฒนธรรม อันได้แก่ ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง ภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรม และอาหารพื้นบ้าน เป็นต้น ด้วยการศึกษารวบรวมองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่า ทั้งในส่วนของภูมิปัญญาที่มีชื่อเสียงซึ่งได้ผ่านการประกวดและได้รับรางวัล รวมถึงภูมิปัญญาที่ไม่ได้มีการจัดประกวดหรือไม่ได้รับรางวัล แต่เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่า หาได้ยากหรือกำลังสูญหาย

อนึ่ง ผลจากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ จะนำไปจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่เป็นแหล่งเรียนรู้และการค้นคว้าที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านให้แก่ชนรุ่นหลัง เนื่องจากภาคใต้มีภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่มากมาย และการรวบรวมองค์ความรู้ของภูมิปัญญาที่มีอยู่ยังกระจัดกระจาย และอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานต่างๆ ทำให้การเข้าถึงแหล่งข้อมูลเป็นไปได้ด้วยความยากลำบากและต้องใช้เวลาในการสืบค้นมาก ดังนั้นผลจากการศึกษาในครั้งนี้สามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์แก่เยาวชน นักศึกษา และผู้สนใจในการเรียนรู้ถึงแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์หรือสืบทอดภูมิปัญญาต่างๆ และการนำภูมิรู้และภูมิธรรมของภูมิปัญญานั้นๆ ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริม สร้างขวัญ และกำลังใจให้แก่ครุภูมิปัญญาให้มีพลังในการสร้างสรรค์งานพัฒนาและถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ดั่งามเพื่อการสืบทอดต่อไป ตลอดจนยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งในการปฏิบัติภารกิจด้านการทำนุบำรุงวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย โดยการมีส่วนร่วมของบุคลากรจากทุกวิทยาเขต

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นใต้ ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง ภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นบ้าน และภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นบ้าน
- (2) เพื่อจัดทำเอกสารในเชิงวิชาการที่แสดงให้เห็นถึงภาพรวมของภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคใต้

3. ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- (1) ได้องค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถเชื่อมโยงสู่บัณฑิตศึกษาได้
- (2) เป็นการสร้างความเข้มแข็งด้านการวิจัยให้แก่วิทยาเขตต่างๆ และมหาวิทยาลัย
- (3) ได้ mapping ของภูมิปัญญาพื้นบ้านภาคใต้ในกรอบของการศึกษา
- (4) ได้ mapping ของกลุ่ม/บุคคลที่รับสืบทอดภูมิปัญญานั้นๆ

4. ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นใต้ ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ 14 จังหวัดภาคใต้ โดยได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาที่ใช้ในการศึกษาข้อมูล 3 ประเภท ดังนี้

- (1) ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง
- (2) ภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรม
- (3) ภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นบ้าน

บทที่ 2

สำรวจเอกสาร

1. ความหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม ถือเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคม ตั้งแต่เกิดจนตายเป็นต้นไป หากมองความหมายของ คำว่า “วัฒนธรรม”(Culture) ไม่สามารถกำหนดได้ตายตัว เนื่องจากในตัวบริบทของตัววัฒนธรรมเองมีความหมายได้หลายนัยและครอบคลุมไปทุกเรื่อง การให้ความหมายหรือ นิยามของคำว่า “วัฒนธรรม” นั้นมีผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” อาทิ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของวัฒนธรรม ว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ นอกจากนี้พระราชบัญญัติวัฒนธรรม พ.ศ. 2548 ให้ความหมายของวัฒนธรรม ว่า คือ “ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม และความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวความก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน ทางวิชาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ในหมู่ของตน

พระยาอนุমানราชชน ได้กล่าวว่า “วัฒนธรรม” คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตขึ้น สร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีของส่วนรวม มีการถ่ายทอดสืบกันรวมทั้งผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสืบต่อกันมาเป็นประเพณี ตลอดจนความรู้สึก ความคิดเห็น และกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาได้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ระเบียบประเพณี เป็นต้น

Taylor กล่าวว่า “วัฒนธรรม” เป็นส่วนทั้งหมดที่ซับซ้อน ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารถอื่นๆที่มนุษย์ได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

ศาสตราจารย์ประเวศ วะสี กล่าวว่า “วัฒนธรรม” คือ พลังของสังคมทางภูมิปัญญา เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป (www.culture.go.th/study.php)

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ความเจริญงอกงามซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการสั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งและจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดพฤติกรรมและผลผลิต ทั้งที่เป็น

รูปธรรมและนามธรรม อันควรค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้างเอตทัคคะ และ แลกเปลี่ยน เพื่อสร้างคุณภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้ มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีสุข สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของ มนุษยชาติ (www.poompunyathai.th.gs/web-p/oompunyathai/04.htm)

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมได้ ครอบคลุมเอาสาระที่เกี่ยวกับวิถีในการดำเนินชีวิต ของกลุ่มชน เป็นพฤติกรรมที่ใช้ในการผลิตและสรรค์สร้างของกลุ่มคนในสังคม อันเกิดมาจากการ เรียนรู้ร่วมกัน จนกลายเป็นพลังสังคมในการสร้างภูมิปัญญาที่ตอบสนองต่อความรู้สึก จิตใจ และ สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตทั้งในส่วน ที่เป็นเครื่องมืออุปโภค บริโภค ซึ่งทำให้เกิดเป็นระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติได้อย่างสมดุล โดยแสดงออกมาในรูปแบบ ศิลปะ ภาษာ ความเชื่อ ขนบประเพณีและวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมจะถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งและ ไปสู่รุ่นหนึ่ง มีการพัฒนาตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรมทั้งภายในและภายนอกสังคม

2. ภูมิปัญญาไทย

2.1 ความหมายและประเภทของภูมิปัญญาไทย

คนไทยมีถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทยมายาวนาน โดยมีปฏิสัมพันธ์กับ สภาพภูมิประเทศธรรมชาติแวดล้อมและชนเชื้อชาติอื่นๆ ที่อาศัยในบริเวณนี้ ซึ่งต่างรู้จักคิดและ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม มีการไปมาหาสู่กันระหว่างชนชาติทั้งใน เรื่องของการค้าขาย การทำสงคราม การอพยพโยกย้ายที่ทำมาหากิน ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดสิ่ง ที่เรียกว่า วัฒนธรรมขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนไทยไม่ว่าจะย้ายไปอยู่แห่งใด ได้สร้างสรรค์ สิ่งใหม่ๆ เพื่อให้ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคม สิ่งเหล่านี้จึงเป็นที่มาของวัฒนธรรมนั่นเอง

สำหรับคำว่า “ภูมิปัญญาไทย” มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมไทย กล่าวคือ ภูมิ ปัญญาไทยมีเป็นสิ่งที่มาจากคนและเป็นสิ่งที่คนไทยประดิษฐ์คิดค้นหรือสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อความ สะดวกในการดำรงชีวิต ซึ่งอาจได้มาจากบรรพบุรุษ ผู้ซึ่งมีความรู้ด้านภูมิปัญญาไทย หรืออาจได้มา จากชาวต่างชาติแล้วมีการนำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมของไทยจนเกิดเป็นภูมิปัญญาไทยขึ้น (www.poompunyathai.th.gs/web-p/oompunyathai/04.htm)

กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ (2548 :13-15) ได้ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาไทย ว่า หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสังสมประสบการณ์ที่ผ่าน กระบวนการเรียนรู้ เลือกรร ประยุกต์ พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนา วิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะ เป็นองค์รวมและมีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็น ที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ ที่จะช่วยให้การเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการ

ปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมและขอบข่ายรวมของภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในหลายด้าน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 9 ด้าน ดังนี้

(1) ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี เป็นการพัฒนามาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม เพื่อให้คนสามารถพึ่งตนเองได้ตามสภาวะต่างๆ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาด้านการผลิต การแก้ปัญหาด้านการตลาด และการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตรเข้ามาปรับใช้ เป็นต้น

(2) ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม เป็นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูป เพื่อการบริโภคที่ปลอดภัยและประหยัด อันเป็นขบวนการให้ชุมชนพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดจนมีการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

(3) ด้านการแพทย์แผนไทย เป็นความสามารถในการจัดการป้องกันปัญหาและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน โดยการใช้อาสมุนไพรรักษา การนวดแผนโบราณ เป็นต้น

(4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดเป็นความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ พัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

(5) ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ความสามารถในด้านการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจในชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม

(6) ด้านศิลปกรรม เป็นความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ กวีศิลป์ และการละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น

(7) ด้านภาษาและวรรณกรรม คือ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา โดยเฉพาะภาษาถิ่น และภาษาไทยตามภูมิภาคต่างๆ ตลอดจนวรรณกรรมท้องถิ่น เป็นการฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ

(8) ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี คือ ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ปรัชญา ความเชื่อ ประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าและเหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ และสังคม

(9) ด้านโภชนาการ คือ ความสามารถในการเลือกสรรทรัพยากร นำมาประดิษฐ์ปรุงแต่งอาหาร ให้เหมาะสมกับสภาพร่างกาย

2.2 ปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อภูมิปัญญาไทย เราสามารถแบ่ง ปัจจัยที่มีผลต่อภูมิปัญญาไทยออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

(1) ลักษณะทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

สภาพดินฟ้าอากาศที่หลากหลายทำให้เกิดภูมิปัญญาไทยที่หลากหลาย เช่น ภาคเหนือ ซึ่งมีพื้นที่เกือบทั้งหมดเป็นเทือกเขา มีที่ราบน้อยใหญ่ระหว่างหุบเขาและมีสายน้ำไหลผ่าน ทำให้รู้จักสร้างเขื่อนเก็บน้ำ ส่วนภาคกลางเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำหลายสายไหลออกสู่ทะเล ทำให้เกิดภูมิปัญญาการต่อเรือเป็นพาหนะสำหรับการเดินทางและค้าขาย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบสูงและมีแม่น้ำโขงไหลผ่าน บางพื้นที่แล้งน้ำพื้นที่บางแห่งมีน้ำชุ่มชื้น ทำให้เกิดภูมิปัญญาในการตั้งหลักแหล่งทำไร่ทำนาบริเวณที่ลุ่มและมีบึงน้ำขัง ส่วนภาคใต้มีทะเลล้อมขนานบนของน้ำขนาดใหญ่ทั้งทางตะวันออกและทางตะวันตก มีพื้นที่แหลมยาวไปจรดแหลมมลายู ทำให้มีฝนตกชุกมากกว่าภาคอื่นๆ และทำให้ในนามีระดับน้ำสูง ขณะที่ฤดูเก็บเกี่ยวข้าวจะสุกพร้อมกันเต็มท้องที่ ชาวใต้จึงคิดประดิษฐ์เครื่องมือเกี่ยวข้าวที่เก็บเอาเฉพาะรวงข้าวเท่านั้น จะเห็นได้ว่าจากสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติและลักษณะทางภูมิศาสตร์แตกต่างกัน ทำให้มีการปรับตัวแตกต่างกันและมีการส่งสมประสพการณ์นั้นๆเอาไว้

(2) ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1 ลักษณะร่วมทางสังคมและวัฒนธรรม คนไทยมีลักษณะร่วมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เหมือนกัน เช่น มีข้าวเป็นพื้นฐานของชีวิต มีความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมเหมือนกัน คือ ความเชื่อเรื่องผีสงนางไม้ อาทิ ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ มีความเชื่อในอำนาจและภูติพารย์ของเทพเทวดาต่างๆ เช่น พระแม่คงคา พระแม่ธรณี เป็นต้น ตลอดจนความศรัทธาและการได้รับอิทธิพลจากคำสอนในพระพุทธศาสนาเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต

2.2 ลักษณะที่แตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากประเทศไทยมีภูมิภาคแตกต่างกันทั้ง 4 ภาค ดังนั้นลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมจึงแตกต่างกันไปด้วย เช่น ผู้คนในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือรับประทานข้าวเหนียว แต่ภาคกลางและภาคใต้รับประทานข้าวเจ้า เป็นต้น ซึ่งสภาพความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยและการสืบทอดให้กับคนรุ่นหลัง

นอกจากนี้ การได้รับอิทธิพลจากภายนอกสามารถส่งผลต่อการเกิดภูมิปัญญา โดยผ่านการรับรู้และเรียนรู้ เช่น การรับภูมิปัญญาจากชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขาย การรับวัฒนธรรมภาษา โดยได้รับอิทธิพลจากอักษรขอมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเขียนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัย จะเห็นว่าการสร้างสรรค์ภูมิปัญญา

ไทยซึ่งนอกจากจะอาศัยวัฒนธรรมดั้งเดิมแล้ว ปัจจัยภายนอกยังสามารถส่งผลให้เกิดภูมิปัญญาไทย
ได้อีกด้วย (www.poompunyathai.th.gs/web-p/oompunyathai/04.htm)

3. ภูมิปัญญาชาวบ้าน

3.1 ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วิธีการจัดการ วิธีการชี้นำ และการริเริ่มเสริมต่อ
โดยนักปราชญ์หรือกลุ่มชนในท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่เกิดจากการสั่งสมความรู้
ประสบการณ์และวิสัยทัศน์ รากฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตโดย
ปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและเพิ่มพูนองค์ความรู้เดิม และนำมาเลือกปฏิบัติใช้ให้เหมาะสมและ
สอดคล้องกับบริบทของสังคมและชุมชน ตลอดจนให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่มีอยู่ใน
ชุมชนนั้นๆ อันได้แก่ ระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และวัฒนธรรม รวมถึง
ปัจจัยและข้อจำกัดต่างๆ

รากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน มักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการนำสถานะที่มีอยู่
ในธรรมชาติซึ่งอยู่ในวิสัยที่สามารถจัดการ ได้ เป็นสิ่งที่สร้างโดยคนรุ่นก่อนแล้วนำมาปรับใช้เพื่อให้
เอื้อต่อการดำรงชีพขั้นพื้นฐานหรือปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค
ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยแตกหน่อต่อยอดเป็นภูมิปัญญา เพื่อจรรโลงจิตใจและสนองอารมณ์ความรู้สึก
อันได้แก่ ภูมิปัญญาด้านช่างฝีมือและศิลปกรรมพื้นบ้าน รวมไปถึงภูมิปัญญาที่เป็นปทัสถาน (แบบ
แผนสำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ) ที่ยึดถือว่าเป็นความดีงามตามคติชนและคตินาชาวบ้าน (พิทยา
ว่องกุล, 2544 : 173)

3.2 ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถจำแนกเป็นประเภทใหญ่ๆ โดยแบ่งตามอรรถ
ประโยชน์ได้อย่างน้อย 5 ประเภท คือ เพื่อการยังชีพ เพื่อการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน เพื่อการ
พิทักษ์ฐานะและอำนาจ เพื่อการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ และภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค
พิเศษ (สุทธวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2542 : 5761-5768) ดังรายละเอียดได้ดังนี้

(1) ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเสาะหาปัจจัย
ขั้นพื้นฐานเพื่อนำมาใช้ในการดำรงชีพเพื่อให้มีชีวิตที่มีความสุขตามอัตภาพ อันได้แก่

1.1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำมาหากิน เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการหา
อาหาร เช่น การหาของป่า ล่าสัตว์ การผลิตเครื่องมือสำหรับจับสัตว์ ซึ่งภูมิปัญญาในด้านนี้ค้อยๆ
พัฒนาขึ้นเป็นอาชีพ มีรูปแบบเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัว เฉพาะถิ่นขึ้น เช่น หน้าไม้ แร้ว ไช
เซงเลง (เครื่องมือจับปลา รูปร่างคล้ายขวิด) หลูด ภูมิปัญญาในการเลือกพันธุ์ข้าว การทำนา การไถ
คราด หว่าน และดำนา เป็นต้น

1.2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เป็นการสร้างบ้านเรือนโดยใช้วัสดุ วิธีเย็บแบบ การผูกกริม ถักกริม ผูกเงื่อน และใช้ไม้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง โดยใช้วิธีการค้ำและต่อไม้เป็นต้น

1.3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ เป็นการเลือกสรรอาหาร วิธีการปรุงและวิธีการถนอมอาหาร ซึ่งภูมิปัญญาด้านนี้มีการสอดแทรกคติและความเชื่อบางประการไว้

1.4 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม เป็นการนำสิ่งต่าง ๆ มาปกปิดร่างกาย ด้วยการนำหินมาทุบเปลือกไม้ทำเป็นผ้า การทำฟืมหรือกี่สำหรับการทอ การถัก ร้อย ปักชุน การข้อมสีผ้า การประดิษฐ์ลวดลาย เป็นต้น

1.5 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับยารักษาโรค เป็นการนำสัตว์ พืช และแร่บางชนิดเพื่อใช้ทำตัวยา การผสมยา วิธีการปรุงยา ตลอดจนการใช้ยาในการรักษาโรค

(2) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ความต้องการของมนุษย์ คือ ความพยายามให้ตนเองมีชีวิตที่ยั่งยืนและมั่นคง มนุษย์จึงทุ่มเทใช้สติปัญญาและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อที่จะทำให้ตนเองบรรลุความต้องการ นั่นคือ ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาในการหลบเลี่ยงอันตราย ภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง ภูมิปัญญาการทำและใช้ศาสตราวุธ และภูมิปัญญาการดูแลบำรุงรักษาชีวิตและทรัพย์สิน

(3) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับสร้างและพิทักษ์ฐานะและอำนาจ เป็นการสร้างและพิทักษ์ฐานะและอำนาจทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และตำแหน่งหน้าที่ ซึ่งเป็นไปตามโครงสร้างทางสังคม ชีดจำกัดทางการศึกษา ชีดความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างและพิทักษ์ฐานะและอำนาจสามารถจำแนกออกได้ดังนี้

3.1 ภูมิปัญญาการสร้างและการขยายฐานอำนาจ จัดเป็นภูมิปัญญาที่เด่นชัดของชาวใต้ในอดีต เป็นไปในลักษณะการขยายจำนวนวงศ์สกุลญาติ (www.tsu.ac.th/ists/wisdom) ได้แก่

“การผูกคอง” บางท้องถิ่นในภาคใต้เรียกว่า “ไต่หนัง” คือ การที่ผู้ปกครองของเด็กหญิง-ชายตกลงหมั้นหมายลูกของตนไว้แต่เด็กยังเล็กๆ และเครือญาติทั้ง 2 ฝ่ายต่างเห็นชอบ และยึดถือปฏิบัติต่อกันตลอดไป

“การผูกเกลอ” คือ การผูกญาติมิตรระหว่างคนรุ่นเดียวและเพศเดียวกัน เป็นเสมือนญาติร่วมสายโลหิตเดียวกันตายแทนกันได้ มีความผูกพันต่อเครือญาติของอีกฝ่ายเสมอเครือญาติของฝ่ายตน การผูกคอง ผูกเกลอ ทำให้เกิดการขยายเครือญาติวงมิตอย่างกว้างขวางและมั่นคง และมีผลหนักแน่นกว่าสัญญาหรือนิติกรรม เพราะต่างฝ่ายต่างปรนินิบัติต่อกันอยู่ตลอดชีวิต นับเป็นภูมิปัญญาที่ดียิ่ง

“การทอดแหง” คือ การสร้างความผูกสัมพันธ์กันด้วยความเอื้ออาทร หว่านพืชหวังผลเอาไว้ เป็นการทอดแหงในการสร้าง หรือทอดแหงโดยทำพิธีทางไสยศาสตร์ให้คู่แข่งหรือฝ่ายตรงข้ามไร้คู่ครองตลอดชีวิตเพื่อตัดฐานกำลังอำนาจ เป็นการทอดแหงในทางทำลายล้าง (สารูป ฤทธิชู, 2543 : 50)

3.2 ภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจ จำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ ลักษณะที่ 1 คือ การบำเพ็ญบุญบารมีเพื่อผูกอำนาจวาสนาซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่อาศัยหลักคุณธรรม โดยให้กระทำแต่กรรมดี ประพฤติดี มีสัมมาอาชีพ และลักษณะที่ 2 คือ การเสริมศรัทธาบารมี ซึ่งเป็นไปโดยการแข่งขันเพื่อหาทางเอาชนะผู้อื่น เช่น การใช้ยาสั่ง มีการใช้เวทย์มนตร์คาถา เครื่องรางของขลัง เป็นต้น

(4) ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณะประโยชน์ คือภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การรวมกันเพื่อกำหนดทางสัญจรระหว่างหมู่บ้าน เรียกว่า “ทางลา” การกำหนดให้มีทางสาธารณะระหว่างที่ไร่นาเพื่อเป็นทางเดินของสัตว์ ทางลำเลียงพืชผล หรือเป็นทางส่งน้ำ ระบายน้ำ เรียกว่า “ทางนวนน” หรือ “ทางหมอน” หรือ “ที่หมอน” และการนำข้าวหม้อแกงหม้อมาเลี้ยงดูเมื่อมีกิจกรรมที่มีส่วนร่วมกัน เรียกว่า “ยกหม้อรับ” เป็นต้น

(5) ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรคพิเศษ หมายถึง สิ่งที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิสัยทัศน์หรือญาณทัศนะเฉพาะตัวสร้างสรรค์ขึ้น อาจเป็นทัศนะส่วนตัวที่แยบยล เช่น ภูมิปัญญาที่ให้ตระหนักว่านกลปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่า ภูมิปัญญาการเปรียบเทียบซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ หรือภูมิปัญญาในการแต่งวรรณกรรมเรื่อง “สรรพสิทธิ์ทวน” ซึ่งเป็นคำกลอนที่ใช้ศิลปะการพวนคำ ภูมิปัญญาการวิพากษ์วิจารณ์ผู้คนและสังคม โดยอาศัยการ “ร้องเรือ” หรือร้องเพลงกล่อมเด็ก หรือแต่งนิทาน เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สุกัญญา พัวพันธ์ (2547 : 2-4) ได้อธิบาย ความหมาย ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความชัดเจนของคนในท้องถิ่นที่ได้รับการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน หรือในช่วงเวลาระยะหนึ่ง มีการคิดค้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ปรับตัว และดำรงชีวิตให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาอาจแสดงออกทั้งในลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น โลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อหรือปรัชญาในการดำเนินชีวิตและในเชิงรูปธรรม เช่น เทคโนโลยีการทำมาหากิน การเกษตร ศิลปะ หัตถกรรม หรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ

4.2 ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

(1) เป็นความรู้แบบองค์รวมที่เกิดจากการเชื่อมโยงความรู้ หรือกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต

(2) เป็นวิถีชีวิตความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

(3) มีลักษณะเป็นพลวัต คือ เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัยและมีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา

(4) มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน

(5) มีลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ในตัวเอง

4.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งออกเป็นลักษณะต่างๆ ได้ 3 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 คือ ภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม ได้แก่ มโนทัศน์ การตระหนักรู้ ความเชื่อปรัชญาในการดำเนินชีวิตของผู้คน เช่น เทคโนโลยีการทำมาหากิน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การดูแลสุขภาพ การเกษตร ศิลปะ หัตถกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ เป็นต้น

ลักษณะที่ 2 คือ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการอยู่รอดของชีวิต คือ ปัจจัย 4 ซึ่งได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ภูมิปัญญาที่จัดได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องการทำมาหากิน เช่น การกำจัดศัตรูพืชแบบพื้นบ้าน การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ การจักสาน หัตถกรรม การทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น และยังรวมไปถึงภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และตำนานต่างๆ

ลักษณะที่ 3 สามารถแบ่งแยกย่อยออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

(1) ภูมิปัญญาของตัวบุคคลเป็นการเรียนรู้ ความสามารถ ความคิด และวิธีการของบุคคล

(2) ภูมิปัญญาของชุมชนเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสม สืบสานอยู่ในวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือในชุมชน ไม่มีตัวบุคคลเป็นเจ้าของ

(3) ภูมิปัญญาภาพรวมของประเทศเป็นภูมิปัญญาที่บ่งบอกองค์ความรู้ หรือความสามารถของคนในภาพรวมของประเทศ เช่น ภูมิปัญญาอาหารไทย สมุนไพร ผ้าไหมไทย มวยไทย เป็นต้น

4.4 การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเป็นพลวัต ที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาวะแวดล้อม กาลเวลาและกระแสวัฒนธรรมใหม่ ดังนั้นแนวทางในการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อรักษาภูมิปัญญาให้คงอยู่หรือปรับให้เข้ากับยุคสมัยสามารถแบ่งเป็น 4 แนวทางได้ดังนี้

(1) อนุรักษ์ (Conservation) เพื่อให้ภูมิปัญญาที่มีคุณค่าหรือมีความสำคัญกับชุมชน และกำลังจะสูญหายไปคงอยู่ เช่น การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์สามารถสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้กับชุมชน เป็นการสร้างความภาคภูมิใจ เห็นความสำคัญในการสร้างคุณค่า ให้ปรากฏ และสืบสานให้คงอยู่ เป็นการสร้างมูลค่าแรงจูงใจ

(2) ฟื้นฟู (Recovery) เป็นการนำภูมิปัญญาที่มีคุณค่าและมีคุณค่าที่กำลังจะสูญหายไป ประยุกต์ร่วมสมัย เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น การฟื้นฟูผ้าทอพื้นบ้าน เป็นต้น

(3) ประยุกต์ (Modification) เพื่อให้ภูมิปัญญานั้นให้เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมใหม่ โดยคงไว้ซึ่งแนวคิดหรือฐานความรู้เดิม เช่น หัตถกรรมไม้ไผ่ ประยุกต์ใหม่โดยการใช้ผักตบชวาเป็นวัตถุดิบแทน เป็นต้น

(4) การพัฒนาต่อยอด (Development) เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ได้กว้างขึ้น โดยการผสมผสานองค์ความรู้สากลเข้ากับภูมิปัญญาเดิม เป็นการสร้างภูมิปัญญาใหม่หรือสิ่งใหม่ ที่ช่วยให้การใช้ประโยชน์ในสังคมปัจจุบัน ได้เหมาะสมโดยไม่ทำลายคุณค่าหรือรากเหง้าเดิม

นอกจากนี้ ในการจัดการหรือพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น จำต้องมีกระบวนการเรียนรู้เป็นพื้นฐานและมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

(1) รวบรวม เป็นการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มากมาย ต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ ในการเก็บรวบรวมสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การสอบถาม การสัมภาษณ์ การจัดเวทีชาวบ้าน โดยให้ผู้รู้ในชุมชนมีส่วนร่วม ในการให้ข้อมูล เป็นต้น

(2) การจัดหมวดหมู่ ซึ่งสามารถจัดได้หลายรูปแบบตามวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้ประโยชน์ เช่น การจัดกลุ่มของภูมิปัญญาและการติดตามแหล่งของภูมิปัญญา

(3) วิเคราะห์ คว้าภูมิปัญญานั้นควรแก่การอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์หรือพัฒนาต่อยอด พิจารณาความเหมาะสม ความสำคัญ การใช้ประโยชน์ และความเป็นไปได้ในโอกาสของการพัฒนา

(4) กลั่นกรอง เป็นการจัดลำดับและคัดเลือกภูมิปัญญาเพื่อการดำเนินการต่อยอด โดยเน้นการใช้ประโยชน์ของชุมชนผู้เป็นเจ้าของเป็นลำดับแรก

(5) พัฒนาเป็นเทคโนโลยีที่ใช้ได้กว้างขึ้น

(6) ทดสอบความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น สภาพแวดล้อมที่นำภูมิปัญญา
นั้นไปใช้ประโยชน์

(7) เผยแพร่ขยายผล อาจเป็นการขยายผลเฉพาะกลุ่มหรือขยายผลในวงกว้าง

(8) สร้างเครือข่ายในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยง ผนึกกำลังและแบ่ง
งานกันตามศักยภาพและบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย

5. ภูมิปัญญาชาวดำ

ภูมิปัญญาชาวดำ หมายถึง ภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ของประเทศไทย เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการปรับตัว รวมถึงวิถีชีวิตของคนในภาคใต้ที่ประกอบด้วยคนหลากหลายชาติพันธุ์ อาทิ กลุ่มคนเชื้อสายมาเลย์และกลุ่มคนเชื้อสายจีน ประกอบกับลักษณะสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นคาบสมุทร มีทะเลกว้างใหญ่ขนาดทั้ง 2 ด้าน มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีที่ราบชายฝั่งทะเลและมีป่าเขา อีกทั้งเป็นเขตมรสุมใกล้เส้นศูนย์สูตร สิ่งเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ผู้คนหลายเชื้อชาติ หลายภาษา และหลายวัฒนธรรมเดินทางเข้ามาทั้งทางบกและทางทะเล เพื่อมาตั้งหลักแหล่งและแสวงหาโภคทรัพย์ โดยมีการเข้ามาติดต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 2,000 ปี ทั้งในบริเวณชายทะเล ที่ราบระหว่างชายทะเลกับเทือกเขา หลังเขา บริเวณสาหร่ายน้ำน้อยใหญ่จำนวนมากที่ไหลจากเทือกเขาลงสู่ทะเลทั้งสองด้าน ดังนั้นภูมิปัญญาของชาวดำจึงมีความหลากหลาย เป็นการปรับตัวกับสภาพแวดล้อม และการปรับตัวจากการที่คนหลากหลายชาติพันธุ์ได้นำภูมิปัญญาเข้ามาจากแหล่งอารยธรรมต่างๆ อันได้แก่ สยาม อินเดีย จีน ชาว มาเลย์ เป็นต้น แล้วหล่อหลอมรวมกันเข้า หรือ มีลักษณะใกล้เคียงกันในหลายลักษณะ (สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2546 อ้างถึงใน เอกวิทย์ ฒ ถलग. 2539 : 182)

ภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ เกิดขึ้นมาจากบริบททางสังคมภาคใต้เป็นบ่อบ่มเพาะที่สำคัญ มีอยู่ด้วยกัน 4 ประการ ได้แก่ สภาพธรรมชาติ ภาวะสร้างสรรค์ คติความเชื่อที่เกี่ยวกับโลกและจักรวาล คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่ง สุทวิชิต พงศ์ไพบูลย์ (2542 : 5756) ได้อธิบายถึงการบ่มเพาะภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ อันเกิดจากบริบทที่สำคัญดังกล่าวข้างต้นไว้ดังนี้

5.1 การบ่มเพาะภูมิปัญญาของชาวดำ

สภาพธรรมชาติ หมายถึง สภาพแวดล้อมที่มีอยู่ และที่มีการแปรเปลี่ยนตามธรรมชาติ ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม รวมกันเป็นระบบนิเวศของสังคม และยังรวมไปถึงสภาวะการณ์หรือเหตุการณ์ที่ชาวดำต้องประสบ

ภาวะสร้างสรรค์ หมายถึง สิ่งที่กลุ่มชนหรือบรรพชนชาวได้กระทำขึ้น หรือ อาจเป็นกลไก เงื่อนไขให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นการควบคุมธรรมชาติและผู้คน ในการนำปัจจัยต่างๆมาใช้ ประโยชน์ หรือชำระข้อจำกัดต่างๆ ที่ต้องเผชิญ จึงทำให้สิ่งต่างๆ เหล่านี้เกิดการสั่งสมและตกผลึก เป็นโลกทัศน์ของชาวได้ และกลายเป็นเครื่องชี้นำวิถีคิดและพฤติกรรมร่วม ก่อเกิดเป็นรูปแบบ และเป็นสิ่งที่สมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมนำมายึดถือร่วมกันอย่างกว้างขวางและเหนียวแน่น

คติความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล หมายถึง ระบบความเชื่อและตัวความเชื่อ ที่เป็นคติสืบต่อกันมา ซึ่งเกี่ยวกับการเกิดองค์ประกอบ การดำรงอยู่ และพลังอำนาจในโลกและ จักรวาลที่มนุษย์ได้รับ อีกทั้งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น คติความเชื่อที่ว่า โลก ประกอบด้วยธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และคติความเชื่อในเรื่องอำนาจของดวงดาวที่มีต่อดวง ชะตา และดวงเมือง เป็นต้น

คติความเชื่อความศรัทธาอันเนื่องมาจากศาสนา หมายถึง ศาสนาพราหมณ์ ศาสนา พุทธ และศาสนาอิสลาม

5.2 โครงสร้างของภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ (สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2544 : 74)

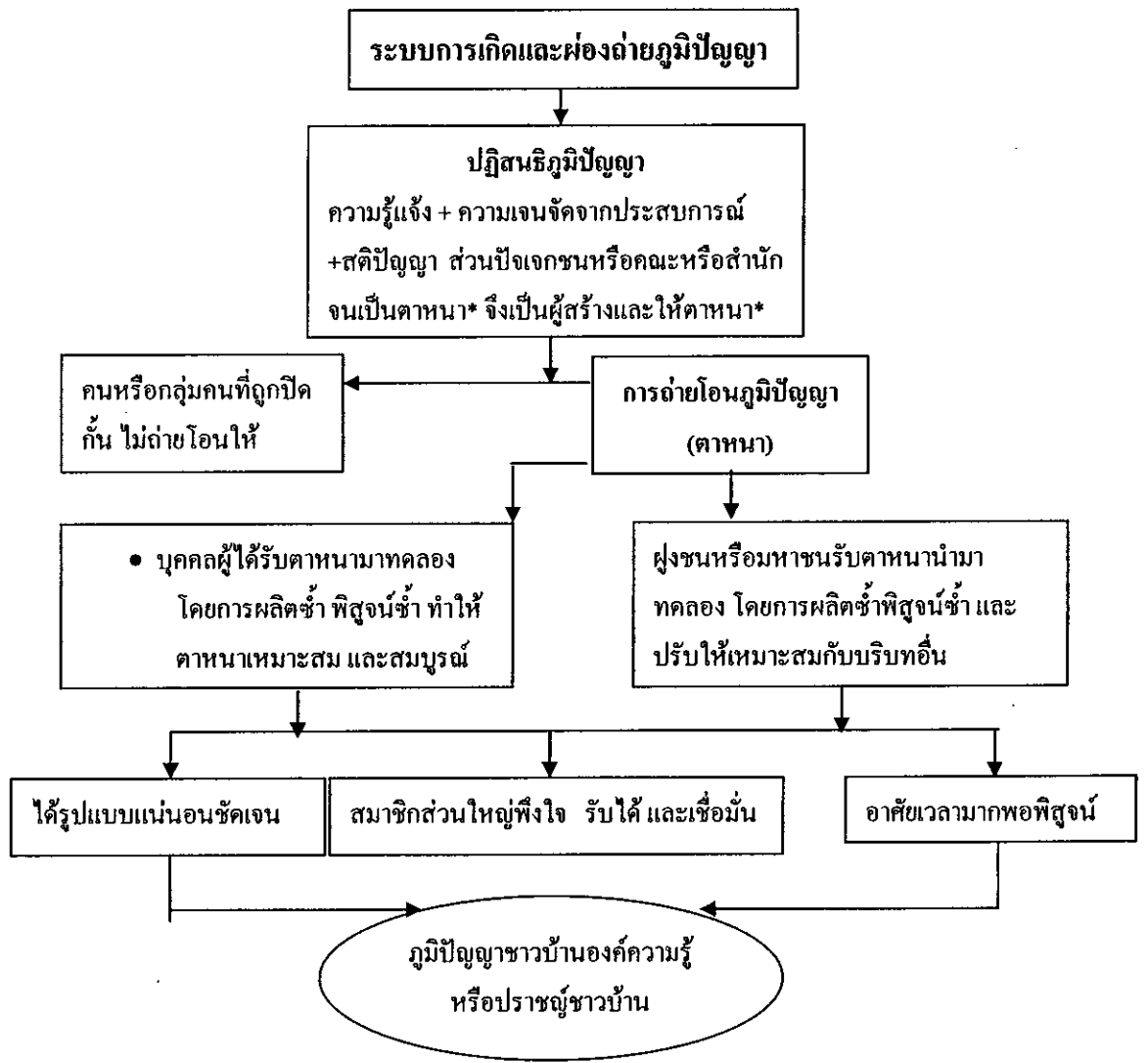
- (1) ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดจากคนในชุมชนโดยตรง
- (2) ภูมิปัญญาที่สืบเนื่องมาจากคำสอนทางศาสนา ได้แก่ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ และอิสลาม
- (3) ภูมิปัญญาที่ได้มาจากชาวจีนอพยพ ในรูปแบบของวิธีการจัดการ ปรัชญา อัน ปรากฏอยู่ในลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋า
- (4) ภูมิปัญญาที่รับมาจากชาติตะวันตก ยุโรป อันมีผลสืบเนื่องมาจากการค้าขาย และการเข้ามาสร้างอาณานิคมในเอเชียอาคเนย์
- (5) ภูมิปัญญาที่รับมาจากชาว-มลายู ซึ่งปรากฏเด่นชัดในภาคใต้ตอนล่างของไทย
- (6) ภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากเมืองหลวง โดยมีการถ่ายทอดผ่าน ระบบ การศึกษา และระบบการปกครอง

5.3 การถ่ายโอนภูมิปัญญา (สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ 2544 : 75-76)

- (1) ไม่มีการถ่ายโอนให้ผู้นั้นหรือกลุ่มนั้น ด้วยเหตุผลเพราะเป็นคนต่างพวก ต่างกลุ่ม ต่างความคิด หรือในอีกแง่หนึ่ง คือ หวงวิชา หรือเห็นว่า ไม่มีทางที่จะเข้าถึงภูมิปัญญา และ อาจทำให้เกิดอันตรายแก่ภูมิปัญญานั้นๆ
- (2) การถ่ายโอนภูมิปัญญามักถ่ายโอนให้กันในลักษณะเจาะจงตัวบุคคลหรือ กลุ่มคน ซึ่งได้แก่ ลูกหลาน เพื่อนรัก หรือลูกศิษย์ การถ่ายโอนในลักษณะดังกล่าวยังคงแฝงไปด้วย ช่องว่าง ซึ่งมีผลมาจากความเกรงกลัว การขาดฉันทะวิริยะ และความอ่อนสติปัญญาของผู้รับเอง

(3) การถ่ายโอนสู่ฝูงชนหรือมหาชน เป็นลักษณะการถ่ายโอนที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาสังคมในวงกว้าง และมักใช้เทคนิควิธีและอุปายในการถ่ายโอน โดยมีจุดหวังผลเฉพาะคนที่เข้าถึง และต้องอาศัยวิธีการตีความและแปลความ ข้อสำคัญของการถ่ายโอนภูมิปัญญาด้วยวิธีนี้จะผ่านการพิสูจน์ซ้ำ จึงทำให้เกิดเป็นรูปแบบที่ชัดเจน เกิดการรับรู้และยอมรับในสังคมส่วนรวม อีกทั้งเป็นการสื่อความหมายให้ตรงกันและกลายเป็นองค์ความรู้สามัญ ที่คนทั่วไปสามารถปฏิบัติได้ ในวงกว้าง ผ่านการพิสูจน์ซ้ำในช่วงระยะเวลาจากรุ่นสู่รุ่น หรือมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน จนกลายเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน องค์ความรู้ หรือศาสตร์ชาวบ้าน

ลักษณะการถ่ายโอนองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยทั้ง 3 ลักษณะ สามารถแสดงดังรูปแผนภูมิได้ดังนี้

* ตาหนา เป็นภาษาถิ่นใต้ที่หมายถึง นิธิย เครื่องหมาย แบบอย่าง รอยคำหมี นิมิตบ่งชี้ สันดาน ฯลฯ ดังมีสำนวนที่ว่า “เอาตาดานาคือ การเอาแบบ เอาอย่าง” ตาดานาตรงกับภาษามลายูว่า Tanda (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2542: 47)

5.4 ภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้

5.4.1 ความหมายของศิลปหัตถกรรม

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2539: 17) ได้ให้อธิบายความหมายของ หัตถกรรม (craft) ไว้ว่า หัตถกรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจากภูมิปัญญา เพื่อใช้สอยให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต หัตถกรรมชิ้นแรกของมนุษย์ คือ เครื่องมือหินกะเทาะของมนุษย์ในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้ภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ มีการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต มีการสร้างงานหัตถกรรมต่างๆ ขึ้นอีกมากมายหลายประเภท พร้อมกับพัฒนารูปแบบงานหัตถกรรมเหล่านั้นให้มีประโยชน์ใช้สอยได้อย่างสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งงานหัตถกรรมบางชนิดต้องใช้เวลาในการพัฒนาสืบทอดกันนานหลายชั่วชีวิต อาจเป็นเวลาหลายร้อยปีหรือพันปี

ฝ่ายวิชาการ, ธนาคารกสิกรไทย (2529 : 3) ได้ระบุความหมายของหัตถกรรมไว้ว่า หัตถกรรม หมายถึง กระบวนการผลิตสินค้าด้วยมือ มีการใช้แรงงานเป็นปัจจัยหลักในการผลิต ประกอบกับฝีมือที่ประณีตและอาศัยความชำนาญที่สืบทอดต่อๆ กันมาหลายชั่วอายุคน เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่ได้เอื้อต่อประโยชน์ใช้สอย อีกทั้งเป็นงานที่มีความสวยงามซึ่งสะท้อนให้เห็นศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย และจากการที่วิทยาการที่ก้าวหน้า ทำให้มีการนำเครื่องทุ่นแรงเข้ามาใช้ในบางขั้นตอน ของกระบวนการผลิต แต่ยังคงอาศัยแรงงาน ฝีมือ และความชำนาญเป็นหลัก ดังนั้นการผลิตงานหัตถกรรมของไทยจึงมีทั้งที่ผลิตขึ้นใช้สอยภายในครัวเรือน และสนองความต้องการของตลาดในระดับท้องถิ่น

ดังนั้นงานหัตถกรรม จึงเกิดขึ้นมาจากการเรียนรู้เพื่อเอาตัวรอด มีการนำวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติของแต่ละพื้นที่นั้น มาสร้างและปรับใช้ให้สอดคล้องกับลักษณะสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น มีการพัฒนาในรูปแบบความคิดสร้างสรรค์ ประกอบกับความชำนาญ จนกลายเป็นงานหัตถกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น อีกทั้งยังเป็นลักษณะงานที่ถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น จนเกิดการสั่งสมเกิดเป็นองค์ความรู้ของแต่ละท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การพัฒนางานหัตถกรรมในขั้นต่อไป

5.4.2. วัฒนธรรมหัตถกรรม

การสร้างสรรค์งานหัตถกรรม ถือเป็นวัฒนธรรมเพื่อการดำรงชีพที่อยู่เคียงคู่มากับอารยธรรมของมนุษย์มาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะงานหัตถกรรมมีความใกล้ชิดกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ หัตถกรรมช่วยให้เกิดความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต และช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น หัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาช่วยให้มนุษย์รู้จักหุงต้มอาหาร หัตถกรรมถักทอทำให้มนุษย์มีเครื่องนุ่งห่ม วัตถุประสงค์ในการสร้างหัตถกรรม

เหล่านี้ จึงเป็นไปเพื่อการใช้สอยเป็นหลัก กล่าวคือ เป็นวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปจาก วัตถุประสงค์ของการสร้างงานศิลปะประเภทจิตรศิลป์

ดังนั้นวัตถุประสงค์หลักจากการสร้างงานหัตถกรรม คือ การใช้สอย ช่างหัตถกรรมจึงต้องสร้างผลงานให้สนองประโยชน์ให้ได้มากที่สุด การพัฒนาหัตถกรรมจึงเป็นไปอย่างช้าๆ โดยใช้ประสบการณ์ในการสร้างสรรค์ ขัดเกลาและพัฒนารูปแบบของหัตถกรรมให้สนองความต้องการในการใช้สอย เช่น มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์พัฒนาเครื่องมือหินกะเทาะมาเป็นเครื่องมือหินขัด ซึ่งก็คือ ขวานหินขัด ทั้งแบบมีบ่าและไม่มีบ่า หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ขวานฟ้า เพราะมักพบตามหัวไร่หัวนา หลังจากที่ถูฝนชะล้างก็มักจะพบหินลักษณะดังกล่าว ชาวบ้านจะนำมาสลักให้มีรูปร่างคล้ายขวาน นำมามัดกับไม้เพื่อทำเป็นค้ำเพื่อใช้ในการล่าสัตว์ จนกระทั่งพัฒนาเป็นเครื่องมือประเภทขวานที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน หรือมีการพัฒนารูปแบบและกระบวนการในการทำเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเริ่มจากการปั้นด้วยมือมาเป็นการตี การเดินรอบแท่น จนเป็นการปั้นด้วยแป้นหมุน เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันมนุษย์มีการพัฒนาความงามของหัตถกรรมไปพร้อมๆกัน เพราะมนุษย์ต้องการหัตถกรรมที่มีความสวยงามน่าใช้และมีคุณค่าทางสุนทรียภาพควบคู่ไปกับการใช้สอย การสร้างงานหัตถกรรมให้มีความสวยงาม จึงเป็นการนำกระบวนการทาง “ศิลปะ” (Art) เข้ามามีบทบาท และองค์ประกอบในการสร้างสรรค์ จึงทำให้งาน “หัตถกรรม” บางชิ้น กลายเป็นงาน “ศิลปะหัตถกรรม”

กระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะหัตถกรรม มีความแตกต่างไปจากกระบวนการสร้างงานศิลปกรรม กล่าวคือ งานศิลปกรรม คือ สิ่งที่ศิลปินตั้งใจให้งานศิลปะของตนเป็นสิ่งแสดง ความรู้สึก แนวคิด ปรัชญา และค่านิยมทางสุนทรียภาพตามแบบแผนกระบวนการและค่านิยมของตนเองซึ่งมีความแตกต่างไปจากช่างหัตถกรรมและช่างศิลป์ที่ใช้ประสบการณ์ และความสามารถของตนเอง ในการขัดเกลาพัฒนางานหัตถกรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนได้งานหัตถกรรมหรือศิลปะหัตถกรรมที่ประสานสอดคล้องกับคตินิยมและขนบประเพณีของชุมชน ดังนั้นงานหัตถกรรมและศิลปะหัตถกรรมจึงมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ และวัฒนธรรมของผู้ผลิต ผู้ใช้ ทำให้ช่างหัตถกรรมและช่างศิลป์ไม่สามารถแสดงออกได้อย่างอิสระเหมือนศิลปินผู้สร้างงานจิตรศิลป์ (วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ, 2539 : 17-19)

นอกจากงานศิลปะหัตถกรรมจะเป็นสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อคำนึงถึงประโยชน์ในการใช้สอยเป็นสำคัญแล้ว งานศิลปะหัตถกรรมยังเป็นงานที่แสดงออกทางวัฒนธรรมในกรอบของขนบประเพณีที่แฝงลักษณะเฉพาะตน ค่านิยมทางสุนทรียภาพและภูมิปัญญาของผู้สร้าง โดยมีขนบประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมของกลุ่มชนเป็นองค์ประกอบในการกำหนดรูปแบบ โดยที่ช่าง คือ ผู้สื่อความหมายด้วยรูปเชิงสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น การกำหนดลวดลาย และ

รูปทรงให้เป็นไปตามรูปทรง ให้เป็นไปตามองค์ประกอบที่เป็นกรอบกำหนดของชุมชน เช่น การกำหนดลวดลายลงบนผ้าซิด ซึ่งมีสอดคล้องกับความเชื่อและเหมาะสมกับการใช้สอย การใช้ดอกไม้ไปใส่มาสานขัดกันอย่างง่าย ๆ เป็น “ผอลว” เพื่อป้องกันผีเข้าบ้านหรือใช้เป็นสิ่งป้องกันความชั่วร้ายเข้ามาหรือเพื่อแสดงสิทธิ์ สิ่งต่างๆเหล่านี้เป็นลักษณะเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในงานหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรม (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2539 : 20)

ลักษณะของงานศิลปหัตถกรรมที่เกิดขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยเป็นสำคัญมากกว่าให้ความสวยงามเป็นสำคัญ ส่วนใหญ่แล้วเป็นศิลปหัตถกรรมที่เกิดจากช่างในท้องถิ่นหรือที่เรียกกันว่า “ช่างพื้นบ้าน” ช่างเหล่านี้มีการคิดประดิษฐ์งานหัตถกรรมอย่างตรงไปตรงมา ทำขึ้นมาในรูปแบบของสิ่งของ และมีการคิดดัดแปลงปรับปรุงให้เข้ากับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ในส่วนของการพัฒนางานศิลปหัตถกรรมในด้านความสวยงามของฝีมือช่างแต่ละคนจะมีความแตกต่างออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ค่านิยม ความชำนาญ ตลอดจนปัจจัยเสริมด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นตามภูมิภาคต่างๆ ของไทย รวมแล้วเรียกงานศิลปกรรมประเภทนี้ว่า “ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน” เช่นเดียวกับภาคใต้ของไทยที่เป็นแหล่งวัฒนธรรมโบราณ มีการสืบทอดภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต พร้อมกับเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเป็นแหล่งบ่มความคิดและภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ งานหัตถกรรม ซึ่งวิบูลย์ ลีสุวรรณ (2539 : 199-206) กล่าวถึงศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้ ไว้ว่า งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้ เป็นงานที่มีลักษณะเฉพาะคนแตกต่างไปจากงานศิลปหัตถกรรมภาคอื่นๆ เพราะลักษณะภูมิประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนในภาคใต้สร้างงานศิลปหัตถกรรมที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ ลักษณะภูมิประเทศเป็นผืนแผ่นดินแคบ เป็นคาบสมุทร อีกทั้งมีเทือกเขาสำคัญต่างๆ ได้แก่ เทือกเขาตะนาวศรี เทือกเขานครศรีธรรมราช และเทือกเขาสันกาลาศีรี เกิดแหล่งน้ำหลายสายกระจายไปทั่วทุกจังหวัดของภาคใต้ สายน้ำเหล่านี้ได้นำความชุ่มชื้นไหลผ่านจากที่ราบลุ่มไปออกที่ทะเลอ่าวไทยด้านตะวันตก ตะกอนโคลนตมที่ทับถมบริเวณปากน้ำต่างๆ กลายเป็นแผ่นดินงอกออกไปในทะเล นอกจากนี้ภาคใต้ภาคใต้ยังได้รับอิทธิพลจากคลื่นลมชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกพัดเข้าหาฝั่งและสันทราย กลายเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งที่อยู่อาศัย และแหล่งทำการเพาะปลูกบริเวณที่เป็นปากอ่าวเหมาะแก่การทำเรือและการประกอบอาชีพประมง ส่วนฝั่งทะเลด้านตะวันตกของภาคใต้ เป็นพื้นที่ไม่เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ดอนๆ สูงต่ำ สลับกัน ชายฝั่งทะเลเว้า แต่เป็นแหล่งทรัพยากรแร่ธาตุที่สำคัญ เพราะอยู่ใกล้ภูเขาหิน ลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้เอื้อให้เหมาะแก่การทำเหมืองแร่ การประมง เป็นพื้นที่ที่มีการติดต่อกับมหาสมุทรอินเดีย เป็นแหล่งที่พ่อค้าชาวต่างชาติใช้เป็นที่พักอาศัย และพัก

สินค้า ทำให้เกิดเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานใหม่ขึ้นมา จึงทำให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างพ่อค้าต่างชาติกับคนพื้นเมือง และได้กลายเป็นชุมชนใหญ่ที่มีวัฒนธรรมแบบผสมผสานขึ้นในภายหลัง ลักษณะทางภูมิประเทศของภาคใต้เช่นนี้ เป็นมูลเหตุสำคัญทำให้เกิดการสร้างสรรคศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านขึ้นมา งานหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้จึงเป็นงานที่คำนึงถึงการใช้สอยในชีวิตประจำวันอย่างง่ายๆ เหมาะกับสภาพพื้นดินนั้นๆ โดยเลือกใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นในการสร้างงาน ซึ่งเป็นการสร้างงานหัตถกรรมเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันอย่างง่ายๆ ก่อน แล้วจึงเพิ่มความสวยงามเข้าไปเพื่อให้สิ่งของดูน่าใช้

นอกจากนี้ ไพโรจน์ วงศ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ (2532 : 18-19) กล่าวไว้ว่า งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ สิ่งที่มีความสำคัญ และเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ มาตั้งแต่เกิดจนตาย เนื่องจากชีวิตของมนุษย์มักมีความเกี่ยวพันอยู่กับสิ่งของ เครื่องมือ เครื่องใช้ มีการประดิษฐ์ และสร้างสรรค์งานหัตถกรรมเพื่อตอบสนองต่อการใช้สอย โดยการอาศัยฝีมือของ “ช่างพื้นบ้าน” ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งนี้แล้วการประดิษฐ์และสร้างสรรค์งานหัตถกรรมต่าง ๆ นั้น ยังเป็นการผสมผสานความสัมพันธ์ระหว่างสภาพภูมิศาสตร์กับสิ่งแวดล้อม อิทธิพลในทางพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อ ถือเป็นองค์ประกอบหรือมูลเหตุสำคัญในการกำหนดรูปแบบ และคุณค่าของหัตถกรรมให้มีลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น และสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ บรรทัดฐานทางสังคม ของแต่ละกลุ่มชนในภูมิภาคต่างๆ ที่เป็นเจ้าของการสร้างสรรคงานหัตถกรรมนั้นๆ ตลอดจนเป็นตัวบอกเล่า ประวัติศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา เศรษฐกิจ และยังเป็น การผสมผสานระหว่าง วิทยาศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา ได้อย่างกลมกลืน โดยมีลักษณะการถ่ายทอด ระบบการสร้างงานหัตถกรรม การคิดสร้างสรรค์ ฝีมือ ความชำนาญ จนกลายเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมา

5.4.3 มูลเหตุในการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประการดังนี้

(1) ความจำเป็นในการดำรงชีพ เนื่องจากศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่ได้รับการสร้างสรรค์และสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วคน จนมีคุณภาพและมีรูปแบบที่ลงตัว เอื้อต่อประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ อีกทั้งยังมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นแตกต่างกันออกไปตามประเพณีนิยมของท้องถิ่น เช่น การทำเครื่องปั้นเผาเพื่อใช้เป็นภาชนะหุงต้ม การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา ตลอดจนเครื่องจักรสานที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำ และสัตว์บกมาเป็นอาหาร เป็นต้น

(2) สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม มูลเหตุด้านนี้มีผลต่อการสร้างที่อยู่อาศัยเป็นอันดับแรก กลุ่มคนที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ตามริมแม่น้ำ ลำคลอง ลักษณะการสร้างบ้านเรือนมักยกได้ถุนบ้านให้สูง แข็งแรง เพื่อป้องกันน้ำท่วม และกระแสน้ำพัดพา ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันไป

จากกลุ่มคนที่ตั้งบ้านเรือนบนเนินเขาหรือพื้นดิน ซึ่งไม่มีความจำเป็นต้องยกได้ดูบ้านให้สูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม ทำให้เกิดข้อแตกต่างกันตามมูลเหตุในการสร้างสิ่งก่อสร้าง หรือสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน อันมีสาเหตุจากสภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

(3) **ขนบธรรมเนียมประเพณี** ความเชื่อ ศาสนา จัดเป็นองค์ประกอบและมูลเหตุสำคัญในกำหนดรูปแบบ และกำหนดคุณค่า ของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เนื่องจากแต่เดิมนั้นงานศิลปหัตถกรรมมุ่งประโยชน์เพื่อให้เกิดการใช้สอยเท่านั้น และหากเป็นการใช้สอยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมแล้ว การสร้างสรรค์งานก็จะเพิ่มความประณีตลงไป เพื่อความสวยงามและส่งผลต่อการสนองตอบต่อความต้องการทางด้านจิตใจ อย่างเช่น การผลิตผ้าเพื่อใช้นุ่งห่มเพื่อไปทำบุญที่วัด หรืองานพิธีอื่นๆ มีการพิถีพิถันมากกว่าเครื่องนุ่งห่มเพื่อไปทำไร่นาเท่านั้น

5.4.4 คุณค่าของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทย

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 74) ได้อธิบายเกี่ยวกับคุณค่าที่สอดแทรกอยู่ในงานหัตถกรรมไว้ว่า เครื่องใช้ที่ชาวบ้านทำขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ตามคติความเชื่อ ซึ่งมีอิทธิพลต่อรูปแบบ บทบาทหน้าที่ในด้านนามธรรม ตลอดจนคุณค่าทางด้านจิตใจ ศรัทธา นอกเหนือจากคุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอยและความสวยงาม ทั้งนี้เพราะระบบความเชื่อจะมีอิทธิพลต่อลวดลาย ทรวดทรง วิธีการทำเป็นกรอบกำหนดลักษณะของงานหัตถกรรม ดังนั้น พิธีกรรม ความเชื่อ และข้อห้ามต่างๆ จึงเป็นตัวสร้างความเชื่อมั่น และเสริมสร้างกำลังใจ อีกทั้งเป็นการลดความกังวลใจให้กับชาวบ้านในการสร้างงานหัตถกรรม

นอกจากนี้ ไพโรจน์ วงศ์วิวัฒน์ , บรรณาธิการ (2532 : 18-19) ได้กล่าวถึงคุณค่าของงานหัตถกรรมดังนี้

1. **คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย** งานศิลปหัตถกรรมที่ถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของการดำรงชีวิต เพื่อตอบสนอง อรรถประโยชน์ต่างๆ ตลอดจนการแก้ปัญหาต่างๆในชีวิต
2. **คุณค่าด้านความเชื่อและค่านิยม** งานศิลปหัตถกรรม เป็นงานที่สร้างขึ้นจากคนๆเดียว และสร้างขึ้นจากค่านิยม ความเชื่อที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งของช่างนั้นๆ โดยถ่ายทอดงานความรู้สึกนึกคิดของผู้เป็นช่างผ่านงานหัตถกรรม และมีแบบแผนของวัฒนธรรมเป็นตัวหล่อหลอม ดังนั้นงานศิลปหัตถกรรมจึงเป็นกระจกสะท้อนให้เห็นคุณค่า ความเชื่อ ของผู้สร้างหรือกลุ่มชนนั้น ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง
3. **คุณค่าด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี** งานศิลปหัตถกรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่ตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา งานศิลปหัตถกรรมที่ปรากฏจึงเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงข้อมูล หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

4. คุณค่าด้านความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมและวัฒนธรรม งานศิลปะหัตถกรรมเกิดขึ้น โดยมีปัจจัยส่งเสริม และมูลเหตุสำคัญต่างๆ อันได้แก่ สภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี กติกาความเชื่อค่านิยม ภูมิปัญญา ของแต่ละกลุ่มชนในแต่ละภูมิภาค ซึ่งมีความแตกต่างกัน แต่ละกลุ่มชนได้มีการหล่อหลอมรวมกันจนเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม และส่งผลสู่ระบบคุณค่าแบบแผนในการดำรงชีวิตร่วมกันของคนในกลุ่มชนนั้น กล่าวคือ งานศิลปะหัตถกรรมไทยจะมีเอกลักษณ์ และความแตกต่างกันออกไปตามแบบแผนวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มย่อย

5. คุณค่าด้านความงามและความเหมาะสม งานศิลปะหัตถกรรมมักมีวัตถุประสงค์หลักในการใช้สอย แต่ในขณะเดียวกัน สามารถสร้างสรรค์ให้มีลักษณะและรูปทรงที่สวยงามและ เหมาะสมกับการใช้งาน ซึ่ง รูปทรง ลวดลาย วัสดุ และฝีมือของช่างจะเป็นสิ่งที่ระบุคุณค่าด้านความงามและความเหมาะสม

5.4.5 ประเภทของงานศิลปะหัตถกรรม

(<http://ecurriculum.mv.ac.th/art/library/art-e-learning/index-25.htm>)

ประเภทของงานศิลปะหัตถกรรมไทย สามารถแบ่งได้ตามประเภทการใช้สอย เช่น เครื่องใช้ครัวเรือน เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เครื่องจับสัตว์น้ำ ตลอดจนเครื่องใช้ในประเพณี หรือพิธีกรรม เป็นต้น ส่วนการจัดวิธีกระบวนการสร้างงานศิลปะหัตถกรรม มักแบ่งตามวัสดุที่ใช้ในการผลิตผลงานและกรรมวิธีการผลิต งานศิลปะหัตถกรรมสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ ดังนี้

1. เครื่องจักรสาน (Basketry)
2. เครื่องถักทอ (Textile Weaving)
3. เครื่องปั้นดินเผา (Pottery)
4. เครื่องไม้ (Woodwork)
5. เครื่องกระดาษ (Paperwork)
6. เครื่องโลหะ (Metalwork)
7. เครื่องเงิน (Lacquerwork)
8. เครื่องหนัง (Leatherwork)
9. อัญมณีและเครื่องประดับ (Gems and Ornaments)
10. ดอกไม้ประดิษฐ์และดอกไม้แห้ง (Artificial Flower)
11. งานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

5.4.6 ขอบข่ายและคุณสมบัติของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

หัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากศิลปกรรมชั้นสูง เนื่องจากกลุ่มชนแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน อีกทั้งอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ลักษณะความเชื่อ วัฒนธรรมชนบประเพณี ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของสังคม จึงเป็นมูลเหตุให้แต่ละท้องถิ่นมีการดำรงอย่างอิสระ งานหัตถกรรมและศิลปะพื้นบ้านจึงมีขอบข่ายและคุณสมบัติเฉพาะดังนี้ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2539)

(1) สร้างโดยช่างนิรนาม ช่างผู้ผลิตงานหัตถกรรมอาจเป็นชาวบ้านธรรมดาหรือช่างพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น ที่อาจไม่ได้ศึกษาศิลปะมาอย่างเป็นระบบ แต่ช่างเหล่านี้มุ่งสร้างสรรค์งานเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยไม่ได้มุ่งสร้างผลงานของตนให้เป็นงานศิลปะ คุณค่าต่างๆ ที่ปรากฏอยู่บนงานหัตถกรรมแต่ละชิ้นนั้นเกิดจากการทำซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ และมีการนำข้อบกพร่องต่างๆ มาคิดแปลงแก้ไขให้ป็นงานหัตถกรรมที่สมบูรณ์ เป็นงานที่มุ่งการใช้สอย ซื่อขายแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญ โดยไม่มุ่งหวังสิ่งอื่นใด จึงไม่ระบุชื่อของช่างไว้บนผลงานหัตถกรรม งานหัตถกรรมเหล่านี้จะรู้จักกันในกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นว่าเป็นงานหัตถกรรมของใคร ดังนั้นงานหัตถกรรมพื้นบ้านสร้างโดยช่างนิรนาม

(2) สร้างขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน หัตถกรรมพื้นบ้าน ทั่วไป สร้างขึ้นโดยคำนึงถึงประโยชน์การใช้สอยในชีวิตประจำวัน ตามสภาพความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นเป็นหลัก และเมื่อผลิิตมากเกินความต้องการจะนำไปจำหน่ายแลกเปลี่ยนเป็นปัจจัยอื่นที่ใช้ในการดำรงชีพ เพราะสภาพสังคมไทยในอดีตมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันมากกว่าผลิตเพื่อขาย ดังนั้นวัตถุประสงค์ในการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านจึงเป็นไปเพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวันเป็นหลัก

(3) สร้างขึ้นเป็นจำนวนมากและมีราคาที่เหมาะสมหรือมีราคาต่ำ เริ่มจากผลิตใช้ในครัวเรือนก่อน เมื่อมีมากเกินไปก็จะจำหน่ายแลกเปลี่ยน กับสิ่งที่ตนต้องการ บางท้องถิ่นมีความสามารถในการผลิตสูง และมีผู้ต้องการมาก ทำให้เกิดการผลิตเพื่อจำหน่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งรูปแบบและกรรมวิธีในการผลิตมักจะไม่ว่ายพิถีพิถัน คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยมากกว่าคุณค่าความสวยงาม

(4) มีรูปแบบเรียบง่าย งานหัตถกรรมพื้นบ้านแบบดั้งเดิมถูกสร้างขึ้น โดยคำนึงถึงความต้องการในการใช้สอยเป็นสำคัญ การพัฒนารูปทรงหรือวัสดุที่ใช้ในการผลิตงานหัตถกรรมยังคงอยู่บนพื้นฐานของการใช้สอยเป็นหลัก มีการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ โดยผ่านการใช้สอย ไม่ได้มีการออกแบบอย่างเป็นกระบวนการ งานหัตถกรรมพื้นบ้านจึงมีรูปแบบเรียบง่ายตาม

สภาพแวดล้อมและวิถีการดำรงชีวิตของผู้สร้าง และมีการใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นและเน้นความงามแบบเรียบง่าย

(5) มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น งานหัตถกรรมพื้นบ้านเกิดจากการเลือกใช้วัสดุที่มีอยู่เฉพาะถิ่น จึงทำให้งานหัตถกรรมพื้นบ้านมีข้อจำกัด เพราะวัสดุบางอย่างมีเฉพาะบางท้องถิ่นเท่านั้น เมื่อช่างหรือประชาชนนำวัสดุนั้นมาสร้างหัตถกรรมจึงเกิดเป็นงานหัตถกรรมที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น ซึ่งในท้องถิ่นอื่นไม่สามารถหาวัสดุนั้นได้ หรือหากหาได้ก็ต้องใช้ต้นทุนในการผลิตสูงและช่างไม่มีความชำนาญเพราะไม่มีการสืบทอดหรือได้รับการฝึกฝนไม่เพียงพอ

(6) สร้างขึ้นด้วยมือ หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นงานที่สร้างขึ้นโดยใช้มือเป็นหลัก ไม่มีเครื่องจักรเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้งานหัตถกรรมพื้นบ้าน สามารถจำแนกออกจากงานหัตถกรรมหรืองานศิลปะแขนงอื่นๆ ได้

5.4.7 ช่างผู้สร้างงานศิลปหัตถกรรม

ช่าง หมายถึง ผู้ทำงานด้วยมือ ใช้แรงงานสร้างสรรค์งานศิลปะออกมา ช่างในสมัยโบราณ มักมีความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างงานศิลปะแบบดั้งเดิม ในปัจจุบันรูปแบบของงานศิลปะบางประเภททำได้ยาก และสามารถแบ่งประเภทของช่างตามลักษณะงานได้ดังนี้

(1) ประเภทช่างทำของใช้ ได้แก่ ช่างที่มีความชำนาญในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ ชนิดต่างๆ สำหรับเป็นเครื่องใช้ในการทำงาน เป็นเครื่องมือใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น ช่างตีมีด ช่างปั้นหม้อ ช่างจักรสาน ฯลฯ ช่างเหล่านี้อาจเป็น *ช่างฝีมือ* บ้าง *ช่างหัตถกรรม* บ้าง มักเรียกผลงานทำขึ้นว่า งานหัตถกรรม งานช่างเหล่านี้สามารถสร้างสรรค์ผลงานหัตถกรรมขึ้นด้วยความชำนาญ และสามารถพัฒนารูปแบบการผลิต การประดิษฐ์ลวดลาย ให้มีความสวยงามมีคุณค่าทางสุนทรียภาพ เช่น ช่างทอผ้า ช่างทำเครื่องเงิน ช่างแทงหยวก ฯลฯ มีคำเรียกยกย่องช่างด้านนี้ว่า *ช่างหัตถศิลป์* รวมทั้งเรียกงานฝีมือว่า *งานศิลปหัตถกรรม*

(2) ช่างประเภททำของชม ช่างประเภทนี้เป็นช่างที่มีความชำนาญและมีความสามารถในการประดิษฐ์ สร้างสรรค์ผลงาน โดยเน้นความสวยงามมากกว่าการใช้สอยในชีวิตประจำวัน มักทำขึ้นในโอกาสสำคัญ เทศกาล หรือ งานพิธีต่างๆ และนิยมใช้วัสดุตกแต่งเพิ่มความสวยงามแก่เครื่องอุปโภคบริโภค เช่น ช่างทำเครื่องสด (ช่างแกะสลักผักผลไม้) ช่างปักสะดึง ช่างรัก ช่างโลหะรูปพรรณ ช่างมุก ช่างถม ฯลฯ ช่างประเภททำของเพื่อการชื่นชมเหล่านี้เรียกว่า *ช่างประณีตศิลป์* ส่วนงานที่ช่างทำขึ้นเรียกว่า *งานประณีตศิลป์* (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช, มปป อ้างถึงใน สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547 : 305)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ บุคคล/กลุ่มภูมิปัญญาในท้องถิ่นใต้ ทั้ง 14 จังหวัด โดยเลือกศึกษาในกลุ่มคน/บุคคลที่ได้ผ่านการกลั่นกรองมาระดับหนึ่งจากเกณฑ์ดังนี้

(1) เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่อง เชิดชูเกียรติ และได้รับรางวัลในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค หรือระดับประเทศ เช่น ศิลปินแห่งชาติ ครูภูมิปัญญา คนดีศรีสังคม ศิลปินดีเด่นผู้ที่ได้รับรางวัลอนุรักษ์สงขลานครินทร์และผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม เป็นต้น

(2) มีผลงานเป็นประจักษ์ แม้จะไม่ได้รับรางวัลจากการประกวด แต่พิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่า หรือกำลังจะสูญหาย ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้

(3) เป็นบุคคลที่เป็นแหล่งขององค์ความรู้ของภูมิปัญญาในกรอบของการศึกษา ซึ่งไม่มีการจัดประกวดในเรื่องนั้นๆ แต่เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่า และกำลังสูญหาย ซึ่งจะนำไปสู่การฟื้นฟูต่อไป

2. แบบแผนการวิจัย

ในการศึกษาและเก็บรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใต้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจแบบเจาะจง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- 1) ประวัติของบุคคล/กลุ่มทางภูมิปัญญาต่างๆ
- 2) วิถีชีวิตที่ควรแก่การเอาเป็นแบบอย่าง
- 3) การเรียนรู้ (เรียนรู้มาจากไหน และมีกระบวนการเรียนรู้อย่างไร)
- 4) องค์ความรู้ของภูมิปัญญา (มีองค์ความรู้ในเรื่องใดบ้าง)
- 5) วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้/เทคนิคของภูมิปัญญา
- 6) ภูมิธรรมหรือคติ ความเชื่อ และคำสอนที่สอดแทรกในภูมิปัญญานั้น
- 7) ผลงาน/กิจกรรม
- 8) บุคคลหรือกลุ่มที่รับการสืบทอดภูมิปัญญา
- 9) การได้รับรางวัล/การเชิดชูเกียรติ/
- 10) สถานที่ติดต่อ และภาพถ่ายกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้อง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

- (1) การสำรวจข้อมูลเอกสาร และอินเทอร์เน็ต
- (2) การออกแบบสัมภาษณ์/แบบสอบถามในการรวบรวมข้อมูล
- (3) การเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ต่างๆ โดยการสัมภาษณ์ และการจัดเวทีกลุ่มย่อย

ในการดำเนินกิจกรรมของโครงการดังกล่าว ได้แบ่งพื้นที่ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านภาคใต้ทั้ง 14 จังหวัด โดยมีทีมวิจัยจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทั้ง 5 วิทยาเขต เข้ามามีส่วนร่วมในดำเนินโครงการวิจัยดังกล่าว เพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสครบรอบ 40 ปี ของมหาวิทยาลัย โดยแต่ละวิทยาเขตรับผิดชอบในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาทั้ง 3 ด้าน ในพื้นที่ดังต่อไปนี้

1. วิทยาเขตหาดใหญ่

- จังหวัดสงขลา
- จังหวัดพัทลุง
- จังหวัดนครศรีธรรมราช
- จังหวัดพังงา
- จังหวัดระนอง

2. วิทยาเขตปัตตานี

- จังหวัดปัตตานี
- จังหวัดยะลา
- จังหวัดนราธิวาส

3. เขตการศึกษาตรัง

- จังหวัดตรัง
- จังหวัดกระบี่
- จังหวัดสตูล

4. เขตการศึกษาภูเก็ต

- จังหวัดภูเก็ต

5. เขตการศึกษาสุราษฎร์ธานี

- จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- จังหวัดชุมพร

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

จากการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ด้านหัตถกรรมพื้นบ้านจากบุคคล/กลุ่มภูมิปัญญาจำนวน 47 คน/กลุ่ม จำแนกเป็นภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้านได้ 28 ชนิด โดยแบ่งประเภทภูมิปัญญาออกเป็น 7 ประเภท ประกอบด้วยเครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องจักสาน เครื่องถักทอ เครื่องปั้น เครื่องหนัง และงานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. ภูมิปัญญาการทำกระบอกขนมเงินทองเหลือง

1.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องโลหะ

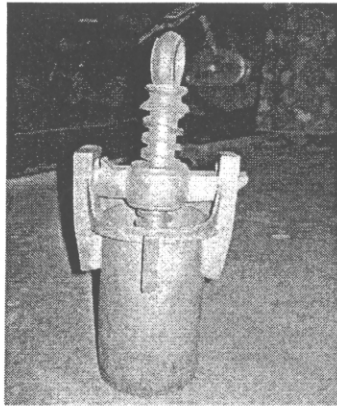
1.2 ข้อมูลทั่วไปของการทำกระบอกขนมเงินทองเหลือง

กระบอกขนมเงินเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตเส้นขนมเงิน จัดเป็นงานฝีมือที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเมืองนครศรีธรรมราชและได้แบบอย่างจากแขก (ชาวไทยมุสลิม) เมืองไทรบุรี ซึ่งมีการเล่าสืบต่อกันว่า เมื่อครั้ง พ.ศ. 2354 เจ้าพระยานคร (น้อย) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ได้ยกทัพไปปราบกบฏที่เมืองไทรบุรี และได้กวาดต้อนครอบครัวแขกเมืองไทรบุรีมายังเมืองนครศรีธรรมราชเป็นจำนวนมาก ซึ่งในบรรดาแขกที่กวาดต้อนมานั้นจะมีเหล่าช่างต่างๆ ปะปนมาด้วย โดยให้ช่างทอผ้าตั้งรกรากในบริเวณตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน ช่างเครื่องเงินและเครื่องประดับตั้งรกรากอยู่ริมคลอง (สโมสรข้าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช) และช่างหล่อโลหะประเภททองเหลืองตั้งรกรากบริเวณหลังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

เดิมชาวเมืองนครศรีธรรมราชมีการทำกระบอกขนมเงินใช้เอง แต่ไม่แน่ชัดว่าทำจากวัสดุชนิดใด เช่น อาจทำจากไม้และได้พัฒนาต่อเนื่องจากเป็นกระบอกขนมเงินที่ทำด้วยทองเหลืองเหมือนในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า ชาวเมืองนครศรีธรรมราชได้รับการสืบทอดการทำกระบอกขนมเงินทองเหลืองมาจากแขกไทรบุรี ที่ถูกกวาดต้อนมายังเมืองนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะในเรื่องการหล่อแก้ว ซึ่งลูกหลานได้พัฒนาวิธีการผลิตเพื่อให้กระบอกขนมเงินมีความคงทนถาวรมากขึ้น

ช่างทองเหลืองที่ทำกระบอกขนมเงินในจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยอิสลามซึ่งได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าวจากบรรพบุรุษมาแทบทั้งสิ้น (วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ, 2521 : 287-289)

กระบอกขนมจีน หรือที่เรียกว่า (บอคนมจีน) เป็นเครื่องมือที่ใช้ทำเส้นขนมจีน โดยอาศัยแรงกดทับทำให้แป้งซึ่งอยู่ในกระบอกดันออกมาเป็นเส้นบริเวณรูที่กั้นกระบอก การทำเส้นขนมจีนในระยะแรก เดิมทำจากไม้เพียง 2 ชิ้น โดยไม้ชิ้นแรกจะเจาะกระบอกเล็กเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและเจาะรูที่กั้นกระบอก ส่วนไม้ชิ้นที่ 2 เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้างรูช่องสี่เหลี่ยมกลวงของไม้ชิ้นที่ 2 เพื่อใช้อัดแป้งให้ออกเป็นเส้น ซึ่งกระบอกขนมจีนดังกล่าวยังมีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ ไม่สามารถทำเส้นขนมจีนได้ครั้งละปริมาณมาก ต่อมาจึงมีพัฒนากระบอกขนมจีนขึ้น โดยปรับเปลี่ยนรูปทรงกระบอกให้เป็นทรงกลม ส่วนของกระบอกรองด้วยแผ่นทองแดงที่เจาะรูไว้ และมีการใช้เหล็กแผ่นบางพันรอบกระบอกใส่แป้งเป็นระยะๆ เพื่อความคงทน ไม่ให้แตกง่าย ส่วนแกนอัดทำจากไม้ทรงกลมตันขนาดเท่ากับช่องของกระบอกใส่แป้ง ต่อมาจึงพัฒนาเป็นกระบอกทองเหลืองแบบปัจจุบันเนื่องจากมีความแข็งแรงและทนทานกว่า (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542 : 58-62 เล่ม 1)

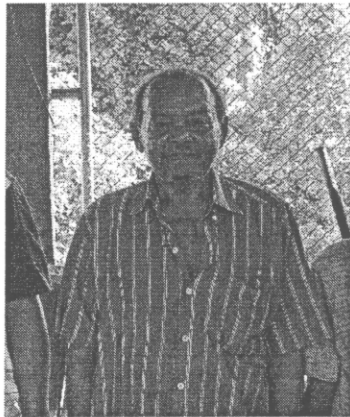
ภาพที่ 1 กระบอกขนมจีน (ทำจากทองเหลือง)

การทำเครื่องทองเหลืองและกระบอกขนมจีนในปัจจุบันมีแหล่งผลิตที่สำคัญคือ ชุมชนไทยอิสลามบ้านสวนมะพร้าว ซึ่งสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิม ในอดีตชาวบ้านแถบนี้มีการประกอบอาชีพทำเครื่องทองเหลืองกันเกือบทุกครัวเรือน ต่อมาเมื่อมีความเจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทันสมัย ทำให้มีการผลิตเครื่องใช้จากโรงงานซึ่งผลิตจากวัสดุอื่นที่มีราคาถูกกว่ามาแทนที่ ประกอบกับเด็กรุ่นใหม่มีการศึกษาสูงขึ้น ทำให้มีช่องทางทำมาหากินหลากหลายมากขึ้น อีกทั้งการทำเครื่องทองเหลืองมีขั้นตอนที่ค่อนข้างยุ่งยากและต้องใช้ความอดทนสูง ทำให้ภูมิปัญญาการทำเครื่องทองเหลืองเริ่มลดน้อยลง ซึ่งปัจจุบันคงเหลือแต่ครอบครัวของนายสวัสดิ์ พันธุ์ค้อหล้า ที่ยังคงสืบทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองเหลืองจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลภาคสนามมีรายละเอียดดังนี้

1.3 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำกระบอกขนมเงินทองเหลือง ของนายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้า

1.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-สกุล นายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้า อายุ 74 ปี
ที่อยู่ 37 ถนนศรีธรรมโศก ตำบลในเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 086-944-9189

ภาพที่ 2 นายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้า

1.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้า ปัจจุบันอายุ 74 ปี เป็นชาวไทยมุสลิมเกิดและเติบโตในชุมชนไทยมุสลิมบ้านสวนมะพร้าว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดพระธาตุ ปัจจุบันประกอบอาชีพเป็นช่างทำเครื่องทองเหลือง รวมทั้งทำกระบอกขนมเงินประมาณ 50 กว่าปี โดยท่านได้เรียนรู้ภูมิปัญญาจากการช่วยงานพ่อซึ่งเป็นช่างเครื่องทองเหลืองมาตั้งแต่เด็ก และจากการที่ได้สัมผัสเรียนรู้ทุกวัน ทำให้เกิดความรักในอาชีพนี้ และได้ยึดอาชีพช่างทองเหลืองเป็นเครื่องมือในการทำมาหากินมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเห็นว่าเป็นงานฝีมือที่สามารถสร้างรายได้ และเป็นงานที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

นายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้า เรียนรู้การทำเครื่องทองเหลืองจากพ่อ โดยเริ่มเรียนรู้จากการเป็นลูกมือ (ผู้ช่วย) และใช้การสังเกตและจดจำวิธีการทำเครื่องทองเหลืองจากพ่อ แล้วลองหัดทำด้วยตนเอง โดยเครื่องทองเหลืองชิ้นแรกที่ท่านทำนั้น คือ กระบอกขนมเงิน โดยพ่อให้เริ่มฝึกตั้งแต่การนำดินเหนียวมาทำเป็นเบ้าดินแบบ ไปจนถึงขั้นตอนสุดท้าย คือ การหลอมทองเหลือง ในที่สุดก็ได้ชิ้นงานที่เป็นฝีมือของตนเองออกมา หลังจากนั้นจึงหัดทำเครื่องทองเหลืองชนิดอื่น ซึ่งเครื่องทองเหลืองที่ทำในสมัยนั้นมีหลายชนิด ได้แก่ พิมพ์ขนม กระทะ และกระบอกขนมเงิน ฯลฯ การผลิตเครื่องทองเหลืองของท่านขึ้นกับปริมาณและความต้องการของลูกค้าสั่ง สำหรับกระบอกขนมเงินที่ท่านผลิตในปัจจุบันมีหลายขนาด คือ ขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ซึ่งหากเป็น

พ่อค้าแม่ค้าหรือร้านขนมจีนนิยมสั่งกระบอกขนมจีนขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ เนื่องจากสามารถผลิตเส้นขนมจีนได้ครั้งละปริมาณมาก ส่วนกระบอกขนมจีนขนาดเล็กนิยมใช้เป็นของที่ระลึกหรือใช้เป็นเครื่องประดับในครัวเรือน

นอกจากกระบอกขนมจีนซึ่งเป็นเครื่องทองเหลืองที่ผลิตและขายดีที่สุดแล้ว “ขลมหาก” (ตะบันหมาก) ยังเป็นเครื่องทองเหลืองที่ถูกคำสั่งทำปริมาณมาก ส่วนใหญ่ใช้เพื่อเป็นของฝากไว้ประดับบ้าน นอกจากนี้ ยังมีการผลิตให้กับพ่อค้าทองเหลืองในเมืองนครศรีธรรมราชอีกด้วย ซึ่งแหล่งจำหน่ายเครื่องทองเหลืองส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และร้านขายเครื่องใช้และของที่ระลึกทั่วไปในจังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งราคาสินค้าจะขึ้นอยู่กับขนาดและความยากง่ายในการทำ ซึ่งฝีมือ คุณภาพ และเอกลักษณ์ของเครื่องทองเหลืองของนายสวัสดิ์ พันธุ์คือกล้า ยังเป็นที่รู้จักและนิยมแพร่หลาย เนื่องจากกลุ่มผู้ใช้หรือนิยมสะสมยอมรับในฝีมือของช่างทำเครื่องทองเหลืองของจังหวัดนครศรีธรรมราช เพราะเนื้อทองเหลืองที่ทำจะมีเนื้อหนาและทนทาน สำหรับอาคารที่ใช้ในการหลอมทองเหลืองในปัจจุบันได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลนครนครศรีธรรมราช

1.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำกระบอกขนมจีนทองเหลือง

วัตถุดิบในการทำกระบอกขนมจีนทองเหลือง

- (1) ดินเหนียว
- (2) ขี้ผึ้ง
- (3) ทองเหลือง หรือเศษทองเหลืองจากวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เช่น ใบจักรเรือ เพลารเรือ พาน ถาด ขัน ฯลฯ
- (4) เชื้อเพลิง เพื่อใช้ในการหลอมทองเหลือง

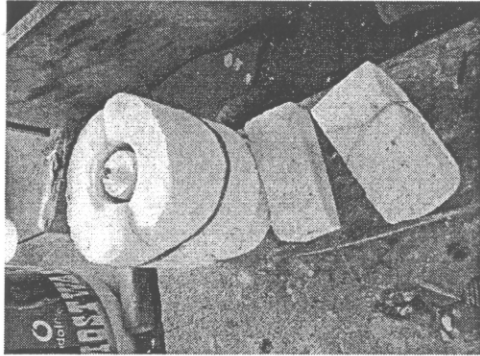
วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้

- (1) คีมปากนก ใช้สำหรับตีบทองเหลือง
- (2) คีมถอน ใช้สำหรับยกเข้าหลอม
- (3) คีมเท ใช้สำหรับยกทองเหลืองออกมาเทใส่เบ้าดินแบบ
- (4) เตาหลอม
- (5) พัดลมเป่าไฟ
- (6) ค้อน
- (7) มีด
- (8) ไม้ สำหรับนำมาทำเป็นเบ้าดินแบบ
- (9) ถังน้ำ

วิธีการทำกระบอกขนมเงิน

ขั้นตอนที่ 1 การทำตัวแม่พิมพ์

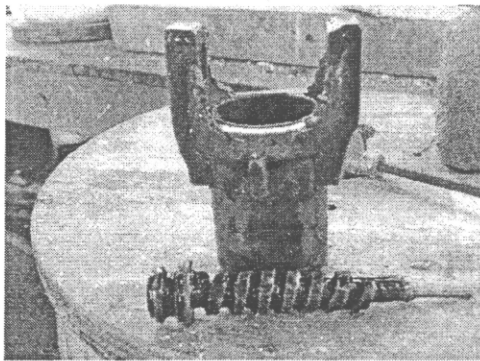
(1) การทำเตา เพื่อใช้เป็นต้นแบบกระบอกขนมเงิน โดยกลิ้งไม้ให้เป็นรูปทรงกระบอก แล้วใช้ดินเหนียวพอกรอบไม้ให้ได้ขนาดเท่าช่องกลวงของกระบอกที่ต้องการ หลังจากนั้นนำไปตากแดดจนแห้ง สำหรับการทำให้เตาในปัจจุบันนิยมใช้ปูนซีเมนต์หรือปูนพลาสติก ผสมกับทรายละเอียดแทนการใช้ดินเหนียว ซึ่งนายสวัสดิ์ได้เรียนรู้เทคนิคการทำเตาด้วยปูนมาจากช่างที่เข้ามาบูรณะตัวพระเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ภาพที่ 3 การทำเตา

(2) การทำหูของกระบอกขนมเงิน โดยนำดินเหนียวมาปั้นเป็นหูของกระบอกขนมเงิน ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม หลังจากนั้นใช้ทรายเนื้อละเอียดพอกทับบนตัวพิมพ์ดินเหนียวอีกชั้นหนึ่ง แล้วจึงนำไปตากแดดให้แห้ง

(3) การทำรูปทรง นำก้อนซีเมนต์มารีดเป็นแผ่นสม่ำเสมอพันรอบเตาที่เตรียมไว้ ตกแต่งให้ได้รูปทรง และทำซี่ฝ้งเป็นหูกระบอกติดที่ปากกระบอกทั้งสองข้างให้สมดุล ตกแต่งให้ได้รูปทรงอีกครั้ง หลังจากนั้นนำดินเหนียวหรือปูนซีเมนต์มาห่อหุ้มซี่ฝ้งโดยรอบ ตกแต่งให้ได้รูปทรงกระบอกขนมเงิน ใช้ดินเหนียวห่อหุ้มอีก 2 ชั้น แล้วใช้ลวดเหล็กพันรอบอีกครั้ง ตากแดดให้แห้ง หลังจากนั้นแกะซี่ฝ้งออกได้เป็นแม่พิมพ์ แล้วจึงนำดินเหนียวหรือปูนซีเมนต์พอกบนตัวแม่พิมพ์อีก 2 ชั้น ตากแดดให้แห้งพร้อมเข้าสู่ขั้นตอนการหลอมทองเหลือง

ภาพที่ 4 การทำรูปทรงด้วยซี่ฝ้ง

ขั้นตอนที่ 2 การหลอมทองเหลือง

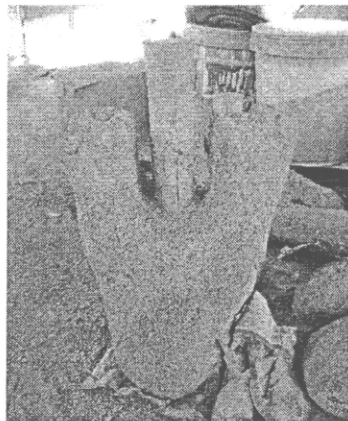
(1) นำเศษทองเหลืองใส่เข้าหลอม ใช้ความร้อนสูง โดยใช้พัดลมเป่าไฟเป็นตัวช่วยเร่งความแรงของไฟ หลอมจนเศษทองเหลืองเหลวเป็นเนื้อเดียวกัน

(2) ใช้คีมถอนยกเข้าหลอมทองเหลืองลงจากเตา และใช้คีมเท ยกเข้าหลอมทองเหลืองลงในแม่พิมพ์ จนเต็มเท่าขนาดของแม่พิมพ์ ตั้งทิ้งไว้ให้ทองเหลืองเย็นและจับตัวเป็นก้อนตามรูปทรงของแม่พิมพ์

(3) แกะดินเหนียวหรือปูนซีเมนต์ที่ใช้พอกตัวแม่พิมพ์ออก จะได้กระบอกขมมเงินทองเหลือง

(4) นำกระบอกขมมเงินทองเหลืองมาขัดเงา หรือตกแต่งลวดลายโดยการแกะสลักลวดลายบนชิ้นงานตามความต้องการจนได้ชิ้นงานที่เสร็จสมบูรณ์

หมายเหตุ : สำหรับการทำเครื่องทองเหลืองชนิดอื่นๆ ใช้ขั้นตอนการทำเหมือนการทำกระบอกขมมเงิน

ภาพที่ 5 เบ้าพร้อมสำหรับหลอมทองเหลือง

1.3.4 วิธีและกระบวนการการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ภูมิปัญญาการทำเครื่องทองเหลืองของชาวนครศรีธรรมราช จัดได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งนายสวัสดิ์ พันธุ์ค้อหล้า เป็นช่างฝีมือคนหนึ่งที่ยังสืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าวและได้ถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ให้แก่ลูกหลาน ในลักษณะการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยท่านใช้วิธีการทำให้เห็น และได้สัมผัส ซึ่งขั้นตอนการทำ เทคนิค และสิ่งต่างๆ เหล่านี้เมื่อลูกหลานได้สัมผัสทุกวัน จึงค่อยๆ ซึมซับทีละเล็กละน้อยจนในที่สุดสามารถฝึกฝนและหัดทำได้ด้วยตนเอง และทำเป็นในที่สุด ซึ่งการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าว นับว่าผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และนำไปสู่ความรักในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

1.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ในการทำงานของนายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้า ท่านมีแนวคิดในการทำระบอบทองเหลืองดังนี้

(1) การทำเครื่องทองเหลืองเป็นอาชีพที่สุจริต และสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว

(2) มีใจรักในการทำงาน และต้องมีความอดทนกับสิ่งที่ทำ เพราะการทำเครื่องทองเหลืองเป็นงานที่มีขั้นตอนยุ่งยากและต้องใช้เทคนิคเฉพาะ หากไม่มีใจรักผสมกับความอดทนแล้ว งานที่ออกมาจะไม่สมบูรณ์

(3) เป็นการรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ

1.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

ปัจจุบัน นายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้า ได้สืบทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองเหลือง และระบอบขนมจิน ทองเหลืองให้แก่ลูกและน้องชายเท่านั้น คือ (1) นายมนาน พันธุ์ด้อหล้า (น้องชาย) (2) นายวสันต์ พันธุ์ด้อหล้า (ลูกชาย) (3) นายไพโรจน์ พันธุ์ด้อหล้า (ลูกชาย) ทั้งนี้เพื่อเป็นการรักษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและใช้เป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ ซึ่งนอกจากจะเป็นการวางรากฐานให้กับลูกหลานได้มีอาชีพและมีรายได้จากการทำเครื่องทองเหลืองขายแล้ว ยังเป็นการสร้างจิตสำนึกให้ลูกหลานเห็นคุณค่าในงานช่างทองเหลือง เพื่อที่จะได้นำไปยึดถือปฏิบัติ และถ่ายทอดให้กับสมาชิกในครอบครัวรุ่นต่อไป

ภาพที่ 6 นายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้าและบุคคลสืบทอด

1.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

ปัจจุบันนายสวัสดิ์ พันธุ์ด้อหล้า ยังไม่ได้รับรางวัลใดๆ เนื่องจากยังไม่เคยส่งผลงานเข้าประกวด แต่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนมีลูกค้ามาสั่งทำทั้งในภาคใต้และภาคอื่น ๆ

2. ภูมิปัญญาเครื่องถมนคร

2.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องโลหะ

2.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาเครื่องถมนคร

เครื่องถมนครจัดเป็นศิลปะเก่าแก่ประจำจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ช่วยกันคิดสร้างขึ้นมา เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านสำคัญของชาวนครศรีธรรมราชที่รู้จักกันแพร่หลายมากที่สุดมาตั้งแต่สมัยโบราณ เครื่องถมนครมีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ราว พ.ศ. 2061 คือ “ถมเงิน” และ “ถมทอง” ทั้งถมเงินและถมทองต่างต้อง “ลงยาถม” ซึ่งมีสีดำ ทั้ง 2 แบบ ไม่มีการ “ลงยาสี” อย่างเครื่องลงยา เพียงแต่เครื่องถมเงินนั้นไม่ต้องทาหรือฉาบด้วยทองเหมือนอย่างเครื่องถมทอง กรรมวิธีในการทำเครื่องถมนครทั้ง 2 แบบ มีขั้นตอนใหญ่ๆ 3 ขั้นตอน คือ

(1) การทำรูปพรรณ คือ การทำรูปทรงของสิ่งต่างๆ ให้ได้สัดส่วนสวยงามตามความต้องการ

(2) การแกะสลักลวดลาย คือ การแกะสลักลวดลายบนรูปพรรณที่จัดทำไว้ให้อ่อนช้อยสวยงามตามแบบที่ต้องการ

(3) การทำถม คือ การเอาสารที่ผลิตขึ้นมีสีดำลงในร่องลวดลายที่แกะสลักให้เต็มร่องนั้นๆ สารนั้นจึงมีชื่อว่า “ยาถม” และเครื่องโลหะรูปพรรณจากกรรมวิธีดังกล่าวจึงเรียกว่า “เครื่องถม”

สำหรับการทำเครื่องถมเงินมีกระบวนการอย่างละเอียดที่ชาวนครศรีธรรมราชนิยมทำ ประกอบด้วย การผสมโลหะ การหลอมโลหะ การขึ้นรูป การเขียนลาย การแกะสลักลาย การเก็บรูปผิวพรรณ การลงถม การตกแต่งถม การปรับปรุงแต่งรูปทรง การขัดผิวและแกะแเร และการขัดเงา

ภาพที่ 7 ชิ้นทำจากเครื่องถมเงิน

ปัจจุบันมีการสอนวิธีการทำหัตถกรรมเครื่องถม ในวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช เดิม มีชื่อว่าโรงเรียนช่างถม โดยมีพระรัตนธัชมุนี เจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์ อำเภอ

เมืองนครศรีธรรมราช หรือ ขวานนครศรีธรรมราชเรียกว่า “เจ้าคุณท่าโพธิ์” เป็นผู้ริเริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2456 ต่อมากระทรวงศึกษาธิการเห็นความสำคัญของหัตถกรรมพื้นบ้านทางด้านนี้ จึงพัฒนาเป็นโรงเรียนช่างโลหะรูปพรรณของจังหวัดนครศรีธรรมราช และยกฐานะเป็นวิทยาลัยศิลปกรรม นครศรีธรรมราช (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้, 2542 : 1106-1108)

สำหรับเครื่องถมเมืองนคร มีแหล่งจำหน่ายและแหล่งผลิต ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในบริเวณตัวเมืองนครศรีธรรมราช มีทั้งเครื่องถมเงินและเครื่องถมทอง แหล่งจำหน่ายเครื่องถมส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณสโมสรข้าราชการ บริเวณหลังสนามหน้าเมืองนครศรีธรรมราช และบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งลักษณะเด่นของเครื่องถมนคร คือ รูปทรงได้สัดส่วน เพราะนิยมแกะขึ้นรูปด้วยมือ หากเป็นถมเงินทำด้วยเนื้อเงิน 95% มองเห็นลวดลายที่สลักอ่อนช้อยสวยงามๆ ได้อย่างชัดเจน ขาถมสีดำเป็นมันวาวไม่มีตามค ขาถมติดทนนานไม่หลุดง่าย ส่วนถมทองจะทำด้วยทองคำแท้ 100% ไม่หลุดลอกเนื่องจากช่างส่วนใหญ่นิยมทาเคลือบผิวหลายครั้ง

2.3 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำเครื่องถมของนายนิคม นกอักษร

2.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

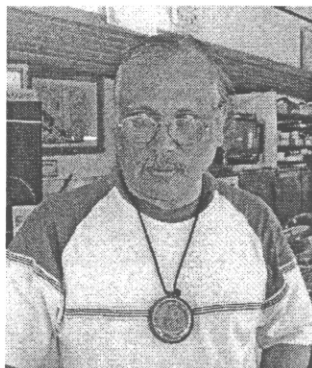
ชื่อ-นามสกุล

นายนิคม นกอักษร

ที่อยู่

1 ถนนสระเรียง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช

โทรศัพท์ 075-346-391, 081-082-2512

ภาพที่ 8 นายนิคม นกอักษร

2.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นายนิคม นกอักษร ปัจจุบันอายุ 58 ปี มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีพี่น้อง 6 คน เป็นบุตรคนที่ 4 ครอบครัวมีอาชีพทำนา แต่ด้วยสัมผัสกับงานช่างศิลปะจากปู่ คือ **นายเทศ แก้วเมือง** ซึ่งเป็นช่างแกะสลักธรรมมาศ วัดหอยกัน ตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชมาตั้งแต่วัยเด็ก และจากการที่เฝ้าติดตาม และคอยเป็นผู้ช่วยปู่บ้าง ทำให้ซึมซับและชื่นชอบงานช่างสาขานี้ตั้งแต่นั้นมา

นายนิคม นกอักษร จบการศึกษาระดับประโยควิชาชีพชั้นสูง (ปวช. 3) จากวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช แผนกวิชาช่างโลหะรูปพรรณ (เครื่องถม) ซึ่งเน้นการอนุรักษ์การทำเครื่องถม ภายหลังจากเรียนจบในระดับประโยควิชาชีพชั้นสูงแล้ว นายนิคมได้ศึกษาต่อในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงทางการแกะหนังที่วิทยาลัยเพาะช่าง จังหวัดกรุงเทพฯ

พ.ศ. 2515 นายนิคม นกอักษร สอบบรรจุเป็นอาจารย์ที่วิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช แต่ขณะนั้นยังไม่ได้ย้ายวิทยาลัยมาตั้งอยู่ในสถานที่ปัจจุบัน ภาระหน้าที่แรกที่ได้รับมอบหมาย คือ ทำหน้าที่สอนวิชาช่างโลหะรูปพรรณ วิชาเอกเครื่องถม และสอนวิชาหัตถกรรมพื้นบ้าน

พ.ศ. 2517 เปิดร้านผลิตและจำหน่ายเครื่องหนังและงานหัตถกรรม บริเวณตลาดท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตและจำหน่าย ส่วนใหญ่เป็นของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น รองเท้าเกี๊ยะ กระเป๋า เข็มขัด และงานหัตถกรรมจำพวกงานแกะสลักหนังงานสลักคุณโลหะ และงานปั้น ในขณะที่เปิดร้านดังกล่าว นายนิคมยังคงเป็นอาจารย์สอนในวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้าน แต่ด้วยความชื่นชอบในงานหัตถกรรมเครื่องหนังที่ได้ร่ำเรียนมา จึงตัดสินใจเปิดร้านเครื่องหนังและงานหัตถกรรมเป็นอาชีพเสริมอีกทางหนึ่ง

พ.ศ. 2519 เปิดร้านขายหัตถกรรมเครื่องถมบริเวณวัดห่อไทร ซึ่งเครื่องถมที่ทำขายในระยะแรก คือ แหวน เพราะเป็นรูปพรรณที่ทำได้ง่าย ต้นทุนต่ำ และเป็นเครื่องประดับที่ได้รับความนิยมมากในช่วงนี้ และยังเป็นเครื่องประดับที่ทำขายมาตั้งแต่สมัยเรียน

นายนิคมยังคงเปิดร้านจำหน่ายหัตถกรรมเครื่องถมมาจนถึงปัจจุบัน โดยย้ายร้านมาตั้งบริเวณตลาดท่าวัง ในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีชื่อร้านว่า *นครหัตถกรรม* โดยมีผลิตภัณฑ์หลากหลายมากขึ้น อาทิ รูปหนังตะลุง ของที่ระลึกรูปแบบต่างๆ กระเป๋าย่านติเกา เครื่องเงิน และเครื่องถม ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ขายดี เนื่องจากคนส่วนใหญ่รู้จักเครื่องถมกันมากขึ้น

พ.ศ. 2541 นายนิคมได้ลาออกจากราชการก่อนเกษียณราชการเพื่อดูแลร้าน และทำงานหัตถกรรมเครื่องถมอย่างเต็มตัว ในขณะเดียวกันนายนิคมยังคงให้ความรู้กับกลุ่มนักศึกษาวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านที่มาฝึกงาน และฝึกหัดทำเครื่องถมที่บ้านของตนเอง นอกจากนี้ นายนิคมยังมีการรวมตัวเป็นกลุ่มผู้ประกอบการเครื่องถม โดยรวมตัวภายใต้ชื่อกลุ่ม “นครหัตถกรรม” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันขึ้นเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย SMEs

สำหรับความรู้ที่ใช้ในการทำเครื่องถมนั้น นายนิคมได้นำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ในวิชาช่างพื้นฐานจากวิทยาลัยเพาะช่าง และการทำเครื่องถมเมืองนครจากวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราชมาประยุกต์ใช้ โดยได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้มาจากอาจารย์หลายท่าน ดังนี้

1. อาจารย์มนัส เชื้อสง่า ซึ่งเป็นศิษย์เก่าของวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้าน นครศรีธรรมราช สอนวิชาการออกแบบเขียนแบบผลิตภัณฑ์เครื่องถมต่างๆ โดยนายนิคมได้นำความรู้นี้มาใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องถมต่างๆ

2. อาจารย์พยนต์ จันทรงมี ซึ่งเป็นอาจารย์อาวุโสที่สอนอาจารย์มนัส เชื้อสง่า เป็นผู้มีความชำนาญด้านการเขียนลาย ซึ่งนายนิคมได้นำความรู้นี้มาใช้ในการเขียนลาย เช่น ภาพรามเกียรติ์ ลวดลายที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดี สิบสองนักษัตร ตลอดจนลวดลายต่างๆบนเครื่องถม

3. อาจารย์ฟอง ภิรมณ์ยาภรณ์ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่สอนวิชาการปั้น และวิชาธุรกิจ

4. อาจารย์อารีก เจริญยศ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่สอนวิชาการเขียนลายและการแกะสลัก

2.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

ในการทำเครื่องถมนครของนายนิคม ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ดังนี้ เครื่องมือและอุปกรณ์

- (1) เครื่องเป่าแผ่นขวดคู่ (หัวไฟขนาดใหญ่) ใช้สำหรับให้ความร้อน
- (2) ทังหัวค้อนขนาดใหญ่ (ค้อนปอนด์) พร้อมไม้รอง ใช้สำหรับรองแผ่นรีด
- (3) ถาดอลูมิเนียม ขนาด 8" x 12" ใช้ใส่เศษโลหะ
- (4) ปากกาจับบัดกรี (แหวน) ขนาด 5" ใช้จับบัดกรี
- (5) เล้าแหวนเหล็ก ยาว 12" ใช้เคาะปรับแต่งแหวน
- (6) เล้ากำไลไม้ขนาดยาว 18" ใช้เคาะรูปกำไล
- (7) ที่รองเล้า ใช้รองรับเล้าแหวน กำไล
- (8) สิวสลัก ชุดละ 10 ตัว ใช้สลักลวดลาย
- (9) สิวคูนชุดละ 10 ตัว ใช้คูน หรือ โย
- (10) ค้อนสลัก สลักคูน
- (11) ค้อนแผ่รีด ขนาด 600 กรัม ใช้ตีแผ่รีดโลหะขนาดเล็ก
- (12) ค้อนแผ่รีด ขนาด 800 กรัม ใช้ตีแผ่รีดโลหะขนาดใหญ่
- (13) ค้อนเก็บรูป เหล็ก หรือ สำริด ใช้เคาะเก็บผิวให้เรียบ
- (14) ค้อนขึ้นรูปหัวมน ขนาดต่างๆ ใช้เคาะขึ้นรูปให้โค้ง
- (15) คีมปากกลม ขนาด 5" ใช้ม้วนลวดให้กลม
- (16) คีมปากแบน ขนาด 5" ใช้จับ ม้วน พับ ฯลฯ
- (17) คีมจับร้อน ค้ามยาว ใช้จับเข้าหลอมโลหะ
- (18) ตะไบหางหนู ขนาด 7" ใช้ ดูส่วนโค้งรูปกลม ฯ

- (19) ตะไบสามเหลี่ยม ขนาด 5" คู่อรงสามเหลี่ยม
- (20) ตะไบทองปลิง ขนาด 6" ชนิดละเอียด อย่างดี ใช้คู่ส่วนโค้งละเอียด
- (21) ตะไบทองปลิง ขนาด 6" ชนิดหยาบ อย่างกลาง ใช้คู่ส่วนโค้งหยาบๆ
- (22) ตะไบแบน ขนาด 8" ใช้ตะไบผิวให้เรียบเนื้อที่กว้าง
- (23) ตะไบแบน ขนาด 4" ใช้ตะไบผิวส่วนแคบ
- (24) คีมค้ำแดง จับ โลหะแผ่รีด
- (25) เหล็กชุดผิวโลหะ (เหล็กสามเหลี่ยม) ใช้ชุดผิวโลหะส่วนแคบ
- (26) กรรไกรตัดโลหะ ขนาด 7" ใช้ตัดโลหะ
- (27) ไม้บรรทัดเหล็กขนาด 12" ใช้ขีดเส้น แบ่งเส้น
- (28) ลูกค้อนจับแคะโลหะพร้อมยางรอง ใช้ จับโลหะ แคะลวดลาย
- (29) โครงเลื่อยลวดขนาดเล็ก พร้อมใบเลื่อยใช้ลวดโลหะ
- (30) แปรงทองเหลือง ขนาด 7 แถว
- (31) แท่งถ่านหลอมโลหะ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 3 นิ้ว ใช้หลอมโลหะน้อย
- (32) แท่งถ่านหลอมโลหะ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 4 นิ้ว ใช้หลอมโลหะมาก
- (33) กระจายทนไฟ ชนิดหนา 1 เซนติเมตร ใช้รองเผา บัดกรี
- (34) แปรงทาสี ขนาด 2" ใช้ปิดผงเงิน
- (35) หัวไฟเครื่องเป่าเล่นขนาดเล็ก ใช้เผาบัดกรี งานเล็ก
- (36) หัวไฟเครื่องเป่าเล่นขนาดใหญ่ ใช้เผาบัดกรี งานใหญ่
- (37) กระจายทนไฟขนาดบาง เศษ 1 ส่วน 2 เซนติเมตร ใช้รองบัดกรีงานเล็ก
- (38) แผ่นชั้นรองสลัก ขนาด 5" X 10" ใช้รีดแผ่นโลหะ
- (39) แผ่นทองเหลืองสลักลวดลาย ใช้ฝึกสลักลวดลาย
- (40) เชื้อบัดกรีเงิน ทองเหลือง ทองแดง ใช้บัดกรีสวยต่อ
- (41) ยางม ใช้ ลงถมลวดลาย
- (42) กรดกำมะถันชนิดเข้มข้น ใช้ผสมน้ำทำความสะอาดโลหะ
- (43) วงเวียนเหล็กขนาดเล็ก ใช้ขีดวงกลม
- (44) เบอร์วัดขนาดแหวนชนิดเป็นพวง ใช้วัดขนาดแหวน
- (45) เครื่องมือ เครื่องจักรอื่นๆ ตามความจำเป็น

การทำเครื่องถมเงิน ขั้นตอนการทำเครื่องถมเงิน (กำไลถมเงิน)

- (1) การเตรียมเนื้อเงิน ซึ่งในการทำเครื่องถมเงินของนายนิคมใช้เม็ดเงิน 100 % (สามารถหาซื้อได้จากร้านขายทองทั่วไป) มาใช้เตรียมเนื้อเงินเพื่อใช้ทำเครื่องถมเมื่องนคร โดยนำ

เม็ดเงินมาผสมกับทองแดงเพื่อช่วยให้เนื้อเงินมีความแข็งขึ้น ในอัตราส่วนเนื้อเงิน 95% และทองแดง 5% ซึ่งสูตรนี้เป็นสูตรการผสมแบบโบราณที่สืบทอดกันมา (หากเป็นเงิน 100% จะนึ่มเสียวไปได้ง่าย แต่หากผสมทองแดงมากเกินไปจะทำให้รูปพรรณค่าส่งผลให้มูลค่าต่ำลง) หลังจากนั้นนำส่วนผสมดังกล่าวมาล้างด้วยน้ำกรดให้สะอาด แล้วนำมาหลอมให้เป็นเนื้อเดียวกันโดยใช้เบ้าหลอมแบบโบราณ เรียกว่า แท่งถ่านหลอมโลหะ ซึ่งช่างทำเครื่องมส่วนใหญ่นิยมทำไว้ใช้เอง โดยนำวางบนเตาไฟที่ใช้ความร้อนจากเตาแบบเป่าแรง สำหรับเบ้าหลอมที่ใช้มี 2 ขนาด คือ เบ้าหลอมขนาดเล็ก ขนาดประมาณ 2 นิ้ว และ เบ้าหลอมขนาดใหญ่ ซึ่งมีขนาดประมาณ 4 นิ้ว ส่วนผสมของเบ้าหลอมประกอบไปด้วย ดิน ทราช ขี้เถ้า แกลบ

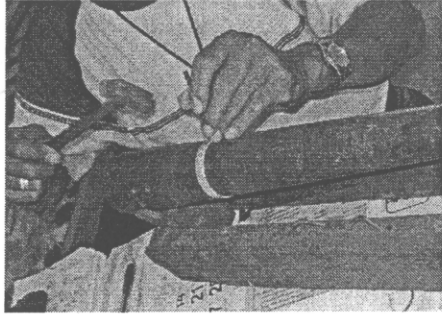
อย่างไรก็ตาม ในการทำเครื่องมบางประเภทอาจผสมทองแดงให้มากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดหรือชิ้นส่วนของรูปพรรณ (รูปพรรณ) ที่ต้องการความแข็งแรงเป็นพิเศษ วิธีนี้เป็นวิธีการที่นายนิคมได้จากการเรียนรู้จากการสั่งสมประสบการณ์ โดยนำมาทดลอง ประยุกต์ และปรับ โดยดูความเหมาะสมกับเนื้องานซึ่งต้องอาศัยประสบการณ์ของช่าง ที่ต้องคำนึงถึงคุณภาพของผลิตภัณฑ์ เป็นสำคัญ เพราะหากหากรูปพรรณไม่มีคุณภาพ ผลกระทบที่ได้จะตกอยู่กับกลุ่มลูกค้าและส่งผลกระทบต่อผู้ผลิตต่อไป

(2) นำเม็ดเงินที่หลอมกับทองแดงเสร็จแล้ว เทลงใน รวงเท (รวงเท ที่ใช้อยู่จะประยุกต์ขึ้นใช้เอง) และต้องเผาไฟให้มีความร้อนเล็กน้อย หลังจากนั้นเติมน้ำมันเครื่องหรือน้ำมันพืชลงไป เพื่อป้องกันไม่ให้เนื้อเงินที่ยังคงมีความร้อนอยู่กระเด็น ลักษณะของรวงเทเป็นแท่งสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีช่องตามแนวยาว 3 ช่อง ขนาดของแต่ละช่องขึ้นอยู่กับรูปแบบของผลิตภัณฑ์

(3) นำเงินที่ได้ไปแช่กรดซัลฟิวริก โดยผสมน้ำ 1 ลิตร และกรดซัลฟิวริก 2 ช้อนเคลือบ ลงในอ่างเคลือบ ทดลองนำเงินแช่ลงไป หากผิวเงินมีสีขาว แสดงว่าใช้ได้ แล้วนำไปล้างด้วยน้ำเปล่า (ขณะที่หีบเงินขึ้นมาควรใช้ไม้เขี่ยขึ้นมา ปัจจุบันนำท่อ PVC มาตัดแปลงทำเป็นคีมสำหรับหีบเงินที่อยู่ในอ่างเคลือบ เพื่อป้องกันกรดทำลายผิวหนัง หรืออันตรายจากการสูดดมกลิ่น

(4) ขึ้นรูปพรรณโดยใช้ค้อนช่วยในการขึ้นรูปพรรณตามต้องการ เขียนลายบนรูปพรรณ เช่น การทำกำไล ต้องนำกำไลใส่ใน *เสากำไล* เพื่อช่วยในการเขียนลาย ในอดีตหากเขียนลาย 1 ลาย ต้องใช้การเขียนทีละลาย แต่ปัจจุบันใช้วิธีการถ่ายเอกสารลวดลายต่างๆ ที่วาดไว้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลายไทย เช่น กนกลายไทย ลายไบเทศซึ่งเป็นลวดลายที่ได้จากดอกไม้และใบไม้ แล้วนำมาคิดประดิษฐ์เป็นลายไบเทศ หลังจากนั้นนำลวดลายติดกับรูปพรรณโดยใช้กาวติด และใช้ “ชัน” รองอีกชั้นหนึ่ง เพื่อใช้เป็นตัวยึดและทำให้อ่อนตัว หรืออาจใช้น้ำมันเครื่อง หรือน้ำมันพืช แต่ไม่นิยมใช้เนื่องจากกลิ่นติดมือ หลังจากนั้นจึงแกะตามรอย วิธีนี้นิยมใช้กับกลุ่มนักศึกษา หรืออาจใช้วิธี Copy ลวดลาย

(5) ตอกกลวดลายตามที่วาดไว้ มักมีเครื่องมือหลักๆ คือ สิว ซึ่งได้แก่ *สิ้วเหยียบพื้น* และ *สิ้วตัก* การใช้สิ้วเหยียบพื้นเป็นขั้นตอนการตอกก่อนจะลงขดม เพื่อให้ขดมติดแน่น สิวเหยียบพื้นปากจะมีลักษณะโค้งป้าน และปากต้องเล็กกว่าร่องของกลวดลาย เพื่อให้สิ้วจมเข้าช่องที่ตอกสลักลงไป และเป็นสิ้วที่ใช้ตักแต่งกลวดลายไปในตัว ส่วน *สิ้วตัก* ซึ่งมีหลายประเภท หลายขนาด มีความคม และเหมาะกับเนื้องานที่มีผิวขรุขระ โดยเฉพาะขั้นตอนที่ลงขดมเรียบร้อยแล้ว โดยจะใช้วิธีสลักจากจุดแรกที่เขียนกลวดลาย และตอกสลักไปเรื่อยๆ

ภาพที่ 9 การตอกกลวดลาย

(6) ใช้ค้อนหน้าเรียบ เก็บผิวให้เรียบ เป็นการปรับแต่งให้รูปพรรณมีขนาดเท่ากัน เมื่อนำไปลงขดม

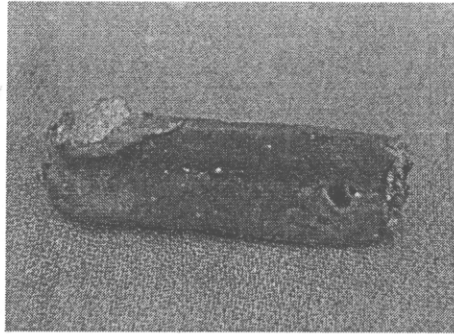
(7) นำไปแช่กรดซัลฟิวริกและขัดด้วยแปรงทองเหลือง ทำความสะอาดด้วยน้ำลูกลูประคำดีควาย โดยแช่ไว้ประมาณ 1 นาที เพื่อฆ่าละอองไขมันและสิ่งสกปรกออก หลังจากนั้นขัดด้วยแปรงทองเหลืองอีกครั้ง ล้างด้วยน้ำเปล่าจนสะอาด เช็ดด้วยผ้าแห้ง ตากให้แห้งเพื่อนำไปลงขดม

วิธีการลงขดม

ขั้นตอนที่ 1 การหลอมขดม

ในการทำขดมประกอบด้วยส่วนผสมสำคัญ ได้แก่ ตะกั่ว ทองแดง กำมะถัน และเงิน ซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำขดม ประกอบด้วย เตาหลอมขดม (เตาถ่านหลอมโลหะ) และ กระจกทนไฟ ซึ่งเป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับรองเตาหลอม เนื่องจากทนความร้อนสูง ระหว่างการหลอมต้องใช้ไม้กวนให้ขดมเป็นเนื้อเดียวกัน สำหรับไม้ที่ใช้กวนต้องเป็นไม้สดพอประมาณหรืออาจใช้แท่งถ่าน ซึ่งเป็นวัสดุที่ช่างหลอมขดมนิยมนำกวนมากที่สุด นอกจากนี้ จากการที่นายนิคม สังเกตเห็นว่ากระจกทนไฟสามารถทนความร้อนได้สูง จึงได้ทดลองนำกระจกทนไฟมาตัดเป็นแท่งสี่เหลี่ยมยาวเพื่อทำเป็นไม้กวน ซึ่งสามารถใช้กวนได้จริง เมื่อหลอมเสร็จแล้ว (ใช้เวลาหลอมนาน 6 ชั่วโมง) สังเกตขดมจะมีเนื้อสีดำ ขึ้นเงา (ขดมในลักษณะนี้ ภาษาช่างเรียกว่า เป็นขดมชั้นดี จนได้ชื่อว่า ขดมของเมืองนครซึ่งเป็นขดมชั้นยอด) ให้เทขดมใส่รางเท และล้างด้วย

ผงซักฟอกให้สะอาด ตั้งทิ้งไว้จนแห้ง หลังจากนั้นใช้กระดาษห่อเก็บไว้สำหรับใช้ลงยาบบนตัวรูปพรรณต่อไป

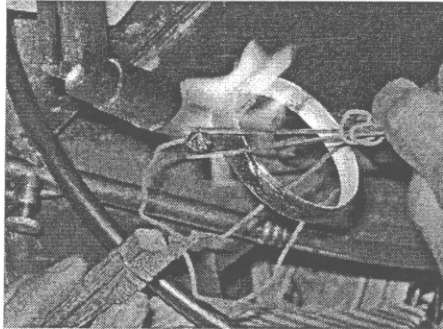

ภาพที่ 10 แท่งยาอม

ขั้นตอนที่ 2 การลงยาอม (ตัวอย่างการทำกำไล)

(1) สวมกำไลในเหล็ก 3 งาม (ประยุกต์ทำจากลวด)

(2) ใช้ตะเกียงเป่าแผ่นเผาลงบนรูปพรรณเพื่อให้เกิดความร้อน หลังจากนั้นนำก้อนยาอมดูบนรูปพรรณ โดยใช้ไฟจากตะเกียงเป่าแผ่นหลอมในขณะที่ยาอมเพื่อให้อาอมแทรกซึมในร่องลวดลายที่แกะไว้ หลังจากนั้นใช้เหล็กเส้นขนาดเล็กเกลี่ยลงบนช่องว่างเล็กๆ เพราะหากลงยาอมไม่สนิทแล้วอาจทำให้กำไลเกิดเป็นช่องหรือเป็นรูเล็กๆ ภาษาช่างเรียกว่า “ตามค” ซึ่งทำให้รูปพรรณไม่สวยงามและทำให้ราคาตกลง (การลงยาอมไม่ควรลงให้มีจำนวนที่หลายๆครั้งมากเกินไปเพราะจะทำให้ยาอมไหม้) ทิ้งไว้จนเย็น

ภาพที่ 11 การลงยาอม

(3) เมื่อรูปพรรณเย็นตัวลง ใช้ตะไบขัดส่วนที่หยาบที่สุดออก หลังจากนั้นใช้กระดาษทรายหยาบ เบอร์ 150 320 1600 ขัดเก็บรายละเอียดอีกครั้ง ตามลำดับ

(4) ใช้สิ่วแรงาบบนรูปพรรณเพื่อให้เกิดความเงางาม เพิ่มความละเอียดของงาน และเป็นการกลบเกลื่อนร่องรอย (ตามค) ซึ่งขั้นตอนนี้ต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญของช่างเป็นพิเศษ

(5) บรรจุในกล่องกำมะหยี่

ภาพที่ 12 กำไลอมเงินฝีมือนายนิคม นกอักษร

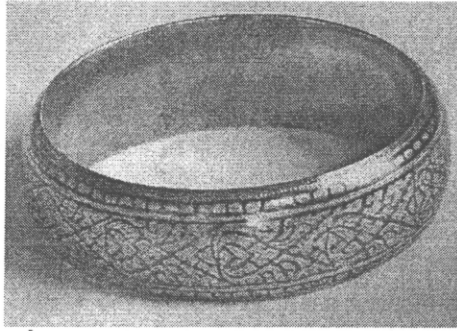
การทำเครื่องอมทอง

ในการทำเครื่องอมทอง มีวิธีการทำเหมือนกับอมเงิน เพียงแต่ในการทำเครื่องอมทองต้องใช้ทองคำ 100 % เป็นส่วนประกอบ ทองคำที่นำมาใช้มีลักษณะเป็นทองคำแผ่นสามารถหาซื้อได้จากร้านขายทองคำทั่วไป เมื่อได้ทองคำแผ่นมาแล้วให้ตัดเป็นชิ้นขนาดเล็ก แล้วนำไปใส่ในเบ้าหลอมโดยใช้ปรอทเป็นตัวช่วยหลอมให้เนื้อทองติดกับเงิน เราเรียกขั้นตอนการนำทองผสมกับปรอท เรียกว่า “การเปียกทอง” ในขณะเผาจะใช้เตาขนาดเล็กเพื่อให้ความร้อน เมื่อทองคำเริ่มละลายให้เติมสารปรอท โดยใช้ไม้หรือแท่งถ่านกวนให้เข้ากันจนเป็นเนื้อเดียว หลังจากนั้นเทใส่ครกซึ่งมีน้ำเล็กน้อย เติมทรายละเอียดผสมและหมุนจนทรายละเอียดเป็นแป้งเช่นเดียวกับทองที่มีเนื้อละเอียด หลังจากนั้นจึงเทน้ำออกให้เหลือเฉพาะทองกับปรอท

จากนั้นนำชิ้นงาน (รูปพรรณ) มาล้างด้วยน้ำมะนาวเพื่อชะล้างไขมันและจะช่วยให้การทาทองสามารถทำได้ง่ายขึ้น ในการทำอมทองเมื่อจนครที่มีมาตรฐานนั้นต้องทาทอง 3 ครั้ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การทาทองครั้งที่ 1 ทาปรอทในชิ้นงาน (ปรอทช่วยป้องกันไม่ให้เนื้อทองผสมเข้ากับยาอม) โดยเกลี่ยให้ทั่วชิ้นงาน หลังจากนั้นใช้เปียกทองมาเกลี่ยให้ทั่วชิ้นงาน โดยใช้ไม้พายขนาดเล็ก (ทำจากทองเหลืองหรือโลหะ) ทาเปียกทองให้เรียบติดกับส่วนที่เป็นเงิน เมื่อทาจนทั่วแล้วให้นำไปวางบนแผ่นรองสังกะสี ใช้ตะเกียงเป่าแผ่นเพื่อให้ความร้อนซึ่งจะทำให้ปรอทระเหยคงเหลือเฉพาะทองคำติดอยู่บนชิ้นงาน หลังจากนั้นตั้งทิ้งไว้ประมาณ 5 นาที ใช้สำลีชุบกรดดินประสีซึ่งเป็นตัวกัดทอง แล้วนำมาปาดลงบนชิ้นงาน (รูปพรรณ) จนรูปพรรณเกิดความสว่างใสจึงนำไปล้างน้ำ แล้วนำไปทาทองเป็นครั้งที่ 2

การทาทองครั้งที่ 2 -3 (ทำตามขั้นตอนการทาทองเหมือนกับการทาทองครั้งที่ 1) เมื่อทาทองครบทั้ง 3 ครั้งแล้ว นำรูปพรรณล้างด้วยลูกประคำตีควาย ขัดด้วยลูกปัดแก้วซึ่งมีลักษณะเป็นสร้อยลูกปัดเพื่อเพิ่มความเงางาม จากนั้นเช็ดให้แห้ง นำไปเร่งเผา พร้อมบรรจุลงในกล่องกำมะหยี่เพื่อจำหน่ายต่อไป

ภาพที่ 13 กำไลถมทองฝีมือนายนิคม นกอักษร

วิธีทำความสะอาดเครื่องถม ในการทำความสะอาดเครื่องถมจะใช้ดินแดง ในการขัดเงา โดยใช้ผ้ากำมะหยี่เป็นวัสดุในการขัดถูเพิ่มความเงางาม อย่างไรก็ตามช่างถมบางคน อาจใช้มอเตอร์ไฟฟ้าในการขัดถูเพราะจะช่วยให้นวดได้เร็วกว่าการขัดถูกับมือ

การกำหนดราคาขายเครื่องถม ในการจำหน่ายเครื่องถมมีการกำหนดราคาขาย เช่นเดียวกับทองคำ คือ กำหนดราคาตามน้ำหนัก โดยจำหน่ายรูปพรรณเครื่องถมในราคาบาทละ 240 บาท ซึ่งการกำหนดราคานี้จะรวมต้นทุนในส่วนของขายน ค่าเชื้อเพลิง และค่าเบ็ดเตล็ด นำ ค่าใช้จ่ายใน 3 ส่วนนี้มารวมกับราคาของน้ำหนักเงินจะได้ราคาของต้นทุนทั้งหมด แต่หากคำนวณ ราคาขายต่อคุณ 3 เพื่อคิดค่าแรงจึงจะได้ ราคาขายของเครื่องถมชิ้นนั้นๆ ทั้งนี้ในการตั้งราคาของ เครื่องถมแต่ละประเภทนั้นขึ้นอยู่กับฝีมือและชื่อเสียงของผู้ทำด้วย

หลักสำคัญในการดูเครื่องถม ในการเลือกเครื่องถมที่สวยงามต้องดูตั้งแต่ รูปทรง มีลวดลายต่อเนื่อง และแกะสลักสวยงาม

2.3. 4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้การทำเครื่องถมจากนายนิคม ส่วนใหญ่เป็นกลุ่ม นักศึกษาวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช กระบวนการที่ใช้ในการถ่ายทอดมี 2 ลักษณะ คือ ฝึกโดยใช้หลักทฤษฎีและฝึกโดยการลงมือปฏิบัติ ซึ่งปัจจุบันนายนิคมยังคงฝึกการทำเครื่องถม ให้แก่นักศึกษาวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราชที่เข้ามาฝึกงานในร้านของตนเอง โดย นายนิคมจะให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังกว่าการปฏิบัติในวิทยาลัย เนื่องจากปัจจุบันนี้มีการ เพิ่มเติมหลักสูตรการเรียนการสอน โดยเพิ่มหรือเปลี่ยนเป็นรายวิชาต่างๆไป จึงทำให้เด็กขาด โอกาสที่จะเรียนรู้ทักษะการทำเครื่องถมอย่างต่อเนื่อง เพราะงานเครื่องถมจัดเป็นงานช่างฝีมือที่ ต้องฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง จะเรียนรู้จากทฤษฎีเพียงอย่างเดียวไม่ได้ ดังนั้นในการฝึกเด็กนายนิคมจะ ให้เด็กได้ลงมือฝึกปฏิบัติอย่างเต็มที่ โดยให้เด็กได้รับความรู้ในเชิงศิลปะให้มากที่สุด และเมื่อมี ความชำนาญและสามารถทำเป็นรูปพรรณได้ด้วยตนเองแล้วสามารถนำรูปพรรณนั้นๆ ไปจำหน่าย

เพื่อเป็นรายได้เสริม ซึ่งจะเป็นแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้เด็กเห็นความสำคัญของการทำเครื่องถมต่อไป

2.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ข้อปฏิบัติที่นายนิคมใช้ในการทำงาน คือ มีจรรยาบรรณของช่าง ในการทำงานต้องทำออกมาให้ดีที่สุด ซื่อสัตย์ต่อลูกค้า รักษาฝีมือและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ มีความรับผิดชอบกับสิ่งที่ทำ ปฏิบัติงานอย่างขยันหมั่นเพียรไม่ให้อาเปรียบผู้อื่น ยินดี เต็มใจ และเต็มที่ในการเผยแพร่ส่งเสริม และถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องถมให้แก่ผู้อื่น

สำหรับในเรื่องความเชื่อในการทำเครื่องถมของนายนิคมนั้น คือ การให้ความเคารพนับถือครูที่เป็นบุคคล ผู้ที่ให้ความรู้ และเคารพนับถือเทพ โดยนายนิคมจะมีการไหว้ครูทุกปี มีการเคารพพระวิษณุ ซึ่งทำการเคารพปีละครั้ง มีการทำพิธีครอบครูในทุกเดือนที่ 5 และ 6 หรือตรงกับวันไหว้ครูซึ่งประกอบพิธีทางศาสนาพราหมณ์ ทั้งนี้ วิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราชจะจัดพิธีไหว้ครูทุกปี และเชิญนายนิคมเข้าร่วมด้วย นอกจากนี้ นายนิคมมีการจตุรเทียบไหว้ขอครูบาอาจารย์ก่อนที่ทำงานทุกครั้ง เพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจในการทำงานจากครูผู้ให้ชีวิต ให้ความรู้ และทำให้ตนมีอาชีพตราบจนถึงทุกวันนี้

2.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

- (1) นายสุธรรม สักง้าย (หลานชาย)
- (2) กลุ่มนักศึกษาแผนกวิชาช่างถมวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช
- (3) เด็กช่วยงานที่บ้าน

2.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

รางวัลชนะเลิศอันดับ 2 การประกวดผลิตภัณฑ์ OTOP เมืองนคร ประเภทศิลปประดิษฐ์และของที่ระลึก เนื่องในงานมัจจุคหวานอลังการ OTOP เมืองนคร ปี 2547

2.4 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำเครื่องถมนคร ของอาจารย์ระไวย สดเจดย

2.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อบุคคล อาจารย์ระไวย สดเจดย อายุ 54 ปี
ที่อยู่ วิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช ซอยหอไคร
ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000
โทรศัพท์ 075-356-760 โทรสาร 075-346-327

ภาพที่ 14 อาจารย์ระไว สุดเฉลย

2.4.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

อาจารย์ระไว สุดเฉลย เป็นอาจารย์สอนงานช่างในวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช มาตั้งแต่ พ.ศ. 2524-2540 สอนวิชาเครื่องถมเงิน เครื่องถมทอง ในระดับปวช.และปวส. หลังจากนั้นวิทยาลัยช่างทองหลวงได้ขอตัวให้ไปสอนในกาญจนานิกวิทยาลัยช่างทองหลวง ในพระบรมมหาราชวัง เป็นระยะเวลา 4 ปี หลังจากนั้นจึงกลับมาสอนยังวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช ตั้งแต่พ.ศ. 2545 มาจนถึงปัจจุบัน โดยสอนวิชาเครื่องถมเงิน เครื่องถมทอง และวิชาแกะสลักคุณโลหะ หากเป็นกรุงเทพฯ เรียกว่า งาน “บุคูน” ซึ่งมีที่เดียวในโลก เช่นเดียวกับเครื่องถม ในระดับปวช.และปวส.

อาจารย์ระไว สุดเฉลย เรียนรู้การทำเครื่องถมเงินและเครื่องถมทองมาจากวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราชพ.ศ. 2520-2524 โดยเรียนรู้กระบวนการทำและสร้างชิ้นงานเครื่องถมในทุกขั้นตอนตั้งแต่ การหลอมแร่ดีบุก การขึ้นรูปพรรณ การเขียนลวดลายลงบนรูปพรรณ การสลักลวดลาย การตกแต่งลวดลาย การหลอมยาถม การลงยาถม การตะไบยาถม การขัดเงา การแรงเงา การทำเปียกทอง การทาทองในเครื่องถมทอง ซึ่งนอกจากการเรียนรู้ในวิทยาลัยแล้ว อาจารย์ระไว สุดเฉลย ยังมีการเสาะแสวงหาความรู้การทำเครื่องถมเพิ่มเติมจากนายแห่ง โสภางค์ ซึ่งเป็นช่างฝีมือเก่าแก่ของเมืองนครศรีธรรมราช และได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติในสาขาทัศนศิลป์ (เครื่องถม) ประจำปีพุทธศักราช 2529 และเรียนรู้จากช่างผู้มีประสบการณ์อีกหลายท่าน

จากการเรียนรู้และฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เป็นนักเรียนนักศึกษา ทำให้อาจารย์ระไวสามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้มาใช้นำปฏิบัติ ประยุกต์ การออกแบบรูปพรรณ การขึ้นรูปพรรณ และการเขียนลวดลายโดยมีการผสมผสานระหว่างตั้งแต่สมัยโบราณให้เข้ากับยุคปัจจุบันเพื่อเพิ่มความงดงามยิ่งขึ้น ผลงานของอาจารย์ระไว เป็นที่ประจักษ์แก่

กลุ่มชนทั่วไป ทั้งหน่วยงานราชการ เอกชน และบุคคลที่สนใจ โดยทำงานตามลูกคำสั่ง (ไม่ได้ทำเพื่อจำหน่ายทั่วไป) อาทิ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์มอบหมายให้ทำเครื่องถม เพื่อทำถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาและมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา มอบหมายให้ทำ คือ กล่องใส่กำไลข้อพระบาทของสมเด็จพระองค์เจ้าทีปังกรฯ

2.4.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

วัตถุดิบที่ใช้ในการทำเครื่องถม

(1) เงินและทองคำ ซึ่งเป็นวัสดุหลักที่ใช้ทำเครื่องถม สามารถหาซื้อได้จากร้านขายทองในเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนใหญ่นำเข้ามาจากประเทศมาเลเซียหรือประเทศเม็กซิโก หรือเป็นทองคำสวิส โดยซื้อเป็นทองคำแท่งแล้วนำมารีดเป็นแผ่น ทั้งนี้ก่อนทำเครื่องถมต้องสกัดเอาสิ่งที่เจือปนออก แล้วหลอมสกัดอีกครั้งหนึ่งจนเป็นทองคำบริสุทธิ์จริง ก่อนนำมาใช้ต้องรีดให้เป็นแผ่นบางเรียบ จึงนำมาทำเป็นเบียดทองได้ แต่หากบดทองให้เป็นผงแข็งจะทำยากกว่า

(2) ตะกั่ว เป็นวัสดุที่ใช้เป็นส่วนผสมในการทำยาถม ช่วยให้ยาถมมีความเงางาม และเป็นตัวเคลือบอย่างดี

การทำเครื่องถมเงิน

ในการทำจะเริ่มตั้งแต่การนำเงินมาหลอม แฝรีด ขึ้นรูปพรรณ และการสลักลวดลาย ส่วนมากเป็นลายไทยทั้งหมด เช่น ลายกนกเปลว ลายไบเทศ ลายพุ่มตาล ลายเครือเถา ลายรักร้อย แต่ลวดลายที่นิยมมากที่สุดในการลงยาถม คือ ลายไบเทศ เมื่อสลักลวดลายแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ การลงยาถมบนรูปพรรณ หลังจากนั้นเป็นการขัดเงาด้วยกระดาษทรายน้ำเพื่อให้เห็นลวดลายที่สลักไว้ ตะไบจนเรียบ หลังจากนั้นใช้แผ่นเงินอีกแผ่นหนึ่งปิดด้านใน แล้วเริ่มตกแต่งให้เกิดเป็นเงา จนเป็นรูปพรรณสำเร็จ ซึ่งลำดับขั้นตอนการทำเครื่องถมเงินมีดังนี้

ขั้นตอนในการทำเครื่องถมเงิน (ตัวอย่างการทำกำไล)

(1) การออกแบบลวดลาย เช่น การออกแบบลายกำไล ส่วนใหญ่เป็นลายไบเทศและลายกนก ซึ่งจะมีความกว้าง 1 นิ้ว ยาว 8 นิ้ว หรือปรับตามความต้องการของลูกค้า

(2) การหลอมโลหะ (เงิน) และเทลงในรางเท

(3) การแฝรีดโลหะให้ได้เอกสารตามที่ต้องการ

(4) การบัดกรีรูปวงกำไลโป่ง

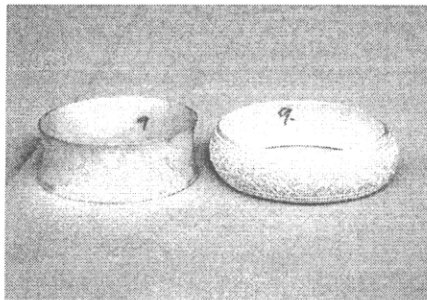
(5) การเขียนลวดลายบนรูปพรรณ

(6) การสลักลวดลายบนรูปพรรณ

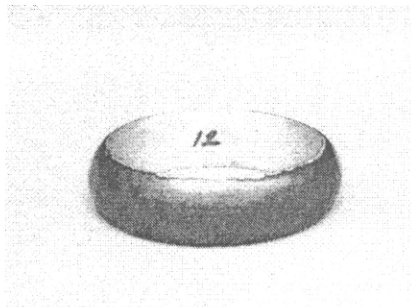
(7) การขึ้นรูปพรรณเป็นกำไลโป่งและห้องกำไลโป่ง

(8) การประกอบรูปพรรณ เพื่อให้เป็นชิ้นเดียวกัน โดยการบัดกรีทองขอบ และ บัดกรีท้องกำไล

- (9) การเจาะทำร่องใส่บานพับ
- (10) การใส่หลอดทำบานพับ
- (11) การบัดกรีบานพับ
- (12) การปรับแต่งรอยบานพับ
- (13) การประกอบแกนบานพับ
- (14) การทำลิ้นล็อกและใส่ตัวล็อกเปิด-ปิดและบัดกรี
- (15) การปรับแต่งชิ้นงานให้เรียบและล็อกได้ลงตัว
- (16) การทำความสะอาดโดยใช้แปรงทองเหลือง
- (17) การลงยาถม
- (18) การตะไบยาถม
- (19) การขัดกระดาษทรายน้ำและการขัดเงาด้วยสว่านไฟฟ้า
- (20) การขัดเงาด้วยน้ำยาขัดเงา
- (21) การแรเงาหรือการเพลาตาย
- (22) การขัดเงาและการล้างทำความสะอาด

ภาพที่ 15 การขึ้นรูปกำไลโป่งและท้องกำไลโป่ง

ภาพที่ 16 ลงยาถมบนกำไล

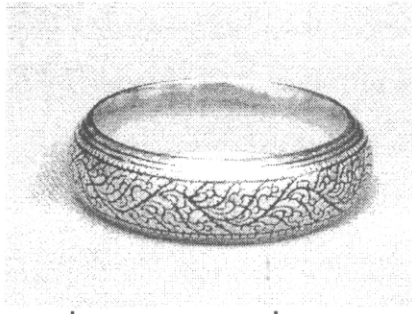

ภาพที่ 17 กำไลถมเงิน ที่ผ่านการขัดยาถมส่วนที่ไม่ต้องการออกแล้ว
การทำเครื่องถมทอง

สำหรับการทำเครื่องถมทองมีขั้นตอนการทำยุ่งยากกว่าการทำเครื่องถมเงิน และต้องใช้เนื้อทองคำเป็นส่วนประกอบ ขั้นตอนในการทำกำไลถมทอง ต้องทำเป็นกำไลถมเงินให้เสร็จเรียบร้อย (เพราะหากเป็นกำไลที่ทำด้วยโลหะชนิดอื่นจะทาทองไม่ติด) หลังจากจึงทากำไลด้วยเปียกทอง เทคนิคในการทาทองให้ติดกับเนื้อเงิน คือ การผสมทองกับปรอทจะช่วยในการเกาะติดเนื้อเงิน หลังจากนั้นแล้วไล่ปรอทด้วยความร้อน ทองคำจึงเกาะอยู่ที่รูปพรรณ เทคนิคเป็นภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดต่อกันมา

ในการทำทองต้องเตรียมเปียกทอง โดยนำทองคำ 100% มารีดให้เป็นแผ่นยาวแล้วตัดเป็นชิ้นเล็กๆ นำไปควั่นบนภาชนะที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาบนเตาที่ความร้อนสูง เมื่อทองคำเริ่มละลายให้ผสมปรอทลงไปเล็กน้อย แล้วใช้ไม้พายกวนให้เนื้อทองและปรอทผสมเป็นเนื้อเดียวกัน ใช้เวลาประมาณ 3 นาที จึงนำไปเปียกทองไปทานบนชิ้นงานที่เตรียมไว้ให้ทั่วรูปพรรณ เครื่องถมทองต้องใช้ทองคำแท้ และต้องทาทองอย่างน้อย 3-4 ครั้ง ส่วนใหญ่อาจารย์ระไวยทาทอง 4 ครั้ง ตามมาตรฐานการทำเครื่องถมทอง เพราะจะช่วยให้เครื่องถมมีความคงทนและสามารถใช้ได้นาน (ในขณะที่ร้านจำหน่ายทั่วไปทาทองประมาณ 2 ครั้ง เพื่อลดต้นทุน แต่จะมีความคงทนน้อยกว่า)

การทาทองจึงนับได้ว่าเป็นขั้นตอนสำคัญที่ต้องอาศัยเทคนิคเฉพาะ และประสบการณ์ของช่างถม เพราะหากขาดเทคนิคและประสบการณ์ในการทาทอง จะทำให้ผิวทองหนาตามจำนวนครั้งที่ทาลงไป ส่งผลต่อลวดลายกล่าวคือ ทำให้ลวดลายปรากฏไม่ชัดเจน หรือที่เรียกว่า “ลวดลายไม่คม” ดังนั้นจึงต้องมีการ “เกลาลาย” (ใช้ทั้งการทำเครื่องถมเงินและถมทอง) ในการเกลาลายซึ่งเป็นการเร่งเงาลวดลายโดยใช้ลวดตอกลงไปเพื่อให้เกิดแสงเงาขึ้นมาเป็นเส้น

ภาพที่ 18 กำไลอมทองที่ทำเสร็จแล้ว

ข้อสังเกตในการเลือกซื้อเครื่องถม

ในการเลือกซื้อเครื่องถมที่สลักด้วยมือ ให้สังเกตบริเวณผิวด้านในเครื่องถม หากมองเห็นรอยสลักจึงจัดเป็นของแท้ (สลักผิวด้านนอก ลวดลายที่สลักจะโผล่เป็นรอยนูนบริเวณผิวด้านใน ซึ่งคนเล่นเครื่องถมส่วนใหญ่ไม่นิยมให้ช่างขัดลวดลายด้านในออก) หากเป็นการทำลวดลายด้วยการใช้กรดสกัดจะมองไม่เห็นรอยสลักด้านใน อย่างไรก็ตาม หากจะเลือกซื้อเครื่องถมของอาจารย์ระไวซึ่งเป็นของแท้ทุกชิ้น สังเกตได้จากรอยสลัก ซึ่งอาจารย์ระไวจะสลักชื่อ “ระไว สุดเฉลย” ไว้บนรูปพรรณ/ชิ้นงานทุกชิ้น

นอกจากการสังเกตรอยสลักแล้ว การดูอายุบนเครื่องถมก็เป็นอีกวิธีหนึ่ง เนื่องจากบางร้านจะใช้วิธีการลงยาสีแทน เนื่องจากมีราคาถูกกว่าราคาขายถม กล่าวคือ ยาสีน้ำหนัก 1 บาท ราคา 20 บาท หากเป็นยาถมน้ำหนัก 1 บาท จะมียาถม 100 บาท เนื่องจากยาถมมีเนื้อเงินผสมอยู่ด้วยจึงทำให้มีราคาแพง และด้วยเนื้อเงินมีราคาแพง ช่างจึงนิยมใช้วิธีการ “ตีโป่ง” (เนื้อเงินกลวง) เช่น กำไลข้อมือ เทคนิคนี้คือ นำแผ่นเงินอีกแผ่นหนึ่งปิดบริเวณด้านในขึ้นรูปให้โค้งตามแบบกำไลโดยการใช้ค้อนตี ให้เป็นรูปทรง ด้านในจะมีลักษณะกลวง ช่างถมโดยทั่วไปเรียกว่า “กำไลโป่งถมเงิน กำไลโป่งถมทอง” สำหรับเนื้อเงินที่นำมาใช้ทำเครื่องถมในวิทยาลัยจะเป็นเงินผสม 5% ซึ่งสูตรเครื่องถมเมืองนคร เรียกว่า “เครื่องถม 95” แต่หากเป็นร้านค้าทั่วไปอาจเป็นเงินผสม 10% เพื่อลดต้นทุนในการผลิต นอกจากนี้ การทำกำไลอมทอง ช่างบางคนอาจใช้แผ่นทองเหลืองปิดบริเวณด้านในของกำไล แล้วทาทองทับ แต่เมื่อนำใช้ประมาณ 1 ปี สนิมจะขึ้นเป็นสีเขียวซึ่งต่างจากเครื่องถมทองที่ใช้ทองคำทั้งหมด ซึ่งในการทำเครื่องถมทองของอาจารย์ระไวจะใช้ทองคำทั้งหมด

จุดเด่นของเครื่องถมอยู่ที่ รูปทรง ซึ่งเรียกว่า “รูปพรรณ” และ *ตัวลายประกอบ* ซึ่งมีลายระเอียดหลายจุด เนื่องจากขั้นตอนการทำเครื่องถมจริงๆ มีประมาณ 30 กว่าขั้นตอน แต่หากเป็นการสอนนักเรียนจะใช้ประมาณ 14-15 ขั้นตอน ซึ่งยังจัดเป็นงานประดิษฐ์ศิลปกรรมะในการทำเครื่องถมนครของนายระไวคือ “เป็นงานที่สามารถตกแต่งได้ตลอด เพราะยังทำยิ่งสวย” ก่อนนำเครื่องถมไปขาย ต้องขัดให้มันวาว

งานเครื่องถมเป็นงานหัตถกรรมที่ต้องใช้ความอดทน เนื่องจากทุกขั้นตอนต้องใช้มือเกือบทุกขั้นตอน เช่น การขึ้นรูปด้วยมือซึ่งเป็นการหลอมเงินจนละลาย แล้วเทให้เป็นแท่งสี่เหลี่ยม หลังจากนั้นแผรีด แล้วขึ้นรูปพรรณโดยใช้ค้อนตีขึ้นรูปในขณะที่เงินยังร้อนอยู่ เพราะอ่อนตัว ทำให้ตีได้ง่ายขึ้น ในขั้นตอนการขึ้นรูปพรรณสามารถนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยได้ เพื่อประหยัดเวลาและเพิ่มจำนวนการผลิต อย่างไรก็ตาม การขึ้นรูปด้วยมือจะดีกว่าเครื่องจักร เนื่องจากการขึ้นด้วยมือจะมีความหนาแน่นมากกว่าการใช้เครื่องจักร และคุณค่าของเนื้องานจะมากกว่า ซึ่งอาจารย์ระไวยังคงอนุรักษ์วิธีการขั้นตอนแบบโบราณไว้ และคำนึงถึงคุณภาพของรูปพรรณที่ส่งผลต่อลูกค้า

สำหรับการเรียนการสอนช่างถมในปัจจุบัน อาจารย์ระไวยังคงสอนโดยใช้พื้นฐานของช่างแบบโบราณ (แบบดั้งเดิม) ในการเรียนการสอนนักเรียนต้องซื้อวัตถุดิบเอง คือ เงินเพื่อนำมาใช้ในการทำเครื่องถม และเมื่อเด็กนักเรียนทำรูปพรรณเสร็จแล้วสามารถนำไปขายเพื่อเป็นรายได้เสริม

การประยุกต์ลวดลาย

อาจารย์ระไวมีการออกแบบและประยุกต์ลวดลายขึ้นเอง อย่างเช่น การทำเขียนหมากซึ่งเป็นงานเครื่องถมที่ทำยากที่สุด เพราะขึ้นรูปยากกว่าการทำรูปพรรณชิ้นอื่นๆ อีกทั้งต้องมีการประยุกต์และคิดค้นลวดลายขึ้นเอง ซึ่งงานชิ้นนี้อาจกล่าวได้ว่า “เป็นงานชิ้นเดียวในโลก”

สำหรับเทคนิคการเขียนลวดลายเครื่องถมโดยทั่วไป อาจารย์ระไวจะใช้วิธีการเขียนลวดลายเพียงครึ่งซีก แล้วทำคัดลอกลายเพื่อช่วยในการเขียนลายอีกด้านโดยใช้กระดาษลอกลาย ในการคัดลอกลายจะต้องให้ลวดลายมีความต่อเนื่องและต่อกันลงตัว ซึ่งการใช้วิธีนี้จะช่วยประหยัดเวลา และทำให้ได้ลวดลายเหมือนกันตลอดรูปพรรณ

การเขียนลายจะต้องมีการประยุกต์ลวดลายให้เข้ากับรูปพรรณ หรือผลิตภัณฑ์ เช่น ทำกระเป๋าทรง 8 เหลี่ยม ก็ต้องเขียนที่เข้ากับกระเป๋า และต้องเป็นลวดลายที่อ่อนช้อยมีความต่อเนื่อง หรือ เรียกว่า เป็นงานร่วมสมัย สำหรับลวดลายใหม่ที่อาจารย์ระไวประยุกต์ขึ้น คือ ลายรวงข้าวไบเทศ ซึ่งได้แบบอย่างมาจากไบมะเขือเทศซึ่งมีรวงยาวเหมือนรวงข้าว ลายไทยส่วนใหญ่เป็นลายที่มีธรรมชาติเป็นแรงบันดาลใจในการประดิษฐ์ลวดหรือประยุกต์ลวดลายใหม่ๆ เช่น ลายกนกหางไหล ซึ่งลายหางไหลมาจากหางปลาไหลที่กำลังว่ายน้ำ หรือเหมือนงูที่กำลังเลื้อย ส่วนลายกนกเปลวเพลิง มาจากเปลวไฟ ซึ่งลวดลายต่างๆ เหล่านี้ล้วนมาจากธรรมชาติทั้งหมด อย่างไรก็ตามงานเครื่องถมแต่ละชิ้นไม่มีลวดลายจำเพาะเจาะจง กล่าวคือ งานทุกชิ้นสามารถทำลวดลายต่างๆ ได้ทั้งหมด เพียงแต่ในการเขียนลวดลายต้องมีการจัดช่องไฟให้พอดีกับชิ้นงาน และต้องรู้จักองค์ประกอบของลวดลายแต่ละลาย ซึ่งเป็นเทคนิคตามแบบโบราณ ซึ่งในการทำงานส่วนใหญ่

อาจารย์ระไวยังคงนำรูปแบบการทำเครื่องถมแบบ โบราณมาประยุกต์ใช้ เช่น วิธีการทำแบบ โบราณ เครื่องไม้เครื่องมือที่ต้องปรับปรุงดัดแปลง เนื่องจากรูปพรรณหรือชิ้นงานบางชนิด ไม่สามารถใช้เครื่องมือแบบโบราณได้

2.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเครื่องถมให้แก่นักเรียน อาจารย์ระไวจะใช้วิธีการทำให้ดูเป็นตัวอย่างในทุกขั้นตอน การสอนการทำเครื่องถมของอาจารย์ระไว ไม่ใช่เพียงเรียนครบหลักสูตร แต่เป็นวิชาที่ต้องรู้จักฝึกฝนและต้องรู้จักการประยุกต์ผลงานของตน

2.4.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

เป็นครูที่มีจิตวิญญาณมุ่งถ่ายทอดความรู้การทำเครื่องถมให้กับลูกศิษย์ ไม่หวัง วิชา เต็มใจในการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่น

อาจารย์ระไวให้ความสำคัญการชิ้นงาน สังเกตได้จากการทำเครื่องถมทอง ที่ เน้นคุณภาพโดยการทาทอง 3-4 ครั้ง เพื่อความคงทน โดยไม่ได้คำนึงว่าต้องทาทองน้อยครั้งเพื่อลด ต้นทุน นอกจากนี้สิ่งที่ปรากฏเด่นชัดในการทำงาน คือ การเป็นผู้มีความเพียรพยายามในการฝึกฝน เพราะงานเครื่องถมเป็นงานที่ต้องใช้ความอดทนและการฝึกฝนค่อนข้างสูง จนทำให้กลายเป็นคนที่มี ความอดทนและมีความชำนาญในสาขางานของตนเอง

2.4.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด

(1) นักเรียนแผนกเครื่องถมในวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้าน นครศรีธรรมราช
(2) กลุ่มชาวบ้านที่ทำเครื่องถม เข้ามาฝึกที่วิทยาลัยเพื่อต่อยอดความรู้และความ ชำนาญให้กับตัวเอง ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นลูกศิษย์ที่เคยเรียนในวิทยาลัย แล้วมาเรียนถมทองต่อ เพราะการทำเครื่องถมทองจัดเป็นขั้นสุดยอดของเครื่องถม

2.4.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) รางวัล “ศิลปินจังหวัด”
(2) รางวัลที่ 1 ของ โอลิมป
(3) ครูตัวอย่างในการสอนวิชาหัตถกรรมพื้นบ้าน (เครื่องถม) ประจำปี การศึกษา 2530 ได้รับเกียรติบัตรเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2530

3. ภูมิปัญญาตีมีด

3.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องโลหะ

3.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการตีมีด

มีด เป็น เครื่องมือชนิดแรกๆที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวันมาเป็นเวลายาวนาน และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมนุษย์แทบจะทุกกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นเผ่าพันธุ์ หรือกลุ่มสังคมใดๆ ก็ตามใช้มีดเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ตัด สับ หั่น เลื่อน ปาด บางชนิดอาจมีปลายแหลมสำหรับกรีดหรือแทง มักมีขนาดเหมาะสมสำหรับจับถือด้วยมือเดียว (<http://th.wikipedia.org>)

การตีมีดต้องเน้นความประณีตและคุณภาพ ดังนั้นเหล็กที่นำมาใช้ตีมีดต้องเป็นเหล็กคุณภาพดี ปัจจุบันค่านิยมในวัฒนธรรมตะวันตกกำลังครอบงำสังคมไทย ทำให้ภูมิปัญญาการตีมีดของไทยลดน้อยลง ประกอบกับช่างตีมีดที่มีอยู่ในชุมชนต่างๆ ได้ล้มหายตายจากไปตามกาลเวลา ช่างตีมีดรุ่นใหม่มีทักษะและคุณค่าของความเป็นเอกลักษณ์ไทย และเน้นการผลิตเพื่อผลกำไรและความอยู่รอดในอาชีพ โดยลดคุณภาพของความเป็นมีดที่คิดตามเอกลักษณ์ คือ หุ่นสวย ฝีมือน่าประณีต คมนาน ลับคมง่าย และคงทนต่อการใช้งาน คุณสมบัติที่ขาดไปส่วนใหญ่ คือ ความคมนาน การลึบคมง่าย และความคงทนในการใช้งานของมีด ซึ่งปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากการลดต้นทุนในการผลิต หรืออาจเกิดจากช่างขาดความรู้ในการชุบคมมีดซึ่งถือเป็นขั้นตอนสำคัญในการตีมีด ทำให้มีดที่ผลิตได้ส่วนใหญ่ขาดความคม หรือลึบให้คมได้ยาก ใช้งานเพียงเล็กน้อยความคมก็หายไป ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากช่างไม่ได้ทำการชุบแข็งหรือชุบแข็งไม่เพียงพอ รวมทั้งอาจเกิดจากการใช้เหล็กที่มีคาร์บอนต่ำเนื่องจากมีราคาถูก มีดบางเล่ม มีเฉพาะความแข็งแต่ลึบคมได้ยาก ทั้งนี้มักเกิดจากช่างขาดความเข้าใจในการชุบคมมีดทำให้มีดมีความแข็งแรงเฉพาะส่วนผิว แต่แกนกลางของมีดไม่ได้ผ่านการชุบแข็งทำให้ลึบเท่าไรก็ไม่คมและใช้งานเพียงเล็กน้อยความคมก็หายไปต้องลับคมใหม่บ่อยๆ (<http://www.thailandoutdoor.com/ArtOfWeapons/E-Nab1/e-nab1.html>)

ดังนั้น ในการเลือกมีดที่มีคุณภาพดีให้ทดลองใช้คมมีดดูสั้นมีดเล่มอื่น หากดูไปแล้วคิดคม ไม่สั้น แสดงว่าคมมีดแข็ง มีความคมดี เหมาะที่จะซื้อไปใช้งาน หากดูแล้วสั้น ไม่คิดคม แสดงว่ามีการชุบคมไม่ดี เมื่อนำไปใช้งานจะทื่อ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์. 2549. “ตีมีด” หน้า 2, 7-19 อ้างถึงโดย (<http://www.mapculture.org/mambo/index.php>) อย่างไรก็ตาม ยังมีช่างตีมีดอีกหลายคนที่น่าสนใจ และให้ความสำคัญต่อคุณภาพของมีดที่ตนผลิตในทุกขั้นตอน สำหรับภาคใต้มีช่างตีมีดที่มีชื่อเสียงมาช้านานในหลายชุมชน ได้แก่ มีดพร้าบ้านป้อ จังหวัดตรัง และ มีดพร้าโคกสัก จังหวัดพัทลุง ซึ่งมีทั้งการผลิตจำหน่ายทั่วไปและรับสั่งทำโดยยังคงใช้ภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดต่อกันมา จนสามารถสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จักทั่วไป

3.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการตีมีดของนายเจ๊ะหีม ล้าปิ่ง (มีดพร้าโคกสัก)

3.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-นามสกุล นายเจ๊ะหีม ล้าปิ่ง อายุ 34 ปี
ที่อยู่ 10 หมู่ที่ 2 ตำบลโคกสัก อำเภอบางแก้ว
จังหวัดพัทลุง 93140
โทรศัพท์ 081-7667227,081-368-3492

ภาพที่ 19 นายเจ๊ะหีม ล้าปิ่ง

3.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

ชุมชนบ้านโคกสักจัดเป็นชุมชนที่มีการสืบสานภูมิปัญญาการตีมีดพร้ามาช้านาน ปัจจุบันมีกลุ่มที่ยังดำเนินงานอยู่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มของนายเจ๊ะหีม ล้าปิ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มดั้งเดิมที่ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านโคกสัก ต่อมามีการตั้งกลุ่มใหม่เพิ่มขึ้น คือ กลุ่มของนายมะโซม ยีสมัญญ์ ที่เพิ่งแยกตัวไปตั้งกลุ่มใหม่ ซึ่งทั้งสองจัดเป็นช่างที่มีฝีมือในการตีมีด

นายเจ๊ะหีม ล้าปิ่ง เริ่มเรียนรู้และฝึกฝนการทำมีดพร้าตั้งแต่อายุ 16 ปี โดยเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษเป็นรุ่นที่ 4 ของตระกูล ซึ่งเจ๊ะหีมให้ความเห็นว่า ผู้ที่จะตีมีดได้ดีต้องมีใจรักเป็นสำคัญ เพราะการตีมีดต้องอาศัยความอดทน คนที่มีใจรักเท่านั้นที่จะสามารถทำได้ทนและนาน ประกอบกับนายเจ๊ะหีม ล้าปิ่ง มีแนวคิดที่ “งานแบบนี้ (ตีมีด) คนอื่นทำได้ เราก็ต้องทำได้เหมือนกัน” นายเจ๊ะหีม ล้าปิ่ง ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาการทำมีดจากลุง คือ นายเส็น หมานทอง อายุ 55 ปี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ซึ่งเรียนรู้จากการเป็นผู้ช่วยลุง และมีลุงเป็นผู้สอนให้โดยให้ตีมีดตามครู ซึ่งการตีมีดนอกจากจะต้องใช้แรงงานเป็นสำคัญแล้ว ผู้ฝึกต้องรู้จักใช้การสังเกตด้วยตนเอง ซึ่งนายเจ๊ะหีม ล้าปิ่ง ฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ แล้วนำความรู้และทักษะที่ได้นี้มาประกอบเป็นอาชีพจนถึงปัจจุบัน

สำหรับลูกค้าของเจ๊ะหีมในปัจจุบันมีทั้งคนในชุมชน คนจากหมู่บ้านใกล้เคียง คนภายในอำเภอบางแก้ว ตลอดจนคนจากต่างจังหวัด ซึ่งกลุ่มคนต่างๆ เหล่านี้จะเข้ามาว่าจ้างถึงโรง

ตีมีด มีทั้งจ้างให้ตีมีดหรือพรว้า หรือให้ช่วยซ่อมแซมมีดและพรว้า ปัจจุบันหากตีมีดขายเองจะขายส่ง ในราคาค้ำละ 280 บาท และมีรายได้จากการตีมีดประมาณ 30,000-40,000 บาท ต่อเดือน

3.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการตีมีด

(1) เหล็กที่นำมาตีเป็นมีด ส่วนใหญ่เป็นเหล็กจากวัสดุเหลือใช้ชนิดต่างๆ เช่น ใบเลื่อยไฟฟ้า เศษเหล็กจากส่วนประกอบของรถยนต์ โดยนำมาชุบให้หน้าแฉกเพื่อใช้ในการตีมีดต่อไป

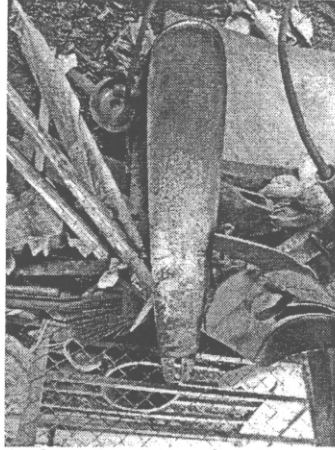
- (2) เตาเผา ในอดีตใช้เตาดิน ปัจจุบันใช้เตาอิฐ หรือ ก่อด้วยปูนซีเมนต์
- (3) ค้อนตี ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก
- (4) ค้อนแฉริค (ขนาดเล็ก)
- (5) เหล็กสกัดสำหรับตัดเหล็กให้ได้ขนาดตามต้องการ
- (6) ทังเหล็ก สำหรับใช้รองเหล็ก เพื่อ ตี และ ตัด
- (7) กิมจับเหล็ก
- (8) ตะไบเหล็ก
- (9) เครื่องเจียรระไนไฟฟ้า
- (10) เชื้อเพลิงจากถ่านไม้เคี่ยมซึ่งให้ความร้อนสูง และรักษาความร้อนได้นาน
- (11) เหล็กเขี่ยถ่าน
- (12) เครื่องสูบลมไฟฟ้า
- (13) อ่างน้ำ หรือ ถังน้ำ
- (14) หินลับมีด
- (15) เหล็กสำหรับตอกประทับตรา
- (16) น้ำประสานทอง

ภาพที่ 20 ทังที่ใช้ตีเหล็ก

ขั้นตอนการทำมิดพร้าว

(1) การเตรียมเหล็ก ทำโดยนำเหล็กที่จะใช้ทำมิดมาตัดให้ได้ขนาด หลังจากนั้นให้นำไปเผาในเตาเผาจนเหล็กร้อนแดง

ภาพที่ 21 เศษเหล็กที่ใช้ทำมิดพร้าว

(2) การเบน เมื่อเผาให้เหล็กร้อนแดงจนได้ที่แล้ว ให้ใช้คีมจับเหล็กที่กำลังร้อนแดงนั้นวางบนทั่ง แล้วตีด้วยค้อนซึ่งมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ หลังจากนั้นนำไปเผาต่ออีกครั้ง แล้วจึงนำออกมาวัดและตัดด้วยเหล็กสกัดให้ได้ตามขนาดตามที่ต้องการ ส่วนที่เหลือกระยะไว้สำหรับทำเป็นด้าม นำเข้าเตาอีกครั้ง เผาไฟให้ร้อนแดง แล้วใช้คีมคีบออกมา แล้วตีให้เบนให้ได้มิดตามที่ต้องการ

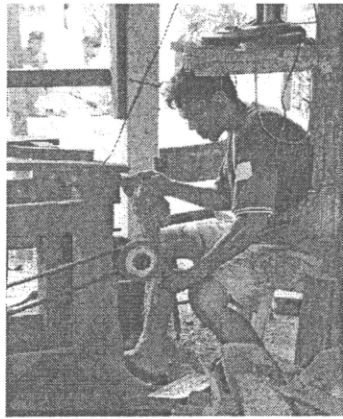
ภาพที่ 22 การเบนต้องทำขณะเหล็กร้อนแดง

(3) การทำบ้องมิดพร้าว เมื่อตีเหล็กได้ตามรูปแบบที่ต้องการ ขั้นตอนต่อมาจะทำส่วนที่เป็นด้าม โดยการตีเหล็กส่วนโคนของมิดให้เป็นแผ่นแบนแล้วตีเพื่อพันให้ปลายทั้งสองด้านโค้งเข้าหากัน จากนั้นจึงทำการ หู (ภาษาถิ่นใต้หมายถึงการม้วน) ให้มีลักษณะเป็นท่อทรงกระบอกเหมือนขนมทองม้วนไว้สำหรับเป็นที่สอดด้าม

(4) การตีแต่ง โดยการนำเหล็กที่ได้จากขั้นตอนดังกล่าวไปเผาไฟให้ร้อนแดงอีกครั้ง จากนั้นจึงนำออกมาตีเพื่อตกแต่ง ให้เหล็กมีผิวเรียบ และมีรูปทรงตามที่ต้องการ ซึ่งเป็นการยากมาให้ตรงและบาง

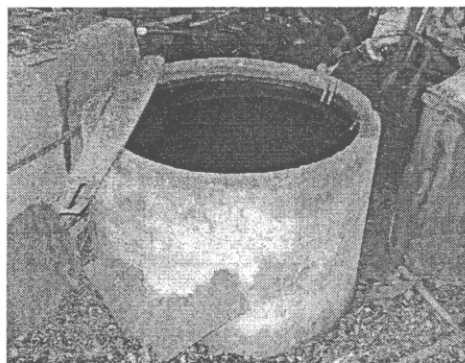
(5) การเชื่อมรอยต่อของด้าม โดยใช้น้ำประสานทองเป็นตัวเชื่อมประสาน และใช้ลวดไฟฟ้า (ลวดทองแดง) มาหลอมกับน้ำประสานทอง เพื่อใช้เป็นหลอดเชื่อมจนละลายแล้ว นำมาเป็นตัวเชื่อมรอยต่อของด้าม

(6) การตะไบแต่ง เมื่อได้มีดตามรูปแบบที่ต้องการ ช่างจะตกแต่งคมมีดโดยใช้ตะไบเหล็ก หรือใช้เครื่องเจียรระโนไฟฟ้าเพื่อทุ่นแรง

ภาพที่ 23 การตะไบตกแต่งคมมีด

(7) การชุบคม ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะทำให้มีดเล่มนั้นคมและแข็งแรง วิธีการชุบคมของเจี๊หมิม คือ การนำมีดที่ตะไบแต่งเสร็จแล้วไปเผาจนร้อนแดง แล้วนำไปจุ่มน้ำ 3-4 ครั้ง หรือ 5-6 ครั้ง แล้วจึงนำขึ้นมาเผาไฟต่อ ขั้นตอนนี้เรียกว่า การชุบคม ซึ่งขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นตอนพิเศษที่ต้องใช้ชำนาญของช่าง ซึ่งเจี๊หมิมจะรู้ว่ามีดมีความคมหรือไม่ โดยใช้การสังเกตจากลายเส้นน้ำที่ปรากฏอยู่บนคมมีดหรือพัว ในขั้นตอนนี้หากช่างขาดความชำนาญแล้วมีดจะไม่คมและหักบิ่นได้ง่าย

ภาพที่ 24 บ่อน้ำที่ใช้ชุบคม

(8) การตกแต่งลดตาย สำหรับมีใช้งานส่วนใหญ่แล้วจะใช้การประทับตราของกลุ่มลงไปมากกว่าการใช้เครื่องหมายอื่นที่แสดงว่ามีเล่มนั้นเป็นของช่างคนไหน

3.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้อื่น

ปัจจุบันนายเจ๊ะหีมได้ถ่ายทอดการภูมิปัญญาการตีมีดให้แก่ลูกชาย โดยใช้วิธีการถ่ายทอดแบบเดียวกับที่ตนได้เรียนรู้มาจากลุง คือ ตีตามช่าง นอกจากนี้นายเจ๊ะหีมยังได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการตีมีดให้แก่ผู้ที่มีความสนใจ ซึ่งตนเองจะใช้วิธีการสาธิตประกอบกับการอธิบายให้ผู้ที่มีความสนใจได้รับฟัง ส่วนใหญ่แล้วเป็นเด็กนักเรียน นักศึกษา และนักวิชาการ

3.3.5 คุณธรรมจริยธรรม คติ ความเชื่อ และคำสอน

ในขั้นตอนการทำของนายเจ๊ะหีมไม่ได้มีการยึดถือความเชื่อใดๆทั้งสิ้น มีเพียงแต่ความตั้งใจตีมีดหรือพรา้ให้ออกมาให้ดีที่สุด โดยคำนึงถึงลูกค้าเป็นสำคัญ ซึ่งหากลูกค้าพึงพอใจ แสดงว่างานออกมามีค่า ทำให้เจ๊ะหีมมีกำลังใจที่จะพัฒนาให้งานออกมามีดียิ่งขึ้น

หลักสำคัญที่ใช้ในการดำเนินงานของเจ๊ะหีม คือ งานทุกชิ้นที่ต้องมาจากความตั้งใจ และต้องคำนึงถึงความพึงพอใจของลูกค้าเป็นหลัก การตีมีด ถือเป็นงานช่างโบราณที่ต้องอาศัยความอดทน ความชำนาญ ผสมกับพรสวรรค์ โดยพื้นฐานของคนเป็นช่างแล้ว หากขาดคุณสมบัติดังกล่าวก็ไม่สามารถทำชิ้นงานนั้นๆ ได้สำเร็จ และที่สำคัญต้องมีใจรัก มีความพยายาม สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่นายเจ๊ะหีม ถ้าปึง ได้ยึดปฏิบัติมา และได้นำมาสั่งสอนให้กับลูกของตนเช่นกัน

3.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

ปัจจุบันผู้ที่ได้รับสืบทอดจากเจ๊ะหีม ถ้าปึง คือ นายวีระศักดิ์ ถ้าปึง อายุ 21 ปี และอรรถพล ถ้าปึง อายุ 17 ปี

3.4. ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์มีดพร้านาป้อของนายประเวช ชิดจันทร์

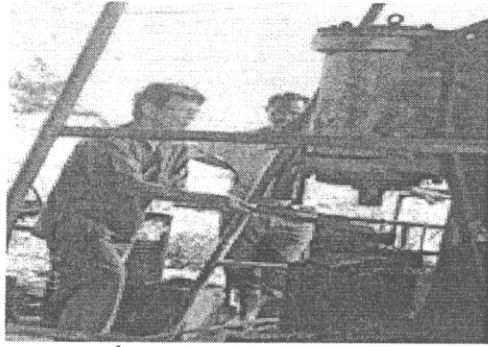
3.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ - สกุล นายประเวช ชิดจันทร์

อาชีพ ทำผลิตภัณฑ์มีดพร้านาป้อ

ที่อยู่ 77/2 ตำบลควนปริง อำเภอเมือง จังหวัดตรัง

โทรศัพท์มือถือ 083-5076452

ภาพที่ 25 นายประเวช ชิดจันทร์

3.4.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

ประวัติความเป็นมาของมิดพร้านาป้อ

มิดพร้านาป้อกำเนิดมาประมาณ 300 กว่าปีแล้ว โดยมีหัวหน้าหมู่บ้าน เป็นคนคิดค้น หัวหน้าหมู่บ้านชื่อ โต๊ะหอมเพชร โต๊ะหอมทอง เป็นคนคิดประดิษฐ์ โดย 2 ท่านนี้พยายามคิดค้นหาเครื่องมือในการทำการเพาะปลูกและตัดถางต้นไม้ ซึ่งเดิมใช้ไม้แหลม ๆ หรือใช้หินแหลม ๆ ซึ่งโต๊ะหอมทั้ง 2 ท่านพยายามคิดค้นหาวัสดุอื่นมาแทนไม้และหิน คือ เหล็ก แต่เหล็กในสมัยนั้นยังมีรูปร่างลักษณะที่ไม่แน่นอน อาจจะกลมบ้าง แหลมบ้างแล้วแต่จะหามาได้ เมื่อได้มาแล้วจะทำให้ปลายแหลมก็สามารถเจาะต้นไม้ ขุดต้นไม้ได้มากสารพัดประโยชน์ เมื่อใช้ในลักษณะปลายแหลมนานเข้า ก็คิดค้นวิวัฒนาการขึ้นเพราะมีพื้นที่ใช้สอยน้อย เลยปรับปรุงเป็นลักษณะปลายแบนลักษณะคล้ายสิ่ว ทำให้ได้พื้นที่ในการใช้งานมากขึ้น และพัฒนาต่อเป็นคมด้านข้างของเหล็ก ดังเป็นคมมีดในปัจจุบัน ในสมัยก่อนนั้นมิดพร้านาป้อได้อาไปเป็นอาวุธสู้ศึกกับพม่าโดยที่เจ้าเมืองเกาะลิบงได้นำดาบที่ใช้เชือดคอวัวและควายไปสู้ศึกกับนักรบพม่าที่บ้านแสนแรง ตำบลหัวตะพาน อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช และได้รับชัยชนะเป็นความภาคภูมิใจและเกียรติยศของชาวเกาะลิบงและชาวบ้านใกล้เคียง

ต่อมาท่านพระยารัชฎานุประดิษฐ์ ได้นำมิดพร้านาป้อมาทำการพัฒนาบ้านเมือง โดยนำไปวางป่าที่ตำบลควนธานี เพื่อก่อสร้างเมืองให้ใหม่ขึ้นมา และต่อจากนั้นมิดพร้านาป้อได้เปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เมื่อท่านพระยารัชฎานุประดิษฐ์นำมิดไปทำการตัดถนนระหว่างตรัง-พัทลุง นำไปครั้งแรก 10 เล่ม นำไปให้นักโทษวางป่าจากทับเที่ยง-พัทลุง เทือกเขาบรรทัด ปรากฏว่าวางป่าได้เป็นปกติ แต่เมื่อขึ้นไปวางป่าบนเทือกเขาบรรทัด ปรากฏว่ามีคดหายหมด เพราะมีคดสมัยนั้นค้ำหลุดง่ายเลยหล่นลงในเหว หุบเขาเทือกเขาบรรทัด ไม่สามารถเก็บมาได้ แต่ถ้าเป็นที่ราบไม่มีปัญหาในการนำมาใส่ค้ำใหม่ได้

ท่านพระยารัชฎานุประดิษฐ์ได้กลับมาที่บ้านนาป้อบอกกับช่างว่าต่อไป “พวกมึงตีมีดให้กูมึงจึงต้องทำค้ำแบบเอาไม้เสียบเหล็ก จะไม่เอาแบบเหล็กเสียบไม้” พร้อมคาดโทษ

ไว้ด้วย แต่ช่างก็สามารถทำได้ คือ มีคพร้าบ้องในปัจจุบัน ปรากฏว่าเป็นที่ถูใจของพระยารัษฎา
นุประดิษฐ์เป็นอย่างยิ่ง นักโทษก็สามารถนำมิดไปถางป่าจนถึงพัทลุงจนได้ จากนั้นมิดพร้านาบ้อ
ก็เป็นที่รู้จักจนถึงปัจจุบัน (นายประเวช ชิตจันทร์, 2551)

ประวัติการเรียนรู้ของนายนายประเวช ชิตจันทร์

เริ่มมาตั้งแต่พ.ศ. 2529 เหตุผลที่มารวมกลุ่มกัน คือ เรื่องผลิตภัณฑ์ วัสดุ
และการตลาด ซึ่งมีปัญหาที่เกิดขึ้น จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหา โดยรวบรวมคนที่
มีความสามารถจากที่ต่างๆ มาร่วมมือกัน เพื่อที่จะให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งภายหลังจากรวบรวม
กลุ่มได้ไม่นาน กลุ่มก็ประสบความสำเร็จด้วยดี

แนวคิดในการผลิต

มีการนำเอาเทคโนโลยีทันสมัยใหม่ ๆ มาใช้ร่วมกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ
และคงซึ่งรูปลักษณ์ของผลิตภัณฑ์เดิมไว้ โดยเฉพาะเอกลักษณ์สำคัญของมิดพร้านาบ้อ คือ ความ
คม ทน น้ำหนักดี และจะพัฒนาจากอุตสาหกรรมครัวเรือนให้กลายเป็นอุตสาหกรรมในระดับ
จังหวัด ประเทศ และระดับโลกให้เป็นสินค้าส่งออกของประเทศ ปัจจุบันมิดพร้านาบ้อได้รับการ
ยอมรับเป็นสินค้าผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของจังหวัดตรังแล้ว

แรงบันดาลใจในการผลิต

เป็นอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษและต้องการรักษาและคงใช้ซึ่งผลิตภัณฑ์ และ
อาชีพดีเหลือเป็นอาชีพเป็นอาชีพคู่กับชุมชนนาบ้อ ในสมัยก่อนแทบทุกบ้านจะมีโรงตีเหล็กหรือ
“โรงเหล็ก” ของตน ทำมิดพร้าขายเองหรือส่งขาย การตีมิดพร้านาบ้อจึงเป็นศักยภาพด้านภูมิ
ปัญญาของบ้านนาบ้อมาแต่ดั้งเดิม เป็นอาชีพที่ควบคู่กับชาวบ้านนาบ้อ จนเกิดเป็นสำนวนโวหาร
กระเซ้ากันว่า “เอาลูกสาวใส่เชี่ยนเพียรบ้อยอ ทำเป็นแจก” นาบ้อยอพร้าขาย (ยอ คือ บอกต่อ
บอกกันต่อ ๆ และคำขวัญของบ้านนาบ้อที่ว่า “ตำนานมิดพร้า ข้าวปลาสมบูรณ์ เพิ่มพูน
การศึกษา ศาสนาเป็นเลิศ”

การได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม

จากสภาพเศรษฐกิจที่แย่ของประเทศในปัจจุบัน ส่งผลให้ราคาของวัตถุดิบ
แพงขึ้น ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูง รวมถึงค่าแรงของช่างต้องเพิ่มขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจ จึง
จำเป็นต้องขึ้นราคาสินค้าตามไปด้วย เช่น ถ่านไม้เคี่ยมจากราคากระสอบละ 65-70 บาท
ปัจจุบันเพิ่มขึ้นเป็น 100-115 บาท ประกอบกับการแข่งทางการตลาดจำหน่ายมิดภายในชุมชน
สูงขึ้นด้วย จึงต้องผลิตมิดให้ได้มาตรฐานและมีคุณภาพดี และขยายตลาดจำหน่ายให้กว้างขึ้น

การประยุกต์ใช้ในกระบวนการผลิต

ในอุตสาหกรรมตีมีดพร้านาป้อเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ทำเพื่อใช้เอง แจกจ่ายให้ญาติมิตรและทำขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ในตะแวกใกล้เคียง แล้วขยับขยายเป็นการทำเพื่อการขายส่ง ในขณะนี้ได้รับการยอมรับเป็นสินค้าผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของจังหวัด

ปัจจุบันเริ่มใช้เครื่องจักรกลและเครื่องทุ่นแรงมาเสริมแรงงานคน เช่น พัดลม หอยโข่ง เครื่องเจียร เครื่องทุบเหล็กมาช่วยในการตีเหล็ก แต่การขึ้นรูป ตกแต่งรูป ยังคงใช้ฝีมือของช่าง เครื่องจักรดังกล่าวช่วยให้การผลิตมีดพร้าทำได้รวดเร็วขึ้น ทุ่นแรง แต่เนื่องจากเครื่องตีเหล็กมีราคาสูงมาก การใช้แรงงานของช่างจึงยังเป็นแกนหลักในกระบวนการตีมีดพร้าของนาป้อ

ช่างเหล็กนาป้อได้แสดงศักยภาพในการคิดสร้างสรรค์ชิ้นงานตามกระแสนิยม เช่น การทำมีดทำครัวตามแบบของเกาหลี

3.4.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์หมอนเตยปาหนัน

มีดพร้านาป้อเป็นภูมิปัญญาเดิมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ตั้งแต่ 300 ปีมาแล้ว ขั้นตอนและวิธีการตีเหล็กมี 6 ขั้นตอน ประกอบด้วย

1. ขั้นการตัดเหล็ก
2. ขั้นการขึ้นรูปหรือการแปรรูป
3. ขั้นการแต่งรูป
4. การตีตรา
5. การแต่งผลิตภัณฑ์
6. การชุบ

1. กระบวนการผลิตมีดพร้านาป้อ

1.1 ช่างตีมีดไม่สามารถผลิตมีดได้โดยลำพังคนเดียว การตีมีดต้องประกอบด้วยช่าง 2 คน ช่างมือหนึ่ง (ช่างใหญ่) จะรู้ว่าเหล็กนวดหรือตีในอุณหภูมิเท่าใดจึงจะพอเหมาะ ช่างมือหนึ่งจะใช้คีมปากแบนคีบแผ่นเหล็กออกจากเตาไปวางและพลิกไปมาบนทั่งใช้ค้อนเล็ก น้ำหนักประมาณ 5 ปอนด์ ตีสลับกับช่างมือ 2 (ลูกเนิน) ที่จะใช้ค้อนใหญ่ น้ำหนักประมาณ 10-12 ปอนด์ การตีสลับของช่างทั้ง 2 จะเป็นจังหวะที่สอดรับกันไป

1.2 ขั้นตอนการตีมีดโดยสังเขป จะเริ่มจากการผ่าหรือตัดเหล็ก โดยนำแผ่นเหล็กเผาไฟจนร้อนแดง แล้วตัดเป็นท่อนตามขนาดความต้องการ จากนั้นจึงเนาหางปลา ต่อค้ำม ตีขึ้นรูปหรือแปรรูป เจียรเงา ตีหรือประทับตรา และชุบ โดยนำเอามีดที่ร้อนไปจุ่มลงในน้ำ

ขั้นตอนการชุบมีผลต่อความคม ความแรงของมีด ช่างที่ชำนาญจะรู้จังหวะที่เหมาะสมในการนำ มีดพัวไปชุบน้ำ ขั้นตอนสุดท้าย คือ การชโลมน้ำมันวานิชผสมแลกเกอร์กันสนิม

1.3 ในขั้นตอนการตีเหล็กจะเป็นภาระงานของชาย ขณะที่การขัดคดแต่ง ให้มีดขาววาวโดยการเจียรและการทาแลกเกอร์ผสมน้ำมันวานิช เพื่อป้องกันสนิม เป็นภาระงานที่ แรงงานหญิงสามารถเข้ามารับช่วงได้ เนื่องจากขั้นตอนการเจียรจะใช้หินเจียรไฟฟ้า ในสมัยที่ โรงเหล็กยังใช้เครื่องสูบลมด้วยมือจะใช้แรงงานหญิง เนื่องจากเป็นขั้นตอนที่ไม่ต้องใช้แรงมาก เกินไป

2. วัตถุดิบและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิต

2.1 เหล็กเหน็บรถยนต์เก่า หาซื้อจากร้านขายเศษเหล็ก ราคาจะขึ้นอยู่กับระดับความหนา เหล็กเหน็บจะใช้ทำตัวมีด

2.2 เหล็กเส้นหรือเหล็กวิทยาศาสตร์ใช้ทำบ้องหรือค้ำม ซื้อได้จากร้าน ขายวัสดุก่อสร้างทั่วไป

2.3 ถ่านไม้เคี่ยม ซึ่งมีคุณภาพดี ให้ความร้อนสูงทำให้เหล็กสุกเร็ว จะ ลุกเมื่อใช้ลมเป่า

2.4 สูบลม เดิมเป็นกระบอกสูบทำจากลำต้นของไม้เนื้อแข็งที่แกนในผุ ต่อมาได้เปลี่ยนใช้ไม้แผ่นมาประกบเป็นกระบอกสูบสี่เหลี่ยมชักสูบลมด้วยมือ ปัจจุบันเป็นมอเตอร์ หอยโข่ง

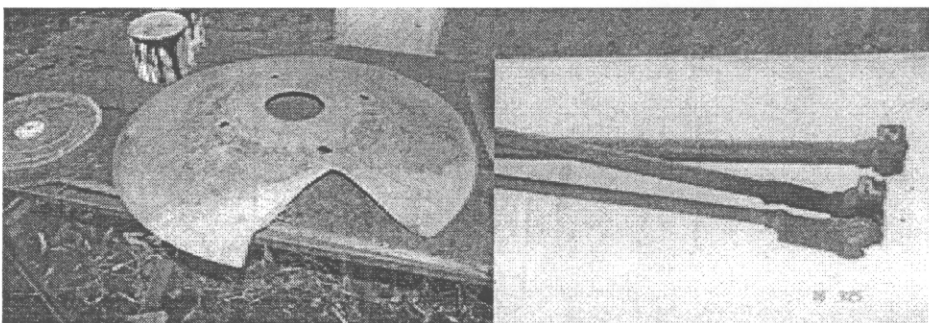
2.5 ทัง เป็นเหล็กตันที่ใช้รองเวลาตีเหล็ก ทำมาจากทุเรียน

2.6 คีม ใช้คีบเหล็กในกระบวนการตีเหล็ก

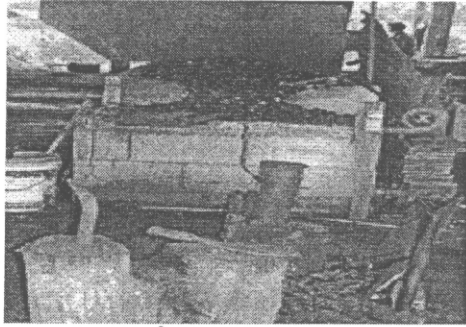
2.7 ค้อน ใช้เป็นเครื่องมือของช่างในการตีเหล็ก

2.8 เตาเผา เดิมก่อด้วยดินผสมเกลบยกสูงชันจากพื้นในระดับที่พอเหมาะ

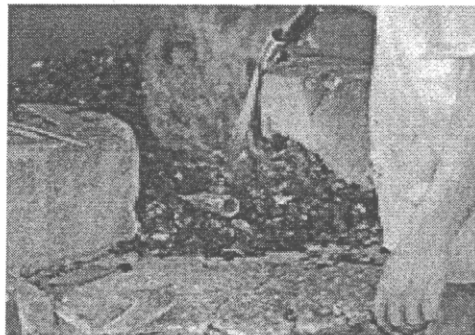
ปัจจุบันก่อด้วยอิฐ

ภาพที่ 26 ตัวอย่างเศษเหล็กที่นำมาตีมีด

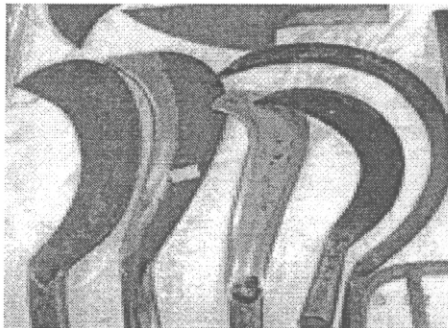

ภาพที่ 27 โรงตีมีดนาป้อ

ภาพที่ 28 การตีมีดต้องตีในขณะที่เหล็กร้อนจัด

โรงเหล็กนาป้อมีผลิตภัณฑ์ทำจากเหล็กอีกหลายตัวมาก นอกเหนือจากมีดพรว้าที่ลือชื่อ ช่างเหล็กของนาป้อมีฝีมือและความชำนาญในการตีเหล็กตามความต้องการของลูกค้าได้อย่างหลากหลาย ผลิตภัณฑ์สำคัญอื่น ๆ ได้แก่ เคียวแทงปาล์ม มีท่าคร้ว มีดกรีดยาง มีดหวดหญ้า จอบ เสียม ขวาน มีดพก กรรไกรตัดใบหมาก มีดอีโต้ ผลิตภัณฑ์ทั้งหมดของโรงเหล็กนาป้อจะมีลักษณะสำคัญ คือ เน้นประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความสวยงาม

ภาพที่ 29 มีดพรว้าที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว

3.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้อื่น

จะต้องไปเรียนรู้วิธีการทำจริงจากช่างหรือคนที่ทำเป็นแล้วจากโรงตีเหล็กโดยตรง ลงมือทำ ลงมือสอนกันไปทีละขั้นตอนจนสามารถเป็นช่างตีเหล็กได้ โดยส่วนใหญ่ในเวลาที่ทำงานของโรงตีเหล็กจะตีเหล็ก คือ ช่วงเช้าจนถึงเที่ยง เพราะในโรงตีเหล็กต้องใช้ความร้อนใน

การทำมิด หากทำในตอนบ่ายจะร้อนเกินไป คนตีเหล็กทำไม่ไหว โรงตีเหล็กทุกโรงจึงทำงานกันในช่วงเช้าของทุกวัน ยกเว้นวันอาทิตย์จะหยุดซึ่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันมานานแล้ว

การสืบทอดความรู้และเคล็ดลับในการตีมิดให้ได้คุณภาพ จะมีการถ่ายทอดภายในครอบครัวและเครือญาติ นอกจากนี้ นายประเวชมีการจัดการฝึกอบรมให้แก่ผู้ที่สนใจ และต้องการเรียนรู้ ตลอดจนผู้ที่ต้องการซื้ออาชีพตีเหล็ก และจะมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น แต่ปัจจุบัน จะเป็นการนำคนมาฝึกเพื่อคัดเลือกเฉพาะคนที่มีฝีมือเป็นผู้สืบทอดต่อไป

3.4.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

คติในการทำงานของนายประเวช คือ ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน มีความเสมอภาคในการทำงาน ช่วยเหลือกันและกัน วัฒนธรรมของการตีมิด

1) ด้านความเชื่อ ความเชื่อจากการตีเหล็กทำให้เกิดขวัญและกำลังใจแก่ผู้ประกอบการ

2) ด้านภาษา จะใช้สำนวนส่วนใหญ่เป็นสำนวนเกี่ยวกับอุปกรณ์การตีเหล็ก เช่น กินเหมือนมีดพร้านาป้อ คมเหมือนขวานเหียน ตีเหล็กเมื่อเหล็กแดง แบทพร้าบ้ำหึงงหนักแน่นเหมือนแก่นเคี่ยม เป็นต้น

3) ด้านนิสัยการตีมิดจะก่อให้เกิดความรักในการทำงาน อดทน ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น

การตีมิดสามารถสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกของกลุ่ม ช่วยเหลือสังคม อย่างเป็นธรรม และชวานาป้อทุกคนต่างภาคภูมิใจในอาชีพตีมิดที่เป็นอาชีพชุมชนมาอย่างยาวนาน มีการสืบทอดเป็นอาชีพเพื่อทำมาหากินมาหลายชั่วคน จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ทั้งจังหวัดตรงและจังหวัดอื่น ๆ ทำให้ชาวบ้านนาป้อหรือชาวต้งเกิดความภาคภูมิใจ ซึ่งมีชุมชนที่มีชื่อเสียงในจังหวัด และที่สำคัญจากอดีตจนถึงปัจจุบันอาชีพตีมิดพร้านาป้อไม่เคยหายไปจากชุมชน ยังคงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักจนถึงทุกวันนี้ เพราะลูกหลานชวานาป้อให้ความสำคัญในการรักษาอาชีพตีมิดไว้อย่างดี และการตีมิดพร้านาป้อ เป็นกิจกรรมของความร่วมแรงร่วมใจโดยแท้จริง เนื่องจากการตีมิดจะทำคนเดียวไม่ได้ต้องช่วยกันและต้องใช้ความสามัคคีในการทำมิดแต่ละเล่ม การตีมิดจึงเป็นการสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นภายในครอบครัวและชุมชนได้เป็นอย่างดีจนถึงปัจจุบัน คือ พ่อและลูกชายจะช่วยกันในช่วงตอนการตีมิด แม่และลูกสาวจะมีส่วนช่วยในการเจียรมิดให้ขาวและคม และคนในชุมชนที่เข้ามาเป็นลูกจ้างในโรงตีมิดก็ต้องใช้ความรักสามัคคีที่ติดต่อกันในช่วงตอนการทำงาน การผลิตมิดพร้านาป้อแต่ละเล่มจึงเป็นกระบวนการของการร่วมแรงร่วมใจของคนมากกว่า 1 คนเสมอตั้งแต่ยุคดั้งเดิมจนถึงยุคปัจจุบัน

ช่างตีเหล็กของชาวบ้านนาป้อจะนับถือ “โຕ้ครุหมอเหล็ก” ซึ่งหมายถึง “ครูประจำโรงเหล็ก” ซึ่งช่างตีเหล็กนาป้อจะเชื่อว่าครุหมอจะช่วยอำนวยพรและป้องกันให้ช่างเหล็กพ้นภัย เช่น ไฟไหม้ปะทุใส่ เหล็กร้อนไม่หลุดหล่นจากการตีบ ไม่กระเด็นใส่กันระหว่างตี ครุหมอเหล็กยังมีอนุภาพอื่นๆ อีก เช่น เด็กที่ชอบร้องไห้เวลากลางคืน เมื่อ “บน” ครุหมอเหล็ก เอน้ำมะพร้าวที่บูชาครุหมอมาดบนหัวเด็ก ก็จะหายโหย ครุหมอเหล็ก “ร้อนและน่ากลัว” คนที่ถูกคุณไสยให้เอาจีเหล็กจากทั้งในโรงเหล็กไปใส่ในคุ่มน้ำหรือในบ่อ ก็จะสามารรถแก้คุณไสยได้ โรงเหล็กจะทำให้บ้านปลอดภัย ครุหมอเหล็กจึงเป็นที่นับถือ ต้องบูชาทุกปีในวันพฤหัสบดี เดือน 6 ช่างต้องทำพิธีบูชา

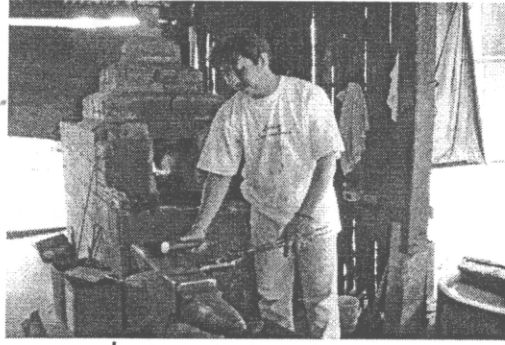
3.4.6 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

นายประเวชได้นำมิดที่ตีได้ไปจัดแสดงสินค้า ทั้งในระดับจังหวัด ประเทศ และต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย ในระดับจังหวัดมิดพร้านาป้อได้ชื่อว่าเป็นของดีของเด่นของเมืองตรง ขณะนี้ได้รับการบรรจุเป็นสินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลของจังหวัด ชื่อเสียงของมิดพร้านาป้อยังได้รับการกล่าวขานขึ้นจนถึงคุณภาพที่ดีเยี่ยมในการประกวดในงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นงานประจำจังหวัดตรง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542, น. 142) นอกจากนี้ยังได้รับรางวัลชมเชย สาขาผลิตประเภทโลหะ จากสำนักงานนายกรัฐมนตรี เมื่อพ.ศ. 2546

3.5 ข้อมูลจำเพาะของบุคคลภูมิปัญญาการตีเหล็กของ นายปริพัทธ์ จาคูจิรานนท์

3.5.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-สกุล	นายปริพัทธ์ จาคูจิรานนท์ อายุ 48 ปี
อาชีพ	ช่างตีเหล็ก
การศึกษา	ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)
ที่อยู่	44/2 หมู่ที่ 2 ตำบล หน้าเมือง อำเภอ เกาะสมุย จังหวัด สุราษฎร์ธานี
	โทรศัพท์. 077-478083 , 089-5887089

ภาพที่ 30 นายปริพัทธ์ จาตุจรานนท์

3.5.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

นายปริพัทธ์ จาตุจรานนท์ เดิมเป็นชาวนราธิวาส หลังจากจบการศึกษาที่กรุงเทพฯ ได้แต่งงานและย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่เกาะสมุย ช่วงที่ไม่มีงานทำได้เห็นพ่อตาตีเหล็กจึงเกิดความสนใจ ซึ่งภูมิปัญญาการตีเหล็กนี้ ผู้เป็นพ่อตาได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ตลอดระยะเวลาได้สั่งสมประสบการณ์ เทคนิค วิธีต่างๆ เกี่ยวกับการตีเหล็ก จนฝีมือจัดอยู่ในระดับดีมาก นายปริพัทธ์ได้เรียนรู้และฝึกตีเหล็กจากการเป็นลูกมือให้กับพ่อตาจนมีความชำนาญ นายปริพัทธ์จึงกลายเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการตีเหล็ก เมื่อนายปริพัทธ์ได้ยึดการตีเหล็กเป็นอาชีพตั้งแต่อายุ 23 ปี มาจนถึงปัจจุบัน จนมีรายได้ดีและยังมีอาชีพทำสวนมะพร้าวเป็นอาชีพเสริมอีกทางหนึ่ง

3.5.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการตีเหล็ก

วัตถุดิบ เหล็กแบน

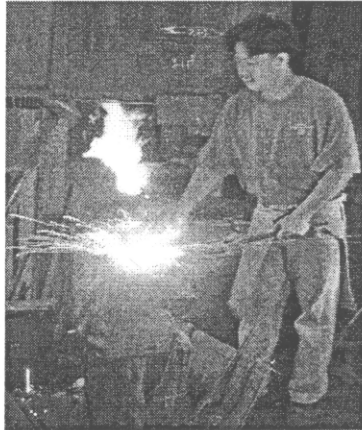
เครื่องมือและอุปกรณ์

- (1) อุปกรณ์ มีค้อน
- (2) ทัง
- (3) หินเจีย
- (4) หัวหมู
- (5) หินเจียมือมอเตอร์
- (6) คีม, เตาเผาเหล็ก
- (7) ถ่าน
- (8) เครื่องเชื่อม
- (9) น้ำ

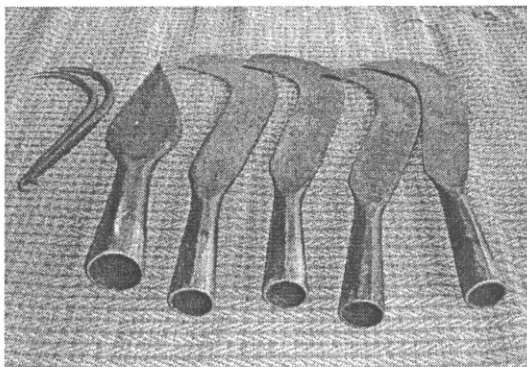
วิธีการตี / ตัด / ต่อ / เหล็ก

เครื่องมือต่างๆ เช่น ค้อนพรว้า, มีด, ตะปดมะพรว้า, เสียมปอกมะพรว้า, เหล็กชะแลง มีขั้นตอนที่การทำเหมือนกันดังนี้

- (1) ผ่าฝั่งเหล็กเหล็กกล้า
- (2) เผา, ตี, ค้อน, ทิ้ง, เจีย, ชัดด้วยหัวหมู, หินเจียมือมอเตอร์, เชื่อมจนได้รูป
- (3) ขั้นตอนสุดท้ายชุบด้วยน้ำ

ภาพที่ 31 การตีมีดต้องตีขณะที่ไฟร้อนแดง

ภาพที่ 32 ผลงานของนายนายปริพัทธ์ จาตุจिरานนท์

การได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม

คนในชุมชนยังสนับสนุนและต้องการใช้ผลิตภัณฑ์จากเหล็กที่คงวิธีการทำแบบดั้งเดิมไว้

3.5.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้อื่น

ปัจจุบัน ได้มีผู้เข้ามาเรียนรู้การตีเหล็ก จำนวน 2 คน ใช้วิธีการฝึกด้วยการให้เป็นลูกมือคอยช่วย ซึ่งเป็นวิธีเดียวกับที่ตนเองได้เรียนรู้ และฝึกฝนการตีเหล็กมาจากพ่อตา

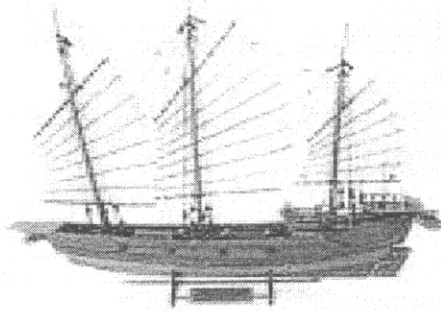
3.5.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ หรือคติ ความเชื่อ และคำสอน

นายปริพัตร จาดจिरานนท์ จะไหว้ครูปีละครั้งใน เดือน 4 ของทุกปี โดยไหว้ที่
แท่งเหล็กบูชา ซึ่งคุณธรรมที่นายปริพัตรยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอด คือ สนใจใฝ่รู้ในภูมิปัญญาของ
บรรพบุรุษ ต้องการอนุรักษ์และสืบทอดไว้ให้คนรุ่นหลังต่อไป

4. ภูมิปัญญาเรือจำลองโบราณ

4.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องไม้

4.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาเรือจำลองโบราณ

ภาพที่ 33 เรือจำลองโบราณ

มนุษย์ในอดีตมีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำ เรือจึงมีบทบาทสำคัญเป็นที่พักอาศัย
พาหนะสัญจร บรรทุกค้าขายสินค้าและใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ปัจจุบันสภาพการดำเนิน
ชีวิตเปลี่ยนแปลงไป เรือจึงถูกลดบทบาทลง โดยเฉพาะเรือพื้นบ้านซึ่งค่อย ๆ หายไปจากแม่น้ำ
ลำคลอง เรือจำลองจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงวิถีชีวิตอย่างในอดีต และเผยแพร่ภูมิปัญญางานฝีมือ
ช่างไทยให้คงอยู่และดำรงอยู่สืบต่อไป สร้างตามหลักฮวงจุ้ยศาสตร์จีน โบราณผสมผสานกับไม้
มงคลตามคติความเชื่อแบบไทย อาทิ ไม้สัก ไม้ขนุน เป็นเรือมงคลที่เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของ
การค้าขาย ความมั่นคง มั่งคั่ง การเดินทาง เหมาะสำหรับตกแต่งบ้านเรือน และเป็นของที่ระลึกใน
งานสำคัญต่างๆเช่น ขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน ของสะสมหรือไว้เสริมดวงชะตาในการทำธุรกิจ
การค้าช่วยหนุนให้ประสบความสำเร็จ มั่งคั่ง ร่ำรวยสืบเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

<http://www.plazamain.com/product3435284.html>

4.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาเรือจำลองโบราณนายปฏิทิน ไกรวัลย์

4.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ - สกุล

นายปฏิทิน ไกรวัลย์

ที่อยู่

35/1 หมู่ที่ 4 ตำบลคลองท่อมเหนือ

อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

โทรศัพท์มือถือ 089-9911593

ภาพที่ 34 นายปฏิทิน ไกรวัลย์

4.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

เดิมนายปฏิทิน ไกรวัลย์ทำงานต่อเรือที่อยู่ต่อเรือ ทำให้รู้จักประเภท และลักษณะของเรือเป็นอย่างดี ประกอบกับได้เรียนรู้การทำเรือจำลองจากอาจารย์ที่มาสอนการทำเรือจำลอง และพยายามฝึกฝนทำเรือแต่ละประเภทด้วยตนเอง จนมีความเชี่ยวชาญและพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นผู้ที่มีฝีมือดี

แนวคิดในการผลิต

ในการทำเรือจำลองจะต้องมีความเหมือนจริงของเรือแต่ละประเภท ความละเอียดของงาน ความประณีต และใช้วัสดุให้เหมือนของจริงมากที่สุด ทำให้เรือจำลองมีราคาสูง

แรงบันดาลใจในการผลิต

ชอบเรือ มีใจรักในเรื่องของเรือ

การประยุกต์ใช้ในกระบวนการผลิต

นำวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยมาใช้ในการทำเพื่อให้ง่ายและมีความสวยงามยิ่งขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเรือให้อยู่ในความนิยมของลูกค้า

4.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาศิลปะการทำรงนกหัวจุก

ใช้ไม้เนื้ออ่อนในการผลิต เพราะสามารถนำมาตัดได้ง่าย เช่น ไม้ยางพาราอบ ไม้เทียม ราคาจะขึ้นอยู่กับขนาดและความยากง่ายของประเภทเรือ 2,000-10,000 บาท ใช้เวลาในการทำเรื่อนานที่สุด 15 วัน โดยจะใช้เศษไม้เป็นวัสดุหลักในการผลิต มีเครื่องมือในการทำ

ได้แก่ หินเจีย กบ วงเดือน เร้าเตอร์ ส่วนขนาดต่างๆ ถังลม ปืนลม และขวาน ขั้นตอนการทำขึ้นอยู่กับรูปแบบและลักษณะของเรือแต่ละลำ

4.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

เรียนจากอาจารย์ฝึกสอนที่อยู่ต่อเรือ แล้วมาประยุกต์เรียนรู้ด้วยตัวเอง

ภาพที่ 35 นายปฏิทิน ไกรวัลย์ขณะให้ข้อมูล

4.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

มีความใจเย็น พยายาม อุดหนุน มีการบูชากรรมหลวงชุมพรในทุกวัน พุทธหัตถ์ ซึ่งเป็นบิดาในด้านเรือ และเชื่อว่าหากขัดสนในเรื่องเงินทอง เรือที่ทำได้จะมีคนมาซื้อ ทำให้มีเงินเข้ามาในขณะที่ขาดเงิน เรือเมื่อทำเสร็จจะต้องมีคนมาซื้อไป เพราะเรือต้องแล่นออกสู่ทะเล จะเก็บไว้อยู่กับที่ไม่ได้ และมีความเชื่อว่าเรือเป็นวัตถุมงคล มีไว้ในบ้านจะทำให้การงานไหลลื่นเหมือนเรือ

4.3.6 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

ได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงมหาดไทย เมื่อ พ.ศ. 2547 ประเภทงานฝีมือ เป็นวิทยากรให้กับโรงเรียนในพื้นที่ และเป็นวิทยากรพิเศษที่เมืองทองธานี มีการจัดแสดงและประกวดผลงานในทุกระดับทั้งระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ ซึ่งได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะผลิตภัณฑ์มีความสวยงามและโดดเด่น

ภาพที่ 36 รางวัลที่ได้รับ

5. ภูมิปัญญาการทำเรือหัวโทงจำลอง

5.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องไม้

5.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำเรือหัวโทงจำลอง

เรือหัวโทง เป็นเรือประมงแบบท้องถิ่นในภาคใต้ของประเทศไทย นิยมใช้กันทางภาคใต้ฝั่งทะเลอันดามัน ลักษณะเป็นเรือขนาดเล็กหัวเรือสูงงอนขึ้นไปบรรจบกับทวนหัวที่ยืนสูงขึ้นมา และตรงทวนท้ายมีลักษณะเป็นรูปลิ้ม ขนาดตั้งแต่ 7-8 เมตรขึ้นไปจนถึง 10 กว่าเมตร ติดเครื่องท้าย

เรือหัวโทงเป็นเรือที่ต่อขึ้นเพื่อใช้ประกอบอาชีพประมง เช่น วางอวน คักไซ วางเป็นราวและใช้ไปมาหาสู่กันระหว่างเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องที่ตั้งบ้านเรือนฝั่งทะเล แถบฝั่งทะเลอันดามัน จังหวัดกระบี่ ต้นกำเนิดที่ต่อเรือหัวโทงครั้งแรกเมื่อไหร่ไม่มีใครจำได้ แต่รู้แน่ชัดว่าเรือที่มีหัวเรือแอ่งงอนเชิดสูง ตั้งขึ้นยืนยาวออกไปใช้ “แจวกู้” ในการขับเคลื่อน ไม่มีในพื้นที่ยใดในแถบจังหวัดชายฝั่งทะเลอันดามัน เช่น พังงา ภูเก็ต ระนอง ตรัง สตูล การต่อเรือมีขึ้นครั้งแรกที่บ้านหาดยาว หมู่ที่ 4 ตำบลคลังชั้น อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่ ตำบลเกาะกลางซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับตำบลคลังชั้น จึงรับวัฒนธรรมการต่อเรือนี้มาใช้ในการต่อเรือด้วย

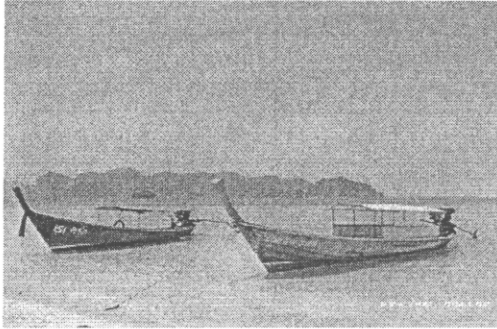
การที่ต้องต่อเรือให้มีหัวเรือแอ่งงอนเชิดสูง ตั้งขึ้นยืนยาว เพราะลมทะเลอันดามันค่อนข้างแรง คลื่นสาดสูง เมื่อปะทะหัวเรือทำให้น้ำทะเลทะลักลงเรือ ด้วยภูมิปัญญาของช่างต่อเรือจึงทำให้หัวเรือแอ่งงอนเชิดสูงเพื่อให้แหวกคลื่นได้ดีขึ้น และน้ำไม่สามารถทะลักลงเรือได้ และการที่มีหัวเรือแอ่งงอนเชิดสูง จึงเป็นที่มาของคำว่า “เรือหัวโทง”

ตำบลคลองประสงค์ เป็นตำบลที่มีพื้นที่เป็นเกาะห่างจากตัวท่าเรือสวนธารา เทศบาลเมืองกระบี่ ประมาณ 800 เมตร เป็นพื้นที่อุดมไปด้วยป่าชายเลนที่สมบูรณ์ และชาวบ้านตำบลคลองประสงค์ ยังมีวัฒนธรรมแบบชุมชนมุสลิมทั่วไป มีวิถีชีวิตนาศึกษาเรียนรู้มาก ประกอบกับอยู่ใกล้เขตเทศบาลมองเห็นจากตัวเมืองเขตเทศบาล จึงมีนักท่องเที่ยวต่างชาติจำนวนมาก นิยมจ้างเหมาเรือหัวโทงไปล่องเรือเที่ยวชมธรรมชาติรอบเกาะที่ตั้งตำบล ชมการประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง การเพาะเลี้ยงปลา เลี้ยงหอยและขึ้นฝั่งเดินเที่ยวชมทัศนียภาพหมู่บ้านและวิถีชีวิตชาวบ้าน เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมหมู่บ้านมีของฝากติดมือกลับไป และสร้างรายได้ให้กับชุมชนนายหมาดตาบ หมั่นค้า ช่างต่อเรือชาวเกาะกลาง หมู่ที่ 1 ตำบลคลองประสงค์ผู้เชี่ยวชาญการต่อเรือหัวโทงมากกว่า 50 ปี จึงมีความคิดที่จะต่อเรือหัวโทงจำลองขึ้นมาเพื่อเป็นของที่ระลึกจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวเป็นเหตุผลที่หนึ่ง ประกอบกับความรักในการต่อเรือและเห็นว่าเรือหัวโทงเป็น “เอกลักษณ์ของจังหวัดกระบี่” เพราะมีแหล่งกำเนิดที่กระบี่

5.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำเรือหัวโทงจำลอง

5.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ - สกุล นายสมบุรณ์ หมั่นคำ
ที่อยู่ 34 หมู่ที่ 1 ตำบลคลองประสงค์
อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่
โทรศัพท์มือถือ 081-569-0224

ภาพที่ 37 เรือหัวโทง

5.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

จากความคิดของนายตาบ หมั่นคำ และการสนับสนุนจากนายเกียรติศักดิ์ ภูเก้าล้วน นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองกระบี่ จึงได้จัดตั้งกลุ่มต่อเรือหัวโทงจำลองในหมู่ที่ 1 บ้านเกาะกลาง ตำบลคลองประสงค์ อำเภอเมืองกระบี่ เมื่อพ.ศ. 2535 แนวคิดในการผลิตเรือหัวโทงของนายตาบ คือ เพื่อต้องการสืบสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ การผลิตเรือหัวโทงเป็นการพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์เรือหัวโทง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป เพื่อปลูกฝังให้เยาวชนรุ่นหลังเห็นความสำคัญและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์เรือหัวโทง และเป็นการสร้างงานและเสริมสร้างรายได้ให้กับชุมชน ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ตลอดจนสร้างความสามัคคีความเข้าใจ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

5.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาศิลปะการทำรงนกหัวจุก

วัตถุดิบและส่วนประกอบ

1. ไม้ ใช้ในการต่อเรือ สรรหาได้ตามพื้นที่จังหวัดกระบี่และพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง ไม้ที่นำมาต่อเรือต้องคัดเลือกไม้เนื้อแข็ง ไม้เบญจพรรณ ได้แก่ ไม้พะยอม ไม้เต็ง ไม้ตะเคียน ไม้เคี่ยม ในความเชื่อของคนในหมู่บ้านไม้ที่จำทำเรือจะคัดเลือกไม้ที่มีรังนกอยู่บนต้นไม้ เพราะเชื่อว่าเป็นการให้ชีวิตใหม่และเป็นสิริมงคล ส่งผลให้ประสบความสำเร็จในการต่อเรือและประกอบอาชีพ

2. ตะปู สำหรับเป็นตัวยึดให้ไม้แต่ละชิ้นติดกัน

3. เชือกด้าย ใช้สำหรับอุดรอยต่อระหว่างแผ่นไม้กระดานเพื่อกันน้ำเข้าเรือ
4. น้ำมันชัน ประกอบด้วยน้ำมันยาง ปูนขาว หรือปูนกินหมาก สีและสาร
เร่งสี(เสน) สำหรับใช้อุดปิดทับเชือกด้ายที่อยู่ระหว่างรอยต่อของไม้ป้องกันไม่ให้น้ำซึมเข้าเรือ
5. น้ำมันเคลือบเงา สำหรับเคลือบทับน้ำมันชัน ให้พื้นผิวไม้เรียบเป็นเนื้อ
เดียวกันเพื่อความสวยงามและป้องกันน้ำเข้าเรือ
6. กระจกทราย สำหรับขัดไม้ด้วยมือในซอกมุมและแผ่นกระดานให้ผิว
เรียบ
7. ดินสอ สำหรับขีดเขียนกำหนดตำแหน่งที่ได้วัดระยะไว้แล้วบนเนื้อไม้
8. กบไฟฟ้า เป็นเครื่องทุ่นแรงในการทำให้ผิวไม้เรียบได้อย่างรวดเร็ว
9. กบไสไม้ด้วยมือ ใช้สำหรับตกแต่งเนื้อไม้ให้เรียบและให้ได้รูปทรงตามที่
ต้องการ ในงานที่ต้องการความประณีต
10. ค้อน ใช้ในการตอกตะปูฝังในเนื้อไม้เพื่อให้ไม้ยึดติดกัน
11. สิ่ว สำหรับตกแต่งไม้ให้เป็นมุมเป็นรู ในกรณีที่ไม่สามารถใช้เครื่องมือ
อื่นทำได้
12. สว่าน ใช้เจาะไม้ให้เป็นรูเพื่อประกอบเข้ากับชิ้นส่วนอื่น
13. ขวาน ใช้สำหรับตกแต่งและถากเนื้อไม้ให้ได้รูปตามต้องการ
14. เครื่องกลึงไม้ ใช้สำหรับตกแต่งไม้ให้กลมหรือให้โค้งงอ
15. แม่แรง เป็นเครื่องทุ่นแรงให้ไม้ยึดติดกันให้แน่นหรือใช้ในการตัดไม้ให้
โค้งงอ
16. ดัลล์เมตร วัดความกว้างยาวของไม้ตามต้องการ
17. เครื่องตีเส้น ใช้แทนดินสอสำหรับทำเครื่องหมายในกรณีที่ต้องการตี
เส้นในการวัดระยะความยาวและกว้างของไม้
18. ขวานปิ้ง ตกแต่งและถากเนื้อไม้ให้โค้งมน
19. เหล็กฉาก ใช้สำหรับวัดและตกแต่งทำให้ไม้เป็นมุมต่าง ๆ
20. เลื่อย ใช้เลื่อยด้วยมือเพื่อตัดและแต่งไม้ในขั้นตอนที่ต้องการความละเอียด
และประณีต
21. เลื่อยไฟฟ้า ใช้ตัดและตกแต่งไม้ที่เกินกำลังคนและเพื่อความรวดเร็วใน
การผลิตชิ้นส่วนของเรือ

ขั้นตอนการผลิต

หาไม้ที่ต้องการมาแปรรูปทำเป็นไม้แผ่นกระดานบาง ๆ จากนั้นนำแผ่นไม้ที่แปรรูปมาตัดแต่งเป็นชิ้นส่วนเรือตามของจริง โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. ทำกระดูกงู หรือ หมาด และหน้าางหัวท้าย
2. ขึ้นกระดาน
3. ใส่กง
4. ติดเส้นตาพร้อมกระดานปูเรือ
5. ปิดฝาด้วยหรือปิดหัวกง
6. ใส่หัวและท้าย
7. ติดไม้คิ้ว
8. ราว
9. ติดกระดานปิดหัวปิดท้าย
10. ติดแจว
11. ติดฐานตั้งเรือ

เทคนิค/เคล็ดลับในการผลิต

ไม้ที่ใช้ควรจะเป็นไม้เนื้ออ่อนเพื่อง่ายในการตัดแต่ง เช่น ไม้พญาสัตบรรณ (ไม้ตีนเป็ด) ไม้ทองกลาง ซึ่งหากกลุ่มหาจากต้นไม้ที่เจ้าของมีการตัดเพื่อแต่งต้นไม้ให้สวยงามหรือต้นไม้ที่เกาะสายไฟฟ้าแรงสูง

อัตลักษณ์/จุดเด่นของผลิตภัณฑ์

ลักษณะที่โดดเด่นของเรือหัวโพง คือ หัวเรือแอ่นงอนเชิดสูงตั้งขึ้นยาวออกไป “แจวคู่” ในการขับเคลื่อน ซึ่งไม่มีในพื้นที่ใดในแถบทะเลอันดามัน การผลิตเรือหัวโพงจำลองจะใช้ลักษณะเหมือนกับของจริงทุกอย่าง เพียงแต่ย่อส่วนให้เล็กลง และที่สำคัญเรือหัวโพงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของการท่องเที่ยวจังหวัดกระบี่

5.3.4 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด

สอนกันภายในครอบครัว

5.3.5 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

- (1) รางวัลหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP ถัดสรร 4 ดาว พ.ศ. 2547
- (2) มาตรฐานผลิตภัณฑ์ มพช. 80/2546

6. ภูมิปัญญาการทำกรงนกเขา

6.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องไม้

6.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำกรงนก

นกเขาชวา หรือนกเขาลีเก้ เป็นนกที่อยู่ในวงศ์ Columbidae ในสกุล *Geopelia Striata Linnacus* มีสีเทาคล้ำ หางยาวประมาณ 8 - 9 นิ้ว เป็นนกที่ชาวไทยมุสลิมในภาคใต้นิยมเลี้ยงไว้ดูเล่น ฟังเสียง และนำมาประชันกันในงานแข่ง อีกทั้งยังเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ตัวและครอบครัว ซึ่งมีผลทำให้เกิดความต้องการกรงนกอย่างคึกคักที่มีรูปทรงสวยงามมาให้นกตัวเก่งได้อาศัย ผู้เป็นเจ้าของมีความภูมิใจเสมือนหนึ่งเป็นเฟอร์นิเจอร์ระดับบ้านอีกด้วย การเลี้ยงดูนกจะใช้กรงขังเดี่ยว จากการผู้เลี้ยงนกเขาชวานิยมใช้กรงนกเขาที่มีความสวยงาม ทำให้มีอาชีพหนึ่งเกิดขึ้น คือการทำกรงนกและหัวกรง ซึ่งทำกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา กรงนกที่ใช้กันมี 2 ชนิดตามลักษณะของรูปทรงที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กรงนกเขาชวา นิยมรูปทรงกลมมน เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 14 นิ้ว สูงประมาณ 16-18 นิ้ว สำหรับกรงนกกรงหัวจุก นิยมรูปทรงสี่เหลี่ยมคางหมู สูงประมาณ 30 นิ้ว ด้านล่างกว้างประมาณ 14 นิ้ว นิยมใช้วัสดุแบบเดียวกับกรงนกเขาชวา ช่างจะเน้นการสลักลายบนไม้โครงทุกชิ้นซึ่งเป็นส่วนที่จะแสดงความงามความประณีตของฝีมือช่างและบ่งบอกถึงราคาของกรงจนเป็นที่ยอมรับของผู้คนทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ (www.tisi.go.th/otop/pdf_file/tcps362_47.pdf วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2552)

อาชีพการทำหัวกรงนกในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เกิดขึ้นในช่วงใกล้เคียงกับอาชีพการทำกรงนกเขาชวา เนื่องจากในการทำกรงนกเขาต้องมีหัวกรงนกเป็นส่วนประกอบเสมอ ในอดีตหัวกรงนกมีรูปแบบง่ายๆ ใช้ไม้ทำให้เป็นอุปกรณ์สำหรับยึดลวดที่ใช้แขวนเท่านั้น เมื่อมีการผสมพันธุ์นกจนเกิดมีนกสายพันธุ์ใหม่ๆ ความนิยมในการเลี้ยงนกเขาชวามีมากขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นธุรกิจไปในที่สุด ทำให้เกิดความต้องการกรงและหัวกรงนกที่มีความสวยงามและประณีตเป็นพิเศษ การทำหัวกรงนกในปัจจุบันได้พัฒนาเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนโดยช่างจะใช้ไม้มะม่วง ไม้กระดิงณรงค์ และไม้กระดิงเทพา เป็นวัตถุดิบ

6.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำกรงนกของนายซาฟารี เสาะมัน

6.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อผู้ให้ข้อมูล	นาย ซาฟารี เสาะมัน อายุ 42 ปี
ที่อยู่	16 หมู่ 4 ตำบลบ้านนา อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา 90130
	โทรศัพท์ 089-2982204

ภาพที่ 38 นายชาฟารี เสาะมัน

6.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นายชาฟารี เสาะมัน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เริ่มเรียนรู้ในการทำกรงนก ตั้งแต่อายุ 9 ปี โดยเริ่มจากการที่เป็นชอบทำงานศิลปะ และรูปหนังตะลุง ได้ช่วยพ่อทำกรงนกทั้งกรงนกเขาใหญ่และนกเขาเล็กมาตลอดจนกระทั่งอายุได้ 18 ปี จึงเริ่มทำอาชีพการประดิษฐ์กรงนกทุกรูปแบบ ปัจจุบันมีผู้ช่วยทำกรงนก 3 คน

สำหรับแนวคิดในการผลิต และแรงบันดาลใจในประดิษฐ์ลวดลายในการผลิตกรงนกชนิดต่างๆ ของนายชาฟารี เสาะมัน ได้จากการศึกษาลวดลายและสลักจากหนังสืองานศิลปะเล่มอื่นๆ ทั้งยังการรับการอบรมด้านศิลปะทั้งในอำเภอหาดใหญ่และกรุงเทพฯ จากนั้นจึงนำมาประยุกต์ใช้กับการประดิษฐ์ลวดลายกรงนกโดยผสมผสานกับความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง

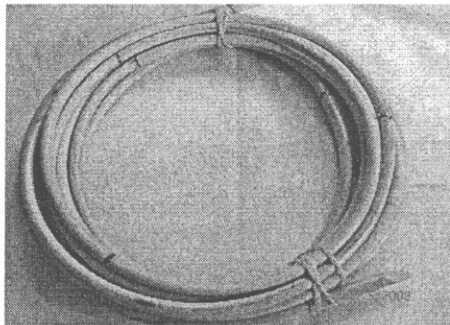
6.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

วัสดุและในการทำกรงนกเขา

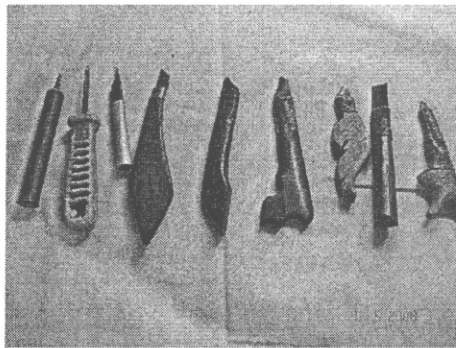
- (1) ไม้ไผ่ นิยมใช้ไม้สีสุกและไม้ไผ่ตง
- (2) หวาย นิยมใช้หวายหิน หวายตะค้าทอง หวายขม
- (3) เชือกไนลอนเบอร์ 24
- (4) สายเอ็นเบอร์ 35
- (5) วานิช
- (6) ไม้ทำท้ายกรง
- (7) กาวลาเท็กซ์
- (8) ขางเส้น
- (9) สี
- (10) ยาซ่อมผมและน้ำหมึกดำสำหรับการย้อมสีกรง

อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ทำกรงนกเขา

- (1) มีดตอก
- (2) มรรค(ที่เกาะระชะหวาย)
- (3) กรรไกรคีบหมาก
- (4) คีมปากแหลม
- (5) เลื่อยหูช้าง เลื่อยเหล็ก เลื่อยฉลุ
- (6) มีดพร้า
- (7) สว่านยนต์ สว่านมือ
- (8) ดอกสว่าน
- (9) ชุน เบอร์ 4 และ 5
- (10) เหล็กขนาด 1 นิ้วทำเป็นวงกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 17 นิ้ว
- (11) มีดแกะสลัก และมีดกลึงเหล็ก

ภาพที่ 39 หวายที่ใช้ทำกรงนกเขา

ภาพที่ 40 เครื่องมือที่ใช้ทำกรงนกเขา

กรรมวิธีในการผลิต

- (1) การเตรียมซี่กรงนก ตัดไม้ไผ่ยาว 22 นิ้ว โดยให้ข้อของไม้ไผ่อยู่กึ่งกลางของความยาว แล้วซอยเป็นซี่เล็ก ๆ เหลาด้วยมีดตอกให้ได้ขนาดและรูปทรงที่ต้องการ นำไปรมควัน

เพื่อให้ได้สีที่สวยงามและเพื่อความทนทาน ตัดไม้ไผ่อีกส่วนหนึ่งให้มีความยาวประมาณ 120 เซนติเมตร เหลาให้กลมเท่ากันตลอด ซึ่งใช้ 7 เส้น ต่อกอง 1 ใบ

(2) การเตรียมโครงกรงนก เลือกวายตามขนาดที่ต้องการ จำนวน 4 เส้น นำไปขดให้กลม หลังจากนั้นนำไปเจาะรูโดยใช้มรกรในการกระยะให้ได้ระยะห่างเท่าๆกัน วาย 4 เส้นในจะมีขนาดต่างกัน กล่าวคือ วายเส้นที่ 1 ซึ่งอยู่ล่างสุดนิยมขดให้กลมโดยมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12-13 นิ้ว (ในกรณีที่เป็นกรงนกขนาดเล็ก) วายเส้นที่ 2 ขดให้มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 11.30-12.30 นิ้ว ส่วนวายเส้นที่ 3 และ 4 จะขดให้มีระยะห่างกันประมาณ 1 นิ้ว

สำหรับวิธีการเจาะวาย วายเส้นที่ 1-2 เจาะใช้วิธีการด้านบน ส่วนวายเส้นที่ 3-4 เจาะด้านล่าง ในการต่อวายให้เป็นวงกลมจะใช้มีดปาดวายทั้ง 2 ข้างให้เป็นปากกลม หลังจากนั้นใช้กาวลาเท็กซ์แล้วเอามาทาบประกบกัน ใช้ยางเส้นมัดไว้เพื่อให้ติดกันสนิท ส่วนการเจาะวายจะเจาะให้มีรูขนาดตามขนาดของซี่กรง การทำกรงนกสำหรับการแข่งขันส่วนใหญ่นิยมเจาะรูเป็นจำนวนเลขคู่ เชื่อว่าจะทำให้เด่น ดัง แต่ถ้าเป็นกรงนกที่ใช้เพื่อให้นักผสมพันธุ์นิยมเจาะรูวายเป็นเลขคู่

วิธีการประกอบเป็นตัวกรงนก

(1) วิธีประกอบกรงนกจะเริ่มทำจากฐานขึ้นด้านบน โดยนำซี่กรงนำรมควันที่เตรียมไว้ไปใส่ในโครงวายเส้นที่ 1 ซึ่งอยู่ด้านล่างสุด หลังจากนั้นนำซี่กรงนกลงใส่ในรูวายเส้นที่ 2 โดยให้วายเส้นที่ 1 และวายเส้นที่ 2 ห่างกันประมาณ 2 - 2.30 นิ้ว

(2) หลังจากนั้นนำเหล็กที่ทำเป็นวงกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15-16 นิ้ว ใส่ตรงกึ่งกลางของซี่กรงนก

(3) นำวายเส้นที่ 3-4 หรือ 5 เรียงตามระดับ โดยสอดซี่กรงนกลงเข้าไปในรูวายที่เจาะแล้ว โดยเว้นระยะวายแต่ละเส้นห่างกันประมาณ 1 นิ้ว ให้ซี่พันวายเส้นที่ 4 หรือ 5 เข้าไปประมาณ 3-4 นิ้ว

(4) ใส่สลักวายเส้นที่ 1 และ 2 เพื่อให้วายอยู่คงที่

(5) ผูกซี่ดัดไม้ไผ่ที่เหลาวายไว้ยาว 120 เซนติเมตร โดยการนำเอาซี่ที่ยาวใส่ข้างในแล้วผูกกับเชือกไนลอน ซึ่งมีทั้งหมด 7-8 เส้น

(6) ทำท้ายกรง เอาหวายมัดกับวงในกันกรง แล้วเอามาต่อให้กลม ใช้ไม้ที่เลื่อยเล็ก ๆ ซึ่งใหญ่ประมาณ 0.30 เซนติเมตร

(7) ใส่ซี่ทูกเข้าไปในระหว่างกลางของซี่ที่ใส่ไปก่อนและผูกด้วยเงื่อนที่สวยงาม เช่น เงื่อนกระดุกปลายไหล

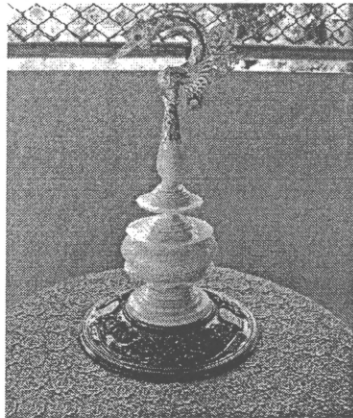
- (8) ใส่หวายขนาดเดียวกับที่เป็นหวายเส้นที่ 1 ทาบกับเส้นที่ 1 โดยใช้ตะปูเข็ม
- (9) ทาวานิชทั่วตัวกรงและท้ายกรง

ภาพที่ 41 กรงนกเขาที่ประกอบเสร็จแล้ว

การได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมในการทำกรงนก

- (1) ได้รับอิทธิพลจากพ่อซึ่งเป็นช่างทำกรงนกมาก่อน
- (2) ชุมชนที่อยู่รายรอบนิยมเลี้ยงนกเขาเป็นวิถีชีวิต
- (3) การรู้จักประยุกต์ใช้ลวดลายไทยในงานกรงนก

ภาพที่ 42 หัวกรงนกเขา

การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้

การผลิตกรงนกเป็นงานศิลปะแขนงหนึ่งที่ต้องการความประณีตเพื่อเพิ่มมูลค่าและความสวยงามให้กับกรงนก ช่างผลิตแต่ละคนจะมีเครื่องมือที่ประดิษฐ์ด้วยตนเองเช่น นายชาฟารี เสาะมัน ได้ดัดแปลงอุปกรณ์เพื่อใช้ในการทำกรงนกเขาดังนี้

- (1) มีดเหลาไม้ไผ่ซื้อตราเรือใหญ่โดยดัดแปลงให้เหมาะกับการใช้งาน
- (2) ตาแกะดอกใช้เหล็กแท่งมาประดิษฐ์
- (3) มีดแกะสลัก

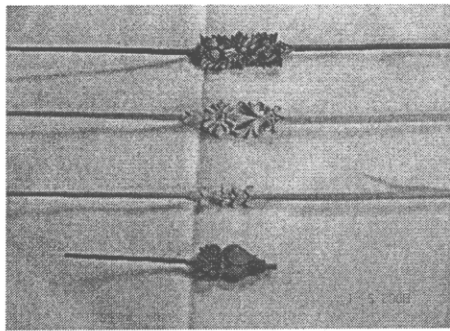
(4) ตะไบทำรอยแกะ, ตะไบแกะรอย

(5) มีคตาเล็กและมีคตาใหญ่

(6) เป็นชักซี่ไม้ไผ่

การประยุกต์ใช้ในกระบวนการผลิต/ การปรับตัวของชิ้นงาน/ การประยุกต์ใช้

นายซาฟารี เสาะมัน จะเน้นในเรื่องการออกแบบลวดลายโดยการประยุกต์ลายให้ตรงตามความต้องการของลูกค้าเช่น ชาวกรุงเทพฯ ชอบลายดอกบัว ช้าง 3 เศียรกับครุฑ ลายไทยเทพนม หัวเสือ สุพรรณหงส์ เป็นต้น ส่วนชาวมาเลเซียและอินโดนีเซียนิยมดอกมะลิ ดอกชบา สัญลักษณ์เป็นต้น

ภาพที่ 43 ลวดลายที่นายเสาะมันทำขึ้น

6.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

(1) มีเด็กมาเรียนที่บ้าน โดยเป็นลูกมือจะสอนให้ตั้งแต่ต้น ปัจจุบันมีลูกศิษย์ 12 คน ที่เรียนสำเร็จมีเพียง 4 คน นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจมาเรียน 2-3 วัน ส่วน ครงนกรรมดามีผู้มาเรียน 8 คน

(2) ใ้รับเชิญไปเป็นวิทยากรที่โรงเรียนบ้านนา

(3) มีกลุ่มมาดูงานมีทั้งคนไทยและต่างประเทศเช่น สิงคโปร์ อินโดนีเซีย

6.4.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

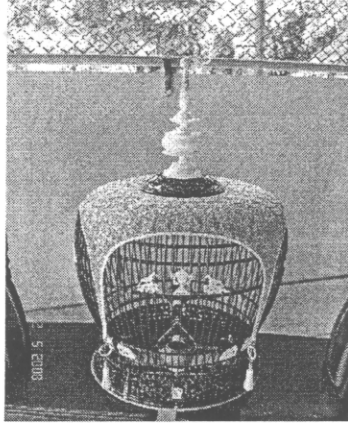
อยู่แบบพอเพียงเน้นความเรียบง่ายไม่ต้องคำนึงถึงความร่ำรวย ทำให้จริงจัง

6.4.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

สอนให้ลูกชาย สอนด้วยการลงมือทำและเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง

6.4.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) ชื่อรางวัลส่งในนามกลุ่ม เจ้าของได้รางวัล ไม่มีประกาศนียบัตร ไม่ต้องการชื่อเสียงทำงานด้วยความพอใจ

ภาพที่ 44 กรงนกเขาที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว

7. ภูมิปัญญาตะกร้าไม้มั่งเคล

7.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องไม้

7.2 ข้อมูลทั่วไปของการทำผลิตภัณฑ์ไม้มั่งเคล

ไม้มั่งเคล เป็นไม้พุ่มเตี้ย ลำต้นเดี่ยว ตรง ไม่มีกิ่งตามลำต้น มีเฉพาะยอด มีดอกสีม่วง ผลกินได้และมีทั้งหมด 5 สายพันธุ์ ได้แก่ พันธุ์พุ่ม พันธุ์เขียว พันธุ์แดง พันธุ์ขาว พันธุ์ขน ซึ่งไม้มั่งเคลจัดเป็นวัชพืชในสวนยาง และไม้เป็นที่ต้องการของชาวสวนยาง ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายและแรงงานในการกำจัดไม้มั่งเคลทิ้งไป เพราะไม้ชนิดนี้ไปกีดขวางร่องยางและแย่งธาตุอาหารของต้นยาง และเป็นวัชพืชที่มีการขยายพันธุ์เร็ว เมื่อถางไปแล้วก็จะมียอดขึ้นมาอย่างรวดเร็ว โดยใช้เวลาเพียง 2 - 3 เดือนเท่านั้น ดังนั้นจึงมีการนำไม้มั่งเคลมาทำประโยชน์เพื่อผลิตเป็นของใช้ต่างๆ อาทิ ตะกร้า และกระเช้า ซึ่งไม้มั่งเคลที่เหมาะสมก็นำมาทำตะกร้า และกระเชารูปทรงต่างๆ คือไม้มั่งเคลพันธุ์เขียว และพันธุ์ขาว ที่มีอายุ 2 ปี เพราะในช่วงอายุดังกล่าว ไม้มั่งเคลจะมีความแข็งแรงทนทาน ไม่แตกหักง่าย แต่หากต้องการนำมาทำเป็นเฟอร์นิเจอร์ต้องมีอายุมากกว่านั้น ส่วนที่นำมาใช้ในการทำคือ ลำต้น โดยสามารถตัดเป็นท่อนๆ ตามที่ต้องการได้

ภาพที่ 45 ต้นมั่งเคล

7.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์ไม้มั่งเคลกลุ่มประดิษฐ์ตะกร้าไม้มั่งเคล

7.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มประดิษฐ์ตะกร้าไม้มั่งเคล
ประธานกลุ่ม	นางนันทา ชัยสุข
ที่อยู่	6/1 หมู่ 2 ตำบลถ้ำน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดพังงา 82000
	โทรศัพท์ 076-413-377, 086-272-4795

ภาพที่ 46 นางนันทา ชัยสุข

7.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนิน

นางนันทา ชัยสุข เป็นผู้คิดริเริ่มการนำไม้มั่งเคลมาเป็นวัสดุในการทำของใช้และของประดับตกแต่ง โดยก่อนที่นางนันทาจะมาเป็นผู้ผลิตเครื่องใช้และเครื่องประดับจากไม้มั่งเคล ได้ประกอบอาชีพเป็นพนักงานโรงแรมในจังหวัดภูเก็ต แต่ด้วยสุขภาพร่างกายของนางนันทาไม่ค่อยแข็งแรงเท่าไรนัก โดยมักปวดเข่าอยู่บ่อยๆ ทำให้ต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลเป็นประจำ นางนันทาจึงจำเป็นต้องลาออกมาเพื่อพักรักษาตัว และเมื่ออาการดีขึ้นจึงได้สมัครเข้าทำงานที่ร้านดอกไม้ในจังหวัดภูเก็ต คือ “ร้านมาลัยพรภูเก็ต” ตลอดระยะเวลาที่ทำงานอยู่นั้น ได้สั่งสมประสบการณ์ ทักษะ เทคนิคและความรู้ต่างๆเกี่ยวกับการจัดแจกันดอกไม้ การจัดช่อดอกไม้ และกระเช้าดอกไม้แบบต่างๆ

เมื่อ พ.ศ.2539 สามีของนางนันทา ชัยสุข เกิดล้มป่วยด้วยโรคมะเร็งไม่สามารถประกอบอาชีพได้ นางนันทาจึงต้องรับภาระในการดูแลสามีและลูกๆ เพียงลำพัง จึงเป็นเหตุให้ตนเองต้องลาออกจากการเป็นพนักงานร้านดอกไม้ แล้วกลับมาอยู่ภูมิลำเนาของตนเองที่จังหวัดพังงา เมื่อกลับมาอยู่บ้านแล้วยังไม่มีงานทำ นางนันทาและสามีจึงเกิดแนวคิดที่จะหารายได้ด้วย การนำความรู้ ทักษะ ความชำนาญ ที่ได้จากการทำงานอยู่ที่ร้านดอกไม้มาใช้ในการสร้างอาชีพ โดยเลือกที่จะทำตะกร้าขายเนื่องจากประสบการณ์ในการทำงานจากร้านดอกไม้ พบว่าลูกค้านิยมสั่งเป็น

ตะกร้าดอกไม้สดและกระเช้าของขวัญ ซึ่งตะกร้าเหล่านี้ไม่สามารถหาซื้อได้ในจังหวัด ต้องสั่งซื้อมาจากต่างจังหวัดเกือบทั้งสิ้น นางนันทาและสามีจึงคิดประดิษฐ์กระเช้าดอกไม้และกระเช้าของขวัญส่งให้กับร้านดอกไม้ เพื่อนำรายได้ส่วนนั้นมาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว เพราะในช่วงดังกล่าวอาการของสามีเริ่มทรุดลงอย่างรวดเร็ว ข้าลูกชายคนที่สองประสบอุบัติเหตุ ได้รับบาดเจ็บสาหัส ค่าใช้จ่ายในครอบครัวเริ่มสูงขึ้น แนวคิดการทำตะกร้าดังกล่าวจึงเกิดขึ้น โดยเลือกที่จะหาวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ทำเป็นตะกร้า โดยเริ่มแรกจะใช้กิ่งไม้ต่างๆ เช่น กิ่งกระถิน กิ่งช่อย รวมไปถึงเถาวัลย์ ข่านดับเต่า จากนั้นจึงนำมาออกแบบประดิษฐ์และสร้างสรรค์ให้เป็นชิ้นงานที่สามารถใช้งานได้จริง และที่สำคัญต้องมีความแปลกใหม่ ตะกร้าที่คิดทำในช่วงแรกนั้นมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ ตะกร้าแบบหกเหลี่ยมและตะกร้าแบบหูกี้ มีการสร้างความแปลกใหม่ด้วยการนำเถาวัลย์ตามที่จะหามาได้มาในท้องถิ่นมาตกแต่งบริเวณขอบนอกของตะกร้าและบริเวณหูกี้ จากนั้นจึงนำไปทาสีเพื่อเพิ่มสีสันให้มีความเงางาม กว่าจะได้ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวได้ใช้เวลาองคิดลองดูมาเป็นระยะเวลา 1 ปี และอาศัยการศึกษาดูงานทั้งด้านการผลิต การตลาดและบัญชี เพื่อนำแนวทางใหม่ๆ มาปรับใช้จนได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ในช่วงเวลาที่ทำผลิตภัณฑ์อยู่นั้นได้เกิดการสังสรรค์และเกิดแนวคิดแปลกใหม่ในการออกแบบสร้างสรรค์ชิ้นงานและค้นพบวัตถุดิบใหม่ๆ เหมาะแก่การนำมาผลิต ทำให้ผลิตภัณฑ์มีหลากหลายและมีคุณภาพมากขึ้น

ผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นในช่วงแรกสามารถผลิตได้จำนวน 50 ใบและได้นำไปขายให้กับร้านดอกไม้สดที่เคยทำงานมาก่อน ผลปรากฏว่า ขายได้หมด ทำให้นางนันทาและครอบครัวมีกำลังใจต่อไปที่จะทำผลิตภัณฑ์ดังกล่าวให้มีคุณภาพ พัฒนาให้ตะกร้าและกระเช้ามีหลากหลายรูปแบบมากขึ้น และหาตลาดใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้น และได้รับการตอบรับจากกลุ่มผู้ประกอบการร้านดอกไม้สดเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามรายได้ที่ยังคงไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายและค่ารักษาพยาบาลสามี ทำให้นางนันทาต้องแสวงหาวัตถุดิบในการผลิตชนิดใหม่ๆ เพื่อสร้างความแปลกใหม่ และเพิ่มผลิตภัณฑ์ให้มีมากขึ้น จนในที่สุดได้ค้นพบ ไม้ชนิดหนึ่ง คือ ไม้มังเคล ซึ่งเป็นพืชในท้องถิ่น และด้วยลักษณะของไม้มังเคลที่เมื่อตัดตามแนวขวางแล้วด้านในจะมีรูกลวงตรงกลาง จึงได้นำมาทดลองทำเป็นตะกร้า ปรากฏว่า ไม้มังเคลมีความเหมาะสมในการทำตะกร้าเป็นอย่างมาก การทำตะกร้าและกระเช้าไม้มังเคลจึงเริ่มขึ้นและได้มีการทำคิดค้นพัฒนามาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ช่วงปลายปี พ.ศ. 2539 ตนเองได้ชักชวนกลุ่มคนผู้ว่างงาน และเพื่อนบ้านในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง รวมตัวกันขึ้นเพื่อประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ไม้มังเคล ในนามกลุ่ม “กลุ่มประดิษฐ์ตะกร้าไม้มังเคล” โดยมีนางนันทา ชัยสุขเป็นประธานกลุ่มและเป็นผู้ถ่ายทอดเทคนิคและวิธีการทำให้แก่สมาชิกกลุ่ม ซึ่งผลิตภัณฑ์จากไม้มังเคลได้กลายเป็นสินค้าที่ติดตลาด และเป็นที่ต้องการของตลาดสูงขึ้น จนในปี พ.ศ.2544 ได้กู้เงินมาจากกองทุนพัฒนาอาชีพเพื่อขยายการตลาด

เงินทุนดังกล่าวได้นำมาซื้อวัสดุอุปกรณ์ เช่น เครื่องยิงตะปู ถังลม เข็มตะปูแม่เหล็ก รถกระบะเพื่อใช้ในการขนส่ง แทนการใช้รถมอเตอร์ไซด์อย่างเก่าที่ขนส่งได้จำนวนน้อย เมื่อมีวัสดุและอุปกรณ์ที่มีความทันสมัยมากขึ้น ทำให้สามารถเพิ่มจำนวนการผลิต ได้ทันตามความต้องการของตลาด และช่วยให้มีผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย เช่น โคมไฟฟ้า เก้าอี้ตกเตียง กระจาดต้นไม้ และตะกร้ารูปทรงต่างๆอีกมากมาย เช่น ตะกร้าหกเหลี่ยม แปดเหลี่ยม สิบสองเหลี่ยม รูปสี่เหลี่ยมบาน รูปหางปลา รูปเรือ หกเหลี่ยม ตะกร้าใส่สวยและเครื่องคืม เป็นต้น

นอกจากเงินทุนที่ได้มาจากการกู้ยืมแล้ว ในปี พ.ศ.2545 ได้มีหน่วยงานราชการเข้ามาให้การส่งเสริมและสนับสนุนเพราะเห็นว่าผลิตภัณฑ์ดังกล่าวสามารถช่วยเพิ่มมูลค่า และเริ่มสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดพังงา หน่วยงานราชการที่ให้การส่งเสริมและสนับสนุนในปีดังกล่าว คือ สำนักงานพัฒนาชุมชน ได้ให้การสนับสนุนเครื่องมือเพื่อใช้ในกระบวนการผลิตเพิ่มเติม ได้แก่ เครื่องยิงตะปูไฟฟ้า เลื่อยไฟฟ้า และถังลม เพื่อเป็นการเพิ่มปริมาณการผลิต และในปี พ.ศ. 2549 ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจำนวน 40,000 บาท จากกรมส่งเสริมสหกรณ์จังหวัดพังงา เพื่อใช้ในการบริหารจัดการกลุ่ม เป็นต้น

สำหรับตลาดในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ห้างสรรพสินค้าต่างๆ ในจังหวัดภูเก็ต เช่น ห้างซูเปอร์ซีฟ และห้างบิ๊กซี ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ Co-op Suratthani และตลาดต่างประเทศ เช่น ประเทศมาเลเซีย

ปัจจุบันนี้ไม้มั่งเคล จากที่เคยเป็นวัชพืชที่ไม่มีประโยชน์ใดๆ ได้กลายมาเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้กับนางนนทา ชัยสุข และสมาชิกกลุ่ม โดยมีรายได้ที่ได้จากการประดิษฐ์ตะกร้าไม้มั่งเคล ต่อเดือนประมาณ 5,000 บาท ถึง 7,000 บาท (รายได้จะเพิ่มมากขึ้นในช่วงเทศกาล) นอกจากนี้แล้วยังกลายเป็นอีกหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดพังงา

การดำเนินงานดังกล่าวถึงแม้จะประสบผลสำเร็จ แต่ก็ยังประสบปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้าง คือ เนื่องจากผลิตภัณฑ์ไม้มั่งเคลได้กลายเป็นสินค้าที่มีความต้องการเป็นจำนวนมาก ทำให้ต้องเพิ่มจำนวน การผลิตทำให้สถานที่ในการผลิตมีพื้นที่จำกัด ไม่มีที่เก็บวัตถุดิบ และสถานที่จำหน่าย ทำให้สมาชิกกลุ่มจำเป็นต้องผลิตอยู่ที่บ้านและนำมาส่งให้กับประธานกลุ่มเพื่อนำไปจำหน่ายต่อไป

7.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์ไม้มั่งเคลของกลุ่มประดิษฐ์ตะกร้าไม้มั่งเคล

วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้

ระยะเริ่มแรกในการผลิตอุปกรณ์ยังไม่มี ความทันสมัย จึงทำให้ผลิตได้ช้า ซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตในช่วงแรก ได้แก่

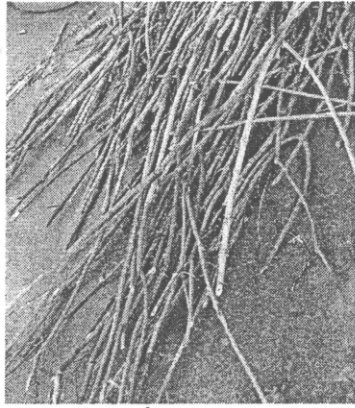
- (1) ตะปูขนาดต่างๆ
- (2) กรรไกรตัดกิ่ง
- (3) คีมถอนตะปู
- (4) กันตอกตะปูขนาดเล็ก
- (5) สีทาไม้
- (6) วานิช (น้ำยาเคลือบเงาไม้และกันมอดและแมลงอื่นๆ)
- (7) พู่กันแบนขนาด 3 นิ้ว และ 5 นิ้ว
- (8) ตลับเมตร

ต่อมาผลิตภัณฑ์จากไม้มังเคล เริ่มได้รับความนิยมและเป็นที่ต้องการของตลาด ทำให้ต้องมีการเพิ่มจำนวนการผลิตให้ทันต่อความต้องการ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าว จึงต้องหาซื้ออุปกรณ์ที่มีความทันสมัยเพื่อใช้ในกระบวนการผลิต แต่เนื่องจากเงินทุนที่มีอยู่ไม่เพียงพอในการจัดซื้ออุปกรณ์ใหม่ๆที่มีความทันสมัย ทำให้กลุ่มจำเป็นต้องกู้เงินมาจากกองทุนพัฒนาอาชีพ เพื่อนำเงินดังกล่าวมาซื้อซื้ออุปกรณ์ต่างๆ ได้แก่

- (1) เครื่องยิงตะปู
- (2) ถังลม
- (3) เข็มตะปูแม็ก
- (4) เครื่องเลื่อยไฟฟ้า
- (5) สีทาไม้
- (6) ถัง และฝ้ายางสำหรับรองรับขณะทาสี
- (7) มีดตัดไม้

วิธีการทำผลิตภัณฑ์ไม้มังเคล

- (1) ออกแบบผลิตภัณฑ์
- (2) นำวัตถุดิบไม้มังเคลมาตัดให้ได้ตามขนาดต่างๆ กัน เหมาะแก่รูปแบบที่ต้องการทำ หากต้องการทำเป็นผลิตภัณฑ์ขนาดเล็ก ก็ใช้ไม้มังเคลขนาดเล็ก แต่ถ้าไม้มีขนาดใหญ่ก็ใช้กับรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีขนาดใหญ่ จากนั้นจึงนำมาวัดขนาดโดยเริ่มจากไม้ฐานก่อน แล้วจึงขยายขึ้น และตัดปากให้เท่าๆกัน

ภาพที่ 47 ไม้มั่งเคลที่เตรียมไว้ก่อนนำมาแปรรูป

(3) เมื่อตัดไม้ครบ 1 ชุด สำหรับตะกร้า 1 ใบแล้ว จึงนำมาประกอบเป็นรูปแบบตามที่ได้ออกแบบไว้ โดยเริ่มตอกจากส่วนที่เป็นฐานก่อน ที่สำคัญ คือ ต้องเลือกไม้ให้ขนาดพอเหมาะมาตอกเป็นฐานเพื่อใช้เป็นส่วนรองรับ เสร็จแล้วตอกชั้นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนได้ขนาดที่ต้องการ

ภาพที่ 48 การประกอบตะกร้าไม้มั่งเคล

(4) นำเถาว์วัลย์บันไดลิงมาประยุกต์ เพื่อประดับตกแต่งบริเวณขอบปาก เพื่อให้เกิดความสวยงามแปลกตา

(5) ทำหูสำหรับหิ้ว และนำเถาว์วัลย์มาตกแต่ง โดยเลือกขนาดที่มีขนาดพอเหมาะกับตะกร้า

(6) นำมาทาสีไม้ ซึ่งสามารถทำได้ 2 วิธี ดังนี้ คือ ใช้ฟู่กันทา หรือนำตะกร้าชุบลงในถัง ในกรณีที่ใช้ฟู่กันทาจะทำให้ประหยัดสี แต่ต้องใช้เวลามาก การนำชุบลงในถังจะทำได้รวดเร็วกว่า แต่มีข้อเสียเช่นกัน คือ ทำให้เปลืองสี หลังจากนั้นนำไปตากแดดให้แห้ง แล้วนำออกวางจำหน่ายได้

จำนวนการผลิตตะกร้าและกระเช้าไม้มั่งเคลในเวลา 1 วัน สามารถผลิตได้จำนวน 200 ใบ

ภาพที่ 49 ผลิตภัณฑ์จากไม้มั่งเคล

7.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

นางนันทา ชัยสุข ร่วมกับสมาชิกกลุ่ม ได้นำความรู้เทคนิค วิธีการ การประดิษฐ์ ไม้มั่งเคล โดยการเป็นวิทยากร การให้คำแนะนำ และอธิบายประกอบการสาธิต และได้จัดทำ หนังสือเพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนและเอกสารสำหรับเผยแพร่ สำหรับผู้ที่มีความสนใจ โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนในระดับประถมจนถึงระดับมัธยม และบุคคลทั่วไป ในหนังสือดังกล่าว เป็นการรวบรวมผลิตภัณฑ์ตลอดจนวิธีทำผลิตภัณฑ์ไม้มั่งเคล รูปแบบต่างๆ ที่ตนและสมาชิกกลุ่ม ได้ร่วมคิดและออกแบบ ถือเป็นภูมิปัญญาความคิดในการนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

7.4.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

นางนันทา ชัยสุข ต้องประสบกับปัญหา สุขภาพร่างกายที่ไม่ค่อยแข็งแรง ทำให้ ต้องลาออกจากงานประจำที่ทำอยู่จึงทำให้ต้องสูญเสียรายได้ อีกทั้งสามีป่วยเป็นโรคมะเร็ง ต้องเข้า รับการรักษาที่โรงพยาบาลบ่อยครั้ง ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยลักษณะนิสัยของ นางนันทา ชัยสุข เป็นคนที่รักครอบครัว มีความกระตือรือร้น มีความขยัน อดทน เพียรพยายาม ต่อสู้ กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น คิดหาวิธีการแก้ปัญหาโดยการนำความรู้ ความสามารถ ตลอดจน ทักษะที่สั่งสมมาจากประสบการณ์ การทำงาน นำมาปรับใช้ให้เข้ากับต้นทุน และ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ จนสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว จนเกิดความมั่นคงแล้ว ยังช่วยให้กลุ่มคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงที่ยังไม่มีงานทำ ได้มี รายได้โดยการชักชวนเข้ามาเป็นสมาชิกในการก่อตั้งกลุ่มภายใต้ชื่อว่า กลุ่มประดิษฐ์ตะกร้า ไม้มั่งเคล และยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวเป็นแนวทางในการดำเนินของกลุ่มมาโดยตลอด จึงทำให้ตนเองและสมาชิกกลุ่มมี ความสุขกับการทำงานและจะนำแนวทางต่างๆเหล่านี้มาเป็นแนวทางดำเนินต่อไป

ผลิตภัณฑ์ไม้มังเกลือ จัดเป็นงานประดิษฐ์ที่ต้องใช้ฝีมือ ความประณีต และอาศัยความอดทนสูงมาก จึงทำให้สมาชิกกลุ่มบางคนต้องเลิกทำไปบ้าง เพราะเป็นงานที่ยากและมีความละเอียดอ่อน ทำให้มีคนกลุ่มน้อยเท่านั้นที่จะทำงานด้านนี้ได้

7.4.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด/สืบทอด

- (1) นางมณี นิจอภัย (น้องสะใภ้)
- (2) นางจิตติมา นิจอภัย (น้องสาว)
- (3) ลูกและหลาน
- (4) สมาชิกกลุ่ม
- (5) กลุ่มนักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

7.4.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

- (1) พ.ศ.2545 ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดพังงาให้เป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับ 4 ดาว
- (2) พ.ศ.2547-2548 ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดพังงาให้เป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับ 3 ดาว
- (3) พ.ศ.2549 ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดพังงาให้เป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับ 4 ดาว

8. ภูมิปัญญาเครื่องจักสานย่านลิเภา

8.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องจักสาน

8.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาของเครื่องจักสานย่านลิเภา

ลิเภาจัดเป็นพืชจำพวกเฟิร์น มีลักษณะเป็นเถา ขึ้นทั่วไปในที่ชื้น มีขนาดแตกต่างกันตามชนิด ใบเล็กยาวและหนาแน่น และมักเลื้อยเกี่ยวอยู่กับพืชอื่นๆ เปลือกลำต้นเหนียว มีความทนทาน คำว่าย่านเป็นภาษาถิ่นใต้เมื่อใช้กับพืช หมายถึง เถาเลื้อย ลิเภามีชื่อเรียกหลายอย่าง บางท้องที่ เรียกว่า *ย่านนิพา* บางท้องที่เรียก *ย่านยายพา* หรือ *ย่านพา* หรือ *ย่านลำพา* ซึ่งย่านลิเภอดังกล่าวจะมีอยู่ 2 ชนิด ชนิดแรกว่า *ย่านลิเภาใหญ่* และชนิดที่สอง เรียกว่า *ย่านลิเภาลี* แต่ในบางท้องถิ่น เรียกว่า *ย่านพาหยอง* หรือ *ย่านลิเภายู่* เนื่องจากย่านลิเภาลีมีใบดก ลำต้นขนาดเล็กในลักษณะหงิกๆ งอๆ พันเกี่ยวกันยุ่งเหยิง ริมใบทั้งสองข้างหยิกคล้ายฟันเลื่อย ย่านลิเภาลีคนนิยมใช้ผูกมัดเครื่องมือเครื่องใช้เท่านั้น

ส่วนย่านลิเภาใหญ่ มีลำต้นขนาดใหญ่กว่าและเป็นเถาตรง ไม่คดงอเหมือน

ย่านลิเภาเล็ก ลิเภาใหญ่จะมีใบขนาดใหญ่และไม่หนาแน่น ย่านลิเภาชนิดนี้นิยมนำไปทำเป็น
เครื่องใช้ต่างๆ โดยนำสานเป็นเครื่องใช้แทนหวาย

ภาพที่ 50 ย่านลิเภา

มนุษย์รู้จักใช้ย่านลิเภาทำเครื่องใช้สอยมาเป็นเวลาช้านาน นิยมใช้กันอย่าง
กว้างขวาง โดยเฉพาะในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ และผู้ดี (ผู้มีฐานะ) เมืองนครศรีธรรมราช ได้แก่
เครื่องใช้ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น กุบหมาก (เป็นภาชนะ หมายถึงกล่องมีฝาปิด) เขี่ยนหมาก
กระเชอ ก่องยาเส้น พาน และปิ่นชา ฯลฯ การสานผลิตภัณฑ์ย่านลิเภาแต่ละชิ้นจะใช้เวลา 10 วัน
จนถึงแรมเดือน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความละเอียดของลวดลายและความประณีต ในปัจจุบันของใช้
เหล่านี้ ถือเป็นของแปลกและหายาก มีราคาแพง โดยเฉพาะชิ้นที่มีความประณีตและเลี่ยมด้วยนก
เงิน ถมทอง หรือทอง ราคา ก็จะแพงขึ้นตามวัสดุที่นำมาตกแต่ง (วิเชียร ณ นคร และคณะ, 2521 :
281)

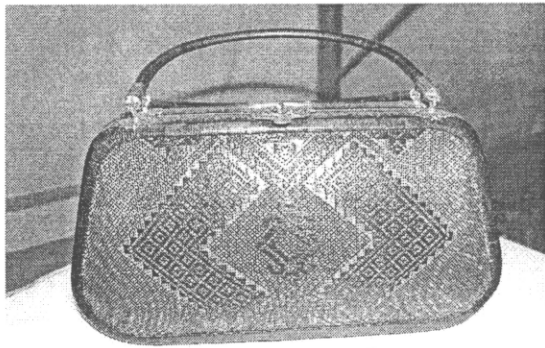
ปัจจุบันรูปแบบลวดลายและชนิดเครื่องจักสานย่านลิเภาได้พัฒนาให้มี
ความก้าวหน้าและมีคุณภาพดีขึ้น ตลอดจนมีรูปแบบประโชชน์ใช้สอยที่หลากหลายยิ่งขึ้น เนื่องจาก
ช่างจากศูนย์ศิลปาชีพในพระบรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้ทรงเข้ามา
ช่วยเหลือในการฝึกสอน และพัฒนาให้มีลวดลายขนาดรูปทรงแปลกตา โดยเฉพาะกระเป๋าสตรีบุ
ก่ามะหยี่และแบ่งเป็นชั้นๆ เพื่อใส่เครื่องสำอาง และมีหูหิ้วเลี่ยมด้วยถมทองที่ผลิตด้วยเทคนิค
ฝีมือและที่ก้าวหน้าให้คู่ทันสมัยยิ่งขึ้น (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2548 : 281-282)

แหล่งผลิตหัตถกรรมย่านลิเภาที่มีชื่อเสียงของจังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ที่
บ้านหมน ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถชมหรือเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ได้ที่
ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านพื้นบ้านนครศรีธรรมราช (ข้างโรงเรียนวัดหมน) ซึ่งเป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน
ที่มีชื่อเสียงของชาวนครศรีธรรมราช มานับ 100 ปี

8.3 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำเครื่องจักสานย่านลิเภา ศูนย์ศิลปหัตถกรรมนครศรีธรรมราช

8.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช
ชื่อประธานกลุ่ม	จารุวรรณ บุญซึก
ที่อยู่	ศูนย์ศิลปหัตถกรรม นครศรีธรรมราช (วัดหม่น) หมู่ที่ 5 ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 075-670-354, 075-670-437 และ 075-344-883

ภาพที่ 51 กระเป๋าย่านลิเภา

8.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช ก่อตั้งขึ้น เมื่อพ.ศ. 2532 โดยการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่จากสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครศรีธรรมราช และได้รับการสอนจากนายเคลือบ คำอ่อน ชาวอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องในเรื่องการจักสานย่านลิเภามาถ่ายทอดให้แก่ชาวบ้านที่สนใจ โดยใช้โรงเรียนบ้านหม่นเป็นที่ฝึกหัด ต่อมา มีหน่วยงานต่างๆ ได้เข้ามาสนับสนุน เช่น สภาสตรีจังหวัดนครศรีธรรมราชสนับสนุนเงิน 6,000 บาท ซึ่งชาวบ้านได้นำเงินดังกล่าวมาสร้างศูนย์ฝึกและไว้ต่อเติมอาคาร นายเคลือบ คำอ่อน ใช้ระยะเวลาในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชาวบ้านอยู่ประมาณ 2 ปี ชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดสามารถนำความรู้ที่ได้ไปถ่ายทอดแก่ผู้อื่นได้ นายเคลือบจึงสอนชาวบ้านโดยการแวะไปเยี่ยมเยียนยังบ้านเรือนต่างๆ พร้อมสอนเทคนิคและการออกแบบลวดลายใหม่ๆ หลังจากนั้นจึงมีการก่อตั้งเป็นศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช เมื่อพ.ศ. 2532 โดยชาวบ้านได้ยึดเป็นอาชีพเสริม นอกเหนือไปจากการทำนาและก่อสร้าง ซึ่งปัจจุบันมีชาวบ้านที่จักสานย่านลิเภาจำนวน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 4, 5, 6 และ 15 ในการจัดทำเครื่องจักสานย่านลิเภาจะเริ่มจากหัดทำเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น เครื่องมือจับปลาและเขี่ยนหมาก หลังจากนั้นจึงพัฒนาเป็นการจักสานกระเป๋าแบบต่างๆ เพื่อ

ส่งขายในตัวเมืองโดยมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อ เพื่อนำไปขายในประเทศและต่างประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังมีลูกค้าที่แวะมาซื้อด้วยตัวเองที่ศูนย์ฯ

สำหรับการดำเนินงานของกลุ่มในปัจจุบันใช้การบริหารงานในรูปแบบสหกรณ์ แบ่งปันรายได้จากจำนวนหุ้นที่ถืออยู่ ซึ่งปัจจุบันมีสมาชิก 200 คน มี คุณจารุวรรณ บุญซึก เป็นประธานกลุ่ม มีรองประธาน กรรมการ และเหรัญญิก ร่วมบริหารงาน ส่วนสมาชิกดำเนินงานโดยนั่งทำที่บ้านของตนเอง แล้วนำเครื่องจักสานที่ได้มาขายยังกลุ่มแล้วทางกลุ่มนำมาขายต่ออีกทอดหนึ่ง ซึ่งสมาชิกแต่ละคนมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 2,500 – 3,000 บาทต่อเดือน สำหรับรูปแบบของเครื่องจักสานมีประมาณ 100 แบบ ซึ่งเป็นลายดั้งเดิมและเป็นลายที่กลุ่มออกแบบขึ้นใหม่ อาทิ ลายที่ดัดแปลงมาจากลายผ้า เช่น “ลายเป่า” ลักษณะเป็นลายโปร่งหรือเป็นตาๆ “ลายดอกสี่เหลี่ยม” “ลายสอง” “ลายตาสับประรด” “ลายลูกแก้ว” และสีของลวดลายส่วนใหญ่เป็นสีทึบ เช่น สีน้ำตาลอ่อน สีน้ำตาลแก่ สีเนื้อ สีดำ เป็นต้น หรือจากคำแนะนำของลูกค้า ซึ่งผลิตภัณฑ์ของกลุ่มปัจจุบันมีหลากหลายมากขึ้น เช่น กระเป่าถือ กล่องใส่ของ กระเป๋าสะพายขนาดเล็ก กำไลข้อมือ ที่คาดผม หวีสับ หรือก๊ีบติดผม เป็นต้น ซึ่งลูกค้าญี่ปุ่นส่วนใหญ่นิยมสั่งให้กลุ่มผลิตจำพวกกล่องมีรูปร่างกลม หรือกล่อง 8 เหลี่ยม หรือตะกร้า เป็นต้น

8.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

ย่านลิเกาเป็นพืชที่ขึ้นตลอดปีแต่ในปัจจุบันย่านลิเกาค่อนข้างหายากขึ้น เนื่องจากมีการทำลายป่าพุ่มมากขึ้น ทำให้มีย่านลิเกาไม่เพียงพอ ถึงแม้ว่าศูนย์ฯ จะปลูกย่านลิเกาไว้ที่บริเวณศูนย์ฯ แต่เป็นการปลูกเพื่อใช้ในการสาธิตให้แก่ผู้ที่สนใจมาศึกษาดูงานเท่านั้น ดังนั้นศูนย์ฯจึงต้องสั่งซื้อย่านลิเกาจากต่างจังหวัด โดยซื้อในราคา 100 เส้น ราคา 40 บาท ซึ่งสามารถใช้จักสานกระเป๋าได้ 1 ลูก

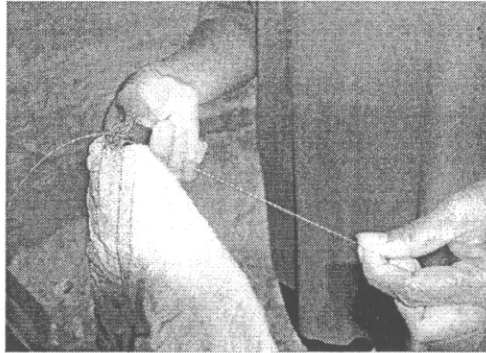
ขั้นตอนการจักสานย่านลิเกา

(1) การเลือกย่านลิเกา ย่านลิเกาที่นำมาใช้ในการจักสานมีอยู่ด้วยกัน 2 ชนิด คือ ย่านลิเกาสีดำ เรียกว่า “ลิเกาดำ” และย่านลิเกาสีน้ำตาล เรียกว่า “ลิเกาแดง” ในการเลือกย่านลิเกาเพื่อใช้ในการจักสานจะต้องเป็นต้นแก่ หรืออาจสังเกตที่เปลือกลำต้นด้านใน หากเป็นสีน้ำตาลแก่หรือเหลืองทองจะสามารถนำมาใช้ในการจักสานได้ ซึ่งความยาวของย่านลิเกาดำต้องมีความยาวประมาณ 1 เมตรกว่า ส่วนย่านลิเกาแดงควรมีความยาวมากกว่า 2 เมตร ในการจักสานนั้น การจักสานด้วยย่านลิเกาดำจะทำยากกว่าย่านลิเกาแดง

(2) การเตรียมเส้นลิเกา เครื่องมือในการเตรียมเส้นลิเกา ได้แก่ มีด สำหรับขูดและตัด และกระป๋องภูมิเหนียวจะรวงกลม สำหรับรูดเส้นลิเกา

เมื่อได้ย่านลิเภามาแล้วนำไปลอกหรือปอกเปลือก แล้วนำเปลือกที่ได้ไปแขวนไว้ในที่ร่มให้แห้ง หลังจากนั้นฉีกเป็นเส้นๆ ตามขนาดที่จะใช้ เรียกว่า “ตอก” แล้วนำมีดมาขูดให้เปลือกบางขึ้น แต่จะได้เส้นที่หนาบางไม่เท่ากันตลอดความยาว ดังนั้นจะต้องนำไปผ่านวิธีการที่เรียกว่า “การชักเรียด” ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะความสวยงามของเครื่องจักสานที่ได้ส่วนหนึ่งขึ้นกับความประณีตในการชักเรียด วิธีการในการชักเรียด คือ การนำย่านลิเภามารูดกับ “แป้น” ซึ่งทำจากฝากระป๋องนม สังกะสี หรืออลูมิเนียมที่เจาะรูไว้ เพื่อให้ได้ขนาดสม่ำเสมอตลอดเส้น ผิวตอกเรียบลื่น และได้ขนาดที่ต้องการ

สำหรับช่วงเวลาที่เหมาะสมในการขูดและรีดย่านลิเภา คือ ตอนเช้า เพราะอากาศชื้นย่านลิเภาก็จะขูดรีดออกได้ง่าย หากอากาศแห้งเส้นย่านลิเภาจะขาดง่าย ดังนั้นในการชักเรียดย่านลิเภาจะใช้ผ้าชุบน้ำเปียกๆ ห่อหุ้มไว้เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้น

ภาพที่ 52 สาธิตวิธีการทำเส้นตอก

(3) การเตรียมส่วนประกอบ

ไม้รังโร ซึ่งเป็นพืชจำพวกปาล์ม ลักษณะคล้ายต้นคกล้า ต้นจริงโรจะมีขนาดใหญ่ สีแดง ไม่ได้มีสีเขียวเหมือนต้นคกล้า นิยมนำมาใช้ในการทำโครง เนื่องจากมีความยืดหยุ่นอ่อนตัวได้ดี ทำให้สามารถตัดให้โค้งงอได้ง่าย ทั้งมีความแข็งแรงทนทาน สามารถใช้งานได้นานนับสิบๆ ปี ปัจจุบันนี้ได้ใช้ไม้ไผ่แทน เนื่องจากไม้รังโรมีจำนวนน้อยลง

ไม้ไผ่ ซึ่งไม้ไผ่ที่ใช้ในการจักสานควรเป็นไม้ไผ่สด มีลำต้นขนาดใหญ่ โดยมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 3-4 นิ้ว เพื่อใช้ในการขึ้นลาย

หวาย ซึ่งเป็นพืชจำพวกปาล์มอีกชนิดหนึ่งที่มีความเหนียว ทนทาน ยืดหยุ่นและตัดให้โค้งงอได้ง่าย นิยมนำมาใช้ทำโครงผลิตภัณฑ์

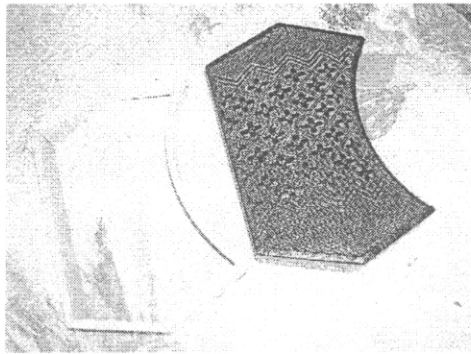
วัสดุตกแต่ง เช่น ผ้าไหม ผ้าทอพื้นบ้านของนครศรีธรรมราช ผ้ากำมะหยี่สีแดง ส่วนประกอบที่เป็นเครื่องถมเงิน ถมทอง หูหิ้วกระเป๋

(4) การสาน การสานย่านลิเภา มี 2 แบบ คือ แบบที่ใช้ไม้เป็นโครงและแบบใช้วัสดุอื่นทำโครง

- แบบใช้ไม้ทำโครง คือ ผลิตภัณฑ์ประเภทกระเชอ กระเป่า ก่อง กุบ หมาก และพาน โดยใช้ไม้ในการสานเพื่อกำหนดรูปทรง ซึ่งตัวบ้านนิยมใช้ไม้เนื้ออ่อนเพื่อ่ายในการตัดแต่งมีน้ำหนักเบา และตัดให้เป็นรูปทรงตามผลิตภัณฑ์ที่ต้องการสาน

- แบบใช้วัสดุอื่นที่ไม่ใช่ไม้ทำโครง เช่น ปากกา กำไล หวีลับ ซึ่งเมื่อสานเสร็จแล้วจะได้ผลิตภัณฑ์ที่มีทรวดทรงตามวัสดุนั้นๆ วิธีทำจะใช้การตอกย่านลิเภาเข้ากับวัสดุแล้วพันไปรอบโครง

รูปแบบการสานที่นิยมมีสองแบบ คือ แบบโปร่ง (หรือแบบขดขึ้นรูป) ได้แก่ การผูกตาและแบบสาน โดยจะต้องเริ่มสานจากก้นของภาชนะหรือเครื่องใช้ชิ้นนั้น ใช้หวายขดขึ้นรูปเป็นวงกลมแบบก้นหอย เวียนขึ้นไปตามเข็มนาฬิกาเป็นแบบแล้วนำย่านลิเภามาสานขัดเป็นแบบ "ลายเป่า" ส่วนการการผูกตาเพื่อทำลายในตัวเกิดจากการใช้ย่านลิเภาที่สลับกัน ซึ่งเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่อาศัยความชำนาญของผู้สาน ด้วยเหตุนี้การทำผลิตภัณฑ์ย่านลิเภาแต่ละชิ้นต้องอาศัยระยะเวลาที่แตกต่างกัน บางชิ้นใช้เวลา 10-12 วัน หรือ 1 เดือน การจักสานวิธีนี้จะได้ลวดลายโปร่งหรือเป็นตา

ภาพที่ 53 โครงไม้รังโรสำหรับทำกระเป่าจากย่านลิเภา

ส่วน แบบขดขลุ่ย เป็นการสานที่มีการแยกสานทีละส่วน ได้แก่ ก้น ตัว ฝา ขอบ และหูหิ้ว แล้วค่อยนำมาประกอบเป็นรูปทรง ในการสานจะใช้ไม้รังโร ไม้ตีนเป็ด หรือไม้ไผ่เป็นโครง แล้วรอง(ประกอบชิ้นส่วน)เป็นผืนด้วยเส้นด้าย หรือไม้ไผ่เล็ก ๆ จากนั้นจึงใช้ย่านลิเภามาสานขัดเป็นลายต่าง ๆ เช่น ลายดอกสี่เหลี่ยม ลายสอง ลายตาสับปะรด ลายลูกแก้ว การจักสานวิธีนี้จะได้ลวดลายแบบทึบ

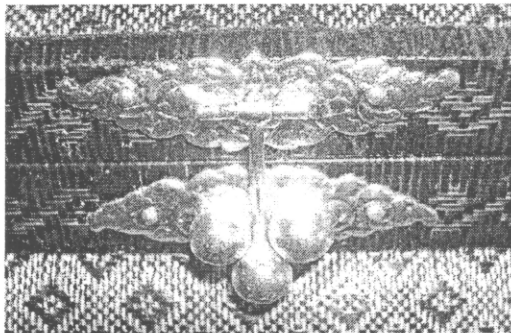
(5) การเคลือบเงา เมื่อสานและขึ้นรูปเสร็จแล้ว ให้นำมาขัดผิวด้วยกระดาษทรายเพื่อให้มีผิวเรียบ หลังจากนั้นเก็บหรือแต่งส่วนที่ไม่เรียบร้อยออกแล้วจึงนำไปลงน้ำมันเคลือบหรือชักเงาด้วยแล็กเกอร์ใสหรือแล็กเกอร์ด้าน เพื่อให้ได้ชิ้นงานที่มีความสวยงามและคงทน หากเป็นสมัยก่อนจะใช้น้ำมันยางใสป้องกันมดหรือมอดกิน ซึ่งผลิตภัณฑ์ของศูนย์จะทนทานในการใช้งาน ไม่มีมอดกิน เนื่องจากใช้การนำหญ้าไปต้มเกลือ และทายา รมควัน ซึ่งสามารถทำให้เครื่องจักสานทนทานได้ 100 – 200 ปี

ภาพที่ 54 การเคลือบเงาของผลิตภัณฑ์

(6) การประดับตกแต่ง ตกแต่งชิ้นงานตามผลิตภัณฑ์นั้น เพื่อเพิ่มความสวยงาม และเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ เช่น หูหิ้วที่ทำจากเครื่องถมทอง หากเป็นกระเป๋านิยมบุชิ้นงานด้วย ผ้ากำมะหยี่สีแดง และอาจติดกระจกเงาแผ่นเล็กๆ ไว้ที่ฝากระเป๋าด้านใน เป็นต้น และมีการเพิ่มมูลค่าให้กับตัวผลิตภัณฑ์ คือ ถ้าเป็นกระเป๋า ในส่วนของหูหิ้ว ก็จะใช้เครื่องถมเงิน ถมทอง โดยจะส่งไปให้ช่างถมในเมืองเป็นคนทำให้ กระเป๋าย่านลิเกาจึงมีราคาสูงขึ้น

วิธีรักษาเครื่องจักสานให้สวยงามอยู่เสมอ ให้นำน้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันมะกอกถูจะทำให้เครื่องจักสานแวววาวตลอด

ภาพที่ 55 ตัวล็อกกระเป๋าที่ใช้ตกแต่งกระเป๋าย่านลิเกา

8.3.4 วิธีการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

การเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำเครื่องจักสานย่านลิเกาในรุ่นหลัง จะใช้วิธีการเรียนรู้จากพ่อแม่ โดยลูกหลานเข้าไปเรียนรู้ขณะพ่อแม่ หรือลุงป้า นำ อา กำลังทำเครื่องจักสาน ซึ่งในการหัดจะต้องเริ่มจากการหัดสานลายพื้นฐานก่อน คือ ลายลูกแก้ว ลายสอง ลายสาม ฯลฯ

สำหรับกลุ่มคนที่มาศึกษาดูงานส่วนใหญ่เป็นนักเรียนนักศึกษา กลุ่มแม่บ้าน และคนจากทั่วประเทศ จะใช้วิธีการบอกเล่าประกอบการสาธิตให้ดู

ในปัจจุบันสมาชิกบางส่วนได้ทำหน้าที่เป็นวิทยากรสอนให้กับเด็กในโรงเรียน วัดหม่น โดยในการสอนจะสอนให้เด็กสานแบบง่ายๆ ก่อน เช่น สานกำไล เพราะว่าการ

งานที่ทำได้ง่ายที่สุด หากเริ่มจากสอนชิ้นงานที่ยากกว่านี้เด็กจะทำไม่ได้ แล้วจะเกิดความเบื่อตามมาทำให้ไม่สนใจที่จะเรียน โดยการสอนแต่ละครั้ง เขตการศึกษาจะเป็นผู้จ่ายค่าสอน

8.3.5 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด/สืบทอด

กลุ่มบุคคลที่ที่ได้รับการถ่ายทอดในปัจจุบัน คือ นักเรียนในโรงเรียนวัดหมอนตลอดจนนักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจที่มาดูงานที่ศูนย์ ส่วนกลุ่มบุคคลที่จะเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทำจักสานย่านลิเภาในอนาคตคือลูกหลานของสมาชิกกลุ่มและคนในชุมชน

8.3.6 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากย่านลิเภาได้มีการส่งไปประกวดเป็นประจำ คือ การประกวดในงานเดือนสิบ จังหวัดนครศรีธรรมราช และนำผลิตภัณฑ์ไปจัดแสดงสินค้าที่เมืองทองธานี ในการประกวดก็จะแบ่งออกเป็น ประเภท เช่น ประเภทโรงโม่ เป็นชื่อไม้ที่เอามาทำโครงเรียกว่า สำหรับรางวัลที่ศูนย์ได้รับมีหลายรางวัล อาทิ

- รางวัลคุณภาพและผลิตภัณฑ์มาตรฐานในระดับ 5 ดาว เมื่อพ.ศ. 2546
- รางวัลผลิตภัณฑ์ดีเด่น ระดับห้าดาว ในระดับภาคใต้เมื่อพ.ศ. 2546 ประเภทเครื่องใช้และเครื่องประดับ ตกแต่ง
- รางวัลชนะเลิศ ประเภทของใช้และของประดับตกแต่งในการประกวด OTOP จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2547

9. ภูมิปัญญาจักสานเชือกกล้วย

9.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องจักสาน

9.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาจักสานเชือกกล้วย

เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมประเภทที่มีการผลิตกันมาช้านาน และเป็นที่ยึดมั่นกันอย่างกว้างขวางตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การผลิตเครื่องจักสานมีการผลิตที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และสภาพทางสังคมวัฒนธรรมในท้องถิ่น ภาคใต้ของประเทศไทย เป็นแหล่งหนึ่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติภายในท้องถิ่นซึ่งเอื้อต่อการนำมาผลิตงานหัตถกรรม ภาคใต้จึงเป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงหลายอย่าง เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศภาคใต้เป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ราษฎรมีการสร้างงานหัตถกรรมเครื่องจักสานขึ้นใช้มาก โดยเฉพาะ “กล้วย” เป็นพืชชนิดหนึ่งที่เจริญงอกงามได้เป็นอย่างดีในภาคใต้ ชาวบ้านภาคใต้จึงได้คิดประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากกล้วย ในอดีตนั้นชาวบ้านนิยมนำเชือกกล้วยมาทำเป็นวัสดุในการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม โดยการใช้เชือกกล้วยตากแห้งมาผลิตงานจักสานขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือนหรือ

เป็นของฝาก โดยมีรูปแบบ ลวดลาย รูปทรงต่างๆ เช่น ตะกร้า กระเป่าถือ กล่องใส่ และของใช้เล็กๆ เป็นต้น (<http://www.thaiedresearch.org/result/result.php?id=392> สืบค้นเมื่อวันที่ 11 มิ.ย. 52)

9.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาจักสานเชือกกล้วยเต่า

9.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาตำบลฤๅเต่า
ชื่อประธานกลุ่ม	นางเปียน จินดาวงศ์ อายุ 75 ปี
ที่อยู่	52 หมู่ 9 ตำบลฤๅเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110
	โทรศัพท์ 074-470-271, 085-910-7734

9.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

ตำบลฤๅเต่า ตั้งอยู่ติดทะเลสาบสงขลา เป็นชุมชนที่ปลูกกล้วยตานีหรือกล้วยพังลา ซึ่งเป็นกล้วยพื้นเมืองชนิดหนึ่งในภาคใต้ ชาวบ้านนิยมตัดเฉพาะใบและปลีไปขายในตัวเมือง เนื่องจากใบกล้วยสามารถใช้สิ่งของและขนมได้เป็นอย่างดี เพราะมีความเหนียวและเป็นมัน ส่วนผลของกล้วยตานี ชาวบ้านไม่นิยมนำมาบริโภคเนื่องจากเป็นกล้วยที่มีเมล็ดมาก สำหรับกาบของต้นกล้วยบางครัวเรือนนำมาผ่าเป็นเส้นเพื่อทำเชือกผูกของเพียงเท่านั้น จนกระทั่งปี 2526 เจ้าหน้าที่จากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 11 (สงขลา) ได้ส่งวิทยากรมาอบรมการจัดสานจากเชือกกล้วยให้แก่ชาวบ้านเพื่อสร้างรายได้เสริม เช่น กระเป่าถือ กระเป่าสะพาย รวมไปถึงตะกร้าบรรจุสิ่งของสำหรับใช้สอยในครัวเรือนจึงเกิดขึ้น ชาวบ้านตำบลฤๅเต่าได้เรียนรู้เทคนิคด้านการจักสานจากคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านที่มีความรู้ในเรื่องการจักสาน และจากเจ้าหน้าที่ของรัฐหลายหน่วยงาน จนสามารถพัฒนาเครื่องจักสานจากเชือกกล้วยของตนให้เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงระดับประเทศ

นับเป็นความพยายามของชาวบ้านตำบลฤๅเต่าที่พัฒนา หรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นให้สามารถสร้างรายได้แก่คนในชุมชน เป็นการฟื้นฟูคุณค่าของเชือกกล้วยตานีหรือกล้วยพังลาให้กลับมามีบทบาทอีกครั้งหนึ่งในรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม (งานงค์ แรกพิณีจ:http://www.nrru.ac.th/nrru_learning/2500102/SOC02/topic2/linkfile/print5.htm)

นางเปียน จินดาวงศ์ เป็นหนึ่งในทรัพยากรบุคคลที่อนุรักษ์ รักษา และเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการจักสานเชือกกล้วย ถึงแม้ว่าปัจจุบันนางเปียนมีอายุ 74 ปี แต่ยังคงมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง และยังมีสายตายังดีมาก ทำให้สามารถนั่งจักสานเชือกกล้วยได้เหมือนวัยหนุ่มสาว

ภาพที่ 56 นางเปียน จินดาวงศ์

นางเปียน จินดาวงศ์ ประกอบอาชีพทำนาทำสวนเป็นอาชีพหลัก เริ่มเรียนรู้การทำจักสานเชือกกล้วยเมื่อ พ.ศ. 2526 โดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้ส่งครูสกุลและครูทองม้วนมาสอนการจักสานเชือกกล้วยให้ชาวบ้านในชุมชน เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายเป็นอาชีพเสริม ะยะแรกมีชาวบ้านเข้าอบรม 24 คน ใช้เวลา 21 วัน ในขณะนั้นนางเปียนไม่ได้เข้าร่วมอบรม เพียงแต่สังเกตการณ์เท่านั้น และเมื่อถูกคะยั้นคะยอจากเพื่อนๆ ให้ร่วมเรียนด้วยกัน จึงได้หัดฝึกทำปรากฏว่า นางเปียนเรียนรู้จักสานเชือกกล้วยได้เร็วมาก และเมื่อเรียนรู้จนจบหลักสูตรแล้ว ยามว่างจากการทำนาทำสวน นางเปียนจะฝึกทำเครื่องจักสานจากเชือกกล้วย และผู้สนใจขอซื้อเป็นประจำ ทำให้นางเปียนต้องจักสานเรื่อยมาจนกลายเป็นอาชีพเสริม โดยมีกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมติดตามการพัฒนาฝีมือของนางเปียน และมีกลุ่มจักสานแนะนำความรู้เพิ่มเติมเป็นระยะๆ นางเปียนยังหาความรู้เพิ่มเติมจากการศึกษาดูงานในที่ต่าง ๆ เช่น สุพรรณบุรี ซึ่งมีชื่อเสียงเรื่องจักสาน ผักตบชวาและนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้กับการจักสานเชือกกล้วยของตน โดยนางเปียนจะสังเกตจดจำ ลวดลายและรูปแบบผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่มีลวดลายสวยงาม น่าสนใจ แล้วทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง นอกจากนี้ นางเปียนยังเรียนรู้จากตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่ถูกค้าเอามาเป็นแบบเพื่อสั่งทำ เมื่อสั่งสมประสบการณ์นานเข้าทำให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาฝีมือ จนสามารถดัดแปลงและสร้างลวดลายได้เอง

เมื่อนางเปียนอายุมากขึ้น ลูก ๆ สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ นางเปียนจึงเลิกทำนาทำสวน และหันมาจักสานเชือกกล้วยเพียงอย่างเดียวและได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีฝีมือดีในเรื่องการจักสานเชือกกล้วย

9.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

ชุมชนคูเต่า เป็นพื้นที่ที่มีต้นกล้วยเป็นจำนวนมาก มีบรรพบุรุษรู้จักการทำเชือกกล้วยมาใช้ประโยชน์ต่างๆ มานาน โดยมีการถ่ายทอดการใช้ประโยชน์จากเชือกกล้วยมาสู่ลูกหลาน ประกอบกับการได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ให้เกิดการประยุกต์ใช้

ประโยชน์จากเชือกกล้วย โดยการแปรรูปเป็นแบบต่างๆ ทำให้นางเปียนและคนในชุมชนคุณค่าสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรในชุมชนที่มีแทบทุกครัวเรือน และอยู่ในวิถีการดำรงชีวิต

ในการทำจักสานเชือกกล้วยต้องเตรียม วัสดุอุปกรณ์ดังนี้

1. ดั่นกล้วย ซึ่งพบแทบทุกครัวเรือน จะปลูกไว้ใช้ประโยชน์อยู่แล้ว
2. ที่เจาะลาย (ทำจากไม้ต้นตาล เหลาปลายแหลม) ซึ่งเมื่อก่อนใช้เป็นอุปกรณ์ทิ่มดิน เพื่อหยอดข้าวเวลาทำนา เมื่อเสร็จจากทำนา ก็นำมาประยุกต์ใช้ในการจักสาน
3. ไม้ไผ่แบนเรียบ ใช้รีดเชือกกล้วยให้เรียบ นิ่ม ก็เป็นอุปกรณ์ที่ไม่ต้องซื้อหาสามารถทำได้ด้วยตนเองจากไม้ไผ่ทั่วไปที่มีอยู่ในชุมชน
4. ค้อน สำหรับใช้ทุบเชือกให้นุ่ม
5. มีคปลายแหลมในครัวเรือนใช้ตัดเชือก
6. เข็มหมุด ใช้ปัก เพื่อตรึงเชือกกล้วยให้แน่น ไม่ให้เคลื่อนไปมาขณะสาน
7. ตลับเมตร ใช้วัดความยาว
8. โอ่งดินเผาเคลือบหรือโอ่งมังกรที่ใช้เก็บน้ำก็นำมาประยุกต์ใช้แทนตู้อบ

กำมะถัน

9. ราวตากเชือกกล้วยใช้จากราวตากผ้า (บางครัวเรือนอาจใช้แทนกัน)

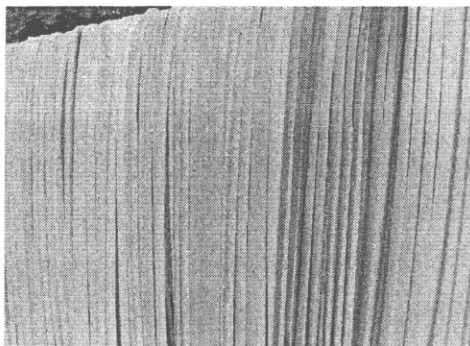
อุปกรณ์ที่ลงทุนมากกว่าสิ่งอื่นเห็นจะเป็นเครื่องรีดเชือกกล้วย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการสร้างเครื่องมือเพื่อทุ่นแรงและทุ่นเวลา ซึ่งนางเปียนได้แรงบันดาลใจจากการดูงานที่จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมีการจักสานผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา เมื่อเห็นคนในกลุ่มใช้เครื่องรีดเส้นใยผักตบชวา จึงคิดประดิษฐ์ขึ้นมาโดยดัดแปลงจากเครื่องรีดยาง แต่มีขนาดเล็กกว่าเพื่อความสะดวกในการใช้งาน

กล่าวได้ว่า การจักสานเชือกกล้วยมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในชุมชน เป็นการทำงานเสริมจากการทำงานหลัก คือ ทำนา ทำสวน เมื่อว่างจากงานหลัก จึงมาทำงานเสริม

แนวคิดและแรงบันดาลใจในการผลิตผลงานแต่ละชิ้นนั้น เริ่มจากการผลิตตามรูปแบบที่ครูสอน ต่อมาเกิดการเรียนรู้จากการเห็นผลงานของผู้อื่นแล้วมาทดลองปฏิบัติ การปฏิบัติตามคำสั่งของของลูกค้า โดยประยุกต์ให้เข้ากับแนวคิดของตนเอง จนกลายเป็นความสามารถในการเรียนรู้และสร้างรูปแบบงาน และมีลวดลายที่มีความเป็นเอกลักษณ์ จากขั้นแรกที่ผลิตเพียงกระเป๋าสรรพคุณ พัฒนาการต่อมาเป็นกระเป๋ารูปแบบต่าง ๆ ที่ออกแบบลายได้อย่างงดงาม ส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติ เช่น ลายดอกพิกุล ลายข้าวหลามตัด ลายเม็ดข้าว ลายดอกมะพร้าว ความสวยของกระเป๋ายู่ที่การจักสานลายอย่างประณีต และเลือกใช้สีตัดแต่ง กล่าวคือ สีขาวสำหรับสานเป็นพื้นหลัก ส่วนสีคำเป็นลวดลายตกแต่ง ซึ่งปัจจุบันมีการทดลองย้อมสีอื่นๆ เพิ่มขึ้นเพื่อให้เกิดความหลากหลาย และต่อมามีพัฒนาการสร้างผลิตภัณฑ์รูปแบบต่างๆ

ให้หลากหลายมากขึ้น เช่น ก่องใส่พืชชู ก่องใส่นามบัตร ก่องเอนกประสงค์ ที่ใส่ขวดน้ำ ที่ใส่ขวดไวน์ และถังขยะ เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคและยังเป็นการเพิ่มโอกาสในการแข่งขันในตลาดผลิตภัณฑ์หัตถกรรม

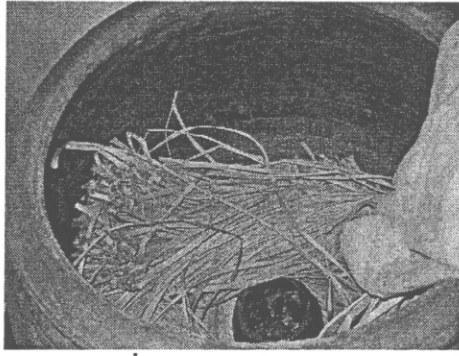
ในการทำเชือกกล้วย ต้องใช้ต้นกล้วยตานี เนื่องจากจะได้เชือกกล้วยที่เส้นเหนียวกว่าต้นกล้วยชนิดอื่น และจะต้องต้นกล้วยที่มีหัวปลีหรือติดเครือแล้ว เพราะกาบกล้วยจะขาวและนุ่ม เมื่อได้ต้นกล้วยที่ต้องการแล้วจะต้องต้นกล้วยทั้งต้น โดยระวังอย่าให้ต้นกล้วยล้มกระแทกพื้นดิน เนื่องจากต้นกล้วยจะช้ำ กาบจะไม่สวย หลังจากนั้นลอกกาบกล้วยแล้วนำมากรีดด้วยมีดปลายแหลมเป็นเส้น ๆ ตลอดตามความยาวของกาบกล้วยและให้มีขนาดกว้างประมาณ 1 นิ้ว แล้วนำไปตากให้แห้ง ถ้าแดดจัดจะใช้เวลาประมาณ 5 วัน ระวังอย่าสำคัญในการตากหรือจัดเก็บคือ อย่าให้โดนฝน เพราะจะทำให้เชือกกล้วยเสีย ใช้งานไม่ได้ ต้องทิ้งไป

ภาพที่ 57 เชือกกล้วยที่ใช้ในการจักสาน

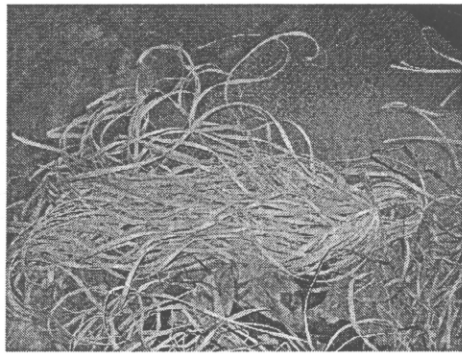
เมื่อเชือกแห้งแล้ว สีจากกาบด้านในจะเป็นสีขาวจะใช้เป็นสีพื้นสำหรับการสานเป็นพื้นหลัก ส่วนกาบด้านนอกเมื่อแห้งแล้วจะเป็นสีดำ จะใช้สำหรับทำลวดลายตกแต่ง และหากต้องการหลากสีจะใช้วิธีการข้อมกับสีสำหรับข้อมกก โดยต้มน้ำสีให้เดือด แล้วนำเชือกกล้วยลงแช่ในน้ำสีเดือด ประมาณ 10 – 15 นาที จากนั้นนำไปผึ่งแดดจนแห้ง

ขั้นตอนต่อไป เป็นการอบกำมะถัน เพื่อให้ได้เชือกกล้วยที่มีความขาวกว่าเดิมและเป็นการป้องกันเชื้อรา การอบกำมะถันทำจะใช้โอ่งมังกรขนาดใหญ่เป็นเครื่องอบ เริ่มด้วยการนำเชือกกล้วยที่แห้งแล้วไปวางเรียงรายในโอ่ง (อย่าให้แน่นเกินไป) จากนั้นนำถ่านไฟที่แดงจัดใส่โอ่งขนาดเล็กซึ่งตั้งซ้อนอยู่ตรงกลางของโอ่งขนาดใหญ่ โรยผงกำมะถันบนถ่านก่อนถ่านเพื่อให้เกิดควัน ปิดฝาโอ่งให้สนิท อบไว้ประมาณ 2 – 3 ชั่วโมง จะได้เชือกกล้วยสีขาว และไม่เป็นเชื้อรา หากไม่ถูกความชื้นหรือเปียกน้ำ

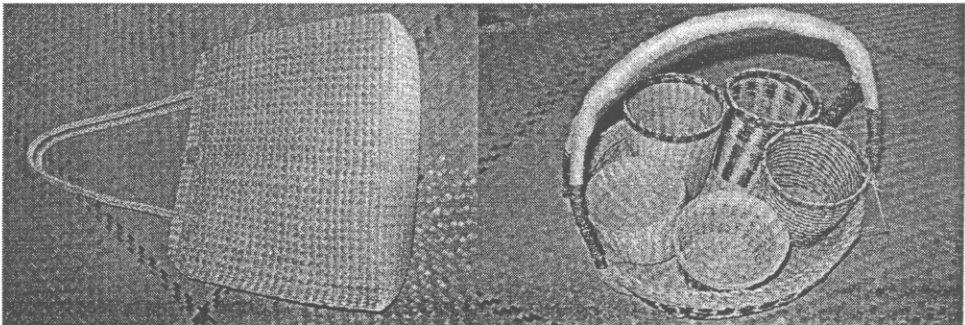
ภาพที่ 58 การอบเชือกกล้วย

เมื่ออบเสร็จแล้ว จะเป็นขั้นตอนการรีดเส้นเชือก โดยนำเชือกกล้วยไปรีดกับเครื่องรีดที่นางเปียนดัดแปลงขึ้นเอง โดยใช้เครื่องรีดลักษณะแบบเดียวกับเครื่องรีดยางแต่มีขนาดเล็กกว่า การใช้เครื่องรีดจะช่วยให้รีดเร็วกว่าการรีดด้วยไม้ไผ่ (ภาษากลุ่มทำงานเรียกว่า ไคร้มือ) อย่างไรก็ตาม หากรู้สึกว่ายังเรียบหรือนิ่มไม่พอเมื่อสานแล้วขัดเส้นไม้สนิท ก็จะใช้ไม้ไผ่รีดเป็นระยะๆ

ภาพที่ 59 เชือกกล้วยที่ผ่านการรีดเรียบร้อยแล้ว

เมื่อได้เชือกกล้วยที่รีดจนเรียบเพียงพอแล้ว จึงนำมาจักสานตามต้องการ ในการสานกระเป๋า 1 ใบใช้เวลาทำประมาณ 2-3 วัน และเมื่อสานเสร็จแล้ว จะต้องนำไปตากแดดอีกครั้ง เพื่อให้แห้งสนิท หลังจากนั้นทาแล็กเกอร์เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เป็นเงางามและคงทน ผลิตภัณฑ์แต่ละชิ้น หากใช้อย่างทะนุถนอม ไม่โดนความชื้น ไม่โดนน้ำ โดนฝน จะใช้งานได้ประมาณ 10 ปี

ภาพที่ 60 ผลิตภัณฑ์จากหัตถกรรมจักสานเชือกกล้วย

สำหรับการตลาดของกลุ่ม นางเปียนเห็นว่า ควรสร้างความยั่งยืนของการจัด
สานเชือกกล้วย โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการกระจายผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการขอ
สนับสนุนจากโครงการตามนโยบายต่างๆ เช่น โครงการขยายผลเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองตาม
มาตรการเพิ่มค่าใช้รัฐบาล (มพร.) ส่งเสริมการออกตลาด เช่น ที่ผ่านมา กลุ่มได้ออกร้านที่เมือง
ทองธานี ซึ่งได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี

9.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ปัจจุบันนางเปียนเป็นที่ปรึกษาให้แก่กลุ่มจักสานเชือกกล้วย และทำหน้าที่เป็น
ผู้ถ่ายทอดความรู้โดยใช้วิธีสอนและให้ปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน เริ่มจากการทำสิ่งง่าย ๆ ไปหายาก
สิ่งเล็ก ๆ ไปหาใหญ่ เมื่อผู้เรียนฝึกสานจนมีความชำนาญจึงนำเชือกกล้วยไปสานเองที่ครัวเรือน
ของตน และมีการสาธิตยังสถานที่ต่าง ๆ ตามคำเชิญชวนของสถาบันหรือองค์กรต่างๆ อาทิ ศูนย์
ส่งเสริมอุตสาหกรรม และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

นอกจากนี้ นางเปียนยังทำงานประจำที่ศูนย์ส่งเสริมการจักสานเชือกกล้วย ทำ
หน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดวิธีการจักสานเชือกกล้วยให้แก่ผู้สนใจ เช่น แม่บ้าน นักเรียนในชุมชน เช่น
โรงเรียนชลประทานประสิทธิ์ และโรงเรียนวัดใหม่ โดยไม่คิดค่าตอบแทน ใช้วิธีการอธิบาย
พร้อมกับการสาธิต และให้ฝึกสานโดยมีนางเปียนให้คำชี้แนะอย่างใกล้ชิด

9.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

คุณธรรมและคตินิยมของนางเปียนที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง คือ การ
ดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย ใช้ชีวิตความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ทำอย่างมีความสุข พึงพอใจกับการทำงาน
ที่เน้นความสวยงาม ประณีต หากเหนื่อยก็พัก ถึงเวลาเที่ยงก็หยุดทำงานเพื่อรับประทานอาหาร
จากนั้นก็เริ่มต้นทำงานใหม่ โดยไม่ต้องให้ผู้ใดมาคุม หากใครแวะเวียนมาขอความรู้ก็ยินดีถ่ายทอด
ปฏิบัติให้ดูตามอัธยาศัย จบถึงเวลาเย็นจึงกลับบ้าน ทำเช่นนี้เรื่อยมาจนกลายเป็นกิจวัตรประจำวัน
เป็นวิถีชีวิตที่เป็น โดยธรรมชาติ จะเว้นว่างก็ต่อเมื่อมีงานบุญและงานกุศลเท่านั้น

นอกจากนี้ จริยธรรมที่ควรค่าแก่การปฏิบัติตาม คือ ความซื่อสัตย์ ยึดถือใน
คำพูด ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค และคำนึงถึงความถูกต้อง ถึงแม้บางครั้งอาจต้องสูญเสียรายได้ จาก
การไม่รับทำตามที่ถูกค้าต้องการ เช่น ถูกค้าต้องการรองเท้าเชือกกล้วยเพื่อนำไปเดินเล่นชายทะเล
ซึ่งนางเปียนทราบดีว่า หากรองเท้าเปียกน้ำจะเสียคุณภาพอย่างแน่นอนและลูกค้าจะเสียเงินเปล่า
จึงไม่รับทำให้อะไรๆ ที่ตนจะมีรายได้จากการสานในครั้งนั้น

การทำงานของนางเปียนไม่ยึดติดกับรายได้ที่จะต้องเร่งผลิตให้ได้มากๆ เพื่อจะ
ได้รายได้มากขึ้นตามปริมาณ อีกทั้งยังไม่รับทำตามสั่งในปริมาณมาก เพราะไม่ต้องการเร่งงานให้

เสร็จภายในเวลาที่กำหนด เนื่องจากเห็นว่า เมื่อเร่งทำให้เสร็จแล้วจะได้ชิ้นงานที่ไม่สวยงามและไม่ ประณีตเท่าที่ควร

9.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดโดยตรง ได้แก่ คือ นางกรวิภา อารณเจริญ นาง ประไพ จินดาวงศ์ และนางพร จินดาวงศ์ ซึ่งเป็นหลานๆของนางเปียน

9.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) ได้รับรางวัลสาขา การผลิต ผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ ชื่อเรื่อง ผลิตภัณฑ์ จากเชือกกล้วย ชื่อรางวัล ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย เลขที่ ภป 836 ประเภท องค์ความรู้ของ กลุ่มบุคคลท้องถิ่น จากสำนักสิทธิบัตร กรมทรัพย์สินทางปัญญา เมื่อ วันที่ 13 มิถุนายน 2546

(2) ได้รับรางวัลสาขา ผลิตภัณฑ์จักสานจากเส้นใยพืช รางวัลชนะเลิศ หัตถกรรมพื้นบ้านดีเด่น โดยได้รับจากหน่วยงานกรมการพัฒนารวมชน กระทรวงมหาดไทย ในงาน วันมหกรรมสินค้าชุมชนหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ประจำปี 2544

(3) ได้รับรางวัล สาขา ภาชนะบรรจุผลไม้จากเส้นใยพืช ชื่อรางวัล รางวัลที่ 2 ในการประกวดผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม โดยได้รับจากหน่วยงาน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม เมื่อ วันที่ 5 มิถุนายน 2530

(4) การได้เข้าร่วมในโครงการสายใยรัก ของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า ศรีรัศมีพระวรชายาฯ

9.4 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการจักสานเชือกกล้วยของนางอรวรรณ เพชรพรม

9.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-สกุล	นางอรวรรณ เพชรพรม
อาชีพ	ทำสวน
การศึกษา	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
ที่อยู่	43/3 หมู่ที่ 6 ตำบลขุนทะเล อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
	โทรศัพท์ 087-918467

9.4.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

นางอรวรรณ เพชรพรม เริ่มสนใจการจักสานเชือกกล้วยจากการได้เห็นกลุ่ม แม่บ้านหมู่อื่นๆ จักสานเชือกกล้วย ประกอบกับเห็นว่า พื้นที่ตำบลขุนทะเล มีการปลูกกล้วยกันมาก จึงจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านในหมู่ที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2543 เพื่อทำจักสานเชือกกล้วย โดยเริ่มเรียนรู้จาก

การศึกษาดูงานร่วมกับกลุ่มแม่บ้านหมู่ที่ 1 โดยเริ่มต้นจากการแปรรูปวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน มาแปรรูปเป็นกระเปาะและหมวก ใช้วิธีการเรียนรู้จากสังเกตและฝึกฝน และนำความรู้จากการศึกษาดูงานมาประยุกต์ใช้ และด้วยใจรักและเป็นคนที่มีพรสวรรค์ในเรื่องการจักสาน ทำให้นางอรรวรรณสามารถเรียนรู้และพัฒนาฝีมือการจักสานได้โดยใช้เวลาไม่นาน

ในช่วงที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มแม่บ้าน ได้ปรับรูปแบบการดำเนินงาน เพราะไม่มีทุนเรือนหุ้นของกลุ่ม แต่จะใช้วิธีการหักเงิน 5 % จากรายได้ที่ขายผลิตภัณฑ์ชิ้นนั้น เพื่อนำเงินส่วนดังกล่าวมาเป็นทุนกองกลางสำหรับการดำเนินงาน และได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลขุนทะเล แต่ในปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านดังกล่าวได้เลิกกิจการไปแล้ว เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงประธานกลุ่ม อย่างไรก็ตาม นางอรรวรรณ เพชรพรม ยังคงผลิตชิ้นงานจักสานเพื่อจำหน่ายต่อไป เพราะมีลูกค้ามาสั่งทำอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากเชื่อมั่นในฝีมือ คุณภาพและความสวยงาม และยังได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจและเป็นกำลังใจในการทำงานให้แก่นางอรรวรรณเป็นอย่างมาก

9.4.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำเชือกกล้วย

ขั้นตอนการผลิต

- (1) คัดเลือกเอาต้นกล้วยที่ยังไม่ออกหัวปลี เพื่อให้ทำใบกาบกล้วยเหนียว และทนทาน และดึงกาบกล้วยออกจากลำต้นออก 3 กาบ เอาเฉพาะกาบกล้วยด้านในที่เหลือง
- (2) ใช้มีดกรีดออกเป็นเส้นๆ ความกว้าง 1 ซม. ความยาวอยู่ที่ขนาดต้นกล้วย และที่จะนำมาใช้ประโยชน์
- (3) นำมาตากแดด โดยวางในแนวนอน ประมาณ 5 วันหรือแห้งแล้วถึงจะเก็บ
- (4) นำมาแช่น้ำประมาณ ครึ่งถึง 1 ชั่วโมง ให้สังเกตเส้นกาบกล้วยให้มีควมนิ่ม แล้วใช้เข็มสำหรับกรีดใยกล้วยหรือใช้ชันตักข้าวขูดเอาผิวในออก
- (5) ทำรูปแบบ (Box) พิมพ์ของกระเปาะ โดยใช้โฟมหุ้มด้วยกระดาษแข็งมัดด้วยกระดาษขาว นำมาขึ้นแบบ

9.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

- (1) ฝึกสอนให้นักเรียน โรงเรียนสุราษฎร์ธานี
- (2) สอนให้นักโทษเรือนจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี

10. ภูมิปัญญาหัตถกรรมจากใยตาล

10.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องจักสาน

10.2 ข้อมูลทั่วไปของหัตถกรรมจากใยตาล

อำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ที่มีต้นตาลโตนตมมากเป็นพิเศษ ตาลโตนคจึงเข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตของคนพื้นที่นั้นตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน คนสมัยก่อนทำผลิตภัณฑ์จากใยตาลโดยไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการค้า แต่ทำไว้เพื่อใช้งานในครัวเรือนเพราะสมัยนั้นยังไม่มีเชือกไนลอนหรือเชือกฟาง คนโบราณจะนำใยตาลมาเป็นเชือกสำหรับผูกเรือ หรือ ผูกวัว เนื่องจากมีความเหนียว ไม่เปื่อยง่าย อีกทั้งหาได้ง่ายในท้องถิ่น ต่อมาเริ่มพัฒนาเป็นการนำมาสานหมวกเพื่อบังแดด ในปัจจุบันใยตาลถูกนำมาผลิตเป็นสินค้ารูปแบบต่าง ๆ อย่างหลากหลาย

10.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมจากใยตาลกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อใหม่

10.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบ่อใหม่
ประธานกลุ่ม	นางเสริญศิริ หนูเพชร
อาชีพ	จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากใยตาล
ที่อยู่	15 หมู่ 4 ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา 90190 เบอร์โทรศัพท์ 086-741-1667, 081-609-2863

ภาพที่ 61 นางเสริญศิริ หนูเพชร

10.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นางเสริญศิริ หนูเพชร เป็นหญิงวัยกลางคนที่เติบโตมากับใยตาล กล่าวคือ บิดาทำหัตถกรรมใยตาล แต่ในสมัยของบิดาจะทำเพียงแค่มวกใยตาล เธอจึงได้เรียนรู้หัตถกรรมใยตาลจากการสังเกตการณ์การทำงานของบิดา แต่ก็ได้สนใจจริงจังเนื่องจากมีอาชีพทำธุรกิจก่อสร้าง จนกระทั่งเศรษฐกิจไม่ดีจึงยกเลิกการทำธุรกิจก่อสร้าง เมื่อกลับมาอยู่บ้านไม่ได้ทำงาน กอรปกับเคยเป็นสมาชิกในกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาด้านหัตถกรรมใยตาลจากนายสุทิน หนูเพชร มาก่อน

นางเสริญศิริ จึงเริ่มนำใยตาลโตนดมาทำเป็นงานหัตถกรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยทำอยู่ที่บ้าน เริ่มแรกจากหีบงานของบิดา คือ หมวกใยตาล มาหัดทำโดยอาศัยการเรียนรู้จากการสังเกตการณ์ทำงานของบิดาที่เรียกว่า “ครูพักลักจำ” และทดลองปฏิบัติด้วยตัวเอง เนื่องจากในช่วงแรกบิดาเกรงว่า ทำไม่เป็น จะทำให้เสียใยตาลโดยเปล่าประโยชน์ เมื่อทำเสร็จแล้วจึงให้บิดาคูเพื่อติชม เมื่อบิดาเห็นว่าสามารถทำได้ จึงสนับสนุนการทำงาน โดยทำได้ประมาณ 10 ลูก เพื่อไว้แจกญาติๆ แต่เมื่อเพื่อนบ้านเห็นว่าสวยจึงให้ช่วยสอนวิธีทำหมวกใยตาล จึงทำให้นางเสริญศิริทดลองผลิตสิ่งของเครื่องใช้จากใยตาล แล้วนำไปออกงาน ปรากฏว่าสามารถขายได้ ประกอบกับเจ้าหน้าที่จากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 11 เมื่อเห็นผลงานแล้วสนใจ จึงสนับสนุนด้วยการช่วยทำตลาด นางเสริญศิริจึงชักชวนเพื่อนบ้านในชุมชนรวมกันเป็นกลุ่มหัตถกรรมใยตาล บ้านบ่อใหม่ โดยมีสมาชิกเริ่มแรก ประมาณ 4 - 5 คน ซึ่งสามารถร่วมกันผลิตชิ้นงานหัตถกรรมใหม่ จนเป็นที่ยอมรับและได้รับความนิยมนจากผู้บริโภค ทำให้มีผู้สนใจเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มมากขึ้น จนปัจจุบันมีสมาชิก ทั้งหมดประมาณ 35 คน

ปัจจุบัน นางเสริญศิริ ยังคงศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมจากการสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม และการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อพัฒนารูปแบบสินค้าให้เข้าสมัยตลอดเวลา เช่น การออกแบบกระเป๋ายี่ห้อต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสินค้าในประเทศและต่างประเทศเพื่อศึกษาการออกแบบกระเป๋ายี่ห้อของแต่ละยี่ห้อ ทำให้เกิดความคิดใหม่ ๆ นำมาปรับใช้กับสินค้าของตนต่อไป

10.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

จากวัตถุดิบใยตาล กว่าจะมาเป็นสินค้าแต่ละชิ้นได้ต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ มากมายซึ่งแต่ละขั้นตอนจะมีองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาแฝงอยู่ดังนี้

การทำเส้นใยตาล เริ่มแรกจากการคัดเลือกกาบตาล ซึ่งต้นตาลจะมีทั้งตาลตัวผู้ และตาลตัวเมีย โดยความนิยมจะเลือกกาบของต้นตาลตัวผู้ที่มีอายุประมาณ 5 - 15 ปี เพราะจะให้เส้นใยตาลที่สมบูรณ์กว่า สวยกว่า และ เหนียวกว่าใยจากต้นตาลตัวเมีย อาจเป็นเพราะว่าต้นตาลตัวผู้ไม่ต้องให้ลูกตาลเส้นใยจากตาลตัวผู้จึงมีคุณภาพดีกว่าต้นตาลตัวเมีย

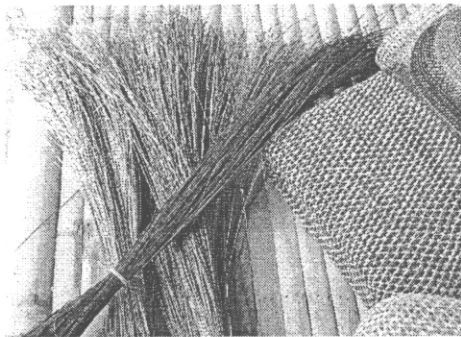

ภาพที่ 62 กาบตาลสำหรับทำใยตาล

เมื่อคัดเลือกกาบตาลที่สมบูรณ์ (อายุประมาณ 5-15 ปี) มีความยาวประมาณ 1-5 เมตร จะให้เส้นใยได้มาก เป็นเส้นใยที่มีความยาวไม่แก่หรือไม่อ่อนจนเกินไป และมีสีถึง 3 สี คือ เส้นใยสีดำอยู่บริเวณส่วนหลังของกาบ (ด้านที่กาบโค้งลง ขึ้นซึ่งผิวกาบเป็นสีดำหรือน้ำตาล) เส้นใยสีน้ำตาล อยู่ถัดมากลางๆกาบ และเส้นใยสีขาวอยู่บริเวณด้านหน้ากาบ (ด้านที่กาบโค้งขึ้น ซึ่งผิวกาบเป็นสีขาวหรือขาวแกมเหลืองอ่อน) นอกจากจะดูอายุและความสมบูรณ์ของต้นตาลแล้ว เมื่อตัดเอากาบต้องดูความสมบูรณ์ของแต่ละกาบเป็นพิเศษ โดยพิจารณาความใหญ่และยาวของกาบเป็นสำคัญ

ขั้นตอนต่อมา คือ การทุบกาบเอาเส้นใย โดยนำกาบตาลที่เลือกไปแช่น้ำทิ้งประมาณ 3-5 คืน เพื่อให้กาบตาลพองตัวแล้วจึงนำมาทุบโดยไม้กลมหรือไม้ที่ไม่มีเหลี่ยมโดยมีไม้เป็นท่อนรองอีกชั้น ขณะทุบต้องทุบตามแนวยาว ไม่ทุบตามขวาง ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เส้นใยตาลชำและฉีกขาดหรือหักได้ การทุบจะเริ่มทุบตามยาวจากส่วนโคนและหลังกาบก่อน เพื่อให้กาบแตกง่ายแล้วจึงค่อยทุบที่ส่วนอื่น หรือทุบกลับไปมา ตามความเหมาะสม พอให้กาบแตกแล้วลอกเปลือกชั้นนอกจากนั้นจึงดึงเส้นใยออกมาตามที่ต้องการ

กาบตาล 1 กาบจะให้เส้นใย 3 สี เส้นใยสีดำ และสีน้ำตาลเป็นเส้นใยที่แข็งจะอยู่ที่หลังกาบจนถึงกลางกาบ ส่วนบริเวณหน้ากาบจะเป็นเส้นใยสีขาวซึ่งยังอ่อน ดังนั้นเวลาทุบที่หน้ากาบต้องระมัดระวังไม่ทุบให้แรงเกินควร มิเช่นนั้นเส้นใยสีขาวจะบอบช้ำ นำมาสานไม่ได้

ภาพที่ 63 ใยตาลที่พร้อมใช้

ภูมิปัญญาที่ปรากฏในการเลือกกาบตาล คือ ความรู้ตั้งแต่การเลือกอายุของต้นตาล เพศของต้นตาล ขนาดของกาบตาล การแช่น้ำ จนถึงการทุบกาบตาลอย่างถูกวิธี

เมื่อได้เส้นใยตาลแล้วยังไม่สามารถนำมาจักสานได้ทันที เนื่องจากเส้นใยเหล่านั้นจะมีขุยเกาะติดอยู่ จะต้องเอาขุยออกเสียก่อน โดยเอาเส้นใยดังกล่าวไปตากแดดไว้ประมาณ 1 ชั่วโมง ให้เส้นใยแห้งหมาดๆ และเพิ่มความเหนียวให้กับเส้นใย จากนั้นนำมาแช่น้ำไว้ประมาณ 10 นาทีเพื่อให้ขุยพองตัวและขูดขุยออกง่าย

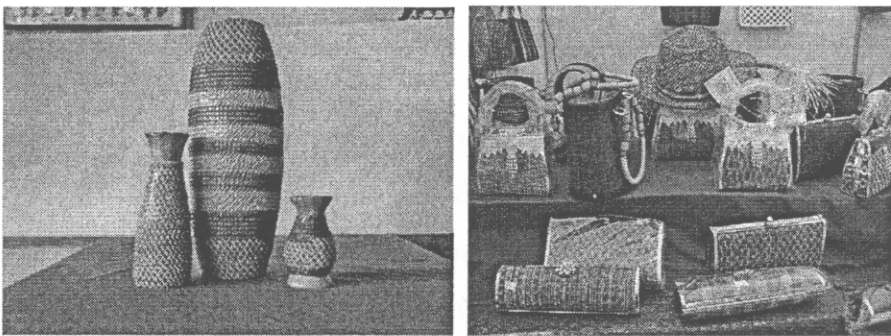
เมื่อก่อนการขูดขุยใช้วิธีใช้มีดขูดทีละเส้น ทำให้เสียเวลามาก ต่อมาจึงหาวิธีการขูดครั้งละหลายๆเส้น ที่นิยมใช้ในปัจจุบันสะท้อนถึงภูมิปัญญา มี 2 วิธี คือ วิธีหนึ่ง เอาไม้ไผ่มาผ่า

ให้มีลักษณะอย่างไม้ตบเอาใยตาลครั้งละประมาณ 7 - 10 เส้น สอดเข้าระหว่าง ตบแล้วดึงหลายครั้ง จนหมดขุย อีกวิธีหนึ่งใช้แผ่นฟอยขัดหม้อโดยเอาใยตาลครั้งละเท่าๆกับวิธีแรกสอดเข้า ระหว่างพับของแผ่นฟอย แล้วดึงหลายครั้ง จนหมดขุยเช่นกัน หลังจากใช้วิธีหนึ่งดังกล่าวแล้วอาจเอาแต่ละเส้น มาพิจารณาเพื่อเก็บขุยอย่างละเอียดอีกครั้ง จากนั้นจึงนำเส้นใยที่ได้ไปต้มด้วยน้ำสารส้มมักนิยมนำต้ม เฉพาะเส้นใยสีขาวเท่านั้น ด้วยเชื่อว่าจะทำให้เส้นใยมีความขาวและแวววาวขึ้นกว่าเดิม

หลังจากนั้นจึงนำเส้นใยตาลเข้าสู่การชักเรียงและขูดเส้นใย การชักเรียงเพื่อให้เส้นใยแต่ละเส้นมีขนาดตามความต้องการและเท่าเสมอกันตลอดทั้งเส้น มักจะทำกับเส้นใยสีน้ำตาล เข้มหรือสีดำ ส่วนเส้นใยสีขาวมักมีขนาดเสมอกันตลอดเส้น จึงไม่จำเป็นต้องนำไปชักเรียง หากเส้นใยแข็งเกินไป อาจจะขูดเส้นเสียก่อนโดยใช้สันมีดขูดทีละเส้น เพื่อให้เส้นใยมีความอ่อนตัว และแบนลงเล็กน้อยสะดวกในการใช้จักสาน

สำหรับการจักสานใยตาลจะนิยมสี่เหลี่ยม 3 สี่เหลี่ยมที่กล่าวข้างต้นโดยอาจเล่น ลวดลายจากสี่ดังกล่าวให้มีความสวยงาม ไม่ค่อยนิยมข้อมสี่เส้นใยนัก เพราะคนส่วนใหญ่นิยมสี่เหลี่ยมมากกว่า หากจะมีการใช้ข้อมก็จะใช้เพื่อตกแต่งเล็กน้อย เท่านั้น

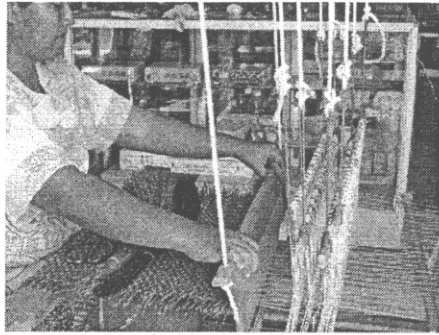
เมื่อเตรียมเส้นใยเรียบร้อยแล้วจึงเข้าสู่กระบวนการจักสาน โดยนำเส้นใย เหล่านั้นมาจักสานเป็นข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้แก่ กระเป๋า หมวก ตะกร้า ก่องกระดาดเข้ดมือ เป็นต้น งานแต่ละชิ้นจะใช้ใยตาลเป็นวัสดุหลัก ส่วนวัสดุเสริมเช่นไม้ไผ่ หวาย เครื่องหนัง เงิน ทอง เพชรพลอย ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของการผลิตงานเป็นชิ้นๆไป

ภาพที่ 64 ผลิตภัณฑ์จากใยตาล

อุปกรณ์ที่สำคัญในการผลิตได้แก่ เหล็กหมาดหรือเข็มถัก หวาย เส้นลวด เชือกหรือไนลอน กรรไกรตัดเล็บ กาว ไม้กระดานฉลุ น้ำมันชักเงา ซึ่งวัสดุเหล่านี้ใช้ในการทำงาน หัตถกรรมใยตาลในแต่ละรูปแบบ เหล็กหมาดหรือเข็มถักใช้เป็นตัวนำเส้นใยสอดขึ้นลง ซึ่งกลุ่ม นางเสริญศิริได้ออกแบบเครื่องทอเส้นใยตาลทำให้เกิดความคล่องตัวขึ้นกว่าเดิม ส่วนหวายใช้ทำ โครงหรือสายตะกร้า เชือกหรือไนลอนช่วยผูกโครงให้แน่นหนาขึ้น กรรไกรตัดเล็บใช้ตัดปลาย

เส้นจากการสอดดักไม่ให้โพล์ขึ้นมา เพื่อที่จะได้ใช้เส้นใยเส้นอื่นเข้ามาต่อและสานต่อไป กระดาน
ฉลุ ใช้ทำกันตะกร้าและกันกระเป่าถั่ว เป็นต้น

ภาพที่ 65 การทอใยตาล

ในการทำจักสานใยตาล นิยมใช้เบ้าเพื่อใช้กำหนดขนาดเดียวกันในการจักสาน เช่น กระเป่าถั่ว และตะกร้า เป็นต้น เบ้าส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ท่อนหรือเบ้าสำเร็จรูปที่เป็นวัสดุต่าง ๆ ส่วนการจักสานนั้นจะให้ลวดลายหรือเล่นสีอย่างไร ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของช่างผู้จักสาน ส่วนใหญ่จะเน้นลวดลายมากกว่าการเล่นสี โดยใช้เทคนิคการทอเช่นเดียวกับการทอผ้า แต่นำมาประยุกต์ให้เหมาะสมสอดคล้องกับเส้นใยตาล ซึ่งใยตาลที่จะนำไปทอได้ต้องมีลักษณะพิเศษ คือ มีเส้นกลมแข็ง ในการทอต้องต่อเส้นใยตลอดเวลา คนจักสานต้องมีฝีมือพอสมควร สำหรับนาง เสริญศิริ นอกจากจะจักสานค่องและคิดแบบลายต่างๆ ได้แล้ว ยังสามารถออกแบบ ตกแต่งผลิตภัณฑ์ได้อย่างสวยงามอีกด้วย โดยมีการนำผ้า เครื่องหนัง ทอง เงินหรือลูกปัด มาประกอบเพื่อเพิ่มความสวยงามและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ให้มากกว่าเดิม เมื่อจักสานเสร็จแล้วอาจทาน้ำมันชักเงา เพื่อความสวยงามอีกครั้งหนึ่ง

10.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

สำหรับสมาชิกในกลุ่ม นางเสริญศิริใช้วิธีถ่ายทอดความรู้ด้วยการสอนด้วยตนเอง โดยฝึกทำด้วยกันก่อน เมื่อทำได้คล่องแล้วจึงให้แต่ละคนรับงานไปทำที่บ้าน โดยมีนาง เสริญศิริเป็นผู้ออกแบบให้ เมื่อเสร็จแล้วจึงนำมาส่งให้นางเสริญศิริดำเนินการต่อไป

10.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

วิถีชีวิตของนางเสริญศิริที่ควรแก่การยึดถือเป็นแบบอย่าง คือ ความเข้มแข็ง ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรค และการมีความคิดสร้างสรรค์ มุ่งมั่นต่องานรวมถึงการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ มาพัฒนางานอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้กับสินค้าของกลุ่ม เน้นคุณภาพ และเพิ่มความหลากหลายในตัวสินค้าเพื่อให้เกิดทางเลือกมากยิ่งขึ้น

10.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

สำหรับบุคคลที่ได้รับการสืบทอด ประกอบด้วยญาติและสมาชิกในกลุ่ม ดังนี้

1. นาย บัณฑิต หนูเพชร (สามี)
2. นางปิ่น ชูแก้ว
3. นางจงรัก เจริญวิริยภาพ
4. นายพิภพ สว่างพิภพ
5. นายสมบูรณ์ ชุนรักษาพล
6. นางมุกดา ปิ่นทองพันธุ์
7. นางสุรียา สวัสดิ์รักษา
8. นางสุดใจ ศิริรักษ์
9. นางสาวฉันทชนก หนูเพชร
10. นางพรทิพย์ สว่างพิภพ
11. นายวิจิตร ชุนรักษาพล
12. นางสาวเจริญใจ สว่างพิภพ
13. นางพิมพ์ลัดต์ สุบรรณน้อย
14. นางสาวระเบียบ สว่างพิภพ
15. นางสาวพัชราภรณ์ ศิริรักษ์
16. นายแดง พงศ์กาญจน์
17. นางเพ็ญศรี ถ่องแดง
18. นางละออง ชุมอินทร์
19. นางชมเชย แสงอุทัย
20. นางจันทร์เพ็ญ เอกทัต
21. นางปลื้มจิตร อัดถพันธ์
22. นางวารีย์ มัคโซ

10.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

- (1) พ.ศ. 2546 ได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับ 3 ดาว
- (2) พ.ศ. 2549 ได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์อันดับ 1 และ อันดับ 2 KBO

(Knowledge Base OTOP)

- (3) พ.ศ. 2550 ได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับ 4 ดาว
- (4) พ.ศ. 2550 ได้รับรางวัล หมู่บ้านคัดสรรมดีเด่น

11. ภูมิปัญญาหัตถกรรมกระจุค

11.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องจักสาน

11.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาหัตถกรรมกระจุค

กระจุค ในภาษาถิ่นใต้เรียกว่า “จุค” เป็นพันธุ์ไม้จำพวกกก มีเหง้าใต้ดิน ขึ้นเป็นกอใหญ่ทั่วไปในที่พรุ ลักษณะของต้นกระจุค ลำต้นกลมตรง ตามภาคตัดขวางเรียวยาว 50-200 เซนติเมตร หนา 2-7 มิลลิเมตร ภายในกลวง มีแผ่นบางกั้นเป็นระยะ โคนลำหุ้มด้วยกาบ 2-3 กาบ มีเมล็ด 4-5 เม็ด ดอกออกใกล้ปลายยอดหรือที่ยอด รูปรี รูปไข่ หรือรูปขอบขนาน มีสีน้ำตาลม่วงหรือแก่จัด ยาว 10-35 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง 3-7 ใบประดับรูปรียาว ปลายแหลมคล้ายลำประดับด้านบนของช่อดอกจากลำ กราบรองดอกเล็ก รูปไข่ มีหลายอันเรียงสลับเกยกันแน่น บริเวณลำต้นกระจุคนำมาใช้ทำเสื่อและกระเป่าถือ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้, 2542 เล่ม 1 : 33-34)

กระจุคเป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ในที่มีน้ำขังตลอดเวลา และแพร่พันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว แหล่งของกระจุคจะขึ้นอยู่ในบริเวณหมู่เกาะ มาดากัสการ์ ศรีลังกา สุมตรา มอริเชียส หมู่เกาะต่างๆ ในแหลมมลายู ริมฝั่งทะเลจีนใต้ และริมฝั่งทะเลด้านตะวันออกทางภาคใต้ของประเทศไทย

สำหรับกระจุคที่ขึ้นกระจัดกระจายในบริเวณภาคใต้ของไทย จะเติบโตในบริเวณที่มีน้ำขังตลอดเวลา หรือที่ขึ้นแฉะ บริเวณทะเลสาบ สภาพของเนื้อดิน เป็นดินโคลน เรียกว่า “พรุ” ภาษาใต้ เรียกว่า “โพระ” กระจุคที่ขึ้นในบริเวณนี้ ยังจัดไม่ได้ว่าเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวพร้อมกับดินแดนต่างๆข้างต้น หรือว่าอาจมีผู้นำมาปลูกในภายหลัง และไม่ทราบแหล่งกำเนิดว่ามีอยู่ที่ใด (จूरिटน์ บัวแก้ว, สมบูรณ์ ชนะสุข, 2540 : 12-13)

แหล่งผลิตกระจุคที่สำคัญที่มีอยู่ในภาคใต้มีอยู่หลายที่ด้วยกัน โดยเฉพาะแหล่งที่มีลักษณะเป็นที่ลุ่มริมทะเลสาบสงขลา อันได้แก่ บริเวณทะเลน้อยในเขตจังหวัดพัทลุง และบริเวณพรุควนเคร็งในเขตจังหวัดพัทลุงและจังหวัดนครศรีธรรมราช และบริเวณริมทะเลฝั่งอ่าวไทย อันได้แก่ บริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานี สงขลา และนราธิวาส โดยสภาพบริเวณพื้นที่จะมีน้ำขังตลอดทั้งปี เป็นพื้นที่ที่มีต้นกระจุคขึ้นเองตามธรรมชาติ และมีการนำมาปลูกเป็นนากระจุค รวมพื้นที่แล้วไม่น้อยกว่า 10,000 ไร่ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีประชากรอาศัยอยู่ร้อยละ 80-90 ของครัวเรือน อีกทั้งยังประกอบอาชีพทำผลิตภัณฑ์กระจุคเป็นอาชีพหลัก ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะมีไร่กระจุคเป็นของตนเอง เฉลี่ยแล้ว ครัวเรือนละ 3-10 ไร่ แหล่งผลิตกระจุคที่สำคัญ ได้แก่

หมู่บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง และตำบลทะเลน้อย อำเภอขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นพื้นที่น้ำขังตลอดทั้งปี กระจุคสามารถเจริญเติบโตได้เป็นอย่างดี จัดเป็นแหล่งที่มีคนประกอบอาชีพผลิตกระจุคมากอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งในอดีตอาชีพการสานกระจุคของชาวทะเลน้อย

เป็นเพียงอาชีพเสริม ขณะที่อาชีพหลักในอดีต คือ ประมง แต่เมื่ออาชีพการทำประมงเริ่มมีปัญหาวา ชาวหมู่บ้านทะเลน้อยจึงเปลี่ยนมายึดอาชีพสานเสื่อกระจูดเป็นอาชีพหลัก เมื่อชาวหมู่บ้านทะเลน้อยยึดอาชีพการสานเสื่อกระจูดเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้กระจูดมีไม่เพียงพอกับความต้องการ ในอดีตกระจูดจะสั่งมาจากพรุควนเคร็ง ในเขตอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช และบางส่วนได้มาจากพังงา สตูล นอกจากนี้ยัง ไม่มีการทำนากระจูดปลูกกระจูดเอาไว้ใช้เอง เมื่อรวมพื้นที่ของกระจูดทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และที่ปลูกเอง ประมาณ 1,000 ไร่ (นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ, 2540 : 15) แลได้ 38 พฤษภาคม

บ้านควนยาว ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่ม มีต้นกระจูดขึ้นเองตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก รวมกับต้นกระจูดที่ปลูกขึ้นเอง และเป็นแหล่งกระจูดที่สำคัญของบ้านทะเลน้อย

บ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นแหล่งที่มีกระจูดมากเป็นอีกแห่งหนึ่ง แต่มีประกอบการณ์น้อย จึงนำต้นกระจูดส่งขายให้กับแหล่งอื่นๆ

บ้านตะกอม ตำบลตะกอม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา จัดเป็นกระจูดที่เกิดขึ้นเองธรรมชาติ รวมพื้นที่ประมาณ 5,000 ไร่

บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส เป็นแหล่งที่มีต้นกระจูดขึ้นเองตามธรรมชาติอีกแห่งหนึ่ง และมีผู้ประกอบการมากเช่นกัน (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้, 2542 1 : 34)

ต้นกระจูดที่ขึ้นเองธรรมชาติ จะมีขนาดและลำต้น ไม่ยาวมากนัก เมื่อนำมาสานเสื่อแล้วจะได้เสื่อผืนไม่ยาวมากนัก ในอดีตการสานเสื่อจะเก็บต้นกระจูดที่มีอยู่ในแหล่งธรรมชาติ แต่ต้องประสบกับปัญหาการขนส่งและระยะทาง ทำให้เสียเวลาและค่าใช้จ่าย อีกทั้งต้นกระจูดที่ได้มีขนาดไม่ได้ตามความต้องการ ในระยะต่อมาได้มีการนำต้นกระจูดเข้ามาปลูกในพื้นที่ เช่น หมู่บ้านทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และถือเป็นการเริ่มทำนากระจูดเป็นแห่งแรก โดยนำต้นกระจูดมาจาก ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช มีบริเวณที่อยู่ห่างจาก ตำบลทะเลน้อย ประมาณ 7-8 กิโลเมตร นำเข้ามาทางเรือในปี พ.ศ.2472 โดยนายสุข เดชรินทร์ ขณะนั้นเป็นกำนันตำบลพนางสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง โดยต้นกระจูดที่นำมาปลูกนั้น เป็นต้นกระจูดที่มาจากแหล่งธรรมชาติ นำมาทดลองปลูก ในปี พ.ศ.2504 ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาการปลูกต้นกระจูดจึงเป็นที่นิยมปลูกกันมากขึ้น ตามแหล่งต่างๆของภาคใต้ของไทย ได้แก่ บ้านควนยาง ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช บ้านทะเลน้อยตำบลพนางสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น จึงทำให้กระจูดมีลำต้นโตและมีความยาวมากขึ้น สำหรับต้นกระจูดที่นำมาปลูกมีอยู่

ด้วยกัน 2 ชนิด คือ “จุดใหญ่” และ “จุดหนู” แต่จุดใหญ่มักนำมาใช้มากกว่า และนิยมเลือกนำมาปลูกมากกว่าจุดหนูเพราะโดยลักษณะขนาดของลำต้น มีความยาวและเหนียวมาก

กระจุคโดยทั่วไปแล้ว นิยมนำมาสานเป็นเสื่อ ในภาษาใต้ เรียกว่า “สาค” ใช้สำหรับ นอน เรียกกันว่า “เสื่อจุด” หรือ “เสื่อกระจุค” ภาษาใต้เรียก “สาคจุด”หากนำมาทำกระสอบ จะเรียกว่า “สอบจุด” เป็นกระสอบที่มีคุณภาพดีกว่าต้นกกหรือพืชชนิดอื่นๆ กระสอบชาวบ้านนิยมนำมาใส่เกลือ ข้าวเปลือก ข้าวสาร ถ่านไม้ และยังนำไปทำเป็นใบเรือ ทำเป็นเชือกผูกมัดสิ่งของ เนื่องจากกระจุคมีความเหนียว ต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์กระจุคมากขึ้น เช่น กถ่องใส่ของ ตะกร้า กระเป่า เป็นต้น (จूरิรัตน์ บัวแก้ว ,สมบูรณั ษนะสุข ,2540: 16)

11.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำหัตถกรรมกระจุคของกลุ่มหัตถกรรมกระจุค

11.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มหัตถกรรมกระจุค
ประธานกลุ่ม	นางหนูชีพ จันทวิเศษ อายุ 55 ปี
ที่อยู่	บ้านควนพนางตุง หมู่ที่ 3 ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง โทรศัพท์ 074-685-245, 084-188-9400

ภาพที่ 66 นางหนูชีพ จันทวิเศษ ประธานกลุ่ม

11.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

ชุมชนบ้านควนพนางตุงเป็นชุมชนเก่าแก่ ในอดีตมีพื้นที่ครอบคลุมชุมชนบ้านทะเลน้อย (ในปัจจุบัน) ต่อมาเกิดการแบ่งเขตการปกครองจึงเกิดชุมชนใหม่ขึ้น คือ ชุมชนบ้านทะเลน้อยและชุมชนบ้านพนางตุง วิถีชีวิตของชาวพนางตุงในอดีตส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและสานกระจุคมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เช่น สานสาคจุด (เสื่อกระจุค) และสอบจุด (กระสอบกระจุค) ต่อมาเมื่อประสบปัญหาในการทำนา เนื่องจากข้าวมีราคาถูกจึงหันมาขี้อาชีพสานจุด (สานกระจุค) เป็นอาชีพหลักมาจนถึงปัจจุบัน และเปลี่ยนจากนาข้าวเป็นนากระจุคแทน ซึ่งการปลูกกระจุคต้อง

ใช้เวลาประมาณ 3 ปี จึงจะได้ต้นกระจูดที่เติบโตเต็มที่และเหมาะแก่การนำไปจักสานได้ หลังจากนั้นผู้ปลูกสามารถถอนกระจูดไปใช้ได้เรื่อยๆ

ปัจจุบันชาวพนาสูงส่วนใหญ่ สั่งซื้อกระจูดจากตำบลเกรียง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยสั่งซื้อกระจูดแห้งผ่านพ่อค้าคนกลางในราคามัดละ 10 บาท ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ชาวพนาสูงต้องสั่งซื้อกระจูดจากที่อื่น เนื่องจากประสบปัญหาภัยกับนกจำนวนมากที่เข้ามาทำรังในป่ากระจูดจนทำให้ป่ากระจูดเสียหาย อีกทั้งต่อมามีโครงการอนุรักษ์นกกน้ำ และประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์ในอนุสัญญาว่าด้วยการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติ (Ramsar sites) เพื่อยับยั้งการสูญหายของพื้นที่ชุ่มน้ำโลก จึงส่งผลกระทบต่อแหล่งทำมาหากินของชาวบ้าน เนื่องจากไม่สามารถเข้าไปถอนต้นกระจูดในแหล่งดังกล่าวได้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันตำบลพนาสูงจะมีพื้นที่ปลูกกระจูด ประมาณ 40-50 ไร่ แต่ยังคงประสบกับปัญหาภัยกับนกน้ำที่เข้าบุกรุกป่ากระจูด ซึ่งชาวบ้านไม่สามารถทำลายนกกน้ำเหล่านี้ได้ เนื่องจากอยู่ในเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ทำให้ชาวพนาสูงและชาวทะเลน้อยจึงต้องแก้ปัญหาการขาดแคลนกระจูดด้วยการสั่งซื้อกระจูดจากแหล่งอื่นแทน

“กลุ่มหัตถกรรมกระจูด” เป็นกลุ่มจักสานกระจูดที่ตั้งอยู่ในตำบลพนาสูง เริ่มก่อตั้งขึ้นโดยมีสมาชิก 15 คน ต่อมาจึงมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น 25 คน โดยมีนางหนูชีพ จันทวิเศษ เป็นประธานกลุ่ม กลุ่มได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ พัฒนาชุมชนจังหวัดพัทลุงในการออกงานแสดงสินค้า สหกรณ์จังหวัดและองค์การบริหารส่วนตำบลให้การสนับสนุนจักรเย็บผ้าเพื่อใช้เย็บกระเป๋าและผลิตภัณฑ์อื่นๆ

ในอดีตการสานกระจูดนิยมสานกันเฉพาะสาตจูด (เสื่อกระจูด) สอบใส่เคียวกึ่ง (กระสอบใส่กะปิกึ่ง) ซึ่งมีหลายขนาด ต่อมามีการฝึกหัดทำกระจูดเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋า โดยนางหนูชีพ (ประธานกลุ่ม) ได้รับคัดเลือกจากพัฒนาชุมชนจังหวัดให้เข้ารับการฝึกและพัฒนาฝีมือในโครงการของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ โดยส่งเข้ารับการฝึกในระดับอำเภอ แล้วส่งไปฝึกหัดที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร ในจังหวัดนครราชสีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2536-2539 เป็นระยะเวลา 4 ปี ส่วนใหญ่เป็นการฝึกสานกระเป๋าแบบต่างๆ จากต้นกระจูด โดยใช้ผ้าก๊วยกระดาศสำหรับการฝึกสาน ซึ่งนางหนูชีพได้นำความรู้ที่ได้มาสอนให้กับสมาชิกกลุ่มหัตถกรรมทำเพื่อที่จะพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้หลากหลายมากขึ้น

รูปแบบการดำเนินงานของกลุ่ม ส่วนใหญ่ทำตามลูกค้าสั่ง และขายส่งยังหน่วยงานต่างๆ ทำให้กลุ่มไม่มีปัญหาของตกค้าง ในการทำงานจะให้สมาชิกแต่ละคนสานกระจูดที่บ้านของตนแล้วนำมาขายต่อที่กลุ่ม และกลุ่มจะดำเนินการตกแต่งผลิตภัณฑ์นั้นๆ เพื่อนำไปขายต่อไป เช่น ในการสานกระเป๋า สมาชิกแต่ละคนจะสานกระเป๋าประมาณวันละ 5 ใบ และเมื่อทำเสร็จแล้วสมาชิกจะนำมาขายให้แก่กลุ่ม โดยขายให้แก่กลุ่มในราคาใบละ 55 บาท ซึ่งกลุ่มจะนำ

กระเป๋าดังกล่าวมาตกแต่งเพิ่มเติม ด้วยการทาน้ำมันสนผสมวานิช (ชื่อของผลิตภัณฑ์เคลือบเงา) และตกแต่งด้วยผ้าลวดลายต่างๆ เช่น ผ้าแพร ผ้าบาติก เพื่อเพิ่มความสวยงามและนำไปขายในท้องตลาดราคาใบละ 180 บาท ซึ่งมีทั้งขายในจังหวัดใกล้เคียง ภายในประเทศ ตลอดจนส่งไปขายยังต่างประเทศโดยผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งความนิยมของลูกค้าจะแตกต่างกันตามพื้นที่ อาทิ เสือนิยมขายในอำเภอจะนะ และอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา หากเป็นกระเป๋านิยมส่งจำหน่ายที่กรุงเทพฯ เนื่องจากเป็นที่ต้องการของลูกค้า

ปัจจุบัน กลุ่มมีรายได้จากการสานกระจูดน้อยลง เนื่องจากเป็นกลุ่มอาชีพที่สานกระจูดมากขึ้น และมีการแข่งขันทางด้านราคาโดยเฉพาะการขายตัดราคา ประกอบกับกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ น้อยลง เนื่องจากต้องกระจายการสนับสนุนกับกลุ่มที่มีมากขึ้น โดยสมาชิกแต่ละคนจะมีรายได้จากการสานกระจูดต่อคน ประมาณเดือนละ 4,000-5,000 บาท และกลุ่มจะมีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 10,000 กว่าบาท ซึ่งเป็นรายได้ที่ยังพอหาเลี้ยงครอบครัวอยู่ได้ และเป็นอาชีพที่มั่นคง เนื่องจากกลุ่มมีการสานกระจูดได้ตลอดปี

11.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

การสานกระจูดของกลุ่มหัตถกรรมมีรายละเอียดดังนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมกระจูด

กระจูดที่นำมาใช้ต้องเลือกกระจูดแก่ที่มีความสูงประมาณ 1-2 เมตร ไม่นิยมถอนกระจูดต้นอ่อนๆ มาใช้ เนื่องจากเปราะขาดง่าย ซึ่งวิธีการถอนจะถอนเฉพาะลำต้น (ไม่ถอนแบบถอนรากถอนโคน) เพื่อให้กระจูดมีโอกาสดังอกใหม่ หลังจากนั้นกระจูดมามัดไว้เป็นมัดๆ แล้วนำไปแช่ไว้ในหลุมที่มีน้ำผสมโคลนสีขาว โดยคลุกให้ทั่ว ซึ่งวิธีการนี้จะทำให้กระจูดเหนียวและไม่เหี่ยว หลังจากนั้นนำไปผึ่งแดดให้แห้ง ประมาณ 2-3 วัน (ขึ้นอยู่กับแสงแดด)

หลังจากนั้นนำกระจูดที่ได้แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ใช้สำหรับทำเส้นสีขาว เรียกว่า “ตอกขาว” ซึ่งเป็นส่วนที่ไม่นำไปย้อมสี และส่วนที่นำไปย้อมสี เรียกว่า “ตอกสี” ซึ่งเป็นส่วนที่ใช้สำหรับขัดเป็นลายดอก ขั้นตอนต่อมาเป็นการทำให้กระจูดแบน โดยนำไปทับให้แตกและแบน โดยใช้ลูกกลิ้งหิน (คอนกรีต) ทับให้กระจูดแตกแล้วนำไปรีดให้แบนโดยใช้จักรรีดแผ่นยาง (ในอดีตจะวางกระจูดบนแผ่นไม้กระดานแล้วใช้ไม้ทุบ และใช้เท้าเหยียบไปเรื่อยๆ จนกระจูดแตก หลังจากนั้นใช้ไม้ทุบเพื่อให้กระจูดแบนสม่ำเสมอ) จากนั้นจึงนำไปย้อมสี

2. การย้อมสีกระจูด

ชาวพนาสูงเริ่มย้อมสีกระจูด ภายหลังจากที่มหาวิทยาลัยทักษิณเข้ามาแนะนำการใช้สีเคมีชนิดผงย้อมเส้นกระจูด เนื่องจากการย้อมด้วยสีธรรมชาติจะติดสีน้อยและมีความคงทนน้อยกว่าการใช้สีเคมี สำหรับสีเคมีที่กลุ่มใช้ประกอบด้วยสีเขียว สีแดง น้ำเงิน และสีน้ำตาล

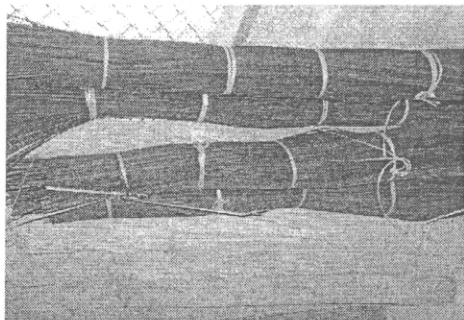
เนื่องจากเป็นสีที่ช่วยให้ลวดลายसानปรากฏเด่นชัดขึ้นเมื่อนำไปसान สีที่ใช้ย้อมส่วนใหญ่ราคา กิโลกรัมละ 400 บาท ยกเว้นสีน้ำตาลมีราคา กิโลกรัมละ 1,500 หากใช้สี 1 กรัม จะย้อมกระจุคได้ 5 มัด (1 มัดมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 6 นิ้ว โดยมีกระจุคประมาณ 500 ต้น) ซึ่งกระจุค 1 มัด สามารถนำมาसानกระเป๋ำขนาด 5 * 18 นิ้ว ได้ 4-5 ใบ

เมื่อนำสีที่ค้ดเคือค ให้นำกระจุคที่ทูปและริคจนแบนแล้ว มาห้กหรือพิบแล้วจุ่ม ลงไปในปีบหรือกะละมังที่ค้ดสีอยู่ โดยค้ดประมาณ 1-2 ชั่วโมง ซึ่งในการย้อมกระจุคแต่ละครั้ง กลุ่มจะใช้กระจุคประมาณ 10 มัด ค้ดย้อม 6-7 วัน ถึงจะบพ ซึ่งสี 1 กิโลกรัมสามารถย้อมกระจุค ได้จำนวนมก และสามารถเก็บกระจุคไว้सानได้นานนับปี

ในการย้อมสีกระจุคต้องเงาจงการย้อมสี เพราะผลลคภณค้บงชนคค นยมย้อมสี สด เช่น สีอูโป้ตะ ทั้งเบบวงกลมและเบบสี่เหลี่ยม โดยย้อมด้วยสีสดๆ เช่น สีเชยว สีแดง สีเหลือง และสีน้ำเงิน เพราะเป็นสีที่ถูคค่านยมมก โดยเฉพาะแถบสามจังหวคชยแคนภาคค้

ในส่วนของกรเตรยมสีย้อมของกลุ่ม จะใช้การค้ดน้ำในหม้อหรือกะละมังหรือ ปีบน้ำมัน (นำปีบมำค้ดครั้งตามเนวนอน) โดยใส่ น้ำเกือบเต็ม เดมเกลือกลงไป 1 ถุง และมะนาว ผ่า ชก 1 ถุง เพื่อช่วยให้คคสีเข้มและทนนานในการย้อม 1 ครั้ง สามารถย้อมกระจุคได้ทั้งหมด

หลังจากนั้น นำกระจุคที่ผ่านการย้อมไปล้างด้วยน้ำธรรมคจจนสะอาค โดยล้าง จนสีออกหมค (สังเกคจกการล้างจนน้ำที่ชะออกมำใส่มมีสี) เพื่อช่วยให้ขณะสาน สีจะไม่ลอคคค มื่อ หลังจากนั้นนำไปผ้งแคคจนแห้งสนท ซึ่งใช้เวลำประมาณ 2 วัน (ข้ดอยู่กับแสงแคค) หากเป็น ช่วงฤดูฝนอาจใช้วิธีการผ้งลมแทน อย่งไรค้ตาม เพื่อให้กลุ่มสามารถมมีกระจุคไว้สานได้ตลอดปี กลุ่มจะเตรยมกระจุคในฤดูร้อนให้พร้อมสำหรับกรसानในฤดูฝนด้วย

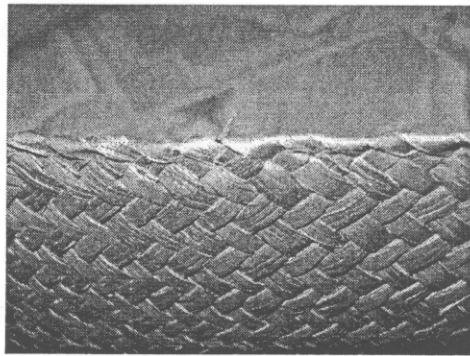
ภาพที่ 67 กระจุคที่เตรยมไว้สำหรับสานสามารถใช้ได้ตลอดปี

สำหรับเทคนิคการย้อมสีของกลุ่มมี 2 แบบ คคือ การย้อมเบบสีเข้ม (คคสีเท่ากัน ตลอดเส้น ซึ่งเป็นการย้อมสีเบบท่วๆไป) และการย้อมเบบสีชคค (สีคคไม่สมำเสมอตลอดเส้น) ซึ่ง เทคนิคเฉพาะที่กลุ่มใช้ คคือ การนำกระจุคที่ผ่านการย้อมไปตากแคคให้แคคเกลยจนกระจุคมีสีชคค หรือใช้วิธีการขยำกระจุคที่เพ้งย้อมใหม่ๆ จนขอบกระจุคเริ่มเป็นสีขาวหลังจากนั้นใช้กระคยทราย ขัดจนกระจุคมีสีชคคตามค้ดองการ ซึ่งกำลังเป็นที่นยมในประเทศจีน

3. เทคนิควิธีการสานกระจูด

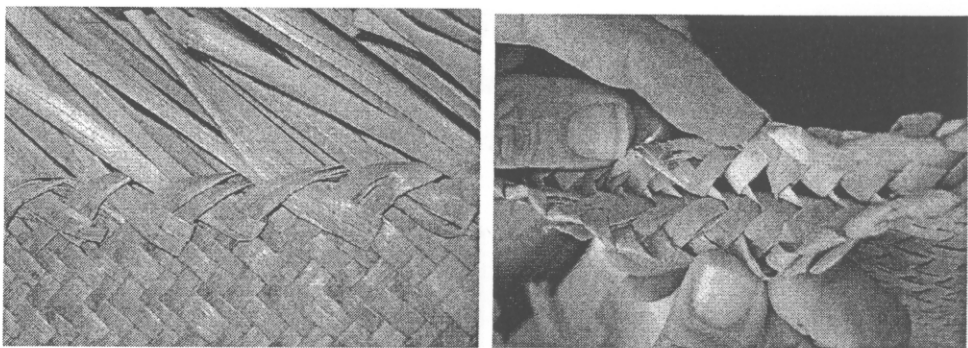
เทคนิควิธีการสานกระจูด จะขึ้นอยู่กับรูปแบบและความถนัดของผู้สานเป็นสำคัญ โดยผู้สานจะนั่งในท่าที่ตนถนัด หากเป็นการสานเสื่อกระจูดนิยมสานลายสอง ซึ่งเป็นลายดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ โดยเริ่มสานจากจากริมด้านล่างขึ้นสู่ริมด้านบน แต่หากเป็นการสานภาชนะต่างๆ เช่น กระเป่าหรือกระสอบ จะเริ่มสานจากกึ่งกลางของเส้นกระจูด เมื่อสานเสร็จแล้ว จะต้องเก็บริมหรือพับริมเพื่อเก็บชิ้นงานให้เรียบร้อย โดยใช้เทคนิค 2 วิธี คือ “แป้” และ “เม้น”

“แป้” (แบบช่อริม) ใช้ในการเก็บริมเครื่องจักสานประเภท กระเป่า เพื่อความสวยงาม และความคงทน โดยการพับปลายกระจูดที่เหลือให้คุ้มกันเองคล้ายการถัก แล้วตัดส่วนที่เหลือออก

ภาพที่ 68 การเก็บริมกระเป่าด้วยวิธี “แป้”

“เม้น” (แบบพับกลับ) ใช้ในการเก็บริมเสื่อกระจูดและกระสอบ โดยการพับปลายตอกกลับเข้าหาผืนเสื่อตามลายสานเดิมแล้วตัดส่วนที่เหลือออก

ภาพที่ 69 วิธีการเก็บริมเสื่อและกระสอบด้วยวิธีการ “เม้น”

นอกจากนี้ กลุ่มยังมีการสานกระจูดให้เป็นแผ่นๆ แล้วนำไปตัดเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น เสื่อปูโต๊ะ กระเป่า ที่รองภาชนะ และหมวก เป็นต้น ซึ่งในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ จะต้องใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ได้แก่ เส้นด้ายสีต่างๆ กรรไกร มีด เศษผ้าที่มีสีส้นและลวดลายต่างๆ เช่น ผ้าแพร ผ้าบาติก ผ้าว่วน ใช้สำหรับตกแต่งผลิตภัณฑ์ หูกระเป่า

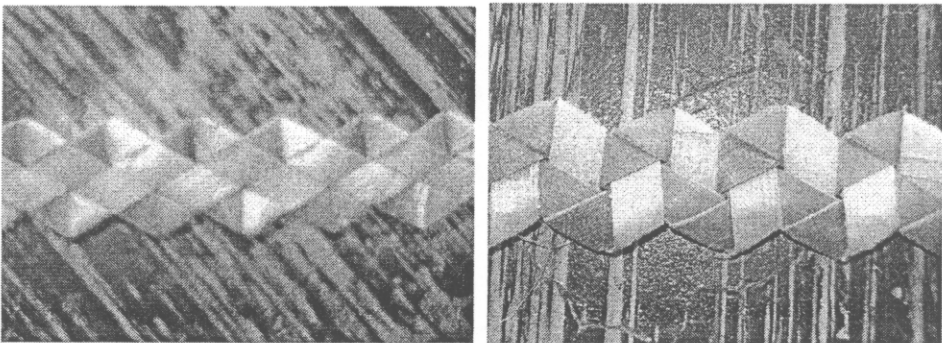
และจักรเย็บผ้า (จักรคอมม่า) (เริ่มแรกใช้จักรเหยียบ แต่เนื่องจากมีขนาดเล็กทำให้ไม่สามารถเย็บ กระเป๋าขนาดใหญ่ กลุ่มจึงหันมาใช้จักรไฟฟ้าซึ่งเป็นแบบเดียวกับจักรเย็บผ้าในโรงงาน เป็นต้น

4. การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการสร้างสรรค์งาน

ปัจจุบันกลุ่มได้พัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานใหม่ซึ่งเป็นที่ต้องการ ของตลาด เช่น กระเป๋าแบบต่างๆ โดยกลุ่มตั้งชื่อวัตถุดิบ เช่น หูกระเป๋า สายสะพาย (หนัง) และ สายพลาสติก และอุปกรณ์ตกแต่งอื่นๆ จากกรุงเทพฯ เช่น ตลาดพหุรัด เนื่องจากเป็นแหล่งจำหน่าย ขนาดใหญ่ที่มีวัตถุดิบให้เลือกหลากหลาย ทันกับตามกระแสนิยม และเป็นที่ต้องการของลูกค้า ซึ่ง กลุ่มได้เปลี่ยนมาใช้หูกระเป๋าสำเร็จแทนการสานกระจุค เนื่องจากหูหรือสายกระเป๋าที่ทำจากกระจุค เปื้อนและขาดง่าย ทำให้ไม่เป็นที่ต้องการของลูกค้าโดยเฉพาะลูกค้าชาวต่างชาติในฝั่งยุโรป กลุ่มจึง เปลี่ยนมาใช้สายหนัง ซึ่งได้รับการตอบรับดีกว่า สำหรับลวดลายที่ใช้สานกระจุคเพื่อทำกระเป๋า นิยมสานลายสอง เนื่องจากลายสองสามารถประยุกต์เป็นลายอื่นๆ ได้

ในส่วนของผลิตภัณฑ์อื่นๆ สามารถสานเป็นลวดลายต่างๆ ได้อีกมากมาย ซึ่ง ลวดลายดั้งเดิมที่ยังคงนำมาสานจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ลายสอง (เป็นลายที่มีความแข็งแรง ไม่ฉีก ขาดง่าย ส่วนใหญ่ใช้สานเฉพาะกระเป๋า และเป็นลายพื้นฐานสำหรับผู้ฝึกหัดสานกระจุค) ลายดาว ล้อมเดือน ลายเก้าหนวยใน (ลูกแก้วอยู่ในคอก 9 คอก) ลายขัด (มุสลิมเรียกว่า “ลายขวิด”) และ ลายดอกจันทร์ นอกจากนี้ กลุ่มมีการพัฒนาลวดลายขึ้นใหม่ ได้แก่ ลายใบโพธิ์ ลายผีเสื้อ (เป็นลาย ที่ได้มาจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ) ลายหัวใจสีห้อง (ซึ่งเป็นลายที่ฝึกหัดจากศูนย์ ศิลปาชีพ) ลายมังกรคาบแก้ว ลายดอกจันทร์แขก และลายตะกร้อ เป็นต้น

นอกจากกลุ่มจะมีการพัฒนาลวดลายใหม่ๆ ขึ้นมาแล้ว กลุ่มยังมีการตกแต่ง โดย ใช้ฝืนผ้ามาสานเพื่อตกแต่งผลิตภัณฑ์ หรือนำผ้าที่มีลวดลายที่สวยงาม เช่น ผ้าบาติก มาประดับ ตกแต่งกระเป๋าเพื่อเพิ่มความสวยงามและความแปลกใหม่ให้แก่ลูกค้า มีการใช้เทคนิคการเล่นสีโดย ใช้กระจุคที่ข้อมสีแล้วมาตกแต่งผลิตภัณฑ์ รวมทั้งมีการใช้เทคนิคการสานเพื่อตกแต่งและทำหู กระเป๋า

ภาพที่ 70 ตัวอย่างการสานหู/สายสะพาย หรือใช้ตกแต่งเครื่องจักสาน

11.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้

ชาวพนาตุงมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการสานกระจุมาแต่โบราณ ทำให้ส่วนใหญ่มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการสานกระจุมานาน แต่จะได้รับความรู้เพิ่มเติมจากการถ่ายทอดความรู้จากผู้ที่ได้รับอบรม หรือคิดค้นลวดลายใหม่ๆ เช่น ประชานกลุ่มจะนำความรู้ที่ได้จากการอบรมดูงานมาถ่ายทอดให้แก่สมาชิกกลุ่ม ด้วยการสาธิตทำให้ดูเป็นตัวอย่างแล้วให้สมาชิกแต่ละคนฝึกทำด้วยตนเอง

11.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ในการดำเนินงานของกลุ่ม กลุ่มยึดหลักการสำคัญหรือเป็นหัวใจในการดำเนินงานของกลุ่ม คือ ความสามัคคี ไม่ทะเลาะ ซื่อสัตย์ ไม่เห็นแก่ตัว ทำให้ดีที่สุด เปิดเผยและพูดคุยกับเพื่อนสมาชิกอย่างเปิดใจ

11.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

ภายหลังจากที่ประชานกลุ่ม (นางหนูชีพ จันทร์วิเศษ) ได้รับการฝึกการสานกระจุและการพัฒนาผลิตภัณฑ์มาจากศูนย์ศิลปาชีพแล้ว ได้นำความรู้ที่ได้มาฝึกปฏิบัติและนำมาถ่ายทอดให้แก่สมาชิกในกลุ่ม สมาชิกในครอบครัว (น้อง) และคนในชุมชน

11.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) รางวัลชนะเลิศอันดับ 1 การประกวดผลิตภัณฑ์กระจุ “ประเภท หมวกชาย” ประจำปี 2538 ในงานวันเกษตรของจังหวัดพัทลุง ซึ่งรางวัลนี้ถือเป็นรางวัลที่ภูมิใจมากที่สุด เพราะเป็นรางวัลแรกที่ได้รับ

(2) รางวัลชนะเลิศอันดับ 1 การประกวดผลิตภัณฑ์กระจุ “ประเภทเสื่อ” ประจำปี พ.ศ. 2540 ในงานวันสหกรณ์ของจังหวัดปทุมธานี

(3) รางวัลชนะเลิศอันดับ 1 การประกวดผลิตภัณฑ์กระจุ “ประเภทเสื่อ” ประจำปี พ.ศ. 2540 - ประกวดในงานของอำเภอชะอวด

(4) รางวัลชนะเลิศอันดับ 1 การประกวดผลิตภัณฑ์กระจุ “ประเภทเสื่อ” ประจำปี พ.ศ. 2542 ในงานนกกน้ำทะเลน้อย

(5) ผ่านการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดพัทลุง “ระดับ 5 ดาว” ประเภท “กลุ่มหัตถกรรมกระจุ” ประจำปี 2545

11.4 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมกระจุคของกลุ่มแม่บ้านสตรีพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์กระจุค

11.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มแม่บ้านสตรีพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์กระจุค
ประธานกลุ่ม	นางอรุณวรรณ วิเชียรบุตร อายุ 56 ปี
ที่อยู่	หมู่ที่ 9 ตำบลทะเลน้อย อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง โทรศัพท์ 074-685-320, 089-463-3008

ภาพที่ 71 นางอรุณวรรณ วิเชียรบุตร ประธานกลุ่ม

11.4.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นางอรุณวรรณ วิเชียรบุตร อายุ 56 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เดิมประกอบอาชีพค้าขาย ต่อมาได้ยึดอาชีพสานกระจุคอย่างจริงจังและได้ก่อตั้งกลุ่มแม่บ้านสตรีแปรรูปผลิตภัณฑ์กระจุค เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2544 ซึ่งแนวคิดการก่อตั้งกลุ่มของนางอรุณวรรณ เกิดขึ้นจากต้องการให้ลูกหลาน ญาติๆ และคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน มีอาชีพทำมาหากิน ประกอบกับนางอรุณวรรณ เป็นคนที่มีใจรักในการสานงานกระจุค เนื่องจากได้หัดสานกระจุคกับแม่มาตั้งแต่อายุ 6 ปี จนมีความชำนาญ และสามารถสานได้ทุกลาย ซึ่งการสานกระจุคช่วยฝึกคนให้เป็นคนใจเย็นและมีความเรียบร้อยมากขึ้น อีกทั้งนางอรุณวรรณเห็นว่า หัตถกรรมกระจุคยังเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีมาแต่ครั้งสมัยปู่ย่าตายาย ที่ทำขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือน เช่น สาดจุค (เสื่อกระจุค) สอบ (กระสอบ) และบางส่วนได้ทำขึ้นเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้ให้แก่ครอบครัว

สำหรับสมาชิกเริ่มแรกมีจำนวน 12 คนต่อมาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เป็น 30 คน ซึ่งสมาชิกแต่ละคนมีอายุอยู่ในช่วง 30-71 ปี และยังมีเยาวชนในหมู่บ้านที่เข้ามารับจ้างสานกระจุคเพื่อหารายได้พิเศษบ้าง ซึ่งในการดำเนินงานของกลุ่ม สมาชิกแต่ละคนจะลงหุ้นละ 50 บาท เพื่อนำไปใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียน สมาชิกบางคนยึดการสานกระจุคเป็นอาชีพเสริม บางคนยึดอาชีพหลัก โดย

สมาชิกจะมีรายได้เฉลี่ยวันละ 100-200 บาท แต่หากช่วงไหนมีลูกค้าสั่งผลิตภัณฑ์ปริมาณมาก สมาชิกก็จะมีรายได้เพิ่มมากขึ้น โดยสมาชิกแต่ละคนจะนั่งสานกระจุที่บ้านของตนเอง เมื่อทำเสร็จแล้วก็จะนำมาส่งให้กับกลุ่ม โดยกลุ่มรับซื้อผลิตภัณฑ์ที่สมาชิกทำขึ้น แล้วกลุ่มนำไปจัดการหรือตกแต่งเพื่อจำหน่ายต่อไป ซึ่งในการทำงานจะมีการแบ่งเวรมานั่งดูแลกลุ่ม ซึ่งสมาชิกที่มาเฝ้าเวรสามารถนำกระจุมาสานต่อที่กลุ่มได้

การดำเนินของกลุ่มดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง แต่ในช่วง พ.ศ. 2548-2549 กลุ่มต้องประสบปัญหาด้านการตลาด เนื่องจากตลาดกระจุซบเซาลง ทำให้สมาชิกที่มีอยู่เดิม 30 คน ลดลงเหลือ 15 คน กลุ่มจึงแก้ปัญหาโดยอาศัยแนวคิดใหม่ๆ โดยเฉพาะในเรื่องการทำตลาด และการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายและทันสมัยมากขึ้น โดยคำนึงความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ ทำให้กลุ่มสามารถฝ่าวิกฤติดังกล่าวได้

ปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์จากกระจุที่กลุ่มทำอยู่ จะทำตามที่ลูกค้าสั่ง โดยลูกค้าต้องชำระเงินมากให้กลุ่มก่อน เนื่องจากกลุ่มเคยมีประสบการณ์ที่ลูกค้าปฏิเสธผลิตภัณฑ์โดยอ้างว่าไม่ตรงกับที่สั่งไว้ นอกจากนี้จะทำผลิตภัณฑ์ตามลูกค้าสั่งแล้ว กลุ่มยังมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยผ่านพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อโดยตรง ตลอดจนมีการนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายในงานแสดงสินค้าต่างๆ เช่น เมืองทองธานี

11.4.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

ในการจักสานกระจุของกลุ่มแม่บ้านสตรีพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์กระจุนั้น จะมีขั้นตอนที่อาศัยเทคนิคเฉพาะดังนี้

(1) การเตรียมกระจุ

ต้นกระจุที่ใช้สานในสมัยปู่ย่าตายายหรือก่อนหน้านั้นนี้ จะเป็นต้นกระจุที่มีอยู่ในหมู่บ้านและมีอยู่ทั่วไปในทะเลน้อย แต่ในสมัยนางอรุณวรรณ จะมีนกเข้ามาสร้างรังในนา กระจุจำนวนมากจนทำให้ต้นกระจุเสียหาย ทำให้ต้องสั่งซื้อต้นกระจุมาจากเครื่อง อำเภอชะอวด โดย ซื้อเป็นมัด โดยกระจุ 1 มัด สามารถนำมาแบ่งได้ 6-7 กำมือ ซึ่งสามารถสานกระเป๋ได้ 18-24 ใบ

การเลือกกระจุที่จะนำมาสานนั้น ต้องเลือกกระจุที่ลำต้นตรงและสูง ส่วนใหญ่มีอายุไม่ต่ำกว่า 1 ปี ก็สามารถถอนมาใช้ได้ เมื่อถอนออกมาแล้วต้นกระจุที่เหลือจะมีการแตกหน่อขึ้นใหม่ ทำให้มีกระจุไว้ใช้ตลอดปี เมื่อถอนมาแล้ว นำมาตากแดดจะเก็บไว้ได้นาน

หากถอนต้นกระจุในฤดูฝน ก็จะใช้วิธีถอนอยู่บนเรือ ชาวบ้านเรียกการถอนแบบนี้ว่า “ถอนเรือ” ซึ่งในอดีตการถอนกระจุจะมีการ “ซอมือ” เป็นการช่วยกันเก็บกระจุ สลับกันช่วยถอน เมื่อได้ต้นกระจุมาแล้ว ก็ต้องนำมาคลุกกับโคลนขาว โดยจะขุดเป็นรางดิน

เอาไว้ ปูสาด (เสื่อ) นำดินเหนียวผสมกับน้ำ ให้เหลวๆ ใช้เท้าเหยียบ นำมาเทใส่รางดิน แล้วนำ กระจุกลงไปคลุก เรียกวินี้ว่า “คลุกกระจุก” ดินโคลนที่ใช้จะต้องเป็น “ดินหน้าเกลี้ยง” (ดินเหนียวสี ขาว) ซึ่งมีอยู่มากแถบๆคลองบ้านกลาง เส้นทางไป อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา หากเป็นดิน เหนียวชนิดอื่น เมื่อนำมาคลุกกระจุกแล้ว กระจุกจะมีสีไม่สวย ซึ่งการนำกระจุกมาคลุกโคลนจะทำให้ กระจุกสวย มีความเหนียว และไม่แตกง่าย หลังจากนั้นจึงนำไปตากแดดและเข้าสู่การรีดกระจุก ซึ่งก่อนที่จะนำกระจุกไปรีดต้องนำไป “ประน้ำค้ำ” คือ ตากน้ำค้ำให้กระจุกเย็นก่อน เพราะความ เย็นจะทำให้กระจุกอ่อนตัวทำให้รีดได้ง่าย โดยใช้ไม้สาก ซึ่งทำจากไม้สัก (เพราะมีความแข็ง ทนทาน) นำมาตีกระจุก แล้วใช้เท้าเหยียบไปเรื่อยๆ เพื่อให้เส้นกระจุกแตกและแบน แต่ ปัจจุบันนิยมรีดด้วยจักรรีดยางแผ่น แทนการใช้ไม้ตีและเท้าเหยียบ

ปัจจุบันกลุ่มนิยมนั่งซื้อกระจุกจากอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ใน ราคาเม็ดละ 30 บาท (ซึ่งกระจุก 1 มัดสามารถนำไปสานกระเป๋ากระจุกได้เพียง 3 ใบ) กระจุกที่ซื้อ มาคลุกดินโคลนมาให้เสร็จเรียบร้อยแล้ว กลุ่มเพียงแต่เตรียมกระจุกโดยการทับกระจุกให้แตกและ แบน โดยใช้ลูกกลิ้งคอนกรีตทับให้แตกแล้วรีดให้แบนริบด้วยเครื่องจักรรีดยางหลังจากนั้นจึง นำไปสู่การข้อมสี

(2) การข้อมสีกระจุก

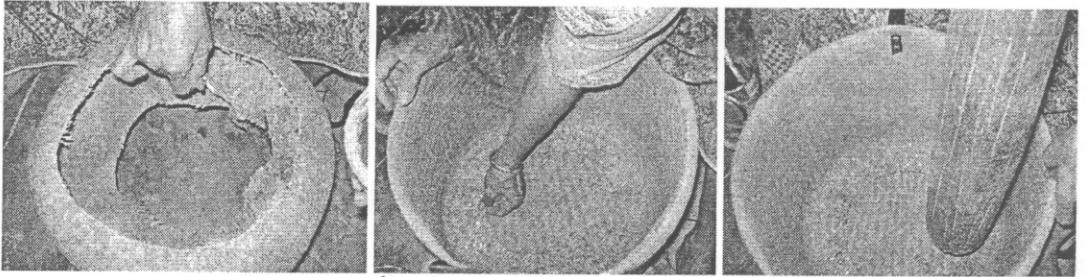
ขั้นตอนการข้อมสีกระจุกจัดเป็นขั้นตอนที่ยากอีกขั้นตอนหนึ่ง ซึ่งกลุ่มแม่บ้าน สตรีพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ต้องใช้เทคนิคเฉพาะ โดยขั้นตอนแรกต้องต้มน้ำที่ผสมสีข้อมจนเดือด บนภาชนะ (กลุ่มได้ประยุกต์ใช้ถังน้ำมันผ่าซีกมาเป็นภาชนะ) หลังจากนั้นนำกระจุกที่ผ่านการทุบ และรีดให้แบนแล้วห้กรั้งเข้าหากันและจุ่มในถังต้มเพื่อข้อมกระจุก และเมื่อข้อมเสร็จแล้ว ให้นำ กระจุกดังกล่าวขึ้นมาล้างด้วยน้ำเปล่า โดยล้างจนน้ำใส จากนั้นนำไปตากแดดให้แห้ง ประมาณ 3-4 วัน จนกระจุกแห้งจึงสามารถนำไปสานเป็นงานต่างๆ

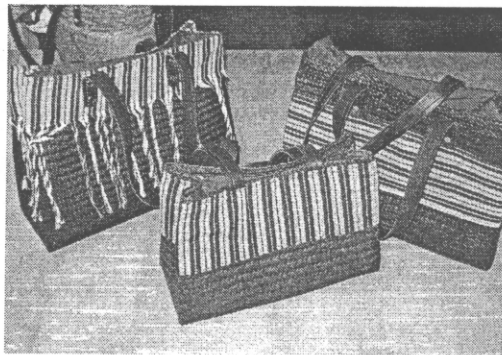
ภาพที่ 72 หม้อต้มสำหรับข้อมกระจุก

(3) การสานและการตกแต่ง

ในการสานกระจูดจะใช้วิธีเหมือนกับการสานกระจูดโดยทั่วไป เมื่อสานเสร็จแล้วจะต้องตกแต่งรูปทรงให้เข้ารูป โดยหากเป็นภาชนะ เช่น ตะกร้า กระจ่าใบใหญ่ จะใช้ท่อนไม้ (นิยมใช้ท่อนไม้สักเนื่องจากมีความแข็งแรง) ดำบริเวณก้นของตะกร้า หรือกระจ่า เพื่อเป็นการย่ำให้ได้รูปทรง และช่วยให้กระจูดบริเวณฐานของผลิตภัณฑ์มีผิวที่เรียบ เนื้อแน่น ไม่หลุดลุ่ยง่าย หลังจากนั้นจะนำไปทาน้ำยาขัดเงาชื่อ "วานิช" ผสมกับกาวลาเท็กซ์แล้วทาบนผลิตภัณฑ์ หลังจากนั้นนำไปตากแดดจนแห้ง เมื่อแห้งแล้วนำมาทาน้ำยาขัดเงาอีกครั้ง แล้วนำไปตากแดดอีกครั้ง ต่อมานำไปผ่านการแปรรูปหรือตกแต่ง ด้วยวัสดุที่เหมาะสมกับชิ้นงาน เช่น หูกระจ่า ซึ่งมีทั้งเป็นสายหิ้วจากกระจูดหรือใช้สายหนังทำสายหิ้วแทน นอกจากนี้ อาจใช้เศษผ้ามาตกแต่งให้สวยงามขึ้น ซึ่งจะเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับชิ้นงาน

ภาพที่ 73 เทคนิคการแปรรูปผลิตภัณฑ์

ภาพที่ 74 การตกแต่งผลิตภัณฑ์กระจูด

(4) การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการสร้างสรรค์งาน

ผลิตภัณฑ์จากกระจูดของกลุ่มในระยะแรกจะมีเฉพาะسادูด (เสื่อกระจูด) และ สอบ (กระจ่า) ต่อมาได้พัฒนามาเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายรูปแบบมากขึ้น เช่น กระจ่าแบบต่างๆ ตะกร้า และหมวก เป็นต้น ซึ่งผลิตภัณฑ์ทุกชนิดได้ผ่านการพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม กลุ่มยังมีการสานเสื่อกระจูดซึ่งเป็นของใช้ที่มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยบรรพบุรุษ เนื่องจากยังได้รับความนิยมในหมู่บรรดาผู้บริโภค

สำหรับลวดลาย ที่กลุ่มใช้ในการจักสานส่วนใหญ่ยังเป็นลวดลายดั้งเดิม ได้แก่ ลายดอกพิกุล ลายสอง ลายสี่ลูกใน ลายดอกจันทร์ และลายดอกบัว เป็นต้น และยังมีลวดลายใหม่ ที่กลุ่มคิดแปลงขึ้น ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นลายดอกไม้ ซึ่งเป็นลวดลายที่ได้จากการสังเกตจากสิ่งของ เครื่องใช้ต่างๆ หรือไปพบเห็นมาจากที่อื่นๆ แล้งทดลองนำมาปรับใช้และฝึกทำ จนได้เป็น ผลิตภัณฑ์ที่มีลวดลายแปลกใหม่ขึ้น

11.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้อื่น

ปัจจุบัน นางอรุณวรรณ วิเชียรบุตร (ประธานกลุ่ม) ได้แปรรูปกระจูดให้ กลายเป็นของใช้ที่มีความหลากหลาย ซึ่งเป็นของใช้ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงและตรงกับความต้องการของตลาด ซึ่งการแปรรูปของใช้ที่ทำจากกระจูดแบบต่างๆ ส่วนใหญ่เกิดมาจากแนวคิดของตนเอง ซึ่งได้มาจากการออกร้านและดูงาน และได้นำมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกกลุ่ม โดยนางอรุณวรรณจะบอกขั้นตอนและวิธีการทำ โดยมีสมาชิกสังเกตและจดจำวิธีการทำแล้วนำไปฝึกด้วยตนเอง จนเกิดความชำนาญ และหากสมาชิกทำผิดพลาด นางอรุณวรรณจะแก้ไขให้ดูเป็นตัวอย่าง นอกจากนี้จะสอนให้สมาชิกรู้จักวิธีการแปรรูปกระจูดแล้ว นางอรุณวรรณยังถ่ายทอดวิธีการทำตลาด การทำบัญชี การทำรายรับรายจ่าย ซึ่งเป็นสิ่งที่ตัวสมาชิกต้องรู้ไว้

นอกจากนี้ กลุ่มที่ยังถ่ายทอดการสานกระจูดให้ลูกหลานของสมาชิก และ เยาวชนในชุมชนซึ่งมีทั้งเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย แต่เด็กรุ่นปัจจุบันไม่ได้สานกระจูดอย่างจริงจัง สานพอเป็นเท่านั้น เพราะเด็กรุ่นใหม่ๆจะให้ความสนใจในการเรียนและเลือกที่จะยึดอาชีพอื่น มากกว่า เพราะการสานกระจูดมีรายได้น้อยกว่าอาชีพอื่น ในการถ่ายทอดให้เด็กจะใช้วิธีการ เดียวกันกับที่พ่อแม่สอน คือ ทำให้ดูก่อนหลังจากนั้นให้ทำด้วยตนเอง โดยเริ่มจากการสานลาย พื้นฐาน คือ ลายสอง

11.4.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

หลักสำคัญในการดำเนินการกลุ่ม คือ สมาชิกทุกคนต้องซื่อสัตย์ต่อสมาชิก ซื่อสัตย์ต่ออาชีพ รับผิดชอบต่อหน้าที่ พுகจาตรงไปตรงมา ทั้งคนภายในและภายนอก คนเป็น ผู้นำ ต้องกล้าได้กล้าเสีย ไม่จำเป็นต้องยึดคิดว่าต้องเป็นฝ่ายได้ฝ่ายเดียว การทำงานทุกอย่างย่อมมี ข้อผิดพลาด ไม่ทอดยอ ให้โอกาสคน เชื่อฟัง และเคารพคำสอนของพ่อแม่

ในการทำงานต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมด้วย เช่น เส้นใยกระจูดที่เหลือจากการ นำมาแปรรูปเป็นของใช้ต่างๆแล้ว จะนำมารวมกองไว้สำหรับทำเป็นปุ๋ยใส่ต้นไม้ดีกว่าทิ้งให้เป็น ขยะ เนื่องจากเศษกระจูดเหล่านี้เป็นสิ่งที่กลุ่มต้องซื้อมา การนำมาทำปุ๋ยจึงเป็นการสร้างมูลค่าให้ กลับของเหลือใช้

11.4.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด

กลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมการจักสานกระจูด ได้แก่ สมาชิกภายในกลุ่ม ลูกหลานต่างๆในชุมชน ตลอดจนนักเรียนในชุมชน ตลอดจนชุมชนใกล้เคียงที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงานที่กลุ่ม อาจจะกล่าวได้ว่า กลุ่มนอกจากจะเป็นแหล่งสร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชนแล้ว ยังกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำกระจูดอีกด้วย

ภาพที่ 75 ลูกหลานในชุมชน-ผู้สืบทอดภูมิปัญญาในอนาคต

11.4.7 รางวัลที่ได้รับ

- (1) ผ่านการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดพัทลุง “ระดับ 4 ดาว” ประจำปี พ.ศ. 2549
- (2) รางวัลชนะเลิศ “แข่งขันการสานเสื่อกระจูด” ในงานกาชาดและของดีเมืองลุง พ.ศ. 2547

11.5 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมกระจูดกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรปลายตรอกร่วมใจ

11.5.1 ข้อมูลพื้นฐานของภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรปลายตรอกร่วมใจ
ชื่อประธานกลุ่ม	นางปราณี บัวแก้ว
ที่อยู่	หมู่ที่ 5 ตำบลทะเลน้อย อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง 93150 โทรศัพท์ 074-685026, 074-685-299, 087-030-9566

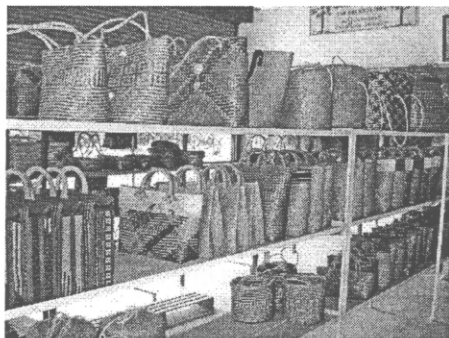
ภาพที่ 76 การทำงานของกลุ่ม

11.5.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

การทำอาชีพการสานกระจุคเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวทะเลน้อย ซึ่งเดิมจะทำกันเฉพาะผู้หญิงโดยยึดเป็นอาชีพหลัก ปัจจุบันมีหลายหน่วยงานเข้ามาให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรปลายตรอกร่วมใจขึ้น เมื่อพ.ศ. 2537 โดยสมาชิกทุกคนจะต้องลงหุ้น ซึ่งแต่ละคนจะลงหุ้นได้ไม่เกิน 5 หุ้น และไม่เกิน 500 บาท ในช่วงการก่อตั้งกลุ่มใหม่จะมีครูเข้ามาช่วยสอนเสริมและสอนให้รู้จักการประยุกต์ทำกระเป่า เมื่อ พ.ศ. 2545 จากเดิมที่มีการสานเฉพาะเสื่อ และกระสอบเท่านั้น ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกทั้งหมด 63 คน โดยมีสมาชิกจำนวน 33 คน ทำหน้าที่สานกระจุคเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ (หากเป็นผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะสานเฉพาะเสื่อกระจุค) ส่วนสมาชิกที่เหลืออีก 30 คน ทำหน้าที่แปรรูปผลิตภัณฑ์ ซึ่งลักษณะโครงสร้างการจัดการของกลุ่มประกอบไปด้วย ประธานกลุ่ม เลขานุการ และฝ่ายการตลาด

ปัจจุบันในการดำเนินงานของกลุ่มมีอาคารในการทำงาน 2 หลัง อาคารแรกเป็นอาคารสำหรับจัดแสดงสินค้า ได้รับการสนับสนุนจากจังหวัดในการจัดสรรงบประมาณ เป็นเงิน 1,200,000 บาท ส่วนอาคารที่สอง เป็นจุดทดลองการสานเสื่อกระจุค ซึ่งใช้เป็นจุดสาธิตเพื่อเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้การสานกระจุค

สำหรับรายได้ที่ได้รับจากการสานกระจุค สมาชิกแต่ละคนจะได้รับเฉลี่ยเดือนละ 4,000 บาท ซึ่งถือเป็นรายได้ที่ได้จากการประกอบอาชีพสานกระจุคเป็นอาชีพหลัก

ภาพที่ 77 ผลิตภัณฑ์ที่วางจำหน่ายในอาคารแสดงสินค้า

11.5.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

1. การเตรียมกระจุค

ปัจจุบันกลุ่มได้ใช้กระจุคซึ่งสั่งซื้อมาจากตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยผ่านพ่อค้าคนกลางในราคาดังกล่าวจะ 30 บาท ซึ่งกระจุคดังกล่าวจะเป็นกระจุคที่ผ่านการคลุกกับดินโคลนเรียบร้อยแล้ว หลังจากนั้นสมาชิกจะนำไปตากแดดให้แห้ง (หากเป็นช่วงฤดูฝนจะใช้วิธีผึ่งลมหลายวันจนแห้ง) แล้วนำมาคัดขนาดและรีดให้เส้นแบนเรียบ โดยใช้

ลูกกลิ้งปูน และหากเส้นกระจุคขึ้นเชื่อกว่าจะต้องนำเข้าเครื่องอบต้นกระจุคเพื่อกำจัดเชื้อรา ซึ่งในการอบสามารถอบกระจุคแต่ละครั้งสามารถอบได้ในปริมาณมาก

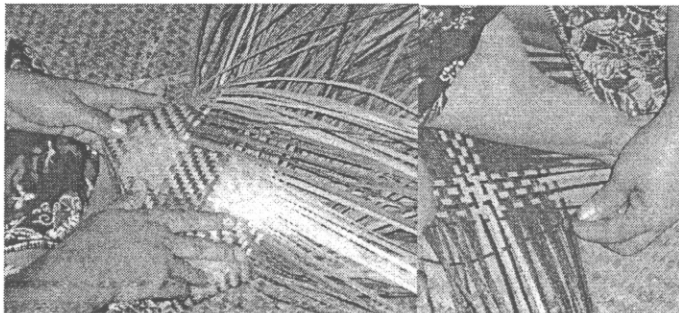
ภาพที่ 78 การรีดกระจุคให้แบน

ขั้นตอนต่อมาให้นำกระจุคที่ผ่านการรีดมาข้อมสีเคมี เพื่อกระจุคมีสีส้มมากขึ้น ซึ่งช่วยในการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ สำหรับลายที่นิยมนำมาสานกระจุคส่วนใหญ่จะเป็นลายพื้นฐาน คือ ลายสอง ซึ่งเป็นลายที่สามารถที่นำมาแปรรูปเป็นของใช้ได้หลากหลาย อาทิ ตะกร้า กระเป๋า รูปแบบต่างๆ กระสอบ ก่องกระดาศทิชชู เป็นต้น

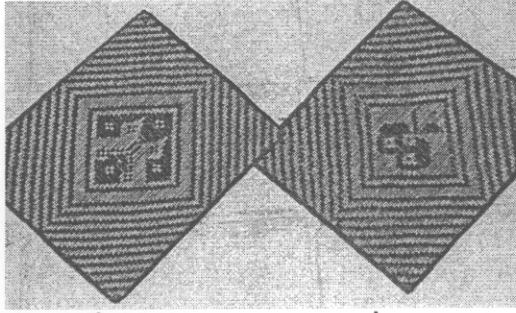
สำหรับเทคนิคการข้อมสีกระจุคของกลุ่ม คือ ก่อนการข้อมต้องรีดกระจุคให้แบนพอประมาณ หลังจากนั้นล้างน้ำให้สะอาด ตากแดดให้แห้ง แล้วเตรียมน้ำข้อมโดยต้มน้ำอัตราส่วน น้ำ 1 ปีบ : สีข้อม 3 ช้อนโต๊ะ ต้มให้เดือดประมาณ 20 นาที หลังจากนั้นข้อมกระจุคโดยต้มกระจุค 20 นาที ผึ่งแดดให้แห้งแล้วเก็บเป็นมัดๆ เพื่อใช้ในการจักสานต่อไป

2. การสานกระจุค

กระจุคที่นำมาสานเป็นของใช้ต่างๆ จะใช้วิธีการสานที่ไม่เหมือนกัน หากสานเป็นกระเป๋า นิยมสานโดยมีจุดเริ่มต้นจากตรงกลาง สานไปเรื่อยๆ จนเสร็จ แล้วเก็บมุมด้วยวิธีการ “แป้” หากสานกระสอบกับเสื่อกระจุค เริ่มสานเป็นมุมทแยงขึ้นไปเรื่อยๆ แล้วหักมุมด้วยการ “เม้น” เมื่อสานเสร็จเรียบร้อยแล้วตัดแต่งทรงและเย็บจักร ทาเล็กเกอร์เพื่อความสวยงามและคงทน

ภาพที่ 79 การสานกระจุคแบบต่างๆ

ภาพที่ 80 ลวดลายต่างๆบนเครื่องจักสาน

11.5.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

สมาชิกส่วนใหญ่เรียนรู้การสานกระจูดจากพ่อแม่เป็นผู้สอนให้ โดยให้หัดสานเสียก่อน แล้วให้มาฝึกสานด้วยตนเอง สำหรับการแปรรูปและประยุกต์เป็นกระจูปรูปแบบต่างๆ เป็นสิ่งที่สมาชิกได้รับการเรียนรู้จากการเข้ารับการฝึกอบรมและศึกษาดูงานจากศูนย์ศิลปาชีพบางไทร และจากกลุ่มอาชีพต่างๆ และนำความรู้และเทคนิคที่ได้มาถ่ายทอดให้แก่สมาชิกท่านอื่นโดยการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

11.5.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ข้อปฏิบัติที่สมาชิกในกลุ่มทุกคนต้องยึดถือในการดำเนินงานของกลุ่ม คือ มีความซื่อสัตย์ทั้งต่อกลุ่มและเพื่อนสมาชิก โปร่งใส ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ตรงต่อเวลา และเอื้ออาทรต่อผู้ด้อยโอกาส สมาชิกแต่ละคนต้องมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือสมาชิกกลุ่ม และสิ่งสำคัญที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข คือ สมาชิกทุกคนต้องมีความสามัคคี กลมเกลียว

11.5.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

สำหรับบุคคลที่ได้รับการสืบทอดคือ สมาชิกภายในกลุ่ม

11.5.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) ผ่านการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดพัทลุง ระดับ 4 ดาว “ประเภทผลิตภัณฑ์จากกระจูด” ประจำปี 2546

(2) ผ่านการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ระดับจังหวัด ประเภทเครื่องใช้ประดับตกแต่ง ผลิตภัณฑ์ “กระจูด” ประจำปี พ.ศ. 2546

(3) ชนะเลิศอันดับ 1 ประเภทความสวยงาม ความเร็ว ความคิดสร้างสรรค์ ในงานเกษตรแฟร์ ประจำปี 2550 จาก มหาวิทยาลัยทักษิณ วันที่ 17 ธันวาคม 2550

11.6 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการจักสานจากต้นกระจูดของนางถนอม สัมฤทธิกุล

11.6.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

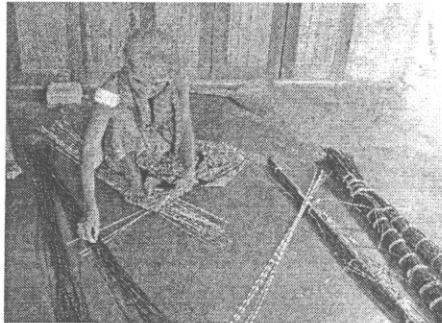
ชื่อ-สกุล นางถนอม สัมฤทธิกุล อายุ 77 ปี

อาชีพ ทำสวน

ที่อยู่ 11/1 หมู่ที่ 6 ตำบลหาดทรายรี

อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

โทรศัพท์ 077-558117

ภาพที่ 81 นางถนอม สัมฤทธิกุล

11.6.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

สมัยก่อนสภาพพื้นที่ในหมู่บ้านมีป่าพรุ มีดินเสม็ดและต้นกระจูดเป็นจำนวนมาก บรรพบุรุษประกอบอาชีพหลักทำประมง และในช่วงที่มีมรสุมประกอบอาชีพเสริมทำเสื่อกระจูดเนื่องจากออกหาปลาไม่ได้ ในช่วงแรกๆทำเสื่อขายในหมู่บ้าน ตลาดนัดและตลาดชุมพร ภายหลังประมาณ 5-6 ปี การศึกษานอกโรงเรียนได้เข้าแนะนำการทำผลิตภัณฑ์เพิ่ม เช่น กระเป๋า หมวก หมอน โดยฝึกสอนทำลวดลายต่างๆ ตามท้องตลาดต้องการและมีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน พอฝึกหัดชำนาญให้สมาชิกนำกลับไปทำที่บ้านแล้วนำมาส่งที่บ้านนางถนอม สัมฤทธิกุล เพื่อนำจำหน่ายตามงาน เช่น งาน OTOP ขายบริเวณหาดทรายรีและพ่อค้าคนกลางมารับไปจำหน่าย ขณะที่ทางกลุ่มยังคงทำผลิตภัณฑ์ต่างๆจากกระจูดอยู่นั้น ได้มีการปรับปรุงพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเองให้มีหลายรูปแบบ เช่น กระเป๋า หมวก หมอน โดยมีลวดลายที่สวยงามแปลกตา

สำหรับการเรียนรู้การสานผลิตภัณฑ์จากต้นกระจูดของนางถนอมนั้น ได้เริ่มต้นเมื่ออายุ 12 ปี ซึ่งได้เรียนรู้จากพี่สาว โดยใช้วิธีการสังเกต จดจำ และฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง จนสามารถทำได้

ตลอดระยะเวลาดำเนินงาน ได้มีหน่วยงานต่างๆเข้ามาให้การส่งเสริม และสนับสนุนดังนี้

(1) องค์การบริหารส่วนตำบลหาดทรายรี จังหวัดชุมพร

- (2) สำนักงานจัดหางาน สนับสนุนงบประมาณด้านวัสดุอุปกรณ์
- (3) สมาอุตสาหกรรมจังหวัดชุมพร สนับสนุนไม้ฉลุ ซึ่งเป็นวัสดุอุปกรณ์การทำ
- (4) สมาอุตสาหกรรมจังหวัดชุมพร สนับสนุนไม้ฉลุ ซึ่งเป็นวัสดุอุปกรณ์การทำ
- (5) ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) ให้ความรู้เพิ่มเติมด้านการย้อมสีและ

เส้นลาย

- (6) กระทรวงพัฒนาสังคม ให้ทุนสนับสนุน

11.6.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำผลิตภัณฑ์จากต้นกระจูด

วัตถุดิบที่ใช้ในการทำผลิตภัณฑ์ ประกอบด้วย

ต้นกระจูด ซึ่งมีอยู่ในชุมชน/หมู่บ้าน

วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ ประกอบด้วย

- (1) สายหนัง
- (2) ไม้
- (3) ผ้า
- (4) จักรเย็บผ้า
- (3) ขันตอน

ขั้นตอนการทำผลิตภัณฑ์จากต้นกระจูด

(1) การเตรียมต้นกระจูด

- (1.1) ถอนต้นกระจูด แยกขนาดแล้วตัดหัวตัวท้ายต้น
- (1.2) ชุบโคลนขาว ตากไว้ 3 วันให้แห้ง
- (1.3) ริดทับด้วยลูกกลิ้ง(ทำจากท่อปูน) ให้ต้นกระจูดแบน

(2) การย้อมสีกระจูด (การย้อมสีกระจูด ต้องล้างโคลนขาวออกก่อน)

- (2.1) การย้อมสี โดยต้มน้ำให้เดือด แล้วใส่สีและผงซักฟอกลงไปเพื่อ
- (2.2) นำกระจูดลงไปต้มประมาณ 15 นาที แล้วยกมาล้างน้ำ ผึ่งไว้ให้แห้ง
- (2.3) มัดรวมกันแล้วริดทับลูกกลิ้งอีกครั้ง

(3) ขั้นตอนการขึ้นลาย

- (3.1) มี 3 สี ดังนี้ สีแดงคู่กับสีเขียว ,สีแดงคู่กับสีม่วง (สีเขียวกับสีม่วง

เพิ่มความสิ้น

เข้ากันไม่ได้)

- (3.2) การขึ้นลาย โดยลายขัด ซึ่งเรียกว่า “ตั้งงาน” แล้วใส่สีอื่นเล่นลาย

โดยการ สานแบบ “ลายสอง” แล้วสานต่อไปเรื่อย ๆ จนเสร็จ

(3.3) นอกจากนี้ยังสามารถขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์ตามชนิดต่าง ๆ เช่น กระจ่าง

หมอน

ภาพที่ 82 ผลิตภัณฑ์กระจ่างฝีมือของนางถนอม สิทธิกุล

แนวความคิดการผลิตจากกระจ่าง

ต้องการสืบทอดภูมิปัญญา ซึ่งสามารถสร้างฐานะให้ครอบครัวได้ระดับหนึ่ง

แรงบันดาลใจในการทำผลิตภัณฑ์จากกระจ่าง

ต้องการสืบทอดภูมิปัญญา และมีความชอบโดยส่วนตัว

อิทธิพลที่ได้รับจากสิ่งแวดล้อม

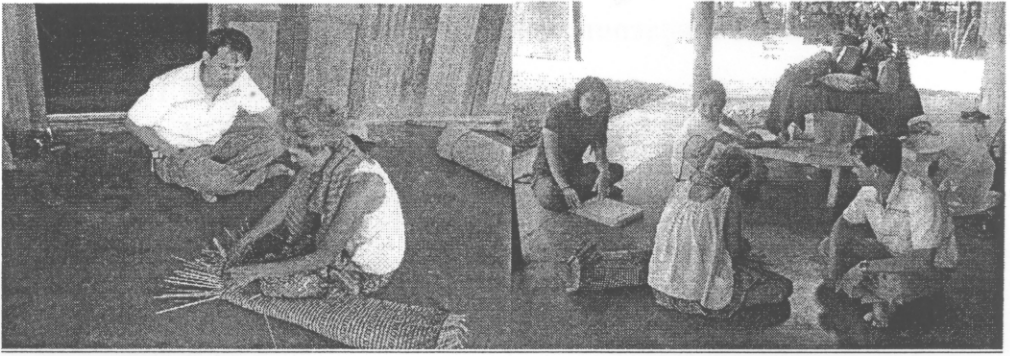
มีวัตถุดิบในพื้นที่ 100ไร่ มีอยู่ภายในหมู่บ้าน และครอบครัว ประกอบอาชีพนี้สร้างฐานะมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งวิถีการดำรงชีวิตในแต่ละวันของนางถนอมตื่นเช้ามาก็ต้องสานกระจ่าง อย่างน้อยสานได้ผลิตภัณฑ์ 2-3 ชิ้นต่อวัน

การประยุกต์และปรับตัวของชิ้นงาน

จากการผลิตโดยใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง โดยเริ่มจากการสานเสื่อ แล้วเพิ่มการสานหมวก หมอน แจก้น กระจ่าง ก่องกระดาศทิชชู และเพิ่มลวดลายให้สวยงามมากขึ้น

11.6.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

เพื่อให้ภูมิปัญญางานจักรสานผลิตภัณฑ์จากต้นกระจ่างยังคงอยู่ไม่สูญหายไป จึงได้ถ่ายทอดความรู้ ขั้นตอนการทำ ให้กับลูกหลานในครอบครัว โดยใช้ วิธีมีการอธิบายเป็นขั้นตอน และให้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง

ภาพที่ 83 การสานเสื่อกระจูด

11.6.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ขยัน มีความเพียร อดทน มานะ (ถ้าไม่มานะไม่เป็นคน)

วิถีชีวิตที่ควรนำมาใช้เป็นแบบอย่าง

(1) ต้องการสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ไว้ไม่ให้สูญหาย และต้องการสร้างรายได้แก่ชาวบ้านในชุมชน โดยการรับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมของเพื่อนบ้าน ไปจำหน่ายด้วย

(2) เศรษฐกิจพอเพียง โดยไม่ไปกู้หนี้ยืมสิน

10.6.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญา

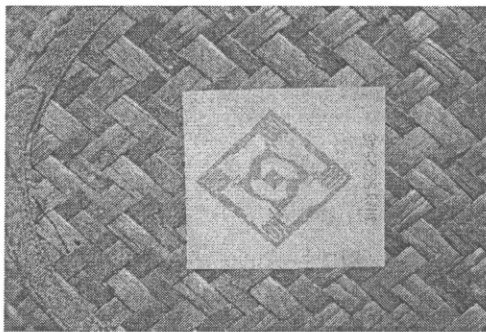
(1) ลูก/หลาน คือ คุณเปรมจิต สัมฤทธิ์กุล

(2) กลุ่มแปรรูปกระจูดบ้านหาดทรายรี (เป็นหัวหน้ากลุ่ม) มีสมาชิก 20 คน

(3) บุคคลอื่นที่สนใจ เช่น คนในหมู่บ้าน

11.6.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน เมื่อพ.ศ. 2546

ภาพที่ 84 มผช. ที่ได้รับ

11.7 ข้อมูลจำเพาะของบุคคลภูมิปัญญาการจักรสานกระจูดของกลุ่มแม่บ้านวัดพัฒนาราม

11.7.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มแม่บ้านวัดพัฒนาราม
ชื่อประธานกลุ่ม	นางเอื้อน ไชยยศ อายุ 65 ปี
อาชีพ	ทำสวน ,สานกระจูด
การศึกษา	ประถมศึกษา ชั้นปีที่ 4
ที่อยู่	10 หมู่ที่ 3 ตำบลท่าเรือ อำเภอบ้านนาเดิม จังหวัดสุราษฎร์ธานี โทรศัพท์ 077-351206 , 089-6502715

ภาพที่ 85 ผลิตภัณฑ์กระจูดของกลุ่มแม่บ้านวัดพัฒนาราม

11.7.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

ในอดีตสภาพพื้นที่ท่าเรือ มีแหล่งน้ำเป็นส่วนใหญ่ ประชาชนประกอบอาชีพทำนาทำสวน ผู้ชายจะมีหน้าที่ออกไปประกอบอาชีพ ผู้หญิงจะอยู่บ้านเลี้ยงลูก รายได้หลักจะอยู่กับหัวหน้าครอบครัวและผู้หญิงเลยมีเวลาว่างจากงานบ้าน/การเลี้ยงลูกและคิดรวมตัวกันเพื่อทำการจักสานเสื่อไว้ใช้ในครัวเรือน เนื่องจากในพื้นที่มีต้นกระจูดเป็นจำนวนมาก และใช้ประโยชน์จากต้นกระจูดมาใช้ในการผลิตงานด้านหัตถกรรม โดยนำมาผลิตเครื่องจักสานชนิดต่างๆ เช่น เสื่อ กระเป๋า หมวก และได้ขยายการทำเสื่อมาเป็น กระบุงใส่ข้าวสาร เพิ่มเอกสาร ฯลฯ

สำหรับการทำจักสานกระจูดของนางเอื้อน ไชยยศ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งหัวหน้ากลุ่มแม่บ้านวัดพัฒนาราม และเป็นผู้ทำงานจักสานจากกระจูด เรียนรู้การทำจักสานจากกระจูดมาจากบรรพบุรุษ โดยใช้การฝึกฝน และการสังเกต อีกทั้งเป็นคนชอบเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ ฝึกฝนอยู่เรื่อยๆ ได้แนวคิดที่จะให้คนชุมชนมีรายได้เสริมจึงได้รวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านร่วมกัน เพื่ออนุรักษ์ให้คนรุ่นหลังได้สืบทอด การรวมกลุ่มดังกล่าวได้เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ.2543 สถานที่ก่อตั้งกลุ่ม ตั้งอยู่ที่วัดพัฒนาราม หมู่ที่ 3 ต.ท่าเรือ เริ่มต้นจากการแปรรูปวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน โดยการแปรรูปเป็นเสื่อ กระบุง และต่อมาได้ปรับประยุกต์งานจักสานเรื่อยมา

11.7.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำจกสานกระจูด วัตถุดิบที่ใช้

ต้นกระจูด

ขั้นตอนการผลิต

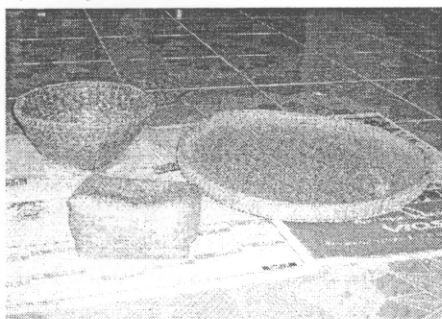
- (1) นำกระจูดที่ตัดได้ขนาดมาคลุกโคลน
- (2) ล้างด้วยน้ำให้สะอาดอีกครั้ง นำตากแดดเก็บไว้ 2-3 วัน เพื่อให้เส้นเหนียว
- (3) นำกระจูดมาตีเพื่อให้เส้นแบนเสมอกัน
- (4) ทำการจักสานตามลวดลาย

แนวคิดในผลิตจกสานกระจูด

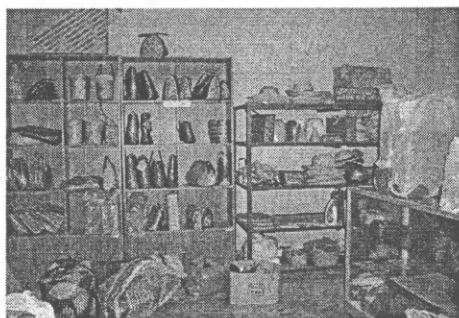
เนื่องจากมีการทำกระจูดทุกครัวเรือน และได้มีเจ้าหน้าที่มาแนะนำให้จัดตั้ง
กลุ่มสตรี เพื่อรวมกลุ่มผู้ผลิตและเพื่อเป็นการสร้างรายได้เสริม

แรงบันดาลใจในการผลิต

ต้องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาให้คนรุ่นหลัง

ภาพที่ 86 ผลิตภัณฑ์กระจูดที่นิยมใช้ในชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 87 ผลิตภัณฑ์ที่วางจำหน่ายภายในกลุ่ม

11.7.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ฝึกสอนชาวบ้านในหมู่บ้านและมีวิธีการให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน โดยการ
ปรับเปลี่ยนลวดลายและการจักสานที่ไม่ซ้ำซ้อนกัน

12. ภูมิปัญญาการจักสานเสื่อเตย

12.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องจักสาน

12.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำเสื่อเตย

เตยเป็นพืชพื้นถิ่นที่พบเห็นทั่วไป และเจริญเติบโตได้ดีในสภาพพื้นที่ชื้นแฉะที่มีดินทรายปนอยู่ หรือพื้นที่ที่มีสภาพเป็นป่า หรือบริเวณลำธาร มีเตยหลายชนิดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการแปรรูป โดยวิธีจักสานเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในวงศ์ PANDANACEAE ได้แก่ เตยหนาม เตยป่าหนัน หรือเตยลำเจียก ซึ่งพบมากในภาคใต้ เนื่องจากเส้นใยของใบมีคุณสมบัติเหมาะที่จะนำมาถักหรือสานเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ในครัวเรือน เดิมนั้นชาวบ้านจะนำใบเตยหนามมาลนไฟหรือต้ม แล้วรีดเส้นแกนกลางออกใช้ไม้ไผ่ครูดหรือรีด หรือเปียกเป็นเส้นให้ได้ขนาดที่ต้องการ หลังจากนั้นจะนำไปแช่น้ำแล้วตากแดดให้แห้งสนิท แล้วใช้ไม้ไผ่ครูดให้มีผิวมันและนุ่มอีกครั้ง เตยหนามนอกจากจะมีประโยชน์ในการนำส่วนของใบมาจักสานและมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศน์แล้ว ยังสามารถนำส่วนต่างๆ ของลำต้นมาผลิตเป็นเชื้อเพลิงชีวภาพจากเศษวัสดุเหลือใช้ดังกล่าวไปผสมกับวัสดุอื่นๆ ที่หาได้ในท้องถิ่นเช่น มูลวัว แกลบเผา เปลือกยางพารา ดินเหนียว เพื่อผลิตเป็นแท่งเชื้อเพลิงชีวภาพใช้เป็นพลังงานทดแทนและช่วยลดการทำลายป่าได้อีกด้วย พันธุ์เตยที่นิยมนำมาใช้ประโยชน์ในการแปรรูป มีดังนี้ คือ

1. เตยหนาม (*Pentaspadon velutinus* Hook.f.) มีชื่อเรียกตามถิ่นที่อยู่คือ สตุล เรียกว่า เตยนะ ระนองเรียกว่าเตยหนาม อยู่ในวงศ์ PANDANACEAE เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว ขึ้นตามพื้นที่ชื้นแฉะที่มีดินทรายปนอยู่ หรือพื้นที่ที่มีสภาพเป็นป่า มีลำธารเล็กๆ มีลักษณะของใบและการแตกกอกคล้ายต้นสับปะรด ใบใหญ่ หนา และยาวประมาณ 1.5 เมตร ถึง 2 เมตร ริมใบมีหนามมาก เส้นใบมีคุณสมบัติที่เหมาะสมที่จะนำมาถักหรือสานเป็นผลิตภัณฑ์

2. เตยป่าหนัน (*Pandanus odoratissimus* Linn.f.) มีชื่อเรียกตามถิ่นที่อยู่คือ ภาคกลางเรียกว่า ลำเจียก หรือ การะเกด มาเลเซีย-นราธิวาสเรียกว่า ปานะ อยู่ในวงศ์ PANDANACEAE เช่นเดียวกัน พบขึ้นเป็นกอตามชายน้ำหรือที่ชื้นแฉะ เป็นไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดกลาง

นอกจากนี้ บางท้องถิ่นนิยมใช้เตยทะเล (*Pandanus purbescens* Linn.f.) มาใช้จักสาน เตยทะเลได้รับการจัดให้เป็นหนึ่งในสมุนไพรไทย และเตยช้องลิง (*Parishia pubescens* Hook.f.) มีชื่อเรียกตามถิ่นที่อยู่คือ พัทลุงเรียกว่า ชันรูจ ปัตตานีเรียกว่า ช้องลิง ระนองเรียกว่า ดินะ มาเลเซีย-นราธิวาสเรียกว่า ละมะจะ ล่าแจะ ลือเมะบาบี อยู่ในวงศ์ PANDANACEAE เช่นเดียวกัน ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการแปรรูปและจักสานเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชเส้นใยได้เช่นเดียวกัน

(www.moae-info.net/modules/news/images/82_4_63464)

แต่ยังพบว่าปัจจุบันยังคงมีผู้ที่นิยมในงานหัตถกรรมพื้นบ้านจากใบเตยหนามอยู่บ้าง โดยจะเข้ามาสั่งให้นางเอียด เชนีคพีช และบุตรสาวทำ โดยเฉพาะในพิธีแต่งงานทางศาสนาอิสลาม ซึ่งจะต้องใช้เสื่อที่สานด้วยเตยหนามเข้ามาเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เสื่อเตยหนามจึงเป็นสินค้าที่ยังคงได้รับความนิยมอยู่และอยู่กับวิถีชีวิตของชาวไทยมาช้านาน

12.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำเสื่อเตย

การทำเสื่อเตยของนางเอียดมีรายละเอียดดังนี้

วัตถุดิบ วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้

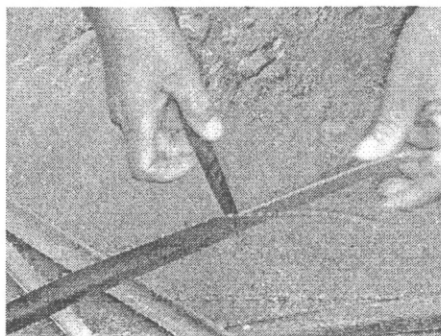
- (1) เตยหนาม
- (2) มีดพร้า
- (3) มีดจักซี่เตยขนาดเล็ก-ใหญ่
- (4) มีดค้ำมเล็ก
- (5) ไม้ซูด
- (6) กระจับป้อมสี่
- (7) ไม้พิน
- (8) ไฟแช็ก

วิธีการทำเสื่อเตย

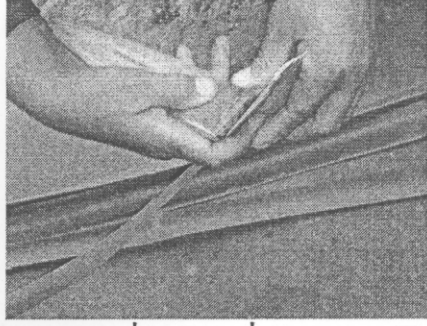
ขั้นตอนและวิธีการทำเครื่องจักสานจากใบเตยหนาม ยังคงยึดวิธีการทำที่เป็นแบบดั้งเดิมอยู่ ซึ่งมีอยู่ดังต่อไปนี้

(1) เลือกใบเตยที่มีขนาดเท่ากับความยาวของเสื่อ โดยเลือกใบแก่จากต้นที่มีอายุตั้งแต่ 8-9 เดือน ขึ้นไป

(2) ใช้มีดเล่มเล็กกรีดหนามใบเตยออกให้หมด หลังจากนั้นใช้มีดจักซี่กรีดตามความยาวของใบ เพื่อให้ได้เส้นเตยที่มีความกว้างตามต้องการและยาวเท่ากันสม่ำเสมอตลอดเส้น (ขนาดของมีดจักซี่ใช้กำหนดความกว้างของเส้นใบเตย)

ภาพที่ 89 การใช้มีดกรีดหนามออกให้หมดตลอดเส้น

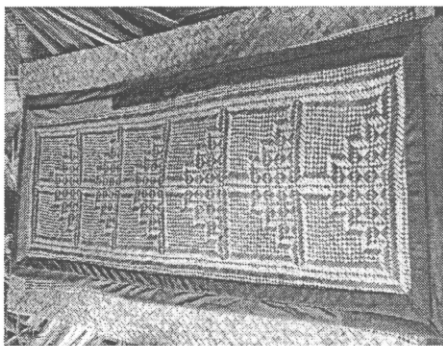
ภาพที่ 90 การใช้จักรชี่กริตเตยเพื่อให้ได้ขนาดตามต้องการ

(3) นำเตยที่จักเป็นเส้นตามขนาดที่ต้องการเรียบร้อยแล้วมามัดรวมกัน หลังจากนั้นนำไปต้มประมาณ 20 นาที แล้วนำไปแช่น้ำเพื่อหมักทิ้งไว้ประมาณ 2 วัน

(4) นำใบเตยที่หมักเรียบร้อยแล้วมาตากให้แห้งจนเป็นสีขาว หลังจากนั้นนำไปข้อมสีตามต้องการ แล้วนำเตยที่ผ่านการข้อมมาตากแดดให้แห้งสนิทอีกครั้ง (หากเป็นฤดูฝนอาจฝั้งลมไว้ในบริเวณใต้ถุนบ้านจนแห้ง)

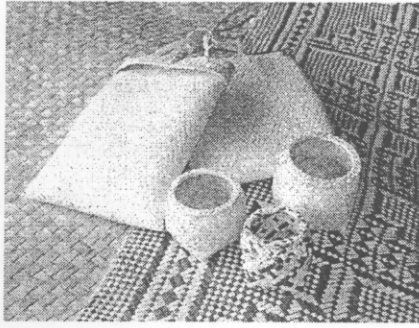
(5) ก่อนนำเส้นเตยไปใช้ต้องใช้มีดขูดอีกครั้งจนเส้นเตยนุ่มขึ้น

(6) นำเส้นเตยมาสานเป็นเสื่อ ซึ่งลายที่นิยมสานส่วนใหญ่เป็นลายสอง ลายสาม ลายขอมเมรุ ซึ่งการสานเสื่อด้วยลายนี้ง่ายๆ สามารถทำได้ดังนี้ คือ เริ่มด้วยการวางเตย 2 เส้น และเพิ่มอีก 2 เส้น วางทับให้เฉียงกันและวางเส้นเตย สานต่อไปเรื่อย ๆ ให้มีความยาวขนาด 1.80 เมตร แล้วจึงพับเส้นเตยให้เป็นขอบเสื่อ แล้วสานต่อเพิ่มออกข้างละ 70 ซม. จนเป็นผืนเสื่อ แล้วพับริมเก็บเส้นเตยจนเป็นผืนเสื่อที่เสร็จสมบูรณ์ (สภาวะวัฒนธรรมกิ่งอำเภอสุขสำราญ ,2549)

ภาพที่ 91 เสื่อเตยหนามที่ใช้ในพิธีกรรมการแต่งงานของชาวไทยมุสลิม

นอกจากนำใบเตยหนามมาสานเป็นเสื่อแล้วยังนิยมนำมาถัก หรือสานเป็นภาชนะไว้สำหรับใส่ของใช้ในครัวเรือน ได้แก่ กระเป๋าและลูกจูง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกระบุงของทางภาคกลาง แต่มีขนาดเล็กกว่าและวัสดุที่ใช้ต่างกัน

ภาพที่ 92 กระเป๋าสีและลูกจูงได้จากกรจกสานหนาม

12.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้อื่น

การสานเสื่อใบเตยของยายเอียด เชนัดพีซ จัดเป็นการสานเสื่อเตยที่มีเพียงแห่งเดียวในจังหวัดระนอง เนื่องจากคนส่วนใหญ่นิยมใช้พลาสติกมาแทนเครื่องจักสาน ทำให้คนหันมาสนใจการทำเสื่อเตยน้อยลง แต่นางเอียด เชนัดพีซ หลิงวัยชรา ยังคงนั่งสานเสื่อเตยที่ได้ถนุบ้านอยู่ทุกวัน เพราะนอกจากจะเป็นการสืบสานภูมิปัญญาไว้แล้ว ยังเป็นการใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในครัวเรือนและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งคนที่ได้รับถ่ายทอดมากที่สุด คือ บุตรสาว เนื่องจากอาศัยกับมารดาและได้สัมผัสกับการทำเสื่อเตยของแม่มาตั้งแต่เด็ก ประกอบกับต้องเป็นผู้ช่วยในการหาเตย หรือเตรียมวัสดุให้ ทำให้บุตรสาวซึมซับและสามารถทำเสื่อเตยได้

อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาที่เป็นงานฝีมือพื้นบ้านด้านนี้ หน่วยงานราชการ โดยเฉพาะสภาวัฒนธรรมจังหวัดระนองได้ตระหนักแล้วว่า หากไม่ได้รับการส่งเสริม ภูมิปัญญาด้านนี้คงจะสูญหายไป สืบเนื่องมาจากลักษณะและสภาพโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แนวความคิด ค่านิยมของคนรุ่นใหม่ ๆ มีการปรับตัวไปตามยุคสมัย มีการพึ่งพาผลผลิตที่มาจากเทคโนโลยีกันมากขึ้น จึงทำให้งานช่างฝีมือด้านนี้ ค่อยๆ ลดคุณค่าประโยชน์ลงไป จึงได้ส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านงานช่างฝีมือดังกล่าว ให้แก่กลุ่มเยาวชน โดยเริ่มต้นจากระดับท้องถิ่น เพื่อให้เด็กและเยาวชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้และเข้าใจวิถีชีวิตของบรรพบุรุษที่สืบทอดภูมิปัญญาด้านงานช่างฝีมือต่อกันมา และเพื่อให้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านนี้ให้อยู่ต่อไป

การถ่ายทอดดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีบุคคลซึ่งมีความชำนาญด้านงานช่างฝีมือพื้นบ้าน และยังคงนำมาเป็นเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน ซึ่งก็คือ นางเอียด เชนัดพีซ และลูกสาวร่วมกันเป็นวิทยากร ในการถ่ายทอดการสานเสื่อและเครื่องใช้อื่นๆ ให้กับเด็กๆ และเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ โดยอาศัยกระบวนการสาธิต และให้ผู้เข้าเรียนรู้ฝึกปฏิบัติ ซึ่งจะอยู่ในการควบคุมดูแลของวิทยากรช่างฝีมือพื้นบ้าน จากการจัดโครงการดังกล่าวขึ้นนั้น ผลปรากฏว่า มีกลุ่มเด็กๆ และเยาวชนในท้องถิ่นที่มีความสนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก และมีแนวโน้มว่าจะมีการขยายไปสู่ท้องถิ่นอื่นๆ เพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ อนุรักษ์ ภูมิปัญญาด้านงานช่างฝีมือ การสานเสื่อเตยและเครื่องใช้ต่างๆ ในครัวเรือนจากใบเตยให้คงอยู่ต่อไป

12.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

สิ่งที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างตามนางเย็บ เข็นคพีช คือ ใจรักและมีความมี
อุตสาหะในการทำ ถึงแม้ว่าจะชราภาพแล้วก็ตาม

12.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

นางฟาเรยะ มาศโอสถ อายุ 45 ปี (บุตรสาว)

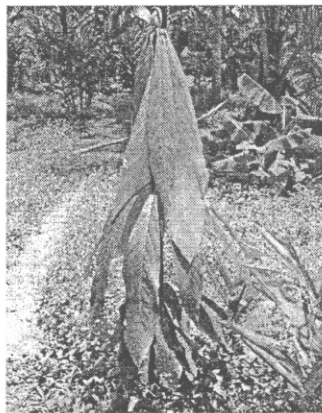
ภาพที่ 93 นางฟาเรยะ มาศโอสถ บุตรสาวผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทำเสื่อเตย

13. ภูมิปัญญาหมวกใบร่มข้าว

13.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องจักสาน

13.2 ข้อมูลทั่วไปของการทำหมวกใบร่มข้าว

“ต้นใบร่มข้าว” จัดเป็นไม้ยืนต้นเฉพาะถิ่น พบในบางจังหวัดของภาคใต้ เช่น
จังหวัดพังงา เป็นพันธุ์ไม้ที่เจริญเติบโตในป่าดิบร้อนชื้นบริเวณเชิงเขา หรือ หุบเขา ลักษณะคล้าย
ต้นหูกวาง ลำต้นใหญ่เนื้อแข็ง ขนาดลำต้นมีเส้นรอบวงประมาณ 12 นิ้ว ใบเป็นพวงหรือกระจุก
เรียวกคล้ายรูปหอก ใบติดกันกับกิ่งเป็นวงรอบ มีความยาวประมาณ 65-100 เซนติเมตร กว้าง
ประมาณ 14-30 เซนติเมตร ใบแห้งมีความทนทานต่อความชื้น มีความยืดหยุ่นไม่กรอบแห้ง
แตกหักง่าย เหมาะสำหรันำมาทำเป็นของใช้ เช่น หมวกใบร่มข้าว เป็นต้น

ภาพที่ 94 ต้นใบร่มข้าวที่นำใบมาใช้ทำหมวก

หมวกใบร่มข้าวเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน บ้านปากพู้ ตำบลกะปง อำเภอกะปง จังหวัดพังงา เกิดจากภูมิปัญญาด้านงานหัตถกรรมของบรรพบุรุษ ที่มีการนำทรัพยากรทางธรรมชาติ ผสมผสานกับแนวคิดในการประดิษฐ์ พัฒนา ปรับใช้ ให้เกิดเป็นชิ้นงานเพื่อตอบสนองความต้องการด้านการใช้สอย

รูปแบบของหมวกมีต้นกำเนิดมาจากหมวกของชาวจีนจากโพ้นทะเล ที่อพยพเข้ามาในจังหวัดพังงาเพื่อทำเหมืองแร่ โดยโครงสร้างของหมวกต้นแบบดั้งเดิมทำด้วยใบไม้ เมื่อชาวบ้านในท้องถิ่นจึงนิยมนำมาใช้บ้าง แต่เนื่องจากใบไม้ไม่มีความคงทน เมื่อโดนน้ำจะเปื่อยยุ่ยง่าย จึงได้มองหาวัสดุที่มีความคงทน และสามารถหาได้ในหมู่บ้านมาทดแทนใบไม้ ชาวบ้านจึงได้นำใบร่มข้าวมาเป็นวัสดุหลักในการทำหมวก และให้ชื่อว่าหมวกใบร่มข้าว โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้ป้องกันฝนและแสงแดดขณะทำสวน

ปัจจุบันนี้หมวกใบร่มข้าวยังคงได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก จนทำให้เกิดเป็นกลุ่มอาชีพในการผลิตหมวกชนิดนี้ขึ้น เพื่อไว้ใช้สอยเองและเพื่อจำหน่าย จนกลายเป็นสินค้าของฝากของที่ระลึก และสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ผลิตภัณฑ์หมวกใบร่มข้าวจึงกลายเป็นงานหัตถกรรมอีกหนึ่งชนิดที่ได้สร้างชื่อเสียง และบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาอันเกี่ยวเนื่องกับวิถีชาวบ้านในการดำรงชีพ และการนำทรัพยากรที่เป็นพืชพื้นถิ่นมาเป็นต้นทุนในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับหมู่บ้าน และจังหวัดพังงา

13.3 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำหมวกใบร่มข้าวกลุ่มจักสานหมวกใบร่มข้าวบ้านปากพู้

13.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มจักสานหมวกใบร่มข้าวบ้านปากพู้
ชื่อประธานกลุ่ม	นางบุญสม มีเกิด
ที่อยู่	ศาลาอเนกประสงค์บ้านปากพู้ หมู่ 3 ตำบลท่านา อำเภอกะปง จังหวัด พังงา รหัสไปรษณีย์ 82170 โทรศัพท์ 087-2812474, 087-2797746, 0857894264

ภาพที่ 95 นางจรรยา อัดลักษณ์ (ประธานกลุ่มไบรมข้าวในปัจจุบัน)

13.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

ชุมชนบ้านปากพู้ ตำบลเหมาะ อำเภอกะปง จังหวัดพังงา เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีหุบเขาล้อมรอบ มีลักษณะภูมิอากาศเป็นป่าร้อนชื้น เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐาน มากกว่า 100 ปี ในอดีตมีชาวจีนอพยพมาอาศัยทำเหมืองแร่เป็นจำนวนมาก เมื่อแร่หมดไปและราคาคงต่ำ ชาวบ้านก็หันมาประกอบอาชีพการเกษตร สภาพพื้นดินมีความชุ่มชื้นตลอดทั้งปี ฝนตกชุกตลอด 8 เดือน ส่วนอีก 4 เดือนตกเล็กน้อยเหมาะแก่การปลูกยางพารา ทำสวนผลไม้ สวนปาล์ม น้ำมัน ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ความสัมพันธ์ของผู้นับในแต่ละบ้านเป็นไปอย่างฉันท์มิตร เนื่องจากพื้นเพบรรพบุรุษเป็นคนจีน ชุมชนมีการรวมกลุ่มบริหารจัดการเพื่อสร้างผลประโยชน์ร่วมกันในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านทำผลิตภัณฑ์ต่างๆออกจำหน่ายเป็นอาชีพเสริม

เดิมชาวบ้านในชุมชนบ้านปากพู้ได้นำไบรมข้าว (เดิมเรียกว่า “ไบรมข้าว”) มาใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น ใช้รวบต้นข้าวในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว นำมาบุงหลังคา เนื่องจากคุณสมบัติของไบรมข้าวมีความคงทนต่อแดดและฝน และนำมาใช้ประกอบในพิธีกรรมของท้องถิ่น เช่น พิธีรับขวัญข้าว ก่อนทำการเก็บเกี่ยว เพื่อความเป็นสิริมงคล ทำให้ข้าวในท้องถิ่นเกิดความอุดมสมบูรณ์ ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข ต่อมาได้มีชาวจีนแผ่นดินใหญ่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อประกอบอาชีพการทำเหมืองแร่ดีบุก และได้แต่งงานกับหญิงพื้นถิ่นที่เป็นคนไทย ชาวจีนเหล่านั้นได้นำหมวกทรงเงินที่ทำจากใบไผ่ มาใส่ขณะทำเหมืองแร่ และได้ถ่ายทอดการทำหมวกให้กับภรรยาของตนเอง เมื่อชาวบ้านเห็นคนจีนนำหมวกรูปทรงดังกล่าวมาใช้ และเห็นว่ามีความเหมาะสม จึงได้ใช้ต่อกันมา แต่ด้วยใบไผ่ เมื่อนำมาใช้มานานๆ มัก ขาด และเปื่อยยุ่ยได้ง่าย ขาดความคงทน ชาวบ้านในรุ่นต่อมา จึงได้คิดคิดแปลงประยุกต์ ทดลองหาพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่น จากการนำพืชต่างๆมาปรับใช้ ปรากฏว่า ไบรมข้าว มีคุณสมบัติเหมาะสมมากที่สุด เพราะมีความคงทน เพราะเมื่อโดนน้ำแล้วไม่เปื่อย ไม่ขาดยุ่ยง่าย เหมือนอย่างใบไผ่ การทำหมวกไบรมข้าวได้กลายเป็น

ภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่มีการเรียนรู้ประยุกต์ดัดแปลง สืบทอดต่อๆ กันมา นับร้อยปี ความนิยมใช้หมวกใบร่มข้าวเริ่มแพร่หลายเรื่อยมา ต่อมาความนิยมในการใช้หมวกใบร่มข้าวเริ่มลดลง อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม มีความเจริญมากขึ้น เกิดค่านิยมใหม่ๆ ตามยุคสมัย ทำให้ทัศนคติ และความนิยมในตัวบุคคลของทุกกลุ่มสังคม ทั้งในระดับท้องถิ่น ชนบท ไปตลอดจนถึงสังคมเมือง เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญและความทันสมัยมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งใน พ.ศ.2528 รัฐบาลได้เล็งเห็นคุณค่าในการนำภูมิปัญญาที่เกิดจากการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ จึงได้มีการส่งเสริมและพัฒนาให้หมวกใบร่มข้าวเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ที่สามารถสร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชน ในขณะที่ผลิตภัณฑ์หมวกใบร่มข้าวกำลังได้รับความนิยม แต่พบว่าใบร่มข้าวที่นำมาใช้ในการผลิตนั้นกลับลดน้อยลง เนื่องจากกลุ่มคนที่ไม่เห็นความสำคัญของต้นใบร่มข้าว มักจะทำลายต้นใบร่มข้าวเพื่อเปลี่ยนแปลงพื้นที่ มาใช้ในการทำประโยชน์ทำกิน จะมีต้นใบร่มข้าวเหลือเฉพาะในพื้นที่ของผู้ที่ผลิตหมวกใบร่มข้าวเท่านั้น แต่ก็มีไม่มากนัก ทั้งนี้ต้นใบร่มข้าว 1 ต้นมีใบจำนวนมาก ใน 1 ปี สามารถนำมาทำหมวกได้หลายใบ นอกจากต้นใบร่มข้าวจะถูกทำลายไปมากแล้ว ยังเป็นต้นไม้ที่ขยายพันธุ์ยาก และสามารถนำไปมาใช้ประโยชน์ได้ต้องมีอายุ 7-10 ปี ปัจจุบันนี้ได้มีโครงการส่งเสริมให้มีการปลูกต้นใบร่มข้าวขึ้นในลักษณะแปลงสาธิต โดยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกะปงพิทยาคม อำเภอกะปง จังหวัดพังงา ซึ่งได้ทำโครงการวิจัย สืบสวนเกี่ยวกับต้นใบร่มข้าว ที่ถือเป็นพืชประจำถิ่นของอำเภอกะปง ในลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มกับเด็กนักเรียนในโรงเรียนดังกล่าว และมีการส่งเสริมให้อนุรักษ์เพื่อการนำใบร่มข้าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาการทำหมวกใบร่มข้าวของสมาชิกกลุ่มหมวกใบร่มข้าวบ้านปากพู่ แต่ละคนได้รับการฝึกและถ่ายทอดวิธีการทำมาจากแม่หรือคนในครอบครัว สมาชิกแต่ละคนจะใช้วิธีการสังเกตในขณะที่ฝึกทำ นอกจากนี้ กลุ่มได้เชิญคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน เข้ามาฝึกเพิ่มเติมให้กับสมาชิกกลุ่มโดยใช้เวลา 60 ชั่วโมง ให้สำหรับคนที่ยังไม่มีพื้นฐาน โดยแบ่งการสอนออกเป็น 2 รุ่น โดยในรุ่นแรกนั้นมีจำนวนคนเข้าฝึกเพียง 7 คน เท่านั้น จึงทำให้เกิดโครงการฝึกในรุ่นที่สองขึ้น เมื่อสมาชิกกลุ่มเริ่มทำเป็นแล้ว จึงได้เข้ารับการฝึกอบรม ศึกษาดูงานเพิ่มเติมอีก เพื่อเป็นการปูแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น จุดเด่นของผลิตภัณฑ์ คือ มีความทนทาน มีความประณีตและสวยงาม

กลุ่มจักสานหมวกใบร่มข้าว เป็นกลุ่มที่ทำขึ้นมาเพื่อเป็นอาชีพเสริม นอกเหนือจากการทำนา ทำสวน ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2524 ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกรมพัฒนาชุมชนเป็นเงิน 25,000 บาท ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิก 190 กว่าคน มีลักษณะการดำเนินงาน โดยมีประธานกลุ่มเป็นผู้นำ โดยอยู่ในวาระ 2 ปี ซึ่งประธานคนปัจจุบัน คือ นางบุญสม มีเกิด เป็น

ผู้ดูแล บริหารจัดการกลุ่ม เช่น ด้านการตลาด บัญชี การเงิน และการจัดกิจกรรมภายในชุมชน และภายนอกชุมชน

ลักษณะการดำเนินงานภายใต้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มจักสานหมวกใบร่มข้าว” ดังกล่าว ได้มีผลิตภัณฑ์และกิจกรรมที่ทำขึ้นมาจาก 5 กลุ่มย่อย ได้แก่ หมวกใบร่มข้าว เครื่องจักสาน บาติก กลองยาว และกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งในแต่ละกลุ่มย่อยจะมีหัวหน้ากลุ่ม และมีสมาชิกจำนวน 9-12 คน

ประธานกลุ่มจักสานหมวกใบร่มข้าว เป็นบุคคลที่สมาชิกกลุ่มให้ความเคารพนับถือ เพราะเป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ โปร่งใส เพราะต้องเป็นคนดูแลด้านการขายและการเงินจึงจำเป็นต้องจัดวางระบบและกฎระเบียบของกลุ่มเพื่อให้ ทั้งประธานและสมาชิกได้ปฏิบัติตาม โดยจะกำหนดให้ทุกวันที่ 20 ของเดือนเป็นวันประชุมกลุ่ม เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่ม และผลจากการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมา ทั้งสมาชิกและประธานกลุ่มได้ดำเนินงานตามกฎระเบียบดังกล่าวจนทำให้กลุ่มเกิดความเข้มแข็ง และสามารถขยายตลาดให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไป ตลอดจนมีการก่อตั้งให้กลุ่มเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นถิ่นให้แก่กลุ่มนักเรียน นักศึกษา และบุคคลทั่วไป

สมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะทำการผลิตอยู่ที่บ้านของตนเอง เมื่อเสร็จแล้วจะนำมาขายส่งให้กับกลุ่ม กลุ่มจะเป็นฝ่ายรับซื้อไปขาย ขายได้เท่าไร จึงนำมาปันผล หรือสมาชิกอาจนำออกขายด้วยตนเอง โดยที่ไม่ต้องผ่านกลุ่ม ซึ่งได้ราคาที่สูงกว่าราคาส่ง แต่โดยความรับผิดชอบและความมีจิตสำนึกต่อกลุ่ม สมาชิกกลุ่มทุกคนต่างแบ่งผลิตภัณฑ์มาขายให้กับกลุ่มอยู่เสมอและสลับกับการขายด้วยตนเอง ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยให้กลุ่มได้มีรายได้ และสามารถดำรงอยู่เพื่อเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมอาชีพต่อไป

หลักสำคัญที่ใช้ในการดำเนินงาน คือ ความสามัคคี ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง และส่วนรวม การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและคิดแก้ปัญหา รู้คุณค่าของการนำทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นมาใช้ สำหรับรายได้ที่ได้รับ เฉลี่ยเดือนละ 3,000 – 8,000 บาท ต่อคน (หากนำหมวกมาขายส่งให้กับกลุ่มจะได้ราคาใบละ 100 บาท แต่หากทำและขายเองที่บ้าน จะขายได้ในราคาใบละ 120 บาท)

13.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำหมวกใบร่มข้าว

วัตถุดิบในการทำหมวกใบร่มข้าว

- (1) ใบร่มข้าว
- (2) ไม้ไผ่เหมียง (ชาวบ้านเรียก “ดอกไม้เหมียง”)
- (3) ไม้ไผ่ตะ

(4) หวายหอม

วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้

- (1) มีดคัดเตอร์
- (2) กรรไกร
- (3) ที่เหลาไม้ไผ่ (กระป๋องนำมาเจาะรู ตามขนาดต่างๆ)
- (4) ขวดฉีดน้ำ
- (5) เบ้าโฟมต้นแบบ (สำหรับวัดขนาดและขึ้นโครงหมวก)
- (6) เชือกหวาย

วิธีการทำหมวกใบร่มข้าว

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมวัตถุดิบ

(1) เตรียมใบร่มข้าว

การเลือกใบร่มข้าวที่มีความเหมาะสมสำหรับนำมาทำหมวก กล่าวคือ ต้องเลือก “ใบเพหลาบ” ซึ่งหมายถึง ลักษณะใบกิ่งอ่อนกิ่งแก่ หากเป็นช่วงหน้าแล้ง ชาวบ้านมักจะเตรียมใบร่มข้าว และไม้ไผ่ไว้ใช้ตลอดปี โดยการนำใบร่มข้าวมาแช่น้ำแล้ว ลอกบริเวณก้านด้านหลังของใบออก นำไปผึ่งแดด เป็นเวลา 3- 4 วัน ใช้วิธีโปรยตากไว้ หรืออาจร้อยด้วยเชือกหวาย หรือลวด เป็นพวง และพลิกด้านสลับกันวันละด้าน การตากใบร่มข้าวในช่วงเวลาดังกล่าวจะทำให้ใบร่มข้าวแห้ง และสามารถเก็บไว้ใช้ในหน้าฝนได้ จากนั้นนำมาคัดแยกตามขนาด ทั้งหมดมี 7 ขนาด โดยเก็บใบร่มข้าวที่แห้งและแยกแล้วไว้ในถุงพลาสติก

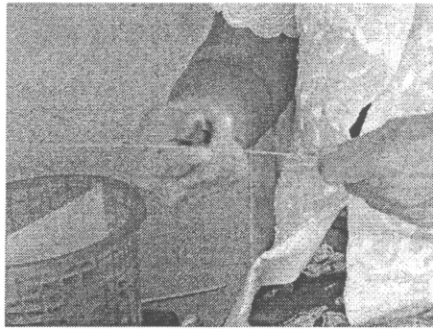
(2) เตรียมหวาย

หวายที่นิยมนำมาเป็นส่วนประกอบของหมวกใบร่มข้าว คือ หวายหอม เนื้ออ่อนนุ่ม หาได้ในป่าใกล้หมู่บ้าน มีกลิ่นหอม ขนาดเส้นรอบวงประมาณ 1 เซนติเมตร โดยการนำหวายหอมมาตัดเป็นท่อนให้มีความยาว 20 – 30 เซนติเมตร ผ่าเป็น 4 ซีก นำไปตากแดดให้แห้งจนเปลี่ยนเป็นสีแดงอมเหลืองเงางาม จากนั้นรวบรวมแล้วทำเป็นมัดไว้ และคัดแยกตามขนาดที่จะให้ทำหมวกขนาดต่างๆ ที่ต้องการซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ขนาด คือ ใหญ่ กลาง เล็ก (เก็บไว้สำหรับทำในหน้าฝน)

(3) เตรียมไม้ไผ่

ไม้ไผ่ที่นิยมนำมาสานเป็นโครงสร้างของหมวกมีอยู่ 2 ชนิด คือ ไม้ไผ่เหมียง สำหรับสานเป็นโครงหมวก และไม้ไผ่ชะ สำหรับทำเป็นขอบวงกลมของโครงหมวก ไผ่ทั้ง 2 ชนิดนี้ ขึ้นอยู่ทั่วไปในท้องถิ่น ลักษณะของไม้ไผ่เหมียง เป็นไม้ไผ่ลำโต เส้นรอบวงขนาด 4-6 นิ้ว เนื้อไม้หนา 1 เซนติเมตร แต่ละข้อจะมีความยาวประมาณ 5-6 เมตร คุณสมบัติของไม้ไผ่ชนิดนี้

เหมาะสมในการนำมาทำเป็นโครงสร้างหมวก เพราะเมื่อนำมาจักตอกแล้วไม่ติดข้อ เมื่อได้ไม้ไผ่มาแล้ว นำมาตัดให้ได้ขนาดตามที่ต้องการ ใช้มีด จักตอก และใช้คัตเตอร์เหลา ให้มีผิวเรียบ ส่วนกลางนูนเล็กน้อย หรือที่ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “อกไก่” ให้ได้ขนาดของหมวกที่ต้องการจะทำ จากนั้นจึงนำไปสอดในกระป๋องโลหะที่เจาะรูเรียบร้อยแล้ว แล้วดึงออกเพื่อเป็นการเหลา ให้ไม้ไผ่มีขนาดและผิวเรียบตามที่ต้องการ จากนั้นนำไปตากแดด เมื่อแห้งแล้วนำมาคัดแยกตามขนาด เช่นเดียวกับหวาย ห่อด้วยผ้าหรือพลาสติก ซึ่งพร้อมที่จะนำไปทำเป็นโครงสร้างของหมวกต่อไป (วัตถุดิบต่างๆเหล่านี้ เมื่อเตรียมไว้แล้วสามารถเก็บไว้ใช้ได้เป็นปี)

ภาพที่ 96 สาธิตการเหลาไม้ไผ่เหมียียง

ขั้นตอนที่ 2 การประกอบหมวกใบร่มข้าว

(1) นำไม้ไผ่ที่เตรียมไว้มาขึ้นเป็นโครงสร้างของหมวก เป็น 2 ชุด ไม้สำหรับประกบซ้อนกัน โดยจะมีเบ้าโฟมทรงกรวยคว่ำสำหรับวัดขนาดของหมวก 3 ขนาด และขึ้นโครงสร้างโดยการสานเป็นลวดลาย ซึ่งลายที่นิยมสานกันมากที่สุด คือ ลายตานกเป็ด (นกแขกเต้า) ลายตะขาบ ลายคดกริช ลายหนึ่ง และลายสอง ระหว่างการสานจะมีการฉีดหรือพรมน้ำลงบนไม้ไผ่ เพื่อให้เกิดความอ่อนตัว และสานได้ง่ายขึ้น เมื่อสานโครงสร้างหมวกเรียบร้อยแล้วให้ทำการเน้นจัดเก็บขอบของหมวกให้เรียบร้อย

ภาพที่ 97 สาธิตการสานโครงหมวก

(2) พลิกหมวกให้หงายขึ้น นำใบร่มข้าวที่เตรียมไว้ มาตัดบริเวณส่วนปลายและขอบใบ แล้วนำลงไปวางปิดไว้บริเวณส่วนกลางของหมวก จากนั้นจึงนำใบร่มข้าวทั้งใบลูบนำ เพื่อให้เกิดความอ่อนตัว วางทับสลับ หน้า หลังลงไปรอบๆแนวหมวกทีละชั้น จนครบ 2 รอบ

(3) เมื่อนำใบร่มข้าวมาวางเรียงสลับกันจนเต็มแล้ว นำโครงสร้างของหมวกที่สานด้วยไม้ไผ่ส่วนที่ 2 วางซ้อนทับอีกครั้ง การเก็บริมส่วนที่เหลือของใบร่มข้าวให้เรียบร้อย จากนั้นนำใบร่มข้าวมาพับให้เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า (หมอนทำโทง) ขนาดความยาวประมาณ 1.5-2 นิ้ว ตามขนาดของหมวก นำไปอุดบริเวณศูนย์กลางของยอดหมวกแล้วร้อยยึดติดกับบริเวณหัวจอม (ยอดแหลม) ของหมวก โดยร้อยเป็นลายตะขาง

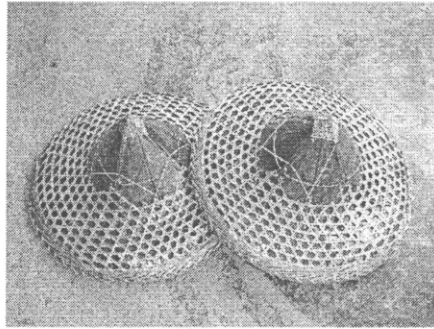
ภาพที่ 98 สาธิตการวางใบร่มข้าวเรียงซ้อนกันบนโครงหมวก

(4) นำไม้ไผ่ (ไผ่ชะ) ที่มีความแข็งกว่าไม้ไผ่เหมียง มาตัดให้เป็นทรงกลมตามขนาดของหมวกเพื่อทำเป็นขอบ แล้วใช้หวายหอมผูกให้แน่น และร้อยไปรอบๆ ขอบ รอบแรก ร้อยแบบตาเว้นตา (ช่องเว้นช่อง) จากนั้นรอบสอง ให้ร้อยตาเว้นตา (ช่องเว้นช่อง) สับระหว่างลงในช่องที่เว้นไว้ในรอบแรก จนครบรอบ ส่วนที่เหลือนำมาบิดเกลียวทำเป็นห่วงเล็กๆไว้สำหรับแขวน

(5) นำใบร่มข้าวมาตัดตกแต่งและปิดทับรอบนอกบริเวณศูนย์กลางยอดหมวก ให้เรียบร้อย ใช้หวายร้อยโยงกับส่วนจอม (ยอดหมวก)

(6) นำไปปลนไฟเพื่อกำจัดส่วนที่เป็นขน หรือเส้นใยจากไม้ไผ่ออก ขั้นตอนนี้เป็นเทคนิคที่เพิ่งนำมาประยุกต์ใช้ในภายหลัง จากนั้นนำมาทาคั่ววานิช (น้ำยาเคลือบเงา) และนำไปตากแดด จึงได้หมวกใบร่มข้าวที่เสร็จเรียบร้อยพร้อมจำหน่าย ในช่วงแรกของการทำหมวกใบร่มข้าวเพื่อจำหน่ายนั้น โดยวิธีการดั้งเดิมของชาวบ้านไม่มีการทาน้ำมันวานิช หรือลงแล็กเกอร์ ชาวบ้านก็จะขายหมวกในราคาใบละ 7 บาท และค่อยปรับราคาขึ้นเป็น 15 บาท 20 บาท 25 บาท จนราคาปรับสูงขึ้นเป็น 35 บาท เมื่อราคาของหมวกใบร่มข้าวสูงขึ้นทำให้ชาวบ้านคนอื่นๆเริ่มที่จะยึด

การทำหมวกใบร่มข้าวเป็นอาชีพเสริมกันมากขึ้น และได้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหมวกใบร่มข้าว ปริมาณการผลิตหมวกใบร่มข้าวอยู่ที่ประมาณ 200ใบ / เดือน และนำไปวางจำหน่ายในตลาดภายในจังหวัด ส่งขายยังกลุ่มจังหวัดที่มีการท่องเที่ยว และงานแสดงสินค้าต่างๆ หมวกใบร่มข้าวที่ผลิตขึ้นนอกจากจะนำไปใช้สวมใส่ในชีวิตประจำวันแล้ว ยังสามารถนำไปตกแต่งบ้าน เป็นของที่ระลึก ของประดับ หรือนำมาประยุกต์ดัดแปลงเป็นโคมไฟไฟได้อีกด้วย

ภาพที่ 99 หมวกใบร่มข้าวที่พร้อมใช้งาน

13.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ทางกลุ่มได้ใช้วิธีการสาธิตภูมิปัญญาการทำหมวกใบร่มข้าว และเป็นวิทยากร แนะนำ กระบวนการผลิต และออกร้านแสดงสินค้าประกอบการสาธิต ตามงานต่างๆ ให้กับกลุ่มคนที่มีความสนใจ ตลอดจนถ่ายทอดการเรียนรู้ผ่านสื่อโทรทัศน์ ตามช่องและรายการต่างๆ เช่น ช่อง 3 และช่อง 7 ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำหมวกใบร่มข้าวให้กับกลุ่มนักเรียนโรงเรียนกะปงพิทยาคม อำเภอกะปง จังหวัดพังงา ในลักษณะการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกัน ทางกลุ่มถ่ายทอดวิธีการทำหมวกใบร่มข้าวให้กับกลุ่มเด็กนักเรียนในโรงเรียนดังกล่าว ส่วนทางโรงเรียนได้มีการจัดทำโครงการสำรวจและอนุรักษ์พืชพื้นถิ่น (ต้นใบร่มข้าว) ร่วมกับชาวบ้านในลักษณะบูรณาการร่วมกันทั้งกระบวนการผลิตอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้มีความสอดคล้องกับการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างรู้คุณค่าและก่อให้เกิดความยั่งยืน

13.3.5 คุณธรรมจริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของกลุ่มนี้ คือ ความขยันต่อหน้าที่การทำงาน ความอดทน เพราะการทำหมวกใบร่มข้าวจัดเป็นงานฝีมือที่ต้องใช้ความประณีต อีกทั้งมีสามัญญ์สำนึกและการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นพืชพื้นถิ่น (ใบร่มข้าว) ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต อาศัยภูมิปัญญาการผลิตแบบพื้นบ้าน ที่สืบทอดต่อกันมานับร้อยปี จนสร้างเอกลักษณ์ของชุมชนให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ตลอดจนลักษณะพื้นฐานทางสังคม ระบบวิถีการดำรงชีวิตของคนในกลุ่มและชุมชน ที่อยู่บนพื้นฐานของการมีความรับผิดชอบ

รักและหวงแหน ทรัพยากร และภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกกลุ่ม ชุมชน สถานการศึกษา และหน่วยงานราชการต่างๆ ในการส่งเสริมเรียนรู้ และอนุรักษ์ทรัพยากร และภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน

13.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด/สืบทอด

กลุ่มบุคคลที่เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทำหมวกใบร่มข้าว ส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานของสมาชิกภายในกลุ่ม เนื่องจากมีการสัมผัสกับวิถีชีวิตของผู้เป็นแม่ ป้า น้า อา ที่ทำหมวกใบร่มข้าวอยู่เป็นประจำ

สำหรับกลุ่มบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ในการทำหมวกใบร่มข้าว ได้แก่ นักเรียนในโรงเรียนกะปงพิทยาศาสตร์ อำเภอกะปง จังหวัดพังงา ซึ่งปัจจุบันมีการบรรจุเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนรุ่นใหม่ได้มีโอกาสเรียนรู้และสัมผัสกับภูมิปัญญาของท้องถิ่น ทำให้นักเรียนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์พืชใบร่มข้าวมากขึ้น มีการร่วมกันปลูกทดแทน เป็นการเริ่มต้นแห่งการเรียนรู้ธรรมชาติของพันธุ์ไม้ในท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คิดหาทางปรับปรุงและพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งนำไปสู่การรักษาภูมิปัญญาการทำหมวกใบร่มข้าวให้อยู่คู่กับท้องถิ่นต่อไป

นอกจากนี้ กลุ่มยังมีโอกาสถ่ายทอดความรู้ให้แก่แก่นักเรียนนักศึกษาจากที่อื่นที่สนใจเข้ามาศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏราชบุรีธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต เป็นต้น

13.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) พ.ศ. 2547 ได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับ 2 ดาว ของอำเภอกะปง จังหวัดพังงา

(2) พ.ศ. 2549 ได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับ 3 ดาว ของอำเภอกะปง จังหวัดพังงา

14. ภูมิปัญญาลอบปลาหมึก

14.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องจักสาน

14.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำลอบปลาหมึก

ลอบปลาหมึกเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่มีความจำเป็นของชาวประมงพื้นบ้านหรือชาวประมงขนาดเล็ก ซึ่งใช้แรงงานจากสมาชิกในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ เป็นเครื่องมือที่สามารถผลิตขึ้นเองโดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เนื่องจากผลิตง่าย มีวิธีการไม่ซับซ้อน การจับปลาหมึกด้วยลอบ ชาวประมงพื้นบ้านจะใช้วิธีสังเกตแนวปลาหมึกโดยใช้คันไม้บนฝั่งเป็นแนวในการสังเกต และใช้การสังเกตคลื่นลม โดยเฉพาะในช่วงเดือน 9 (ประมาณเดือนสิงหาคม) เป็นช่วงที่

ออกทะเลจับปลาหมึกไม่ได้เพราะการไหลเวียนของน้ำไม่ดี การจับปลาหมึกต้องทำในช่วงที่น้ำไหลสะดวก หากการไหลเวียนของน้ำดีประกอกับน้ำมีความลึกมากเท่าใด ปลาหมึกจะยิ่งชุมมากขึ้นเท่านั้น ทำให้สามารถจับปลาหมึกได้มาก เหตุที่ชาวประมงพื้นบ้านนิยมใช้ คือ เขื่อปลอม ซึ่งเป็นไข่ปลาหมึก ซึ่งจะเป็นตัวล่อให้ปลาหมึกและปลาว่ายเข้ามาในลอบ ซึ่งใช้ทางมะพร้าวหรือใบไม้ติดไว้รอบๆ ของลอบ เพื่อให้กลมกลืนกับธรรมชาติ (นางถนอมศรี ภู่สกุล สัมภาษณ์วันที่ 9 พฤศจิกายน 2551)

14.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำลอบปลาหมึกของนางถนอมศรี ภู่สกุล

14.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ- สกุล นางถนอมศรี ภู่สกุล อายุ 66 ปี

อาชีพ ทำลอบปลาหมึก

ที่อยู่ 76/77 หมู่ 3 ตำบลกำพวน กิ่งอำเภอสุขสำราญ

จังหวัดระนอง 85120 โทรศัพท์ 087-263-6057

ภาพที่ 100 นางถนอมศรี ภู่สกุล

14.3.2 ประวัติการเรียนรู้การดำเนินการ

ด้วยลักษณะสภาพพื้นที่ของหมู่ที่ 7 ตำบลกำพวน กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนองตั้งอยู่ใกล้ทะเล ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้ทะเลจึงประกอบอาชีพประมง เช่น หาปลา หาปลาหมึก และทำโป๊ะดักปลา เช่นเดียวกับนางถนอมศรี ภู่สกุล ซึ่งมีความชำนาญในการทำลอบปลาหมึก เดิมนางถนอมศรี เป็นชาวตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในชุมชนบ้านกำพวนเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี โดยเริ่มต้นจากการเป็นลูกจ้างเจ้าของเรือประมงที่ชื่อว่า บังสุไคมาน (ปัจจุบันเสียชีวิต) ซึ่งเป็นผู้ที่นำรูปแบบลอบปลาหมึกจากจังหวัดชุมพร มาใช้เป็นตัวอย่างในการทำลอบปลาหมึก ต่อมานางถนอมศรีได้แยกตัวออกมาเพื่อประกอบเป็นอาชีพด้วยตนเอง โดยการนำรูปแบบลอบปลาหมึกที่เคยทำเมื่อครั้งที่เป็นลูกจ้างมาเป็นต้นแบบในการผลิต โดยหาซื้อวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการทำลอบปลาหมึกจนเกิดความชำนาญ และสามารถทำลอบปลาหมึกขาย

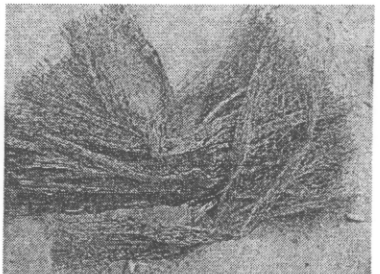
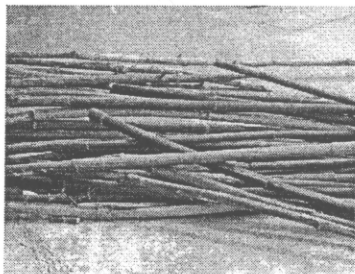
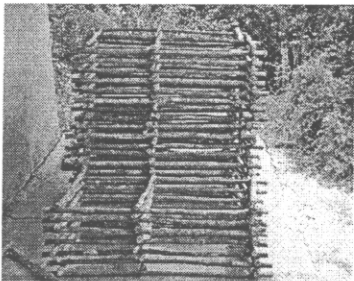
ตลอดจนมีการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มคนในชุมชนเพื่อการจัดหาวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ มาขายให้กับนางถนอมศรี เช่น ไม้ทำโครงเป็นต้น ซึ่งเป็นการกระจายรายได้ให้แก่เพื่อนสมาชิกในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะการดำเนินงานในปัจจุบันเป็นการดำเนินงานโดยมีสมาชิกในครอบครัวและสมาชิกกลุ่มช่างเป็นกำลังสำคัญ และยังได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานราชการและภาคเอกชน ได้แก่ ธนาคารโลก มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย เพื่อช่วยในการดำเนินงาน ปัจจุบันสามารถผลิตได้เฉลี่ยวันละ 30 ชิ้น (จำหน่ายในราคาชิ้นละ 110 บาท) แต่มีลูกค้าสั่งทำจำนวนมาก และยังไม่สามารถผลิตให้ทันกับความต้องการของลูกค้า ซึ่งมีทั้งลูกค้าในพื้นที่และต่างจังหวัด อัตราการผลิตโดยเฉลี่ยวันละ 30 ชิ้น และจำหน่ายในราคาชิ้นละ 110 บาท

14.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำลอบปลาหมึก

วัตถุดิบ วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ (สามารถหาซื้อได้ในท้องถิ่น)

- (1) ไม้มังเคล (บังเคล)
- (2) หวายแดง หรือหวายกำพวน
- (3) เชือกเอ็นสำหรับร้อยอวน (ด้ายเก่า トラสองสอง)
- (4) ฝ่อน
- (5) เลื่อย
- (6) มีด
- (7) กรรไกร
- (8) มีดพร้า
- (9) ตะปู
- (10) อวน
- (11) ชุน

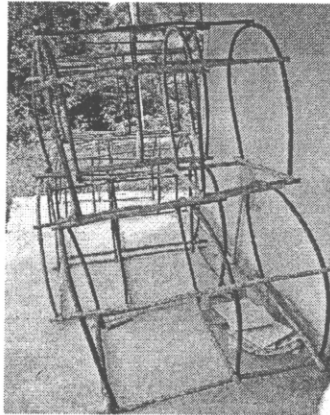

ภาพที่ 101 ไม้มังเคล หวาย และอวนวัสดุหลักที่ใช้ในการทำลอบปลาหมึก

วิธีการทำลอบปลาหมึก

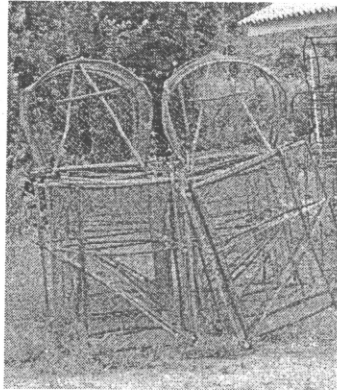
(1) ตัดไม้บังเคลเป็นท่อนๆ ขนาด 3 ฟุต จำนวน 5 ท่อน และขนาด 2 ฟุต จำนวน 4 ท่อน

(2) นำไม้บังเคลขนาด 3 ฟุต 2 ท่อน และขนาด 2 ฟุต จำนวน 3 ท่อนมาประกอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเพื่อเป็นฐานในการทำลอบปลาหมึก จากนั้นใช้หวาย 3 เส้น ทำเป็นโครงหลังคา โดยมัดให้โค้งงอเป็นรูปครึ่งวงกลม ยึดติดกับฐานดังกล่าวด้วยตะปูให้แน่น หลังจากนั้นใช้ไม้บังเคลขนาด 3 ฟุตที่เหลืออีก 3 ท่อน มาดกทับบนหวายในแนวขวาง โดยให้สมดุลทั้งซ้ายและขวา แล้วเลื่อยไม้ส่วนที่เกินออก

ภาพที่ 102 โครงลอบปลาหมึกที่พร้อมฐาน

(3) นำอวนมาติดกับลอบปลาหมึก แล้วใช้ขุนร้อยเชือกเพื่อยึดอวนให้ติดกับโครง โดยเริ่มทำจากการร้อยอวนที่ฐาน หลังคา และด้านข้างตามลำดับ

ภาพที่ 103 ลอบปลาหมึกที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว

14.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

นางถนอม ภู่สกุล ใช้วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ร่วมงานซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัว ด้วยให้เริ่มจากการเป็นผู้ช่วยและทำให้ดูเป็นตัวอย่าง จากนั้นให้ทำตาม จนสามารถทำได้และเกิดความชำนาญ จนสามารถทำเป็นอาชีพที่สามารถเลี้ยงตนเองได้

นอกจากจะถ่ายทอดการทำลอบปลาทูหมึกให้กับสมาชิกในครอบครัวแล้ว นาง
ถนอมยังได้มีการถ่ายทอดวิธีการทำลอบปลาทูหมึกให้กับกลุ่มเยาวชน ที่มีความสนใจเข้าร่วม
โครงการฝึกการทำลอบปลาทูหมึก โดยมีสภาวัฒนธรรมจังหวัดระนอง เป็นผู้ริเริ่ม เพราะเห็นว่า การ
ทำลอบปลาทูหมึก คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวประมง ที่คิดค้นประดิษฐ์เครื่องมือเพื่อใช้
ในการเลี้ยงชีพ และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ชาวประมง และผู้ที่ทำลอบปลาทูหมึก เพื่อให้เกิด
ความยั่งยืน และให้เยาวชนในท้องถิ่นได้เข้าใจและเรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สืบทอดต่อกัน
มา จึงได้ดำเนินการโครงการดังกล่าว โดยมีนางถนอมศรี ภูสกุล ผู้ที่มีความชำนาญในการทำ
ลอบปลาทูหมึก เป็นวิทยากรหลัก ในการถ่ายทอดวิธีการทำให้กับกลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ
จำนวน 60 คน โดยใช้วิธีการลงมือฝึกปฏิบัติ ภายใต้การให้คำแนะนำจากวิทยากร

14.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

การทำลอบปลาทูหมึกของนางถนอมศรี ภูสกุล นอกจากจะทำเป็นอาชีพที่หาเลี้ยง
ครอบครัวแล้ว ยังได้กระจายรายได้ไปสู่เพื่อนสมาชิกในชุมชน ในการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการทำ
ลอบปลาทูหมึกมาขายให้ยังนางถนอมศรี ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายอาชีพให้เกิดขึ้นในชุมชนใน
ลักษณะของการพึ่งพา แลกเปลี่ยนทรัพยากรและความต้องการระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน และ
ชุมชนใกล้เคียง ลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายดังกล่าว ส่งผลให้สภาพวิถีชีวิตความอยู่
ของครอบครัวนางถนอมศรี ภูสกุล และสมาชิกในชุมชนสามารถยืนหยัดอยู่ได้ ท่ามกลางภาวะ
เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง

14.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

บุคคลที่จะเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาในการทำลอบปลาทูหมึก ประกอบด้วย
สมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้าน ที่มีการรวมตัว จนกลายเป็นกลุ่มข้างขึ้น ได้แก่

- (1) นางพรรณี แซ่ตั้ง
- (2) นางสุริยา ภูสกุล
- (3) นางไพลิน ชันดิยะ
- (4) นางพิมพ์ไอล ออจหาญ
- (5) นางสุนิสา พรมเจริญ
- (6) นางรัชดา นุพรสำเภารเงิน
- (7) นางกะนึ่ง เศษจินดา

นอกจากนี้ นางถนอมศรี ภูสกุล ยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำลอบ
ปลาทูหมึกให้แก่กลุ่มเยาวชน นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจ

14.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

การทำลอบปลานามักเป็นอาชีพที่ทำขึ้นเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว จึงยังไม่มีการจัดประกวด

15. ภูมิปัญญาผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ

15.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องถักทอ

15.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ

ผ้ามัดย้อม หมายถึง การนำผ้ามามัดหรือพับให้เกิดลวดลายต่างๆ สามารถมัดกับผ้าผืนทอสำเร็จ เสื้อ กางเกง หรือผ้าอื่นๆ ได้ตามต้องการ ลักษณะผ้ามัดย้อมเลียนแบบมาจาก การมัดหมี่ การมัดจะใช้วัสดุที่มีความทนทานมามัดด้วยเชือกฟาง เชือกกล้วย หรือหนังยาง และใช้แผ่นไม้ ก้อนหิน เพื่อกันสีซึมผ่านเข้าไปในบริเวณรอยมัด แล้วจึงนำไปย้อมด้วย สีจากวัสดุธรรมชาติ สีที่ได้จากธรรมชาติ คือ ความรู้ดั้งเดิมที่มีการสืบทอดมาจากปู่ตายาย ซึ่งแหล่งวัตถุดิบธรรมชาติ สามารถหาได้จากต้นไม้ ที่ให้สีสันทนสวยงาม และหาได้ไม่ยาก เช่น

1. เปลือกต้นเพกา	ให้ สีเขียว
2. เปลือกสมอ	ให้ สีดำ, สีเขียว
3. เปลือกกรรพี้	ให้ สีดำ
4. เปลือกเพกากับแก่นขนุน	ให้ สีกาเกี แกมสีเขียว
5. ไม้โกงกาง	ให้ สีนํ้าตาลแก่,ดำ
6. ลูกมะเกลือ	ให้ สี ดำ
7. ต้นมหากาฬและต้นฝาง	ให้ สีชมพู
8. แก่นขนุน	ให้ สีเหลือง
9. แก่นแกแล	ให้ สีเหลือง
10. ใบหูควาง	ให้ สีเหลืองอมเขียว
11. ใบมังคุด	ให้ สีส้มกับชมพู
12. ฝักสะตอ	ให้ สีเทา
13. คราม	ให้ สีนํ้าเงิน

ปัจจุบันเกิดกระแสการใช้สีจากธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยมาก (<http://udelec.i8.com/panvade1.htm>) ทำให้การทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติจึงเป็นที่นิยมมาก โดยเฉพาะกลุ่มคนที่รักสุขภาพและรักธรรมชาติ

ในการทำผ้ามัดย้อมมีหลักสำคัญในการทำโดยแบ่งออกได้เป็น 3 วิธีการดังนี้ คือ

วิธีที่ 1 การมัดแล้วพับ เป็นการพับผ้าให้เป็นรูปต่างๆ แล้วมัดด้วยยางหรือเชือก ผลที่ได้คือ ได้ลวดลายที่มีลักษณะด้านซ้ายและขวามีความใกล้เคียงกัน แต่จะมีสีอ่อนด้านหนึ่งและสีเข้มอีกด้านหนึ่ง เพราะหากด้านใดโดนพับไว้ สีก็จะซึมเข้าไปได้น้อย ซึ่งหมายถึงบริเวณนั้นก็จะมีสีจางๆ

วิธีที่ 2 การขยำแล้วมัด เป็นการขยำผ้าอย่างไม่ตั้งใจ แล้วมัดด้วยยางหรือเชือก ลวดลายที่ได้จะเป็นลวดลายอิสระ หรือเรียกว่า “ลายสวยแบบบังเอิญ” การขยำผ้าแต่ละครั้งไม่สามารถควบคุมการทับซ้อนของผ้าได้ ดังนั้นลายที่ได้จึงเกิดจากความบังเอิญจริงๆ

วิธีที่ 3 การห่อแล้วมัด เป็นการใช้ผ้าห่อวัตถุต่างๆ ไว้ แล้วมัดด้วยยางหรือเชือก ลายที่เกิดจะเป็นลายใหญ่ หรือเล็กขึ้นอยู่กับวัตถุที่นำมามัด เช่น การนำผ้ามามัดด้วยก้อนหินรูปทรงแปลกๆ ที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก นำมามัดไขว้ไปมา เว้นจังหวะของการมัดให้มีพื้นที่ว่างเพื่อให้สีซึมเข้าไปได้ ซึ่งการมัดด้วยวิธีนี้จะเกิดความสวยงามแปลกตากว่าการมัดด้วยวิธีอื่นๆ นอกจากนี้แล้วในการมัดยังมีลักษณะที่สำคัญของอยู่ดังนั้น

1. ความแน่นของการมัด โดยแบ่งออกเป็นสองกรณี

กรณีแรก มัดผ้าจนมีความแน่นมากเกินไปจนไม่เหลือพื้นที่ให้แทรกซึมเข้าไป ผลที่ได้คือ ได้สีขาวของเนื้อผ้าเดิม แต่อาจมีสีข้อมแทรกซึมเข้าไปบ้าง

กรณีที่สอง มัดน้อยเกินไป เหลือพื้นที่ให้สีข้อมติดเกือบเต็มผืน ทำให้เกิดลายน้อยหรือทั้งผืนมีสีข้อมแต่เกือบจะไม่มีลายเลย

กรณีที่สาม มัดไม่แน่น หรือเท่ากับไม่ได้มัด กรณีนี้หากมัดไม่แน่นสีก็จะแทรกซึมเข้าไปได้ทั่วทั้งผืน

2. การใช้อุปกรณ์ช่วยหนีบผ้าแล้วมัด เพื่อให้เกิดความแน่นและเกิดลวดลายตามที่ต้องการหรือตามแม่แบบที่ใช้หนีบ

3. ความสม่ำเสมอของสีข้อม สีข้อมที่ติดผ้าจะสม่ำเสมอได้ขึ้นอยู่กับอุณหภูมิและความร้อนขณะนำผ้าลงข้อม และการกลับผ้าไปมาการขยำผ้าเกือบตลอดเวลาของการข้อมโดยใช้เวลาหนึ่งชั่วโมงครึ่งก่อนที่จะแช่ผ้าไว้ (<http://saowanit.blogspot.com/2008/01/blog-post.html>) ผ้ามัดข้อมที่ได้ จะถูกนำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้แก่ เสื้อ กางเกง ผ้าเอนกประสงค์ ปลอกหมอน ผ้าคลุมเตียง หมวก เป็นต้น

15.3. ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ

15.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	ผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ
ชื่อประธานกลุ่ม	อารีย์ ชุนทน
ที่อยู่	373 หมู่ที่ 10 บ้านคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 075-533114 , 081-7872934

ภาพที่ 104 กลุ่มมัดย้อมสีธรรมชาติบ้านคีรีวง

15.3.1 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

หมู่บ้านคีรีวง ตั้งอยู่ที่ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นหมู่บ้านหัตถกรรมที่ถูกคัดเลือกให้อยู่ในโครงการ “ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” เนื่องจากมีความพร้อมที่จะรองรับนักท่องเที่ยว ให้เข้าชมการสาธิตการทำผลิตภัณฑ์ ที่ผลิตขึ้นจากฝีมือของชาวบ้านอย่างมีคุณภาพ พร้อมเลือกซื้อสินค้าติดไม้ติดมือกลับไปเป็นของฝาก ช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชน ชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้านคีรีวง มีการรวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มมัดย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มจักสาน และผลิตภัณฑ์ กลุ่มแปรรูปน้ำผลไม้ กลุ่มไวน์และกลุ่มทุเรียนกวน ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภค โดยกลุ่มสินค้าที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจดูการสาธิตการทำผ้ามัดย้อม (<http://nbk29.doae.go.th/kerewong.doc>)

ในส่วนของกลุ่มผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติคีรีวง เป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาที่มีชื่อเสียงและสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี กลุ่มคีรีวงเริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2539 ซึ่งเกิดจากแนวคิดและความต้องการของผู้หญิงในชุมชนที่ต้องการมีงานทำนอกเหนือจากการประกอบอาชีพหลัก คือ การทำสวนผลไม้ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า สวนสมรม ดังนั้นบรรดาแม่บ้านหรือผู้หญิงในชุมชนจึงรวมตัวกันและได้ก่อตั้งกลุ่มขึ้น โดยมีจำนวนสมาชิกจำนวน 10 คน และมีมูลนิธิโกมลคีมทองเข้าช่วยประสานด้านการเงินและงบประมาณที่ใช้ในการ

ดำเนินการกลุ่ม ทำให้กลุ่มได้รับการสนับสนุนจากสถานทูตออสเตรเลีย เป็นเงิน 25,000 บาท เพื่อนำงบประมาณดังกล่าวใช้เป็นเงินทุนในการจัดซื้อวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆที่มีความจำเป็น แต่มีข้อตกลงว่า กลุ่มจะต้องนำผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไปจัดแสดงที่สถานทูตออสเตรเลียประจำประเทศไทย

ต่อมามีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมจำนวน 68 คน (ในปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกคงเหลือ 32 คน) ซึ่งสมาชิกในกลุ่มประกอบด้วยสมาชิกชุมชนบ้านคีรีวงจำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 5, 8, 9 และหมู่ที่ 10 ซึ่งสาเหตุที่กลุ่มมีสมาชิกลดลง เนื่องจากสมาชิกบางส่วนมีอายุมากขึ้น ประกอบกับบางคนมีภาระครอบครัว ทำให้ต้องถอนตัวออกไป ในการดำเนินงานของกลุ่มในระยะแรกระบบการจัดการของกลุ่มยังไม่เป็นระบบ โดยสมาชิกกลุ่มทั้ง 10 คน ต้องช่วยทำกันทุกขั้นตอน ตั้งแต่การผลิต บัญชี หรือการตลาด เมื่อจำนวนสมาชิกเริ่มมีมากขึ้น กลุ่มจึงได้มีการวางระบบการจัดการกลุ่ม โดยมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ มีการบริหารงานกลุ่มที่เป็นระบบมากขึ้น มีการแบ่งงานให้กลับไปทำที่บ้าน โดยกลุ่มมีการแบ่งจักรเย็บผ้าให้สมาชิกกลุ่มที่มีหน้าที่แปรรูป เนื่องจากสถานที่ของกลุ่มมีพื้นที่จำกัดทำให้ต้องมีการแบ่งงานไปทำที่บ้าน โดยกลุ่มจะมีการแบ่งหน้าที่ให้มีการจัดเวรผลัดเปลี่ยน วันละ 2 คน เพื่อทำหน้าที่ในการต้อนรับ จำหน่ายผลิตภัณฑ์ดูแล อาคารและโรงย้อม เป็นต้น

ในช่วงที่เริ่มรวมตัวก่อตั้ง กลุ่มใช้กระบวนการระดมความคิดร่วมกัน มีการริเริ่มนำวัสดุ (ทรัพยากร) ที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ เนื่องจากชุมชนคีรีวงเป็นชุมชนกลางหุบเขาซึ่งเป็นแหล่งที่ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีพืชพื้นถิ่นหลากหลาย ซึ่งสิ่งนี้เองที่ทำให้สมาชิกกลุ่มเกิดแนวคิดที่จะนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า โดยเลือกการทำสีย้อมธรรมชาติขึ้น ซึ่งนอกจากเป็นการใช้จากทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าแล้ว ยังเป็นการฟื้นฟูภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่มีการใช้สีย้อมธรรมชาติมาตั้งแต่อดีต เช่น ใช้เปลือกประดู่ในการย้อมแห อวน และเบ็ดจับปลา พระย้อมจีวรด้วยแก่นขนุน เป็นต้น ทั้งนี้ในการดำเนินงานเริ่มแรกกลุ่มได้ปรึกษากับมูลนิธิโกมลคีมทอง ซึ่งมูลนิธิได้ทำหน้าที่ประสานงานและเชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญการทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติจากภาคอีสาน มาร่วมแนะนำและศึกษาร่วมกันสมาชิกกลุ่มสำหรับพืชชนิดแรกๆที่กลุ่มทดลองเพื่อค้นหาสีธรรมชาติ ได้แก่ ใบทุเรียน ใบชมพู ใบกระท้อน หลังจากนั้นกลุ่มได้พยายามทดลองนำพืชชนิดอื่นๆในท้องถิ่นมาใช้มากขึ้น โดยได้หันมาทดลองใช้เปลือกไม้และแก่นไม้มาใช้ในการทำสีธรรมชาติ เช่น แก่นขนุน เป็นต้น อย่างไรก็ตามสีธรรมชาติที่ได้ยังมีคุณภาพไม่มีคุณภาพมากนัก เพราะเมื่อนำมาย้อมกับผ้าแล้วยังไม่ได้สีตามที่ต้องการ แต่กลุ่มยังคงทดลองและต่อไป สำหรับในปีแรกของการก่อตั้งกลุ่มนี้เอง กลุ่มได้นำผ้าที่ผ่านการย้อมสีธรรมชาติออกไปจำหน่ายในงานวันสิ่งแวดล้อมของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งสามารถ

จำหน่ายได้เป็นเงิน 7,000 บาท ต่อมาได้ออกตลาดเป็นครั้งที่สองซึ่งสามารถจำหน่ายผ้าสี่ข้อม
ธรรมชาติได้เป็นเงิน 10,000 กว่าบาท จนเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผลิตภัณฑ์จากผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติได้รับความนิยมมากขึ้น
เพราะกลุ่มได้นำผลิตภัณฑ์ออกวางขายและแสดงผลิตภัณฑ์ที่ได้จากผ้ามัดย้อมในงานต่างๆ ซึ่งถือ
เป็นการเปิดตัวและประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รับทราบทั่วไปว่า ชุมชนสีรีวงมีการทำผ้ามัดย้อมจน
ผลิตภัณฑ์ติดตลาด ต่อมาเมื่อมีโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ยิ่งทำให้
ผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติสีรีวงรู้จักในวงกว้างมากขึ้น สำหรับการคิดค่าตอบแทนให้แก่สมาชิกนั้น กลุ่ม
จะคิดให้โดยนับเป็นชิ้นงาน ซึ่งจะให้ราคาเท่าๆกัน แต่หากเป็นผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการแปรรูป ราคาที่
จะขึ้นอยู่กับความยากง่ายของชิ้นงาน ซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะมีรายได้จากการทำผ้ามัดย้อมสี
ธรรมชาติซึ่งเป็นอาชีพเสริม เฉลี่ยคนละ 2,500 -5,000 บาทต่อเดือน

การเรียนรู้ของกลุ่ม นอกจากจะได้รับความรู้จากวิทยากรและการทดลองและ
สังเกต โดยนำพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่นเกือบทุกชนิด ที่สมาชิกคิดว่าเป็นพืชที่สามารถให้สีได้มาทดลอง
ด้วยตนเองแล้ว สมาชิกในกลุ่มยังมีโอกาสเรียนรู้การทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติและเทคนิควิธีการ
ใหม่ๆ มาจากวิทยากรทางภาคอีสาน ส่วนการเรียนรู้ในเรื่องของการสร้างตลาดขายนั้น กลุ่มได้
เรียนรู้เพิ่มเติมจากหนังสือสำหรับเด็ก เกี่ยวกับการพับกระดาษ และนำมาทดลองค้นหาตลาด
ใหม่ๆ สำหรับความรู้ในการตัดเย็บเสื้อผ้า สมาชิกบางคนมีความรู้พื้นฐานอยู่แล้วผนวกกับการ
เรียนรู้เพิ่มเติมจากการส่งเสริมโดยพัฒนาชุมชนให้การสนับสนุนในการฝึกอบรมแปรรูปผลิตภัณฑ์
โดยการตัดเย็บเสื้อผ้า โดยใช้วัดในชุมชนเป็นสถานที่ฝึกอบรม นอกจากนี้สมาชิกยังต้องเรียนรู้
เพิ่มเติมจากการศึกษาดูงานจากภูมิภาคอื่นๆ อีกด้วย

สำหรับแนวทางในการพัฒนาของกลุ่มในอนาคต คือ การทำผ้ามัดย้อมสีคราม
ซึ่งเป็นพืชที่มีในท้องถิ่น ควบคู่ไปกับผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ และมีแนวคิดที่อยากเห็นคนในชุมชน
ตั้งแต่วัยเด็กถึงวัยผู้ใหญ่สวมใส่เสื้อผ้าที่ตัดเย็บจากผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ

15.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

อุปกรณ์

- เตาดเผา (ไไร้ควัน) และฟืน
- กะละมังอะลูมิเนียมหรือกะละมังสังกะสี (สำหรับต้มน้ำสี)
- กะละมังพลาสติก (สำหรับล้าง)
- ผ้าฝ้ายสำหรับย้อม
- สารช่วยกักสี
- ส่วนของพืชที่ให้สีย้อม

- น้ำค้าง

การเตรียมน้ำค้าง ในการทำน้ำค้างของกลุ่มได้เลือกใช้น้ำค้างอยู่ด้วยกัน 2 ชนิด ดังนี้

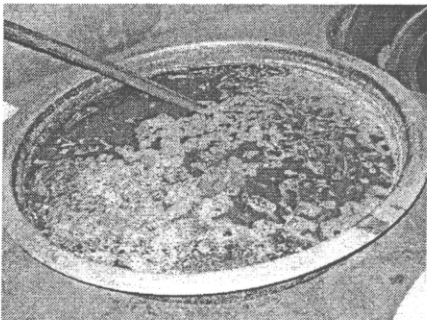
(1) น้ำค้างที่เก็บจากการเผาไม้ยางพาราที่มีอยู่จนครวเรือนประมาณ 3-5 ลิตร ใส่งลงในน้ำเย็น 20 ลิตรผสมให้ละลายเข้ากันดี ทิ้งค้างคืนให้ตกตะกอน รินเอาน้ำใสๆมาใช้ โดยกรองด้วยกระชอน ผ้าขาวบาง วัดความเข้มข้นของน้ำค้างโดยการใช้มือสัมผัส รู้สึกว่าลื่นเหมือนฟองสบู่ เทใส่งอย่างเคลือบแล้วยกขึ้น

(1) น้ำค้างที่เก็บจากเปลือกหอยแครงเผา จะต้องเผาจนเป็นสีขาว แล้วนำมาใส่ง หลังจากนั้นใส่งน้ำเปล่าหยดลงบนเปลือกหอยซึ่งจะทำให้เปลือกหอยแตกตัวออกเป็นผง การเตรียมน้ำย้อมสีต่างๆ

นำส่วนต่างๆ ของพืช เช่น ใบไม้ เปลือกไม้ แก่น ไม้มาสับ แล้วต้มไว้ประมาณ 5-8 ชั่วโมง ซึ่งพืชให้สีบางชนิดอาจต้องต้มทิ้งไว้ 1 วัน หลังจากนั้นกรองเอาเฉพาะน้ำสีด้วยผ้าขาวบาง แล้วแยกน้ำสีไว้ส่วนหนึ่งและแยกกากไว้ส่วนหนึ่ง เพื่อใช้ในการมัดย้อมต่อไป

สำหรับพืชให้สีที่ทางกลุ่มฝ้ายมัดย้อมศิริวงศ์เลือกใช้มีดังนี้

- ใบมังคุด ผสมกับสารส้ม ให้สีส้ม แต่หากผสมกับ ชี้เต้า ให้สีชมพู ใบมังคุดที่ให้สีจะเลือกใช้ ใบสดๆ ใบแห้ง ใบอ่อน และใบแก่ หากเป็นใบมังคุดที่ร่วง ก็จะใช้สีน้ำตาล
- ใบหูกวาง ให้สีเขียวอมเหลือง
- แก่นขนุน ให้สีเหลืองสด
- ไม้หลุมพอง ให้สีน้ำตาล
- เปลือกลูกเนียง ให้สีน้ำตาลอ่อน
- เปลือกเงาะ ให้สีเทา (หากนอกฤดูกลางจะสั่งซื้อเงาะมาจากประเทศมาเลเซีย)
- ใบเพกา ให้สีเขียวอมเหลือง และเขียวเข้ม
- แก่นฝาง ให้สีม่วง และให้กลิ่นหอม (แต่เมื่อนำไปซักในน้ำค้างทำให้สีจาง)
- ฝักสะตอ ให้สีเทา

ภาพที่ 105 หม้อต้มเพื่อเตรียมสีธรรมชาติสำหรับการย้อม

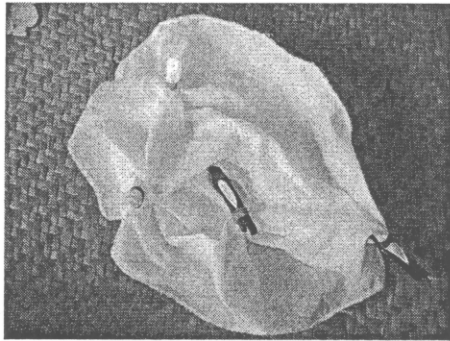
การฟอกผ้า

ผ้าที่เหมาะสมนำมาทำเป็นมัดย้อมสีธรรมชาติ คือ ผ้าฝ้าย ซึ่งเป็นผ้าฝ้ายที่กลุ่มสั่งซื้อจากร้านค้าในเมืองและสั่งจากโรงงาน สมาชิกกลุ่มที่ทำหน้าที่สั่งซื้อผ้าจะต้องมีความรู้เรื่องผ้าพอสมควร ปัจจุบันนี้ได้สั่งซื้อผ้าฝ้ายจากจังหวัดสุรินทร์ ราคาของผ้าขึ้นอยู่กับแบบหรือลายผ้า โดยกลุ่มจะสั่งครั้งละ 10,000 เมตร

การมัดย้อมที่ทำให้ผ้าติดสีย้อมได้ดีจะต้องนำผ้าฝ้ายมาฟอกก่อน โดยนำผ้าไปต้มกับน้ำเปล่า หรือน้ำจืดเฝ้าจากการเผาไม้ยางพารา (น้ำค่าง) เพื่อชะล้างคราบแป้งและไขมันที่เกาะติดอยู่ในเนื้อผ้า ซึ่งการนำน้ำจืดเฝ้ามาใช้เป็นภูมิปัญญาที่ชาวศรีรังค์ได้รับการถ่ายทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ นอกจากจะใช้น้ำจืดเฝ้าจากการเผาไม้ยางพาราแล้ว ทางกลุ่มยังได้ใช้น้ำจืดเฝ้าจากเปลือกหอยแครงเผา ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ได้รับคำชี้แนะจากพระอาจารย์ด้อม ในขั้นตอนการเผาเปลือกหอยแครงเผาในเตาจะต้องเผาจนเป็นสีขาวแล้ว นำมาใส่ถุง หลังจากนั้นใช้น้ำเปล่าหยดลงบนเปลือกหอยซึ่งจะทำให้เปลือกหอยแตกตัวออกเป็นผง เมื่อฟอกผ้าฝ้ายเสร็จแล้วนำผ้างดงกล่าวมาซักด้วยน้ำเปล่า แล้วบิดพอหมาด เพื่อนำไปมัดลายต่อไป

การมัดลาย

ในการมัดลายเพื่อทำผ้ามัดย้อมต้องมัดขณะที่ยังเปียกหมาดๆ โดยใช้ก้อนหิน เหยี่ยอบาท วัสดุที่มีรูปทรงต่างๆหรือไม้ไผ่ที่เหลาเป็นซี่เล็กๆ เป็นตัวสร้างลวดลาย แล้วใช้เชือกฟางหรือยางเส้นมัดเป็นรูปแบบต่างๆ แล้วแต่ความคิดสร้างสรรค์

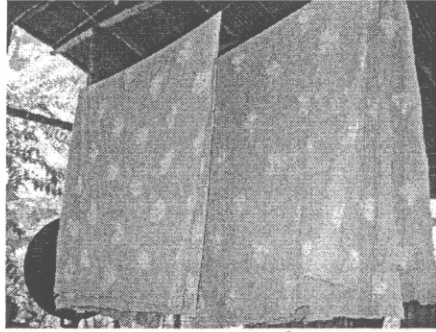

ภาพที่ 106 ตัวอย่างการมัดลายผ้า

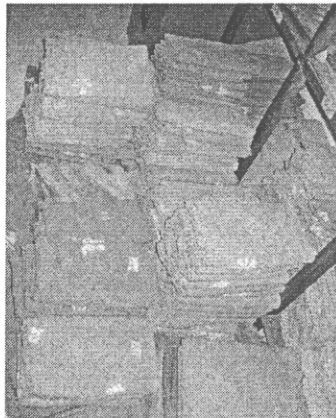
การย้อม

หลังจากนั้นนำผ้าที่มัดลวดลายไว้แล้วไปต้มกับน้ำสีที่เตรียมเอาไว้ ประมาณ 3 ชั่วโมง ต้มโดยใช้เตาไร้คว้น และทุก 1 ชั่วโมงจะต้องนำผ้ามัดย้อมล้างในน้ำค่าง หรือน้ำสนิม หรือน้ำจืดเฝ้า หรือน้ำโคลนแดง หรือน้ำปูน แล้วย้อมสีอีกครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ให้สี หรือขึ้นอยู่กับชนิดของน้ำ เช่น น้ำผสมคลอรีนหรือน้ำบาดาล ซึ่งจากการทดลองของกลุ่มพบว่าผ้าที่ย้อม

ด้วยสีธรรมชาติที่ผ่านการซักด้วยน้ำที่ผสมคลอรีน ผ้าที่ย้อมได้จะมีสีตกและไม่สดใส หากใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติซึ่งไหลมาจากเขาจะให้สีตกและสีไม่ตก เมื่อย้อมเสร็จแล้วนำไปผึ่งในที่ร่ม

ภาพที่ 107 ผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติที่ย้อมเสร็จเรียบร้อยแล้ว

ภาพที่ 108 ผ้ามัดย้อมที่พร้อมจำหน่าย

การทำผลิตภัณฑ์แปรรูป

ผ้ามัดย้อมธรรมชาติยังสามารถนำมาออกแบบและตัดเย็บด้วยฝีมือที่ประณีต เป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายประเภท อาทิ เสื้อผ้า ผ้าพันคอ ผ้าปูโต๊ะ หมวก กระเป๋า ผ้า màn

การทำตลาด

ผลิตภัณฑ์จากผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ ทางกลุ่มจะนำออกวางขายและแสดง ผลิตภัณฑ์ในงานต่างๆ ใช้การประชาสัมพันธ์จากปากต่อปาก จนทำให้เป็นที่ทราบกันทั่วไป ชุมชนศรีวังมีการทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ ประกอบกับผ้ามัดย้อม ใช้สีจากพืชธรรมชาติ ไม่ก่อให้เกิดผลเสียใดๆ จึงทำให้คนสนใจและนิยมซื้อผ้ามัดย้อมไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งกลุ่มลูกค้ามีทั้งภายในประเทศ และ ส่งขายไปยังต่างประเทศ ซึ่งได้แก่ ประเทศอังกฤษ และญี่ปุ่น สำหรับ รายได้ที่สมาชิกกลุ่มจะได้รับจากการทำผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติซึ่งเป็นอาชีพเสริม เฉลี่ยแล้วแต่ละคน มีรายได้เดือนละ 2,500-5,000 บาท

15.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องการมัดข้อมือธรรมชาติ กลุ่มจะใช้วิธีในลักษณะของรุ่นพี่สอนรุ่นน้อง มีทั้งบอกเล่าและทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ซึ่งปัจจุบันกลุ่มมัดข้อมือธรรมชาติถ่ายทอดความรู้เรื่องการมัดข้อมือธรรมชาติให้แก่กลุ่มหรือบุคคลที่มีความสนใจศึกษาคุณงาน โดยเปิดกลุ่มให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำผ้ามัดข้อมือธรรมชาติ ตลอดจนสาธิตกรรมวิธีการมัดข้อมือในงานต่างๆ

15.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

หลักสำคัญที่ใช้ในการดำเนินการกลุ่ม คือ การที่คนเราจะมาอยู่ร่วมกันได้ ต้องมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่อิจฉาต่อกัน ร่วมแก้ปัญหาส่วนตัวและส่วนรวม ปฏิบัติตนตามกฎของกลุ่มอย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นการวางรากฐานที่สำคัญในการทำงาน ในการดำเนินงานของกลุ่มบางครั้งไม่ได้คำนึงถึงเรื่องรายได้เป็นปัจจัยสำคัญ แต่จะคำนึงเพียงว่า การที่ได้ทำงานร่วมกันที่กลุ่มทำให้มีการพูดคุย และช่วยเหลือกัน สิ่งนี้ถือเป็นความสุขที่มีค่ามากกว่าเงิน

15.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด/สืบทอด

กลุ่มหรือบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วยกลุ่มคนต่างๆ ดังนี้

- กลุ่มนักเรียน โรงเรียนไทยรัฐวิทยาคม ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา ซึ่งปัจจุบันมีการบรรจุเป็นหลักสูตรท้องถิ่น และเป็นการส่งเสริมให้เด็กนักเรียนมีรายได้เสริมจากการทำผ้ามัดข้อมือ

- นักเรียน นักศึกษา บุคคลทั่วไป (เข้ามาศึกษาคุณงาน)

สำหรับกลุ่มคนที่จะเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทำผ้ามัดข้อมือในอนาคต ส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานของสมาชิกกลุ่ม เนื่องจากมีโอกาสเรียนรู้และสัมผัสกับการทำผ้ามัดข้อมือในวิถีชีวิต

15.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

1. ได้รับรางวัล SVN AWARD เป็นกลุ่มเครือข่าย ธุรกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนที่มีผลงานดีเด่นจากการระดมพลังชุมชน สร้างองค์กรธุรกิจที่เอื้ออาทรต่อกัน มีลักษณะพึ่งตนเองเป็นแบบอย่างที่ดีกับองค์กรอื่นๆ ประจำปี 2545

2. ได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ระดับ 5 ดาว ผ้ามัดข้อมือธรรมชาติ ประเภทผ้าคลุมไหล่ ตามโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP Product Champion ปี 2547

3. เป็นองค์กรที่มีผลงานดีเด่น จังหวัดนครศรีธรรมราช ด้านส่งเสริมอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประจำปี 2549

4. ได้รับการคัดเลือกเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ เป็นผู้อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประจำปี 2549

16. ภูมิปัญญาผ้ายกเมืองนคร

16.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องถักทอ

16.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาผ้ายกเมืองนคร

ผ้าทอเมืองนครหรือผ้ายกเมืองนครเป็นผ้าทอพื้นเมืองของชาวนครศรีธรรมราชที่ทอสืบต่อกันมาแต่โบราณ ลักษณะเด่นของผ้ายกเมืองนคร คือ มีการเพิ่มลวดลายด้วยเส้นพุ่งพิเศษ มีลายกรวยเชิงชั้นเดียวหรือกรวยเชิงซ้อนกันหลายชั้น และกรวยเชิงขนานกับริมผ้า โดยตัดแปลงนำลายอื่นมาเป็นลายกรวยเชิง

การทอผ้ายกเมืองนครมีหลักฐานว่า ชาวเมืองนครศรีธรรมราชได้แบบอย่างมาจากแขกเมืองไทรบุรี กล่าวคือ สมัยที่เมืองไทรบุรีเป็นกบฏ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช คือ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้ยกกองทัพปราบปราม ฆ่ากลับได้กวาดต้อนครอบครัวพลเข้ามายังเมืองนครศรีธรรมราชเป็นจำนวนมาก ได้พวกช่างมาหลายพวก เช่น ช่างหล่อโลหะประสม ช่างทอง ช่างเงิน และช่างทอผ้า สำหรับพวกช่างทอผ้าให้อยู่บริเวณทางด้านตะวันตกของตัวเมือง คือ ในตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และตำบลนาสาร และอำเภอพระพรหมในปัจจุบัน โดยช่างเหล่านี้ได้ถ่ายทอดความรู้แก่กันกับช่างพื้นเมืองที่มีอยู่ก่อน จึงทำให้การทอผ้าในสมัยนั้นพัฒนาขึ้นกว่าเมื่อก่อนมาก จากหลักฐานจดหมายเหตุ ร.2 แสดงให้เห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชได้มีการผลิตหรือทอผ้ายกทอ และมีฝีมือการทอผ้าของเมืองนครศรีธรรมราชคงมีชื่อเสียงมากในสมัยนั้นจนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ดังเพลงกล่อมเด็กบทหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

ไปเมืองคอนเทอ	ไปซื้อผ้าลายทองสองสลับ
ซื้อมาทั้งพับ	สลับทองห่างห่าง
หอบนุ่งหอบห่ม	ให้สมขุนนาง
สลับทองห่างห่าง	ทุกหมู่ขุนนางนุ่งเหอ

จากข้อความในเพลงกล่อมเด็กบทนี้ สื่อให้ทราบทันทีว่าเมืองนครศรีธรรมราชได้มีการทอผ้าอย่างเป็นล่ำเป็นสันเป็นเวลานานแล้ว ทั้งยังมีผ้าที่มีคุณภาพดีที่หายากจากแหล่งอื่น คือ ผ้ายกทออันเป็นผ้าที่ใช้สำหรับบุคคลชั้นสูง เช่นเดียวกับวรรณคดีไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผนที่ได้กล่าวถึงผ้ายกนครเช่นเดียวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในอดีตเมืองนครศรีธรรมราชมีฝีมือในการทอผ้ามากและเป็นผ้ายกที่จัดได้ว่าเป็นแบบฉบับของตัวเองเป็นฝีมือของช่างชั้นสูงแห่งหนึ่งอย่างแน่นอน

ในสมัยก่อนการทอผ้ายกเมืองนคร ช่างทอผ้าเรียกว่า “ขนาด 12 เขา” ซึ่งใช้คนทอผ้าถึง 3 คนนั่งเรียงกัน ผ้าที่ได้จะเป็นผ้าหน้ากว้าง ใช้นุ่งห่มสะดวก แต่ในสมัยหลังๆ ต่อมาจะทอผ้ายกหน้าแคบลง ความประณีตละเอียดล่อน้อยลง ทั้งนี้เพราะพิมพ์ในสมัยโบราณมีความละเอียดแตกต่างจากในปัจจุบันมาก ผ้ายกนครทอได้หลายชนิด แต่ละชนิดจะยกดอกงดงามอันเป็นแบบฉบับของตนเอง อย่างนี้เรียกว่า “ผ้าตา” ซึ่งด้านชายผ้าทอเป็นแถบลายทองลายเงิน นอกจากผ้ายกแล้ว ผ้าทอที่รู้จักกันดีของเมืองนครศรีธรรมราช คือ ผ้าเก้าเกี ผ้าราชวัตร ผ้าหางกระรอก ผ้าเก็บชาย ผ้าเก็บดอก ฯลฯ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้. 2542 : 4722-4727) การทอผ้าหรือการทอหูกที่เมืองนครศรีธรรมราช แต่เดิมนิยู่ในทุกท้องถิ่น แหล่งทอผ้าหรือทอหูกที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีคือ บ้านนาสาร บ้านมะม่วงขาว บ้านมะม่วงสองต้นและในตัวเมือง ซึ่งปัจจุบันหาดูได้ยากมากขึ้น

16.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทอผ้ายกเมืองนครของยายช้อย ไตรพร

16.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-นามสกุล	นางช้อย ไตรพร อายุ 90 ปี
ที่อยู่	43 บ้านนาแห้ว ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช

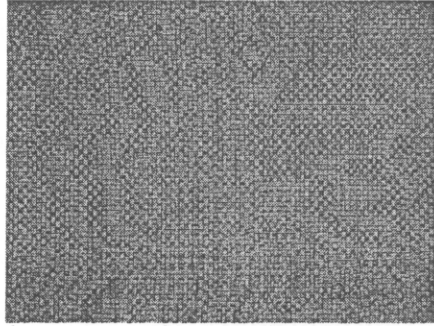
ภาพที่ 109 ยายช้อย ไตรพร

16.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

ยายช้อย ไตรพร ปัจจุบันอายุ 90 ปี มีภูมิลำเนาอยู่ที่ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นบุตรของนางแม่ ประปักษ์ ซึ่งเป็นช่างทอผ้ายกนคร ยายช้อย ไตรพร จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดคันทาราม อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบันมีบุตร 3 คน

ยายช้อยสัมผัสกับการทอผ้าตั้งแต่เริ่มจำความได้ เนื่องจากเห็นแม่ทอผ้าบริเวณใต้ถุนเรือน ซึ่งสมัยก่อนเก (ก่ทอผ้า) ที่ใช้เป็นที่พื้นเมืองชนิดเกฝ เนื่องจากสมัยก่อนมีค่านิยมว่าผู้หญิงทุกคนต้องทอผ้าเป็น “หากหญิงคนใดทอผ้าไม่เป็น ถือว่าใช้ไม่ได้และจะไม่มีใครมาขอ

แต่งงาน” ทำให้บริเวณใต้ถุนบ้านจะมีก๊อผ้าอยู่ทุกครัวเรือน และด้วยการที่ขยายซื้อขายสัมพันธ์กับการทอผ้าทุกวัน ขยายซื้อขายจึงมีความสนใจทอผ้ามาตั้งแต่ขณะที่อายุได้เพียง 12 ปี และได้เริ่มหัดทอผ้ากันอย่างจริงจังเมื่ออายุ 14 ปี โดยมีแม่เป็นผู้สอนให้โดยใช้การทำให้ดูเป็นตัวอย่างและหัดทอเอง ผ้าที่ขยายซื้อขายหัดทอในระยะแรก คือ ผ้าพื้น ซึ่งทอด้วยไหมจูลี่ และ ผ้าแก้วี่ (ผ้าลายตาสมุก)

ภาพที่ 110 ผ้าแก้วี่ หรือเรียกว่า ผ้าลายตาสมุก

ในการทอผ้าที่ขยายซื้อขายได้รับการปลูกฝังและปฏิบัติมาตลอด คือ การทอผ้าไม่ใช่เพียงแค่ทอผ้าเป็นเพียงเดียว แต่ต้องทอออกมาให้สวยงาม ผิวเรียบ และเนื้อแน่น ซึ่งหญิงคนใดที่สามารถทอผ้าได้ลักษณะดังกล่าวจะบ่งบอกว่าหญิงคนนั้นมีฝีมือการบ้านการเรือนดี และเป็นหญิงที่ควรแก่การยกย่อง ผ้าที่ขยายซื้อขายหัดทอในระยะแรกจะเป็นผ้าที่ทอขึ้นเพื่อไว้ใช้เอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผ้าพื้น ได้แก่ ลายหางกระรอก และลายตาสมุก ซึ่งขยายซื้อขายหรือที่ช่างทอผ้าทั่วไปเรียกว่า “ลายแก้วี่”

ขณะที่ขยายซื้อขายมีอายุ 23 ปี เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง เป็นผลให้วัสดุจำพวกเส้นด้าย เส้นไหม และอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ทอผ้าขาดแคลน ขยายซื้อขายและช่างทอผ้าในหมู่บ้าน ตลอดจนช่างทอผ้าแหล่งทอผ้าอื่นๆ จึงจำเป็นต้องเลิกทอผ้าไป โดยมี การรื้อเอ (ก๊) ทอผ้าเก็บไว้ ในขณะที่บางคนยังปล่อยเกทอผ้าไว้ใต้ถุนบ้าน สงครามโลกครั้งนี้ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการทำงานเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่ออีกหลายๆ ด้าน อาทิ ผู้คนเกิดภาวะขาดแคลนเสื้อผ้า เกิดความยากจน สภาพเศรษฐกิจตกต่ำ เพราะประชาชนไม่สามารถออกมาทำงานได้ และเมื่อภายหลังจากที่สงครามสิ้นสุดลง สภาพบ้านเมืองเริ่มฟื้นตัว ขยายซื้อขายจึงเริ่มทอผ้าขึ้นใหม่อีกครั้ง

เมื่อขยายซื้อขายอายุ 50 ปี ได้ร่วมเดินทางกับเพื่อนบ้านอีก 2-3 คน เพื่อไปรับจ้างทอผ้าที่โรงทอผ้าของนางวิเชียร ไชยสิทธิ์ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยได้นำบุตรสาว คือ นางสาวไพเราะ อุดรนาถ อายุ 16 ปี ไปด้วย โดยรับจ้างทอและอาศัยอยู่ที่บ้านของนางวิเชียร ซึ่งผ้าที่รับจ้างทอมีทั้งผ้าพื้นและผ้ายกเมืองนคร โดยได้รับค่าจ้างในการทอผ้าในราคาผืนละ 20 บาท (ขนาดเท่าผ้าถุงหนึ่งผืน) ซึ่งหากทอผ้าได้ 1 เซา จะสามารถตัดเย็บเป็นผ้าถุงได้ 12 ผืน ซึ่งหากนำไปขายจะได้ราคาผืนละ 50 บาท ในระหว่างที่รับจ้างทอผ้านั้น ขยายซื้อขายมีหน้าที่ทอผ้าเพียงอย่างเดียว ยังไม่สามารถเก็บลายและยังขึ้นลายไม่เป็น และด้วยใจรักในการทอผ้าจึงพยายามสอบถามช่างทอ

ผ้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเผ่าคนแก่ช่วยสอนวิธีการขึ้นลายและเก็บลาย แต่เนื่องจากไม่มีช่างทอผ้า ท่านใดสามารถแนะนำให้ได้ ขยายข้อจึงพยายามเรียนด้วยตนเองโดยการจดจำวิธีการขึ้นลายและการเก็บลายจากช่างทอที่มีความชำนาญด้วยตนเอง นอกจากนี้ขยายข้อยังนำผ้าทอผืนที่มีคนทอไว้แล้ว มาศึกษาลวดลายโดยใช้เข็มและสอยไปเรื่อยๆ ระยะเวลาได้ลายดอกปักเบี้ยว แต่เมื่อฝึกฝนไปเรื่อยๆ จึงเกิดความชำนาญ และสามารถเก็บลาย ขึ้นลายได้ทุกลาย หลังจากที่เก็บลายและขึ้นลายเป็นแล้ว จึงได้ยึดการทอผ้ายกมาตลอด สำหรับลวดลายที่ขยายข้อชอบมีหลายลาย เช่น ลายดอกเขมร ลายตาขำนัค ลายเก๋ากี่ ลายลูกแก้ว ลายดอกพิทูล ลายก้านแย่ง และมีลวดลายที่คิดขึ้นเอง คือ ลายไทย

ขยายข้อรับจ้างทอผ้าให้นางวิเชียร ไชยสิทธิ์ ซึ่งในระหว่างนั้นยังได้รับความไว้วางใจจากนางวิเชียรให้ขยายข้อนำเส้นด้ายหรือไหมมาทอผ้าที่บ้านของตนเอง และเมื่อทอเสร็จแล้วจึงนำมาส่งให้นางวิเชียรจำหน่ายต่อไป ซึ่งในช่วงนี้นับได้ว่าผ้าทอได้รับความนิยมนับเป็นอย่างสูง

ขยายข้อรับจ้างทอผ้าได้ประมาณ 10 กว่า ปี จึงหันมาทอผ้าเป็นอาชีพด้วยตนเอง เนื่องจากโรงทอได้เลิกกิจการไป ผ้าที่ขยายข้อทอส่วนใหญ่นำไปขายในอำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช และด้วยผ้าที่ขยายข้อทอส่วนใหญ่เป็นผ้านุ่งที่สามารถใช้ใส่ไปงานบุญได้ เช่น บวชนาค นุ่งไปวัด หรือร่วมงานประเพณีต่างๆ เช่น แห่ผ้าขึ้นธาตุ วันสารทเดือนสิบ นอกจากขายแล้ว ทำให้มักมีคนมาหิบบิบบิผ้ายกเพื่อให้นาคนุ่ง (ชาวนครศรีธรรมราช มักใช้ผ้ายกนุ่งให้กับนาค) ขยายข้อก็จะมอบให้ จนปัจจุบันนี้ยังมีผู้คนมาหิบบิบบิผ้าทออยู่เรื่อยๆ และบางครั้งขยายข้อจะมอบให้โดยไม่เอาคืน เนื่องจากขยายข้อจะมีความสุขและภาคภูมิใจมาก เมื่อเห็นคนอื่นๆ นำผ้าที่ตนเองทอไปใช้

ปัจจุบัน ขยายข้อได้เลิกทอผ้าแล้ว เนื่องจากมีอายุมาก สุขภาพร่างกายไม่ค่อยไม่แข็งแรง มีปัญหาทางด้านกระดูกได้ขึ้นและสายตา และยังเป็นโรคความดัน ทำให้ต้องหยุดการทอผ้าไปต่างๆ ทั้งๆ ที่ตนเองยังรักการทอผ้า อย่างไรก็ตาม ขยายข้อยังได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าให้กับบุตรสาว คือ นางไพเราะ อุดรนาถ ซึ่งมานั่งทอผ้าที่บ้านของขยายข้อ นางไพเราะสามารถทำได้ทุกเกือบทุกขั้นตอน เว้นแต่การผูกลายและการผูกตะกอก เนื่องจากมีวิธีการยุ่งยาก แต่สำหรับฝีมือการทอผ้าของนางไพเราะนั้นนับได้ว่ามีความสวยงามไม่แพ้ขยายข้อ

สำหรับที่ที่ใช้ในการทอผ้า ขยายข้อได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งนอกจากมอบกี่ทอผ้าให้แล้ว ยังสนับสนุนเงินทุนในการจัดซื้ออุปกรณ์ ซึ่งปัจจุบันมีหลายหน่วยงานตระหนักคุณค่าของผ้ายกเมืองนครที่กำลังจะสูญหาย จึงมีโครงการเพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์ ส่งเสริมการทอผ้ายกเมืองนคร โดยเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุน ทางด้านเงินทุน วัสดุที่ใช้ในการทอ และความรู้ เป็นต้น

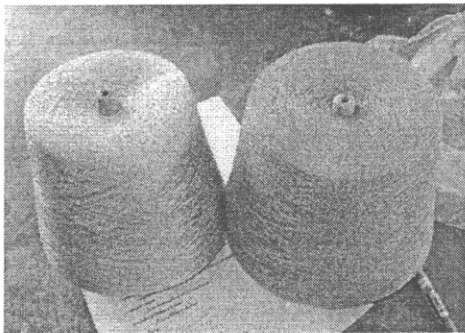
ปัจจุบัน ขยายช้อยได้เก็บรักษาผ้าทอฝีมือของคนไว้เพียง 2 ผืนเท่านั้น คือ ผ้ายก ซึ่งทอด้วยไหมตลอดทั้งผืน และ ผ้าลายเก๋ากี้ เนื่องจากผ้าทอผืนอื่นๆ ได้มอบให้ลูกหลานและผู้คนที่มาขอไปสวมใส่หรือเก็บรักษา สำหรับผ้าทั้ง 2 ผืนนี้ ขยายช้อยเก็บรักษาไว้เพื่อให้ผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาและเรียนรู้ต่อไป

16.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทอผ้ายกเมืองนคร

วัสดุ วัสดุที่ถักขยายช้อย ไตรพร ใช้ทอผ้ายกเมืองนคร มีดังนี้

(1) เส้นด้าย เส้นไหม และเส้นไหมสำเร็จรูป ที่เรียกว่า ไหมจูลี่ ซึ่งเป็นไหมญี่ปุ่น สามารถหาซื้อได้ในตัวเมืองนครศรีธรรมราช บริเวณตลาดท่าวัง เดิมขยายช้อยใช้เส้นด้ายของไทยมาใช้ในการทอผ้า และเมื่อนำไปย้อมกับน้ำชาข้าวเพื่อช่วยให้เส้นด้ายมีความเหนียวมากขึ้น ปรากฏว่าเมื่อนำมาทอแล้วเส้นด้ายกลับขาดง่าย ซึ่งแตกต่างกับไหมจูลี่ (ไหมญี่ปุ่น) ที่มีความเหนียวคงทนมากกว่า ทำให้สะดวกต่อการนำมาใช้ โดยไม่จำเป็นต้องนำมาย้อมกับน้ำชาข้าว ซึ่งมีวิธีการทำยุ่งยาก

ต่อมาภายหลังขยายช้อยหันมาใช้เส้นด้ายที่หาซื้อจากตำบลเกาะขอย จังหวัดสงขลา เนื่องจากปัญหาทางด้านสุขภาพ โดยให้บุตรสาว คือ นางไพเราะ เดินทางไปซื้อเส้นด้ายจากร้านประจำ คือ ร้านป่าลิ้มและร้านป่าเลื่องในตำบลเกาะขอย สำหรับเส้นด้ายที่ซื้อจากเกาะขอยนั้น คือ ด้ายโทะเร ซึ่งเป็นเส้นด้ายใยสังเคราะห์สำเร็จรูปที่ผ่านข้อมสี่เรียบร้อยแล้ว วางขายเป็นมัดใจใหญ่ๆ ซึ่งแต่ละใจสามารถแบ่งออกเป็นหมอน โดยเส้นด้าย 1 หมอนจะมีน้ำหนัก 4.5 กิโลกรัม ชาวบ้านจะเรียกเส้นด้ายชนิดนี้ว่า “ด้ายโทะเร”

ภาพที่ 111 เส้นด้ายที่นำมาทอผ้ายกนคร

(2) ดิ้นเงิน ดิ้นทอง สามารถหาซื้อได้จากบริเวณตัวอำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งจะมีร้านที่ซื้อประจำ คือ ร้านพรภักดิ์ ซึ่งตั้งซื้อมาจากอำเภอพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานีมาอีกทอดหนึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งทอผ้าที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งของภาคใต้ โดยวางขายเป็นริ้วหรือใจ

เครื่องมือและอุปกรณ์

เครื่องมือที่ใช้ทอผ้า ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชเรียกว่า “เก, หูก หรือโหมก” เป็น เก-โหมก แบบพื้นบ้าน มักอยู่ใต้ถุนเรือน อาจฝังเสาส่วนที่ยึดโครงสร้างของหูกไว้ในพื้นดิน หรือทำฐานเป็นกรอบด้วยไม้แล้ววางไว้บนลานใต้ถุนเรือน ในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทำหูกและอุปกรณ์ทอผ้าเป็นอย่างดี เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทอผ้าส่วนใหญ่ทำจากไม้เนื้อแข็งและไม้ไผ่ เช่น ฝีม หรือพื้นหวี ตรน (ใช้แทนกระสวย) นอกจากนี้ที่บ้านแล้ว ยังมีอีกชนิดหนึ่ง คือ กี่กระทูก ซึ่งดัดแปลงมาจากกี่พื้นบ้าน สามารถทอผ้าได้รวดเร็ววกี่พื้นบ้าน แต่มีข้อจำกัด ในการทอ กล่าวคือ ไม่สามารถทอผ้าที่มีลวดลายซับซ้อนได้

ขั้นตอนการทอผ้ายกเมืองนคร, (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2549: 64-68)

เทคนิคในการทอผ้ายกเมืองนครของชายช้อย ไตรพร มีขั้นตอนในการทอดังนี้

1. การเตรียมเส้นยืน

เป็นการกรอด้วยเข้าหลอดด้วยขนาดใหญ่ เรียกว่า หลอดด้วยยืน เพื่อที่นำหลอดด้วยที่ได้ไปทำการค้นด้วยซึ่งในขั้นตอนนี้ คุณชายช้อยได้อธิบายออกมาเป็นขั้นตอน มีดังต่อไปนี้

- นำเจ็ดหรือใจด้วย โทเร สวมเข้ากับระวิงและติดตั้งบนขาตั้งระวิง
- หาเงื่อนผูกปลายด้วย ตัดเชือกผูกปลายด้วยออก แหวกเส้นด้วยให้กระจายตัวออก พร้อมกับหาปลายเงื่อนด้านที่คลายออกง่ายที่สุด

- นำปลายเงื่อนพันเข้ากับหลอดด้วย และสวมเข้ากับเหล็กไน
- หมุนกงล้อเพื่อทำการจูดสายพานให้เคลื่อนที่ หลอดด้วยจะเลื่อนตามสายพานเพื่อพันเส้นด้วยเข้าหลอด

- การกรอ หลอดด้วย พยายามกรอ ในส่วนกลางหลอดก่อน และไล่ให้เส้นด้วยพันกลับไปกลับมา ระหว่างปลายหลอดทั้งสองด้านให้แน่น การกรอเข้าหลอดด้วยยืนจะทำการกรอครั้งละมากๆ ตามขนาดหน้ากว้างของที่ทอ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ทอจะต้องกำหนดว่าที่ทอมีลักษณะใด เมื่อคำนวณได้ตามที่ต้องการแล้ว จึงกรอด้วยเข้าหลอดตามจำนวนเส้นที่ต้องการ

2. การเตรียมเส้นด้วยพุ่ง คือ การกรอด้วยเข้าหลอดด้วยขนาดเล็ก สำหรับเป็นเส้นพุ่งเพื่อใช้กับกระสวยหรือแบบกี่พื้นเมือง ซึ่งการเตรียมเส้นด้วยพุ่งมีการวิธีการดังนี้

- นำเจ็ดหรือใจด้วย โทเร สวมเข้ากับระวิง และติดตั้งบนขาตั้งระวิง
- หาเงื่อนปลายด้วย ตัดเชือกผูกใจด้วยออก แหวกเส้นด้วยให้กระจายตัวออก พร้อมกับหาปลายเงื่อนที่คลายออกได้ง่ายที่สุด
- นำปลายเงื่อนผูกเข้ากับหลอดด้วย และสวมเข้ากับเหล็กไน

- หมุนงล้อเพื่อจุดสายพานให้เคลื่อนที่ หลอดค้ายจะหมุนตามสายพานเพื่อ
พันเส้นด้ายเข้าหลอด

- กรอหลอดค้ายให้เข้าส่วนกลางของหลอดก่อนและไล่ให้เส้นด้ายพันกลับไป
กลับมา ระหว่างปลายหลอดทั้งสองด้านให้แน่น

- นำหลอดค้ายขนาดเล็กที่ได้ใส่ลงในรางกับกระสวยเพื่อทำเป็นเส้นพุ่งต่อไป

3. การเดินด้ายขึ้นหรือการค้นด้าย

การเดินด้ายขึ้นแต่ละครั้ง ไม่สามารถกรอหลอดค้ายขึ้นให้มีจำนวนเท่ากับ
เส้นด้ายที่ต้องการได้ จึงทำให้การเดินด้ายกลับไปกลับมาหลายรอบบนหลักเดินด้าย ซึ่งมีวิธีการ
คำนวณการเดินเส้นด้าย คือ การเดินด้ายขึ้นในจำนวน 3,240 เส้น ใช้ด้ายขึ้น 40 หลอด เดินไปและ
กลับจำนวน 2 เส้น เท่ากับการเดินด้าย 1 รอบ หากต้องการเดินด้าย 3,240 เส้น ต้องเดินด้าย $3,240/2$
ซึ่งเท่ากับ 1,620 รอบ หากตั้งหลอดค้ายขึ้น 40 หลอด ต้องเดินด้ายจำนวน $1,620/40$ ซึ่งเท่ากับ 40
รอบ และจะเหลือเศษ 20 เส้น แต่ต้องตัดค้ายออกจำนวน 20 เส้น แล้วจึงทำการเดินด้ายรอบที่ 41
ซึ่งมีจำนวน 20 เส้น สุดท้ายก็จะครบจำนวนทั้งหมด 3,420 เส้น สำหรับวิธีการการเดินหลอดค้าย
ขึ้น มีวิธีการดังต่อไปนี้

- นำหลอดค้ายขึ้นสวมเข้าแกนทั้งหมด

- ดึงปลายด้ายในแต่ละหลอดมารวมกันเป็นกลุ่มๆ ละ 5 เส้น ซึ่งจะได้ทั้งหมด 8
กลุ่ม จากนั้นจึงนำปลายทั้ง 8 กลุ่มมามัดติดกัน

- คล้องปลายด้ายที่มัดกับหลักเดินด้ายปลายหลักแล้วดึงเส้นด้ายในหลอดมา
คล้องกับหลักที่อยู่ตรงข้าม คล้องกลับมาอีกด้านแบบซิกแซกสลับไปมาจนถึงหลักสุดท้ายด้านที่เริ่ม

- จับเส้นด้ายแต่ละเส้นคล้องกับหลักด้านเริ่ม แบบไขว้สลับทีละเส้นจนครบทุก
เส้น

- ดึงเส้นด้ายกลับไปคล้องหลักตรงข้าม สลับไปมาแบบซิกแซกเช่นเดิม ไป
จนถึงหลักปลายที่ผูกครั้งแรก เรียกด้ายที่ผ่านการคล้องบนหลักเดินด้ายมาและกลับแบบนี้เรียกว่า
เดินด้าย 1 รอบ

- ทำการทบเส้นด้าย ตามจำนวนรอบที่ต้องการ

- นำไม้คานัดสวมเข้ากับสวมเข้ากับบริเวณที่ไขว้เส้นด้าย ปลายอีกด้านหนึ่ง
คล้องไว้กับไม้หัวผูก แล้วพันด้ายขึ้นกับข้อศอกของผู้ทอเพื่อเก็บเส้นด้ายไม่ให้พันกันยุ่ง

4. การร้อยพันหวี ขั้นตอนการร้อยพันหวี จะต้องทำกัน 2 คน และมีวิธีการร้อย
ดังต่อไปนี้

- นำพันหวีตั้งตรงในแนวนอน ด้านหน้าช่างทอ

- นำเส้นด้ายที่ผ่านการค้นด้ายแล้วมาร้อยเข้าพินหวี ร้อยด้านริม 4-6 เส้น จำนวน 8 ช่อง หรือตามต้องการของผู้ทอ ใช้ไม้พินหวีแทงทะลุช่องพินหวี นำปลายด้ายขึ้นมาคล้องกับตะขอปลายไม้ ดึงไม้ร้อยพินหวีกลับ เส้นด้ายขึ้นจะลอดผ่านพินหวี ใช้ไม้เรียวคล้องเส้นด้ายไว้เพื่อไม่ให้เส้นด้ายหลุด

- เส้นด้ายที่ร้อยผ่านพินหวีครบทั้ง 8 ช่อง จากนั้นร้อยเส้นด้ายช่องละ 2 เส้น จนเหลือ 8 ช่องสุดท้ายพินหวีอีกด้านหนึ่ง จึงทำการร้อยเส้นด้าย 4-6 เส้น เหมือนกับด้านเดิม

5. การม้วนด้ายขึ้นเข้าสู่เพลาม้วนไม้

- นำด้ายใส่ในเพลาม้วนด้าย

- กระจายเส้นด้ายขึ้น ออกตามความกว้างของตัวผ้า ม้วนเส้นได้เท่ากับความยาวของกึ่งทอผ้า

- หมุนเพลาม้วนด้ายเพื่อเก็บเส้นด้ายขึ้นให้ตึง ในขณะที่ม้วนให้นำก้านมะพร้าวมาสอดใส่ เพื่อแบ่งชั้นเส้นด้ายให้รวมเกาะแน่นเป็นชั้นเดียว เพราะเมื่อทอไปแล้วเส้นด้ายขาด ผู้ทอสามารถหาค้นหาปลายเส้นด้ายที่ขาดได้

6. การจึงด้ายขึ้น

- นำเพลาม้วนด้ายสวมเข้ากับร่องไม้เสาที่ตามตำแหน่งที่ติดตั้งเพลาม้วนด้าย

- ดึงเส้นด้ายขึ้นแบ่งกระจุกประมาณ 40 ช่องพินหวี หรือความยาวประมาณ 2 นิ้ว แล้วนำเส้นด้ายกระจุกแบ่งออกเป็นชั้นบนกับชั้นล่างตามไม้คะนัด

- นำปลายเส้นด้ายล่างผูกกับไม้ม้วนผ้าด้านหน้าคนทอ โดยให้เส้นด้ายทุกเส้นตึงสม่ำเสมอ ตลอดกว้างของหน้าผ้า

- ย้ายไม้คะนัดทั้ง 2 อัน จากด้านหน้าไปอยู่ด้านหลังพินหวี ผูกสายโยงพินหวีกับคานเก

7. การเก็บตะกอ/การร้อยตากอ เป็นการนำด้ายขึ้นร้อยเข้าไปในห่วงของตะกอ แบ่งด้ายขึ้นออกเป็นหมู่ๆ / กิ่งหมู่ ซึ่งขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการทอ เส้นขึ้นแต่ละเส้น จะถูกคล้องด้วยห่วง 2 ชุด การเก็บตะกอมีวิธีดังนี้

7.1 เก็บตะกอเนื้อ(ลายพื้น)หรือตะกอขาเหยียบ

- พลิกไม้คะนัดให้ตั้งขึ้น นำเชือกสำหรับเก็บตะกอร้อยผ่านช่องของเส้นด้ายขึ้นเส้นบนที่เกิดจากช่องที่ตั้งไม้คะนัดขึ้น ในขั้นตอนนี้ขึ้นอยู่กับความถนัดของช่างแต่ละคน โดยจะร้อยจากซ้ายไปขวา หรือขวาไปซ้ายก็ได้ ผูกปลายเส้นด้ายเข้ากับไม้เรียว แล้วนำไปแนบกับสันของไม้ปานเก็บตะกอ เพื่อกำหนดความกว้างของเชือกตะกอ ใช้มือด้านที่ไม่ถนัด จับไม้เรียวและไม้ปานมืออีกข้างหนึ่งดึงเส้นด้าย ทีละเส้นจากไม้คะนัด ใช้นิ้วเกี่ยวเชือก ตะกอที่ร้อยไว้แล้ว ขึ้นมา

ด้านหน้าแล้วดึงมาคล้องติดกับไม้เรียว จำนวน 2 รอบ จับเชือกตลอดไม้เรียวไปทางด้านหลังของไม้ปานเก็บตะกอก แล้วจึงคัดด้วยยืนเส้นถัดไป ทำอย่างนี้จนครบทุกเส้น หากมีจำนวนตะกอกมากขึ้นเท่าใด จะได้ลวดลายที่มากขึ้น

- นำไม้ค้ำยันแบน (หรือ ไม้รองตะกอก) สอดเข้าไปในช่องของเส้นด้ายเก็บตะกอก แล้วผูกโยงเชือกบนที่ เพื่อให้แขวนดึงตะกอกให้ตึง ใช้เชือกผูกไม้เรียวและ ไม้รองตะกอก ให้แน่นไม่ให้หลุดลื่นง่าย แล้วเก็บตะกอกถัดไปจนเสร็จ

- พลิกตะกอกโดยการปลดเพลาม้วนเส้นด้ายแล้วคลายเส้นด้ายยืน เพื่อพลิกหงายขึ้นสำหรับเก็บตะกอกด้านล่าง จึงม้วนด้ายให้ตึง และยึดเพลาวีที่เดิม แล้วจึงเก็บตะกอก

- พลิกไม้ขึ้นเส้นด้ายก็จะติดตัวขึ้น พร้อมทั้งห่วงจะกอกที่เก็บไว้แล้ว นำเชือกตะกอร้อยผ่านช่องเส้นด้ายยืนและห่วงจะกอกพร้อมกัน ใช้ไม้เรียว ไม้ปานทำการเก็บตะกอกเหมือนเดิม จนเสร็จแล้วจึงหมุนเพลาด้ายยืนให้ตึงกลับที่เดิมแล้วยึดไว้

7.2 การเก็บตะกอกยกดอก ตะกอก (เขา) ยกดอก สามารถทอได้ 4-10 เขา ที่นิยมส่วนมากแล้ว 4-7 เขา ซึ่งผู้ทอจะใช้กี่เขาแล้วแต่ดอก

- ใช้ไม้ค้ำยัน ซึ่งเป็นไม้ปลายแหลม สะกิดเส้นด้ายยืนขึ้นตามผังลาย พลิกไม้ค้ำยันขึ้น เชือกสำหรับเก็บตะกอร้อยผ่านช่อง ของด้ายยืนเส้นบนที่เกิดจากช่องที่ตั้งไม้ค้ำยันขึ้น ร้อยจากซ้ายไปขวา หรือจากซ้ายไปขวา ขึ้นอยู่กับความถนัดของผู้ทอ ใช้นิ้วเกี่ยวเชือกตะกอกที่ร้อยไว้แล้วขึ้นมาด้านหน้าแล้วดึงมาคล้องไว้กับไม้เรียว จำนวน 2 รอบ จนสุดความกว้างของหน้าผ้า ซึ่งจำนวนของตะกอกมากเท่าใด ลวดลายที่ได้ก็จะมากขึ้น

- นำไม้ค้ำยันแบนหรือ ไม้รองตะกอก สอดเข้าไปในช่องของเส้นด้าย เก็บตะกอก แล้วผูกโยงเชือกบนที่ เพื่อให้แขวน ดึงตะกอกให้ตึง ใช้เชือกผูกไม้เรียวและ ไม้รองตะกอก ให้แน่นแล้วจึงเก็บตะกอกตามผังลาย โดยจะเก็บตะกอกลายดอก ไม้ที่ 1 ไม้ที่ 2 ไม้ที่ 3 ไปเรื่อยๆ จนเสร็จ

- พลิกตะกอกโดยการปลดเพลาม้วนเส้นด้ายแล้วคลายเส้นด้ายยืน เพื่อพลิกหงายขึ้นสำหรับเก็บตะกอกด้านล่าง วิธีการเก็บลายดอกด้านล่างให้หยาบเฉพาะห่วงตะกอกแต่ละไม้ สอดเข้ากับเรียวไม้ตามลำดับ ตามจำนวนที่มีแล้วจึงเก็บตะกอกเช่นเดิม เมื่อตะกอกด้านล่างไม่มีเส้นด้ายยืนคล้องอยู่จึงปลดเพลาม้วนเก็บเส้นด้ายยืนให้ตึงตามเดิม

- นำลวดมาตัดเป็นตัวยู สำหรับแขวนตะกอลายดอก พร้อมกับผูกโยงตะกอกแขวนไว้กับไม้พาดคานก็แล้วติดตั้งคั่นยกสำหรับตะกอลายดอก แล้วจึงทดลองทอลายยกดอก โดยใช้ตะขอที่ติดตั้งกับคั่นยกเกาะเกี่ยวตะกอลายดอกที่ต้องการทีละไม้ แล้วจึงพุ่งกระสวยลายดอกสลับกับการเหยียบและพุ่งกระสวยลายขัด โดยให้กระทบพื้นทวีที่พุ่งกระสวย

8. การผูกสายโยงตะกอลและสายเหยียบตะกอล

ในการผูกสายโยงตะกอล ด้วยการนำไม้ที่แขวนตะกอลวางพาดบนคานที่นำเชือกผูกกับ ไม้รองตะกอลอันที่ 1 ห่างจากริมข้างละประมาณ 1 คืบ แล้วผูกห่วงเวียนเชือกยาวประมาณ 1 คืบ ทั้งสองด้านใช้เชือกอีกเส้นผูกโยง โดยโยงพาดเข้ากับไม้แขวนตะกอล ให้ปลายเชือกอีกด้านหนึ่งยึดติดกับตะกอลอันที่ 2 ที่ผูกเหมือนกับอันที่ 1 ทำเช่นนี้ทั้งสองด้าน

สำหรับการผูกสายเหยียบตะกอล ให้ใช้เชือกผูกไม้แขวนตะกอลด้านล่าง ทำเช่นเดียวกับด้านบนทั้งสองข้างและทั้งสองอัน แต่ระยะห่างของเชือกจะเท่ากับความกว้างของไม้ปีกกาสำหรับบังเท้าเหยียบ โดยมีเชือกแขวนยึด ไม้ปีกกากับคานเหยียบเข้าด้วยกัน ให้ทดลองทอลายขัดเพื่อทดสอบความถูกต้องของลายขัดพร้อมแก้ไขหาข้อผิดพลาด

9. ขั้นตอนการทอ

ในการทอผ้ายกดอกจะต่างจากการทอผ้าพื้น คือ มีการพุ่งกระสวยลายดอก และกระสวยลายพื้นผ้า การทอผ้าพื้นจะมีแต่การพุ่งกระสวยลายพื้นผ้า สำหรับการทอลายพื้นผ้ามีรายละเอียด (1 รอบ) ดังนี้

- (1) ใช้เท้าเหยียบด้านล่างให้ตะกอลที่มีเชือกรั้งด้ายยืนแยกออกจากกัน
- (2) เส้นด้ายหน้าพืมจะเปิดให้ด้ายพุ่งในกระสวยวิ่งผ่านเข้าไป เมื่อปล่อยเท้า

เหยียบด้ายพุ่งจะเรียงตัวอยู่ภายใน

- (3) กระแทกพืมเข้าหาตัวเส้นด้ายยืนเพื่อให้เส้นด้ายเรียงชิดแน่น
- (4) เหยียบตะกอลอีกครั้ง
- (5) พุ่งกระสวยให้ด้ายพุ่งวิ่งเข้าผ่าน
- (6) กระแทกพื้นหวีทำให้ผืนผ้ามีแน่นขึ้น

สำหรับการทอผ้าลายดอก (1 ลาย) มีขั้นตอนดังนี้

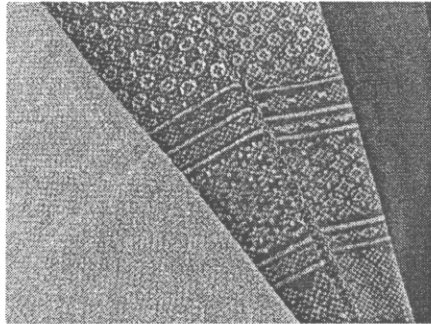
(1) ใช้เท้าเหยียบตะกอลยกดอก เลื่อนตะกอลลายดอกไปมาเพื่อเปิดตะกอลเป็น 2 กลุ่ม ยกตะกอลด้านหน้าขึ้นเพื่อเปิดช่องเส้นยืน

- (2) สอดไม้ดาบกลางพื้นหวีแล้วพลิกไม้ดาบตั้งขึ้น
- (3) พุ่งกระสวยลายดอก แล้วกระแทกพื้นหวี 1 ครั้ง พลิกไม้กลับตามเดิม
- (4) เหยียบตะกอลลายขัด พุ่งกระสวยลายพื้นผ้า
- (5) กระแทกพื้นหวีอีกครั้งให้เนื้อผ้าแน่นขึ้น

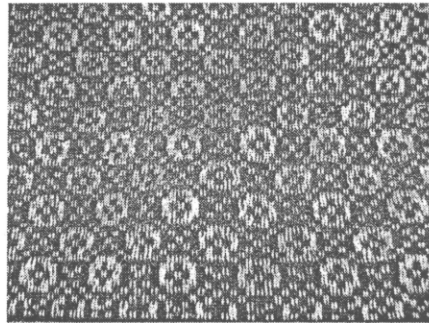
ถือว่าเสร็จการคัดลาย 1 ไม้ ทำการคัดลายไม้ที่ 2 และทำต่อเหมือนขั้นตอนที่ผ่านมา

สำหรับเทคนิควิธีการทอผ้าของยายซ้อย ไตรพร หากกระแทกพืมแรงจะทำให้ได้ผ้าแน่น แต่ความยาวของผ้าที่ทอจะลดลง ในขณะที่กระแทกพืมเบาจะทำให้ได้ผ้าบางแต่จะมีความ

ยาวมากกว่ากระแทกแรง ดังนั้น การกระแทกพิมพ์แรงหรือเบาขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการทอว่า ต้องการทอผ้าลักษณะใด

ภาพที่ 112 ผ้าทอฝีมือยายซ้อย ไตรพร

ภาพที่ 113 ลายก้านแย่งและลายดอกเขมร ลวดลายเอกลักษณ์ของผ้ายกนคร

16.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ด้วยยายซ้อย ไตรพร เป็นบุคคลภูมิปัญญาที่มีความเชี่ยวชาญและชำนาญ ทางด้านการทอผ้ายกนคร ทำให้มีหลายหน่วยงานมาเชิญยายซ้อยไปสาธิตการทอผ้ายกนครให้แก่ ช่างทอผ้ารุ่นใหม่ในอำเภอต่างๆของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ อำเภอพรหมคีรี อำเภอชะอวด และอำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้วิธีการถ่ายทอดในลักษณะของการทอผ้าให้ ดูเป็นตัวอย่าง มีการสอนวิธีการเก็บลายและการขึ้นลาย แต่ไม่มีใครที่สามารถทำได้เพราะมีวิธีการ ที่ยุ่งยาก ส่วนใหญ่ทอเป็นเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจได้เข้ามาฝึกหัดทอผ้าและเข้ามา เรียนรู้การทอผ้ายกนครที่บ้านยายซ้อย โดยมียายซ้อย หรือบุตรสาว คือ นางไพเราะสาธิตและอชิบาย การทอผ้า

16.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ในการทอผ้าของยายซ้อยยึดหลักสำคัญ คือ “ต้องทำให้ได้ทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะ เป็นการทอ การเก็บลาย และการขึ้นลาย และต้องเป็นการทำงานที่เกิดมาจากความรักและชอบใน การทอผ้า ในการทอผ้าต้องมีความอดทน เหมือนกับตนเองที่ทอผ้าได้เอง เก็บลายขึ้นลายเป็น เพราะใจรักในการทอผ้า ทำให้ผ้าที่ทอออกมาสวยและมีคุณภาพ และด้วยคำสอนของบรรพบุรุษที่

สอนสืบต่อกันมา คือ ผู้หญิงคนใดทอผ้าไม่เป็น ไม่ใช่คน เพราะฉะนั้นหญิงทุกคนต้องทอผ้าเป็นทุกคน” จึงทำให้ยายซ้อยมุ่งมั่น ตั้งใจ และใส่ใจต่อการทอผ้าในแต่ละครั้ง

คุณธรรมอีกประการที่สมกับการเป็นครูภูมิปัญญา คือ ยายซ้อยจะมีความยินดีและเต็มใจต่อการถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้ายกให้กับกลุ่มคนที่สนใจเข้ามาศึกษา เพื่อให้คนอื่นได้รู้จักผ้าทอพื้นบ้านที่นับวันหาได้ยาก ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้าดังกล่าวจะเป็นการส่งเสริมให้เด็กรุ่นใหม่ตระหนัก และเห็นความสำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ายกนครต่อไป

นอกจากนี้ ความมีน้ำใจและเอื้ออารีของยายซ้อยที่มีต่อบุคคลอื่นยังไม่เสื่อมคลาย กล่าวคือ ในการทอผ้านี้ ยายซ้อยไม่ได้มุ่งทอผ้าเพื่อขายเพียงอย่างเดียว แต่ยายซ้อยมักแบ่งปันผ้าทอให้แก่คนอื่นๆ โดยมีคนมาขอ หยิบยืม หรือมอบให้ด้วยความเต็มใจ โดยยายซ้อยจะมีความสุขทุกครั้งเมื่อเห็นคนอื่นนุ่งผ้าที่ยายซ้อยทอเอง

16.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

บุคคลที่ได้รับการสืบทอดการทอผ้ายกเมืองนครและผ้าพื้นลายต่างๆ จากช่างฝีมือพื้นบ้าน “ยายซ้อย ไตรพร” คือ นางไพเราะ อุตรนาถ ซึ่งเป็นบุตรสาวคนที่ 2 ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 43/1 บ้านนาແຮ່ ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งอยู่ใกล้กับบ้านยายซ้อย

16.3.7 ผลงานและรางวัลเกียรติคุณที่ได้รับ

(1) ได้รับรางวัลที่ 1 พร้อมเงินรางวัลจำนวน 800 บาท ในการประกวดผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมไทย จังหวัดนครศรีธรรมราช ประเภท : การประกวดผ้าทอพื้นเมือง จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ ประจำปี 2527

(2) รางวัล “คนดี ศรีพระพรหม” จังหวัดนครศรีธรรมราช ประจำปี 2546

(3) ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้สูงอายุดีเด่น รองอันดับที่ 2 จากองค์การบริหารส่วนตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช ประจำปี 2550

17. ภูมิปัญญาผ้าทอเกาะยอ

17.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องจักทอ

17.2 ข้อมูลทั่วไปของผ้าทอเกาะยอ

ผ้าทอเกาะยอหรือผ้าเกาะยอ เป็นผ้าทอพื้นเมืองของชาวตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เป็นผ้าทอที่มีชื่อเสียงมาก เพราะมีความประณีตและมีสีสันลวดลายต่าง ๆ สวยงามจึงถือได้ว่าเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของเกาะยอ และจังหวัดสงขลา

เกาะยอเป็นเกาะเล็กๆ เกาะหนึ่งในทะเลสาบสงขลา ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เล่าสืบต่อกันมาว่า ชาวเกาะยอส่วนใหญ่อพยพมาจากตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่ และ จากตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมืองสงขลา ผู้ที่อพยพมาในระยะแรกส่วนใหญ่มีเชื้อสายจีน อาชีพที่สำคัญของชาวเกาะยอ คือ การประมง การทำสวนผลไม้ และการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน คือ การทอผ้าที่เรียกกันว่า “ผ้าทอเกาะยอ”

ไม่มีหลักฐานปรากฏเป็นที่แน่ชัดว่าชาวเกาะยอเริ่มทอผ้ากันแต่เมื่อไร ทราบแต่ว่าชาวเกาะยอรู้จักการทอผ้ามาแล้วนับเป็นร้อย ๆ ปี ตั้งแต่ครั้งที่มีคนอพยพมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินบนเกาะและมีการสอนสืบต่อกันภายในครัวเรือนเรื่อยมา

การทอผ้าเกาะยอในระยะเริ่มแรกใช้กี่ทอเป็นกึ่งมือ และใช้เครื่องมือแบบที่ชาวภาคใต้เรียกว่า “ครน” แทนกระสวย ใช้ฝ้ายที่ปลูกกันเอง ย้อมผ้าเอง โดยใช้สีจากธรรมชาติตามแบบพื้นบ้าน ในระยะแรกทอเป็นผ้าพื้น ผ้ายดอกลวดลายต่าง ๆ ส่วนผ้าลาย “ราชวัตร” ซึ่งเป็นลวดลายที่สวยงามมาหลายหนึ่ง ได้รับพระราชทานชื่อจากองค์พระมหากษัตริย์ มีข้อมูลต่างกัน 2 กระแส คือ กระแสหนึ่งกล่าวว่า ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกกระแสหนึ่งกล่าวว่าได้รับพระราชทาน จากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (ชูดา จิตพิทักษ์ และทัศนีย์ พิกุล, 2529: 2142-2143)

17.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผ้าทอเกาะยอ

17.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

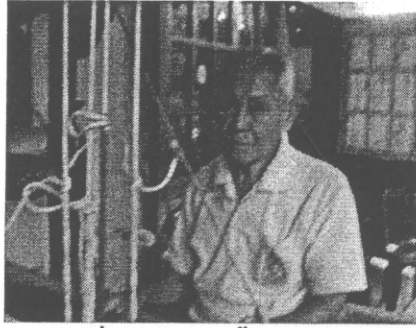
ชื่อ-สกุล

นาย กรั่ม สินธุรัตน์ อายุ 85 ปี

ที่อยู่

53 หมู่ 5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

โทรศัพท์ 074 – 450 -262

ภาพที่ 114 นายกริม ลินธูร์ตัน

17.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นายกริม ลินธูร์ตัน เป็นชายชราสูงวัย รูปร่างผอมบาง ผมหงอกอายุขณะนี้ สัมภาษณ์ 84 ปี ทว่านายกริมยังมีความทรงจำที่ดี สามารถทบทวนความหลังเหมือนวันเวลาผ่านไปไม่นาน และยังแข็งแรงสามารถทำสวนซึ่งเป็นอาชีพหลักในปัจจุบัน ทั้งเป็นที่ปรึกษาให้แก่กลุ่ม ทอผ้าร่มไทร ออกแบบลวดลายผ้า และยังทอผ้าสาธิตให้ผู้สนใจได้อยู่

แม้นายกริมจะจบเพียงระดับประถมศึกษา แต่ความรู้จากประสบการณ์สูงกว่า ระดับประถมศึกษามากมายนักจึงได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาในปี 2549 และได้รับ ปริญญาบัตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาการออกแบบประยุกต์ศิลป์ ปี 2550 จาก มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ในอดีต ปีพ.ศ. 2485 นายกริมประกอบอาชีพ เป็นเจ้าของโรงทอผ้า จนถึง ปี พ.ศ.2490 เนื่องจากปัญหาสงครามโลก ไม่มีวัสดุและเส้นด้ายเพื่อทอ จนปีพ.ศ. 2516 สมาคมสตรี นักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ สาขาจังหวัดสงขลาโดยมีคุณหญิง ชื่นจิตต์ สุขุมเป็นนายกสมาคม ได้ฟื้นฟูเรื่องการทอผ้าเกาะขอม มีการสอน อบรมในเรื่องการทอผ้า และ การย้อมสีเพื่อให้ผ้าทอเกาะขอมมีคุณภาพยิ่งขึ้นกว่าเดิม แต่ขณะนั้นชาวเกาะขอมที่มีฝีมือด้านการ ทอผ้ามีจำนวนไม่มากนัก นายกริม ลินธูร์ตัน จึงรับหลักการตั้งกลุ่มทอผ้าเกาะขอม ซึ่งนายกริมกล่าวว่า “การทอผ้าต้องอยู่ด้วยใจรักถึงจะอยู่ได้เนื่องจากรายได้ไม่แน่นอน” หากเป็นช่วงที่ ผ้าทออยู่ใน กระแสนิยม ความต้องการผ้าทอเกาะขอมมีสูง รายได้จากการหักต้นทุนแล้วจะตกเฉลี่ยเดือนละ 4,000 - 5,000 บาท แต่ถ้าอยู่ในช่วงความต้องการผ้าทอเกาะขอมลดลงรายได้จากการหักต้นทุนแล้ว จะตกเฉลี่ยเดือนละ 1,000 บาท

แม้ปัจจุบัน แม้นายกริมจะไม่ได้ทอผ้าเป็นอาชีพแล้วก็ตาม แต่ยังคงถ่ายทอด ความรู้ไปยังคนรุ่นหลังต่อไป

ด้านการเรียนรู้ภูมิปัญญาทอผ้า ในวัยเด็ก นายกริมซึมซับจากครอบครัว เนื่องจาก มารดาจับจ้างทอผ้าจากสงขลา

สรุปการเรียนรู้ของนายกริมดังนี้

(1) การเรียนรู้ด้วยการสังเกต จดจำ จากครอบครัว เนื่องจากเกิดในครอบครัวชาวสวนที่มารดามีอาชีพเสริมรับจ้างทอด้วยกึ่งมือ จึงทำให้เกิดการซึมซับเรียนรู้ขั้นตอนการทอผ้า ต่อมา ทางราชการเห็นว่า ผ้าทอเกาะยอเป็นผ้าที่สวยงาม จึงสนับสนุนให้อาจารย์ชาวจีนชื่อนายยี่สุน และ นายพุดคิ่น มาสอนการทอผ้าด้วยกึ่งกระตุกให้คนเกาะยอ โดยตั้งโรงทอผ้าที่วัดแหลมพ้อ ซึ่งขณะนั้น นายกริมกริมในวัย 16 ปี ก็ไปช่วยคนที่กระตุก และสังเกตการณ์การทอผ้าด้วย แต่ยังไม่สนใจเรียนเป็นจริงเป็นจัง

(2) การเรียนรู้จากการเรียนการสอน เมื่อนายกริมกริมอายุ 18 - 19 ปี อาจารย์ชาวจีนทั้งสองท่านกลับไปแล้ว นายกริมจึงเรียนจากลูกศิษย์ของอาจารย์ชาวจีนอีกที คือ นายยี่ แสงอรุณ

(3) การเรียนรู้ด้วยตนเองจากการปฏิบัติจริง เมื่อ เรียนจบหลักสูตรจากนายยี่ แสงอรุณ ได้ความรู้ทุกขั้นตอนแล้ว นายกริมจึงตั้งโรงทอผ้าเป็นของตนเอง ทำให้นายกริมได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ฝึกทักษะในการทอผ้า อีกทั้งใช้ความคิดสร้างสรรค์ ดัดแปลงลายทอผ้าจนเป็นเอกลักษณ์ของตน

17.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

ด้านวัตถุดิบ ในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ยังคงทอผ้าเกาะยอด้วยกึ่ง (กึ่งมือ) ชาวบ้านปลูกฝ้ายขึ้นเองเพื่อใช้ในการทอผ้า แต่เนื่องจากพบความยุ่งยากทั้งกรรมวิธีในการปั่นฝ้ายและคุณภาพใยฝ้าย ปัจจุบันชาวเกาะยอจึงมักนิยมสั่งซื้อด้ายหรือไหมประดิษฐ์สำเร็จรูปมากกว่า ส่วนสีย้อมจากเมื่อก่อนที่ย้อมผ้าโดยใช้สีที่ได้จากธรรมชาติตามแบบพื้นบ้าน แต่พบปัญหาสีตกง่ายและสีสั่นไม่สดใสจึงนิยมสั่งสีย้อมจากต่างประเทศ

ด้านเครื่องมืออุปกรณ์ในการผลิต ได้แก่ เครื่องทอผ้าหรือกึ่ง และอุปกรณ์การเตรียมด้ายกว่าจะเป็นผ้าทอเกาะยอที่มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ได้ ต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน เริ่มแรกจากการสังคายดิบจากกรุงเทพฯแล้วนำมาต้มแยกไขมัน หากต้องการให้เป็นสีเข้มก็นำไปย้อมเลยโดยไม่ต้องฟอกขาว หากย้อมสีอ่อน ต้องฟอกขาวก่อน และหากจะทำสีขาวก็ต้องแช่ผงฟอกนวลก่อน เพื่อให้ด้ายมีคุณลักษณะนวลเป็นเงา

สำหรับการย้อมสี ในสมัยที่ยังใช้การทอผ้าโดยกึ่งมือ ก็มีการใช้สีธรรมชาติบ้าง แต่ในสมัยรุ่นนายกริม ซึ่งใช้กึ่งกระตุกทอผ้าจะไม่นิยมใช้สีธรรมชาติเนื่องจากสีตก จึงสั่งสีย้อมจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นสีที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ ได้แก่ อินเดีย ญี่ปุ่น อเมริกา สีจากประเทศญี่ปุ่นจะมีราคาถูกที่สุดแต่ย้อมได้สวยเพียงบางสี เช่น สีแดง สีเหลือง และ สีเขียว สีของประเทศอินเดีย จะย้อมสวยมากโดยเฉพาะสีฟ้า สีน้ำเงิน และสีเหลือง ทว่ามีราคาแพงกว่าสีจากประเทศอื่นเช่นกัน

การจะสั่งสีโคของประเทศไทยจึงขึ้นอยู่กับความต้องการสีอะไร ความสวยงามของการย้อมสีนั้น ๆ และราคาของสีนั้นๆ ผสมผสานกันไป

เมื่อย้อมสีแล้ว จึงนำด้ายที่ย้อมสีแล้วมาลงแป้ง ภูมิปัญญาที่เห็นในสมัยก่อน คือ การย้อมน้ำข้าว โดยเอาน้ำข้าวต้มเปียกมาปนกับหญ้าคาขยำเพื่อบดข้าวให้ละเอียด (การใช้หญ้าคา จะช่วยบดข้าวให้ละเอียดเร็วขึ้น) จากนั้นกรองเอาแต่น้ำ แล้วนำด้ายมาย้อมด้วยน้ำข้าวที่กรองแล้ว จุ่มด้ายแล้วบิดให้หมาดๆ กระจุกให้เส้นด้ายกระจายออกแล้วจึงหิวเส้นด้ายเหล่านั้นด้วยพดมะพร้าว หรือที่ทำด้วยกาบมะพร้าว) หรือที่ทำด้วยกาบมะพร้าว ตัดครึ่ง เพื่อปิดเศษข้าวที่เป็นก้อนออกและ ทำให้เส้นด้ายเรียบ เป็นมัน จากนั้นจึงนำไปตากให้แห้ง ต่อมาได้มีการพัฒนาโดยใช้แป้งมัน ละลายน้ำอุ่นแทนการใช้น้ำข้าว ทำให้ลดขั้นตอนลง ไม่ต้องหิวเส้นด้ายเพื่อเอาเศษข้าวออก สามารถนำไปตากให้แห้งได้เลย

เมื่อตากเส้นด้ายจนแห้งแล้วก็สู่ขั้นตอนการหันด้าย (การกรอด้าย) เข้าหลอด ให้ได้โดยหันเป็นหลอดประมาณ 50-75 หลอด แล้วจึงไปสู่ขั้นตอนการทอผ้า แต่ในปัจจุบันใช้การสั่งไหมสำเร็จรูป และนำไปกรอเข้าหลอดได้เลย

ขั้นตอนการทอผ้า ได้สรุปจากสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ ดังนี้

(1) การเตรียมเส้นยืน ก่อนจะทอผ้า ช่างจะต้องนำด้ายรีวที่เป็นเช็ด (ใจ) ไปกรอเข้าหลอดเสียก่อนเพื่อใช้สำหรับงานโดยเฉพาะ เช่น หลอดด้ายพุ่งหรือหลอดสำหรับสาวด้ายยืน ที่กรอด้ายเรียกว่า เสาทอหวิง (ดอกหวิง) ระหว่างกรอต้องสำรวจเส้นด้ายด้วยว่าไม่มีรอยคอดหรือเป็นปมปมอันจะเป็นอุปสรรคในการทอผ้า หากพบก็ต้องเอาออกมาต่อให้เรียบร้อยก่อน เมื่อช่างทอกรอด้ายเข้าหลอดแล้ว จะนำไปใส่ในเครื่องเดินด้ายเพื่อทำด้ายคันหรือด้ายวิ่ง การคันด้ายนี้ คือ การสาวด้ายยืนนั่นเอง การจะใช้เส้นด้ายเท่าไรต้องผ่านการคำนวณดูเสียก่อนขึ้นอยู่กับกรอผ้า หน้ากว้างเท่าไร เมื่อคำนวณได้แล้ว ช่างจะใส่หลอดกรอด้ายไว้ที่ราวบรรจุหลอดด้ายเท่ากับจำนวนเส้นด้ายที่คิดคำนวณไว้ แล้วสาวออกมาพร้อม ๆ กัน คือ ดึงมาสู่รางคัน พันด้ายใส่ในแกนซ้าย ขวา ของรางคัน จะใส่กี่แกนขึ้นอยู่กับว่าช่างทอจะต้องการทอผ้าผืนยาวกี่หลา เมื่อคันด้ายเรียบร้อยแล้วก็ปลดด้ายออกจากแคร่แล้วขมวดให้เป็นลูกโซ่ เพื่อป้องกันมิให้ด้ายยุ่ง แล้วแยกเป็นกลุ่มเพื่อนำไปสอดในพืมภายหลัง และเมื่อสอดด้ายเข้าพืมเสร็จแล้วก็นำไปจึงบนกึ่งสำหรับเก็บตะกอหรือร้อยตะกอต่อไป โดยที่ตอนนี้ช่างจะหวีด้ายให้เรียบและสม่าเสมอกันด้วยไยตาลที่ทุบเรียงซ้อนกัน ประมาณ 3 - 4 แถวเหมือนกับแปรงซักผ้า

(2) การเตรียมเส้นพุ่ง เริ่มจากการที่ช่างทอกรอด้ายที่จะใช้เป็นด้ายพุ่งเข้ากระสวย แล้วนำกระสวยด้ายแต่ละสีไปใส่ไว้ในรางกระสวย (หรือกรอบกระสวย)

(3) ลำดับขั้นการทอในทีละครั้ง

ขั้นที่ 1 สับตะกอให้ค้ำยยื่นแยกออกจากกัน โดยมีที่เหยียบอยู่ข้างล่าง (ใช้เท้าเหยียบ) เป็นการเปิดช่องว่างสำหรับให้ “ค้ำยฟุ้ง” ผ่านเข้าไปได้

ขั้นที่ 2 ใช้มือฟุ้งกระสวยค้ำยฟุ้งให้สอออกไปตามระหว่างค้ำย โดยมีช่องสอกระสวยซึ่งทำด้วยไม้

ขั้นที่ 3 ปล่อยเท้าที่เหยียบเครื่องบังคับตะกอ เพื่อให้ค้ำยฟุ้งรวมเป็นหมู่เดียวกันตามเค็ม กระทบพื้นหวีโดยแรง พื้นหวีจะพาดค้ำยฟุ้งให้เข้ามาชิดเป็นเส้นตรง

ขั้นที่ 4 เหยียบที่บังคับตะกออีกครั้งหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับขั้นที่ 1 กระทบโดยแรงอีกครั้งหนึ่งจึงฟุ้งค้ำยเส้นที่ 2 จะทำให้ได้ผ้าเนื้อแน่นขึ้นการกระแทกพื้นหวีอย่างแรงหรือเบามีผลต่อความยาวของผ้าที่ทอและทำให้ผ้าเนื้อแน่นหนาหรือบางได้ (ชูลดา จิตพิทักษ์ และทัศนีย์ พิกุล, 2529: 2145-2147)

ลวดลายผ้าทอเกาะยอนั้น จะมีผ้าทอลวดลายตั้งแต่ 2 ตะกอ ไปจนถึง 8 ตะกอ ยิ่งจำนวนตะกอมากขึ้นเท่าไร ลวดลายจะยิ่งละเอียดซับซ้อนขึ้น การทอก็ต้องอาศัยทักษะความชำนาญสูงขึ้นไปด้วย และเมื่อทอผ้าได้อย่างเชี่ยวชาญแล้ว ช่างทอผ้าจะพลิกแพลง การเก็บลาย การคิดค้น ลวดลายใหม่ ๆ ขึ้นมาได้ตามความคิดสร้างสรรค์ของช่างทอผ้าแต่ละคน

ภูมิปัญญาที่ปรากฏในผลงาน เมื่อแรกที่นายกรั่มเริ่มทอผ้า นายกรั่มทอผ้าไม่เอาดอกก่อนซึ่งก็จะออกมาในรูปผลผลิตผ้าขาวม้า แต่เมื่อได้เรียนรู้การทอผ้าดอกพื้นฐานจากนายยี่แสอรุณ ได้แก่ ผ้ายกดอก 4 ตะกอ 6 ตะกอ และ 8 ตะกอ ทำงานเกิดทักษะความชำนาญแล้ว นายกรั่มออกแบบพลิกแพลงให้ซับซ้อนขึ้นเพื่อให้ลวดลายผ้าสวยงาม สะดุดตาผู้ซื้อ เช่น

จากลาย 4 ตะกอ นายกรั่มพลิกแพลงเป็น ลายลูกแก้ว ลายสอง ลายราชวัตร ลายขนมตัด เป็นต้น

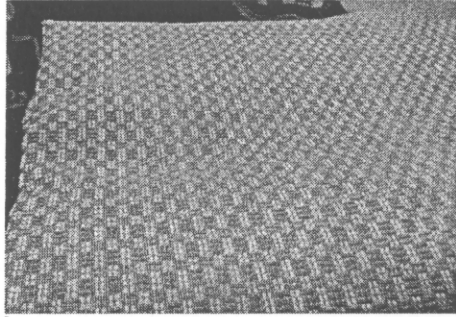
จาก 6 ตะกอ นายกรั่มพลิกแพลงเป็น แม่ลายดอกพิกุล 6 ตะกอ แม่ลายดอกรสสุคนธ์ 6 ตะกอ ลายดอกกรัก ลายดอกจัน เป็นต้น

จาก 8 ตะกอ นายกรั่มพลิกแพลงเป็น ลายผกากรอง 8 ตะกอ ดอกรสสุคนธ์ 8 ตะกอ ฯลฯ การคิดลวดลายของนายกรั่มได้มาจากอิทธิพลการรับการสืบทอดลายที่สืบทอดกันมา อิทธิพลจากสภาพแวดล้อม ธรรมชาติรอบตัว และ การเกิดแรงบันดาลใจ กล่าวคือ

การได้มาจากอิทธิพลจากการรับลายที่สืบทอดกันมา ได้แก่ การทอผ้าลายดอกพื้นฐาน หรือลายราชวัตรที่ได้รับพระราชทานชื่อจากองค์พระมหากษัตริย์

การได้มาจากอิทธิพลจากสภาพแวดล้อม ธรรมชาติรอบตัว เช่น ลายดอกผกากรองหรือดอกขี้ไก่ (เป็นดอกไม้ที่พบเห็นตามท้องถื่นได้ ใบมีกลิ่นเหม็นจึงเรียกขี้ไก่ แต่ดอกก็มี

สีขาวเป็นฝอยเล็ก ๆ) ดอกรสสุคนธ์ นั้น คือ ดอกย่านปด (เป็นเถาวัลย์ชนิดหนึ่ง ดอกมีสีขาวมีกลิ่นหอม)

ภาพที่ 115 ฝ้ายทอเกาะยอดลายดอกพะยอมประยุกต์

ส่วนการเกิดแรงบันดาลใจ ได้แก่ ลายดอกฟ้า และลายรสสุคนธ์ เนื่องจาก นายกริมเห็นเจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณ์ ทรงฉลองพระองค์งามยิ่งนัก นายกริมจึงนำไปพลิกเพลงคิดเป็นลายดอกฟ้า 6 ตะกอน ส่วนลายรสสุคนธ์ เกิดจากแรงบันดาลใจที่จะสร้างขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่คุณหญิงชื่นจิตต์ สุขุม เจ้าของโรงแรมสุคนธาซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งนายกสมาคมสตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทยฯ ผู้ซึ่งเป็นผู้ฟื้นฟูผ้าทอเกาะยอด

ด้านการประยุกต์ใช้ผลผลิต หรือการพัฒนาจากภูมิปัญญาเดิมนั้น มีดังนี้

- การลัดขั้นตอน หรือหุ่นเวลาโดยซื้อด้ายข้อมสีสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯ ทอผ้า
- การพลิกเพลงลายจากแม่ลายเดิม ๆ มาออกแบบพลิกเพลงให้หลากหลายขึ้น น่าสนใจขึ้น และตั้งชื่อลายให้น่าสนใจยิ่งขึ้น เช่นลายผกากรอง ลายรสสุคนธ์
- การออกแบบใช้ไหมเทียมเป็นเส้นพุ่ง เพื่อให้ผ้าทอดูแวววาว สวยงาม และทนทาน โดยเหตุที่ไม่ใช้ไหมแท้ เนื่องจากมีราคาแพงทำให้ต้นทุนสูง
- การนำผ้าทอมาออกแบบแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น เช่น หมวก กระเป๋า ปกสมุด เป็นต้น

ด้านคติหรือความเชื่อที่นายกริมสอดแทรกในผลงานนั้น ไม่มีปรากฏเป็นรูปธรรม แต่มีความเชื่อของคนทอผ้า คือ เวลานั้นขาดด้ายไปไว้ในกระเชอ ผู้ทอต้องเอาเหล็กหรือมีดไปวางทับไว้ด้วย เนื่องจากความเชื่อเรื่องผีแปร (หัวจุกด้ายจะพลิก ปลิ้นนอกออกในหรือกลับด้าน) ต้องเสียเวลาแก้ไขใหม่

17.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้อื่น

นายกริมมีวิธีการถ่ายทอดโดยสอนเป็นทฤษฎีและปฏิบัติควบคู่กันไป ในอดีตช่วงที่นายกริมมีโรงทอ นายกริมต้องการให้คนในชุมชนทอผ้าเป็นเพื่อส่งโรงทอ จึงใช้วิธีไปสอนถึงบ้านคนที่รับจ้างทอ หรือให้มาเรียนที่โรงทอ โดยสอนแล้วให้ค่าแรงทันที แต่ปัจจุบันนายกริมไม่มีโรงทอ ไม่ได้ทำงานทอผ้าแล้วแต่ยังคงสอนด้วยใจรักหากใครอยากเรียนรู้วิชา โดยสอนที่บ้าน

ตนเอง กรณีมีผู้มาศึกษาดูงาน และหน่วยงานราชการที่ติดต่อมาเช่นสถาบันราชภัฏจังหวัดสงขลา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นต้น

ส่วนวิธีการที่ทำให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนนั้น นายกริมเห็นว่า ขึ้นอยู่กับความนิยมของตลาด ในสมัยก่อนผ้าทอเกาะขอยอยู่ในกระแสความต้องการ ขายได้ราคาดี มีคนรับซื้อถึงบ้าน แต่ในปัจจุบันดูเหมือนว่าผ้าทอเกาะขอยจะถึงจุดอิมตัว ขายไม่ค่อยดี นายกริมและกลุ่มใช้วิธีประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ รวมทั้งออกแบบผลิตภัณฑ์รูปต่างๆ เช่น หมวก กระเป๋าเงินใบเล็ก ปกสมุด เพื่อให้เกิดความหลากหลายมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม นายกริมแนะนำถ้ามีนโยบายกำหนดให้ข้าราชการ หรือนักโทษแต่งชุดที่ทำจากผ้าทอเกาะขอยก็จะเป็นการอนุรักษ์ผ้าทอทำให้ผ้าทอเกาะขอยคงอยู่ต่อไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

17.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

สำหรับหลักในการดำเนินชีวิตที่ควรนำมาใช้เป็นแบบอย่างกล่าว คือ ต้องมีความรักในการทำงานเช่นเดียวกับที่นายกริมทอผ้าด้วยความรัก ส่วนในการดำรงตน ก็ต้องเป็นสุภาพบุรุษ ไม่ทำให้ใครเสียหาย

17.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

นายกริมกล่าวว่า มีกลุ่มร่วมaireที่นายกริมเป็นที่ปรึกษาอยู่ รวมถึงคนอื่นๆที่ไม่สามารถระบุรายชื่อได้หมด เนื่องจากนายกริมไปถ่ายทอดความรู้ตามสถานที่ราชการหรือ จากการศึกษาที่มิถุนามอื่นๆมาดูงาน

17.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขา ออกแบบประยุกต์ศิลป์ จาก สถาบันราชภัฏจังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2550

(2) ครุภูมิปัญญาไทย พ.ศ. 2549 รุ่นที่ 4 ภาคใต้ ด้าน อุตสาหกรรมและหัตถกรรมจาก สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

ภาพที่ 116 นายกริม ดินฐรัตน์ รับรางวัลครุภูมิปัญญาไทย เมื่อพ.ศ. 2549

18. ภูมิปัญญาผ้าทอบ้านท่ากระจ่าย

18.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องถักทอ

18.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาผ้าทอบ้านท่ากระจ่าย

บ้านท่ากระจ่าย เป็นหมู่บ้านชาวไทยมุสลิม ลักษณะวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน หญิงไทยมุสลิมมีอาชีพแม่บ้านเลี้ยงลูก และผู้ชายจะประกอบอาชีพประมง ออกเรือหาปลา ผู้หญิงที่ว่างจากการเลี้ยงลูกจะทอผ้าใช้ โดยเลี้ยงไหมเอาด้าย และทอผ้าไว้ใช้เอง และเป็นอาชีพโดยขายกันในหมู่บ้าน และเอาด้ายจากอวนที่เหลือใช้มาถักเป็นกระเป๋า อุปกรณ์ ประวัติความเป็นมาของการทอผ้าท่ากระจ่ายมีสืบเนื่องต่อกันมา 4 ชั่วอายุคน ประเภทของผ้าทอบ้านท่ากระจ่าย แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

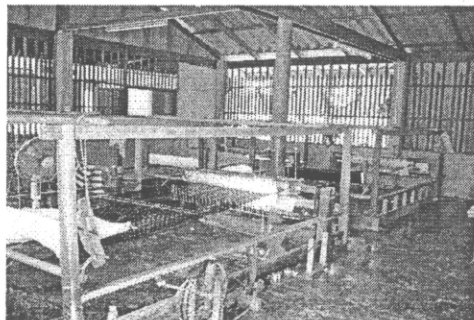
(1) ผ้านุ่งไหมยกดอก มีลวดลายแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนตัวผ้า มีลวดลายใดลวดลายหนึ่ง เต็มพื้นที่ ส่วนหน้านาง เป็นลายเฉพาะอยู่ปลายด้านหนึ่งของผืนผ้า เมื่อนุ่งแล้วจะอยู่กลางลำตัว ด้านหน้าเรียก “จีบหน้านาง” ส่วนเชิงผ้า จะเก็บเฉพาะกว้างประมาณ 30 เซนติเมตรที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของผ้าไหมพุมเรียง

(2) ผ้าขาวม้าลายราชวัตร ถือเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอสุราษฎร์ธานีมาแต่โบราณ ส่วนใหญ่เชิงผ้าด้านล่างนิยมทอเป็นลายแหลมคล้ายปี่ระมิด และยังมีการใช้คืนเงินคืนทองในการทอผ้าตามรูปแบบการทอผ้าในราชสำนักมาเลย์ (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ,2547 : 22-23)

18.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทอผ้าของกลุ่มทอผ้าท่ากระจ่าย

18.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มทอผ้าท่ากระจ่าย
ประธานกลุ่ม	นางอะ คชสวัสดิ์
ที่อยู่	95 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าชนะ อำเภотаชนะ จังหวัด สุราษฎร์ธานี โทรศัพท์ 084-8381360

ภาพที่ 117 โรงทอของกลุ่มทอผ้าบ้านท่ากระจ่าย

18.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

หญิงชาวบ้านในบ้านท่ากระ ได้มีการเรียนรู้การทอผ้ามาจากบรรพบุรุษ กล่าวได้ว่าเกือบทุกคนได้เห็นการทอผ้ามาตั้งแต่เด็ก ซึ่งพ่อแม่จะทอผ้าขึ้นใช้เอง อีกทั้งผู้หญิงต้องหัดทอผ้าจากครอบครัวของตนเอง เพราะบ้านท่ากระจ่ายเกือบทุกครัวเรือน มีที่ทอผ้าแบบพื้นบ้านไทยมุสลิมวางไว้ใต้ถุนบ้าน ผ้าที่ทอส่วนใหญ่เป็นผ้าไหม และยังเป็นส่วนหนึ่งของการอยู่เบื้องหลังของ “ผ้าไหมพุมเรียง”

ในปี พ.ศ. 2546 กลุ่มสตรีบ้านท่ากระจ่าย ได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มทอผ้าเพื่อการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าแบบพื้นเมืองดั้งเดิมเอาไว้ โดยการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนท่าชนะ ซึ่งมีสมาชิกจำนวน 22 ครัวเรือน โดยได้รับงบประมาณ จำนวน 400,000 บาท ในการสร้างโรงเรียนสำหรับทอผ้าบนพื้นที่ราชพัสดุอำเภอท่าชนะ ไว้เป็นสถานที่เพื่อประสานงานแหล่งรวมผลิตภัณฑ์ผ้าของกลุ่ม และไว้ใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนภายในกลุ่ม และยังสามารถได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงจังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 50,000 บาท นอกจากทางกลุ่มจะได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนโดยการศึกษาตลอดชีพใหม่ ๆ จากการศึกษาออกโรงเรียน และหน่วยงานต่างๆ จนทำให้ผ้าทอ บ้านท่ากระจ่ายมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับจากลูกค้า และหน่วยงานต่างๆ

สำหรับการบริหารจัดการกลุ่ม จะมีประธานและกรรมการกลุ่มร่วมกันปรึกษาหารือ เกี่ยวกับงานและกิจกรรมที่มีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง หลักการบริหารงานที่สำคัญของกลุ่ม ใช้หลักการบริหารแบบเครือญาติ และความเชื่อทางศาสนาอิสลาม

การบริหารเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่ม เริ่มต้นจากการได้รับเงินสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ในเวลาต่อมาได้มีการสะสมกำไรจากการขายผ้าของกลุ่มเอง จนปัจจุบันมีทุนหมุนเวียนอยู่ในรูปของเส้นใยและผ้าทอสำเร็จประมาณ 80,000 บาท ระบบการจัดการให้ได้มาซึ่งผ้าทอของกลุ่ม มีการจัดการ 3 แนวทาง ดังนี้

- 1) สมาชิกมานั่งทอผ้าตามที่กรรมการกำหนดให้ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากการรับออเดอร์ โดยที่กลุ่มจะจ่ายค่าฝีมือทอผ้า โดยการคิดเป็นรายชิ้นงานทันทีเมื่อเสร็จงาน
- 2) สมาชิกกลุ่มสามารถรับเส้นใย และเครื่องใช้บางอย่างกลับไปทำที่บ้านได้ เมื่อเสร็จแล้วจึงนำชิ้นงานมาส่งกลุ่ม และรับค่าทอ
- 3) สมาชิกกลุ่มสามารถกู้ยืมเงินของกลุ่ม เพื่อไปใช้ในการลงทุนการทอผ้าได้ด้วยตนเอง เมื่อชิ้นงานเสร็จแล้วนำมาส่งกลุ่ม

ช่องทางการจำหน่ายผ้าทอบ้านท่ากระจ่าย จะทอแล้ววางจำหน่ายที่ทำการกลุ่มในหมู่บ้าน โดยจะมีกลุ่มผู้สนใจเข้าไปเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์และศึกษาดูงาน และยังมีฝากขาย ตาม

หน่วยงานราชการในบริเวณตัวจังหวัด นำขายส่งเสื้อผ้าที่ตัวอำเภอชุมเรียง และร้านผ้าในตัวจังหวัด สุราษฎร์ธานี หรือไม่ก็ทอดตามออร์เดอร์ หรือส่งขายตามงานเทศกาลที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน เชิญไปร่วมงานแสดงสินค้า ซึ่งในปัจจุบันนี้ช่องทางการจำหน่ายดังกล่าวต้องประสบกับปัญหา เนื่องจากตลาดที่ทางหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเชิญไปนั้น มีน้อยมาก ทำให้ต้องประสบกับปัญหาขาดเงินทุนหมุนเวียนตามมา

การแบ่งปันผลประโยชน์ของกลุ่ม 1 ปีจะมีการปันผลกำไรกันหนึ่งครั้ง มีการจัดสรรผลกำไรสุทธิตามระเบียบกลุ่มทอผ้าบ้านท่ากระจาย เพื่อนำผลประโยชน์เฉลี่ยคืน ตามหลักฐานและตามความเหมาะสม โดยคิดเป็นทุนดำเนินการสะสม 30 % เป็นค่าตอบแทนกรรมการบริหาร 20 % และเงินปันผลสมาชิก 40 % (ตามผลผลิตสินค้าผ้าผืนสำเร็จ)

(สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2547 : 22-24)

18.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทอผ้า

วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้า

- (1) เส้นไหม
- (2) เส้นด้าย

อุปกรณ์

- (1) กี่
- (2) พันม้วนผ้า

ขั้นตอนการผลิต

สาวผ้าเส้นไหม เอามากันม้วนเป็นลื้อ

แนวคิดในการทอผ้า

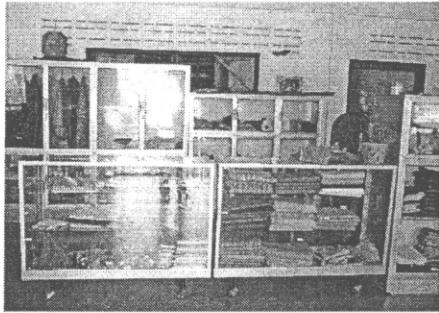
เนื่องจากในหมู่บ้านได้ทอผ้าเป็นอาชีพอยู่และต้องการอนุรักษ์ไม่ให้สูญหาย

แรงบันดาลใจในการผลิต

อยากอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลัง

การประยุกต์ใช้ผลิตภัณฑ์ และการปรับตัวของโรงงาน

“พยายามเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอและฝึกฝนอยู่เรื่อยๆ” เช่น การทำลวดลายที่แปลกใหม่และทำเสื้อผ้าสำเร็จรูป ทอผ้าไหม ผ้าด้าย ผ้าทอพื้นเมือง ผ้าขาวม้า ผ้านอกและได้เพิ่มลายผ้า เช่น ลายดอกพิกุล ลายดอกแก้ว ลายดอกเครือวัลย์ ลายดอกมะยม ลายดอกกระจาย และลายดอกราชวัช

ภาพที่ 118 ร้านค้าของกลุ่มทอผ้าบ้านท่ากระเจา

18.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

- (1) ใช้การ ฝึกฝนในกลุ่มและคิดลายใหม่เพื่อให้เข้ากับยุคปัจจุบัน
- (2) ฝึกสอนกลุ่มแม่บ้าน ในหมู่บ้าน

18.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ คำสอน

ยึดหลักแนวพระราชดำรัสพระเจ้าอยู่หัว

18.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

กลุ่มแม่บ้าน จำนวน 22 คน อาทิเช่น

1) นางอะ คชสวัสดิ์	2) นางอาหยาด โส๊ะสัน
3) นางโฌม กงชนะ	4) นางแดง ทองวิเศษ
5) นางศยามล คชสวัสดิ์	6) นางสาวหนูจันทร์ ทองวิเศษ
7) นางสุนันท์ สุขหมัด	8) นางหรรดะ หาระนี
9) นางสาวลิ้มะ ดินภาษา	10) นางสาวงะ คชสวัสดิ์

18.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

- (1) รางวัล โล่ประกาศเกียรติคุณ ชนะเลิศ สาขาการประกวดผลิตภัณฑ์ผ้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จากสำนักนายกรัฐมนตรี ปี 2546
- (2) รางวัลดีเด่นระดับภาค
- (3) รางวัลรองชนะเลิศ

19. ภูมิปัญญาผ้าทอนาหมื่นศรี

19.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องจักทอ

19.2 ข้อมูลทั่วไปของผ้าทอนาหมื่นศรี

ผ้าทอนาหมื่นศรี เป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดต่อกันมา กว่า 400 ปี เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งประดิษฐ์โดยช่างทอที่เป็นชาวนาหมื่นศรีโดยกำเนิด มีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวและถูกสร้างสรรค์ขึ้น โดยแรงบันดาลใจจากความงดงามในธรรมชาติ เช่น

ลวดลายที่ทอเลียนแบบดอกไม้ชนิดต่างๆ ได้แก่ ลายดอกกนก ลายช่อลอกอ (ดอกมะละกอ) ลายดอกจัน เป็นต้น หรืออาจเป็นลวดลายที่คล้ายหรือเหมือนกับลวดลายของเครื่องจักสาน เช่น ลายลูกแก้ว ลายตาสมุก ลายตาราง เป็นต้น บางครั้งช่างทอจะสร้างสรรค์ลวดลายจากสิ่งซึ่งเห็นในชีวิตประจำวัน เช่น ลายครุฑ (จากธนบัตร) หรือสร้างจากจินตนาการ เช่น ลายหงส์ ลายกินรี ลายแก้วชิงดวง เป็นต้น

ผ้าทอนาหมื่นศรี แต่เดิมนั้นเป็นเครื่องหมายแห่งศักดิ์ศรีของหญิงสาวที่ต้องทอเพื่อใช้ในครอบครัว และทอเพื่ออวดฝีมือในวันแต่งงาน นอกจากนี้ช่างทอในอดีตจะทอผ้าเพื่อเป็นมรดานุสดี สำหรับใช้ในพิธีศพของตนเอง

ในปัจจุบันผ้าทอนาหมื่นศรีเป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่า เพราะการทอผ้าทำให้เกิดการรวมตัวกันทำงานเป็นกลุ่มชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของช่างทอแต่ละบุคคล และยกระดับความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ซึ่งกำลังอยู่ในเส้นทางของการต่อสู้ท่ามกลางกระแสโลกอันสับสนและรุนแรง ศิลปะของลวดลายโบราณบนผืนผ้า แสดงถึงอารยธรรมที่สั่งสมและสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วคน นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีพลังในการสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ๆ ในแต่ละยุคสมัย จึงทำให้ผ้าทอนาหมื่นศรีมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ และมีความหลากหลาย หากท่านมีโอกาสไปเยือนบ้านนาหมื่นศรี อ.นาโยง จ.ตรัง ท่านยังคงเห็นหญิง - ชาย ที่นี่ ทอผ้าผืนงามโดยใช้กี่พื้นบ้าน และกี่กระตุก เป็นอาชีพที่ทำผสมผสานกับอาชีพเกษตรกรรม โดยอาจทออยู่กับบ้านหรือมาทอรวมกันที่อาคารของกลุ่ม ซึ่งเป็นความพยายามที่จะพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจเป็นการสร้างและสั่งสมทุนทางสังคม (ศักยภาพของคน) เป็นการรักษามรดกวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของท้องถิ่นภาคใต้และของชนชาติไทย

19.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผ้าทอนาหมื่นศรี

19.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี
ประธานกลุ่ม	นางอรอบ เรืองสังข์
ที่อยู่	หมู่บ้านควนสวรรค์ หมู่ที่ 8 ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอ นาโยง จังหวัดตรัง โทรศัพท์ 087-3946332

19.3.2 ประวัติความเป็นมาของผลิตภัณฑ์/กลุ่ม

หมู่บ้านนาหมื่นศรีมีการทอผ้ามาตั้งแต่ครั้งโบราณ เพื่อใช้ในครอบครัวและนิยมทอกันทุกครัวเรือน ต่อมาเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 การทอผ้าจึงได้หยุดชะงักไป เนื่องจากขาดแคลนวัสดุที่ใช้ทอชาวบ้านออกไปตลาดก็ไม่มียัตถุดิบจำหน่าย ต้องไปหาซื้อในเมือง จึงเริ่มคิดหา

ซึ่งวัตถุดิบชนิดอื่น ๆ มาทดแทน แต่ในยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ยังมีการทอผ้าจากเส้นใยฝ้ายอยู่ โดยใช้ฝ้ายที่ทางรัฐบาลแจกให้ และได้มีการนำตัวมาใช้ ซึ่งมีคุณสมบัติแข็งแรงกว่าและเส้นใย เล็กกว่าฝ้ายเมื่อทอออกมาแล้วจะได้เนื้อผ้าที่ละเอียด ต่อมาก็ขาดแคลนทั้งฝ้ายและตัวนจึงเกิด ความคิดใช้ฝ้ายที่ได้ปลูกไว้ในหมู่บ้าน ประกอบกับได้นำเครื่องมืออุปกรณ์การทอผ้าที่เก็บไว้ มา เริ่มทอกันใหม่

ลายผ้าที่ทอสมัยก่อนนิยมใช้ผ้าพื้นเนื่องจากไม่มีวัสดุ แต่เป็นผ้าพื้นที่แวววาว เนื่องจากมีการใช้ตัวนพุ่งด้วย นอกจากนั้นก็มีการทอผ้าลายทางกระรอกลายตาสมุก

พ.ศ. 2513 คุณแม่ของป่ากุศล (นางนาง ช่วยรอด) เริ่มทอผ้าไว้ใช้เองที่บ้าน เมื่อทอได้ 2-3 ผืน ก็แบ่งกันใช้แต่ก็ยังทอเป็นผ้าพื้น ผ้าตัดถุง ผ้าถุงผู้ชายหรือโสร่ง หากจะทอ เป็นลายอื่นบ้างก็ไม่มาก เพราะต้องใช้จำนวนเส้นใยมาก หากทอลายต่าง ๆ ลายที่เกิดขึ้นก่อน สงครามโลกครั้งที่ 2 คือ ลายลูกแก้ว แต่เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็หยุดทอไปชั่วคราว หลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็เริ่มมาทอผ้าพื้น และลายอื่น ๆ ได้มีการพูดคุยและรื้อฟื้นเกี่ยวกับการทอผ้า และลายผ้าทอโบราณต่าง ๆ เนื่องจากในสมัยก่อนได้มีการทอผ้าแข่งขันเวลาในงานต่าง ๆ ดังนั้นทุกคนก็พยายามรื้อฟื้นการทอผ้าลายโบราณ ซึ่งในสมัยนั้น ป้าคิ่งเป็นคนที่สามารถทอลายที่เก่าแก่ได้

กลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี ได้มีการจัดตั้งกลุ่ม เมื่อ พ.ศ. 2516 ผู้ที่เข้ามาแนะนำ ให้ตั้งกลุ่ม คือ คุณไพจิตร ทัพย์เดช โดยสำนักงานพัฒนาชุมชน เห็นว่าในพื้นที่นี้ มีวัฒนธรรม ต่าง ๆ น่าสนใจ ควรที่จะได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจึงได้เสนอเรื่องไปยังจังหวัด เพื่อขอ สถานที่ทอผ้าในสมัยนั้นก็ใช้ทอผ้าเรียกว่า “ก๊ยก” นิยมใช้ทอที่บ้าน และที่ฝั่งดิน เมื่อปลายปี พ.ศ. 2518 หม่อมเจ้าวิภาวดี ได้ทราบจากทางจังหวัดนครราชสีมา ตำบลนาหมื่นศรี มีการทอผ้าจึง เข้ามาให้การสนับสนุน ส่งเสริม ท่านได้จัดนิทรรศการ และป่ากุศลนำผ้าทอไปร่วมแสดงในงาน ด้วย และมีคนสนใจมาทอผ้ากันมากมายเมื่อท่านประสบอุบัติเหตุ สิ้นชีพิตักษัย จึงทำให้โครงการ ต่าง ๆ ที่ท่านส่งเสริมหยุดชะงักลง

นางกุศล นิลล่อ เป็นประธานกลุ่มมาตั้งแต่เริ่มตั้งกลุ่ม เมื่อรวมตัวกันเป็น กลุ่มแล้ว ก็ได้ปรึกษาศึกษากันถึงลายผ้าต่าง ๆ และเริ่มฝึกทอกัน โดยมีสมาชิกทั้งหมด 10 คน ครั้ง แรกหน่วยงานภาครัฐได้ซื้อไปใช้ทำให้แพร่หลาย และเป็นที่น่าสนใจของคนทั่วไป กลุ่มทอผ้านา หมื่นศรีเป็นศูนย์กลางของการจัดกิจกรรมการทอผ้าและมีการเชื่อมโยงกับกลุ่มทอผ้าหมู่ที่ 3, 4, 7 ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องการหาการตลาด ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2527 ก็เกิดปัญหาการอพยพ แรงงานออกจากหมู่บ้านโดยโรงงานอุตสาหกรรม เริ่มเข้ามาทำให้คนในพื้นที่ออกไปทำงานใน โรงงานอุตสาหกรรมกันมาก โดยคนเหล่านั้นมีความคิดว่าค่าแรงสูงกว่า ก็วันละ 100 กว่าบาท

แต่ในขณะที่จริง ๆ แล้วการทอผ้าสามารถทำรายได้ วันละ 120 บาทเช่นกัน ป้ากุศลเป็นผู้ที่ได้ผลึกคั้นให้ค่าแรงของช่างทอผ้าต่อวัน 120 บาท

ในระหว่างปี พ.ศ. 2527 – 2539 มีจำนวนสมาชิก 10 กว่าคน บางครั้งมีอุปสรรคการทอไม่เพียงพอ เนื่องจากคนที่ไปทำงานโรงงานกลับมาทอผ้าอีกครั้งในกลุ่ม ทำให้จำนวนที่มีอยู่ 15 หลัง มีไม่เพียงพอ ต้องการเพิ่มอีก 10 หลัง ให้หมู่บ้าน 7 จำนวน 5 กลัง และให้กลุ่มจำนวน 5 หลังเมื่อมาปี พ.ศ. 2535 ทางศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ เริ่มทำโครงการวิจัย ได้ลงสำรวจพื้นที่จังหวัดทางภาคใต้ เพื่อต้องการค้นหาหมู่บ้าน จังหวัดไหน ที่ยังมีการทอผ้าพื้นบ้าน ซึ่งใช้ระยะเวลาในการสำรวจอยู่เป็นเวลานานหลายปี เมื่อพบแหล่งทอผ้า กลุ่มนาหมื่นศรี ได้มีการรวมตัวกันตั้งกลุ่ม แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากขาดหน่วยงานสนับสนุนแบบต่อเนื่อง ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมตระหนักในความสำคัญ และคุณค่าของผ้าทอที่ต้องอนุรักษ์ไว้เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านนาหมื่นศรีจึงได้พยายามส่งเสริมให้กำลังใจแก่ช่างทอที่ยังเหลืออยู่ รวมตัวกันตั้งกลุ่มอีกครั้งหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. 2540 จนกระทั่งกลุ่มทอผ้านาหมื่นศรีได้เจริญเติบโต เกิดการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ในด้านต่าง ๆ จนได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน อาทิ สำนักงานพัฒนาชุมชน ส.ส. จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง ทหารกองหนุนพัฒนา สำนักงานพัฒนาการจังหวัด ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) และกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม เป็นต้น

แรงจูงใจในการจัดตั้งกลุ่มให้สมาชิกเข้าร่วม

1. เพื่อต้องการให้คนในหมู่บ้านมีงานทำ มีรายได้เสริม
2. เพื่อต้องการให้ลายผ้าโบราณเป็นเอกลักษณ์ประจำหมู่บ้าน
3. เพื่อต้องการสืบทอดการทอผ้าไปยังลูกหลาน
4. เพื่อก่อให้เกิดความสามัคคี ในการทำงานเป็นทีม

ช่วงเริ่มต้น เมื่อมีการรวมกลุ่มจากสมาชิก 10 กว่าคน มีนางกุศล นิลลอบ เป็นประธานกลุ่ม การจัดการบริหารกลุ่มยังไม่เข้าสู่ระบบ การทำงานกลุ่มทุกคนจะช่วยกัน หน้าที่ความรับผิดชอบยังไม่ชัดเจนแต่ความรับผิดชอบส่วนใหญ่จะตกอยู่ที่ประธานกลุ่ม เช่น หาดตลาด ประชุมกับหน่วยงานต่าง ๆ ต้องแก้ปัญหาภายในกลุ่ม คณะกรรมการที่ช่วยในการบริหารกลุ่ม มี 4 – 5 คน เท่านั้น

ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน สมาชิกกลุ่มทอผ้าก็เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ขณะนี้มีจำนวนสมาชิก 106 คน เมื่อคนมากขึ้น ปัญหาที่เริ่มมีมากขึ้น แต่ทุกคนก็พยายามช่วยกันแก้ไข จนทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากทุกคนกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าพูด โดย

มีนางกุลเป็นทีปรึกษา จนกระทั่งการทำงานกลุ่มเริ่มพัฒนาขึ้นจากการเรียนรู้ และได้รับการ
เสนอแนะจากหน่วยงานที่ให้การช่วยเหลือด้านการพัฒนา

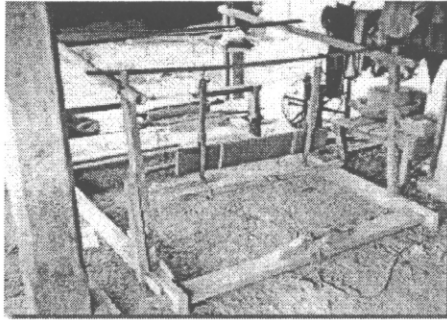
ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกจำนวน 128 คน มีเงินหมุนเวียน 800,000 บาท/ปี มี
รายได้เฉลี่ยคนละ 4,000-6,000 บาท ต่อเดือน

19.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

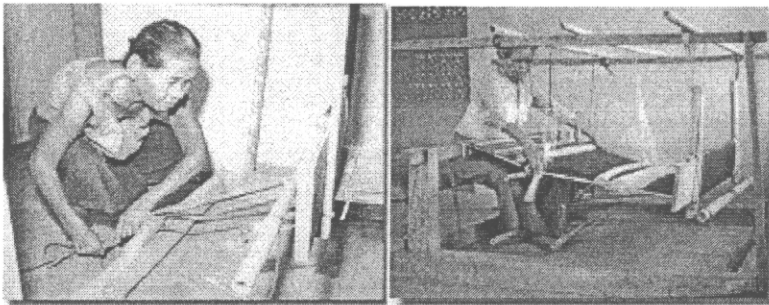
การผลิต

ผ้าทอานาหมื่นศรี มีรูปแบบสวยงาม คงทน ซักง่ายโดยเน้นผ้ายกดอก ซึ่งเป็นผ้า
เอกลักษณ์ของกลุ่ม กลุ่มทอผ้าานาหมื่นศรี ได้รับการขึ้นทะเบียนรับรองจากสำนักงานพัฒนาชุมชน
เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และได้รับรางวัลชนะเลิศระดับประเทศด้วย

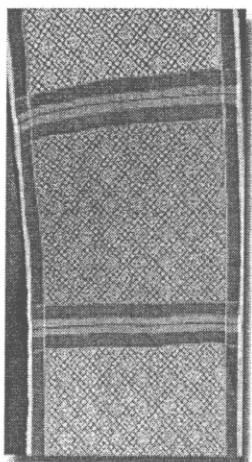
ปัจจุบันช่างทอส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ตำบลนาหมื่นศรี และมีช่างทอผ้า
อาวุโส อายุมากกว่า 60 ปี การทอผ้าจะทอได้สม่ำเสมอตลอดปี และทอผ้าได้มากที่สุด ในเดือน
เมษายน และกันยายน วัตถุดิบที่ใช้ส่วนใหญ่จะสั่งซื้อจากต่างจังหวัด เช่น ไยสังเคราะห์ ไหม
ประดิษฐ์ และฝ้าย

ภาพที่ 119 ที่พื้นบ้าน

ภาพที่ 120 ช่างทอผ้าานาหมื่นศรีรุ่นบุกเบิก

ภาพที่ 121 ผ้าพานซ่างที่ใช้ในพิธีงานศพ

จุดแข็งของกลุ่ม

1. กลุ่มนาหมื่นศรีมาประวัติความเป็นมา มีผ้าโบราณที่เป็นเอกลักษณ์ของตำบลนาหมื่นศรีมายาวนานกว่า 400 ปีมาแล้ว
2. มีการพัฒนาลวดลายใหม่ๆ ทำให้เป็นที่น่าสนใจ
3. เพิ่มกำลังผลิตโดยใช้กักระตุกมาเสริมการทอเฉพาะที่เมือง
4. ลูกค้าเชื่อในฝีมือและคุณภาพของซ่างทอ และจากประวัติการทอผ้าที่ยาวนาน
5. สมาชิกกลุ่มมีธรรมาศัยดี สร้างความประทับใจให้แก่ลูกค้า
6. มีการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์หลายช่องทาง ทั้ง แผ่นพับ หนังสือพิมพ์ สารคดี ทีวี นิตยสาร บรรจุภัณฑ์ และป้ายผลิตภัณฑ์
7. กลุ่มมีระบบการบริหารชัดเจน สามารถตรวจสอบบัญชีได้
8. ผ้าทอมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่หาซื้อไม่ได้จากที่อื่น
9. ประธานกลุ่มเป็นที่เคารพนับถือจากสมาชิกในกลุ่มและคนในชุมชน
10. มีกองทุนที่เข้มแข็ง
11. ผู้นำกลุ่มมีความพยายามและพร้อมที่จะพัฒนากลุ่ม
12. มีช่องทางการตลาดกว้าง ทั้งในกลุ่ม หน่วยงานราชการ ต่างจังหวัด

19.3.4 วิธีการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ในการถ่ายทอดกระบวนการทอผ้าานาหมื่นศรี จะใช้วิธีการการบอกเล่าอธิบายให้ฟัง หลังจากนั้นจะมีการสาธิตการทอผ้า และให้ฝึกปฏิบัติจริง

19.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ/ความเชื่อและคำสอน

สมาชิกของกลุ่มทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎของกลุ่ม สิ่งที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง คือ ความมุ่งมั่นต่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

19.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

มีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้สืบทอด

19.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) ผ้าฝ้ายขัดมันอย่างดี ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 จากการประกวดระดับประเทศ ปี 2545 (ลาย 4 ทิศ) และได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 จากการประกวดระดับภาคใต้ ปี 2546 (ลายกลีบบัว)

(2) รางวัลผลิตภัณฑ์โอท็อป ระดับ 5 ดาว เมื่อพ.ศ. 2553

(3) รางวัลผลิตภัณฑ์โอท็อป ระดับ 4 ดาว เมื่อพ.ศ. 2549

(4) รางวัลผลิตภัณฑ์โอท็อป ระดับ 4 ดาว เมื่อพ.ศ. 2547

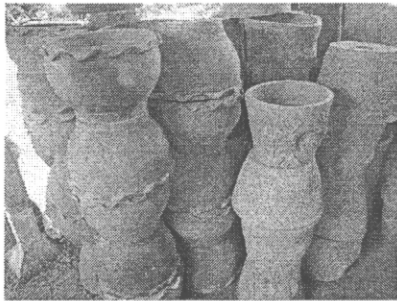
(5) รางวัลผลิตภัณฑ์โอท็อป ระดับ 5 ดาว เมื่อพ.ศ. 2546 และรางวัลอื่นๆ อีก

มากมาย

20. ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยิง

20.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องปั้น

20.2 ข้อมูลทั่วไปของการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยิง

ภาพที่ 122 เครื่องปั้นดินเผา

มีการค้นพบว่าบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยมีมนุษย์เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณแห่งนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พร้อมกับภูมิภาคอื่นๆ ดังหลักฐานที่ปรากฏในสิ่งต่างๆ ได้แก่ ภาพเขียนตามผนังถ้ำ ถึงแม้การทำเครื่องปั้นดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณภาคใต้อาจมีการทำกันไม่มากนัก เพราะยังไม่พบแหล่งผลิต พบเพียงหลักฐานที่ปรากฏมีเพียงเศษเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านที่ผลิตขึ้นใช้ในชีวิตประจำวันของชาวดั้งเดิมอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2549:22)

สำหรับเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านมะยิงซึ่งเป็นแหล่งชุมชนโบราณ และมีชื่อเสียงในเรื่องของการปั้นหม้อ ซึ่งอาจทำกันมานานแล้ว ประมาณ 600-700 ปีมาแล้ว หรือว่าอาจมากกว่านั้น จากการขุดตากถางพื้นที่ในชุมชนตั้งแต่บริเวณหัวคลองไปตลอดจนถึงถนน บริเวณที่มีเนินดินสูงๆ เหมือนกับเนินปลวก เมื่อนำรถมาไถแล้ว ก็จะพบเตาเผา และเศษเครื่องปั้นดินเผาที่ทับถมกันอยู่ ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า การทำเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านมะยิงมีมานานหลายร้อยปีแล้ว เหมือนกับกลอนพื้นบ้านที่ชาวบ้านได้กล่าวกันต่อๆ กันมาว่า **“ตั้งดินตั้งฟ้า ตั้งหญ้าตั้งมอน โมกลานตั้งก่อน นครตั้งหลัง”** (นางแก้ว เวชสารศรี, 2551 : สัมภาษณ์)

รูปแบบของภาชนะดินเผาบ้านมะยิงในอดีต ส่วนใหญ่เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น หม้อหุงข้าว หม้อต้มยา หม้อใส่น้ำ ปัจจุบันรูปแบบของภาชนะดินเผาบ้านมะยิงได้มีการพัฒนารูปแบบเพิ่มขึ้น ภาชนะดินเผาที่ผลิตขึ้นใหม่ได้แก่ กระถางต้นไม้และแจกัน (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้, 2552 : 1210)

การทำเครื่องปั้นดินเผาโดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมดินและวัตถุดิบ การปั้นขึ้นรูป การตากแห้งและต่อเติม การตากแห้ง การชุบน้ำยาเคลือบ การเผา และการตรวจสอบ ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดวิธีการทำดังนี้

1. การเตรียมวัตถุดิบ วัตถุดิบที่นำมาใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำเครื่องปั้นดินเผา ในขั้นตอนนี้อาจจำเป็นต้องมีการให้ความสำคัญกับคุณภาพดิน ซึ่งคุณภาพของเนื้อดินจะส่งผลให้คุณภาพของเครื่องปั้นดินเผาดีตามไปด้วย สำหรับการเตรียมดินในการทำเครื่องปั้นดินเผาของภาคใต้จะมีกรรมวิธีการเตรียมที่แตกต่างออกไปจากภาคอื่นๆ ในขั้นตอนการเตรียมดินสามารถแยกเป็นขั้นตอนย่อยๆ ได้อีก 4 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 การล้างดิน ซึ่งเป็นวิธีการการแยกเศษกรวด ทราย ใบไม้ ออกจากเนื้อดินเหนียว จากนั้นจึงนำผสมกับน้ำในภาชนะที่เตรียมไว้ใช้ไม้พายหรือเสียมกวนให้กรวด ทราย เศษใบไม้ที่เหลือแยกออกจากเนื้อดินอีกครั้ง แล้วจึงนำดินไปผ่านตะแกรงร่อน แล้วจึงปล่อยให้ดินนอนกัน สูบน้ำออกจากภาชนะให้เหลือเฉพาะดินล้วนๆ เพื่อที่จะนำทำให้หมาดต่อไป หรืออาจดูเฉพาะน้ำดินออกไปใส่ในภาชนะอื่นๆ ให้เหลือเฉพาะกรวด ทราย เศษใบไม้ไว้ในภาชนะ

1.2 การหมักดิน เป็นวิธีที่ทำให้ดินมีความเหนียวตัวมากขึ้น ด้วยวิธีการนำดินที่ล้างแล้วไปหมักไว้ในถังหรือหลุมที่เตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว ใส่น้ำลงไปแช่หมักเอาไว้เป็นเวลา 24 ชั่วโมง หากเป็นแท่งดินที่ชะออกจากกองดินแล้วจะใช้วิธีราดน้ำบนแท่งดิน แล้วหมักไว้ 24 ชั่วโมง

ภาพที่ 123 การหมักดิน

1.3 การแทงดินและการสิดิน เป็นวิธีแยกสิ่งเจือปนออกจากเนื้อดิน โดยไม่ต้องผ่านการล้าง วิธีนี้ช่วยให้ดินมีเนื้อละเอียดขึ้นเพื่อนำไปนวดต่อไป โดยการใช้พลั่วแทงดินที่หมักเอาไว้เป็นก้อนเล็กๆ หากยังมีสิ่งเจือปนอยู่อีกก็ดึงออก จากนั้นจึงนำดินที่แทงแล้วมารวมเป็นก้อน แล้วนำไปสิดินด้วยเครื่องมือสิดิน

1.4 การนวดดิน เป็นวิธีการไล่ฟองอากาศออกจากเนื้อดิน ซึ่งจะทำให้ดินผสมเป็นเนื้อเดียวกัน วิธีการนวดดินนั้นจะทำการนวดลงบนพื้นที่เรียบๆ เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้มีเศษขยะหรือสิ่งเจือปนอื่นๆ ตกเข้าไปในเอดิน โดยวิธีการนวดสามารถทำได้หลายวิธี คือนวดด้วยมือ ใช้เท้าเหยียบ ใช้ไม้ทุบ ใช้สั้วขี้ยา เช่น ใช้ควายย่ำ แต่วิธีการนวดที่เลือกใช้มากที่สุด คือนวดแบบก้นหอย เมื่อนวดดินได้ทีแล้ว จึงแบ่งออกเป็นก้อนๆ เพื่อที่จะนำไปใช้ปั้นเป็นภาชนะรูปแบบต่างๆ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ,2549-30)

ภาพที่ 124 การนวดดิน

2. การขึ้นรูป การขึ้นรูป หมายถึง การนำดินที่เตรียมไว้แล้วนำมาปั้นขึ้นรูปเป็นภาชนะแบบต่างๆ โดยการใช้มือปั้นด้วยวิธีกด การปั้นด้วยวิธีขด หรือใช้เป็นหมุนช่วยในการขึ้นรูป และยังมีวิธีการขึ้นรูปอีกหลายวิธี ได้แก่ การขึ้นรูปด้วยใบมีด การปั้นด้วยการทำเป็นแผ่น การขึ้นรูปแบบกดพิมพ์ และขึ้นรูปแบบหล่อพิมพ์ ในแต่ละวิธีมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 การปั้นด้วยมือ (Free Hand Method) บางตำราเรียกวิธีแบบนี้ว่า การปั้นแบบอิสระ กล่าวคือ เป็นการปั้นด้วยมือเปล่าๆ ไม่มีการนำเครื่องมือเข้ามาช่วย ถือเป็น

วิธีการที่ใช้มาตั้งแต่โบราณ และยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน วิธีนี้นิยมนำมาใช้ปั้นเป็นภาชนะต่างๆ เช่น หม้อดิน ชามดิน แจกัน และชิ้นงานที่ออกไปในทางศิลปะ

2.2 การปั้นด้วยวิธีขด (Coiled Method) เป็นวิธีการขึ้นรูปด้วยการใช้ฝ่ามือคลึงให้เป็นเส้นเล็ก หรือใหญ่ตามความต้องการ โดยให้มีลักษณะคล้ายเส้นเชือก จากนั้นจึงตั้งขดขึ้นเป็นภาชนะต่างๆ ระหว่างที่ขึ้นรูปจะเกิดเป็นช่องรอยต่อระหว่างเส้น สามารถใช้มือกดให้เนื้อดินของแต่ละเส้นติดกันหรือใช้น้ำดินเป็นตัวเชื่อม การทำด้วยวิธีนี้ คือ วิธีการทำก่อนที่จะมีการใช้แป้นหมุนเข้ามาช่วย ซึ่งเครื่องปั้นดินเผาที่ได้จากการขึ้นรูปด้วยวิธีนี้ ได้แก่ หม้อ โอ่ง อ่าง แจกัน

2.3 การปั้นด้วยวิธีกดแบบ (Hand Pressing) วิธีนี้จะนำดินที่เตรียมเอาไว้แล้วอัดเข้าไปในแม่พิมพ์ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยไม้ ปูนพลาสติกหรือซีเมนต์หล่อ หรือโลหะ วิธีนี้จะช่วยให้ได้เครื่องปั้นดินเผาตามแบบที่ต้องการ การกดอาจใช้มือหรือเครื่องจักร ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากวิธีนี้ ได้แก่ อีฐ กระเบื้อง

2.4 การปั้นด้วยการใช้แป้นหมุน (Throwing Method) เป็นวิธีการนำดินมาวางบนแป้นหมุน ใช้แรงมือ เท้า หรือเครื่องจักรหมุนแป้น และใช้มือขึ้นรูปเป็นภาชนะต่างๆ การทำด้วยวิธีนี้จะต้องมีความชำนาญ และเครื่องปั้นดินเผาที่ได้ต้องเป็นภาชนะดินเผาทรงกลม เช่น กระถางต้นไม้ โอ่ง อ่าง กระถางต้นไม้

2.5 การปั้นด้วยวิธีการทำแผ่น (Slab Method) เป็นการนำดินมาวางบนโต๊ะและกดเป็นแผ่น ใช้ลูกกลิ้งกลิ้งทับ การปาดลงบนโต๊ะ หรือใช้การตัดเป็นแผ่นด้วยเส้นลวดเชือก ตัดดินนำมาเป็นก้นและฐาน และตัดอีกส่วนหนึ่งมาทำเป็นขอบเพื่อขึ้นรูปเป็นภาชนะต่อไป วิธีนี้เหมาะกับผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะแบน เช่น กระเบื้อง เครื่องประดับ

2.6 การขึ้นรูปแบบใช้ใบมีด (Jigger Method) เป็นการทำรูปผลิตภัณฑ์โดยดินก้อน หรือดินแผ่นที่เตรียมไว้แล้ว จากนั้นจึงนำไปวางบนแป้นหมุนที่มีเข็มารองรับพิมพ์แล้วใช้ใบมีด ขึ้นรูปตามผลิตภัณฑ์ที่กดตัดดินนั้น ตัดทั้งภายนอกและภายใน ผลิตภัณฑ์ที่ตัดจากภายใน เช่น งานแบน ส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีรูปแบน สำหรับผลิตภัณฑ์ที่ใช้มีดตัดจากภายนอก เช่น ถ้วยชา ลูกถ้วย และผลิตภัณฑ์ที่มีก้นลึก

2.7 การขึ้นรูปแบบหล่อ (Casting Method) เป็นการขึ้นรูปแบบหล่อพิมพ์ใช้เนื้อดินปั้นแบบน้ำดินข้น ซึ่งเรียกว่า น้ำสลิบดิน เทลงในแบบพิมพ์ปูนพลาสติก แบบพิมพ์จะอุดน้ำในเนื้อดินในส่วนที่ติดกับแบบเป็นชั้นหนา เมื่อได้ความหนาตามที่ต้องการแล้ว เทหรือดูดสลิบน้ำที่เหลือออกทิ้งไว้จนกว่าผลิตภัณฑ์จะแห้ง แล้วจึงถอดแบบออก วิธีการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์แบบนี้ใช้กับผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนโค้ง เว้า และต้องการให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีแบบและขนาดเดียวกัน เช่น กาน้ำร้อน แจกัน และผลิตภัณฑ์ทางศิลปะ

สำหรับเครื่องปั้นดินเผาบ้านมะขิง นิยมใช้การปั้นขึ้นรูป 2 วิธี คือ การปั้นขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน ซึ่งเหมาะกับการปั้นภาชนะขนาดเล็ก และการปั้นขึ้นรูปแบบขด ซึ่งเป็นวิธีการขึ้นรูปที่นิยมมาแต่โบราณ เพราะสามารถขึ้นรูปได้ตั้งแต่ภาชนะขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ เช่น ไห เพล้ง และกระถางใหญ่ เป็นต้น

3. การตกแต่งลวดลายและภาชนะ เป็นขั้นวิธีการตกแต่งผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการขึ้นรูป เเผาและเคลือบเสร็จเรียบร้อยแล้ว จัดเป็นการแต่งผิวผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นรูปด้วยวิธีการหล่อแบบให้เรียบร้อย ชูคผิวบริเวณก้นภาชนะให้เรียบร้อยและมีความหนาใกล้เคียงกัน การแกะสลักลาย การฉลุโปร่ง การตกแต่งลวดลายผลิตภัณฑ์ด้วยสีต่างๆ หรือน้ำยาเคลือบ การต่อเติมผลิตภัณฑ์บางส่วนที่ไม่สามารถทำได้ด้วยแป้นหมุน เช่น การพอกลวดลายบนผลิตภัณฑ์ตุ้มมังกร วิธีการ เครื่องมือและอุปกรณ์ในการตกแต่งและต่อเติม จะมีลักษณะและวิธีการแตกต่างกันออกไป ตามกรรมวิธีและผลิตภัณฑ์แต่ละชนิด ซึ่ง ได้แก่ การตกแต่งผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน ที่มีรูปร่างกลม นำผลิตภัณฑ์ที่แห้งแล้วนำมาวางคว่ำบนแป้นหมุน แล้วใช้เครื่องมือมีลักษณะเป็นห่วงลวด ชูคดินที่ไม่ต้องการออก หรืออาจจะแกะสลักและฉลุลวดลาย

4. การตากแห้ง ขั้นตอนนี้เป็นกรนำเครื่องปั้นดินเผาที่ขึ้นรูปแล้ว มีลักษณะหมาดๆหรือแห้ง การตากแห้งมีช่วงสำคัญ 2 ช่วง คือ ช่วงที่ผลิตภัณฑ์หมาด และช่วงที่ผลิตภัณฑ์แห้ง ในช่วงแรกเป็นการทำให้น้ำในผลิตภัณฑ์ระเหยออก แต่ต้องระวังไม่ให้ระเหยเร็วจนเกินไป หากระเหยมากเกินไปจะทำให้รูปทรงบิดเบี้ยวได้ วิธีการทำให้แห้งที่ผู้ผลิตเลือกใช้ทำมากที่สุดคือ ฝังด้วยลมมากกว่าฝังแดด ซึ่งเป็นวิธีการทางธรรมชาติ ในขณะที่ตากอยู่นั้นต้องมีการพลิกกลับผลิตภัณฑ์ไปมา เพื่อให้ทุกส่วนแห้งเหมือนกันหมด และเป็นการป้องกันไม่ให้เสียรูปทรง หากไม่ใช้วิธีการอาศัยความร้อนจากธรรมชาติ ก็อาจใช้ความร้อนจากเตาอบ ซึ่งอุณหภูมิในการอบที่เหมาะสมอยู่ที่ประมาณ 65-75 องศาเซลเซียส และ 100 องศาเซลเซียส

5. การชุบน้ำยาเคลือบ ขั้นตอนนี้เป็นกรเสริมให้ผลิตภัณฑ์มีความสวยงามและคงทน การชุบน้ำยาเคลือบสามารถทำได้ 2 ลักษณะ โดยแบ่งลักษณะตามชนิดของผลิตภัณฑ์ คือ การชุบน้ำยาเคลือบที่ผลิตภัณฑ์แห้ง และการชุบน้ำยาเคลือบที่ผ่านการเผาเรียบเรียบร้อยแล้ว ซึ่งผลิตภัณฑ์ประเภท ถ้วยชาม หรือโอ่ง นิยมใช้วิธีชุบน้ำยาเคลือบ หรือเป็นผลิตภัณฑ์ศิลปะ สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงเกี่ยวกับการชุบน้ำยาเคลือบผู้ผลิตต้องมีความรู้ความเข้าใจถึงส่วนผสมกับกรรมวิธีการผลิต เพราะน้ำยาเคลือบที่จะนำมาใช้มีหลายชนิด ส่วนผสมกับน้ำยาเคลือบที่สำคัญที่นำมาใช้ เช่นเคลือบเลน ซึ่งมีส่วนผสมที่สำคัญ เคลือบตะกั่ว เคลือบหิน สำหรับวิธีการชุบน้ำยาเคลือบที่ปฏิบัติมีอยู่ 4 วิธี คือ วิธีจุ่ม ใช้แปรงทาเหมือนกับการทาสีทั่วไป วิธีพ่น และวิธีเทราด แต่ละวิธีต้องพิจารณาความเหมาะสมกับตัวผลิตภัณฑ์

6. การเผา ในขั้นตอนนี้จะช่วยให้เครื่องปั้นดินเผามีความคงทน มีอายุการใช้งานนาน ซึ่งกรรมวิธีการเผา มีอยู่ 2 แบบ คือ การเผาติด และการเผาเคลือบ

6.1 การเผาติด หมายถึง การเผาผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่ได้ชุบน้ำยาเคลือบ

6.2 การเผาเคลือบ หมายถึง การเผาผลิตภัณฑ์ที่ชุบน้ำยาเคลือบเรียบร้อยแล้ว เป็นการเผาผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการเผาติดมาแล้วหรือยังไม่ผ่านการเผา ซึ่งก็แล้วแต่กรณี ขั้นตอนการเผายังสามารถแบ่งออกได้อีก 2 ขั้นตอน คือ เตาเผา และวิธีการเผา

เตาเผา เป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการผลิต และมีหลายแบบ เตาเผาแต่ละแบบมีการแบ่งโดยการยัดวิธีการเผา ทางเดินของเปลวไฟ เชื้อเพลิง ซึ่งชนิดของเตาเผา แบ่งตามทางเดินของเปลวไฟ มี 3 ชนิด ดังนี้

(1) เตาเผาแบบระบายความร้อนขึ้น (Updraft Kiln) เตาเผาชนิดนี้มีชื่อเรียกไปตามแบบของเตา เช่น เตาทูป เตาจีน เตาแมลงป่อง เตาสี่เหลี่ยม

(2) เตาเผาระบายความร้อนลง (Downdraft Kiln) เตาเผาชนิดนี้แยกย่อยได้เป็น 2 ชนิด เตากลม (Round Downdraft Kiln) และเตาสี่เหลี่ยม (Rectangular Downdraft Kiln)

(3) เตาอุโมงค์ (Tunnel Kiln)

ชนิดของเตาเผาแบ่งตามชนิดของเชื้อเพลิง มี ๓ ชนิด คือ เตาฟืน เตาน้ำมัน เตาไฟฟ้า ซึ่งการสร้างเตาเผาที่สำคัญในการสร้าง คือ

(1) ให้ได้อุณหภูมิในการกำหนดเวลาและรักษาอุณหภูมิให้คงที่ตามความต้องการ

(2) ให้อุณหภูมิในเตาเผาได้ส่วนต่างๆตามที่ต้องการ และสามารถเร่งความร้อนได้ตามส่วนต่างๆของเตาเผา

(3) สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงปฏิกิริยาทางเคมีของภาชนะในเตาเผาโดยการเผา

(4) เผาให้ได้อุณหภูมิโดยใช้เชื้อเพลิงน้อย

5. วิธีการเผา วิธีการเผาหลักๆที่สำคัญมีอยู่ 2 ประเภท คือ การเผาติดและการเผาเคลือบ ซึ่งแต่ละประเภทมีกรรมวิธีในการเผาที่ต่างกัน

5.1 การเผาติด (Biscuit Firing) เป็นการนำเครื่องปั้นดินเผาซึ่งผ่านการปั้นและการตากแห้งมาแล้วในการเผามีข้อสำคัญ คือ ต้องควบคุมอุณหภูมิให้เป็นไปตามมาตรฐานของตัวผลิตภัณฑ์ แต่ละขั้นตอน นิยมใช้ไฟต่ำ ประมาณ 600-850 องศาเซนเซียส มีระยะทำให้ความร้อนเป็นระยะตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงการปิดช่องลมทิ้งไว้รอการเปิดเตาและนำผลิตภัณฑ์ออกไป

5.2 เผาเกลือ (Glost Firing) เป็นการเผาผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการชุบน้ำเกลือแล้ว การเผาด้วยวิธีนี้ต่างกับการเผาโดยตรงที่ใช้ความร้อน คือ เผาเกลือใช้ความร้อนสูงกว่า ประมาณ 1,200-1,300 องศาเซลเซียส

6. การตรวจสอบ เป็นขั้นตอนสุดท้ายของผลิตภัณฑ์ เป็นการตรวจความเสียหาย และคัดส่วนที่เสียออกไป การคัดผลิตภัณฑ์บางชนิดเน้นมาตรฐานที่ขนาด วิธีการตรวจสอบขนาด ใช้การดูด้วยตา และเคาะเสียงฟังดู หรืออาจใช้วิธีการทดสอบการดูดซึม เป็นการทดสอบทางด้านฟิสิกส์ วัตถุประสงค์หลักของการตรวจสอบ ก็คือ การทำเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพดีออกสู่ตลาด ผู้ผลิตจึงจำเป็นต้องเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องวัตถุดิบ กรรมวิธีการทำ ในทุกขั้นตอน หากขาดความรู้ความชำนาญในการผลิต คุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่ออกมาจะเกิดความเสียหายได้ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ,2549:31-34)

ปัจจุบันชุมชนบ้านมะยงเป็นชุมชนที่มีทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม อาศัยอยู่ร่วมกัน แต่ชาวไทยพุทธจะมีจำนวนน้อยกว่าและส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกัน ลักษณะสังคมและการดำเนินชีวิตของคนมุสลิมกับคนไทยพุทธเป็นแบบธรรมดาๆไป สามารถอยู่ร่วมกันได้ ระหว่างคนพุทธกับมุสลิม ไม่ได้มีปัญหาอะไร มีการพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกัน ปัจจุบันชุมชนบ้านมะยงมีครัวเรือนประมาณ 200 ครัวเรือน แต่มีเพียง 30 ครัวเรือนเท่านั้นที่ประกอบอาชีพปั้นเครื่องปั้นดินเผาที่ยังคงมีสืบทอดและรักษากฎมีปัญญาของการปั้น โดยนำมาเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ

20.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยง

20.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ- นามสกุล นางแก้ว เวชสารศรี อายุ 62 ปี
ที่อยู่ ชุมชนบ้านมะยง ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอท่าศาลา
จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 125 นางแก้ว เวชสารศรี

20.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

ต้นตระกูลของนางแก้ว เวชสารศรี อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านมะยิงและประกอบอาชีพปั้นหม้อมาตั้งแต่ครั้งสมัยบรรพบุรุษ เท่าที่นางแก้วจำความได้ การปั้นหม้อของตนน่าจะจัดอยู่ในรุ่นที่ 4 รองจากรุ่นแม่ทวด รุ่นแม่ย่า รุ่นพ่อ และรุ่นของนางแก้ว ซึ่งทำให้นางแก้วได้คลุกคลีและเรียนรู้การปั้นหม้อมาตลอดชีวิต การเรียนรู้ส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้จากคำบอกเล่าและสาธิตให้ดูจากผู้เป็นย่า โดยย่าสอนให้หัดขึ้นรูปโดยใช้มือนั่งตั้งแต่อายุ 7-8 ขวบ และจากการเรียนรู้ผ่านการเป็นลูกมือให้ย่า เช่น ช่วยขนทราย นวดดิน ฉากดิน ชักมอน ซึ่งในอดีตจะใช้มอนที่ทำจากไม้ทำให้ผู้ใหญ่มักห้ามไม่ให้เด็กเล่นมอนเนื่องจากกลัวเสีย เพราะคริวเรือนแต่ละหลังจะมีมอนเพียง 1 อัน เนื่องจากใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ในครัวเรือน ซึ่งต่างจากปัจจุบันที่ครัวเรือนส่วนใหญ่มีมอนหลายอัน เนื่องจากใช้เป็นเครื่องมือทำมาหากิน ต่อมานางแก้วมีโอกาสดัดปั้นกระถางจากญาติ ชื่อ “สาวเกท” โดยเริ่มทำวันละ 1-2 ลูก จนสามารถทำได้เองในที่สุด

เมื่อโตขึ้น นางแก้วได้ประกอบอาชีพสานตะกร้าไขเป็ดขาย แต่ต่อมาขายไม่ได้ เพราะมีตะกร้าพลาสติกวางขายจำนวนมาก ดังนั้นนางแก้วจึงผันการปั้นดินเพื่อทำเป็นอาชีพจริงจังโดยเริ่มจากการปั้นกระถางต้นไม้ขาย ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เครื่องปั้นดินเผากำลังเป็นที่นิยม นอกจากจะปั้นขายเองแล้ว นางแก้วยังรับซื้อภาชนะที่ยังไม่เผาจากคนในชุมชนมาเผาเพื่อขายเองอีกด้วย ต่อมาช่วง พ.ศ. 2510 นางแก้วปั้นเฉพาะหันมาปั้นหม้อดินเผาเพื่อใช้เป็นภาชนะในการประกอบอาหารเพียงอย่างเดียว และในช่วง 10 ปี ที่ผ่านมา (พ.ศ. 2540) ตลาดเครื่องปั้นดินเผาเริ่มซบเซาอีกครั้ง และมีแนวโน้มซบเซาลงเรื่อยๆ ทุกปี ทำให้การปั้นหม้อในบางช่วงจึงหยุดชะงักไป ปัจจุบันนางแก้วหันมาเปิดร้านขายของชำและขายเครื่องปั้นดินเผา ส่วนใหญ่เป็นเครื่องปั้นดินที่รับจากคนในชุมชน

ปัจจุบันมีช่างปั้นมาจากราชบุรีรับจ้างปั้นหม้อและภาชนะต่างๆ ในชุมชนบ้านมะยิง ซึ่งแรงงานดังกล่าวจะปั้นได้รวดเร็วกว่า เนื่องจากช่างฝีมือส่วนใหญ่เป็นช่างผู้ชายซึ่งจะมีกำลังมากกว่าช่างผู้หญิง ประกอบกับช่างปั้นรุ่นใหม่มีการนำเทคโนโลยีสมัยมาช่วยทำให้งานไปได้เร็วกว่า เช่น การใช้มอน (แป้นหมุน) ที่ติดตั้งมอเตอร์ไฟฟ้าซึ่งจะหมุนได้เร็วกว่าแรงของคน ทำให้ทุ่นแรงและเวลาในการปั้น ในขณะที่ช่างปั้นในชุมชนบ้านมะยิงส่วนใหญ่เป็นช่างผู้หญิง จึงทำได้ช้ากว่า ช่างปั้นจากราชบุรีส่วนใหญ่รับจ้างปั้นเฉพาะกระถางต้นไม้เพียงอย่างเดียว จนบางครั้งทำให้เกิดปัญหากระถางล้มตลาด อย่างไรก็ตามการที่ช่างปั้นจากราชบุรีสามารถปั้นเฉพาะกระถางได้เพียงอย่างเดียวนี้ทำให้ช่างดั้งเดิมของบ้านมะยิงยังคงอยู่ได้ เนื่องจากสามารถปั้นภาชนะอย่างอื่นนอกเหนือไปจากกระถาง เช่น หม้อแกง หม้อหุงข้าว

สำหรับการดำเนินงานในปัจจุบัน นอกจากจะประสบปัญหาในเรื่องตลาดขบ
เซาแล้ว วัตถุประสงค์นับวันยิ่งหายากขึ้นเนื่องจากมีโรงอิฐก่อตั้งในชุมชนหลาย 20 โรง ซึ่งต้องใช้ดิน
เหนียวเป็นวัตถุดิบเช่นเดียวกับปั้นหม้อ ทำให้ดินเหนียวลดลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งปัจจุบันคาดว่ามิติดิน
เหนียวในท้องถิ่นเป็นแหล่งสุดท้าย ประกอบกับราคาของเครื่องมือและอุปกรณ์ในปัจจุบันมีแนวโน้ม
สูงขึ้น เช่น มอน ราคาเครื่องละ 4,000-7,000 บาท เครื่องโมคิน ราคา 20,000 บาท ในขณะที่ 15 ปี
ราคานเฉลี่ยเครื่องละ 15,000-17,000 บาท

20.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

วัตถุดิบ วัตถุดิบหลักที่นำมาทำเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ ดินเหนียวและดินทราย
น้ำจืด ซึ่งดินเหนียวที่นำมาปลง (ทำ) เครื่องปั้นดินเผา นิยมใช้ดินเหนียวน้ำจืดเพราะเมื่อนำไปเผา
แล้วจะไม่ปรากฏรอยแตกต่าง ๆ ซึ่งไม่เป็นที่ต้องการของลูกค้าเหมือนเช่นดินเหนียวน้ำเค็ม สำหรับ
ดินเหนียวที่ใช้ในปัจจุบันซื้อจากโรงงานอิฐที่ตั้งในชุมชน หากเป็นเมื่อก่อนจะใช้ดินเหนียวที่ขุด
จากคลองโมคตาน ขนส่งโดยเรือหรือใช้การแบกหาบทุนกันเอง ส่วนทรายน้ำจืดที่ใช้ผสมกับดิน
เหนียวเพื่อใช้ปั้นสิ่งต่างๆ จะเป็นทรายเนื้อละเอียดชนิดเดียวกับที่ใช้สร้างบ้าน โดยสั่งซื้อจากโรงอิฐ
ในราคาารถบรรทุกคันละ 1,200 บาท (เดิมราคา 700-800 บาท)

หลักสำคัญในการเลือกดินเหนียวของนางแก้ว คือ ดินเหนียวที่นำมาใช้จะเป็น
ดินเหนียวสีใดก็ได้ แต่ต้องเป็นดินที่มีคุณภาพ เนื้อดินเหนียวต้องเหนียวไม่อ่อน (นิ่ม) จนเกินไป
เพราะหากใช้ดินเหนียวที่อ่อน เมื่อนำมา ปลง (ทำ) แล้ว เนื้อดินจะฟูๆ (ดินร่วนซุยเหมือนมี
ฟองอากาศ) ไม่เหนียว และเมื่อนำมาเผาแล้วจะให้สีเขียว แดง หรือขาว ซึ่งไม่เป็นที่ต้องการของ
ตลาด

ขั้นตอนการเตรียมดินเหนียว เมื่อได้ดินเหนียวมาแล้วจะนำมากองรวมกัน
แล้วรดน้ำตลอด เพื่อให้ดินชุ่มอยู่เสมอ ป้องกันปัญหาดินเหนียวแข็งจับตัวเป็นก้อน หากเป็นช่วงฤดู
ฝนไม่จำเป็นต้องรดน้ำบ่อย หลังจากนั้นนำดินเหนียวคั่งกล่าวเข้าเครื่องนวดดิน เดิมดินทรายลงไป
เล็กน้อย ประมาณ 1 กำมือเพื่อช่วยให้คอนเหนียวหายเมื่อกลับ เทคนิคนี้เป็นวิธีที่ช่างปั้นหม้อมีการ
สืบทอดมาตั้งแต่อดีต การนวดดินจะผสมเพียงดินทรายอย่างเดียวไม่จำเป็นต้องผสมเกลือ เพราะ
หากผสมเกลือลงไปแล้ว เมื่อนำภาชนะที่ปั้นได้ไปเผาจะเกิดการปะทุ ในอดีตชาวบ้านทั่วไปไม่มี
เครื่องนวดดินเหมือนอย่างปัจจุบัน แต่จะใช้ไม้ “ฉาก” ซึ่งเป็นไม้ไผ่ตรงสดที่นำมาผ่าซีก เหลาให้ได้
ขนาดพอดีมือและต้องเหลาตรงกลางถ้าไม้ไผ่ให้บางและเว้ากว่าส่วนอื่น เพื่อใช้ในการฉากดิน
เหนียว วิธีใช้ไม้ฉาก คือ ใช้ไม้ฉากต้องส่วนตรงกลางที่เว้าปากก่อนดินเหนียวที่ละนิค ชาวบ้านเรียก
วิธีนี้ว่า “การเจิง” หลังจากปากดินเหนียวได้ประมาณ 1 กอง จะใช้ทำเหยียบและนวดไปจนกว่าเนื้อ
ดินเหนียวเนียนละเอียดเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน และนึ่งขึ้นพอที่จะนำไปปั้นได้ ในอดีตการการนวดดิน

เหนียวต้องช่วยกันทำหลายๆ คน ซึ่งต่างจากปัจจุบันที่การเตรียมดินเหนียวเปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนมาเป็นเครื่องโมไฟฟ้าที่ใช้บังคับซึ่งให้เนื้อดินเหนียวที่ละเอียด สะดวก รวดเร็วและง่ายกว่าแรงงานคน อีกทั้งยังสามารถนวดดินได้ครั้งละปริมาณมากทำให้ช่วยประหยัดเวลาได้มากขึ้น เมื่อโมดินเสร็จแล้ว ให้ใช้ผ้าหรือพลาสติกคลุมปิดไว้ เพื่อป้องกันการสัมผัสกับอากาศภายนอกแล้วทำให้ดินแห้งและแข็งได้

ภาพที่ 126 นางแหวด เวชสารศรี สาธิตการ “เจิง” ดินเหนียว

ขั้นตอนการเผา เมื่อบั่นดินเหนียวเสร็จแล้วจะต้องมาเผา ซึ่งในอดีตใช้วิธีการเผากลางแจ้ง ซึ่งเป็นวิธีแบบดั้งเดิม ต่อมาเปลี่ยนเป็นเตาเผาแบบจอมปลวก ซึ่งเป็นการทำเตาเผาจากรังปลวก โดยจะต้องขุดดินในรังปลวกออกแล้วทำคานไว้สำหรับตั้งเครื่องปั้นดินเผา สมัยก่อนจะเรียกว่า “รง” สำหรับเอาหม้อมาตั้ง ตั้งซ้อนเป็นชั้นจนถึงปากเตา หลังจากนั้นใช้เศษเครื่องปั้นดินเผาปิดปากบริเวณเตาเผา มีการเจาะจงกไว้สำหรับใส่เชื้อเพลิง ส่วนใหญ่เป็นไม้ย่างทางมะพร้าว หรือเปลือกมะพร้าว

ในการเผาจะใช้ไฟค่อนข้างแรง ชาวบ้านเรียกก่อไฟว่า “รมไฟ” โดยเผาประมาณ 1 วัน เริ่มก่อไฟตั้งแต่ 6 โมง เช้า ปล่องให้ไฟรุ่มๆ ไม่ขาดตอน เมื่อเลยเที่ยงไปแล้ว จึงเพิ่มความแรงของไฟเล็กน้อยและเพิ่มมากขึ้นเมื่อเวลาประมาณ 6 โมงเย็น หรือตรงกับช่วงที่พระอาทิตย์ตกดิน เริ่มอัดไฟเข้าไปเพื่อไม่ให้ไฟดับ วิธีการสังเกตว่าขั้นตอนการเผาจะเสร็จแล้ว คือ ให้สังเกตเศษกระเบื้องดินเหนียวที่ใช้ปิดปากเตา หากเริ่มเปลี่ยนจากสีดำออกเป็นสีขาว แล้วเป็นสีพิราบ แสดงว่าขั้นตอนการเผาเสร็จแล้ว ปัจจุบันไม่มีการใช้เตาเผาแบบนี้ แต่จะใช้เตาเผาแบบเตานอนแทน

20.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ในการถ่ายทอดความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาของนางแหวดใช้วิธีการบอกเล่า พร้อมการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง หลังจากนั้นจึงให้หัดทำ โดยให้หัดปั้น

20.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ในการทำเครื่องปั้นดินเผา ต้องใส่ใจในคุณภาพ ตั้งแต่การเลือกดิน การปั้น ตลอดจนการเผา ซึ่งในขั้นตอนการเผาอาจมีการบบานให้เจ้าที่เจ้าทางช่วย เพื่อไม่ให้ดินที่ปั้นแตก และเมื่อนำไปจำหน่ายต่อลูกค้า หลักสำคัญ คือ ต้องซื่อสัตย์ต่อลูกค้า

20.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด/สืบทอด

กลุ่มคนที่ได้รับการถ่ายทอดในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นเด็กนักเรียนและนักศึกษาที่เข้ามาศึกษาดูงาน อย่างเช่น เด็กนักเรียน โรงเรียนกัลยาณี และเด็กเหล่านี้จะมีความสนใจ

20.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

เครื่องปั้นดินเผาที่นางแก้วทำ มีหลายชนิด เช่น หม้อ กระจ่าง จานรองกระจ่าง ซึ่งนางแก้วไม่เคยส่งเข้าประกวดแข่งขันที่ใด เนื่องจากเห็นว่าฝีมือของตนยังไม่ละเอียดพอที่จะประกวดได้ ประกอบกับไม่ได้ให้ความสำคัญกับการส่งประกวดแต่มุ่งเน้นการทำเพื่อประกอบอาชีพ จึงยังไม่ได้ส่งประกวดที่ใด

20.4 ข้อมูลจำเพาะของบุคคลภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาของนางจำเป็น รัษฎ์เมือง

20.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-นามสกุล	นางจำเป็น รัษฎ์เมือง อายุ 54 ปี
ที่อยู่	18 ม.6 ชุมชนบ้านมะยิง ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 127 นางจำเป็น รัษฎ์เมือง

20.4.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นางจำเป็น รัษฎ์เมือง อายุ 54 ปี ปัจจุบันอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านมะยิง ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบันประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา และเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านมะยิง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ภายในกลุ่มจะมีการออมเงินเดือนละ 50 บาท สมาชิกกลุ่มจะนำเงินมาลงหุ้นกัน โดยมีป่าเย็บ (จำเป็น รั้งเมื่อ) เป็นประธาน การปันหุ้นจะปันปี ละ 1 ครั้ง เงินที่ได้จากการลงหุ้นก็จะนำมาซื้อดิน ซื้อเครื่องปั้นดินเผา ของเจ้าอื่นๆ นำมาวางขายรวมกัน และถ้าช่วงไหนที่กระดางขายไม่ได้ก็สามารถเอามาช่วยสมาชิกได้ การทำแบบนี้จะทำให้ สมาชิกมีงานทำ แล้วก็กระดางก็สามารถขายได้ ถ้าสมาชิกไม่ปันดินเผาเป็นอาชีพแล้วต่อไปก็จะเหลือการปันน้อยลง

การปันเครื่องปั้นดินเผาที่มีมานานแล้วตั้งแต่ครั้งสมัยบรรพบุรุษ และก็ทำมาจนถึงรุ่นพ่อรุ่นแม่ และรุ่นของตัวเอง เมื่อตอนสมัยเด็กๆ ตัวเองเคยเป็นผู้ช่วยพ่อกับแม่ ช่วยแบกดินมาให้พ่อกับแม่ ขณะนั้นตัวเองยังไม่ได้ฝึกปั้นเครื่องปั้นดินเผา ทำให้นางจำเป็นมีโอกาเรียนรู้การปั้นเครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่เด็ก

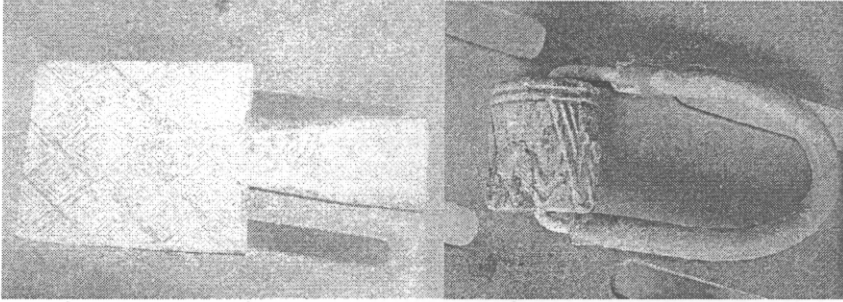
การเรียนรู้อุปกรณ์ปั้นเครื่องปั้นดินเผา ได้รับการเรียนรู้มาจากแม่ ในตอนที่ฝึกการปั้นอยู่ จะมีลูกสาวของตัวเองอีก 1 คน ฝึกปั้นกันอยู่ 2 คนแม่ลูก และได้ ฝึกกันมาเรื่อยๆ แต่เริ่มมาปั้นเครื่องปั้นดินเผาอย่างจริงจังเมื่อตอนอายุ 30 ปี จนปั้นเป็น และเริ่มสวยขึ้น และได้ปั้นเครื่องปั้นดินเผาขาย ในเวลาต่อมาลูกค้าก็เริ่มมีมากขึ้น และได้ยึดเป็นอาชีพ

ขณะนั้นมีคนที่ปั้นเครื่องปั้นดินเผาอยู่ 2 เจ้า คือ ดาเลียบ กับชายมวน เคยคิดว่า ถ้าหากทั้งสองคนนี้ตายไป ภูมิปัญญาการปั้นดินที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษจะหายไปด้วย เพราะว่ตอนนั้นไม่มีผู้สืบทอด ตอนนั้นป่าก็กลัวมากกว่าต่อไป ผู้หญิงจะไม่มีการทำ ตอนที่เริ่มทำก็กลัวเหมือนกันว่าตัวเองจะทำได้ แต่ก็พยายามให้ถึงที่สุด ขนาดเครื่องปั้นยังทำกันได้ ทำไม่จะทำเรื่องแค่นี้ไม่ได้ ในที่สุดก็ทำได้ และขายได้

ต่อมาตลาดการซื้อขายเครื่องปั้นดินเผาเริ่มซบเซาลงอยู่ระยะหนึ่ง แต่พอในปี พ.ศ.2540 ตลาดการซื้อขายเครื่องปั้นดินเผากลับมาขายดีอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาเครื่องปั้นดินเผา โดยเฉพาะกระดางที่เคยเป็นที่ต้องการของกตลาดเริ่มซบเซาลงอีกครั้ง และได้มีหลายหน่วยงานเข้ามาช่วยเหลือ และได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเครื่องปั้นดินเผา ในช่วงระยะเวลาประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา ได้เริ่มหัดเขียนลวดลายต่างๆ การเขียนลายนี้ได้รับการช่วยเหลือสนับสนุน โดย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้นำช่างมาจากจังหวัดโคราช และจังหวัดลำปาง มาช่วยสอนการแกะลายให้ อีกทั้งหลานชายของตัวเองได้เรียนอยู่ที่วิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช ได้นำความรู้ที่เรียนมาช่วยเขียนลายให้ และตัวเองจึงนำมาเขียนลงบนตัวเครื่องปั้นดินเผา ลวดลายที่นำมาเขียนในช่วงแรกๆ ยังคงเป็นแบบเรียบๆ ต่อมาจึงมีลวดลายใหม่ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ สำหรับรายได้จากการปั้นเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่ม เฉลี่ย 100,000 บาท/เดือน และเอาผลกำไรที่ได้มาปันผลหุ้นให้แก่สมาชิก

20.4.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

เครื่องปั่นดินเผาที่ปั่นเสร็จแล้ว จะตั้งทิ้งไว้ให้แห้งตามธรรมชาติ จากนั้นจึงนำไปเผาเลย เมื่อเผาเลยเรียบร้อยแล้วก็จะตากทิ้งไว้ประมาณ 3 วัน รอให้เป็นสีขาว

ภาพที่ 128 อุปกรณ์ที่ช่วยในการทำลวดลายซึ่งเลียนแบบอุปกรณ์โบราณ

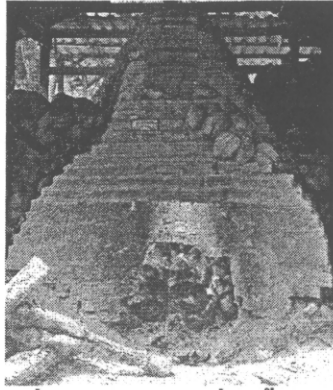
ลวดลายที่นำมาเขียนในช่วงแรกๆ จะเป็นลายขีดเขียนธรรมดา ต่อมาได้มีการคิดค้นลวดลายบางตัวขึ้นเองบ้าง ลายที่คิดขึ้นเอง ได้มาจากการที่ทำลวดลายอยู่ทุกๆวัน เห็นลวดลายหลายแบบ จึงคิดดัดแปลงขึ้นมาบ้าง และหลานก็เรียนอยู่ที่วิทยาลัยศิลปะ ก็ให้ช่วยแกะลาย

ภาพที่ 129 นางจำเป็น รัษฎ์เมือง สาธิตการแกะลาย

เตาเผา ชนิดของเตาเผาที่ใช้ยุคนั้น เรียกว่า *เตาอน* ขนาด กว้าง 1 เมตร ครึ่ง ยาว 6 เมตร มีประตูสำหรับลำเลียงด้านหน้า ช่องใส่ฟืน ด้านหลัง และมีช่องไฟด้านข้างทั้งซ้ายและขวา เวลาเผาจะใช้เวลาเผา 12 ชั่วโมง เตาเผาชนิดนี้นิยมใช้กันมาเป็นเวลา 30 ปีแล้ว เตาเผาที่กลุ่มใช้เผาอยู่นั้นเปลี่ยนมา 3 เตาแล้ว เตาเผาที่ 3 ใช้มาเป็นเวลา 3 ปีแล้ว

เตาเผาของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยง มีอยู่ทั้งหมด 8 เตา ใน 1 เดือน เตาหนึ่งสามารถเผาได้ 4 ครั้ง ต้นทุนในการสร้างเตา หากเป็นเตาเผาขนาดกลาง มีราคาอยู่ที่ประมาณ สามหมื่นบาท เฉพาะอิฐก็ราคา หมื่นกว่าบาทแล้ว จ้าง 8,000 บาท ที่เหลือก็เป็นวัสดุอื่นๆ

ภาพที่ 130 เตาเผาเครื่องปั้นดินเผา

เชื้อเพลิง เชื้อเพลิงที่ใช้ในการเผา ใช้พดพร้าว (เปลือกมะพร้าว) เมื่อก่อนก็หา
มาเอง แต่เดี๋ยวนี้ต้องสั่งซื้อมาเพราะว่าไม่มีเวลา และเศษขี้เถ้าที่ได้จากการเผา ก็สามารถนำไปขาย
ให้กับทางเชียงใหม่ จะนำไปเป็นน้ำเคลือบ โอ่ง อ่าง เอาไปล้างแล้วผสมอีกที่หนึ่ง เวลาเผา
จะวางเครื่องปั้นดินเผาเรียงๆ กันไป จนเต็มปิดฝา

20.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอด

นางจำเป็นกับลูกสาวก็สอนการปั้นเครื่องปั้นดินเผาให้กับคนอื่นๆ โดยใช้วิธีให้
ลงมือปฏิบัติจริง ลองผิดลองถูกแล้วก็ทำเป็นเอง เมื่อตัวเองเริ่มที่จะปั้นเป็นแล้วก็ช่วยสอนสืบ
ทอดต่อกันไป สาเหตุสำคัญที่ต้องการถ่ายทอดให้กับคนอื่นๆ นอกจากการหาผู้สืบทอดการปั้น
เครื่องปั้นดินเผาแล้ว ยังมีสิ่งที่ป่าต้องการก็คือ อยากให้ลูกหลานในชุมชน อยู่ที่นี่ อยู่ ปั้น
เครื่องปั้นดินเผา ไม่อยากให้ไปทำงานที่อื่น

20.4.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

หลักที่ตัวเองใช้ยึดเหนี่ยวในการทำงานคือ ความซื่อสัตย์ อดทน ไม่ฉ้อโกง ต่อ
ลูกค้า และก็ได้นำสิ่งที่ตัวเองใช้ไปสอนกับลูกหลาน จนสังคมให้การยอมรับและได้มอบรางวัลแม่
ดีเด่น

ในขั้นตอนการเผาเครื่องปั้นดินเผา จะมีความเชื่อโดยจะมีการบนบานเอาไว้ว่า
“เวลาเผาก็อย่าให้เครื่องปั้นดินเผาแตก”

ในปีหนึ่งๆจะทำบุญใหญ่ครั้งหนึ่ง เดือนไหนก็ได้แต่ต้องหลังจากเดือนสี่เดือน
ห้า เป็นการทำบุญอุทิศให้กับเจ้าแม่ธรณี ต้องกรวดน้ำ ถวายสังฆทาน จะทำพิธีที่บ้าน เป็นการ
แสดงความนับถือที่ทำให้เรามีอาชีพทำกิน ทำบุญก็จะมีพระ แล้วก็ใช้ผู้ที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์
เป็นคนทำพิธี

20.4.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

กลุ่มคนที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการปั้นเครื่องปั้นดินเผา คือ ลูกหลาน และ กลุ่มคนภายนอกได้แก่ นักศึกษาจากวิทยาลัยหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช และเด็กนักเรียน ระดับ มัธยมศึกษาปีที่ 1 จากโรงเรียนโมคลานประชาสรรค์ นอกจากนี้จะสอนโดยใช้กลุ่มเป็นสถานที่ฝึกแล้ว ยังเคยไปเป็นวิทยากร ให้กับทางสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช

20.4.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

รางวัลที่ได้รับมาจากการส่งผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเข้าประกวด ส่วนมากก็เป็นรางวัลที่ภูมิใจหมด ผลงานก็ได้ส่งเข้าประกวดของงานโอท็อปของกรมพัฒนาชุมชน ส่งเข้าประกวดในนามกลุ่ม คัดเลือกในระดับอำเภอก่อน นอกจากนี้ยังนำผลิตภัณฑ์จากเครื่องปั้นดินเผา ออกแสดงโชว์ตามงานต่างๆ

(1) รางวัลที่ได้รับ : ชนะเลิศระดับอำเภอ ประเภท : กลุ่มอาชีพดีเด่น ให้กับกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา มีผลงานพัฒนาชุมชนดีเด่น ประจำปี 2543 ได้รับจากหน่วยงาน : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

(2) รางวัลที่ได้รับ : รางวัลชนะเลิศ ประเภท : กลุ่มอาชีพดีเด่น ให้กับกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา มีผลงานพัฒนาชุมชนดีเด่น ประจำปี 2544 ได้รับจากหน่วยงาน : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

(3) รางวัลที่ได้รับ : รางวัลชมเชย ประเภท : ภาพประดับฝาผนังเครื่องปั้นดินเผา การประกวดและแข่งขันหัตถกรรมพื้นบ้านงานประเพณีเทศกาล เดือนสิบ ประจำปี 2544

ออกให้ ณ วันที่ : 13 กันยายน 2544 ได้รับจากหน่วยงาน : จังหวัดนครศรีธรรมราช

(4) รางวัลที่ได้รับ : รางวัลชมเชย ประเภท : แจกกันเครื่องปั้นดินเผา การประกวดแข่งขันหัตถกรรมพื้นบ้านงานประเพณีเดือนสิบ ประจำปี 2544 ออกให้ ณ วันที่ : 13 กันยายน 2544 ได้รับจากหน่วยงาน : จังหวัดนครศรีธรรมราช

(5) รางวัลที่ได้รับ : ได้รับรางวัลคัดสรรดีเป็นผลิตภัณฑ์ดีเด่น ระดับ 3 ดาว ภาคใต้ ประจำปี 2546 ประเภท : เครื่องใช้และเครื่องประดับตกแต่ง ตามโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย OTOP Product Champion ออกให้ ณ วันที่ : 6 พฤศจิกายน 2546

(6) รางวัลที่ได้รับ : เป็นผลิตภัณฑ์ระดับ 4 ดาว ของจังหวัดนครศรีธรรมราช การคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับจังหวัด ประจำปี 2546 ประเภท : เครื่องปั้นดินเผา ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ออกให้ ณ วันที่ : 6 พฤศจิกายน 2546

(7) รางวัลที่ได้รับ : เกียรติบัตร ให้กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยิงได้เข้าร่วมในงานแสดงสินค้าชุมชน หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ออกให้ ณ วันที่ : 20 กุมภาพันธ์ 2548 ได้รับจากหน่วยงาน : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

(8) รางวัลที่ได้รับ : รางวัลชมเชย เนื่องในงานเทศกาลเดือนสิบ ณ สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ 84 (ทุ่งท่าลาด) ได้รับจากหน่วยงาน : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

(9) รางวัลที่ได้รับ : ให้นำงานเป็น รักร้อยเมือง ได้รับรางวัลชมเชย ประเภท : เครื่องปั้นดินเผาเมืองนคร เนื่องในโอกาสสืบสานเทศกาลเดือนสิบ ประจำปี 2549 ระหว่างวันที่ 16-25 กุมภาพันธ์ 2549 ออกให้ ณ วันที่ : 25 กุมภาพันธ์ 2549

20.5 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาของนางมวน เพิ่มพูน

20.5.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-นามสกุล

นางมวน เพิ่มพูน อายุ 72 ปี

ที่อยู่

11 ม.6 ตำบล โพธิ์ทอง

อำเภอท่าศาลา จังหวัด นครศรีธรรมราช

ภาพที่ 131 นางมวน เพิ่มพูน

20.5.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นางมวน เพิ่มพูน ปัจจุบันอายุ 72 ปี เป็นคนชุมชนบ้านมะยิงโดยกำเนิด ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 6 ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีฯ เรียนจบชั้น ป. 4 นางมวนเรียนรู้การทำเครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่วัยเด็ก โดยในสมัยวัยเด็กนางมวนได้ฝึกการปั้นมาจากย่า และเป็นลูกมือให้ย่า โดยนางมวนจะเป็นผู้ผสมดิน และฉากระบายดินให้ย่า และจากการที่ได้เห็นได้สัมผัสทุกวัน นางมวนจึงหัดปั้นเล่นบ้าง และได้ฝึกปั้นอย่างจริงจัง คือ ปั้นหม้อต้มยาและสวด (ที่นึ่งข้าวเหนียว) และ เพล้ง (ที่ใส่น้ำ) จนกระทั่งอายุประมาณ 16-17 ปี นางมวนจึงปั้นเก่งขึ้น และได้ปั้นเครื่องดินเผาตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบัน นางมวนเป็นช่างปั้นในชุมชนเพียงคนเดียวที่ยังสามารถปั้นสวดได้ ถึงแม้ว่าตนเองจะตาบอดก็ตาม (เนื่องจากเป็นโรคต่อกระจกเรื้อรัง) โดยอาศัยความชำนาญของตนเอง และด้วยใจรักในการปั้นทำให้นางมวนมีความสุขทุกครั้งที่ได้นั่งปั้น ทำให้นางมวนไม่ทิ้งอาชีพนี้ ถึงแม้จะมีลูกคอยเลี้ยงดูก็ตาม

สำหรับการค้าขายเครื่องปั้นดินเผาต้องนำไปเรือไปขายที่ลี้ชล บางจาก บางควาย ปากพูน ปากยา ปากนคร จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ปัจจุบันมีลูกเข้ามาซื้อที่บ้านโดยตรงส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าคนกลาง ปัจจุบันนางมวนเป็นเพียงช่างปั้นหม้อเพียงคนเดียวที่ทำหม้อและสวดได้ ทำให้ลูกค้าที่ต้องการซื้อหม้อกับสวดต้องมาซื้อที่นางมวนเพียงคนเดียวเท่านั้น สำหรับรายได้ในการปั้นหม้อของนางมวน หากปั้นได้จำนวน 70-80 ลูก จะได้รับเงินประมาณ 400-1,000 บาท โดยนางมวนจะขายแบบคิบ กล่าวคือ เป็นเครื่องปั้นที่ไม่ได้ผ่านการเผา ซึ่งนางเลิกเผาเครื่องปั้นมาประมาณ 3-4 ปีแล้วตั้งแต่ตาเริ่มมองไม่เห็น

20.5.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

ในการทำเครื่องปั้นดินเผาของนางมวนจะใช้ดินมอเตอร์ไฟฟ้า เนื่องจากช่วยผ่อนแรงและช่วยให้ปั้น ซึ่งต่างจากในอดีตที่ใช้เป็นหมุน โดยในการปั้นต้องคนช่วยหมุนในขณะที่อีกคนกำลังปั้น

สำหรับเตาเผาที่นางมวนใช้ในการเผาในสมัยรุ่นย่า จะใช้ดินจากจอมปลวกมาปั้นเป็นเตาเผา ซึ่งมีลักษณะเป็นทรงกลมมีโพรงข้างล่าง มีเสาตรงกลาง 1 เสา มีไม้ตั้งไว้สำหรับเอาหม้อตั้งเรียง ปัจจุบันเตาเผาในลักษณะนี้ไม่มีใช้แล้ว

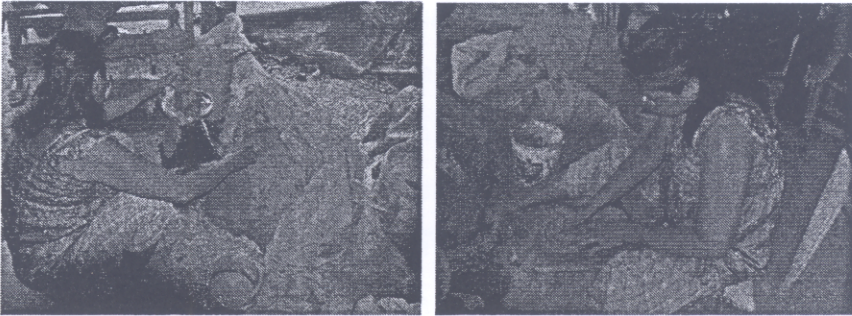
ในการปั้นเครื่องดินเผา นางมวนจะทำเฉพาะขั้นตอนปั้นเท่านั้น เพราะขั้นตอนอื่นต้องใช้แรงงานมาก นางมวนทำไม่ไหว เนื่องจากอายุมากแล้ว และตาก็มองไม่เห็น โดยขั้นตอนอื่นๆ เช่น การเตรียมดิน นวดดิน จะมีลูกสาวหรือหลานเป็นผู้เตรียมให้

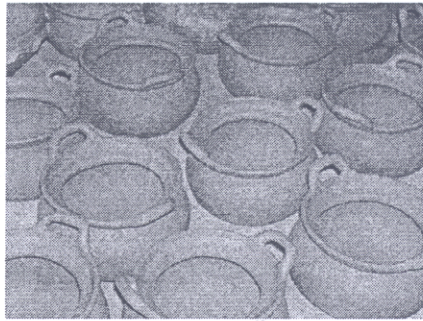
ภาพที่ 132 นางมวนกับความสุขจากการทำงาน

ภาพที่ 133 การใช้ประสาทสัมผัสแทนสายตา

ภาพที่ 134 ลูกสาวนางมวนที่คอยช่วยในส่วนมีนางมวนทำไม้ไผ่

ภาพที่ 135 หม้อที่นางมวนปั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว

20.5.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการปั้นหม้อของนางมวน จะทำให้เฉพาะผู้ที่มีใจรักเท่านั้น หากคนนั้นไม่มีความสนใจที่จะเรียนรู้การปั้นอย่างจริงจัง นางมวนจะไม่สอนให้ สำหรับวิธีการถ่ายทอดของนางมวนจะเป็นการปฏิบัติให้ดู และให้ทำตาม

20.5.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

สิ่งที่นางมวนใช้ชีวิตและปฏิบัติมาตลอด คือ ใช้ชีวิตตามศีล 5 แล้วก็ให้ความเคารพต่ออาชีพของตัวเอง เคารพพระแม่ธรณี เพราะเป็นสิ่งที่สร้างอาชีพทำให้มีเงินมีทอง สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ซึ่งนางมวนจะกราบไหว้แม่ธรณีทุกคืน

สำหรับในขั้นตอนการเผาจะมีการบนบานว่า เครื่องปั้นดินเผา ไม่ว่าจะเป็หม้อ เพลิง สวด กระจ่าง ฯลฯ เมื่อเผาแล้วขออย่าให้แตก และจะต้องมีการกราบไหว้พระก่อนนอนทุกคืน

20.5.6 บุคคลหรือกลุ่มคนที่ได้รับการสืบทอด

คนที่ได้รับการฝึกการทำเครื่องปั้นดินเผาไปจากนางมวน คือ ลูกสาว ซึ่งเป็นผู้ช่วยเตรียมดิน และจากการที่ได้เห็นอยู่ทุกวัน ทำให้ลูกสาวของนางมวนสามารถปั้นได้

21. ภูมิปัญญาหัตถกรรมแกะรูปหนังตะลุง

21.1 ประเภทภูมิปัญญา เครื่องหนัง

21.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาหัตถกรรมแกะหนังตะลุง

การแกะรูปหนัง เป็นงานหัตถกรรมที่สืบทอดมาแต่อดีตควบคู่กับการเล่นหนังตะลุง จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา ซึ่งเป็นแหล่งที่มีการประกอบหัตถกรรมแกะรูปหนังตะลุงมากที่สุด แต่เดิมการแกะรูปหนังตะลุงจะทำเฉพาะรูปหนังสำหรับเชิดในการเล่นหนังตะลุงเท่านั้น ช่างแกะรูปหนังจึงมีไม่มาก จะทำกันในวงแคบและด้วยใจรักหนังตะลุงเป็นหลัก แต่เมื่อประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา (นับจนถึงปัจจุบัน คือ พ.ศ. 2552) ได้มีผู้คิดเอากระดาษงูปูนซีเมนต์มาแกะแล้วระบายสีเป็นรูปหนังตะลุงออกจำหน่ายตามตลาดนัดและงานเทศกาลต่างๆ ครั้นช่างแกะเห็นว่าขายดี จึงหันมาแกะรูปหนังด้วยหนังจริงๆ ออกจำหน่ายเป็นเชิงพาณิชย์ ในด้านรูปแบบก็ค่อยพัฒนากว้างขึ้น คือ แทนที่จะแกะรูปหนังเชิดเพียงอย่างเดียว ได้มีการคิดแกะเป็นรูปหนังเพื่อใช้เป็นเครื่องตกแต่งฝาผนังอาคารบ้านเรือน

การแกะรูปหนังตะลุงจัดเป็นงานหัตถกรรมที่นายหนังหรือเจ้าของคณะหนังตะลุงซึ่งเป็นผู้มีฝีมือในการแกะรูปหนัง ตัวนายหนังเองจะเรียกกระบวนการนี้ว่า “การสร้างรูปหนัง” การแกะรูปหนังตะลุงถือเป็นศาสตร์ชั้นสูง จึงต้องยกย่องกระบวนการนี้ให้เป็นงานสร้าง ในการแสดงหนังตะลุงจะเป็นต้องมีรูปหนังเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเล่น ตัวละครแต่ละตัวต้องผ่านการสรรค์สร้างจากผู้เชี่ยวชาญ เช่น นายหนัง หรือ ช่างแกะหนังตะลุงโดยตรง จึงจะออกมาอย่างสมบูรณ์และทรงคุณค่าในเชิงศิลปะที่มีความสวยงามและเป็นที่ยอมรับ ไม่ว่าจะเป็น ตัวฤาษี พระอิศวร ปราชญ์หน้าบท เจ้าเมือง ตัวพระ นาง ชกษ์ ตัวตลก เป็นต้น ช่างแกะหนังตะลุงจึงนับได้ว่าเป็นบุคคลสำคัญที่ช่วยบันทึกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภาคใต้อย่างชัดเจน โดยดูได้จากวิวัฒนาการของการแต่งกาย ทรงผม และอาวุธประจำกายของตัวหนังตะลุง

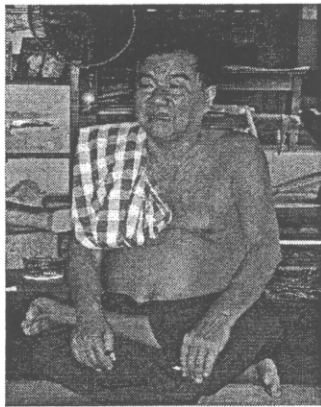
ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา มีชาวต่างชาติเข้ามาเที่ยวในเมืองไทยมากขึ้น ภาพหนังตะลุงจึงกลายเป็นสินค้าของภาคใต้และของประเทศไทยที่ทำรายได้ให้ประเทศ ในทางกลับกันการแสดงหนังตะลุงกลับซบเซาลงไป แต่การผลิตรูปหนังตะลุงยังเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งชาวไทยและต่างชาติที่เห็นคุณค่าของศิลปะในตัวหนังตะลุง จึงนิยมนำมาประดับตกแต่งบ้านเรือน ช่างแกะหนังจึงมีจำนวนมากขึ้นและสามารถเลี้ยงครอบครัวได้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกับ

อาชีพอื่นๆ (<http://www.geocities.com/thaishow2004/takae2.html>) สำหรับภาคใต้มีช่างแกะรูป
หนังตะลุงหลายคนได้พัฒนาฝีมือจนผลงานมีคุณค่าทางศิลปะสูง เช่น ช่างสุชาติ ทรัพย์สิน ช่างเจริญ
เมธารินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ช่างอิม จันท์ชุม อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง
 เป็นต้น ซึ่งเป็นช่างแกะรูปหนังที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม
ภาคใต้, 2542 : 584)

21.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมแกะหนังตะลุงของหนังสุชาติ ทรัพย์สิน

21.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-นามสกุล หนังสุชาติ ทรัพย์สิน อายุ 69 ปี
ที่อยู่ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านหนังตะลุง ซอยศรีธรรมโศก 3
 อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
เบอร์โทรศัพท์ 075-346-394

ภาพที่ 136 นายสุชาติ ทรัพย์สิน

21.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นายสุชาติ ทรัพย์สิน จัดเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์
ไทย) ปีพุทธศักราช 2549 โดยมีคำกล่าวถึงศิลปินแห่งชาติ ในบทกลอน “ผู้แจ้งศิลปศาสตร์ คือ
ศิลปินแห่งชาติ-แห่งสยาม” ซึ่งประพันธ์โดยนายสถาพร ศรีสังข์ ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์
พ.ศ. 2548 โดยได้กล่าวถึงในส่วนของนายสุชาติ ทรัพย์สิน ไว้ว่า

คือ สุชาติ ทรัพย์สิน ชาวถิ่นใต้
แกะแต่งหนัง วัลควาย ระบายสี
เป็นหนังตะลุง เพื่อแสดง แจ่มคติ
เพื่อศักดิ์ศรี สืบสานศิลป์ ถิ่นตะลุง

หากศึกษาประวัติการเรียนรู้ของนายสุชาติ ทรัพย์สิน พบว่า นายสุชาติสนใจ
การแกะหนังตะลุงมาตั้งแต่อยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ซึ่งขณะนั้นเรียนอยู่ที่โรงเรียนวัดสระแก้ว

ตำบลสระแก้ว อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช (ย้ายมาอยู่ในอำเภอเมืองเมื่อ พ.ศ. 2515) โดยทั้งโรงเรียนมีครูสอนหนังสือเพียง 2 คน คือ ครูใหญ่ ชื่อว่า *ครูฝัก ฉนกร* และครูน้อย (ครูสอนหนังสือทั่วไป) ชื่อว่า *ครูเอียน* นายสุชาติเรียนรู้การหัดแกะหนังโดยเริ่มจากการหัดเขียนภาพจาก “ช่างควน” ซึ่งเป็นช่างที่รับจ้างทำโบสถ์ ทำพระประธาน วาดลวดลายในประตูดวงมาจากแถบจังหวัดเพชรบุรีและราชบุรี ในขั้นตอนการฝึกหัดเริ่มแรกช่างสอนให้ใช้ “ลุงปุน” (กระดาศ ซึ่งเป็นลุงกระสอบปุน) วาดเป็นลายกนกด้วยดินสอ ควบคู่กับการหัดป็น จากประสบการณ์ในการฝึกฝนนี้ส่งผลให้นายสุชาติมีความสามารถในวิชาวาดเขียน จนหลายคนชมว่ามีพรสวรรค์ แต่ในมุมมองของนายสุชาติมองว่า ความสามารถในครั้งนี้ได้มาจากพรแสวงของตัวเอง เพราะยังฝึกฝนมากเท่าไรยังมีความสามารถและชำนาญมากขึ้นเท่านั้น

หลังจากนั้นเป็นต้นมา มีคนว่าจ้างให้เขียนรูปในวิชาวาดเขียน โดยได้รับค่าจ้างวาดภาพละ 50 สตางค์ ซึ่งในสมัยนั้นจำนวนเงิน 50 สตางค์ จัดว่าเป็นจำนวนที่ค่อนข้างสูง เมื่อครูใหญ่ที่โรงเรียนจับได้ว่ารับจ้างวาดภาพ ครูใหญ่จึงทำโทษในลักษณะของการเป็นผู้ช่วยสอนวิชาวาดเขียนให้กับเพื่อนๆ โดยฝึกให้เพื่อวาดรูปมะม่วงและใบโพธิ์แบบง่ายๆ นายสุชาติได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ขาดแคลนกระดาศ ลุงจึงใช้วิธีการฝึกวาดโดยใช้ฝืนทรายแทนกระดาศด้วยการใช้น้ำราดบนทรายแล้วปาดฝืนทรายให้เรียบเสมอกัน และใช้ก้านมะพร้าวเขียนแทนดินสอ เมื่อหัดเขียนลายรูปแบบต่างๆ ได้ จึงพัฒนามาเขียนรูปตัวหนังสือตั้งแต่นั้น

เมื่อเรียนจบ นายสุชาติไม่ได้เข้าศึกษาต่อที่ไหน เนื่องจากไม่มีสถานที่ศึกษารองรับ หากเรียนต่อ ต้องไปเรียนที่อำเภอปากพนังซึ่งเดินทางโดยเรือ ซึ่งไม่สะดวกในการเดินทาง จึงหันมา ประกอบอาชีพเป็นช่างทำหมกโลงศพ (ทำลวดลายกนกโลงศพ) โดยใช้กระดาศทองเกียบ (กระดาศตะกั่วสีทอง) วาดลายกนกแบบต่างๆ เพื่อใช้ติดรอบโลงศพ ในขณะเดียวกันได้ฝึกวาดเขียนรูปหนังและได้เกิดแนวคิดที่จะแกะรูปหนังตะลุงอย่างจริงจัง สำหรับช่างแกะหนังตะลุงที่มีฝีมือดีและมีชื่อเสียงในขณะนั้น คือ “นายทองหนูขาว” ซึ่งเป็นชาวไทยพุทธในตำบลสระแก้ว อำเภอท่าศาลา ซึ่งนายทองหนูขาวนอกจากจะเป็นช่างแกะรูปหนังตะลุง แล้วยังเป็นคนพากษ์หนังตะลุงและเขียนเนื้อเรื่องของหนังตะลุงเองด้วย

นายสุชาติให้ข้อมูลว่า สาเหตุที่ชอบหนังตะลุงเป็นชีวิตจิตใจเนื่องจากได้ดูการเล่นหนังตะลุงทุกคืนจนทำให้เกิดความชอบหนังตะลุง ประกอบกับได้ชื่อเรื่องหนังตะลุงที่นายทองหนูขาวแต่งไว้มาอ่าน จึงทำให้เกิดแรงบันดาลใจและหันมาฝึกเขียนภาพหนังตะลุงอย่างจริงจัง แต่ยังคงแกะและแกะรูปหนังตะลุงไม่เป็น นายทองหนูขาวเห็นในความตั้งใจของนายสุชาติจึงสอนให้นายสุชาติจึงมีโอกาสได้ฝึกหัดแกะหนังตะลุงที่บ้านนายทองหนูขาวพร้อมทั้งอาศัยกินนอนอยู่ที่นั่น ในขั้นตอนเริ่มแรกของการฝึกนายทองหนูขาว ได้ฝึกสอนให้ดอกลงบนหนังวัวโดยตรง โดยไม่ฝึก

ให้ใช้กระดาษทำเป็นแบบ แต่นายทองหนูขาวจะฝึกให้โดยเขียนแบบให้ดู พร้อมทั้งดอกและแกะ
หนังให้ดูเป็นตัวอย่าง แล้วให้หัดทำตาม ซึ่งนายสุชาติใช้ระยะเวลาในการฝึกประมาณ 3 เดือน ก็
สามารถแกะหนังตะลุงได้

นายทองหนูขาวนอกจากเป็นครูฝึกสอนการแกะหนังตะลุงให้นายสุชาติแล้ว ยัง
สอนสิ่งที่นายหนังควรรู้ เช่น ไสยศาสตร์ และการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ซึ่งวิธีการ
สอนของนายทองหนูขาวในขณะนั้นจะใช้วิธีการสอนโดยผ่านการพูดคุยในวงเหล้า แต่หากเป็น
เวลาทำงานจะสอนเฉพาะเรื่องงานเพียงอย่างเดียว

ช่วงประมาณ พ.ศ. 2484 -2485 นายสุชาติมีโอกาสได้เล่นหนังตะลุงด้วยความ
บังเอิญ เนื่องจากในงานที่ลุงไปรับจ้างทำโกลฐ 8 เหลี่ยม ได้มีหนังตะลุงที่มีชื่อเสียงคณะหนึ่งมาเล่น
ในงาน แต่ในช่วงที่กำลังจะแสดง นายหนังต้องพาภรรยาไปคลอดลูก ทำให้ไม่มีคนเล่นหนัง
ประกอบกับในวันงานที่ผู้ชมมาดูเยอะมาก เนื่องจาก 3-4 อำเภอ เจ้าของงานที่จ้างให้นายสุชาติทำ
โกลฐได้ขอร้องให้นายสุชาติขึ้นเล่นหนังเป็นครั้งแรก ถึงแม้ว่าในตอนนั้นนายสุชาติยังรู้สึกกลัวๆ
กลัวๆ เนื่องจากยังไม่เคยเล่นหนัง แต่ “โนราห์แป้น” วัย 80 ปี ได้บอกกับนายสุชาติว่าจะช่วย ซึ่ง
คำว่าช่วยในที่นี้ไม่ได้หมายถึงช่วยเล่น แต่เป็นการช่วยในเรื่องของเวทย์มนต์และไสยศาสตร์ โดย
การเป่าน้ำมันรดหัวให้ลุง พร้อมทั้งเสกคาถา เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและความเชื่อมั่นให้แก่ลุง โดย
หนังตะลุงเรื่องแรกที่เล่น คือ เรื่อง “กุหลาบกลางน้ำ” โดยเล่นจนถึงรุ่งเช้า ผู้ที่เข้าชมต่างชื่นชอบ
หนังที่นายสุชาติเล่นจึงซื้อยาสูบให้เป็นรางวัล ซึ่งในสมัยนั้นอยู่ในยุคของสมัยจอมพล.พิบูล
สงคราม ได้ออกการประกาศทางวิทยุว่า ในตอนเช้าหรือหลังกินข้าว หากใครได้สูบบุหรี่สักมวนสอง
มวนจะทำให้สมองโล่งขึ้น จึงทำให้ผู้คนนิยมสูบบุหรี่

ภายหลังจากการที่ได้มีโอกาสเล่นหนัง ทำให้นายสุชาติคิดทำหนังตะลุงขาย
ควบคู่ไปกับการทำกนกโกล้งด้วย เพราะรายได้จากการแกะหนังตะลุงในขณะนั้น ยังไม่สามารถใช้
เลี้ยงชีพได้ดีนัก เพราะเดือนหนึ่งจะมีรายได้จากการขายหนังไม่มาก โดยเฉลี่ยขายได้ไม่เกิน 3 ตัว
ซึ่งราคาขายในขณะนั้นราคาตัวละ 15 บาท ดังนั้นจะมีรายได้จากการแกะหนังเดือนละไม่เกิน 45
บาท ซึ่งเป็นเงินที่ไม่สามารถใช้เลี้ยงชีพได้เท่าที่ควร ดังนั้นจึงต้องทำควบคู่ไปกับการทำกนกโกล้ง
ซึ่งหากเดือนหนึ่งทำกนกโกล้งประมาณ 6-7 โกล้ง ก็จะมีรายได้ประมาณ 200 บาท และหากทำ
โกลฐและเก็บกระดูกของผู้ตายด้วย จะมีรายได้ประมาณเดือนละ 300 บาท โดยส่วนใหญ่เมื่อมีคน
ว่าจ้างให้ทำหนก (ลายกนก)โกล้งแล้ว มักออกปากให้นายสุชาติเล่นหนังควบคู่ด้วย โดยเรื่องที่เล่น
ส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องสนุกๆ ไม่มีการเก็บเงิน ซึ่งสิ่งนี้นายสุชาติเห็นว่าแม้จะไม่ได้ผลตอบแทนเป็น
ตัวเงิน แต่การเล่นหนังตะลุงจะเป็นการช่วยประชาสัมพันธ์ตนเอง ทำให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น

เมื่ออายุ 15 ปี มีเหตุการณ์นำทางให้นายสุชาติเข้าสู่อาชีพนายหนังตะลุงอย่างเต็มตัว ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากโดยทางโรงเรียนได้จัดการแข่งขันประชันกัน 2 โรงเพื่อเก็บบัตรผ่านประตูเพื่อหารายได้เข้าโรงเรียน บังเอิญวันนั้นมีหนังมาโรงเดียว ทางโรงเรียนจึงออกปาก (ไหว้วาน) ให้นายสุชาติไปแข่งขัน ซึ่งจากฝีมือในการเล่นหนังครั้งนั้น ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนเห็นว่านายสุชาติควรตั้งโรงหนังตะลุง ตั้งแต่นั้นมาลุงจึงเริ่มสร้างโรงหนัง โดยใช้ชื่อว่า “หนังสุชาติฉลามดำ” เพราะเป็นคนผิวดำและมีฝีปากคมเหมือนกับฉลาม จนกระทั่ง พ.ศ. 2506 นายสุชาติเริ่มเป็นนายหนังที่มีชื่อเสียงและมีโอกาสเข้าร่วมการแข่งขันอีกครั้ง และได้ชัยชนะกลับมา จึงได้ชื่อใหม่ว่า “หนังสุชาติ หมูมกลอนงาม” ต่อมานายเจริญ วิทย์ทूरย์ ซึ่งเป็นนักธุรกิจชาวปากพองที่ย้ายไปทำงานในกรุงเทพฯ ได้เสาะหานายหนังที่สามารถเล่นหนังที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ได้ โดยเสาะหานายหนังจากจังหวัดสงขลาและพัทลุง และได้คำแนะนำจากนายหนังว่านายสุชาติสามารถเล่นหนังเรื่องดังกล่าวได้ ซึ่งนายวิทย์ทूरย์ว่าจ้างให้เล่นหนังเป็นเงิน 50,000 บาท ซึ่งจัดเป็นค่าจ้างที่ค่อนข้างสูง เพราะในขณะนั้นหากเล่นหนังทั่วไป จะได้ค่าจ้างคืนละ 600 บาท นายสุชาติจึงตัดสินใจรับเล่นหนังโดยตั้งใจเล่นเรื่องพระเจ้าตากสินและพระนเรศวร แต่ในตอนนั้นยังไม่มั่นใจว่าจะเขียนเรื่องอย่างไร จึงตัดสินใจขึ้นกรุงเทพฯ เพื่อขอคำชี้แนะจากหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งท่านไดแนะนำให้ไปศึกษาเพิ่มเติมที่หอสมุดแห่งชาติ โดยท่านทำหนังสือประสานไปยังหอสมุดแห่งชาติ และการเดินทางมาเมืองหลวงนี้เอง ทำให้นายสุชาติมีโอกาสได้ไปเที่ยวที่สนามหลวงซึ่งมีการขายหนังเก่า ซึ่งเป็นของนายหนังชาวเพชรบุรีและชาวราชบุรีที่ไม่เล่นแล้ว และเมื่อเข้าโรงแรมที่พักซึ่งมีการขายรูปหนังและภาพเก่าๆ ซึ่งเจ้าของร้านได้พูดกับนายสุชาติว่าหากทำรูปหนังได้สวยแบบนี้จะซื้อทั้งหมด หลังจากนั้นเมื่อกลับนครศรีธรรมราช จึงรับซื้อหนังเก่าๆ ของเพื่อนๆ ในราคาตัวละ 25 บาท และนำไปขายต่อในราคาตัวละ 250 บาท และได้นำไปขายให้เจ้าของร้านในกรุงเทพฯ เคยตกลงไว้ โดยนำไปขายร่อยกว่าตัวซึ่งเจ้าของร้านรับซื้อไว้ทั้งหมด ซึ่งสิ่งนี้เองที่จุดประกายให้นายสุชาติเกิดแนวคิดที่จะแกะรูปหนังขายและพัฒนากลายเป็นของที่ระลึกในที่สุด

21.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

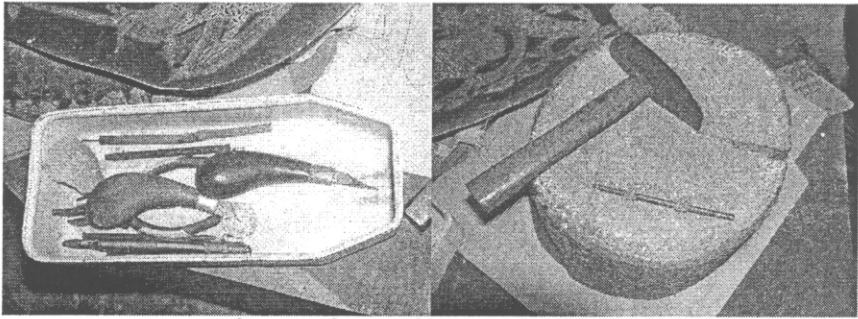

ภาพที่ 137 ผลงานของหนังสุชาติ ทรัพย์สิน

วัตถุดิบ

เดิมวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการแกะหนังตะลุง มีทั้งหนังวัว หนังหมู หนังงู (กระจง) ยกเว้นหนังควายที่ทำไม่ได้เพราะว่ามีหนังหนาเกินไป สำหรับรูปหนังที่เป็นตัวฤๅษีหากแกะด้วยหนังเสือ จะถือว่ามีตบะเพราะถือว่าเป็นหนังชั้นครู หากเป็นรูปตัวตลกทำด้วยหนังหมู สำหรับตัวพระต๋วนางจะใช้หนังวัวตัวเมียทั้งตัว เพราะหนังที่ได้จะสวยและจะดูใหม่กว่า และหากเป็นวัวตัวเมียยิ่งแก่ยิ่งสวย หรืออาจเป็นลูกวัวเพราะหนังบางแกะแล้วจะสวย ไม่นิยมใช้หนังวัวตัวผู้เพราะจะมีหนังหนา เมื่อแกะแล้วไม่สวยและดูทึบ

ในปัจจุบันนิยมใช้เฉพาะหนังวัวแทน เนื่องจากสัตว์ป่ามีน้อยลงประกอบกับมีกฎหมายการห้ามล่าสัตว์ป่า สำหรับหนังใช้ในการแกะหนังในอดีตจะได้อาจจากการซื้อหรือแลกเปลี่ยนแบบเอื้ออาทรกัน โดยนายสุชาติจะนำเหล่าไปให้เพื่อแลกกับหนังวัว แต่ในปัจจุบันต้องแลกเปลี่ยนด้วยเงินด้วยการซื้อหนังวัวเท่านั้น

ภาพที่ 138 เครื่องมือที่ใช้ในการแกะหนังตะลุง

วิธีฟอกหนัง

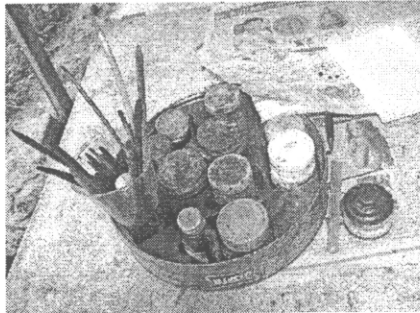
การฟอกหนังในสมัยโบราณ เมื่อได้หนังมาแล้วจะต้องนำไปหมักในดินโคลน เพื่อให้หนังและขนเปื่อยทั้งสองด้าน หลังจากนั้นจะนำไปใส่ที่ผ้าซีกแล้ว กวาดผืนหนังทั้งสองด้าน เพื่อเอาหนังหรือขนส่วนที่เปื่อยออกแล้วนำไปแช่ในน้ำด่าง 2-3 วัน เพื่อขจัดกลิ่นเหม็น ซึ่งเป็นน้ำด่างจากขี้เถ้าของตาลโตนคเผาไฟ หลังจากนั้นนำไปซักจนสะอาดจึงจะนำไปเขียนลายตามต้องการ หรืออาจใช้น้ำด่างซึ่งได้จากใบขอม ซึ่งเป็นไม้ยืนต้น เนื้อแข็ง หัวข่า และส้มมะเฟืองมาใช้ในการหมักหนังแทน ซึ่งทั้งสองวิธีนี้เป็นวิธีที่คนโบราณสืบทอดกันมาเป็นช่วงๆ อย่างไรก็ตามผู้แกะหนังจะต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมด้วย ซึ่งสิ่งที่นายสุชาติใช้ศึกษาเพิ่มเติมมีทั้งการศึกษาจากตำราและ मुखปารูระ

สำหรับการฟอกหนังในปัจจุบันนิยมใช้น้ำส้มสายชูฟอกหนังแทน โดยทำขั้นตอนเหมือนเดิม เมื่อด่างน้ำจนสะอาดแล้วจะนำหนังไปตากแดดผึ่งลมจนแห้ง จึงจะนำไปแกะเป็นภาพหนังตะลุง ซึ่งการแกะหนังของนายสุชาติยังรักษาวรรณกรรมเดิม (แนวปฏิบัติแบบเดิม) เอาไว้เปรียบเหมือนกับภาษาพูดที่ต้องรักษาสำเนียงเอาไว้ ซึ่งนายสุชาติให้ความเห็นว่า

คำว่า “วัฒนธรรม” ไม่ได้อยู่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่คำว่า “วัฒนธรรม” ของนายสุชาติหมายถึงสิ่งที่มนุษย์สมัยโบราณคิดและสร้างขึ้น แล้วคนรุ่นหลังปฏิบัติตาม เช่น ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน การศึกษา หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของเราล้วนเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น

การใช้สี

สำหรับสีที่นิยมใช้ในการแกะหนังตะลุงในสมัยก่อนจะเป็นสีที่ได้จากสมุนไพร โดยสีแดงได้จากเมล็ดหมากที่นำไปต้ม สีเหลืองได้จากขมิ้นอ้อย สีเขียวได้จากใบพริก สีดำได้จากเขม่าไฟที่ติดอยู่ใต้หม้อผสมกับน้ำหม้อ (น้ำที่ได้จากการหุงข้าวแบบเขื่อนน้ำ) ซึ่งคนในสมัยโบราณนิยมนำน้ำหม้อผสมกับน้ำตาล เกลือ กินเป็นเครื่องดื่มแทนชา กาแฟ ต่อมาเมื่อมีการค้าขายกับชาวจีนมากขึ้น จึงมีชาและกาแฟดื่มกินกันเหมือนปัจจุบัน นอกจากนี้ชาวจีนยังนำสีเข้ามาขายด้วย โดยสีของชาวจีนจะมีลักษณะเป็นก้อน สีแดงใช้ชาดก้อนฝนกับเหล้า สีเหลืองสคไซรง สีเขียวไซรงกา สีดำใช้หมึกจีน ซึ่งในปัจจุบันยังคงใช้หมึกจีน และมีการผสมสีเพื่อให้ได้สีหลากหลายมากขึ้น อย่างไรก็ตามในการเขียนภาพของนายสุชาติจะไม่ใช้สีแดงมาทาใกล้ๆกัน แต่หากเป็นภาพหนังตะลุงสามารถทาสีใกล้กันได้ เนื่องจากในการแกะหนังจะใช้การเจาะรูเพื่อเป็นร่องไฟ ทำให้มองแล้วกลมกลืนไม่ตัดกันเหมือนภาพวาด

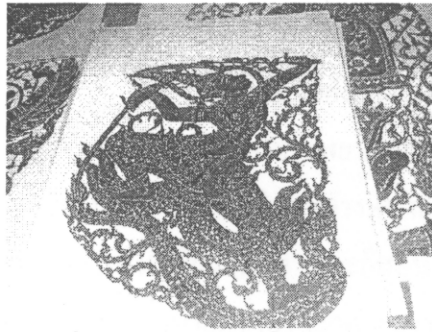

ภาพที่ 139 สีที่ใช้ในการทาสีหนัง

ในการเล่นหนังตะลุง นอกจากตัวหนังตะลุงจะเป็นสิ่งสำคัญแล้ว การใช้ภาษาก็ยังเป็นส่วนสำคัญเช่นกัน เพราะหนังตะลุงเป็นสื่อที่ใช้แสดงความเป็นชาวใต้โดยผ่านการใช้ภาษาใต้ซึ่งในการพูดจะใช้ภาษาทองแดง ซึ่งหมายถึง การพูดสำเนียงภาคกลางแต่ใช้คำภาษาใต้ ซึ่งในการเล่นหนังตะลุงแต่ละครั้งจะต้องมีการเตรียมการ (เตรียมตัว) โดยจะต้องคิดเรื่องและละครที่จะแสดงเฉพาะหน้า ทั้งนี้ ในการแสดงแต่ละครั้งต้องคำนึงถึงกลุ่มคนดูว่าเป็นคนกลุ่มไหน วัยไหน เพื่อที่จะได้แสดงเรื่องให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น หากเป็นนักศึกษาแพทย์มักจะเล่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหมอ ดังนั้นนายสุชาติจะต้องทำการบ้านก่อนการแสดงจริงทุกครั้ง

สำหรับลูกค้าที่เข้าชมในพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันมีทุกเพศ ทุกวัย ทั้งคนไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านหนังตะลุงนอกจากจะมีการสาธิตการทำรูปหนังแล้ว ยังมีพื้นที่สำหรับเล่นหนังให้ผู้สนใจชม มีพิพิธภัณฑ์สำหรับจัดแสดงนิทรรศการภาพหนังโบราณทั้ง

ของไทยและต่างชาติ ตลอดจนมีมุมจำหน่ายสินค้าที่ระลึกที่ทำจากหนังตะลุงอีกด้วย ซึ่งภาพหนังตะลุงที่มีจำหน่ายในปัจจุบัน มี 3 ประเภท คือ ภาพหนังตะลุงที่สามารถนำไปใช้ในการแสดง ภาพหนังใหญ่ และภาพศิลปะซึ่งเป็นภาพที่นำไปใส่กรอบโชว์ประดับซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า นายสุชาติเป็นผู้เปิดตลาดการท่องเที่ยวเกี่ยวกับภาพหนัง โดยลุงจะเป็นผู้ริเริ่มแกะหนังตะลุงและหนังใหญ่ขาย

ภาพที่ 140 หนังตะลุงที่แกะเสร็จแล้ว

21.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้อื่น

นายสุชาติได้ฝึกแกะหนังตะลุงให้กับเด็กๆ โดยเด็กที่หัดแกะส่วนใหญ่เป็นเด็กในละแวกนั้น สำหรับวิธีการสอนให้กับลูกศิษย์ โดยเฉพาะคนที่ไม่มีพื้นฐานเลย อันดับแรกจะสอนให้รู้จักและใช้เครื่องมือแต่ละชนิด เมื่อใช้เครื่องมือเป็นแล้วทุกอย่างจะทำได้ง่ายขึ้น เพราะการรู้จักเครื่องมือถือเป็นพื้นฐานที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียนรู้ เหมือนกับการขึ้นบันได หากไม่ก้าวขึ้นขั้นแรกก็ไม่มีขั้นที่สอง ต่อมาจึงหัดให้แกะหนัง ซึ่งนายสุชาติตระหนักในการสอนทุกครั้งว่า ผู้สอนจะต้องให้ความสำคัญกับการสอนทุกขั้นตอน

ในขั้นตอนการฝึกเด็กที่เริ่มหัดแกะหนัง จะเริ่มจากให้เด็กแกะหนังตามรอยที่ฉีดยกเอาไว้ให้ พร้อมกันนี้จะสอนตั้งแต่การเลือกใช้เครื่องมือและวิธีการแกะ ซึ่งเด็กที่มาหัดฝึกนอกจากจะมีทักษะในการแกะหนังแล้ว ยังสามารถทำเป็นรายได้เสริมจากการรับจ้างแกะหนังได้อีกด้วย

สำหรับการสอนลูกศิษย์สำหรับแสดงหนัง นายสุชาติจะใช้วิธีการเรียกเข้ามานั่งพูดคุยกันก่อนว่าแต่ละคนถนัดเรื่องอะไร โดยจะให้ลูกศิษย์แต่ละคนฝึกในเรื่องที่ตนถนัด เช่น หากใครถนัดเรื่องกฎหมายก็จะเขียนเรื่องกฎหมาย หากใครถนัดเรื่องศีลธรรมก็จะเขียนเรื่องศีลธรรมให้ โดยนายหนังที่นายสุชาติยกย่องว่าเป็นนายหนังดังที่เล่นไม่หยาบโลน คือ “หนังกั้น ทองหล่อ” ของจังหวัดสงขลา ที่แสดงดี มีศีลธรรม มีเหตุมีผล ไม่ลามก เช่นเดียวกับ “หนังฉิ้น” ที่มีความสามารถในการแต่งกลอน ไม่หยาบโลน มีเหตุมีผล ส่วนการเล่นหนังของนายสุชาติจะไม่เน้นเล่นเรื่องหยาบโลน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องการบ้านการเมือง ธรรมะ การประกอบอาชีพ เรื่องสอนใจ

นอกจากนี้เกิดเป็นคน “อย่าเห็นแก่ตัว ต้องช่วยเหลือผู้อื่น” ส่วนการทำบุญก็เช่นกัน ไม่ใช่ทำเฉพาะทำบุญกับพระอย่างเดียว การทำบุญให้กับเพื่อนฝูง คนยากจน คนแก่ และเด็ก ทุกอย่างถือเป็นการทำบุญทั้งสิ้น ส่วนในการครองคู่ก็เช่นกัน คนรุ่นก่อนสอนกันมาว่า “เป็นหนังตะลุงอย่าหาเมียที่เป็นหนังตะลุง เป็นหนังตะลุงอย่าหาเมียที่ร่ำโนราห์” เพราะสองอาชีพนี้จัดเป็นอาชีพแบบเดียวกัน หากใครได้คู่ครองที่ประกอบอาชีพในลักษณะเดียวกันกับสามีจะทำให้ไม่มีเวลาที่จะใช้ในการเลี้ยงดูหรือสั่งสอนบุตร

สำหรับคนเล่นหนังจะต้องไหว้ทุกวันพลุห้าสเปศ โดยจัดดอกไม้รูปเทียนหมากพลุ ซึ่งถือเป็นการยกมือไหว้ และจะต้องทำพิธีไหว้ครูในวันพลุห้าสเปศแรกของเดือนหกทุกปี เมื่อฤกษ์ยาม 8 คำ 15 คำ หรือวันเกิดของสามีหรือภรรยา ห้ามมีการร่วมหลับนอนกัน ส่วนในเรื่องการครองคู่ นายสุชาติยึดการมีผิวเดี๋ยวน้ำเดี๋ยวน้ำและไม่เล่นการพนัน ซึ่งต่างจากนายหนังทั่วไป เนื่องจากเห็นว่า เงินที่ได้จากการทำงานมาด้วยความเหน็ดเหนื่อย ดังนั้นการมีภรรยาเพียงคนเดียวจะได้นำเงินที่เหลือไปส่งให้ลูกเล่าเรียนหนังสือได้

21.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

เมื่อพิจารณาจากกลุ่มคนที่ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนการแกะหนังตะลุงจากนายสุชาติพบว่าสามารถจำแนกกลุ่มบุคคลที่ได้รับการสืบทอดออกเป็น 4 กลุ่ม ด้วยกันคือ

(1) บุตรของนายสุชาติ ทรัพย์สิน

(2) ชาวต่างชาติ ได้แก่ ชาวเยอรมันและชาวอังกฤษ ซึ่งทั้ง 2 ชาตินี้ เป็นนักเรียนแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เข้ามาฝึกการแกะหนัง แล้วกลับไปประเทศสามารถแกะหนังตะลุงขายได้

(3) ลูกศิษย์ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดพัทลุงซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก

(4) กลุ่มบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจ

21.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) พ.ศ. 2516 การประกวดหนังใหญ่ จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช

(2) พ.ศ. 2518 การประกวดหนังใหญ่ จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช

(3) พ.ศ. 2522 รางวัลชมเชย การประกวดหนังใหญ่ จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช

(4) พ.ศ. 2528 รางวัลช่างฝีมืออุตสาหกรรมดีเด่น จากกระทรวงอุตสาหกรรม

- (5) พ.ศ. 2529 รางวัลการผลิตงานสื่อมวลชนดีเด่นเพื่อเยาวชนจาก
คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ
- (6) พ.ศ. 2532 รางวัลเชิดชูเกียรติเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม จาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- (7) พ.ศ. 2535 รางวัลธุรกิจทางวัฒนธรรมยอดเยี่ยม จากสำนักงานส่งเสริมธุรกิจ
แห่งประเทศไทย
- (8) พ.ศ. 2538 รางวัลส่งเสริมกิจกรรมเด็กและวิถีชีวิตการพัฒนาประชาธิปไตย
เนื่องใน วันเด็กแห่งชาติ จากสำนักนายกรัฐมนตรี
- (9) พ.ศ. 2539 รางวัล THAILAND TOURISM AWARDS ประเภทแหล่ง
ท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมและโบราณสถาน จาก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- (10) พ.ศ. 2539 รางวัลชนะเลิศการประกวดภาพหนังตะลุงเพื่อการแสดงจาก
จังหวัด นครศรีธรรมราช
- (11) พ.ศ. 2550 รางวัลศิลปินดีเด่นของภาคใต้จากคณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

นอกจากนี้ หนังสือชาติยังดังไปทั่วโลก สืบเนื่องมาจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด
และวิทยาลัยฝึกหัดครู (สถาบันราชภัฏฯ) ได้เข้ามาช่วยเหลือและสนับสนุน หลังจากนั้นก็เริ่มมี
ชื่อเสียง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระกระแสรับสั่งให้ดูไปแสดงหนังในวัง
เมื่อพ.ศ. 2527 และมีรับสั่งให้เข้าเฝ้าอีกครั้งเมื่อพ.ศ. 2528 โดยพระองค์ทรงตรัสว่า **“ขอบใจนะที่
ยังคงรักษาของเก่าเอาไว้ให้ อย่าหวังวิชาพยายามถ่ายถอดให้กับคนอื่น ๆ ”** หลังจากแสดงหนังต่อ
หน้าพระพักตร์แล้วนายสุชาติยังมีโอกาสเกาะหนังต่อหน้าพระพักตร์อีกด้วย หลังจากนั้นชื่อนาย
หนังสุชาติจึงได้ดังกระฉ่อนไปทั่วโลก จนมีคนรู้จักกันทั่วโลก และมีโอกาสไปแสดงยังนานา
ประเทศมี เช่น ประเทศเยอรมันฯ สวิตเซอร์แลนด์ และญี่ปุ่น เป็นต้น

สำหรับรางวัลต่างๆที่ได้รับ มีหลายรางวัลที่ประทับใจ โดยเฉพาะ รางวัล
ประชาชนดีเด่น เมื่อพ.ศ. 2528 ซึ่งเป็นรางวัลที่ไม่ได้แสดงด้วยผลงานแต่เป็นรางวัลที่ได้มาจาก
ฝีปาก สำหรับรางวัลที่ลุ่มงุมิใจมากที่สุดในชีวิต คือ การที่ได้เข้าเฝ้าฯพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เมื่อ พ.ศ. 2527 และพ.ศ. 2528 และการเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีนาถ ณ ศูนย์ศิลปะปารีส และการเข้า
เฝ้าฯ สมเด็จพระเทพฯ

21.4 ข้อมูลพื้นฐานของหัตถกรรมแกะหนังตะลุงของนายอิม จันทรชুম

21.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-นามสกุล นายอิม จันทรชুম อายุ 76 ปี

ที่อยู่ ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านบ้านบางแก้ว หมู่ที่ 1 ต.ท่ามะเดื่อ
อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง โทรศัพท์ 074-697-160

ภาพที่ 141 นายอิม จันทรชুম

21.4.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นายอิม จันทรชুম ปัจจุบัน อายุ 76 ปี เกิดวันที่ 3 พฤษภาคม 2475 พื้นเพเดิมเป็นคนอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา จบการศึกษาระดับประถมศึกษาจากโรงเรียนวัดหัววังเรืองประชา อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา มีพี่น้อง 4 คน ปัจจุบันเสียชีวิต 2 คน โดยมีพี่ชาย 1 คน พี่สาว 1 คน และน้องสาว 1 คน นายอิมเป็นลูกคนที่ 3 (นายอิมเป็นบุตรของนางอ่วม จันทรชุมและนายหนังตะลุงที่จัดว่ามีชื่อเสียงคนหนึ่ง ชื่อ “หนังคลึง” ทำให้นายอิมชื่นชอบหนังตะลุงมาตั้งแต่เด็ก ประกอบกับ ความประทับใจจากการแสดงหนังตะลุงของหนังกัน ทองหล่อ ที่ได้จากดูเพียงครั้งแรก ทำให้นายอิมชื่นชอบการเล่นการหนังตะลุงเป็นอย่างมาก แม้ขณะนั้นนายอิมมีอายุเพียง 4 ขวบ และด้วยความชื่นชอบการแสดงหนังตะลุงของหนังกัน ทองหล่อ เป็นพิเศษ ทำให้นายอิม ติดตามไปดูการแสดงของหนังกัน ทองหล่อเกือบทุกหนทุกแห่งที่ตนสามารถไปได้แม้จะอยู่ในวัยเด็กก็ตาม จะต้องขึ้นไปนั่งดูบนโรงหนังแทบทุกครั้ง และจากการสัมผัสการแสดงหนังตะลุงอย่างใกล้ชิด ทำให้กลายเป็นความรักและเป็นแรงบันดาลใจให้นายอิมสนใจและยึดอาชีพแกะหนังสืบมา

เมื่อนายอิม อายุได้ 7 ขวบ มารดาเสียชีวิตลง พ่อหรือหนังคลึงจึงต้องเลิกเล่นหนังตะลุง และหันมาทำนาในตำบลเครีชะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และได้ฝากฝังนายอิมไว้กับตา คือ นายปลอด ชูศรี ช่างแกะหนังตะลุงที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของภาคใต้ให้เป็นผู้เลี้ยงดู ซึ่งนายปลอด ชูศรี ได้เป็นผู้สอนการแกะรูปหนังตะลุงให้กับนายอิมในระยะต่อมา เมื่อนายอิมอายุได้ 8 ขวบ ได้ฝากตัวเป็นศิษย์กับพระครูเรือง ปุณฺณสุโร เจ้าอาวาสวัดหัววัง อำเภอระโนด ซึ่งท่านเมตตา

และอบรมเลี้ยงดูนายอิมกระทั่งจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งนายอิมได้ยึดหลักคำสอนของพระ
อาจารย์มาเป็นแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิตสืบมา หลังจากนั้นนายอิมได้กลับไปอาศัยกับนายปลอด
ชูศรีอีกครั้ง และได้เริ่มฝึกการแกะสลักหัวไม้และปั้นดินเหนียวเป็นรูปต่าง ๆ จนกระทั่งนายอิม อายุ
12 ปี นายอิมสามารถแกะสลักหัวไม้และปั้นได้มากขึ้นเนื่องจากมีความชำนาญ ในขณะที่เดียวกันนาย
อิมได้ฝึกแกะหนังตะลุงควบคู่ไปด้วย โดยฝึกหัดแกะหนังกับนายปลอด ชูศรี ซึ่งจะสอนให้แกะรูป
หนังตะลุงจากกระดาษกระสอบปุ่นหรือกระสอบป่าน โดยฝึกตั้งแต่การเขียนลวดลายด้วยดินสอ
การตอกและแกะเป็นรูปหนังตะลุง และการลงสี ซึ่งขณะนั้นยังคงใช้สีธรรมชาติ เช่น สีแดงจากดิน
ปุ่นมาผสมกับขมิ้น หลังจากนั้นทาทับด้วยน้ำมันยาง (เพื่อให้กระดาษแข็ง) แล้วนำไปฝังหรือตากให้
แห้ง เมื่อทำเสร็จแล้วจะนำไปขายในงานวัดต่างๆ ในหมู่บ้าน โดยขายราคาตัวละครึ่งสตางค์ หนึ่ง
สตางค์ สองสตางค์ ขึ้นอยู่กับขนาดของรูปหนังตะลุง เมื่อแกะรูปหนังจากกระดาษจนชำนาญแล้ว
จึงฝึกแกะด้วยหนังวัว จนสามารถแกะรูปหนังได้ชำนาญในขณะที่มีอายุเพียง 14 ปี สำหรับวัสดุและ
อุปกรณ์ที่ใช้แกะหนังตะลุงในสมัยนั้นค่อนข้างหายาก ดังนั้นช่างแกะหนังในสมัยนั้นต้องมีการ
ดัดแปลงเครื่องมือ เช่น การใช้เหล็กก้านแทนตุ้ดคู่

เมื่ออายุ 15 ปี นายอิมได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานในอำเภอบางแก้ว ซึ่งอยู่มาจนถึง
ปัจจุบัน โดยได้แกะรูปหนังที่ใช้ในการแสดงหนังตะลุงขายในราคาตัวละ 15 บาท ในขณะนั้น
นับว่าเป็นราคาที่ค่อนข้างสูง นอกจากจะแกะรูปหนังขายแล้ว นายอิมยังรับจ้างแกะรูปหนังให้แก่
นายหนังหลายคนจนเป็นที่ยอมรับในฝีมือ ทำให้นายอิมเป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น ถึงแม้ว่านาย
อิมเริ่มมีชื่อเสียงแต่ก็ยังคิดค้นและตั้งใจแกะหนังทุกตัวเพื่อให้ตัวหนังออกมาดีที่สุดใน และ ได้ปฏิบัติ
อย่างต่อเนื่องไม่เว้นแม้กระทั่งขณะเป็นทหารที่ยังไม่ถึงการแกะรูปหนัง ทำให้รูปหนังตะลุงของ
นายอิมมีพัฒนาการดีขึ้นเรื่อยๆ (เดิมนายอิมเคยเล่นหนังตะลุง แต่เนื่องจากมีปัญหาเรื่องเสียงจึงได้
เลิกเล่นหนังโดยหันมาแกะรูปหนังตะลุงเป็นอาชีพหลักเพียงอย่างเดียว)

ช่วง พ.ศ. 2524 นายอิม มีโอกาสได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม
บรมราชกุมารี ที่จังหวัดพัทลุง และได้ทูลเกล้าฯ ถวายรูปหนังตะลุงรูปหนุมานเข้าเฝ้าพระราช
พร้อมทั้งสาริดการแกะรูปหนังตะลุงให้ทรงทอดพระเนตรฯ ซึ่งภายหลังจากที่นายอิมได้นำรูปหนัง
ตะลุงเข้าทูลเกล้าฯ ถวายฯ สมเด็จพระเทพฯ แล้ว ทำให้ชื่อเสียงของนายอิม โด่งดังไปถึงต่างประเทศ
โดยชาวประเทศเยอรมันได้มาทาบทามให้นายอิมไปแกะหนังที่ประเทศเยอรมัน โดยให้ค่าตัวปีละ 1
ล้านบาท เป็นระยะเวลา 5 ปี แต่นายอิมได้ปฏิเสธไปเพราะเห็นว่า “ศิลปะการแกะหนังเป็นภูมิ
ปัญญาของบ้านเรา เป็นของบรรพบุรุษ มีมาตั้งแต่เรายังไม่เกิด และได้ตั้งสมและถ่ายทอดจนมาถึง
รุ่นลูกรุ่นหลาน และอีกอย่างหนึ่งคือ ภูมิปัญญาครั้งนี้มันไม่ใช่ของลุงคนเดียว ลุงจึงได้คิดทบทวนว่า
สิ่งนี้เป็นสิ่งที่เราใช้ทำมาหากิน ถ้าเราให้เค้าไปแล้ว วิชาชีพในตัวของเราเองมันมีอยู่หลายอย่าง

เพราะว่า ชาวเยอรมันได้สืบทอดแล้วว่าลุงทำอะไรเป็นบ้าง เขารู้แม้กระทั่งว่า ลุงสามารถแกะไม้ได้ ปั่นหุ่่นได้ แกะหนังตะลุงได้ จิตรกรรมฝาผนังก็ทำได้ และลุงคิดว่า เรื่องอะไรจะให้ต่างชาติมาเอา ภูมิปัญญาของเราไป ถึงต่างชาติจะให้เงินเรามา แต่ก็ไม่คุ้ม กับสิ่งที่เราต้องเสียภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไป ต่างชาติให้เรามาเท่านั้น แต่เค้าเขาก็กลับคืนอีกหลายเท่า มันเป็นสิ่งไม่ถูกต้องหากลุงเห็น แก่เงินแล้วต้องแลกกับภูมิปัญญาตัวนี้ ลุงต้องการอนุรักษ์เอาไว้ เพราะหนังตะลุงเป็นงานศิลปะชั้นครู เป็นสมบัติของชาติ”

ต่อมา นายอิมมีมีโอกาสได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งพระองค์ทรงประทับใจในนายอิมเป็นอย่างมาก และทรงตรัสถามเรื่องที่ว่านายอิมไม่ไปประเทศเยอรมัน ซึ่งนายอิมกล่าวตอบไปว่า “เสียดายศิลปะของแผ่นดินและวิชาชีพของบรรพบุรุษ” เมื่อสมเด็จพระราชินีได้ฟังดังนั้น ทรงตรัสชื่นชมและทรงเปรียบเทียบให้นายอิมฟังว่า “งานกนกลายไทยและหนังตะลุงเปรียบเสมือนเพชรในตม ขอให้ลุงอนุรักษ์และถ่ายทอดให้กับคนทั่วไป” โดยพระองค์ทรงโปรดให้นายอิมทำงานที่ศูนย์ศิลปาชีพฯ เพื่อช่วยอนุรักษ์และถ่ายทอดให้กับลูกหลานรุ่นต่อไป

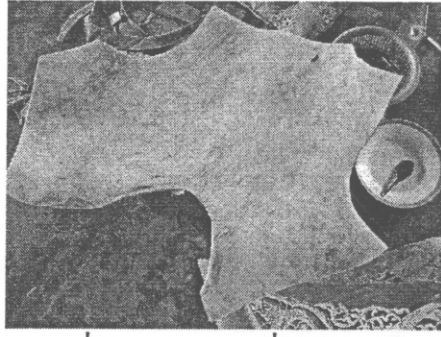
ปัจจุบัน นายอิมเป็นเพียงบุตรคนเดียวที่สืบทอดการแกะหนังตะลุงมาจนถึงปัจจุบัน โดยยังแกะหนังอยู่ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านบ้านบางแก้ว

21.4.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

การเลือกวัตถุดิบ

หนังวัวที่นำมาแกะเป็นรูปตัวหนังตะลุง ส่วนใหญ่เป็นหนังวัวสดที่ชาวบ้านนำมาขายเมื่อได้มาแล้วนายอิมจะเป็นผู้ที่ฟอกหนังและลอกฟั่งผัดเอง นายอิมไม่นิยมซื้อหนังเต็มจากสมุทรปราการ (หนังเต็ม คือ หนังที่ไม่มีขน แขน้ำเกลือ แล้วส่งไปฟอกหนังที่โรงงาน ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งช่างแกะหนังในจังหวัดนครศรีธรรมราชจะนิยมเป็นอย่างมาก) เนื่องจากหนังเต็มจะเป็นหนังที่ไม่มีขน ซึ่งลูกค้าบางประเทศนิยมหนังที่มีขนมากกว่า เนื่องจากหนังที่ไม่มีขน เมื่ออยู่ในประเทศที่มีอากาศหนาว หนังจะย่นและฉีกขาดได้ง่าย ดังนั้นลูกค้าชาวต่างชาติจึงนิยมหนังแบบติดขน แต่หากเป็นหนังวัวที่นายอิมฟอกเองเมื่อสัมผัสกับอากาศหนาวรูปหนังก็ยังไม่ขาดย่น ทำให้ชาวต่างชาตินิยมซื้อหนังของนายอิม เพราะเชื่อมั่นในคุณภาพ

นอกจากนี้ในส่วนของการฟอกหนัง นายอิมได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลตำราต่างๆ ด้วยตนเองและนำมาลองปฏิบัติ ทดลองจนกระทั่งได้ผลงานที่มีคุณภาพและเป็นที่พอใจ และใช้ปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

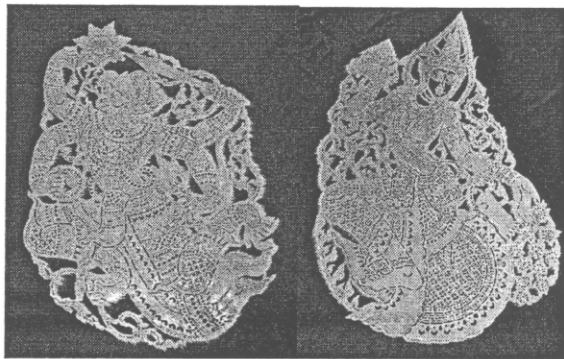
ภาพที่ 142 แผ่นหนังที่ผ่านการฟอก

ภาพที่ 143 นายอิม จันทรชুম ชาติการแกะหนัง

การพัฒนาและปรับปรุงชิ้นงานในการผลิต

ในช่วงที่บ้านเมืองเริ่มมีความเจริญและก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และมีโรง
ภาพยนตร์กระจายในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะในตัวเมือง ทำให้ความนิยมในการดูหนังตะลุงลด
น้อยลง ซึ่งผลกระทบต่อการแกะรูปหนัง ดังนั้นนายอิมจึงคิดค้นและพัฒนาฝีมือการแกะหนังตะลุง
ด้วยการแกะรูปหนังตะลุงแบบติดขน โดยหนังตะลุงตัวแรกที่ลุงแกะแบบติดขน คือ รูปรามเกียรติ์ที่
สอดแทรกลายกนกและลายไทยเพื่อความสวยงาม และนำมาใส่กรอบเพื่อจำหน่าย ซึ่งผลปรากฏว่า
ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ทำให้นายอิมหันมาแกะหนังแบบติดขนและใส่กรอบจำหน่ายมา
จนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 144 ภาพหนังตะลุงที่แกะสำหรับใส่กรอบ

21.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้อื่น

พ.ศ. 2524 นายอ้อมได้ก่อตั้งศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านหนังตะลุงบางแก้วขึ้น ภายหลังจากการเข้าทำงานในศูนย์ศิลปาชีพบางไทร เพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการแกะหนังตะลุง โดยถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ที่สนใจ โดยนายอ้อมจะสอนจนกระทั่งลูกศิษย์เหล่านั้นสามารถ ออกแบบลวดลายได้เอง และมีความชำนาญในการแกะหนังอยู่ในเกณฑ์ดี ซึ่งสามารถนำความรู้ดังกล่าวไปใช้มาเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพต่อไป ผู้ที่รับการถ่ายทอดส่วนใหญ่เป็นครู นักเรียน ในโรงเรียนต่างๆ รวมระยะเวลา 10 ปี อาทิ โรงเรียนบางแก้วพิทยาคม โรงเรียนเขาชัยสน และโรงเรียนระดับประถมในอำเภอ นอกจากนี้ นายอ้อมยังได้ถ่ายทอดความรู้ในการแกะหนังตะลุงให้แก่ภรรยาและลูกๆ รวม 16 คน

ช่วง พ.ศ. 2544 นายอ้อมได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เพื่อทูลรายงานการถ่ายทอดภูมิปัญญาการแกะหนังในช่วงพ.ศ. 2524 -2543 ซึ่งมีผู้ที่ได้รับการถ่ายทอด โดยตรงประกอบด้วยชาวบ้าน ครูอาจารย์ และนักเรียน รวม 1,467 คน และทูลเกล้าฯ ถวายรูปหนังแก่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งภายหลังจากที่นายอ้อมได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระบรมราชินีนาถ กลุ่มนักเรียน นักศึกษา นักและนักวิชาการ ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้และเข้ามาขอพรจากนายอ้อมเรื่อยมา

ในการสอนแกะหนังให้แก่ผู้สนใจ นายอ้อมจะสอนแบบให้เปล่า ซึ่งจะสอนตั้งแต่การเขียนลาย การแกะลาย หากเป็นคนที่ยังไม่มีพื้นฐานทางด้านการเขียนลายหรือแกะลาย นายอ้อมจะใช้วิธีสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง แล้วเขียนลายลงบนกระดาษเพื่อนำไปทาบบนแผ่นหนัง แล้วใช้การวาดทับหรือฉีดสีสเปรย์ สำหรับคนที่ไม่มีพื้นฐานในการเขียนลายอาจจะหัดวาดลงบนแผ่นหนัง และให้หัดการแกะรูปหนังโดยแนววิธีการใช้เครื่องมือต่างๆ สำหรับรูปหนังที่นิยมฝึกให้แกะ ส่วนใหญ่เป็นรูปหนังตะลุงสำหรับเซ็ด และการแกะรูปหนังตะลุงที่ติดคน โดยลูกศิษย์ที่สามารถแกะรูปหนังได้แล้วจะมีการถ่ายทอดให้แก่รุ่นน้อง ในลักษณะที่สอนน้อง หรืออาจารย์สอนลูกศิษย์ โดยเฉพาะครูอาจารย์ที่ฝึกแกะรูปหนังกับนายอ้อมจนชำนาญแล้วได้นำไปฝึกสอนให้แก่ นักเรียนในโรงเรียนของตน

21.4.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ความเชื่อเกี่ยวกับการการแกะหนังตะลุง

นายอ้อมจะจัดพิธีไหว้ครู ทุกเดือน หก (เมษายน หรือ พฤษภาคม) ของทุกปี โดยจะเลือกไหว้ วัน พุธหวัศบดิ ข้างขึ้น ซึ่งในวันนี้มีลูกศิษย์มารวมตัวกันที่ศูนย์ฯ เพื่อไหว้ครู เพราะเชื่อว่าการไหว้ครูจะเป็นสิริมงคลให้แก่ตน และส่งผลต่อการทำมาหากิน และผลลาภ และเป็นการสอนให้รู้จักคุณค่า และบุญคุณของครูบาอาจารย์

ในการทำพิธีไหว้ครู ซึ่งจะมีการบูชารูปพระฤาษี ซึ่งฤาษีซึ่งทั้งสิ้น 108 คน แต่
องค์ฤาษีที่ถือว่าเป็นมงคลมีอยู่ 2 คน คือ ฤาษี พรมเรศ หรือ ตาโกเมศ ซึ่งการบูชาฤาษี 2 คนนี้ เชื่อว่า
จะให้โชคให้ลาภ และถือเป็นสิ่งสิริมงคลแก่ผู้บูชา ซึ่งศิลปินทุกๆ แขนง จะมีฤาษีเป็นพ่อครูไว้บูชา
เป็นประจำ สำหรับรูปฤาษีที่บูชานั้น เป็นรูปที่ลงแกะเอง ซึ่งในการแกะรูปฤาษีที่ใช้สำหรับบูชา
และใช้ประกอบพิธีไหว้ครูจะต้องเลือกวันแกะ โดยจะเลือกวันแรมข้างขึ้น อาจเป็นวันพฤหัสบดี
วันเสาร์หรือวันอาทิตย์ หากเป็นวันอาทิตย์จะแกะในวันที่ขึ้น 3 ค่ำ หากเป็นวันเสาร์จะเลือกวันที่
ขึ้น 5 ค่ำ และหากเป็นวันพฤหัสบดี จะเลือกวันขึ้น 7 ค่ำ หรือ 9 ค่ำ

การทำพิธีก่อนแกะรูปฤาษี จะต้องมีการสวดบท ชุมชุมเทวดาก่อน เมื่อสวด
เสร็จแล้ว จะมีคาถาเบิก เบิกเนตร เบิกหู เบิกใจ แล้วก็ทำพิธีพุทธาภิเษก ลงยันต์ คาถาที่ใช้เดิม
ชาตศัคดีสิทธิ์มาไว้ในตัวองค์พ่อแก่ (ฤาษี) คือ “พุทธังคือองค์พระพุทเจ้า สรณังเป็นที่พึ่ง ถ้อม
ตัวข้าพเจ้าไว้ คัจฉามิ นมัส... พุทธอยู่ซ้าย โธอยู่ขวา อยู่หน้า ธา อยู่หลัง ย. อยู่หม่อม” คาถานี้ถือ
เป็นคาถาที่สำคัญ เมื่อเสร็จแล้วจะอัญเชิญให้ไปอยู่ที่บ้าน ในการบูชาจะต้องมีน้ำอยู่ 1 แก้ว ซึ่ง
เป็นสิ่งขาดไม่ได้ โดยช่างแกะหนังตะลุงเมื่อจะต้องออกไปไหนจะต้องบูชาพระฤาษีก่อนออกจาก
บ้าน เพื่อความเป็นสิริมงคลช่วยให้เดินทางปลอดภัย และมีโชคลาภ

นอกจากนี้สิ่งที่ลูกบูชาอีกอย่างหนึ่ง คือ บูชา พ่อ แม่ และองค์พระพุทเจ้า
เพราะพ่อแม่ คือ พระผู้ให้กำเนิด ซึ่งเป็นบุคคลที่ลืมนบุญคุณไม่ได้ จะพูดคำหยาบกับท่านไม่ได้
เพราะเป็นผู้ให้จิตวิญญาณแก่เรา มาเป็นผู้ให้ความสุข และซึ่งจะต้องทำให้มีความสุขยิ่งขึ้น ซึ่งสิ่งที่
นายอิมเห็นว่า “เราสามารถตอบแทนบุญคุณท่านได้ด้วยการสร้างแต่ความดี การปฏิบัติธรรม ซึ่ง
ตามหลักพระพุทธศาสนาสอนให้ทำความดี เราก็ควรที่จะเจริญรอยตามพระพุทธเจ้าไป แล้วจะมี
ความสุขไม่โลก ไม่หลง ไม่มมงาย ถิ่นมั่น ยึดมั่น แล้วชีวิตจะดี หากชาติหน้ามีจริง เราจะไปในที่
สุข ไม่มีทุกข์ใดๆ” ซึ่งในเรื่องของหลักคำสอนต่างๆ เป็นสิ่งที่นายอิมได้เรียนรู้จากพระครูเรื่อง
มาตั้งแต่ต้นอายุ 8 ปี และได้สอนให้อารธนาศีล 5 ซึ่งยึดปฏิบัติมาจนถึงทุกวันนี้

ภาพที่ 145 พิธีไหว้ครู

วิถีชีวิตที่ควรแก่การยึดถือเป็นแบบอย่าง ในการเปิดศูนย์ฝึกและถ่ายทอดภูมิปัญญาการแกะหนังให้แก่ลูกศิษย์ นายอ๋อมสอนไม่ได้หวังผลตอบแทน โดยมุ่งถ่ายทอดเพื่อเป็นวิทยาทาน และถวายเบื้องพระยุคลบาทแด่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ให้เป็นวิทยาทาน “เพราะเราถือเป็นข้าราชการ ไม่มีสิ่งไหนที่จะทำเพื่อพระองค์ได้ นอกจากจะทำให้พระองค์ได้สบายพระทัย ถึงแม้จะเหนื่อยมากแค่ไหนแต่ นายอ๋อมก็ขอให้ผลกุศลที่ท่วมท้นนี้ ขอให้ส่งถึงสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ” และ “การที่ลุงถ่ายทอดให้ลูกทุกๆ คน ก็เพราะถือเป็นการอนุรักษภูมิปัญญา และถือเป็นอาชีพสุจริต ไม่ต้องไปวิ่งเต้น คดิรนแข่งกับคนอื่นฯ”

สิ่งที่นายอ๋อมได้พร่ำสอนให้แก่บรรดาลูกๆ และลูกศิษย์อยู่เสมอว่า คือ การให้ตั้งอยู่ในศีลในธรรม ให้ทำแต่กรรมดี อย่าทำชั่ว และขยันในการทำมาหากิน ซึ่งเป็นสิ่งที่นายอ๋อมได้ยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอด สำหรับตัวนายอ๋อมเองนั้นมีความภาคภูมิใจกับการเป็นผู้ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาการแกะหนังให้แก่คนอื่นๆ จนผู้คนเหล่านั้นสามารถใช้เป็นแนวทางในการประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ และสิ่งที่นายอ๋อมได้พร่ำสอนให้แก่บรรดาลูกศิษย์ และลูกของลุงเองทั้ง 16 คน หากฟังแล้วนำไปปฏิบัติได้ก็จะเป็นสิ่งที่ดีกับตัวเอง หากสร้างความคิดไว้แล้ว ตามที่หลักทางศาสนาบอกเอาไว้ว่า ทำกรรมดีแล้ว ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้

ทุกวันนี้ นายอ๋อมรู้สึกเพียงพอกับสิ่งที่ได้รับ และคิดเพียงว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาการแกะหนังทำเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล และทำเพื่อแผ่นดิน เพราะเราเป็นเพียงคนที่มาอาศัยอยู่ “เราทำเพื่อแผ่นดิน รักษาสมบัติของชาติเอาไว้ ถือว่าเพียงพอแล้ว” ต่อให้มีเงินมากเท่าไรก็สู้การในศีลธรรม การให้ทาน เพราะผลบุญกุศลที่เราได้ไว้ช่วยส่งผลในภพหน้า ช่วยให้เราไปทางที่ดี โดยนายอ๋อมพยายามทำแต่กรรมดี และถือศีล 5 มาจนถึงทุกวันนี้

21.4.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด/ถ่ายทอด

ปัจจุบัน นายอ๋อมไม่ได้แกะรูปหนัง เนื่องจากอายุมากขึ้น และสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง แต่มีผู้ที่สืบทอดภูมิปัญญาการแกะหนัง คือ ภรรยา ลูกๆ หลานๆ และบรรดาลูกศิษย์ที่ได้เข้ามาหัดเรียนกับนายอ๋อมโดยตรง

ภาพที่ 146 ภรรยา และบุตรชายผู้สืบทอดภูมิปัญญาการแกะหนัง

21.4.5 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

- (1) ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม (ภาคใต้) ประจำปี พ.ศ. 2526 ณ จังหวัดพัทลุง วันที่ 30 มกราคม 2527 โดยคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- (2) ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎไทย ชั้นที่ 5 ชื่อ เบญจมาภรณ์ จากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2536
- (3) เป็นผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรมดีเด่น ประจำปี 2531 และครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ด้านศิลปกรรม (การแกะหนังตะลุง) พ.ศ. 2545 โดยคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
- (4) รางวัลรองชนะเลิศอันดับ 2 หัตถกรรมพื้นบ้านดีเด่น ประเภทผลิตภัณฑ์ ภาพแกะสลักจากหนังสัตว์” ในงานมหกรรมสินค้าชุมชนหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ภาคใต้ ประจำปี พ.ศ. 2544 โดยกรมพัฒนาชุมชน
- (5) เป็นผู้อนุรักษ์วัฒนธรรมไทยตัวอย่าง ประจำปี พ.ศ. 2544 สาขา “อนุรักษสืบสานพัฒนาภูมิปัญญาไทย ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน ณ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2544 โดยหนังสือพิมพ์เส้นทางผู้นำ
- (6) ประกาศเกียรติคุณยอดเยี่ยม และแกะสลัก หนังตะลุง เป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานเป็นตำนานยิ่งใหญ่ของเมืองไทย 3 เมษายน 2547 โดยรายการเกมแค้น
- (7) ได้รับโล่เชิดชูเกียรติในฐานะเป็นผลิตสินค้าไทยดีเด่น ประจำปี พ.ศ.2531 ประเภท “สินค้าหัตถกรรมดีเด่น” สินค้า “หนังตะลุง” วันที่ 22 ธันวาคม 2531 โดยสมาคมนิคมไทย

21.5 ข้อมูลพื้นฐานของภูมิปัญญาหัตถกรรมแกะหนังตะลุงของนายเสน่ห์ ชูวิจิตร

21.5.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-นามสกุล นายเสน่ห์ ชูวิจิตร อายุ 59 ปี
ที่อยู่ 587 หมู่ที่ 6 ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
โทรศัพท์ 089-567-5211

ภาพที่ 147 นายเสน่ห์ ชูวิจิตร

21.5.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นายเสน่ห์ ชูวิจิตร เป็นชาวอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง โดยกำเนิด มีพี่น้องทั้งหมด 19 คน (แม่คนแรกมีลูก 10 คน แม่คนที่ 2 มีลูก 9 คน) นายเสน่ห์เป็นลูกของแม่คนที่ 2 เดิมโตจากครอบครัวที่เป็นนายหนังตะลุง โดยพ่อเป็นนายหนังตะลุง ชื่อ “หนังหลง” อาเป็นนายหนัง ชื่อ “หนังชุมเหล่” หรือ “หนังแคล้ว” และมีพี่ชายเป็นนายหนัง ชื่อ “หนังเปลื้อง” ด้วยเหตุนี้ทำให้นายเสน่ห์ชื่นชอบการแสดงหนังตะลุงมาตั้งแต่เด็ก ซึ่งหนังตะลุงที่นายเสน่ห์ชื่นชอบมากที่สุดในช่วงนั้น คือ “หนังพร้อมใหญ่” และ “หนังป่าเนี้ยว” ซึ่งเป็นนายหนังที่จัดได้ว่าเป็นต้นกำเนิดการเล่นหนังตะลุงของชาวพัทลุง ซึ่งการเล่นหนังในสมัยก่อนนิยมจัดขึ้นในวัดตาเขียน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง

นายเสน่ห์เริ่มหัดฝึกแกะหนังตะลุงตั้งแต่ อายุ 8 ขวบ โดยเริ่มฝึกหัดแกะหนังจากความจำที่ได้จากการดูหนังตะลุง ตัวหนังตัวแรกที่นายเสน่ห์หัดแกะ คือ รูปตัวตลก ต่อมาเริ่มหัดแกะรูปฤาษี โดยหัดแกะด้วยใบसान (ไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นไม้ผลัดใบ แผ่นใบกว้าง รูปไข่กลับ กว้าง 8-15 ซม. ยาว 20-30 ซม. ปลายใบมนหรือเป็นติ่งหู โคนใบสอบ ขอบใบหยักแหลม ผิวด้านล่างมีขนดอกใหญ่ สีเหลือง) แทนหนังวัว นายเสน่ห์หัดแกะตัวหนังด้วยใบसान ประมาณ 1 ปี จึงเปลี่ยนมาใช้กระดาษหนังสือพิมพ์ที่ได้จากกระดาษห่อของที่ซื้อมาจากตลาด เนื่องจากในสมัยนั้นกระดาษยังเป็นสิ่งที่หายาก นายเสน่ห์มักจะกำชับให้แม่ซื้อของโดยให้แม่ค้าใช้กระดาษหนังสือพิมพ์ห่อของแทนใบตอง เพื่อที่ตนจะได้มีกระดาษหนังสือพิมพ์ไว้แกะหนัง สำหรับสีที่ใช้ทาตัวหนังในช่วงนั้น คือ สีจากธรรมชาติ เช่น สีเขียวจากใบหงอนไก่ ซึ่งได้จากการใช้ขี้ขอบใบจนน้ำสีออก และหากเอาด้านในของใบมาขยี้จะได้สีแดง สีเหลืองได้จากขมิ้น และสีดำได้จากการนำถ่านมาบดและละลายน้ำ ซึ่งสีดังกล่าวจัดเป็นสีหลักที่ใช้สำหรับทารูปหนังตะลุง นอกจากเรียนรู้การแกะหนังด้วยตนเองแล้ว ยังได้เรียนรู้เทคนิคและวิธีการแกะหนังจากพ่อ เช่น เทคนิคการทำเนื้อกระดาษให้แข็งด้วยการทาน้ำมันยางเพื่อใช้ในการแกะรูปหนัง นายเสน่ห์ฝึกหัดแกะรูปหนังด้วยกระดาษเรื่อยมา จนกระทั่งอายุ 10-11 ขวบ จึงเริ่มฝึกแกะรูปหนังจากหนังวัวอย่างจริงจัง จนสามารถแกะรูปหนังได้อย่างชำนาญและยึดเป็นอาชีพมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นครูหนังของนายเสน่ห์อีกคน คือ พี่เขยซึ่งเป็นนายหนังตะลุงที่ชื่อว่า “ช่างเขียว” เป็นชาวอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว (หากมีชีวิตอยู่ มีอายุ ประมาณ 90 กว่า ปี) ช่างเขียวจะเป็นผู้สอนเทคนิควิธีการฟอกหนัง การสร้างเครื่องมือการแกะหนังด้วยการดัดแปลงจากวัสดุต่างๆ เช่น การทำมุก (ตุ้ตู่) จากก้านร่มโดยสอดตะปูไว้สำหรับดอกตัวหนัง ตลอดจนสอนวิธีการฟอกหนัง

นายเสนห์นอกจากจะเป็นช่างแกะหนังตะลุงแล้ว ยังเคยเป็นนายหนังตะลุง (หัวหน้าคณะหนังตะลุง) แต่ปัจจุบันได้เลิกเล่นหนัง มายึดอาชีพการแกะรูปหนังตะลุงขายเพียงอย่างเดียว เนื่องจากหากกลางคืนเล่นหนัง และกลางวันต้องตื่นตอนเช้าเพื่อแกะรูปหนัง ทำให้บางครั้งแกะรูปหนังไม่ทันต่อความต้องการ โดยเฉพาะในช่วงที่ลูกค้ามาสั่งทำจำนวนมาก ประกอบกับความนิยมในการดูหนังตะลุงของคนเริ่มลดลง นายเสนห์จึงต้องเลิกเล่นหนังตะลุงไปในที่สุด และตัดสินใจเลือกการแกะรูปหนังเพียงอย่างเดียว เพราะเป็นอาชีพที่สามารถเลี้ยงครอบครัวได้

ปัจจุบันรูปหนังที่นายเสนห์นิยมแกะ คือ รูปหนังที่ใช้เชิบบนเวที ซึ่งตัวหนังบางตัวเป็นตัวหนังที่ได้สร้างขึ้นใหม่ตามจินตนาการและประสบการณ์ของนายเสนห์เอง รวมทั้งรูปหนังที่ใช้ประดับฝาผนัง ซึ่งในการทำรูปหนังตะลุงของนายเสนห์ส่วนใหญ่จะทำตามที่ถูกคำสั่ง ซึ่งมีทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ เช่น ลูกค้าที่ฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยนายเสนห์และภรรยาจะช่วยกันแกะรูปหนังขายบริเวณหน้าวัดถ้าเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง และมีรายได้จากการแกะรูปหนังเฉลี่ย เดือนละ 25,000 บาท

21.5.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

เครื่องมือและอุปกรณ์ในการแกะหนังตะลุง

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการแกะหนังของนายเสนห์ นอกจากเป็นเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ช่างแกะหนังใช้โดยทั่วไปแล้ว ยังเป็นเครื่องมือและอุปกรณ์ที่นายเสนห์ได้คิดพัฒนาขึ้น เพื่อช่วยให้การแกะรูปหนังมีความสมบูรณ์ขึ้น ดังรายละเอียดดังนี้

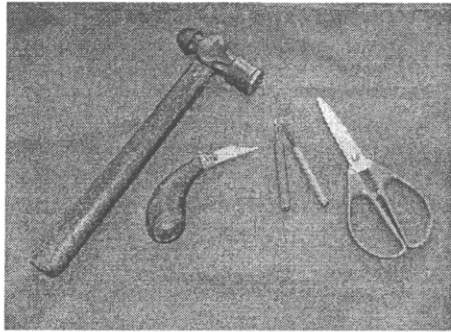
1. “ตุ้ดตุ้” ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “มูก” ใช้สำหรับตอก (การฉลุลวดลายบนแผ่นหนัง) รูปหนัง ซึ่งมี 2 ขนาด คือ ขนาดเล็กและขนาดใหญ่ โดยรูปแบบของตุ้ดตุ้จะมีหลากหลาย เช่น ลายหลามตัด ลายดอกจิก ลายบัวคว่ำ ลายบัวหงายหรือลายไทย และอาจดัดแปลงเป็นลายต่างๆ ขึ้นกับเทคนิคและความชำนาญของช่างแกะหนัง เพื่อช่วยในการสร้างลวดลายและความสวยงามให้แก่รูปหนัง

2. มีดแกะ นายเสนห์จะใช้ “แกะเก็บข้าว” ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ช่างแกะรูปหนังในอดีตนิยมใช้ในการแกะรูปหนัง เนื่องจากมีความคมทำให้สามารถตัดหนังได้ดี

3. เขียง ใช้สำหรับรองแผ่นหนังเพื่อแกะหรือตอกลวดลาย เขียงที่ใช้มี 2 ชนิด คือ เขียงสำหรับ “ตอก” นิยมใช้ไม้หยาบ เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็ง และหากเป็นเขียงที่ใช้ในการ “แกะ” จะใช้ไม้ทั้ง เนื่องจากเป็นไม้เนื้ออ่อนและเศษ ไม้ไม่ติดมีดแกะ

4. เทียน หรือ สบู่ ใช้ดูกับตุ้ดตุ้เพื่อช่วยให้ลื่น และช่วยให้หนังที่ตอกไม่ติดกับเขียง

มูลเหตุสำคัญที่นายเสนห์ต้องดัดแปลงหรือคิดค้นเครื่องมือไว้ใช้เอง เพราะเครื่องมือในสมัยก่อนค่อนข้างหายาก ไม่มีวางขายตามที่ongตลาดทั่วไป และสอดคล้องกับการสร้างสรรค์งานที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ลวดลาย ความละเอียดประณีต เป็นต้น ทำให้ช่างแกะหนังตะลุงทุกคนจะต้องคิดค้นและดัดแปลงเครื่องมือไว้ใช้เอง

ภาพที่ 148 เครื่องมือส่วนหนึ่งที่ใช้ในการแกะหนัง

นอกจากช่างแกะหนังจะต้องคิดค้นดัดแปลงเครื่องมือเอาไว้ใช้เองแล้ว การใช้เครื่องมือแต่ละชนิดจะต้องเหมาะสมกับชิ้นงาน และยังต้องอาศัยเทคนิคเฉพาะ เช่น การใช้มีดแกะซึ่งในอดีตจะใช้แกะหนังเฉพาะลายกนก แต่ช่างบางคนสามารถนำมาปรับใช้โดยแกะให้เป็นลวดลายต่างๆ ได้ ซึ่งนายเสนห์เมื่อได้เรียนรู้เทคนิคและวิธีการนี้แล้ว จึงนำมาฝึกเองอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดเป็นเทคนิคและวิธีการแกะที่มีความชำนาญเป็นแบบเฉพาะของตนเอง ทำให้สามารถแกะตัวหนังได้รวดเร็วและมีความสวยงามมากยิ่งขึ้น ซึ่งต้องอาศัยความคิด สติปัญญา ประสบการณ์ ตลอดจนต้องมีการปรับปรุงพัฒนา จนเกิดเป็นผลงานที่เกิดจากภูมิปัญญาของตนเอง

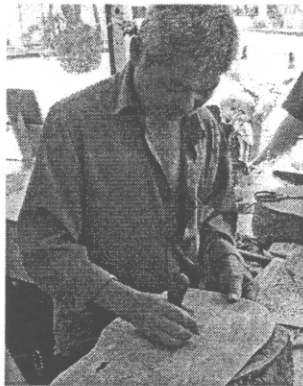
กรรมวิธีในการแกะหนังตะลุง ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

(1) การฟอกหนัง เทคนิคและวิธีการฟอกสมัยก่อน จะชิงหนังสดไว้บนพื้นดินเพื่อให้หนังแห้ง โดยไม่ต้องดัดเศษหนังที่เหลืออก (จะดัดเศษหนังที่เหลืทิ้งก็ต่อเมื่อนำมาดัดเป็นรูป) เมื่อหนังแห้งแล้วให้นำหนังมาชุบน้ำและชิงกับกรอบไม้ หลังจากนั้นขูดหนังหรือฟัดที่เหลืออกจนหนังใสและโปร่ง หากแผ่นหนังที่ได้ยังไม่ใสและโปร่งมากพอ นายเสนห์จะใช้มะเฟือง ตะไคร้ และหัวข่ามาทุบให้แหลกแล้วนำไปแช่กับหนังวัว 1-2 คืน เมื่อหนังเริ่มใสและโปร่งแล้ว จึงนำไปชิงกับตะปูและตากให้แห้งอีกครั้ง

ปัจจุบัน นายเสนห์ นิยมใช้หนังสดที่สามารถหาซื้อได้ในหมู่บ้าน และจากงานต่างๆ โดยเฉพาะงานเลี้ยงในหมู่บ้าน เนื่องจากชาวพัทลุงส่วนใหญ่นิยมลัมวัว (ฆ่าวัว) เพื่อทำอาหารสำหรับงานเลี้ยง โดยชาวบ้านจะนำหนังวัวมาขายให้ช่างแกะหนัง เมื่อได้หนังวัวมาแล้วจะต้องใช้มีดหรือซอ้นขูดเอาเนื้อที่เหลืออกให้หมด และหากหนังหนาเกินไปช่างแกะหนังจะใช้กบไสไม้มาไสเศษเนื้อออก หากยังมีฟัดหลงเหลือยู่จะใช้มีดส้อมสายซุผสมน้ำแล้วนำมาลูบที่ฟัด

หลังจากนั้นใช้มีดเฉือนฟุ้งฟีดออก สำหรับหนังด้านนอกซึ่งมีขนวัวอยู่ นายเสน่ห์จะไม่จุดหรือตัดขนออก แต่ใช้แชมพูสระผมมาฟอกและล้างด้วยน้ำเปล่าให้สะอาด สำหรับหนังวัวที่มีขนจะใช้แกะรูปหนังสำหรับประดับตกแต่งซึ่งมีความสวยงามหรือตรงตามความต้องการของลูกค้าที่มาสั่งทำ

(2) การแกะรูปหนัง ในขั้นตอนและเทคนิคการวาดลวดลายของนายเสน่ห์ จะใช้มีดแกะหนังตะลุงวาดโครงร่างลงบนแผ่นหนัง เพราะหากไม่ต้องการลวดลายนั้นๆ สามารถใช้น้ำลูบเพื่อลบลายเส้นที่ไม่ต้องการได้ และในกรณีที่ต้องวาดรูปหนังแบบเดียวกันหลายตัว นายเสน่ห์จะใช้การวาดตัวหนังลงบนกระดาษและแกะให้เป็นตัวหนัง แล้วนำไปแบบทับบนแผ่นหนัง หลังจากนั้นใช้สีสเปรย์พ่น เพื่อให้ลวดลายติดบนหนังซึ่งสามารถทำได้คราวละหลายตัว ซึ่งจะช่วยให้ประหยัดเวลาได้ดีกว่าการนำแบบมาทับทีละตัว

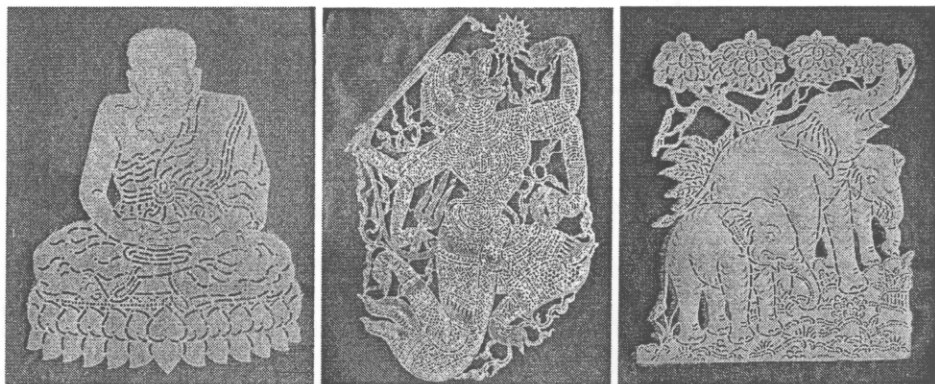

ภาพที่ 149 สาธิตการเขียนลายด้วยมีดแกะหนัง

ภาพที่ 150 นายเสน่ห์ ชูจิตร สาธิตการแกะลาย

เริ่มแรกของการแกะหนัง นายเสน่ห์จะแกะเฉพาะรูปหนังตะลุง และเมื่อ 30 ปีที่ผ่านมา (ประมาณ พ.ศ. 2521) ได้หันมาแกะรูปรามเกียรติ์ควบคู่กับการแกะรูปหนังตะลุง และเมื่อ 6 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2545) เริ่มแกะหนังเป็นรูปต่างๆ สำหรับใส่กรอบ เนื่องจากลูกค้านิยมมากขึ้น สำหรับลวดลายของตัวหนังตะลุง นายเสน่ห์จะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยศึกษาจากตำราหนังสือ และธรรมชาติรอบตัว แล้วนำมาประยุกต์ ดัดแปลงให้เป็นผลงานใหม่ๆ รูปแบบหนังตะลุงที่ลูกค้านิยมในปัจจุบัน คือ ตัวหนังตะลุงสำหรับเชิด รูปรามเกียรติ์ พระฤาษี ปะการัง ช้าง และรูปพระเกจิอาจารย์ชื่อดัง เช่น หลวงปู่ทวด เป็นต้น

ภาพที่ 151 ผลงานการแกะหนังตะลุงของนายเสน่ห์ ชูวิจิตร

21.5.6 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ในการถ่ายทอดความรู้การแกะหนังให้แก่อื่น นายเสน่ห์ ชูวิจิตร จะใช้วิธีการบอกเล่าด้วยคำพูดประกอบการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และหากเป็นการสอนให้หัดแกะหนัง นายเสน่ห์จะใช้วิธีการวาดตัวหนังในกระดาษต้นแบบ แล้วให้ฝึกแกะหนังตามต้นแบบ

ปัจจุบัน นายเสน่ห์จะสอนการแกะหนังให้แก่นักเรียนในชุมชน โดยนายเสน่ห์จะเป็นผู้เตรียมวัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้แกะหนังไปให้ และจำหน่ายมีดแกะให้เด็กในราคาตัวละ 15 บาท เนื่องจากวัสดุและอุปกรณ์การแกะหนังไม่สามารถหาซื้อได้ในท้องตลาดทั่วไป และต้องให้เพียงพอกับจำนวนเด็กนักเรียน

ในการถ่ายทอดความรู้ในการแกะหนังของนายเสน่ห์ ชูวิจิตร จะยึดหลักการสำคัญ คือ “ไม่ควรหวงวิชา เพราะหากเมื่อไหร่หวงวิชา ภูมิปัญญาการแกะหนังตะลุงก็จะสูญหายไปทันที” ถึงแม้ผู้รับการถ่ายทอดคนนั้นจะไม่ใช่สมาชิกในครอบครัวของตน หากสนใจการแกะหนัง นายเสน่ห์จะเต็มใจสอนให้ทุกคน ซึ่งนายเสน่ห์เห็นว่า “เราควรที่จะทำอะไรตอบแทนให้กับสังคมบ้าง ทุกวันนี้ตัวเองมีความภาคภูมิใจและยินดีที่ได้สอนให้กับทุกคน ทุกสาขาอาชีพที่มีความสนใจ ซึ่งการให้ความรู้และให้อาชีพกับคนอื่นๆ ช่วยให้พวกเขาเหล่านั้นสามารถยึดเป็นอาชีพหาเลี้ยงตนเองได้” ในปัจจุบันมีผู้ที่มาสนใจฝึกกับนายเสน่ห์หลายคน และได้้นำการแกะรูปหนังตะลุงไปเป็นอาชีพ

21.5.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับหนังตะลุง คือ ก่อนการแกะหนังตะลุงจะต้องมีการไหว้ครูทุกครั้ง เพื่อรำลึกถึงอาจารย์ คือ “นายช่างเขียว” ซึ่งนายเสน่ห์ยกย่องให้เป็นอาจารย์ เพราะนายช่างเขียวเป็นผู้ถ่ายทอดและให้ความรู้ในการแกะหนัง การดัดแปลงเครื่องมือ และให้เครื่องมือในการแกะหนัง ในการไหว้ครูจะไหว้ในทุกวันพฤหัสบดีแรกของเดือน หากช่วงใดตรงกับขึ้นหรือแรม 6 ค่ำ จะเลื่อนเป็นวันอื่น เนื่องจากเป็นวันที่ไม่นิยมไหว้ครู

นายเสนห์จะมีการไหว้ครูทุกเดือน เพราะหากเดือนใดไม่ได้ไหว้ครูแล้ว นายเสนห์จะรู้สึกปวดท้อง ปวดหัว นอกจากนี้นายเสนห์ ยังมีการไหว้ครูประจำปี ซึ่งต้องมีเครื่องไหว้ 1 อย่าง และนายเสนห์จะเป็นผู้ประกอบพิธีการไหว้ครูด้วยตนเอง

ในส่วนความเชื่อเกี่ยวกับการแกะลายคนกโคง (การแกะลายคนกบน โลงศพ) จะต้องมีการไหว้ครูเช่นกัน และก่อนที่จะตอกหนังจะต้องขอกับหนังวัวก่อนทุกครั้ง ซึ่งเป็นการบอกกล่าวกับผีหนังเพื่อขออนุญาตตอกและแกะลงไปบนหนัง และเป็นการระลึกถึงพระคุณของหนังวัวที่นำมาใช้ในการเลี้ยงชีพ ซึ่งพิธีเหล่านี้ นายเสนห์ยังยึดปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับในการดำเนินชีวิตและการทำงาน นายเสนห์ยึดถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ คือ ต้องฝึกฝนตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆ อยู่เสมอ ตลอดจนมีการเรียนรู้และปรับใช้ คิดค้นเทคนิคในการทำงาน และต้องเป็นคนไม่ท้อถอย

21.5.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด/ถ่ายทอด

ปัจจุบัน ผู้ที่สามารถสืบทอดภูมิปัญญาการแกะหนังของนายเสนห์ได้ คือ บุตรชาย 2 ได้แก่ “ช่างเจียบ” และ “ช่างน้อย” ภรรยาและน้องนายเสนห์อีก 3 คน ได้แก่ “นายสมพงษ์ ชูจิตร” ปัจจุบัน แกะหนังอยู่ที่อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง “นายสมหมาย ชูจิตร” ปัจจุบันแกะหนังอยู่ที่ทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และ “นางยุพิน ชูจิตร” ปัจจุบันแกะหนังอยู่ที่จังหวัดสงขลา

นอกจากนี้ นายเสนห์ยังมีการถ่ายทอดความรู้การแกะหนังตะลุงให้แก่ กลุ่มนักเรียน ครูอาจารย์ และบุคคลทั่วไป โดยนายเสนห์ได้สอนการแกะหนังตะลุงในรายวิชาต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้แก่ โรงเรียนโคกย่านนาง โรงเรียนหัวพานภานา รวม โรงเรียนโคกสัก โรงเรียนหูแร่ โรงเรียนควนขนุน โรงเรียนวัดบางแก้วใต้ เป็นต้น ซึ่งโรงเรียนจะให้ค่าตอบแทนชั่วโมง ละ 200 บาท สำหรับจำนวนลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดอย่างจริงจังมีมากกว่า 20 คน

21.5.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) ได้รับรางวัลที่ 1 ในการประกวดผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทย ประเภท “เครื่องตกแต่งบ้านและประดับกาย” ให้ไว้ ณ วันที่ 22 กันยายน 2520 โดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ซึ่งผลงานที่เข้าประกวด คือ รูปหนังหนุมานถวายเป็นลวดลาย ลักษณะความเป็นพิเศษของฝีมือที่ทำให้ชนะการประกวด คือ เส้นขนบนหนังไม่ขาด และขวัญเส้นขนที่เป็นรูปวงกลมสีขาว ยังคงเด่นชัด

(2) ประกาศนียบัตรการเข้าร่วมคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดพัทลุง ประจำปี 2547 ผลิตภัณฑ์ “ภาพแกะสลักจากหนัง (รูปมังกร) ประเภท “ศิลปะประดิษฐ์และของที่ระลึก” ให้ไว้ ณ วันที่ 23 ตุลาคม 2547

21.6 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการแกะหนังตะลุงของนายสุวิทย์ ชูแก้ว

21.6.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ – สกุล นายสุวิทย์ ชูแก้ว
อาชีพ แกะหนังตะลุง
ที่อยู่ 99 หมู่ที่ 4 ตำบลห้วยนาง อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง
โทรศัพท์มือถือ 084-4456855

ภาพที่ 152 นายสุวิทย์ ชูแก้ว

21.6.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

เริ่มทำตั้งแต่ พ.ศ.2506 โดยนายสุวิทย์ ไปทำงานที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ในตอนค่ำก็หัดแกะตัวหนัง กับอาจารย์หนึ่ง เพียรทองก้องฟ้า ต่อมาจึงรับแกะตัวหนังขายทั่วไป พัฒนาเรื่อย ๆ มาจนถึงปัจจุบัน และใช้วิธีดองผิกลองจากประสบการณ์เดิม

แนวคิดในการผลิต

“อยากให้คนเห็นภาพแล้วได้รู้ถึงความหมาย ความเป็นมา เช่น ช้าง อยากรบอกให้คนอื่นรู้ว่าเมืองไทยมีช้าง บางภาพก็จำลองภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สวยงาม ๆ มาแกะด้วย” ซึ่งแรงบันดาลใจในการผลิตเกิดขึ้นจาก เห็นรูปในวัดพระแก้วแล้วอยากแกะ

เดิมนายสุวิทย์นิยมแกะเฉพาะตัวหนัง ปัจจุบันหันมาแกะเป็นภาพต่าง ๆ ด้วย

21.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาศิลปปะการแกะสลักหนังตะลุง

ทำตัวหนัง ภาพแกะ จากหนังที่มีขน (รูปแกะที่ยังมีขนอยู่) ใช้สีฝุ่น เหล้าขาว แลคเกอร์ ตัวมุก (ตุ้ดตุ้) ในการแกะ และฤดูร้อนจะแกะไม่ได้ เพราะหนังม้วนตัวทำให้แกะยาก

การทำตัวหนังตะลุงที่ใช้ในการแสดง

ช้างแกะหนังลุงมีความสำคัญ เพราะได้ช่วยบันทึกของการเปลี่ยนแปลงให้สังคมของภาคใต้อย่างชัดเจน เช่น การแต่งกาย ทรงผม อาวุธประจำกาย เป็นต้น ในสมัยโบราณหนังตะลุงของไทยแสดงเรื่องราวเกียรติ ตัวหนังทั้งที่เป็นมนุษย์ และยักษ์ทรงเครื่อง โบราณสวม

มงกุฎเหี้ยมขนาด มีอาวุธประจำกายคือ พระขรรค์และคันศร ตามความเชื่อในศาสนาฮินดูต่อมา เมื่อ
หนังตะลุงเล็กแสดงรามเกียรติ์ ภาพหนังตะลุงก็มีการเปลี่ยนแปลงด้วย เจ้าเมืองนางเมือง (ราชา
ราชินี) สวมมงกุฎไม่เหี้ยมขนาด ส่วนพระเอกนางเอก ไว้จุกเพิ่มขึ้น

ขั้นตอนการทำตัวหนังตะลุง

ขั้นเตรียมหนัง หนังสัตว์ที่ช่างนิยมนำมาแกะรูปหนังมี 2 อย่าง คือ หนังวัวและ
หนังควาย เพราะหนังมีความหนาพอเหมาะ เหนียวทนทาน เมื่อฟอกแล้วจะโปร่งแสง ครั้นระบายสี
และนำออกเช็ดบนจอ (สำหรับหนังตะลุง) จะให้สีสันทสวยงาม ดูโปร่ง ไม่มีคืดบ อีกอย่างหนึ่งหนัง
วัว หนังควายไม่บิดงอหรือพับง่ายๆ เมื่อออกเช็ดจึงบังคับการเคลื่อนไหวให้ ตัวหนังแสดงอิริยาบถ
ได้ดี และสมจริง สำหรับหนังสัตว์อื่นๆ เช่นหนังค่าง หนังอีเก้ง หนังหมี หนังเสือ ฯลฯ ก็ใช้แกะรูป
หนังได้แต่หนังสัตว์พวกนี้ค่อนข้างจะทึบแสง ช่างจึงใช้แกะรูปที่ไม่ต้องการโชว์ลายแกะฉลุและ
สีสันทของตัวหนัง เช่น รูปตลก และรูปภาคทั้งหลาย การหมักจะใช้เวลา 3 - 4 วัน ให้กรดจากน้ำหมัก
กัดหนังให้ขาวและหนังนุ่มคืนสภาพเหมือนหนังสดๆ จากนั้นจึงนำหนังมาล้างเพื่อขูดขนออก วิธี
ฟอกหนังทั้งสองแบบ แบบที่หมักน้ำสับประรดลงทุนสูงกว่า แต่สะดวกและรวดเร็ว เพราะวิธีนี้
เนื้อเชื้อและขนจะหลุดออกจากหนังได้โดยง่าย

การฟอกหนังในปัจจุบันสะดวกและรวดเร็วกว่าสมัยก่อนมาก คือ ช่างจะแช่
หนังที่ตากแห้งแล้วในน้ำส้มสายชูซึ่งผสมน้ำให้พอมีรสเปรี้ยวแซ่ไว้ชั่วโมงเศษๆ หนังก็จะคืนตัวนุ่ม
อย่างหนึ่งสดๆ จากนั้นจึงนำไปขูดขนออก การขูดขนต้องทำด้วยความระมัดระวัง เพราะมีดอาจ
เฉือนหนังให้เกิดรอยตำหนิได้หรือ ไม่ก็ทำให้หนังหนาบางไม่เท่ากัน เวลาขูดหนังช่างอาจขูดบน
แผ่นไม้หรืออาจใช้ไม้กลมรองแล้วขูดได้ แต่วิธีหลังนี้ยว่าสามารถขูดขนออกได้หมดจดกว่า เมื่อขูด
หนังเรียบร้อยแล้วทั้งผืนจะล้างหนังด้วยน้ำสะอาดแล้วเอาจึงกับกรอบไม้สี่เหลี่ยมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อ
ผึ่งลมหรือแดดอ่อนๆ ให้หนังค่อยๆ แห้งลงอย่างช้าๆ ช่างจะไม่เอาหนังผึ่งแดดจัดเพราะหนังจะแห้ง
และหดตัวเร็ว เกิดการบิดตัวโค้งงอไม่สวยงาม เมื่อหนังแห้งสนิทจึงแก้ออกจากกรอบ ตัดหนังรอบ
นอกซึ่งมีรอยตำหนิทิ้งก็จะได้หนังที่จะใช้แกะฉลุตามต้องการ ปัจจุบันนี้ช่างบางคนมิได้ฟอกหนัง
ใช้เอง แต่จะรับซื้อหนังที่ฟอกแล้วมาจากโรงงาน ทำให้งานแกะรูปหนังลดขั้นตอนไปได้ขั้นหนึ่ง
แต่หนังที่ฟอกจากโรงงานจะมีลักษณะค้อยกว่าหนังที่ฟอกเองมาก คือ มีความบาง เนื้อหนังค่อนข้าง
ยุ่ย ไม่คงทนบิดงอง่าย แซะค่อนข้างทึบแสง หนังประเภทนี้ช่างแกะหนังเรียกว่า "หนังผ่า" ด้วยเหตุ
ที่หนังผ่ามีคุณภาพต่ำ จึงไม่นิยมใช้แกะรูปหนังสำหรับเชิด รูปหนังประเภทใช้ประดับตกแต่งที่ด้อย
ลงสีหลายๆ สีจึงไม่เป็นที่นิยม เพราะค่อนข้างทึบแสงดังกล่าวแล้ว หนังผ่าจะใช้รูปแกะรูปประดับ
ตกแต่งที่ลงสีดำทั้งตัวเป็นส่วนใหญ่มากับหนังด้านในเพียงด้านเดียวการแกะรูปหนังประเภทนี้มีวิธี
เตรียมหนังต่างไปจากหนังที่ต้องขูดขนเล็กน้อย กล่าวคือ ในขั้นตอนการฟอกหนังช่างจะผสมน้ำยา

กันชนร่วงลงในน้ำส้มที่พอกหนังด้วย

การตกแต่งหนังก็ทำเฉพาะด้านในเพียงด้านเดียว

ขั้นร่างภาพ การร่างภาพเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดในการแกะรูปหนัง ช่างส่วนหนึ่งไม่สามารถร่างภาพได้ ทำหน้าที่เพียงเตรียมหนังแกะฉลุหรือลงสีเท่านั้น งานร่างภาพเป็นงานที่ประณีตต้องมีความสามารถในการออกแบบ ซึ่งต้องใช้ทั้งความรู้ จินตนาการ ฝีมือ และทักษะประกอบกัน การทำรูปหนังเชิดไม่ค่อยมีปัญหาในการร่างภาพมากนัก เพราะมีแบบให้เห็นอยู่มากมาย รูปที่แกะก็แยกเป็นตัวๆ มีขนาดไม่ใหญ่และใช้กนกงอนไม่มากมายอย่างหนังใหญ่ แต่ด้านเป็นรูปจับและรูปหนังใหญ่แล้ว การร่างภาพเป็นเรื่องใหญ่และยุ่งยากมากโดยทั่วไปรูปจับและรูปหนังใหญ่มักเกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์ ช่างต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องรามเกียรติ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องรู้จักรูปร่างลักษณะและนิสัยใจคอของตัวละครต่างๆ เป็นอย่างดี เพราะเวลาร่างภาพต้องให้ลักษณะภาพถูกต้องตามลักษณะรูปร่างของตัวละครในรามเกียรติ์ ทั้งต้องร่างภาพให้ได้อารมณ์ตรงตามเหตุการณ์ของเรื่องและอุปนิสัยใจคอของตัวละครตัวนั้นๆ ในการร่างภาพดังกล่าวนี้ช่างต้องศึกษาวรรณคดีและที่สำคัญ คือ พยายามเก็บภาพเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้จากที่มีผู้ทำไว้แล้วมาคิดเสริมเติมแต่งขึ้นอีกทีหนึ่ง

ในการร่างภาพที่ไม่ซับซ้อนนัก ช่างนิยมใช้เหล็กปลายแหลมที่เรียกว่า "เหล็กจาร" ร่างภาพลงไปในแผ่นหนังเลื่อยที่เดียว ที่ทำได้เช่นนี้เพราะรอยเหล็กจารที่ปรากฏบนแผ่นหนังสามารถลบได้ง่ายโดยใช้นิ้วมือแคะน้ำหรือน้ำลายลูบเพียงเบาๆ แต่สำหรับภาพที่ซับซ้อนช่างจะร่างภาพลงในกระดาษก่อน กรันได้ภาพลงตามต้องการแล้วจึงจารทับลงบนแผ่นหนัง หรือมีเช่นนั้นก็แกะฉลุภาพแล้ววางทาบบนแผ่นหนังแล้วพ่นสีทับ ก็จะได้ภาพบนแผ่นหนังตามต้องการ ช่างที่ทำหัตถกรรมแกะหนังเป็นอาชีพได้นำเอาเทคนิคใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการร่างแบบลงแผ่นหนัง นั่นคือเมื่อมีภาพตัวแบบที่สมบูรณ์แล้ว ก็จะนำภาพนั้นมาทำพิมพ์เขียวเพื่อใช้เป็นแบบในการแกะรูปหนังต่อไป วิธีดังกล่าวนี้ รูปแบบของภาพที่แกะจะออกมาเหมือนๆ กันสามารถสร้างงานได้รวดเร็วแต่ราคาต่ำกว่ารูปที่ร่างภาพขึ้นเฉพาะรูปนั้นๆ เพียงรูปเดียว เนื่องจากตัวหนังต้องมีลายกนกงอน ช่างบางคนจึงอาศัยการศึกษาเรื่องลายไทยจากตำราต่างๆ แล้วนำเข้ามาประยุกต์ใช้กับรูปหนัง โดยคงเอกลักษณ์ความเป็นพื้นบ้านเอาไว้วิธีประสมประสานเช่นนี้ ทำให้รูปหนังได้พัฒนาในส่วนละเอียดยิ่งขึ้น

ขั้นแกะฉลุ เมื่อร่างภาพเสร็จก็ถึงขั้นแกะฉลุขั้นนี้ต้องใช้ความชำนาญและต้องพิถีพิถันมาก เพื่อให้ได้ดอกกลายอ่อนงาม ช่วงจังหวะของดอกกลายหรือกนกแต่ละตัวพอเหมาะพอดีในการแกะฉลุ มีเครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่ เขียงสำหรับรองแกะฉลุหนัง 2 อัน เป็นชนิดไม้เนื้อแข็ง เนื้อเหนียว 1 อัน และไม้เนื้ออ่อนเนื้อเหนียว 1 อัน มีคชูด 2 เล่ม เป็นชนิดปลายแหลมเล็ก 1 เล่ม และปลายแหลมมน 1 เล่ม ตัดคู่หรือมุก 1 ชุด มีชื่อเรียกแต่ละอันตามลักษณะปากต่างๆ กัน เช่น มุกกลม

มุกเหลี่ยม มุกโค้ง มุกตา มุกดอก มุกวงรี และมุกปากแบน ค้อนตอกมุก 1 อัน และเทียนไขหรือสบู่ สำหรับจุ่มปลายมีดขุดหรือปลายมุก 1 ก้อน

วิธีแกะ ถ้าแบบตอนใดเป็นกนกหรือตัวลายจะใช้มีดขุดการขุดจะใช้เฉียงไม้เนื้ออ่อนรองหนัง แล้วกดปลายมีดให้เลื่อนไปเป็นจังหวะตามตัวลายแต่ละตัว โดยไม่ต้องขมมีด ลายตัวใดใหญ่มีส่วนโค้งกว้างก็ใช้มีดปลายแหลมเล็ก ถ้าแบบตอนใดต้องทำเป็นดอกลายต่างๆ หรือเดินเส้นประ ก็ใช้มุกตอกตามลักษณะของปากมุกแต่ละแบบ การตอกมุกจะใช้ค้อนตอกโดยมีเฉียงไม้เนื้อแข็งรองหนัง หลังจากแกะฉลุส่วนภายในของตัวรูปสำเร็จ ก็ใช้มีดขุดแกะหนังตามเส้นรอบนอกก็จะได้รูปหนังแยกออกเป็นตัว ถ้าเป็นรูปหนังเซ็ดช่างจะใช้หมุดหรือเชือกหนังร้อยส่วนต่างๆ ที่ต้องการให้เคลื่อนไหวได้เข้าตามส่วนต่างๆ ของรูป ซึ่งมีส่วนของมือ แขน และปาก เป็นต้น

ชั้นลงสี การลงสีหนึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะรูปและประโยชน์การใช้สอย รูปหนังสำหรับเซ็ดมีความมุ่งหมายจะใช้แสดงนาฏกรรมเล่นแสง สี และเงา ต้องการความเด่นสะดุดตาช่างจึงเลือกใช้สีฉูดฉาด เอาสีที่ตัดกันมาใช้ร่วมกัน ใช้หลายสีและเป็นสีโปร่งแสง เช่น หมึกสี หรือที่ช่างแกะหนังเรียกว่า "สีซอง" หรือ "สีเยอรมัน" สีประเภทนี้เวลาใช้จะผสมด้วยสุรา น้ำร้อน หรือน้ำมะนาว ขกเว้นสีชมพูซึ่งผสมกับน้ำร้อนได้เพียงอย่างเดียว คุณสมบัติของสีชนิดนี้สามารถซึมติดอยู่ในเนื้อหนังและไม่ลอกง่าย ๆ รูปหนังเซ็ดส่วนใหญ่จะใช้สีชนิดนี้ เว้นแต่ตัวตลกหรือรูปอื่นๆ ที่ต้องการให้ดูทึบๆ ก็ใช้สีทึบแสง มีสีน้ำมันเป็นอาทิ สำหรับหนังใหญ่หรือรูปจับถ้าจะลงสีหลายสีก็ใช้สีชนิดนี้

ชั้นลงน้ำมันชักเงา เมื่อลงสีรูปหนังเสร็จ ก็ถือว่ารูปหนังเสร็จสมบูรณ์แล้ว จะมีการลงน้ำมันชักเงาหรือ ไม้ก็ได้ แต่โดยทั่วไปถ้าเป็นรูปหนังเซ็ดมักจะลงน้ำมันชักเงาด้วย ทั้งนี้เพราะน้ำมันชักเงาช่วยขับให้ตัวหนังเป็นมันงาม เมื่อออกจอกผ้าขาวจะดูสวยยิ่งขึ้น อนึ่ง รูปหนังชนิดนี้จะถูกใช้เซ็ดบ่อยที่สุด การลงน้ำมันชักเงาจะช่วยรักษาสภาพหนังมิให้ชำรุดเร็วเกินไป การลงน้ำมันชักเงาทำได้ง่าย เพียงแค่เอารูปหนังวางราบบนกระดาษที่สะอาด ใช้ฟู่กันแบนชุบน้ำมันชักเงาทาบตามตัวหนังด้านละ 3-4 ครั้ง แล้ววางไว้ให้แห้งก็เสร็จการแกะรูปหนังเป็นงานที่ละเอียดประณีต มีขั้นตอนดำเนินการค่อนข้างซับซ้อน ต้องใช้ความรู้และทักษะหลายๆ ด้านประกอบกัน การแกะรูปแต่ละตัวๆ โดยเฉพาะรูปหนังใหญ่และรูปจับต้องใช้เวลาหลายวัน ช่างที่เป็นศิลปินต้องอาศัยความรักงาน ความพิถีพิถัน หุ่นเทจิตใจในผลงานทั้งหมด เพื่อให้ผลงานมีคุณค่าทางศิลปะ คุณแล้วมีชีวิตวิญญาณ ฉะนั้นงานของศิลปินประเภทนี้จึงมีราคาสูงและหาซื้อไม่ได้ตามท้องตลาดทั่วไป รูปหนังที่วางหรือเร้าจำหน่ายอยู่ในภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นฝีมือของช่างแกะหนังที่มุ่งทางปริมาณมากกว่าคุณภาพ อย่างไรก็ตามช่างประเภทหลังนี้เมื่อทำงานแกะหนังนานๆ ก็คงมีบางส่วนที่พัฒนาฝีมือถึงขั้นเป็นศิลปินได้

เครื่องมือที่ใช้ในการแกะหนัง ประกอบด้วย

1. กระจกเงา ต้องใช้สองแผ่น แผ่นหนึ่งเนื้อแข็ง อีกแผ่นหนึ่งเนื้ออ่อน กระจกเงาเนื้อแข็งใช้สำหรับตอกลายด้วยตุ้ดตุ้มนิยมใช้ไม้หิ ส่วนกระจกเงาเนื้ออ่อนใช้รองมีดตัดหนัง นิยมใช้ไม้ทั้งเพราะเนื้อนุ่ม ปลายมีดตัดหนังจะไม่ค่อยหัก

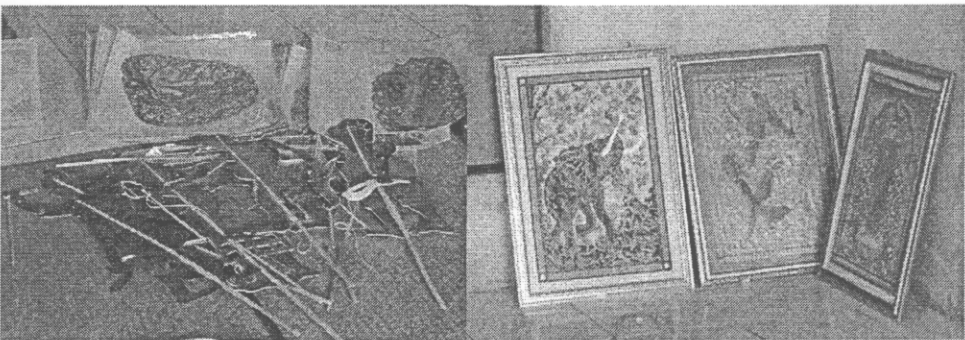
2. มีดแกะ นิยมใช้มีดปลายเล็กเล่มหนึ่ง ปลายใหญ่เล่มหนึ่ง เพื่อให้เหมาะกับงาน และหยาบตามลำดับ

3. ตุ้ดตุ้มนิยมใช้เบอร์ 10 - 17 มีจำนวนหนึ่งชุด เพื่อใช้ตอกตามลวดลายให้เหมาะสมกับขนาดของลาย

4. ค้อน นิยมใช้ฆ้องข้างทอง เพราะน้ำหนักพอดีกับงานแกะ

5. เหล็กเขียนลาย เป็นเหล็กเนื้อแข็ง ปลายแหลม มีด้ามจับขนาดเท่ากับปากกาหรือดินสอ

6. สีฝุ่น มีไว้เพื่อชุบปลายมีด หรือปลายตุ้ดตุ้มนำไปแตะที่หนังเพื่อให้เกิดความลื่น ทำงานได้เร็วขึ้น รูปหนัง เป็นอุปกรณ์สำคัญในการแสดงหนังตะลุง หนังคณะต่างๆ ใช้รูปหนังประมาณ 150-200 ตัว หนังตะลุงแกะโดยช่างผู้ชำนาญ ในจังหวัดหนึ่งๆ ของภาคใต้ มีเพียง 2-3 คนเท่านั้น ต้นแบบได้มาจากรูปหนังใหญ่ เพราะรูปเก่าแก่ที่เหลืออยู่เท่าเทียมขนาด มีอายุกว่า 100 ปีไปแล้ว ต้นแบบสำคัญคือรูปเรื่องรามเกียรติ์ที่ฝาผนังรอบวัดพระแก้ว ผสมผสานกับรูปหนังของชาวทำให้รูปกะทัดรัดขึ้นและมีหน้าเคลื่อนไหวได้ รูปหนังจะจัดเก็บไว้ในแผงหนัง โดยวางเรียงอย่างเป็นระเบียบและตามศักดิ์ของรูป นั่นคือ เอรูปเบ็ดเตล็ดและรูปตลกที่ไม่สำคัญซึ่งเรียกรวมกันว่ารูปกาก ไว้ล่าง ถัดขึ้นมาเป็นรูปยักษ์ พระ นาง เจ้าเมือง ตัวตลกสำคัญ รูปปราชญ์บาท พระอิศวร ฤาษี ตามลำดับ

ภาพที่ 153 หนังตะลุงฝีมือจากภูมิปัญญาของช่างแกะหนัง “นายสุวิทย์ ชูแก้ว”

21.6.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

นักเรียน ผู้สนใจทั่วไป และเป็นหลักสูตรในโรงเรียนของท้องถิ่น

ภาพที่ 154 การถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

- 21.6.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน
มีสัจจะ เนื่องจากรับปากกรมจัดหางานไว้ว่าต้องเป็นครู
- 21.6.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด
นายสุวัฒน์ ชูศรี

22. ภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าว

22.1 ประเภทภูมิปัญญา งานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

22.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าว

ต้นมะพร้าวเป็นพืชเศรษฐกิจตระกูลปาล์ม ที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในภาคใต้ มะพร้าวมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Cocos nucifera* L. ซึ่งเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน ตั้งแต่ลำต้น ใบ และผล ซึ่งคนส่วนใหญ่เมื่อนำผลมะพร้าวมาใช้ประโยชน์ มักจะทิ้งกะลามะพร้าวไว้ ทำให้กลุ่มคนที่เห็นคุณค่าของกะลามะพร้าวนำมาสร้างเป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้ โดยนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ได้หลากหลายเนื่องจากกะลามะพร้าวเป็นส่วนที่แข็งที่สุดและเป็นสิ่งที่มีลวดลายสวยงาม สามารถนำมาสลักทำสิ่งประดิษฐ์สวยงามได้หลายชนิด อาทิ ของใช้ในครัวเรือน ของตกแต่งบ้าน ของชำร่วย และเครื่องประดับต่างๆ ซึ่งปัจจุบันผลิตภัณฑ์เหล่านี้ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติมากขึ้น

22.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าวของกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านคีรีวง

22.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านคีรีวง
ชื่อประธานกลุ่ม	นายวีระ เชนย
ที่อยู่	277 หมู่ที่ 5 ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 089-592-7455 หรือ 075-309-010

ภาพที่ 155 นายวีระ เชนย

22.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านคีรีวง ตั้งอยู่ในบ้านคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2542 เกิดจากผู้นำกลุ่ม คือ นายวีระ เชนย และความร่วมมือจากชาวบ้านและผู้นำชุมชน ร่วมก่อตั้งเพื่อสร้างกลุ่มอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้าน และสร้างอาชีพเสริมภายในหมู่บ้านโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นนอกเหนือจากอาชีพหลัก คือ การทำสวนผลไม้ ซึ่งการก่อตั้งกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านคีรีวง นอกจากจะเป็นอาชีพเสริมที่ช่วยสร้างรายได้และเป็นการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านคีรีวงแล้ว ยังเป็นการสร้างงานให้แก่คนพิการและผู้สูงอายุในชุมชน ตลอดจนเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุและคนพิการมีโอกาสในการเรียนรู้สังคม เรียนรู้ปัญหาและศักยภาพในการแก้ปัญหาของครอบครัวและชุมชน

แนวคิดในการก่อตั้งกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านคีรีวงโดยการนำของนายวีระ เชนย ซึ่งเกิดจากการที่ได้เรียนรู้จากสิ่งต่างๆ 3 สิ่งดังนี้

1. **เรียนรู้ปัญหาของตนเอง** เพราะตนเองประสบอุบัติเหตุตกจากต้นไม้ ทำให้กระดูกสันหลังหักทับเส้นประสาท ส่งผลให้ขาทั้งสองข้างอ่อนแรง ต้องใช้ไม้ค้ำยัน ทำให้ต้องกลายเป็นคนพิการ และมองเห็นว่า ถึงแม้จะเป็นคนพิการแต่ยังมี ความสามารถ ไม่เป็นภาระของครอบครัวและสังคม จึงมีแนวคิดที่จะทำงานทางด้านนี้เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเลี้ยงชีพ

2. **เรียนรู้จากระบบทุน** ทุนในที่นี้หมายถึงทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนคีรีวง เป็นพื้นที่ ที่อยู่ท่ามกลางหุบเขา มีทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่พืชพื้นถิ่นมากมาย ผู้คนในชุมชนอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและพืชพื้นถิ่นที่มีอยู่นำมาใช้ในการเลี้ยงชีพมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

3. **เรียนรู้ระบบสังคมและระบบวิถีชุมชน** เนื่องจากชุมชนคีรีวงเป็นชุมชนที่มีการช่วยเหลือเอื้อแผ่ พึ่งพา มีการส่งมอบระบบสังคมวิถีการดำเนินชีวิต และแบ่งไว้ด้วยรากฐานของภูมิ

ปัญญาที่สั่งสมมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ คนในชุมชนทั้งที่เป็นคนพิการและคนสูงอายุจึงน่าจะมีโอกาสในการสร้างรายได้โดยใช้ระบบการสร้างเครือข่ายอาชีพ

จากการเรียนรู้ทั้ง 3 ประการนี้ ทำให้นายวิระ เชนย เกิดแรงบันดาลใจที่จะนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างรายได้ ในลักษณะของการนำต้นทุนความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญา ผนวกกับต้นทุนด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน มาทำชิ้นงานที่ทำให้ประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนตลอดจนเกิดรายได้ ซึ่งเป็นการค้นหาทางออกให้ตนเองและชุมชน จัดเป็นการต่อสู้ทางด้านอาชีพ ต่อสู้ทางด้านสังคม โดยเริ่มจากการทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน คือ ภรรยา ลูกชาย และตัวเอง วัสดุจากธรรมชาติที่เลือกทำเป็นชนิดแรก คือ กาบหมาก ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนศิริวงมากกว่า 300 ปี ประโยชน์ของกาบหมากสามารถนำมาใช้ห่อทุเรียนกวน ห่อผลไม้ หรือที่ชาวศิริวง เรียกว่า “ลูกพลับ” ต่อมาจึงได้ใช้วัสดุอย่างอื่นที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ ต้นไผ่ หวาย กล้วย ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ในช่วงนั้นได้แก่ โตระ (ตระกร้าหอบผลไม้) กระซอน กระดิ่ง เจอบ (ภาชนะดินได้เรียก “เจ็ย”) และตระกร้าชนิดต่างๆ

ต่อมา นายวิระ เชนย ได้ชักชวนเพื่อนบ้านในชุมชนศิริวงเข้าร่วมกระบวนการกลุ่มภูมิปัญญานี้ขึ้น โดยมีการเรียนรู้และฝึกหัดงานหัตถกรรมประเภทเครื่องจักสาน และเริ่มฝึกและทำผลิตภัณฑ์จากในภายหลัง เมื่อพ.ศ. 2544 ซึ่งเป็นผลจากการที่มีโอกาสไปศึกษาดูงานจากศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านบ้านคอกวัว จังหวัดพัทลุง โดยมีนายปลื้ม ชูคง ประธานกลุ่มผู้ซึ่งมีบทบาทและเป็นบุคคลดีเด่นทางวัฒนธรรม ในการเป็นผู้นำในการพัฒนาและเพิ่มคุณค่างานหัตถกรรมจากและเป็นผู้สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาดูงานดังกล่าวทำให้เกิดแนวคิดที่จะนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ประกอบเป็นวัตถุดิบที่ใช้ทุนน้อย ดังนั้นนายวิระ เชนย จึงนำแนวคิดนั้นมาปรับใช้ และพัฒนาผลิตภัณฑ์จากในรูปแบบต่างๆ โดยผลิตภัณฑ์ชิ้นแรกที่พัฒนาขึ้น คือ กระดุมจาก ซึ่งเป็นงานฉลุที่สามารถสร้างรายได้สมาชิกในกลุ่ม ซึ่งได้แก่เครือข่ายคนพิการและคนสูงอายุทั้งในชุมชนศิริวงและนอกชุมชน โดยกระดุมที่ผลิตได้จะส่งขายไปยังกลุ่มมัคชัยมัสธรรมชาติ ส่วนกาบหมากจะส่งขายให้กับกลุ่มทุเรียนกวนเพื่อนำไปใช้เป็นบรรจุภัณฑ์ ระบบดังกล่าวจัดเป็นระบบทางสังคมที่มีการพึ่งพากันระหว่างเครือข่ายอาชีพ

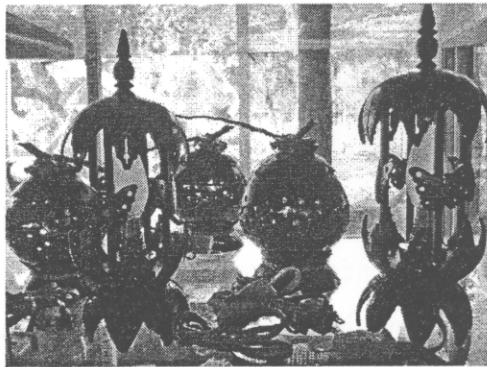
หลังจากนั้น กลุ่มได้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆมากขึ้น เพื่อสนองต่อความต้องการของลูกค้าโดยเฉพาะกลุ่มมัคชัยมัสศิริวง ตลอดจนมีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีหลากหลายมากขึ้น โดยอาศัยแนวคิดร่วมกันระหว่างสมาชิกเครือข่ายผู้พิการ และจากการศึกษาดูงานนอกพื้นที่และนำมาประยุกต์ใช้ เช่น โคมไฟ กระบวย ทัพพี ถ้วย ชุดกาแฟ และประเภทเครื่องประดับ เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ เข็มขัด เป็นต้น

สำหรับการก่อตั้งกลุ่มในระยะเริ่มแรกได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการภาคใต้ จำนวน 24,000 บาท เพื่อใช้ในการก่อสร้างที่ทำการกลุ่มและอุปกรณ์ต่างๆในการผลิต ต่อมาได้รับการสนับสนุนทั้งในส่วนของงบประมาณ การให้ความรู้ การสร้างกำลังให้กับชุมชน และสนับสนุนข้อมูลทางด้านวิชาการ จากหลายหน่วยงาน อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบลกำโลน องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช และสำนักงานพัฒนาชุมชนลานสกา

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการกลุ่มในปัจจุบัน คือ ความไม่เข้าใจของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้คนในชุมชนบางส่วนละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ และไม่เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ ปัญหาการลดลงของทรัพยากรท้องถิ่นก็ยังเป็นอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของกลุ่ม เช่น ดินกลุ่มที่ใช้ในการจักสาน ซึ่งส่งผลต่อจำนวนสมาชิกที่ทำเครื่องจักสานค่อยๆ ลดจำนวนลง อย่างไรก็ตามกลุ่มได้พยายามแก้ปัญหาโดยให้ชาวบ้านและสมาชิกกลุ่ม ช่วยกันปลูกต้นคลุ้มทดแทนของเดิม อีกทั้งเป็นการเพิ่มสมดุลของธรรมชาติ และอนุรักษ์พันธุ์ไม้ไว้เพื่อให้มีใช้ได้อย่างยั่งยืน

การดำเนินงานของกลุ่มในอนาคต หันมาใช้สิ่งของเครื่องครัวเรือนที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ผลิตภัณฑ์จำพวกถ้วย จาน ช้อน เป็นต้น จึงเลือกใช้บรรจุภัณฑ์จากธรรมชาติแทนถุงพลาสติก เช่น ใช้กาบหมากห่อทุเรียนกวน ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์สำคัญของชุมชนคีรีวง เนื่องจากคนทั่วไปเห็นความสำคัญของการดูแลสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังนั้นการใช้บรรจุภัณฑ์จากธรรมชาติจึงเป็นช่องทางหนึ่งในการส่งเสริมการตลาดให้แก่ชุมชนคีรีวง

สำหรับการพัฒนาทางด้านการตลาดของกลุ่ม ส่วนใหญ่ได้แนวคิดจากการศึกษาจากแหล่งข้อมูลและสื่อต่างๆ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เอกสารเชิงวิชาการ ตำราและหนังสือต่างๆ ตลอดจนการเข้าฝึกอบรมเชิงปฏิบัติจากหน่วยงานต่างๆที่ให้การสนับสนุน ทำให้กลุ่มสามารถนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และวางแผนการตลาด เพื่อให้สอดคล้องกับผลิตภัณฑ์ที่จะจำหน่าย สำหรับรายได้ที่ได้รับจากการประกอบการทำหัตถกรรมและจักสานเป็นอาชีพเสริม รองจากอาชีพทำสวนสมรมของสมาชิก เฉลี่ยรายได้ต่อคน ประมาณเดือนละ 2,500 บาท – 3,000 บาท

ภาพที่ 156 ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จากกะลามะพร้าว

22.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

เครื่องมือและอุปกรณ์

1. มีคพรี ใช้สำหรับปลอกเปลือกมะพร้าว และแกะเนื้อมะพร้าว
2. เลื่อยเหล็ก ดิคมอเตอร์
3. ก้อน
4. ส่วนไฟฟ้า
5. กระจายทราย เบอร์ 100, 150, 320
6. แปรง ไร่สำหรับปักฝุ่น เมื่อขัดกระจายทรายเสร็จแล้ว
7. เครื่องเจียไฟเบอร์
8. ขวาน
9. ขี้ผึ้ง
10. เศษผ้า
11. แวน สำหรับกันฝุ่น

เครื่องมือและอุปกรณ์ทางกลุ่ม ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ แต่ทั้งนี้ด้วยข้อจำกัด ที่ต้องเป็นผู้พิการ จึงต้องมีการเรียนรู้ เกี่ยวกับเครื่องมือและอุปกรณ์เองบ้าง อย่าง อุปกรณ์ไฟฟ้า ต้องอาศัยความระมัดระวังเป็นพิเศษอยู่แล้ว หากเกิดการผิดพลาดก็ยิ่งทำให้อาจสูญเสียอวัยวะได้ และกลายเป็นผู้พิการซ้ำซ้อน

นอกจากนี้ยังต้องเรียนรู้ ลักษณะ และชนิดของ ที่จะนำมาใช้ ว่ามีความเหมาะสมกับอุปกรณ์หรือเครื่องมือชนิดใด เพื่อเป็นการป้องกันอุบัติเหตุ

วัตถุดิบ

เป็นวัตถุดิบหลักที่นำมาใช้ทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ ซึ่งที่นำมาใช้สามารถหาได้ในท้องถิ่น และสั่งซื้อจากอำเภอปากพองและอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยกะลาที่นำมาใช้ต้องเลือกที่ค่อนข้างหนา คงทน และไม่เปราะบางหรือแตกหักง่าย

ขั้นตอนการผลิตชิ้นงาน

1. เลือกขนาดให้เหมาะกับชิ้นงานที่ต้องการทำและปอกเปลือกมะพร้าวออก
2. เลื่อยออกเป็นชิ้น และแกะเนื้อที่เหลือด้านในออกให้หมด
3. เลื่อยและฉลุลงตามโครงร่างที่ร่างไว้แล้ว
4. ขัดผิวด้านในกะลา เจียด้านนอกกะลาให้เรียบ
5. ขัดผิวกะลาด้วยกระจายทรายเบอร์ 100 เบอร์ 150 และเบอร์ 320 ตามลำดับ

6. ประกอบชิ้นส่วนแต่ละชิ้นให้เป็นผลิตภัณฑ์
7. ตกแต่งชิ้นงานเพื่อความประณีต
8. ทาน้ำมันมะพร้าวเพื่อเพิ่มความมันวาว และไม่เป็นอันตรายต่อการนำไปใช้

ชิ้นงานที่ทางกลุ่มผลิตขึ้นในระยะแรกเริ่มนั้น คือ กระจุกจาก โดยจะส่งขายให้กับกลุ่มมัคชัยมศีธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นกลุ่มเครือข่ายอาชีพในชุมชน แต่หลังจากที่ได้รับประสบการณ์จากการศึกษาดูงานผนวกกับแนวความคิดร่วมกับเพื่อนพินิจด้วยกัน จึงทำให้เกิดการประยุกต์ในการผลิตชิ้นงานให้มีหลากหลายมากขึ้น เช่น โคมไฟ กระจบาย ทัพพี ถ้วย ชุคกาแพ เครื่องประดับ เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหู เป็นต้น

ภาพที่ 157 การชุคผิวกระจุกมะพร้าว

22.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

จากจุดเริ่มต้นของประธานกลุ่มที่เป็นผู้พิการ จึงเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้ นายวีระ เชนย พยายามศึกษาหาความรู้และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา จนสามารถนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมและการเรียนรู้ด้วยตนเองมาใช้ถ่ายทอดความรู้กลุ่มนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้ในชุมชนศิวิล โดยนายวีระ เชนย ใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของชุมชน ตลอดจนเป็นวิทยากรให้กับหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน อีกทั้งยังร่วมสนับสนุนกิจกรรมด้านการออกร้านเพื่อส่งเสริมทางการตลาด และเป็นการประชาสัมพันธ์กลุ่ม นอกจากนี้ยังมีการจัดนิทรรศการ อบรมเสวนา และแลกเปลี่ยนความรู้

จากการถ่ายทอดความรู้ของนายวีระ เชนย ซึ่งเป็นประโยชน์และมีคุณค่าต่อสังคมอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้นายวีระ เชนยได้กลายเป็นบุคคลตัวอย่าง โดยการเป็นวิทยากรที่ให้ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนาม “ปราชญ์ชาวบ้านลานสกา” หรือ ได้รับการขนานนามว่า “นักสู้แห่งขุนเขา”

นอกจากนี้ นายวีระ เชนย ยังมีแนวคิดที่จะปลูกฝังและส่งเสริมภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมและเครื่องจักสานในระดับโรงเรียน โดยท่านได้ความคาดหวังให้โรงเรียนบรรจุ “ภูมิปัญญาการผลิตเพื่อการดำรงชีพ” เข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อเป็นการสืบสานภูมิ

ปัญญาที่มาแต่ครั้งบรรพบุรุษให้คงอยู่ต่อไป อีกทั้งมีความคาดหวังที่จะให้คนในสังคมทั้งระดับผู้นำและชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ตลอดจนมีการเชื่อมโยงและทำความเข้าใจรูปแบบการดำเนินงานของกลุ่ม

22.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

เครื่องจักสานและหัตถกรรมจากกะลามะพร้าว เป็นภูมิปัญญาที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวคีรีวงมาช้านานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เดิมหัตถกรรมเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันแต่ในปัจจุบันสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการทำมาหากินที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน โดยไม่จำกัดแม้แต่ผู้สูงอายุและคนพิการซึ่งสมาชิกกลุ่มทุกคนต้องเข้าร่วมการฝึกทักษะและความชำนาญตลอดจนการศึกษาคุณงานนอกพื้นที่ในกลุ่มเครือข่ายเดียวกันและมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ เพื่อนำไปใช้พัฒนาและฝึกอบรมอาชีพให้กับผู้สนใจทางด้านหัตถกรรมจักสานและหัตถกรรมจาก ซึ่งนอกจากใช้เป็นเครื่องมือในการทำมาหากินที่สร้างรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นไว้ ซึ่งในการดำเนินงานของกลุ่มและสมาชิกกลุ่มได้ร่วมยึดถือปฏิบัติในการดำเนินงานของกลุ่ม คือ

(1) ไม่เอาเปรียบสังคมและให้การช่วยเหลือเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ได้รับการบ่มเพาะและสั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่ถูกหลานควรยึดถือเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

(2) ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงตามแนววิถีชีวิตโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

สำหรับวิถีชีวิตที่ควรแก่การยึดถือเป็นแบบอย่างของคุณวิระ เชนย ผู้นำกลุ่ม คือ เป็นบุคลิการที่ต่อสูชีวิต ไม่ท้อแท้ มีความสามารถในการช่วยเหลือตนเองตามสภาพความพิการและสภาพแวดล้อม ไม่เป็นภาระของสังคม มีกำลังใจที่ยืนหยัดและหาทางออกในการสร้างอาชีพสามารถสร้างรายได้ให้กับผู้พิการ และผู้สูงอายุ โดยดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานความพอเพียง อาศัยแนวทางภูมิปัญญาระดับท้องถิ่นในการจัดการแก้ปัญหา ที่สำคัญเป็นบุคคลที่มีสามัญสำนึกและห่วงแทนวัฒนธรรม และวิถีชุมชน มีความรู้และความเข้าใจในวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน ปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่น ใส่ใจในสภาพแวดล้อม ทำงานช่วยเหลือกลุ่มองค์กรภายในและภายนอกชุมชน ได้เป็นอย่างดี ทำให้เกิดการยอมรับและทำงานร่วมกับคนปกติได้อย่างมีความสุข

นอกจากนี้ นายวิระ เชนย ยังเป็นผู้ที่อุทิศต่อการถ่ายทอดให้ความรู้แก่ผู้อื่น จนได้รับฉายาว่า “นักปราชญ์แห่งขุนเขา” หรือในนาม “ปราชญ์ชาวบ้านลานสกา” ที่ควรค่าการแก่การยึดถือมาเป็นแบบอย่างให้แก่คนทั่วไป

22.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

- (1) สมาชิกกลุ่ม (เครือข่ายคนพิการ)
- (2) สมาชิกในครอบครัว ได้แก่ นางบุศยงศ์ เชนย (ภรรยา) และนายธีระนัน เชนย (บุตร)

ภาพที่ 158 นายวีระ เชนยและผู้สืบทอด

22.3.7 รางวัลที่ได้รับ

- (1) ได้รับรางวัลชนะเลิศ ในการประกวดเครื่องจักสาน “หมาต้อ” ในงานประกวดภูมิปัญญาไทย จังหวัดกรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2543
- (2) ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดผลิตภัณฑ์จาก ในการประกวดสินค้า OTOP ปี 2547, 2548, 2549
- (3) ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดผลิตภัณฑ์จาก จากการประกวดและแข่งขันหัตถกรรมพื้นบ้าน งานเดือนสิบ ปี 2549 โดย จังหวัดนครศรีธรรมราช
- (4) ได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ ระดับ 3 ดาว ประเภท งานหัตถกรรมจาก ตามโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ปี 2549
- (5) ได้รับการคัดเลือกเป็นบุคคลพิการตัวอย่าง ประจำปี 2550 จากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

ภาพที่ 159 โล่เกียรติคุณบุคคลพิการตัวอย่าง ประจำปี 2550 จากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

22.4 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าวของกลุ่มอาชีพผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว

22.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มอาชีพผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว
ชื่อประธานกลุ่ม	นางบุญธรรม มโนเพชร
ที่อยู่	100 บ้านหน้าถ้ำ หมู่ 6 ตำบลปาดังเบซาร์ อำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา โทรศัพท์ 087-293-8342 หรือ 089-285-909 email: boon_t_um@hotmail.com

22.4.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นางบุญธรรม มโนเพชร ได้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์สินค้าหัตถกรรมจากกะลามะพร้าวเนื่องจากได้เห็นตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่วางขายในท้องตลาดเทศบาลเมืองพัทลุง จึงมีความสนใจและคิดว่าตนเองก็มีความสามารถที่จะทำได้ ประกอบกับตัวเองชอบในงานด้านนี้เป็นส่วนตัว จึงได้ซื้อทัพพีมาเป็นต้นแบบและทดลองทำดู แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อีกทั้งยังถูกทักท้วงจากสามีและคนรอบข้างว่า ทำแล้วจะเอาไปขายที่ไหน เพราะไม่มีประสบการณ์ในงานด้านนี้ แต่ตนเองก็ไม่ละความพยายามหรือท้อถอย และกลับคิดว่าน่าจะนำไปจัดจำหน่ายได้ หากเรามีความพยายาม อีกทั้งยังได้ทราบว่าหน่วยงานของรัฐเช่นอุตสาหกรรมภาค 11 ประกาศสนับสนุนส่งเสริมด้านอุตสาหกรรมพื้นบ้านให้แก่กลุ่มอาชีพต่างๆ จึงได้นำตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่ประดิษฐ์เป็นงานชิ้นแรกไปปรึกษากับศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมจังหวัดสงขลา ภาค 11 และได้รับคำแนะนำที่เป็นประโยชน์

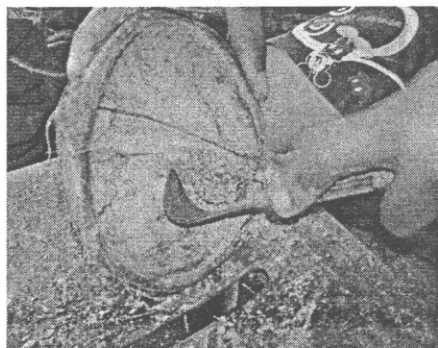
ประมาณเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2534 จึงหัดทำด้วยตนเอง และในเดือน พฤศจิกายน 2534 ได้ขอรับการสนับสนุนจากอุตสาหกรรมภาค 11 โดยได้รับการสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนในการลงทุนครั้งนี้ จำนวน 10,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 11 บาทต่อปี ชำระภายใน 3 ปี โดยมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ค้ำประกัน นอกจากนี้ศูนย์ส่งเสริมฯ ยังช่วยเหลือในการออกแบบ และติดต่อการตลาดให้ด้วย นางบุญธรรม มโนเพชร ได้ทดลองทำชิ้นส้อม ทัพพี ชันน้ำ ภาชนะใส่องชั้นวางของและได้นำออกจำหน่าย ผลปรากฏว่าภายใน 1 เดือน นางบุญธรรมมีรายได้ถึง 27,400 บาท ซึ่งทำให้นางบุญธรรมมีกำลังใจที่จะเดินหน้าผลิตชิ้นงานให้เพิ่มมากขึ้น โดยไปชักชวนญาติพี่น้องได้ 7 คนร่วมกันเป็นกลุ่มผลิตสินค้าผลิตภัณฑ์กะลา แต่ในระยะแรกต้องนำสินค้าหลายชิ้นกลับมาแก้ไขจุดบกพร่องถึง 4-5 ครั้ง จึงจะได้คุณภาพตามที่ต้องการ เพราะสมาชิกกลุ่มขาดประสบการณ์ ต่อมาได้นำผลิตภัณฑ์ไปออกงานขายที่โรงแรมริเวอร์ซิตี้กรุงเทพฯอีก ปรากฏว่าลูกค้าชาวต่างชาติให้ความสนใจและซื้อเหมาทั้งหมดเพียงร้านเดียว จากร้านค้าผลิตภัณฑ์ประเภทเดียวกันที่ไปออกงาน จำนวน 7 ร้าน จากการประสบความสำเร็จในครั้งนั้นทำให้จึงเป็นที่สนใจของ

สื่อมวลชน โดยการขอสัมภาษณ์จากนักข่าวหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ถึงความสำเร็จดังกล่าว ต่อมาจึงได้มีลูกค้ำทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความสนใจสั่งซื้อสินค้าอย่างต่อเนื่อง ต่อมาได้มีสมาคมไทยกราฟท์ เข้ามาเยี่ยมชมที่กลุ่มซึ่งในขณะนั้นยังตั้งอยู่ด้านหลังเขารูปช้าง รวมทั้งกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่สนใจเข้ามาเยี่ยมชมจำนวนมาก เป็นเหตุให้เจ้าของที่ดินที่อยู่ด้านหน้าไม่พอใจและปิดทางเข้าออก จึงจำเป็นต้องย้ายที่ตั้งกลุ่มมาอยู่ทางเข้าวัดเขารูปช้างตั้งแต่พ.ศ. 2537-ปัจจุบัน

22.4.5 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาหัตถกรรมมะพร้าว

วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือที่ใช้ในการทำ

- (1) กะลามะพร้าว
- (2) กระดาษทรายจากเบอร์ 24-60-100-320-1000
- (3) กาวตราช้าง
- (4) กาวผง
- (5) ย่านลิเภา
- (6) ตะปู
- (7) ผ้าขี้ดงา
- (8) ไม้
- (9) คันเลื่อยฉลุ
- (10) ใบเลื่อยฉลุ
- (11) ใบเลื่อยเหล็ก
- (12) มีดขูดกะลา
- (13) สว่านมือ
- (14) มอเตอร์
- (15) ค้อนเหล็ก
- (16) เลื่อยวงเดือนสำหรับตัดไม้

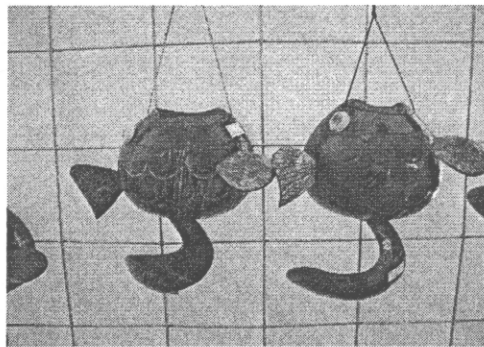

ภาพที่ 160 วิธีการขูดกะลา

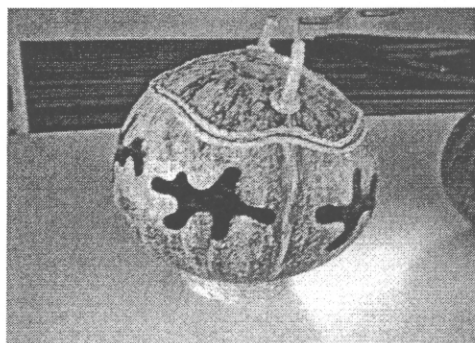
สำหรับแนวคิดในการผลิต และแรงบันดาลใจในการผลิตของนางบุญธรรม มโนเพชรคือ การที่มีโอกาสเห็นคนแก่ในหมู่บ้านทำสิ่งของเครื่องใช้จากกะลา เพื่อใช้ในครัวเรือน นอกจากนี้ยังได้เห็นผลิตภัณฑ์กะลาในรายการโทรทัศน์หลายครั้ง ตลอดจนเห็นสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านเกี่ยวกับภูมิปัญญาวางขายตามตลาดในจังหวัดพัทลุง เช่น ซ้อนส้ม ทัพพี กระบวยตักน้ำ เป็นต้นจึงเกิดความคิดว่าตนเองน่าจะทำได้

ในส่วนการกระบวนการผลิตหัตถกรรมจากของนางบุญธรรม มโนเพชรมีรายละเอียดดังนี้

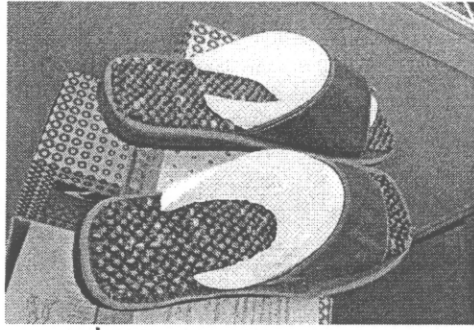
1. ซื่อโดยซื่อในราคากระสอบละ 15 บาท หลังจากนั้นขูดกะลาให้เกลี้ยง
2. นำไปต้มในน้ำเดือด 2 ชั่วโมง เพื่อสกัดน้ำมันออก ซึ่งช่วยทำให้ผิวกะลาแห้ง ไม่มีมัน สามารถป้องกันเชื้อราได้
3. เจาะกะลาเป็นรูปตามความต้องการ
4. ใช้กระดาษทรายขัดให้ผิวเรียบและเกลี้ยง
5. นำไปขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ
6. ตกแต่งส่วนต่างๆ โดยใช้กาวติดหรือใช้วัสดุร้อย และทาแลคเกอร์
7. การพัฒนาสร้างรูปแบบใหม่อยู่เสมอ เนื่องจากการเลียนแบบผลิตภัณฑ์

ภาพที่ 161 กระถางแขวนต้นไม้

ภาพที่ 162 กระปุกจากกะลามะพร้าว

ภาพที่ 163 รองเท้าจากกะลามะพร้าว

22.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

- (1) ส่งเสริมให้มีกิจกรรมทำร่วมกันในกลุ่ม
- (2) ประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ ในการอบรมให้ความรู้กับสมาชิกทำให้ทักษะและมีรายได้เพิ่มขึ้น
- (3) ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- (4) ถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่

22.4.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ดำเนินชีวิตให้มีความสุข ให้สนุกกับงาน

22.4.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

- (1) นายเอกชัย ศิริสวัสดิ์
- (2) นายธวัช มะโนเพชร
- (3) นางสาวจิรา มะโนเพชร
- (4) นายนิพัฒน์ มะโนเพชร
- (5) นายยูพิน ศิริสวัสดิ์
- (6) นางดาว ศิริสวัสดิ์
- (7) นางสุภารัตน์ ไชยสวัสดิ์
- (8) นายสมจิต ไชยสวัสดิ์
- (9) นายจำนง นพคุณ
- (10) นายบรรราช โคนโพธิ์
- (11) นางอ้อย นพรัตน์
- (12) นางคล่อง นพรัตน์
- (13) นางชุม แนนจันอัด
- (14) นางเหิงจัน ทองใบ

22.4.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) รางวัลส่งเสริมอาชีพดีเด่นเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2541 สาขาหัตถกรรม จากองค์การบริหารส่วนตำบลป่าดงเบงชาร

(2) รางวัลหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2542 สาขาที่ได้รับการทำผลิตภัณฑ์จาก จากหน่วยงาน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม

(3) รางวัลประกวดของที่ระลึกโอท็อป จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2547 สาขาที่ได้รับ หัตถกรรมของที่ระลึก จากจังหวัดสงขลา

(4) ชื่อรางวัลหมู่บ้านหัตถกรรมดีเด่น เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2549 สาขาที่ได้รับ หัตถกรรมของที่ระลึก จากหน่วยงาน มูลนิธิอนุสรณ์ หม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร

22.5 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมกะลามะพร้าวของนายปลื้ม ชูคง

22.5.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อบุคคล

นายปลื้ม ชูคง

ที่อยู่

42/1 หมู่ที่ 1 บ้านคอกวัว ตำบลชัยบุรี อำเภอเมือง
จังหวัดพัทลุง

โทรศัพท์ 081-465-5751, 086-287-2542 074-614-512

ภาพที่ 164 นายปลื้ม ชูคง

22.5.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

พ.ศ. 2522 ก่อนเกิดจุดประกายความคิด นายปลื้ม ชูคง เดิมประกอบอาชีพทำสวน ทำนา และเลี้ยงวัว กิจวัตรประจำวันของนายปลื้ม คือ นำวัวไปกินหญ้าในบริเวณที่นาของตนเป็นประจำ ซึ่งนายปลื้มได้สังเกตเห็นสองข้างทางจะมีต้นมะพร้าวขึ้นเรียงรายอยู่ โดยคนส่วนใหญ่จะนำเนื้อมะพร้าวไปใช้ประโยชน์ในครัวเรือน แล้วทิ้งกะลาไว้โดยเปล่าประโยชน์ ทำให้เกิดประกายความคิดที่จะนำ “พลก” (กะลามะพร้าว) ที่คนส่วนใหญ่มองว่าเป็นสิ่งไร้ค่ามาประดิษฐ์เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดคุณค่า โดยผลงานชิ้นแรกที่นายปลื้มทำขึ้น คือ “หวัก” (จวัก) จำนวน 2 อัน

ซึ่งทำขึ้นเพื่อให้แม่ตักน้ำแกงขนมจีนเพื่อขายในตลาด โดยใช้ไม้โทะ (ไม้พื้นบ้านที่ขึ้นอยู่ทั่วไปในภาคใต้) ซึ่งเป็นไม้เนื้อดีขึ้นที่ขึ้นอยู่หน้าบ้านของตนมาเหลาเพื่อทำด้ามจับ ไม้โทะเป็นต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ทั่วไปในชุมชนทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการซื้อไม้เพื่อทำด้าม ซึ่งภายหลังที่มีลูกค้าซื้อขนมจีนได้เห็นจวกที่นายปลื้ม ชูทอง ทำขึ้น จึงเกิดความสนใจและได้สั่งทำจวก 10 อัน โดยขายอันละ 5 บาท และเมื่อมีคนสนใจมากขึ้นนายปลื้มจึงหันมาทำผลิตภัณฑ์จากกะลาอย่างจริงจัง จนสามารถผลิตเป็นสินค้าส่งออกยังต่างประเทศได้

การทำผลิตภัณฑ์จากของนายปลื้ม เป็นสิ่งที่ได้สั่งสมความรู้และได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยายของนายปลื้มเอง ซึ่งสมัยก่อนใช้มาทำเป็นของใช้ในครัวเรือน เช่น หักคอกแกง (จวก) บวยตักน้ำ (กระบวยตักน้ำ) นอกจากนี้นายปลื้มยังได้นำความรู้และทักษะที่ได้จากการแกะสลักหนังวัวเป็นรูปหนังตะลุงขายมาประยุกต์ใช้ในหัตถกรรมแกะสลักกลวลายอีกด้วย

พ.ศ. 2525 เริ่มเข้าสู่การประกวดผลิตภัณฑ์ โดยนายปลื้มได้ส่งผลิตภัณฑ์จากเข้าประกวดครั้งแรก คือ การประกวดผลิตภัณฑ์ระดับจังหวัด ซึ่งจัดโดยพัฒนาชุมชนจังหวัดพัทลุง โดยส่งผลิตภัณฑ์เข้าร่วมประกวด จำนวน 4 ชิ้น ได้แก่ ตะกร้า ตะหลิว กระบวยตักน้ำ ซึ่งผลจากการประกวดในครั้งนี้นายปลื้มได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับที่ 1 ประเภทหัตถกรรมในครัวเรือน

พ.ศ. 2529 การก่อตั้งกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านจาก นายปลื้มได้ก่อตั้งกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านจาก ภายใต้การสนับสนุนจากพัฒนาชุมชนจังหวัดพัทลุง โดยมีสมาชิกกลุ่มแรกเริ่ม จำนวน 3 คน คือ นายปลื้ม ชูทอง ภรรยา และลูกชายคนโต และเริ่มวางจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากในนามกลุ่มครั้งแรก มีรายได้จำนวน 2,332 บาท

ปัจจุบันกลุ่มมีจำนวนสมาชิก จำนวน 104 คน โดยทำงานในรูปแบบของเครือข่ายประกอบด้วยสมาชิกจากในหมู่บ้าน ต่างหมู่บ้าน และต่างจังหวัด มีทั้งคนปกติและคนพิการ เช่น กลุ่มคนพิการในตำบลสระแก้ว อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นกลุ่มคนพิการที่ทำผลิตภัณฑ์จากและฝากขายที่กลุ่มอย่างต่อเนื่องนานถึง 15 ปี สำหรับรูปแบบการบริหารของกลุ่ม สมาชิกแต่ละคนจะผลิตชิ้นงานที่บ้านของตนเอง เมื่อทำเสร็จแล้วจะนำมาฝากขายที่กลุ่ม โดยงานทุกชิ้นจะมีการเขียนชื่อผู้ผลิตติดไว้ เพื่อสะดวกต่อการตรวจสอบว่าเป็นงานของสมาชิกคนใด ชิ้นงานของสมาชิกคนใดที่จำหน่ายได้ กลุ่มก็จะคืนเงินให้แก่สมาชิกคนนั้นวันต่อวัน โดยกลุ่มจะหักเงินเข้ากลุ่ม คนละ 3 % เพื่อนำเงินส่วนนี้ไปซื้อ กระดาษหนังสือพิมพ์ ลัง หรือ อุปกรณ์ที่ใช้บรรจุหีบห่อ และทุกครั้งที่มีการบรรจุหีบเพื่อส่งของให้กับลูกค้า สมาชิกกลุ่มจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อช่วยกันบรรจุ โดยมีนายปลื้มทำหน้าที่เป็นผู้ส่งของให้กับลูกค้า เช่น ทางไปรษณีย์ หรือ รถไฟ เป็นต้น

การที่นายปลื้มก่อตั้งกลุ่มหัตถกรรม ทำให้คนในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านใกล้เคียงต่างชื่นชมในฐานะที่เป็นผู้ช่วยสร้างงานให้กับคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวได้อยู่ร่วมกันพร้อมหน้าพร้อมตา เพราะในอดีตคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ โดยเฉพาะผู้ชายต้องออกไปทำงานนอกบ้านด้วยการก่อสร้าง ทำให้ต้องห่างครอบครัว แต่ภายหลังจากที่นายปลื้มได้จัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมขึ้น ทำให้สมาชิกในชุมชนต่างมีงานทำ โดยไม่จำเป็นต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ซึ่งรายได้จากการทำผลิตภัณฑ์จากกะลามะพร้าวจัดว่าอยู่ในเกณฑ์ดีและสามารถเลี้ยงตัวเองได้ สำหรับรายได้ของกลุ่ม เฉลี่ยเดือนละประมาณ 250,000-280,000 บาท และขึ้นกับผลผลิต เนื่องจากบางช่วงขาดวัตถุดิบในการผลิต แต่กลุ่มไม่มีปัญหาเรื่องการตลาดเนื่องจากมีลูกค้าสั่งทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอทั้งลูกค้าภายในประเทศและต่างประเทศ และหากคิดเป็นรายได้ต่อครัวเรือน สมาชิกแต่ละคนจะมีรายได้ที่ได้จากการทำของใช้จาก เดือนละ 30,000-40,000 บาท

22.5.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

วัสดุและอุปกรณ์

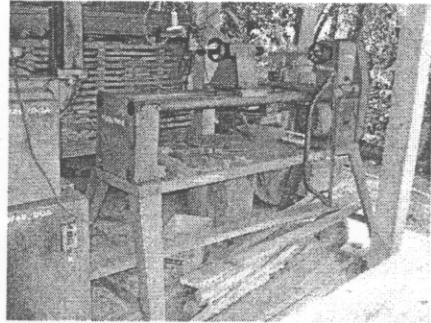
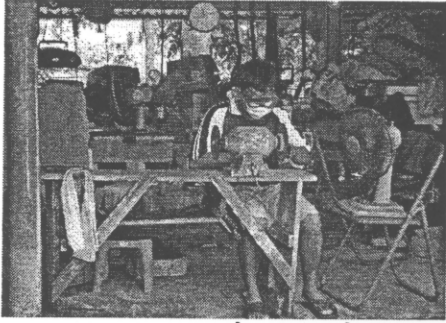
ในการทำผลิตภัณฑ์จากกะลาระยะแรกๆ นายปลื้มใช้อุปกรณ์เพียงอย่างเดียวคือ “มีดพร้าว” ไว้สำหรับแกะเนื้อและขูดผิวนอกของกะลามะพร้าว และใช้ “ใบปด” (ปดเป็นพืชพื้นบ้านมีลักษณะเป็นไม้เลื้อยใบสากภาคกลางเรียกว่าต้นรสสุคนธ์) แทนกระดาษทรายฉูดจนผิวเรียบ เนื่องจากในช่วงนั้นยังไม่มีกระดาษทรายแพร่หลายนัก เมื่อมีต่อมา ช่วง พ.ศ. 2527 นายปลื้มได้นำเครื่องมือไฟฟ้าเข้ามาช่วยในการผลิต โดยได้รับคำแนะนำจากพัฒนาชุมชนอำเภอ เพื่อใช้เป็นเครื่องทุ่นแรงและมีประสิทธิภาพในการทำงานดีกว่า คือ ให้ความสวยงามและสะดวกรวดเร็ว เพื่อให้ทันกับความต้องการของลูกค้า เนื่องจากมีลูกค้ารู้จักและสนใจสั่งผลิตภัณฑ์เพิ่มมากขึ้น

วัสดุอุปกรณ์ที่นายปลื้มใช้ในการทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจาก ได้แก่

1. มีดพร้าว ใช้สำหรับปลอกเปลือกมะพร้าว และแกะเนื้อมะพร้าว
2. เลื่อยเหล็ก ดิคมอเตอร์
3. ก้อน
4. สว่านไฟฟ้า
5. กระดาษทราย เบอร์ 100, 150, 320
6. แปรง ไว้สำหรับขัดฝุ่น เมื่อขัดกระดาษทรายเสร็จแล้ว
7. เครื่องเจียรไฟเบอร์
8. ขวาน
9. ชีผึ้ง

10. เศษผ้า

11. แวน สำหรับกันฝุ่น

ภาพที่ 165 เครื่องมือไฟฟ้าที่ใช้เป็นเครื่องทุนแรง

วัตถุดิบ

ในระยะแรกๆ นายปลื้มใช้ที่สามารถหาได้ในชุมชนมากเป็นวัตถุดิบหลักในการทำ ซึ่งมีจากสวน เพื่อนบ้าน และคนรู้จักนำมาให้ ต่อมาเมื่อลูกค้าสั่งมากขึ้นทำให้มีไม่เพียงพอ จึงต้องสั่งซื้อจากต่างหมู่บ้านมาเพิ่ม ซึ่งตลาดที่สั่งซื้อส่วนใหญ่เป็นจากชุมชนบ้านนางลาด อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง เนื่องจากชุมชนบ้านนางลาดทำกะลาเมฆาย และใช้มะพร้าวเป็นวัตถุดิบในการผลิต

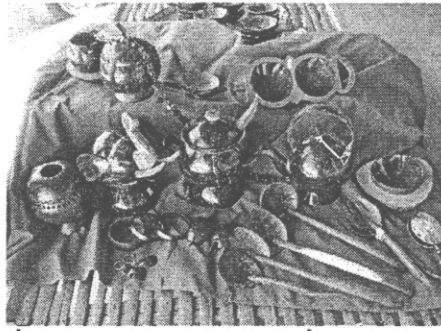
เมื่อได้มาแล้วนำไปตากแดด เพื่อให้เนื้อมะพร้าวด้านในแห้ง แต่ต้องระวังไม่ให้โดนแดดมากเกินไป เพราะจะทำให้เปราะและแตกได้ง่าย และส่งผลให้ชิ้นงานแตกร้าวหรือได้ง่าย นอกจากนี้หากเป็นช่วงฤดูฝนจะต้องฝึ้งในที่ที่มีลมผ่าน เพื่อป้องกันความชื้นซึ่งจะทำให้มีเชื้อราขึ้นง่าย

ขั้นตอนการทำหัตถกรรมจาก

- (1) เลือกขนาดให้เหมาะกับชิ้นงานที่ต้องการทำและปอกเปลือกมะพร้าว
- (2) เลื่อยออกเป็นชิ้น และแกะเนื้อที่เหลือด้านในออกให้หมด
- (3) เลื่อยและฉลุตลอดตามโครงร่างที่ร่างไว้แล้ว
- (4) ขัดผิวด้านในกะลา และเจียรด้านนอกกะลาให้เรียบ
- (5) ขัดผิวกะลาด้วยกระดาษทรายเบอร์ 100 เบอร์ 150 และเบอร์ 320

ตามลำดับ

- (6) ประกอบชิ้นส่วนแต่ละชิ้นให้เป็นผลิตภัณฑ์
- (7) ตกแต่งชิ้นงานเพื่อความประณีต
- (8) ทาน้ำมันมะพร้าวเพื่อเพิ่มความมันวาว และไม่เป็นอันตรายต่อการนำไปใช้

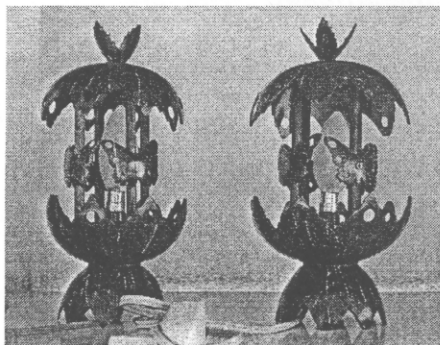

ภาพที่ 166 งานหัตถกรรมจากที่ดัดแปลงเสร็จแล้ว

การพัฒนาผลิตภัณฑ์

ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตในระยะแรก ส่วนใหญ่เป็นของใช้ในครัวเรือน เช่น ตะหลิว หัวัก (จิวัก) ช้อน ทัพพี กระบวยตัก น้ำ ถ้วย ชาม ฯลฯ ต่อมาขายปลี๊กได้พัฒนาชิ้นงานต่างๆ มากขึ้น ด้วยการออกแบบและทดลองผลิตของใช้จากเป็นรูปแบบอื่นๆ เพิ่มเติม โดยนำของใช้ต่างๆ ที่ทำจากพลาสติกมาเป็นแบบในการผลิตด้วย และเมื่อได้ทดลองและฝึกทำงานเป็นชิ้นงานสำเร็จแล้ว จะนำมาความรู้ เทคนิค และวิธีทำมาสอนให้กับสมาชิกในกลุ่ม จนปัจจุบันกลุ่มได้พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากขึ้น เช่น พวงกุญแจ ต่างหู เข็มขัด กระปุกออมสิน โคมไฟ และของใช้ของประดับต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการดัดแปลงลวดลายผลิตภัณฑ์โดยลวดลายต่างๆ ซึ่งในขั้นตอนนี้ผู้ทำต้องวาดลวดลายลงบนกระดาษก่อน แล้วจึงนำมาทาบกับชิ้นงาน หลังจากนั้นจึงบรรจงแกะลวดตามแบบ สำหรับลวดลายลวดต่างๆ ที่นำมาวาดนั้น สมาชิกส่วนใหญ่จะศึกษาการลวดลายเอง และมีบ้างที่ได้รับความรู้การลวดลายจากการอบรมเพิ่มเติม อย่างไรก็ตามชิ้นงานบางชนิดไม่จำเป็นต้องวาดลวดลายเพิ่ม โดยเฉพาะของใช้ในครัวเรือน เช่น ถ้วยจากกะลา ทัพพี จิวัก เป็นต้น เนื่องจากเป็นชิ้นงานที่ไม่ต้องอาศัยการลวดเพื่อเพิ่มความสวยงาม แต่เป็นชิ้นงานที่ต้องอาศัยความแข็งแรงและคงทน ประกอบกับเนื้อผิวของจะมีลวดลายที่ให้ความสวยงามตามธรรมชาติอยู่แล้ว

ในส่วนของการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในปัจจุบัน มีทั้งการวางจำหน่ายที่กลุ่ม และลูกค้าสั่งทำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินค้าส่งออกโดยเฉพาะกลุ่มลูกค้าจากต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย ญี่ปุ่น อิหร่าน และแคนาดา โดยอาศัยการจำหน่ายผ่านตัวแทนหรือพ่อค้าคนกลางอีกทอดหนึ่ง

ภาพที่ 167 ตัวอย่างชิ้นงานที่เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม

22.5.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผู้อื่น

นายปลื้ม ชูคง ถ่ายทอดความรู้งานหัตถกรรมจากให้แก่สมาชิกด้วยวิธี ให้สมาชิกแต่ละคนฝึกทำตามชิ้นงานต้นแบบที่นายปลื้มทำให้ โดยจะเริ่มจากการสาธิตทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และให้ฝึกทำตาม โดยเริ่มจากฝึกทำเป็นชิ้นๆ แล้วนำมาประกอบกันภายหลัง และเมื่อทำเสร็จแล้ว นายปลื้มจะนำชิ้นงานมาเทียบกับต้นแบบ หากชิ้นงานของคนใดยังไม่เหมือนกับต้นแบบ ก็จะให้ฝึกทำต่อไปจนกว่าชิ้นงานดังกล่าวจะเหมือนกับต้นแบบที่ทำไว้ให้ ซึ่งในการทำผลิตภัณฑ์จากผู้ทำจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ เพราะการทำของใช้จากจัดเป็นงานช่างผสมกับงานศิลปะ ที่ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญของผู้ทำ

22.5.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

หลักการหรือแนวคิดที่ใช้ยึดถือในการทำงานและปฏิบัติของสมาชิกภายในกลุ่ม คือ

1. ซื่อสัตย์ต่อสมาชิก และลูกค้า
2. ทำงานด้วยใจรัก
3. ต้องมีแนวคิดใหม่ๆ ในการสร้างผลงานอยู่เสมอ

สำหรับวิถีการดำเนินชีวิตของลุงปลื้ม ชูคง ประธานกลุ่มหัตถกรรม บ้านคอกวัว ที่คนทั่วไปควรยึดถือเป็นแบบอย่าง คือ ความเพียรพยายามจนงานออกมาสำเร็จ มุ่งมั่น และตั้งใจ จนทำให้นายปลื้ม ชูคง เป็นที่เคารพนับถือ เป็นที่ยอมรับ และเป็นที่รักของคนในชุมชน

22.5.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอดและถ่ายทอด

บุคคลที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการทำหัตถกรรมในปัจจุบัน ได้แก่ ภรรยา และลูกๆ ประกอบด้วย

- (1) นางน่วม ชูคง อายุ 67 ปี (ภรรยา)
- (2) จำเรียง ชูคง อายุ 41 ปี (ลูกคนโต)
- (3) อารมณี ชูคง อายุ 31 ปี (ลูกคนที่สอง)
- (4) บุญธรรม ชูคง อายุ 29 ปี (ลูกคนที่สาม)
- (5) สมาชิกกลุ่ม

นอกจากนี้ นายปลื้ม ชูคงยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำให้แก่แก่นักเรียน นักศึกษา ครูอาจารย์ และบุคคลทั่วไปที่เข้ามาศึกษาดูงานที่กลุ่มอีกด้วย

22.5.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

1. รางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ในการส่งผลิตภัณฑ์จาก ประเภทหัตถกรรมในครัวเรือน ประจำปี พ.ศ. 2525 จัดโดย พัฒนาชุมชนจังหวัดพัทลุง

2. เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมภาคใต้ สาขา ศิลปะการช่างและการช่างฝีมือ จังหวัดพัทลุง ประกาศ ณ.วันที่ 18 ธันวาคม 2534 จากสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ
3. ประกาศเกียรติคุณได้รับการยกย่อง เป็น “คนดี ศรีสังคม” ประจำปี พ.ศ. 2534 โดยศาสตราจารย์ระพี สาคริก (ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นประธานโครงการ)
4. เป็นผู้นำอาชีพก้าวหน้า จังหวัดพัทลุง ประจำปี พ.ศ.2538 จากกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ให้ไว้ ณ. วันที่ 1 เมษายน 2538
5. รางวัลเกียรติยศ “คนดี ศรีเมืองลุง” ประจำปี พ.ศ. 2540 สาขาอาชีพอิสระ จากจังหวัดพัทลุง
6. รางวัล ชมเชย จากการประกวดผลิตภัณฑ์หัตถกรรม ประเภท ผลิตภัณฑ์จากในงานศิลปาชีพบางไทร ครั้งที่ 20 วันที่ 13-17 เมษายน 2548
7. ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณ “ผลิตภัณฑ์คุณภาพประจำปี 2548 ให้ปลื้ม ชูชอง ในฐานะ อนุรักษ์ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ผ้าแปรรูปได้คุณภาพ
8. ประกาศเกียรติคุณ ยอดฝีมือ ช่างหัตถกรรมจาก ที่สามารถสร้างสรรค์ผลงาน จนเป็นตำนานที่ยิ่งใหญ่ของเมืองไทย 24 กันยายน 2548 จากรายการเกมแก่นเงิน

22.6 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว

22.6.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ – สกุล นายบัญชา แขวงหลัง (บังแหลม)

อาชีพ ทำผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว

การศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

ที่อยู่ 4/1 หมู่ที่ 4 ตำบลอ่าวนาง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่

โทรศัพท์ 075-637350 โทรศัพท์มือถือ 081-9688532

22.6.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

แนวคิดในการผลิต เริ่มแรกก็ผลิตตามความต้องการของกลุ่ม ต่อมาเริ่มดูแลตลาดและผลิตตามความต้องการของลูกค้า และรับทำตามใบสั่ง โดยมีงานผลเป็นเอกลักษณ์ของบ้านนาดินและพัฒนาจากตามแบบที่ตนถนัดไปสู่ที่ตลาดต้องการ

22.6.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาศิลปะการทำผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว

มะพร้าวที่มีรูปทรงกลมกลิ้งสวยงามจะถูกผ่าและแคะเนื้อในออกจนหมด ก่อนจะนำมาขัดผิวกะลาให้ขึ้นมันด้วยกระดาษทรายจากนั้นจะนำกระดาษที่ได้เขียน ลวดลายเตรียมไว้แล้ว มาทากาวทับ ไปบนผิวกะลา ก่อนจะฉลุตามลายเส้นให้เป็นลวดลายตามที่ ต้องการ ก่อนจะขัด

ด้วยกระดาษทราย เก็บรายละเอียดอีกครั้งจึงเคลือบผิวกะลาด้วยน้ำมันชักเงากะลาที่ผ่านการ ฉลุ ลวดลายงดงามแล้วสามารถแปรรูปทำเป็นผลิตภัณฑ์ได้อย่างหลากหลายรูปแบบ อาทิ ที่เสียบปากกา กล่องใส่กระดาษทิชชู โคมไฟ เข็มขัด กำไล ที่คาดผม และต่างหู

พ.ศ.2531 สำนักงานพัฒนาชุมชนกระบี่ได้แนะนำเยาวชนแถวนี้ให้ใช้เวลาว่าง ให้เป็นประโยชน์ เยาวชนจึงนึกได้ว่ามีกะลาเยอะ สำนักงานพัฒนาชุมชนจึงจัดอบรมให้ใน เบื้องต้น โดยสนับสนุนอุปกรณ์แบบพื้นฐานมาให้ หลังจากนั้นก็มีหลายหน่วยงาน เช่น อุตสาหกรรมจังหวัด สำนักงานพาณิชย์จังหวัด ได้เข้ามาให้การสนับสนุน จนถึงปัจจุบัน

อุปกรณ์ในการทำกะลามะพร้าวแกะสลัก

1. กะลามะพร้าว
2. มอเตอร์ที่ใส่ใบเลื่อยไฟฟ้า
3. กระดาษทราย เบอร์ 60 เบอร์ 220 เบอร์ 400 และเบอร์ 600
4. ก้อนขี้ดมัน หรือ ก้อนยาขาว
5. ไม้ตาล
6. หวาย
7. กาวร้อน

ภาพที่ 168 กะลามะพร้าว

ขั้นตอนการผลิต-วิธีการทำ

1. เริ่มจากการสั่งซื้อกะลามะพร้าว (เป็นกะลามะพร้าวที่ถูกผ่าแกะเอาเนื้อ มะพร้าวไปคั้นกะทิแล้ว) งานประดิษฐ์ประเภทนี้สามารถใช้กะลามะพร้าวได้ทุกชนิด โดยเฉพาะ มะพร้าวพันธุ์พื้นเมืองที่มีขนาดเล็ก ผู้ประดิษฐ์สามารถนำมาทำเป็นแก้วกาแฟ หรือแก้วไวน์
2. นำกะลามาวาดรูป และตัดกะลาออกเป็นรูปแบบต่างๆ ด้วยมอเตอร์ที่ใส่ใบ เลื่อยไฟฟ้าให้มีลักษณะใกล้เคียงกับภาชนะที่จะทำ หรือหากผู้ประดิษฐ์จะทำเป็นประเภท เครื่องประดับควรตัดให้มีขนาดพอดี
3. นำกะลามาชักด้วยกระดาษทรายทั้งสองด้าน โดยขัดกระดาษทั้งหมด 4 ครั้ง

4. ชัดครั้งแรก ใช้กระดาษทรายเบอร์ 60 ชัดไปจนเนื้อที่ติดกะลาออกหมด
5. ใช้กระดาษทรายเบอร์ 220 ชัดแล้วตามด้วยกระดาษทรายเบอร์ 400
6. จากนั้น ชัดด้วยกระดาษทรายเบอร์ 600 เมื่อผ่านขั้นตอนนี้ กะลามะพร้าว

จะเริ่มเรียบเป็นมัน

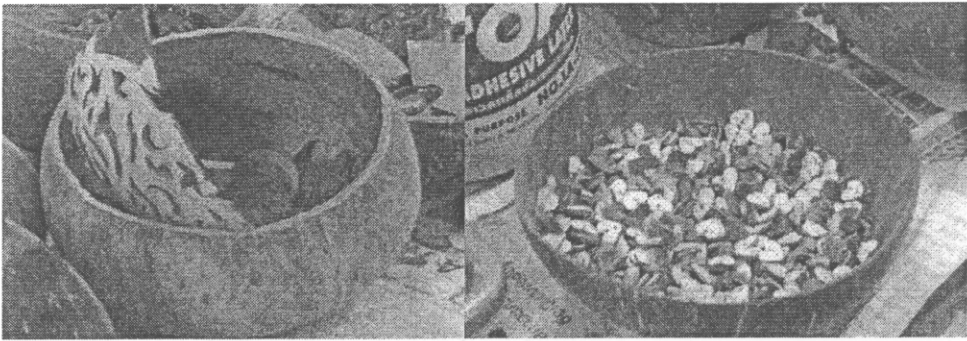
7. นำมาขัดด้วยก้อนขัดมันหรือก้อนขาวเป็นขั้นตอนสุดท้ายเพื่อให้กะลามีผิวลื่นมันวับ ก่อนจะนำไปประกอบกับด้ามที่ทำมาจาก "ไม้ตาล" (ไม้ตาลตัดให้เป็นรูปทรงตามที่ต้องการ)

8. ขัดไม้ตาลให้มันด้วยวิธีการเดียวกันกับกะลา ตอกหมุดยึดด้ามกับกะลา ใช้หวายถักปิดรอยบริเวณตอกหมุด

9. ภาชนะที่ไม่สามารถตอกหมุด ให้ใช้กาวย้อนยึดให้ติดกัน เป็นอันเสร็จขั้นตอนการทำภาชนะจากกะลา หรือผู้ประดิษฐ์อาจจะตกแต่งสร้างสรรค์เพิ่มเติมภายหลังจากนั้นก็

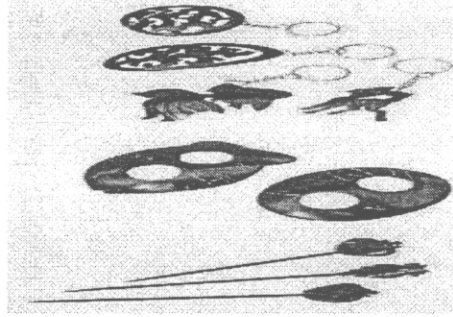
ภาพที่ 169 กะลาที่ขัดด้วยกระดาษทรายเรียบร้อยแล้ว

ภาพที่ 170 กะลาที่มีการฉลุลายเพื่อทำเครื่องประดับหรือส่วนประกอบหัตถกรรมกะลา

ข้อควรทราบการแปรรูปจากกะลา

1. กะลามะพร้าวที่จะนำมาแปรรูปควรเป็นมะพร้าวพันธุ์พื้นเมือง นอกจากจะหาซื้อง่ายแล้ว กะลามะพร้าวยังมีความแข็งแรง ทนทาน
2. กะลาสามารถนำมาแปรรูปเป็นสิ่งของต่างๆ ได้ง่าย และที่สำคัญ มีต้นทุนต่ำ

ภาพที่ 171 ตัวอย่างหัตถกรรมกะลามะพร้าว

22.6.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ชาวบ้านได้เรียนรู้จากการดูงาน จากการทำงาน และการฝึกอบรมหัวข้อต่าง ๆ โดยเริ่มจากทักษะการผลิต ต่อมาเป็นการบริหารจัดการและรับฟังเสียงตอบรับจากกลุ่มลูกค้า พัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด เชิญไปสอนให้คนสนใจ

22.6.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

การสร้างความเข้มแข็งในชุมชน โดยเริ่มจากความต้องการของชุมชนเอง ทำให้มีการพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน ไม่ล้มหายไปเหมือนกับชุมชนอื่น และการดูแลตัวเอง ให้ยืนอยู่ให้ได้

22.6.6 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

เป็นวิทยากรสอนให้กับกรมพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด โดยเชิญไปสอนให้คนที่สนใจกลุ่มละไม่เกิน 25 คน มีสอบทฤษฎีและปฏิบัติด้วย

ได้รับรางวัลโล่ของสมเด็จพระเทพฯ ผู้นำชุมชนดีเด่น ปี 2549 และไปศึกษาต้นแบบ OTOP ที่ญี่ปุ่น

23. ภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์จากเกลือปลา

23.1 ประเภทภูมิปัญญา งานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

23.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์จากเกลือปลา

จังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดที่ติดทะเล ราษฎรในท้องถิ่นประกอบอาชีพการทำประมงเป็นหลัก นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพการเลี้ยงปลากระพงขาวในกระชังอีกด้วย ดังนั้นจึงนำไปสู่การประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์จากเกลือปลา จากเกลือปลาซึ่งเป็นสิ่งไร้ค่า เนื่องจากคนใช้เฉพาะเนื้อปลาทำอาหารและขอดเกล็ดทิ้งไป เกล็ดปลาที่เคยถูกทิ้งไป ถูกนำมาประดิษฐ์เป็นดอกไม้เกลือปลา และผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกหลายหลากรูปแบบ กลายเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน

พื้นที่บ้านที่โดดเด่นของกลุ่มบ้านเขาแก้ว หมู่ 2 ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลาในที่สุด และเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับวัสดุเหลือใช้

23.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาของผลิตภัณฑ์จากเกี๊ยวปลาบ้านเขาแก้ว

23.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มภูมิปัญญา

ชื่อกลุ่ม	ผลิตภัณฑ์จากเกี๊ยวปลาบ้านเขาแก้ว
ชื่อประธานกลุ่ม	นางเบญจวรรณ เดชะมาก
ที่อยู่	บ้านเลขที่ 49/5 หมู่ที่ 2 ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา เบอร์โทรศัพท์ 074-448461 เบอร์มือถือ 081-276-0840

ภาพที่ 172 นางเบญจวรรณ เดชะมาก

23.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

กลุ่มเกี๊ยวปลาบ้านเขาแก้ว เกิดจากการสนับสนุนของหน่วยงานราชการ โดยเริ่มแรกจัดตั้งกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2532 โดยพัฒนาชุมชน ต่อมาทางหน่วยงานเกษตรอำเภอได้เข้ามาฝึกอาชีพต่างๆ ให้เช่น การทำเต้าเจี้ยว การทำงานประดิษฐ์จากใบยางพารา แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้นกลุ่มกับหน่วยงานราชการจึงช่วยกันคิด เพื่อหาทางเลือกใหม่จากการที่สงขลาเป็นแหล่งวัตถุดิบเกี๊ยวปลากะพงขาว จึงเกิดแนวคิดในการนำเกี๊ยวปลามาทำเป็นดอกไม้เพราะยังไม่มีที่ใดการคิดค้นทำกัน จึงกล่าวได้ว่ากลุ่มเขาแก้วเป็นกลุ่มริเริ่มบุกเบิกโครงการผลิตภัณฑ์เกี๊ยวปลากลุ่มแรกของประเทศไทย

อย่างไรก็ตามกว่าจะถึงผลิตภัณฑ์จะได้รับการยอมรับอย่างทุกวันนี้ กลุ่มได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ล้มลุกคลุกคลานกันพอสมควร โดยนางเบญจวรรณ เดชะมาก (ให้สัมภาษณ์ 28 ธ.ค. 2551) กล่าวว่า “สมาชิกตอนแรกมี 14 คน งานแรก ๆ ที่ทำคือดอกกุหลาบก้านบานและตุ้มครั้นขายดอกไม้ได้บ้างไม่ได้บ้าง ก็ลดลงเหลือ 3 คน” ทว่าด้วยความมุ่งมั่นของประธานกลุ่มและคนในกลุ่มกอร์ปกับการสนับสนุนช่วยเหลือของศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคใต้ (ภาค 11) และจากกรมส่งเสริมการเกษตร โดยมีคุณจันทร์ สวัสดิ์บุตร และ คุณภาณี บุญเกื้อกุล ได้เข้ามาดูงานที่

กลุ่ม โดยเล็งเห็นว่าเป็นแหล่งวัตถุดิบที่มีตลอดฤดูกาล จึงเข้ามาส่งเสริมและแนะนำถึงการทำผลิตภัณฑ์จากเกล็ดปลาแบบใหม่ ๆ นอกเหนือจากคอกกูปลาบ จึงทำให้ผลิตภัณฑ์จากเกล็ดปลากลุ่มบ้านเขาแก้วเป็นที่รู้จักและออกสู่ตลาดภายนอก

พ.ศ. 2539 กรมส่งเสริมการเกษตรได้จัดงานที่ศูนย์ประชุมศิริกิตติ์ และได้เชิญกลุ่มคอกไม้เกล็ดปลาบ้านเขาแก้วไปร่วมงานด้วย ปรากฏว่า ผลิตภัณฑ์จากเกล็ดปลาเป็นที่ยอมรับจากนักธุรกิจจำนวนมาก และมีลูกค้าสั่งสินค้าเข้ามาเป็นจำนวนมากเช่นกัน จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ผลิตภัณฑ์จากเกล็ดปลาเป็นที่รู้จัก และเป็นการเปิดตลาดผลิตภัณฑ์ขึ้นใหม่ อย่างไรก็ตามทางกลุ่มมีปัญหาเรื่องเงินทุน จึงเข้าไปขอความช่วยเหลือโดยการกู้ยืมเงินจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคใต้ (ภาค 11) และได้รับความช่วยเหลือด้วยดี ทั้งยังสนับสนุนให้เข้าร่วมโครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมอีกด้วย

จากการส่งเสริมของหลาย ๆ หน่วยงานเช่น พัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคใต้ (ภาค 11) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อุตสาหกรรมจังหวัด สงขลา ผนวกความตั้งใจ สร้างสรรค์งานของคนในกลุ่มทำให้ กลุ่มบ้านเขาแก้วได้รับคัดเลือกเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่นของกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงอุตสาหกรรม และได้รับรางวัลอีกมากมายในระยะต่อมา ผลิตภัณฑ์จากเกล็ดปลากลายเป็นสินค้าส่งออกทั้งในประเทศและต่างประเทศ จากกลุ่มที่เคยลดลงเหลือ 3 คนกลับเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกหลักในหมู่บ้านเดียวกัน ประมาณ 25 คน และมีสมาชิกเสริมอีกประมาณ 40 กว่าคน ที่ไม่เคยหยุดนิ่งในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากเกล็ดปลา

23.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

ด้านวัตถุดิบ สงขลาเป็นแหล่งการเลี้ยงปลากะพงขาว จากเกล็ดปลาไร้ค่าที่ถูกทิ้งเมื่อเรานำมาทำเป็นอาหาร ขณะที่เกล็ดปลามีคุณลักษณะที่น่าสนใจคือ แข็งแรง คงทน ผิวมันวาว โดยเฉพาะเกล็ดปลากะพงขาวมีลักษณะพิเศษคือยืดหยุ่น ไม่เปราะ ไม่แตกหัก หรือฉีกขาดง่าย ๆ การนำเกล็ดปลากะพงขาวมาประดิษฐ์เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จึงแสดงถึงภูมิปัญญาในการนำวัสดุไร้ค่าที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นตลอดฤดูกาลมาสร้างมูลค่าเพิ่มได้อย่างน่าชื่นชม

ด้านวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ และวิธีการผลิตในแต่ละขั้นตอนล้วนมีภูมิปัญญาแฝงอยู่ดังนี้

ผลิตภัณฑ์เกล็ดปลาเป็นงานประดิษฐ์ด้วยมือ วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้หลัก ๆ จึงมีเพียงเกล็ดปลา ปืนยิงกาว กาวที่สั่งจากต่างประเทศโดยเฉพาะ เนื่องจากสามารถยึดก๊ลิบคอกไม้ได้ดี กรรไกรเหล็กที่สามารถตัดเกล็ดปลาได้โดยไม่ทำให้เกล็ดปลาแตก คีมตัดลวด

คิมปากคิบ และวัสดุที่ใช้ประกอบผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่ออกแบบเฉพาะอย่าง ไป เช่น เกสรดอกไม้ ลวดสีต่างๆ ลูกบิด กีบคิดผม เป็นเข็มกลัด เป็นตุ้มหู แลพรอราเทปพันกระดาษเป็นต้น

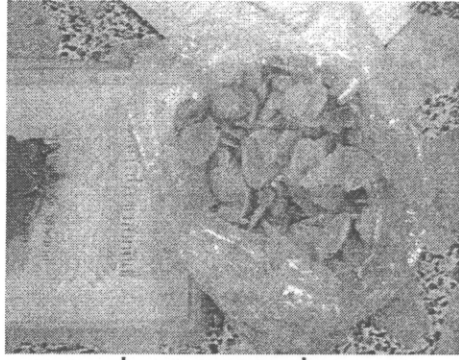
การเตรียมวัตถุดิบเริ่มจากการคัดแยกขนาดเกล็ดปลา โดยธรรมชาติของเกล็ดปลาจะมีขนาดไม่เท่ากันจึงมีการแยกขนาดเกล็ดปลาไว้ประมาณ 3- 4 ขนาด เพื่อความสะดวกในการเลือกใช้ให้เหมาะกับงาน

การล้างเกล็ดปลา เริ่มแรก นำเกล็ดปลาล้างน้ำเปล่าก่อน 2-3 ครั้ง จากนั้นแช่ผงซักฟอก หากนำไปผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ตกแต่งอาหารจะแช่ในน้ำยาล้างจาน ใช้เวลา ประมาณ 2-3 ชั่วโมง ขยี้ให้สิ่งสกปรกออก ล้างด้วยน้ำเปล่าซ้ำ จนเกล็ดปลาขาวสะอาด แล้วจึงนำเกล็ดปลามาตากให้สะเด็ดน้ำ วางผึ่งแดดอ่อน ๆ หากวางแดดแรงเกินไปจะทำให้เกล็ดปลารอบและแข็ง (ขาดความยืดหยุ่น) ไม่เหมาะต่อการนำมาประดิษฐ์เป็นผลิตภัณฑ์ เมื่อเกล็ดปลาแห้งจึงเก็บใส่ถุงไว้สามารถเก็บไว้ได้นานหลายปี

การย้อมสีเกล็ดปลา ทางกลุ่มใช้ทั้งสีย้อมผ้า และ สีธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้าจะใช้ “การย้อมเย็น” หมายถึงต้องย้อมในน้ำสีที่เย็นแล้วซึ่งเป็น ภูมิปัญญาที่ได้เรียนรู้จากการทำงานว่า หากนำเกล็ดปลาย้อมสีในน้ำร้อน จะทำให้เกล็ดปลาห่อตัว หรือ แข็งกรอบ นำมาตัดหรือจัดรูปทรงไม่ได้

สีที่ใช้หากเป็นสีย้อมผ้าจะเป็นยี่ห้อทั่วไปไม่จำเพาะเจาะจง ส่วนเป็นสีธรรมชาติจะเป็นสีที่ทำเอง เช่น สีเขียวจากใบบัวบกและใบเตย สีเหลืองจากไม้ขนุน สีฟ้าหรือสีน้ำเงินจากดอกอัญชัน ส่วนจะต้องใช้ปริมาณสีเท่าไรนั้นทางกลุ่มใช้วิธีกะหรือคะเนจากประสบการณ์ โดยนำน้ำใส่ภาชนะขนาดพอประมาณกับปริมาณเกล็ดปลาที่ใช้ เทสีใส่ภาชนะทีละนิดและคนสีให้ละลาย ดูความเข้มของสีตามความต้องการของผู้ผลิต จากนั้นนำเกล็ดปลามาแช่ในน้ำสีนั้นประมาณ 10 - 20 นาที หากต้องการสีเข้มก็เพิ่มเวลาในการแช่อีกทิ้งไว้ประมาณ 1 ชั่วโมง ส่วนใหญ่ทางกลุ่มจะเน้นสีให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติมากที่สุด เมื่อได้สีตามที่ต้องการแล้วก็ตัดเกล็ดปลาใส่ตะแกรงให้สะเด็ดน้ำ นำผึ่งแดดอ่อน ๆ ให้แห้ง แล้วจึงนำไปใช้ได้

นอกจากนี้ประธานกลุ่ม (นางเบญจวรรณ เคชะมาก) ยังอธิบายการย้อมสีเกล็ดปลาไว้ในหนังสือดอกไม้เกล็ดปลา ดังนี้

ภาพที่ 173 เกล็ดปลาที่พร้อมใช้

การย้อมสีเกล็ดปลามีหลายแบบด้วยกัน

(1) การย้อมสีเดียว เป็นขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยากมากนัก นำเกล็ดปลาขนาดที่ต้องการ และควรคำนวณปริมาณการใช้ให้พอดี จะได้ย้อมสีในครั้งเดียวกันทำให้ไม่เสียเวลา และได้เกล็ดปลาที่มีสีเหมือน ๆ กัน นำสีที่จะย้อมผสมกับน้ำใส่ภาชนะที่เตรียมไว้ แช่เกล็ดปลาทั้งหมดลงในน้ำสีประมาณ 5-10 นาที หากต้องการสีเข้มก็เพิ่มเวลาให้นานกว่านี้ ลองชั่นเกล็ดปลามาดูความเข้มของสี เมื่อได้สีตามต้องการแล้ว นำเกล็ดปลามาผึ่งไว้ให้สะเด็ดน้ำจนแห้ง จึงนำมาใช้ในงานประดิษฐ์ได้

(2) การย้อมแบบเหลือบสี เป็นการย้อมสีเกล็ดปลา 2 สี หรือหลายสีให้อยู่ในเกล็ดปลาอันเดียวกัน จะให้สีสันทงามแปลกตาอีกแบบหนึ่ง ขั้นตอนก็ไม่ยากเกินไปนัก เตรียมสี และอุปกรณ์ในการย้อมให้พร้อม ใส่น้ำในปริมาณที่น้อยหรือน้ำพอขลุกขลิกในทุก ๆ สี ย้อมทีละสีพอสีหนึ่งแห้งก็นำไปย้อมสีอื่นต่อไป

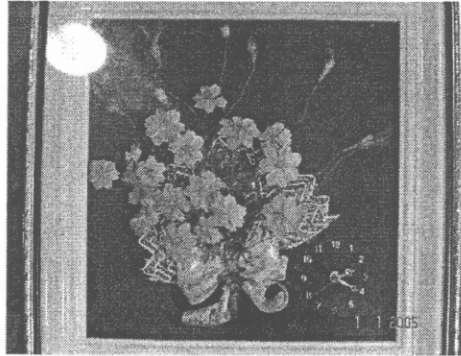
(3) การย้อมสีอ่อน-แก่ หรือเป็นการไล่น้ำหนักสีในกลีบดอกเดียวกัน เช่น โคนสีเข้ม ปลายกลีบสีอ่อนลง วิธีนี้จะใช้เวลาานกว่าสักหน่อยเพราะต้องทำทีละกลีบโดยการจุ่มสีเข้มที่โคนกลีบดอกครั้งหนึ่ง ผึ่งให้แห้ง จากนั้นจุ่มปลายกลีบอีกด้านหนึ่งด้วยสีที่อ่อนกว่า ก็จะได้กลีบดอกที่สวยงามตามต้องการ

(4) การเพ้นท์สี เป็นการลงสีเฉพาะจุด ดอกไม้บางชนิดต้องใช้การเพ้นท์สีในบางส่วนเพื่อให้ได้ความเหมือนจริงตามธรรมชาติ เช่น ดอกกล้วยไม้ที่แต้มสีเฉพาะส่วนของกลีบดอก หรือจุดประตามส่วนต่าง ๆ ของดอก จะช่วยเพิ่มความละเอียดของดอกไม้ทำให้ดูดีมากขึ้น (เบญจวรรณ เศษะมาก, 2550 : 8)

กล่าวได้ว่ากลวิธีย้อมสีแบบต่าง ๆ ล้วนแสดงถึงภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นมาเพื่อให้ดอกไม้ประดิษฐ์มีความใกล้เคียงหรือเหมือนธรรมชาติให้มากที่สุดนั่นเอง

ส่วนการประดิษฐ์เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ นั้น มีหลากหลายเช่น ดอกไม้ก้านประดับแจกันชนิดต่าง ๆ ดอกไม้เข็มกลัดติดเสื้อ กีบติดผมรูปดอกไม้ นาฬิกาติดผนัง

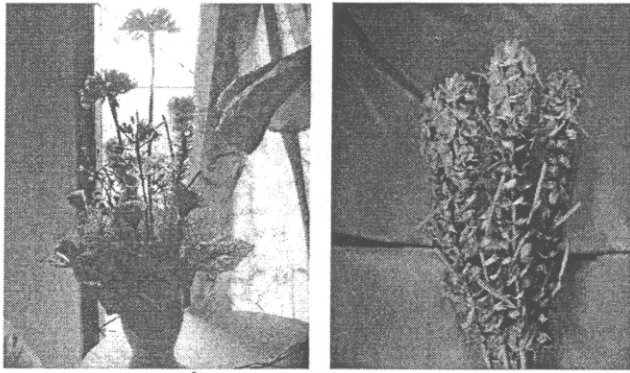
กรอบรูป และ โคมไฟ ซึ่งล้วนแล้วจะมีดอกไม้เก๋ตีคปลาเป็นองค์ประกอบหลักทั้งสิ้น แต่ความโดดเด่นอยู่ที่ ดอกไม้เก๋ตีคปลาเหล่านั้นถูกประดิษฐ์เหมือนธรรมชาติอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นกลีบ สี ก้าน ดอกบาน ดอกตูม ทั้งนี้ผู้ประดิษฐ์จะนำดอกไม้จริงมาเป็นต้นแบบก่อนเพื่อให้เหมือนธรรมชาติที่สุดนั่นเอง

ภาพที่ 174 ผลิตภัณฑ์จากเก๋ตีคปลา

แรงบันดาลใจในการผลิต ประชาชนกลุ่มนี้กล่าวว่ามาจากครอบครัว เพราะเริ่มต้นการประดิษฐ์ดอกไม้เก๋ตีคปลาจากภาวะเศรษฐกิจครอบครัวที่ติดลบ แต่ก็ยื่นหัตถ์สู้เพื่อให้ครอบครัวอยู่ได้ นอกจากนั้นก็ได้มาจากการสังเกตธรรมชาติ และ พยายามเรียนรู้ดัดแปลง พลิกแพลงกันเองให้เหมือนธรรมชาติมากที่สุด เนื่องจากกลุ่มบ้านเขาแก้วเป็นกลุ่มดอกไม้เก๋ตีคปลาเป็นกลุ่มแรก ๆ จึงไม่มีวิทยากรมาสอนงาน การไปดูงานภายนอก มักจะไปดูด้านการจัดการและการตลาดมากกว่า แรงบันดาลใจในการประดิษฐ์จึงอาศัยการเรียนรู้กันเองจากธรรมชาติ และจินตนาการของผู้ผลิตเป็นสำคัญ

ผลิตภัณฑ์เก๋ตีคปลา ไม่มีการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้เองเนื่องจากกระบวนการผลิตไม่ยุ่งยากซับซ้อน แต่ยากตรงศิลปะในการประดิษฐ์อย่างไรให้สวยงามซึ่งต้องอาศัยทักษะฝีมือของแต่ละคนมากกว่า ส่วนการพัฒนาชิ้นงานได้มาจากการแนะนำจากผู้ที่มาดูงาน และ การสั่งสินค้าจากลูกค้า ทำให้กลุ่มรู้ความต้องการของตลาดและลูกค้า ผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ จึงสอดคล้องกับความต้องการของตลาดและลูกค้าเป็นสำคัญ จากช่วงแรกที่ผลิตเพียงดอกกุหลาบก้านแบบดอกตูมดอกบาน ได้พัฒนาประดิษฐ์เป็นดอกไม้ประดิษฐ์ชนิดต่าง ๆ หลากหลายมากมาย เช่น ดอกกล้วยไม้ ดอกผีเสื้อ ดอกแปรงสีฟัน ดอกส้มกุ้ง ดอกนางแย้ม เป็นต้น นอกจากนี้ยังแปรรูปผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบต่าง ๆ เช่น เข็มกลัดดอกไม้รูปแบบต่าง ๆ ต้นไม้แคระ ต้นไม้กระถาง แจกันดอกไม้ โคมไฟ และ กิ๊บติดผม เป็นต้น

ภาพที่ 175 ดอกไม้จากเกสรัดปลา

23.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น มีหลากหลายวิธีดังนี้

(1) การถ่ายทอดด้วยการสอนทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ เป็นวิธีการสอนและปฏิบัติให้เห็นเช่น การสอนคนในกลุ่ม คนในครอบครัว

(2) การถ่ายทอดโดยการเป็นวิทยากรตามที่ได้รับเชิญ มีทั้งการบรรยาย การบรรยายและสาธิต การสาธิตอย่างเดียว และการแสดงโชว์ แต่ส่วนใหญ่มักได้รับเชิญไปบรรยายตามหน่วยงานราชการต่าง ๆ

(3) การถ่ายทอดโดยการให้สัมภาษณ์ เรียกว่าเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้วิธีหนึ่ง เนื่องจากทุกวันนี้มีผู้มาขอสัมภาษณ์มากมาย เช่น นักเรียน นักศึกษา กลุ่มแม่บ้านต่าง ๆ และนักวิชาการที่มาดูงานและสัมภาษณ์ ซึ่งนางเบญจวรรณ ได้ให้สัมภาษณ์ด้วยความยินดีถือว่าเป็นการถ่ายทอดความรู้ให้กระจายในวงกว้างขึ้น

(4) การถ่ายทอดโดยการเขียนเป็นหนังสือให้ความรู้ได้แก่ หนังสืองานประดิษฐ์ “ดอกไม้เกสรัดปลา” ของสำนักพิมพ์เศรษฐกิจศิลป์ เป็นหนังสือที่อธิบายวิธีทำดอกไม้เมืองหนาว ชนิดต่าง ๆ จากเกสรัดปลาอย่างละเอียดพร้อมภาพประกอบเป็นสิ่งงดงาม

23.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

อาจไม่ปรากฏ คติ ความเชื่อ และคำสอนในชิ้นงานประดิษฐ์ แต่การที่กลุ่มอยู่ได้อย่างยั่งยืน มาจากคุณธรรมและจรรยาบรรณในการทำงานที่ยึดมั่นในความอดทน และความซื่อสัตย์เป็นหลัก โดยนางเบญจวรรณ เคยมากขยายความว่า “ยึดหลักความอดทนในการทำงาน ความซื่อสัตย์ในการอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะความซื่อสัตย์ต่อลูกค้าสำคัญที่สุด ต้องยึดหลักสัจจะสัญญา เช่น ถ้าตกลงทำดอกไม้ให้ใครแล้ว ก็จะไม่ทำดอกไม้แบบนี้ให้คนอื่นอีก”

23.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

ได้แก่บุคคลในครอบครัวของนางเบญจวรรณ เคยมาก สมาชิกกลุ่มบ้านเขาแก้ว และกลุ่มคนที่นางเบญจวรรณไปเป็นวิทยากรให้

23.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

- (1) รางวัล สตรีตัวอย่าง ประจำปี 2542 เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2542 สาขา ส่งเสริมงานด้านหัตถกรรม จากหน่วยงาน มูลนิธิเพื่อสังคมไทย
- (2) รางวัล ผู้อนุรักษ์วัฒนธรรมไทยตัวอย่าง ประจำปี 2544 เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2544 สาขา อนุรักษ์ สืบสาน พัฒนาภูมิปัญญา ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน จากหน่วยงาน หนังสือพิมพ์เส้นทางผู้นำ
- (3) รางวัล ของดีเมืองไทย พร้อมประกาศเกียรติคุณ เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2544 จากหน่วยงาน สำนักงานข่าวกรุงเทพมหานคร
- (4) รางวัล โล่ผู้ทำคุณประโยชน์เพื่อสังคม เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2545 จัดโดย หนังสือพิมพ์สื่อสารธุรกิจ
- (5) รางวัล OTOP 5 ดาว ประจำปี 2546 “ดอกไม้เก๋เด็ดปลา” เมื่อวันที่ 14 ก.ค. 2546 ตามเกณฑ์มาตรฐาน การคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทยประจำปี 2546
- (6) รางวัลเชิดชูเกียรติ ผู้มีผลงานดีเด่น ประจำปี 2546 เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2546 สาขา ครูตัวอย่างผู้มีคุณธรรมจริยธรรมดีเด่น จากหน่วยงาน หนังสือพิมพ์เส้นทางผู้นำ
- (7) หนังสือรับรองการแจ้งข้อมูล ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ในวันที่ 13 มิถุนายน 2546 สาขา การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ ชื่อเรื่อง ผลิตภัณฑ์จากเปลือกปลากระพงขาว จากหน่วยงาน กรมทรัพย์สินทางปัญญา
- (8) การอนุมัติรับรองสมาชิกของสถาบันรหัสสากลสหราชอาณาจักรแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2548 จากหน่วยงาน สถาบันรหัสสากล ระบบ FAN 13
- (9) ประกาศเกียรติคุณ ผลิตภัณฑ์คุณภาพ ประจำปี 2549 เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2549 สาขา ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น จากหน่วยงาน หนังสือพิมพ์พัฒนาเศรษฐกิจ

ภาพที่ 176 โล่ที่ได้รับ

24. ภูมิปัญญาเทริดมโนราห์

24.1 ประเภทภูมิปัญญา งานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

24.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาหัตถกรรมเทริดมโนราห์

“เทริด” เครื่องประดับศักดิ์สิทธิ์และเป็นของสูงของตัวนายโรง หรือโนราใหญ่ หรือตัวอื่นเครื่องนา ซึ่งสอดคล้องกับทำร้ายศักดิ์สิทธิ์ทำหนึ่งของมโนราห์ที่ทวงแหวนไว้เฉพาะระดับนายโรง ผู้ที่ได้รับการผูกผ้าว่าเงินจบในบทร้องรำตามแบบครูแล้วเท่านั้น จึงจะรำทำนี้ได้ ทำที่ว่าเป็นคือ “ทำพระพุทธรเจ้าห้ามมาร”

เทริดเป็นเครื่องประดับของตัวนายโรง หรือ โนราใหญ่ หรือตัวอื่นเครื่อง (โบราณไม่นิยมให้นางรำใช้) ลักษณะทำเป็นรูปมงกุฏอย่างเตี้ย มีกรอบหน้า มีด้ายมงคลประกอบ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้, เล่ม 8 : 3876) ลักษณะของเทริดประกอบด้วยโครงสานของเทริดทำด้วยไม้ไผ่ มีขนาดกว้างประมาณ 5 นิ้ว ความสูงถึงยอดประมาณ 15 เพดานเทริดทำด้วยไม้ทองกลาง ยอดและหู ใช้ไม้รักหรือ ไม้ยอ เป็นการถือเอาเคล็ดจากคำว่า *ทอง รัก และยอ* เพื่อความเป็นสิริมงคลของตัวโนรา ลงรักลงน้ำทอง ตกแต่งด้วยใบกะจิง และลายกนกต่างๆ สมัยก่อนโนราคณะหนึ่งๆ จะมีเทริดเพียงยอดเดียว เพราะถือกันว่า เทริดเป็นของสูง เป็นที่อยู่ของครู สำหรับโนราบางท่าน เทริดมีศักดิ์เท่ากับมงกุฏ เพราะเป็นเครื่องทรงของกษัตริย์ขณะสวมเทริดอยู่ จึงไม่กราบไหว้ผู้ใด จะไหว้ได้ต่อเมื่อถอดเทริดออกแล้ว

สำหรับโนราในสมัยก่อน ผู้ที่สวมเทริดมักมีจะเป็นผู้ผ่านพิธีผูกผ้าใหญ่ครอบเทริดแล้ว หรือต้องผ่านพิธีสวดเครื่อง สังเกตเห็นได้ว่า โนราในปัจจุบันสวมเทริดแทบทุกคน เพื่อความสวยงาม และดูขลัง เป็นโนราแบบเต็มตัว ซึ่งก็เป็นความเชื่อ และแบบแผนใหม่ที่ยึดปฏิบัติตามกันมา ทั้งนี้ความเชื่อต่างๆ ตามแบบแผนดั้งเดิมที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เริ่มลดลง โดยจะเลือกสิ่งที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของสังคม ระบบวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนแต่ละกลุ่มชน

ปัจจุบัน “เทริด” มโนราห์เป็นหัตถกรรมปักษ์ใต้ที่หาดูได้ยากในยุคปัจจุบัน ควรค่าแก่การอนุรักษ์ และนำมาเป็นของฝากเพื่อสืบสานในงานด้านศิลปะ การแสดงโนราห์มีเอกลักษณ์ที่เห็นเด่นชัดและไม่เหมือนใครคือการแต่งตัวของนักแสดงที่ต้องมีเครื่องประดับที่สวยงาม

จังหวัดพัทลุงได้ชื่อว่าเป็นเมืองหนังโนราห์ อุณาข้าว พรานน้ำตก แหล่งนกน้ำทะเลสาบงาม เขาอกทะลุ น้ำพุร้อน ซึ่งเป็นคำขวัญของ จังหวัดพัทลุง ที่แสดงถึงเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ ที่โดดเด่น ใครได้ขึ้นก็จะรู้ในทันทีว่าหมายถึงจังหวัดพัทลุง โดยเฉพาะคำขวัญในวรรคแรก “เมืองหนังโนราห์” แสดงถึงความเป็นพัทลุงอย่างแท้จริง ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นแหล่งอารยธรรมทางด้านศิลปะพื้นบ้าน และเป็นแหล่งรวมศิลปินพื้นเมืองที่มีนายหนังตะลุงและคณะโนราห์

มากมาย กอปรกับยังมีสถาบันด้านศิลปะพื้นเมืองอีกต่างหากนั่นคือ วิทยาลัยนาฏศิลป์พัทลุงที่เป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปะพื้นบ้านสู่อนุชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า

การแสดงโนราห์ หรือมโนราห์ ในปัจจุบันนิยมนำมาประยุกต์ใช้ในพิธีเปิดงานต่าง ๆ หรือใช้ในการแก้บน ซึ่งผสมผสานกับการละเล่นในยุคนៃเขต ในขณะที่เดียวกันการแสดงโนราห์มีเอกลักษณ์ที่เห็นเด่นชัดและไม่เหมือนใคร คือ การแต่งตัวของนักแสดงที่ต้องมีเครื่องประดับที่สวยงามทั้งตัว และที่สำคัญที่จะให้ท่านผู้อ่านได้รับทราบว่เครื่องแต่งตัวโนราห์ที่สามารถผลิตเป็นสินค้าสร้างรายได้โดยไม่น่าเชื่อถือนั้นก็คือ “เทริด” ที่เป็นเครื่องสวมศีรษะของโนราห์ ซึ่งถือว่ศักดิ์สิทธิ์และเชื่อว่เป็นที่สถิตของครุโนราห์มีลักษณะเป็นเทริดทรงสูง

การทำเทริดมโนราห์ของกลุ่มผู้ผลิตเทริดมโนราห์ ณ บ้านเลขที่ 148 หมู่ที่ 4 ตำบลสมหวัง อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านไร่ เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 โดย นายถ่าย หนุยก และได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำเทริด ให้แก่นายเสริมศักดิ์ เดือนจันทร์ /นายพัน เดือนจันทร์ ซึ่งเกิดจากการแสดงมโนราห์และนักแสดงมีเทริดที่จะสวมใส่ไม่เพียงพอ เลยเกิดความคิดที่จะทำเทริดให้เพียงพอกับนักแสดง เพื่อแก้ปัญหาในขณะนั้น ภูมิปัญญาที่อาศัยความรู้และประสบการณ์ เป็นการนำวัสดุหรือทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นมาประดิษฐ์และก่อให้เกิดประโยชน์กับท้องถิ่นแห่งบ้านสมหวัง การทำเทริดได้พัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่องเพื่อให้งานออกมาอย่างประณีต และเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น (www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9520000050197)

24.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมเทริดมโนราห์ของนายถ่าย หนุยก

24.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-นามสกุล นายถ่าย หนุยก อายุ 75 ปี
ที่อยู่ หมู่ที่ 6 ตำบลสมหวัง อำเภอกงหรา
จังหวัดพัทลุง
โทรศัพท์ 081-094-0156

ภาพที่ 177 นางป้อย หนุยก อายุ 73 ปี ภรรยาผู้สืบทอดการทำเทริด

24.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

นายล่าย หนุยก หรือรู้จักกันในนาม “ช่างล่าย” เดิมเป็นมีนายโรงมโนราห์ (โนราใหญ่ หรือ หัวหน้าคณะมโนราห์) ที่แสดงมโนราห์อยู่ในจังหวัดพัทลุง ซึ่งในขณะนั้นการแสดงมโนราห์ของคณะยังไม่มีเทริดใช้สวมใส่เพื่อทำการแสดง ทำให้นายล่ายจึงตั้งปณิธานว่า คณะมโนราห์ของตนจะต้องมีเทริดเป็นของตนเอง ประกอบกับนายล่ายมีความรู้ด้านการช่างพอสมควร จึงได้เริ่มฝึกทำเทริดมโนราห์ โดยฝึกมาจาก “ตาเพ็ง”(ไม่ทราบนามสกุล) ที่วัดท่าแค เมื่อ พ.ศ. 2537 วิธีการสอนของตาเพ็งท่านนี้จะสอนโดยการทำเทริดให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยนายล่าย หนุยก จะต้องใช้การสังเกตและฝึกทำด้วยตนเอง เพราะการทำเทริดมโนราห์ถือเป็นวิชาชั้นสูง มีคนทำน้อย ผู้ที่ฝึกทำต้องมีความสนใจและมีใจรักในการทำเทริดมโนราห์อย่างจริงจัง จึงทำให้การทำเทริดมโนราห์มักมีผู้ขาดผู้สืบทอด ทำให้ช่างที่ทำเทริดส่วนใหญ่ต้องฝึกหัดทำเทริดด้วยตนเอง เช่นเดียวกับนายล่าย หนุยก ที่ได้เดินทางไปศึกษาการทำเทริดมโนราห์จากช่างทำเทริดมโนราห์เป็นจำนวน 3 ครั้ง และได้ตัดสินใจซื้อเทริดมโนราห์มา 1 ยอด เพื่อไว้ดูเป็นแบบอย่าง โดยได้ฝึกและทำเทริดด้วยตนเองจากการลองผิดลองถูก โดยยังยึดวิธีการทำเทริดตามแบบโบราณ และจากการพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่อง ทำให้นายล่ายสามารถทำเทริดเพื่อใช้ในการแสดงได้สำเร็จ และได้เป็นเทริดที่นายล่ายใช้แสดงมโนราห์ ต่อมาจึงเริ่มทำเทริดขายให้แก่มโนราห์คณะต่างๆ โดยได้ขายเทริดโนราห์ให้แก่โนราอารีย์ ศิลป์ เป็นจำนวน 4 ยอด ซึ่งขณะนั้น ราคายอดละ 800 บาท และต่อมาได้ทำเทริดให้แก่โนรา อ้อมจิต กงหรา จำนวน 8 ยอด โดยขายในราคายอดละ 1,200 บาท และทำเทริดให้แก่โนราคณะอื่นๆซึ่งมีราคาสูงขึ้นเป็น 2,500 บาท เนื่องจากราคาวัตถุดิบสูงขึ้น

24.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

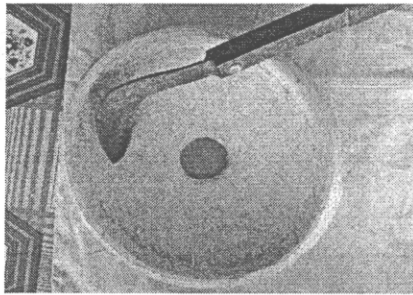
วัสดุและอุปกรณ์

1. สิว่ ดอก
2. มีดปาด กะโหลก
3. ไม้ หรือ ค้อน สำหรับตอก
4. สว่าน
5. มีดขูด คัดแปลงมาจากมีดกรีดยางที่หักงอแล้ว
6. เลื่อย หรือ ตะไบ
7. เพชรตัดกระจก
8. กระจกสีต่างๆ (ซื้อมาจากร้านมณีพาณิชย์ ในตัวเมืองจังหวัดสงขลา)
9. ลูกแก้ว
10. ชัน

11. กาว
12. ไม้ สำหรับรีดชั้น และเหล็ก กรีดชั้น
13. สีอกลีติก (ทอง แดง เขียว)
14. น้ำมันผสม สำหรับสีทองอกลีติก
15. เชือกไนลอน

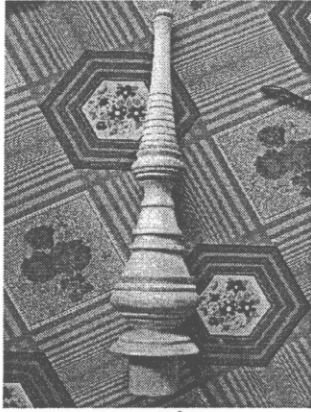
ขั้นตอนการทำเทริดมโนราห์

(1) ทำกะโหลกโดยใช้ไม้ทองหลาง เนื่องจากเป็นไม้มงคล และถือเคล็ดตามลักษณะของชื่อ สำหรับเนื้อไม้ที่นำมาใช้ทำกะโหลกจะเลือกใช้ส่วนที่เป็นกิ่งเท่านั้น เพราะจะไม่ต้องตัดไม้ทั้งต้น เมื่อตัดไม้ได้แล้วจะตัดเป็นท่อนๆ (คล้ายเขียง) โดยเลื่อยให้มีผิวเรียบทั้งสองด้าน หลังจากนั้นใช้สิ่วหรือสว่านขุดเนื้อไม้ด้านนอกทิ้ง เพื่อให้เหลือเฉพาะส่วนวงกลมที่ต้องการทำกะโหลก โดยใช้เครื่องกลึงเป็นรูปกะโหลก และตกแต่งให้ผิวเรียบด้วยกระดาษทราย จากนั้นใช้สิ่วหรือมีดขุดเจาะและตกแต่ง ให้ด้านนอกมีรูปร่างเป็นวงรี แต่ในส่วนด้านบนกับด้านล่างยังคงเป็นทรงกลม เมื่อได้รูปทรงตามที่ต้องการแล้ว ใช้สิ่วขุดเจาะร่องภายในให้เป็นชั้นๆ นำไปตากแดดให้แห้ง เป็นเวลา 2 วัน สำหรับส่วนนี้จะมีอยู่ด้วยกัน 3 ขนาด คือ ใหญ่ (22 นิ้ว) ขนาดกลาง (21 นิ้ว) ขนาดเล็ก (20 นิ้ว)

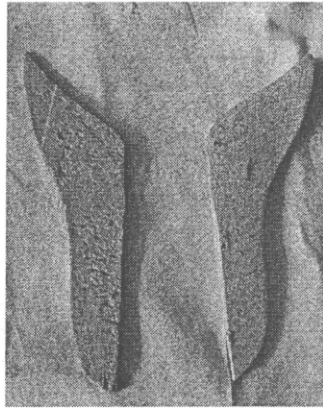
ภาพที่ 178 การใช้มีด (ตัดแปลงมาจากมีดกรีดยาง) ปาดกะโหลก

(2) ทำยอดเทริด โดยใช้ไม้กระท้อนเพราะเป็นไม้เนื้ออ่อน เหลือง่าย และหาได้ง่ายในชุมชน (ในอดีตมีการใช้ไม้เทยมาแต่เนื่องจากไม้หายากขึ้นจึงเปลี่ยนมาใช้ไม้กระท้อนแทน) หลังจากนั้นนำมาตัดเป็นท่อนๆ ใช้สิ่วแกะเซาะเป็นชั้นๆ ปัจจุบันนี้ใช้เครื่องกลึงเป็นตัวตกแต่งส่วนยอดเพื่อให้ได้รูปทรงที่กลมมนและมีผิวเรียบ (ลักษณะรูปแบบของยอดจะทำตามลูกค้าสั่ง) จากนั้นจึงทำเดือยสามเหลี่ยมเพื่อใช้เป็นตัวยึดติดระหว่างยอดกับกะโหลก (เพดาน) เทริด

ภาพที่ 179 ยอดเทริดที่ทำจากไม้กระทอน

(3) ทำหู โดยใช้ไม้กระทอน นำมาตัดตกแต่งให้มีลักษณะโค้งงอและเรียวยาวคล้ายปีกนก

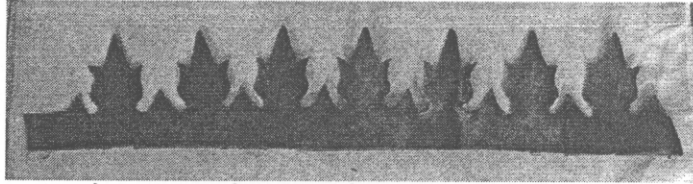
ภาพที่ 180 หูที่ใช้ประกอบทำเทริด

(4) ทำโครงเทริดโดยใช้ไม้ไผ่สาน โดยใช้ตอกไผ่สี่เหลี่ยมสานเป็นลายสองและให้เป็นรูปทรงกระบอกเพื่อใช้ทำโครงเทริด จากนั้นนำมาตัดปลายให้เสมอกัน แล้วนำไปประกอบบกับ กะโหลก (เขตนาน) เทริด ทาด้วยกาวเพื่อเป็นตัวประสาน ตัดแต่งด้านหน้าให้กว้างเพื่อทำหน้าที่ฉาก จากนั้นจึงนำส่วนหุ้มมาติด

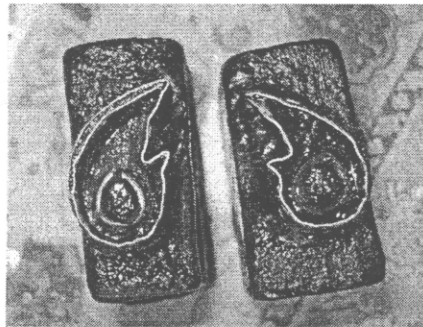
ภาพที่ 181 โครงเทริดที่ทำด้วยไม้ไผ่

(5) ตกแต่งเพดานเทริด หรือเรียกว่า “เกร็ด” ด้วยหนังวัว ลดหลั่นกันเป็น 3 ชั้น โดยนำหนังวัวมาตัดเป็นลวดลาย แล้วใช้ตะปูตัวเล็กตอกให้เป็นลวดลายอย่างต่อเนื่องบนเพดานเทริดทั้งสี่ชั้น แต่ปัจจุบันใช้พลาสติกแทนหนังวัว เนื่องจากพลาสติกมีความคงทน ซึ่งแตกต่างกับหนังวัว ที่มีการย่อยสลาย และอ่อนตัวเมื่อโดนแดด หรือความร้อน

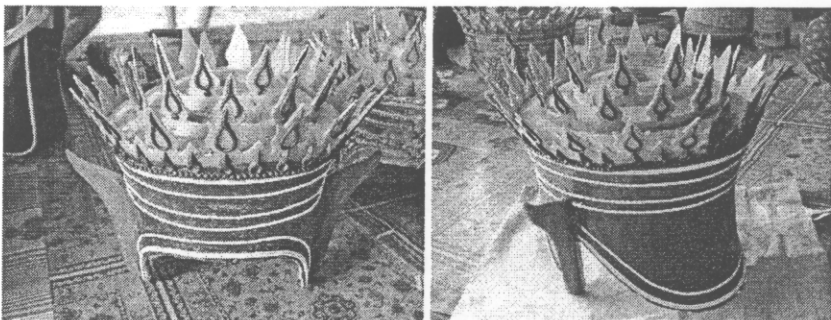

ภาพที่ 182 เกร็ดที่ประยุกต์ที่ทำจากเกล็ดลอนแทนหนังวัว

(6) ทาชันและทาสีเทริด ใช้ชันที่ใช้เป็นชันชนิดผงผสมกับน้ำมันก๊าด เพื่อให้เกิดความเหนียวและเปลี่ยนสีเป็นสีน้ำตาล (ชันหนึ่งถุงสามารถนำมาทาเทริดมโนราห์ได้จำนวน 2 ยอด) ใช้ฟูกันจุ่มชันที่ผสมแล้วทาโครงไม้ไผ่ให้ทั่ว โครงไม้ไผ่เพื่อปิดรอยสาน หลังจากนั้นใช้เชือกไนลอนมาติดเป็นแนวเพื่อไว้สำหรับประดับกระจกแก้ว นำชันที่เหลือมาปั้นเป็นรูปนก ตกแต่งเกร็ดและโครงเทริดและยอดเทริด ในสมัยโบราณนิยมปั้นนกนกด้วยมือ แต่ปัจจุบันช่างถ่ายได้พัฒนาทำเข้าไว้สำหรับทำนกเพื่อความสะดวก รวดเร็ว และได้กนกที่มีขนาดเท่ากัน รอนจนแห้ง

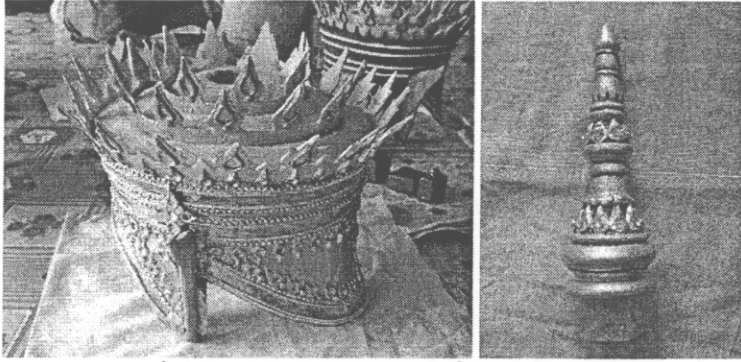
ภาพที่ 183 แม่ที่ใช้สำหรับทำกนก

ภาพที่ 184 โครงที่ทาชันเสร็จเรียบร้อยแล้ว

(7) ทาสีในส่วนของเทริดและยอดเทริด ตกแต่งประดับลายในส่วนต่าง ๆ ลงรักปิดทองหรือทาค้ำทอง ปัจจุบันนิยมใช้สีอะครีลิก ทาแทนการปิดทองค้ำเปลว โดยจะใช้สีอะครีลิกสีทองทาด้านหน้าของเกร็ด โครง และหูให้ทั่ว หลังจากนั้นฝังลมหรือตากแดดให้แห้ง ซึ่งชั้น

ตอนนี้ใช้เวลาประมาณ 1- 2 วัน ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศเป็นสำคัญ สีจึงแห้งสนิทและมีความเงา
 ทน หลังจากนั้นทาสีแดงบนกะโหลก และด้านหลังของเกร็ดให้ทั่ว ส่วนยอดเทริดให้ทาสีทองและ
 ทาสีแดงเช่นเดียวกับเทริด

ภาพที่ 185 เทริดและยอดเทริดที่ทาทองเสร็จแล้ว

(8) ตกแต่งและทำลวดลาย โดยใช้กระจกแก้วสีต่างๆ มาตัดเป็นรูปทรง
 เรขาคณิต เพื่อประดับเทริดให้เกิดความสวยงามตามแนวเชือกไพล่อน ส่วนใหญ่นิยมใช้กระจกสีขาว
 เขียว และแดง เพราะเมื่ออยู่บนเวทีแล้วจะสวยงามกว่ากระจกสีอื่น

(9) ดัดยอดเข้ากับเทริด สำหรับยอดเทริดอาจประดับลูกแก้ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
 ความต้องการของลูกค้า (มโนราห์) ที่สั่งทำ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้ว ผู้ที่มาสั่งจะเป็นมโนราห์ แต่เดิมนั้น
 การประดับตกแต่งด้วยกระจกแก้วสีต่างๆ เก็บรายละเอียดให้เรียบร้อย เป็นอันเสร็จสมบูรณ์

ภาพที่ 186 เทริดมโนราห์ที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว

24.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเทริดมโนราห์ของช่างล่าย หนุยก เริ่มแรกเป็น
 การถ่ายทอดในหมู่เครือญาติ ซึ่งผู้ที่เรียนต้องใช้การสังเกตและฝึกทำด้วยตนเอง โดยเริ่มจากการช่วย
 ทำ เพราะการทำเทริดจัดเป็นงานช่างที่ต้องใช้ทักษะช่างบวกกับใจรักในงานที่ทำ ซึ่งตลอด
 ระยะเวลาในการเรียนรู้นั้น ช่างล่ายจะให้คำแนะนำในการทำทุกขั้นตอน พร้อมทั้งแนะนำเครื่องมือ

ต่างๆ ที่ช่างถ่ายทำขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนรู้หรือได้รับการถ่ายทอดสามารถนำไปใช้กับงานของตนเองได้ ซึ่งผู้ที่เข้ามาฝึกทำเทริคมโนราห์ เมื่อเริ่มทำได้ชำนาญแล้ว สามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพ โดยสามารถนำไปปรับใช้และพัฒนาจนเป็นฝีมือที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองได้

24.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

ในการทำงาน ช่างถ่าย หนูยก จะทำทุกสิ่งทุกอย่างต้องด้วยใจ เพราะสิ่งที่ทำจะปรากฏออกมาให้เห็นในงานที่ทำ และทำให้งานนั้นเป็นงานที่มีคุณค่า ถึงแม้ในสายตาคนอื่นอาจมองไม่เห็นความสวยงามนั้น แต่สำหรับช่างถ่ายแล้ว งานทุกชิ้นที่ทำด้วยใจกลับเป็นสิ่งที่มีความค่า และมีความสวยงามในสายตาของตนเอง

สำหรับในส่วนของความเชื่อเกี่ยวกับการทำเทริคมโนราห์นั้น มักมีความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งโดยตามหลักความเชื่อโดยทั่วไป เชื่อกันว่า หากไม่ทำตามหลักหรือขนบปฏิบัติที่สืบทอดกันมา อาจไม่เป็นมงคลกับตัวเอง แต่สำหรับช่างถ่าย หนูยก ไม่ได้มีความเชื่อในด้านไสยศาสตร์แต่อย่างใด เพราะยึดถือว่าทำด้วยใจรัก ตั้งใจประดิษฐ์เทริคมโนราห์ให้กับนายโรง (โนราใหญ่) เพื่อใช้ในการแสดง ในส่วนขั้นตอนของพิธีกรรมระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ ขึ้นอยู่กับนายโรงจะเป็นผู้นำไปประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของโนรานั้นๆเอง

นอกจากนี้ จากแนวการปฏิบัติของช่างถ่าย มีวิถีชีวิตที่คนทั่วไปควรยึดถือเป็นแบบอย่าง คือ เป็นบุคคลที่มีความสามารถทางด้านการแสดงมโนราห์ และใช้ความสามารถดังกล่าวเป็นมาทำเป็นอาชีพเสริมได้ การเป็นคนที่มีความพยายาม มุ่งมั่น ตั้งใจศึกษาและเรียนรู้การทำสิ่งใหม่ๆ ด้วยตนเอง (ฝึกทำเทริคมโนราห์ด้วยตนเอง) ทำงานด้วยใจรัก ตลอดจนเป็นครูที่แท้จริง คือไม่หวงวิชา เต็มใจสอน ซึ่งได้ชื่อว่า เป็น “ผู้ให้” ที่แท้จริง

24.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด/ถ่ายทอด

บุคคลที่ได้รับการสืบทอดในปัจจุบัน ได้แก่ นางป้อย หนูยก (ภรรยา) นางราตรี หนูยก (บุตรสาว) นายเสริมศักดิ์ เลื่อนจันทร์ และนายพัน เลื่อนจันทร์ (หลานชาย) ซึ่งปัจจุบันนอกจากสืบทอดการทำเทริคมโนราห์แล้ว ยังสืบทอดการแสดงมโนราห์ในพิธีแก้บน และการประกอบพิธีโนราโรงครู สำหรับบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดโดยเข้ามาเรียนรู้จากนายพัน ช่างถ่าย หนูยก คือ นักเรียนใน โรงเรียน ชนูปถัมภ์ จังหวัดพัทลุง

24.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

ได้รับการคัดเลือก จากสภาวัฒนธรรมอำเภอกงหรา ให้เป็นบุคคลดีเด่น “คนดีศรีกงหรา” ประจำปี พ.ศ. 2545 สาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น (ทำเทริคมโนรา)

24.4 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาหัตถกรรมเทริคมโนราห์ของนายพัน เลื่อนจันทร์

24.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-นามสกุล นายพัน เลื่อนจันทร์ อายุ 66 ปี
ที่อยู่ หมู่ที่ 6 ตำบลสมหวัง อำเภอองครักษ์
จังหวัดพัทลุง

ภาพที่ 187 นายพัน เลื่อนจันทร์

24.4.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินงาน

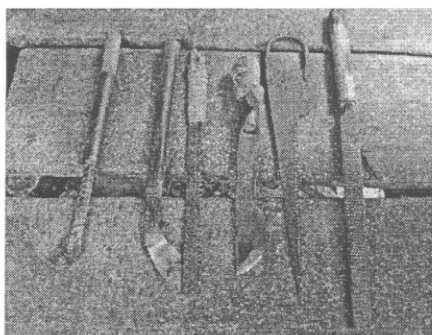
นายพัน เลื่อนจันทร์ หรือที่ศิลปินพื้นบ้านด้านการแสดงมโนราห์ในภาคใต้เรียกกันว่า “ช่างพัน” เป็นบุคคลที่มีฝีมือในการเทริดได้อย่างประณีต สวยงาม และสามารถสร้างเอกลักษณ์ที่เป็นแบบเฉพาะตนให้ปรากฏอยู่บนเทริคมโนราห์ ช่างพัน ได้เรียนรู้และฝึกฝนการทำเทริคมโนราห์เมื่ออายุ 45 ปี โดยฝึกการทำมาจาก นายล่าย หนุยก (ช่างล่าย) ซึ่งเป็นน้ำ และเป็นศิลปินด้านการแสดงมโนราห์ ซึ่งเดิมช่างพันเคยเป็นศิลปินมโนราห์เล่นในคณะเดียวกันกับนายล่าย หนุยก และมีโอกาสได้เรียนรู้การทำเทริคมโนราห์กับช่างล่าย เนื่องจากเห็นช่างล่ายทำอย่างจริงจัง จึงเกิดความสนใจ และได้เข้ามาฝึกการทำเทริดกับช่างล่าย โดยเริ่มจากการเป็นผู้ช่วยทำ และได้จดจำสังเกตไปพร้อมๆกัน จากการฝึกทำงานค่อยๆเกิดความชำนาญ และฝีมือดีในที่สุด จนสามารถนำมาสู่การเป็นช่างทำเทริคมโนราห์อย่างสมบูรณ์และได้ยึดอาชีพตั้งแต่นั้นมา

ปัจจุบันจะมีมโนราห์จากคณะต่างๆ เข้ามาว่าจ้างช่างพันทำเทริด โดยช่างพันมีการพัฒนารูปแบบใหม่ๆ ขึ้น โดยเฉพาะการประดิษฐ์ประคองลวดลายด้วยกระจกแก้ว และการวาดเขียนลวดลายกนกให้มีความอ่อนช้อยมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับการแสดงในปัจจุบัน

24.4.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

วัสดุและอุปกรณ์

1. สี่ง ดอค
2. มีดปาดกะโหลก (กะโหลกมโนราห์) ซึ่งช่างฟันตัดแปลงมาจากมีดกรีดยาง โดยตั้งชื่อจากช่างในชุมชนใกล้เคียง
3. ไม้ หรือ ค้อน สำหรับดอค
4. สว่าน
5. มีดขูด ซึ่งดัดแปลงจากมีดกรีดยางที่หักงอแล้ว
6. บุ้ง หรือ เลื่อยขนาดเล็ก
7. ตะไบ
8. มีดพร้า สำหรับ ขัดและเกลากะโหลก
9. เพชรตัดกระจก
10. กระจกสีต่างๆ (ซื้อจากร้านมณีพาณิชย์ในตัวเมืองจังหวัดสงขลา)
11. ลูกแก้ว
12. ชัน
13. กาว
14. ไม้ สำหรับริดชัน และเหล็ก กรีดชัน
15. สีอะครีลิก ได้แก่สีทอง สีแดง และสีเขียว
16. น้ำมันผสมเพื่อใช้ผสมสีทองอะครีลิก
17. เชือกไนลอน
18. แกนลอนน้ำมัน

ภาพที่ 188 เครื่องมือที่ใช้ทำเทริด

ขั้นตอนการทำเทริดมโนราห์

(1) การทำกะโหลก (เพดานเทริด) ส่วนใหญ่นิยมใช้ไม้ทองหลางเนื่องจากเป็นไม้ที่สามารถหาได้ง่ายในชุมชน หรืออาจใช้ไม้ชนิดอื่นตามความต้องการของลูกค้า สิ่งสำคัญในการเลือกไม้สำหรับทำกะโหลกต้องใช้ไม้ที่มีเนื้อแห้ง เพราะเมื่อนำมาเลื่อยด้วยบั้ง การไถด้วยมีด การเกลากะโหลกด้านในเพื่อให้ได้รูปทรง ตลอดจนการฉลุด้วยกระดาศทรายจะทำได้ง่ายกว่าการใช้เนื้อไม้ที่ชื้นหรือไม้สด ส่วนของกะโหลกจะมีการแกะ ู และตกแต่ง ให้เป็นลำดับขั้นๆ ประมาณ 3-4 ชั้น

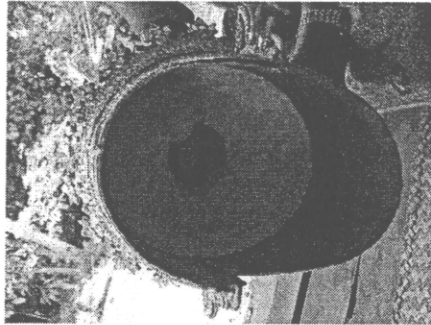
สำหรับขั้นตอนทำลำดับขั้นนี้ ช่างพันเคยคิดพัฒนาที่จะทำให้กะโหลกมีลำดับขั้นสูงขึ้น แต่ทำไม่ได้ยาก เนื่องจากต้องใช้วิธีการฉลุไม้ด้านในให้มีความลึกซึ่งจะทำให้ยาก ประกอบกับการสิ้นเปลืองเนื้อไม้ เพราะไม้ 1 ท่อน สามารถนำมาทำกะโหลกได้หลายๆ อัน แต่หากมีโนราห์เทริดที่มีลำดับขั้นสูง (ทำให้เห็นเป็นทรงสูง) ช่างพันจะพัฒนาเทคนิคด้วยการปรับแต่งส่วนของ ดอก หรือ เรียบ เกร็ด (ลายกนกที่ตกแต่งเพดานเทริด) ให้มีขนาดที่สูงขึ้นแทน เพื่อให้กะโหลกมีรูปทรงสูงขึ้น

(2) การทำยอดเทริด นิยมใช้ไม้กระท้อน ไม้เทียม หรือ ไม้โมก เนื่องจากเป็นไม้ที่มีเนื้อละเอียด เมื่อนำมาเหลาและตกแต่งด้วยมีดพม่า แล้วใช้สว่านเล็กขุดเจาะส่วนที่มีความโค้งเว้า และใช้กระดาศทรายขัดจะทำให้ยอดเทริดมีผิวเนียนเรียบ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันช่างทำเทริดโนราห์นิยมใช้เครื่องกลึงไฟฟ้ามาใช้กลึงยอดเทริด เพื่อความสะดวก รวดเร็ว นอกจากนี้ หากมีโนราห์มาสั่งทำเทริดหลายยอด ช่างพันจะใช้วิธีการส่งให้ช่างที่รับกลึงยอดที่เชื่อถือได้ เพื่อเป็นการลดเวลาในการทำงาน แต่หากมีเวลาช่างพันจะทำด้วยตนเอง โดยใช้มือในการทำมากกว่าการอาศัยเครื่องจักร เพราะทำให้งานดูทรงคุณค่าและเป็นงานฝีมือที่แท้จริง

(3) การทำหู นิยมทำด้วยไม้ท่อน (กระท้อน) หรือ ไม้ทั้ง โดยแกะฉลุลายให้เป็นหูที่เหมือนกันทั้งสองด้าน

(4) การทำโครงเทริด ในการทำโครงเทริดจะใช้โครงไม้ไผ่ที่มาสานเป็นรูปทรงกระบอกที่มีขนาดเท่ากับศีรษะของผู้สวม ในการสานโครงนิยมใช้ไผ่สีสุกมาสานจัดเป็นลายสอง เมื่อได้โครงเทริดตามขนาดที่ต้องการแล้วจะนำมาครอบกับกะโหลกเทริด แล้วใช้กาวทา หลังจากนั้นใช้กรรไกรตัดโครงด้านหน้าให้เปิดกว้างมากกว่าด้านหลัง เพื่อโนราห์สวมแล้วทำให้มองเห็นหน้าผากที่ชัดเจน ซึ่งจะจัดเป็นเทริดที่มีความสวยงาม เมื่อเสร็จขั้นตอนนี้แล้วให้นำหูที่เตรียมไว้มาติดกับโครงเทริดทั้งสองข้าง

(5) การตกแต่งกะโหลก (เพดานเทริด) ด้วยการติดดอก หรือ เกร็ด บนกะโหลก ซึ่งช่างพันประยุกต์โดยใช้แกนลอนน้ำมันมาตัดเป็นเกร็ดแทนการใช้หนังวัว เพราะลดต้นทุนการผลิต ทนทาน และสามารถเก็บรักษาได้ง่ายกว่าหนังวัว

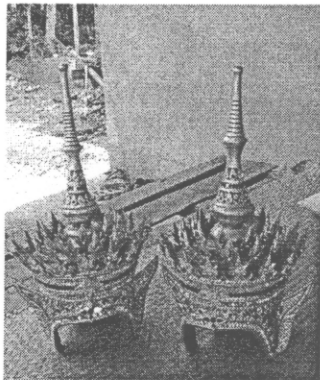

ภาพที่ 189 ด้านในของเทริด

(6) การลงชั้น นำชัน (ชนิดผง) ผสมกับน้ำมันก๊าด แล้วนำมาทาที่โครงให้ทั่ว โดยส่วนขอบด้านในและด้านบนของกะโหลกจะทาด้วยสีแดง (สีอะคลิลิก) หลังจากนั้นนำไปตากแดดให้แห้ง ซึ่งขั้นตอนนี้ช่างพันได้เรียนรู้เทคนิควิธีมาจากโนราเปรม

(7) การทำหนก (กนก) นำชันมาป็นเป็นกนก โดยใช้ไม้จิ้ม ตกแต่ง เป็นรูปกนก อย่งไรก็ตามในปัจจุบัน มีการใช้เบ้าทำกนกเพื่อความรวดเร็ว

(8) การตกแต่งลวดลายด้วยกระจกแก้ว ซึ่งการตกแต่งลวดลายด้วยกระจกแก้ว ของช่างพันจะมีรูปแบบที่แตกต่างจากของช่างทำเทริดคนอื่นๆ โดยช่างพันจะตักแก้วให้มีรูปแบบที่หลากหลาย แต่ยังคงความเป็นเทริดมโนราห์แบบดั้งเดิม และเขียนลวดลายบนกระจก หลังจากนั้นนำกระจกแก้วที่ตัดเสร็จเรียบร้อยแล้วมาตกแต่งเทริด พร้อมติดยอดเทริด

ภาพที่ 190 เทริดมโนราห์ที่ทำโดยนายพัน เดือนจันทร์

24.4.5 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้

ปัจจุบันช่างพันได้ถ่ายทอดความรู้ในการทำเทริดมโนราห์ให้แก่ลูกชาย โดยใช้วิธีการให้ลูกคอยเป็นผู้ช่วย โดยให้ลูกสังเกตและฝึกทำด้วยตนเอง เหมือนกับวิธีการเดียวกันกับที่ช่างพันได้เรียนรู้มาจากนายล่า หนูยก

24.4.6 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อและคำสอน

คุณธรรมที่ช่างปั้นยึดถือปฏิบัติตลอดมา คือ การให้ความเคารพนับถือครูมโนราห์ นอกจากนี้ในส่วนของข้อปฏิบัติในการทำงานที่ช่างปั้นได้ปฏิบัติตลอดมา คือ ต้องมีความตั้งใจในการทำงาน และต้องทำให้ผลงานออกมาดีและสวยงาม ในขณะที่ทำงานต้องมีอารมณ์ดี ไม่โกรธและไม่โมโห ซึ่งผลพลอยได้จากการทำเทริดมโนราห์นี้ ช่วยพัฒนาจิตใจให้เป็นคนมีจิตใจดี

สำหรับความเชื่อในส่วนของการทำงานเทริดนั้น นิยมใช้ไม้รัก ไม้ยอ เป็นส่วนประกอบในการทำเทริด เช่น นำมาทำยอดเทริด เพราะเชื่อว่าจะทำให้คนรักคนหลง มีคนยกย่อง คำว่า ทอง หมายถึง ไม้ทองหลวง คำว่า รัก หมายถึง ไม้รัก คำว่า ยอ หมายถึง ไม้ยอ” ซึ่งในทางไสยศาสตร์เชื่อว่าไม้นี้ดังก่อจะทำให้ผู้ที่สวมใส่ มีความเป็นสิริมงคล มีเสน่ห์ในทางเมตตามหานิยม

24.4.7 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด/ถ่ายทอด

ปัจจุบัน ช่างปั้นมีลูกชายเป็นผู้ที่สืบทอดภูมิปัญญาการทำเทริดมโนราห์

24.5 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาเทริดมโนราห์นายประเทือง สัจบุตร

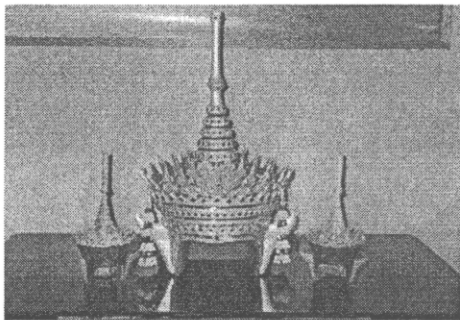
24.5.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ – สกุล นายประเทือง สัจบุตร

อาชีพ ทำเทริดมโนราห์

ที่อยู่ 183 หมู่ที่ 4 ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง

โทรศัพท์มือถือ 081-0865062

ภาพที่ 191 เทริดมโนราห์ฝีมือนายประเทือง สัจบุตร

24.5.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

การร่ำมโนราห์เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่นิยมกันแพร่หลายในชุมชนชนบท ภาคใต้ในอดีต ขณะที่การร่ำเทริดมโนราห์ก็ได้รับการถ่ายทอดฝีมือจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในครอบครัว ประกอบกับเพื่อเป็นการส่งเสริมศิลปพื้นบ้านจึงได้มีการรวมกลุ่มผู้สนใจฝึกฝนการร่ำเทริดมโนราห์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้ได้รับการสืบทอดไว้ต่อไป และ

เป็นการสร้างเสริมรายได้และการมีงานทำให้กับผู้สนใจได้อีกทางหนึ่ง ขายเป็นราคา 3,000 บาท ได้เริ่มทำมาตั้งแต่รุ่นพ่อ

แนวคิดในการผลิต คือ ต้องการอนุรักษ์ในสิ่งที่คืออยู่แล้ว และพัฒนาประยุกต์การผลิตเรื่อยๆ และได้รับแรงบันดาลใจในการผลิตจากพ่อ เนื่องจากเป็นอาชีพที่นอกจากเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาแล้วยังเป็นอาชีพที่ใช้หาเลี้ยงครอบครัวได้เป็นอย่างดี

24.5.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาศิลปปะการทำกรงนกหัวจุก

คุณลักษณะที่ต้องการ

1) ลักษณะทั่วไปต้องประณีต สวยงาม มีขนาด รูปทรง และสัดส่วนเป็นไปตามลักษณะที่ดีของเทริคม โนราห์ มีองค์ประกอบครบถ้วน

2) ลวดลายต้องประณีต สวยงาม ถูกต้องตามแบบของเทริคม โนราห์

3) การประกอบและตกแต่งด้วยวัสดุอื่นต้องประณีต ทัดแน่น คงทน บริเวณรอยต่อต้องเรียบร้อย ไม่มีรอยเปราะเปื้อนของวัสดุที่ใช้ยึดติดชิ้นส่วนเข้าด้วยกัน

4) สี ต้องสม่ำเสมอ ทัดแน่น คงทน ไม่หลุด หรือลอก และเมื่อลูบผลิตภัณฑ์แล้วสีต้องไม่ติดมือ

5) การใช้งานต้องสามารถใช้งานได้ตามวัตถุประสงค์ของการใช้งาน

วัสดุอุปกรณ์

สว่านไฟฟ้า เครื่องกลึง แล็กเกอร์

24.5.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

มีเทริคต้นแบบโดยพ่อได้มานั่งดูและแกะลายออกมาเอง จึงได้เรียนรู้จากพ่อส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น

24.5.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

อย่าให้ฝีมือตก เพราะลูกค้าจะไม่ยอมรับสินค้า

24.5.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอด

(1) นายปฏิพัฒน์ สัจบุตร

(2) นายณัฐพงษ์ สัจบุตร

24.5.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

เป็นที่ยอมรับของกลุ่มมโนราห์ทั่วไป

25. ภูมิปัญญาภูมิปัญญาและสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอย

25.1 ประเภทภูมิปัญญา งานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

25.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาภัณฑ์จากภูมิปัญญาและสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอย

เปลือกหอยและหอยมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาอย่างช้านานในประวัติศาสตร์ของโลก หอยถูกนำมาใช้ประโยชน์สำคัญ คือ ใช้เป็นอาหาร ได้แก่ เนื้อหอยเมลงกู หอยแครง หอยลาย หอยขม รวมไปถึงหอยที่ค่อนข้างมีราคาแพง เช่น หอยเป่าฮื้อ หอยนางรมหรือหอยโข่งบางชนิด เป็นต้น เนื้อหอยนอกจากจะใช้เป็นอาหารสำหรับมนุษย์แล้ว ในสมัยโบราณยังใช้เป็นอาหารสำหรับเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ และมีหอยหลายชนิดที่ใช้แทนอัตราแลกเปลี่ยนกันในสมัยโบราณ หอยบางชนิดยังถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นมงคล เช่น หอยสังข์ ซึ่งมักนำมาใช้ในพิธีมงคลต่างๆ เช่น พิธีมงคลสมรส นอกจากประโยชน์ดังกล่าวแล้ว มนุษย์ยังนิยมนำเปลือกหอยมาทำเครื่องประดับ นอกเหนือจากเครื่องประดับจำพวกเครื่องเงินและเครื่องทอง โดยเฉพาะเปลือกของ “หอยมุก” ซึ่งมีการนำมาทำเครื่องประดับ เนื่องจากเปลือกของหอยมุกสามารถสะท้อนสีอันเป็นลึกลับสวยงาม จนผู้คนนิยมกันเป็นจำนวนมาก

เปลือกของหอยมุกนอกจากใช้ทำเครื่องประดับต่างๆแล้ว ยังสามารถนำมาตกแต่งหรือประดับภาชนะ และเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ภายในครัวเรือน หรือตกแต่งวัดวาอาราม ซึ่งในระยะหลังๆ มักนิยมนำเปลือกหอยนานาชนิดมาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ประจำตัวหรือเครื่องใช้ประจำบ้าน เช่น กระดุมมุก เข็มขัด เนกไท ค้ำมิด หรือนำมาเป็นเครื่องตกแต่งบ้าน เช่น โคมไฟ แก้วประดับมุกและอื่นๆ

ปัจจุบันหอยจัดเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่ช่วยเพิ่มมูลค่าให้หลายประเทศ เกิดเป็นธุรกิจหรืออุตสาหกรรมเพาะเลี้ยงหอย ทั้งที่นำมาเป็นอาหารสำหรับสัตว์และมนุษย์ หรือเพาะเลี้ยงเพื่อเก็บไข่มุกขาว ซึ่งถือเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่เพิ่มมูลค่าและสร้างชื่อเสียงให้กับแต่ละประเทศ ในประเทศไทยพบการเพาะเลี้ยงหอยมุกมากในจังหวัดภูเก็ต พังงา และระนอง (www.thaigoodview.com 17/01/2009)

25.3 ข้อมูลจำเพาะภูมิปัญญาการทำมุกและสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอยของนายอมร ขรภูมิ

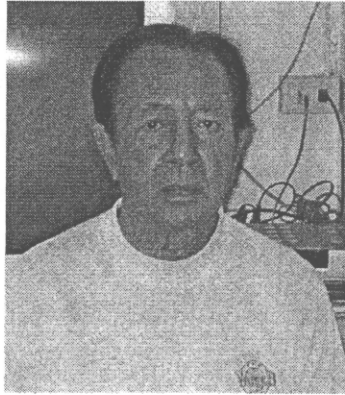
25.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-สกุล นายอมร ขรภูมิ อายุ 71 ปี

ที่อยู่ 48/2 ซอยภักดี ตำบลเขานิเวศน์

อำเภอเมือง จังหวัดระนอง 85000

โทรศัพท์ : 077-821-058, 077-821-408, 081-009-9749

ภาพที่ 192 นายอมร ขรภูมิ

25.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

นายอมร ขรภูมิ หรือที่รู้จักกันในนามว่า “โกหอย” ซึ่งเป็นชาวจังหวัดระนองโดยกำเนิดเติบโตมาในครอบครัวของชาวจีนซึ่งประกอบอาชีพค้าขาย ปัจจุบันอายุ 71 ปี (เกิดเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2481) นายอมรมีโรงงานที่ใช้ผลิตเปลือกหอยมุกและไข่มุก สร้อยมุก ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 48/2 ถนนซอยภักดี ตำบลเขานิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดระนอง โดยตั้งชื่อโรงงานว่า “โรงงานอมรศิลป์” และมีร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์อยู่ 2 ร้านด้วยกัน ร้านแรกตั้งอยู่ในบริเวณน้ำตกปฎุญญบาล ถนนเพชรเกษม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ร้านที่สอง คือ ร้านมุกอมรศิลป์ ตั้งอยู่ในบริเวณบ่อน้ำร้อนอำเภอเมือง จังหวัดระนอง

นายอมร ขรภูมิ หลังจากจบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนพิชัยรัตนาคาร เมื่อพ.ศ. 2497 แล้ว ได้ช่วยกิจการของครอบครัว คือ เปิดร้านขายของชำ ต่อมาได้เปิดกิจการรถบรรทุกสินค้าและรถโดยสารเป็นเวลาประมาณ 8 ปีแต่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร จึงหันมาเปิดร้านค้าขายของชำเพียงอย่างเดียว จนกระทั่งเห็นเพื่อนบ้านนำเปลือกหอยมุกมาเจียรนัยเป็นเงาสวยงามมากทำให้นายอมรเกิดแรงบันดาลใจที่จะประดิษฐ์งานหัตถกรรมจากเปลือกหอยมุก ประกอบกับนายอมรเป็นคนที่มีพื้นฐานและมีใจรักในงานศิลปะและชอบวาดรูป โดยเฉพาะรูปหนังตะลุง จนในสมัยเรียนเพื่อนยกให้เป็นนักวาดประจำชั้น นายอมรจึงตัดสินใจซื้อเปลือกหอยมุกจากเกาะหาดทรายดำ มาผลิตเป็นงานหัตถกรรมต่างๆ ร่วมกับพี่ชาย ซึ่งในระยะต่อมานายอมรได้ประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์จากเปลือกหอยมุกและเปลือกหอยนานาชนิดโดยส่งให้พี่ชายนำไปจำหน่ายยังสถานที่ท่องเที่ยวทางทะเล อาทิ หัวหิน บางแสน พัทยา เป็นต้น

นายอมรนอกจากเป็นผู้ที่มีพื้นฐานทางด้านศิลปะแล้ว ยังได้เรียนรู้เพิ่มเติมโดยการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์ของร้านทำผลิตภัณฑ์จากเปลือกหอยในเกาะมะลิต ประเทศพม่า จากคำแนะนำของเพื่อนที่บรรทุกะปิส่งขายระหว่างอำเภอกระบุรี จังหวัดระนองกับเกาะมะลิตประเทศพม่า นายอมรใช้เวลาในการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากเปลือกหอยเป็นระยะเวลา

15 วัน นอกจากนี้ยังติดต่อครูจำนวน 8 คน มาสอนการทำผลิตภัณฑ์จากเปลือกหอยให้แก่ลูกน้อง (ลูกจ้าง) ในร้าน ซึ่งจากการทำงานตลอดคี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา การทำผลิตภัณฑ์จากเปลือกหอยและ หอยมุกของนายอมรถือเป็นช่วงที่ประสบความสำเร็จพอสมควรและไม่มีหนี้สิน ต่อมาร้านได้รับ ผลกระทบอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติถึง 2 ครั้ง คือ โคนพายุลินดา เมื่อ .ศ.2539 และ โคนพายุซิด้า เมื่อ พ.ศ.2541 และประสบภัยธรรมชาติครั้งที่ 2 ทำให้ร้านของนายอมรได้รับผลกระทบในระดับ สาหัสมาก เนื่องจากร้านค้าและอาคารต่างๆ ถูกภูเขาถล่มพังยับเยิน นายอมรเริ่มฟื้นตัวอีกครั้ง ระหว่าง พ.ศ.2545-2546 ซึ่งเป็นช่วงที่กระแสโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ซึ่ง ผลิตภัณฑ์ของระลึกจากเปลือกหอย สร้อยมุก และไข่มุกของร้านได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ ระดับ 4 ดาว ทำให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักและมีลูกค้าแวะเวียนมาซื้อมากขึ้นเรื่อยๆ

จากการสั่งสมประสบการณ์ทำงานของนายอมรมาเป็นระยะเวลาประมาณ 10-20 ปี ทำให้ปัจจุบันร้านมีสินค้าที่จำหน่ายที่หลากหลายมากขึ้น มีผลิตภัณฑ์จากเปลือกหอยนานา ชนิดและหลายรูปแบบทั้งแบบไทย แบบพม่า แบบจีน เปลือกหอยที่นิยมใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิต ได้แก่ มุกงาน มุกโข่ง มุกนมสาว หอยกระจก ตลอดจนสัตว์ทะเลจำพวกกัลปังหาและโนรี เป็นต้น นอกจากนี้ร้านยังมีการเครื่องประดับฝาผนัง เช่น กรอบรูปนกยูง นกแก้ว มังกร ดอกไม้ ที่ประดิษฐ์ จากเปลือกหอย นอกจากนี้ยังมีเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ช้อนมุก ถาดผลไม้ ถาดวางแก้ว นกกลุลาช โมบายเปลือกหอย เป็นต้น รวมไปถึงเครื่องประดับที่ทำจากมุก เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ แหวน ต่างหู เข็มกลัด ดิเดื่อ เป็นต้น

ปัจจุบันผลิตภัณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ ได้สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดระนอง และยังสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเฉลี่ยปีละประมาณ 300,000 บาท

ภาพที่ 193 บรรยากาศภายในร้านมุกอมรศิลป์

25.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำมุกและสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอย

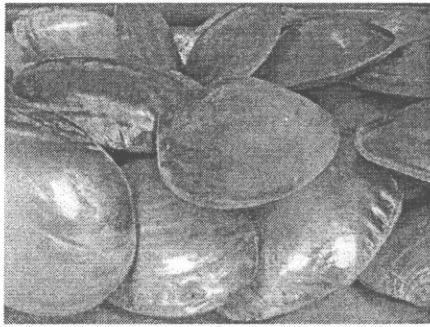
การผลิตเครื่องประดับจากเปลือกหอยและเครื่องประดับมุกของนายอมร เกิดขึ้น เนื่องจากพื้นฐานจิตใจที่เป็นคนรักงานศิลปะเป็นทุนเดิม ทำให้เป็นแรงกระตุ้น และผลักดันให้เกิดเป็น งานประดิษฐ์จากเปลือกหอยขึ้นมา และจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดระนองซึ่งมีพื้นที่ติด

กับทะเลและเป็นแหล่งของเปลือกหอยนานาชนิดที่สามารถนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทต่างๆ ทำให้นายอมรมีทุนในการทำงานทั้ง ทุนคนและทุนทรัพยากรที่เอื้อต่อการสร้างผลงาน ได้เป็นอย่างดี

ถึงแม้ว่าผลิตภัณฑ์ประเภทงานประดิษฐ์จากเปลือกหอย และเครื่องประดับจากหอยมุกของนายอมรจะอาศัยวัสดุหลักที่ได้จากทะเล แต่เนื่องจากนายอมรเห็นว่าหากมีการนำทรัพยากรทางทะเลมาใช้มากเกินไป ก็อาจทำให้ธรรมชาติทางทะเลเสียความสมดุล ทำให้นายอมรมองเห็นแนวคิดที่จะฟาร์มเพาะเลี้ยงหอยมุก เพื่อผลิตวัตถุดิบตัวหลักในการประดิษฐ์ชิ้นงาน ทั้งนี้เพื่อทดแทนการใช้ทรัพยากรจากทะเลทั้งหมด

วัสดุที่ใช้ในการทำภัณฑ์จากเปลือกหอย

วัสดุที่ใช้ในการผลิตผลงาน ส่วนใหญ่เป็นวัตถุดิบที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ หอยมุกงาน หอยมุกนมสาว หอยมุกโข่ง เปลือกหอยโนรี หอยกระจก กัลปังหา ไม้เขาควาย แผ่นผ้ากำมะหยี่ สีน้ำ ปืนกาว มุกพลาสติก และยูรีเทน

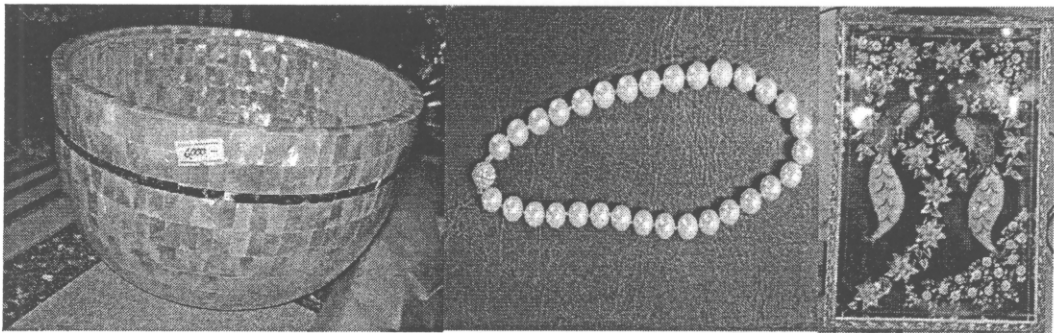
ภาพที่ 194 เปลือกหอยที่นำมาใช้ทำเครื่องประดับ

อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้

- (1) เครื่องตัดเปลือกหอยขนาด 0.5 แรงม้า
- (2) เครื่องเจาะเปลือกหอยขนาด 1 แรงม้า
- (3) เครื่องกรึงไม้ทำกรอบขนาด 0.5 แรงม้า
- (4) เครื่องเจียเปลือกหอย ขนาด 0.5 และ 1 แรงม้า
- (5) ไขเลื่อย
- (6) หินเจียรระโน
- (7) กระดาษทราย
- (8) น้ำยาเคลือบเงา เช่น ยูรีเทนและทินเนอร์
- (9) สีและพู่กัน
- (10) วัสดุใช้ประดับ เช่น ลูกปัด

วิธีการทำสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอย (นกยูงคิดผาผนัง)

- (1) เตรียมเปลือกหอยตามชนิดที่ต้องการ และนำมาล้างให้สะอาด ทิ้งไว้ให้แห้ง
- (2) ตัดเปลือกหอยด้วยเครื่องตัดเปลือกหอยให้ได้ตามขนาดที่ต้องการ หลังจากนั้นก็ใช้กระดาษทรายขัดให้เป็นเงาวาว
- (3) ลงสี รองนแห้ง และลงสีอีก 3 ครั้ง เพื่อให้สีติดแน่นคงทน
- (4) ประกอบเป็นรูปนกยูงตามขนาดของแบบ โดยเริ่มจากหัว หาง ปีก ตา
- (5) มาประกอบบนพื้นผ้ากำมะหยี่ที่ตัดขนาดไว้เรียบร้อยแล้ว
- (6) เคลือบเงาด้วยยูรีเทน
- (7) นำไปใส่กรอบ พร้อมจำหน่าย

ภาพที่ 195 ผลิตภัณฑ์จากเปลือกหอยและหอยมุก

25.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

งานศิลปะประดิษฐ์จากเปลือกหอย และเครื่องประดับจากหอยมุกนั้น เนื่องจากผู้รับการถ่ายทอดงานดังกล่าวจำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีพื้นฐานทางด้านงานศิลปะและงานช่างอยู่บ้าง ซึ่งต้องอาศัยทั้งทักษะและความชำนาญเฉพาะจึงจะสามารถประดิษฐ์ชิ้นงานออกมาได้ งานประดิษฐ์ที่ทางร้านทำขึ้น จึงเป็นฝีมือของตนเอง และช่างผู้ชำนาญ ซึ่งได้แก่ นางสาวนัยนา ทองบัว และนายชำนาญ หนูจันทร์ ส่วนการถ่ายทอดให้กับคนอื่นในวงกว้าง โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เข้ามาเยี่ยมชม หรือมาศึกษา ได้แก่ กลุ่มลูกค้า และกลุ่มคนที่มีความสนใจเฉพาะซึ่งได้แก่ นักเรียน นักศึกษา และนักวิชาการจากหน่วยงานต่างๆ เยี่ยมชม

25.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

นายอมร ขรภูมิ ถือเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถทั้งทางด้านงานศิลปะและงานช่างแบบพื้นบ้านและช่างสมัยใหม่ ประกอบกับนิสัยและบุคลิกส่วนตัวที่เป็นคนขยัน มีความพยายาม กระตือรือร้นใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ นายอมร ขรภูมิ จึงได้นำความรู้ด้านต่างๆ มาเป็นต้นทุนในการประกอบอาชีพ และมีรูปแบบการดำเนินการตามแบบฉบับของตนเองมาโดยตลอด จนกลายเป็นธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งความสำเร็จดังกล่าวไม่ได้หมายความว่าแค่เพียงการมี

ความรู้ความสามารถทางด้านงานศิลปะและงานช่างเท่านั้น จากการทำเป็นบุคคลที่มีจิตใจโอบอ้อมอารี ดูแลเอาใจใส่ลูกค้า รวมถึงลูกจ้างซึ่งต่างชื่นชมและเคารพต่อวิถีปฏิบัติและการดำเนินชีวิตของนายอมรเป็นอย่างมาก จนทำให้นักธุรกิจในท้องถิ่นหลายๆ ท่านยึดถือเป็นแบบอย่างในการประกอบอาชีพ ความเป็นผู้รู้ผู้มีความชำนาญในด้านงานศิลปะและงานช่างไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่ว่าประสบความสำเร็จ นายอมร ขรภูมิ ยังได้กล่าวเอาไว้อีกว่า ความสำเร็จจะคงอยู่ได้ตลอดไปนั้นต้องเกิดการพัฒนา ฝึกฝน และใฝ่หาความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ ด้วยความคิดในการสร้างงานศิลปะประดิษฐ์ดังกล่าว ได้ทำให้นายอมร ขรภูมิ ได้รับโล่เกียรติยศ จากองคมนตรีและผู้ราชการจังหวัดระนองและได้รับเกียรติเป็นศิลปิน โอท็อปเพียงคนเดียวของจังหวัดระนอง

25.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

ยังไม่มีผู้สืบทอดเนื่องจากลูกหลานไม่ได้ให้ความสนใจ และงานลักษณะดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยทักษะความสามารถทางด้านงานศิลปะและงานช่าง

25.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

(1) ได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ ระดับสี่ดาว ประจำปี 2547 ตามโครงการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย จากกระทรวงมหาดไทย

(2) ประกาศเกียรติคุณ ในฐานะเป็นผู้อนุรักษ์ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาไทย ผลิตภัณฑ์ผ้าได้คุณภาพ ปี พ.ศ.2548 จากหนังสือพิมพ์เส้นทางผู้นำ

25.4. ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์ไข่มุกทะเลนางน้ำอ้อย ปานขวัญ

25.4.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ - สกุล นางน้ำอ้อย ปานขวัญ (จะหยัน)

อาชีพ ทำกิจการไข่มุกทะเล

ที่อยู่ 2 05 หมู่ที่ 2 ตำบลเขาคราม อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่

โทรศัพท์มือถือ 081-7879101

ภาพที่ 196 นางน้ำอ้อย ปานขวัญ

25.4.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

นางน้ำอ้อย ปานขวัญเรียนรู้การทำเครื่องประดับมุกมาพ่อแม่ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยมีการรับมุกมาเลี้ยงอีกทอดหนึ่งมีทั้งขายตลาดเบื้องต้นและขายตรง ในส่วนของผลิตภัณฑ์จากมุกจะมีการพัฒนารูปแบบตามความนิยมของตลาด

25.4.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาศิลปการทำกรงนกหัวจุก

ผลิตแหวน ตุ่มหู สร้อยคอ สร้อยมือ โดยการทำแหวนจะสั่งตัวเรือนแหวนมาอีกทีหนึ่ง

วัสดุอุปกรณ์ในการทำ

1. กาวยิง
2. แป้น+ทับตุ่มหู
3. ตะขอ

ประเภทของไข่มุก

- ไข่มุกธรรมชาติ (Natural Pearl) เป็นไข่มุกที่เกิดจากการที่มีวัสดุชิ้นเล็ก เช่น เม็ดทราย หรือหิน เล็ดลอดเข้าสู่ภายในของเปลือกหอยด้วยความบังเอิญ หรือจากธรรมชาติกระทำจากนั้นตัวหอยจะเกิดความระคายเคืองภายในตัวเอง โดยกลไกของตัวหอยจะปกป้องและสร้างชั้นของเนกเคอร์เพื่อห่อหุ้มสิ่งแปลกปลอมนั้นให้มีความหนาซ้อนกันมากขึ้นเรื่อยๆ การซ้อนของชั้นเนกเคอร์จะมีลักษณะเป็นชั้นคล้ายกับหัวหอมล้อมรอบวัสดุแปลกปลอมที่อยู่ตรงกลาง ไข่มุกธรรมชาติจะมีรูปร่างที่หลากหลายขึ้นกับรูปทรงดั้งเดิมของวัสดุที่แปลกปลอมเข้าไปด้วย ไข่มุกธรรมชาติมักได้รับการพิจารณาว่าเป็นไข่มุกที่หายาก และค่อนข้างแพง โดยทั่วไปมักซื้อขายกันเป็นน้ำหนักหน่วยกะรัต ไข่มุกธรรมชาติส่วนใหญ่ในวงการเครื่องประดับทุกวันนี้มักพบในเครื่องประดับโบราณสมัยก่อนเสียเป็นส่วนใหญ่ แหล่งกำเนิดที่สำคัญของไข่มุก คือ อ่าวเปอร์เซีย ศรีลังกา ออสเตรเลีย คาซัค และทะเลใต้

- ไข่มุกเลี้ยง (Cultured Pearl) มีลักษณะของการกำเนิดเช่นเดียวกับไข่มุกธรรมชาติ แต่เป็นกรรมวิธีที่เกิดจากมนุษย์เป็นผู้ทำ โดยการที่ผู้เชี่ยวชาญจะใช้เครื่องมือค่อยๆ เปิดฝาเปลือกหอยออก และจากนั้นนำวัสดุชิ้นเล็ก เช่น ลูกปัดกลม ใสลงไปภายใน และจากนั้นก็นำหอยไปเลี้ยงโดยควบคุมแสงสภาพแวดล้อม และความสะอาดของเปลือกหอยด้วย เมื่อเวลาผ่านไปวัสดุแปลกปลอมนั้นจะถูกเคลือบด้วยชั้นเนกเคอร์ ซึ่งความหนาของชั้นเนกเคอร์นี้จะขึ้นอยู่กับชนิดของเปลือกหอยที่ถูกสร้างขึ้น และชนิดของแหล่งน้ำที่หอยนั้นอาศัยอยู่ และระยะเวลาของวัสดุที่อยู่ในเปลือกหอยก่อนการเก็บเกี่ยว หากชั้นเนกเคอร์มีการเพิ่มความหนาขึ้นก็จะทำให้คุณภาพ

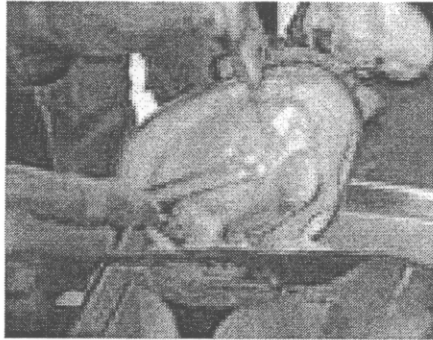
หรือความหนาของไข่มุกเพิ่มขึ้นด้วย มุกเลี้ยงส่วนใหญ่มักซื้อขายกัน โดยวัดขนาดเป็นมิลลิเมตร แหล่งกำเนิดที่สำคัญของไข่มุกเลี้ยงคือ ญี่ปุ่น จีน และทะเลใต้

ขั้นตอนการเลี้ยงมุก

สำรวจบริเวณที่จะใช้ทำฟาร์มการเพาะเลี้ยงต้องคำนึงถึงธรรมชาติของหอยมุก เนื่องจากหอยมุกเป็นหอยที่ไม่มีกรเคลื่อนย้ายไปที่อื่นเกิดที่ไหนก็เจริญเติบโตที่นั่น เมื่อแหล่งใดมีหอยมุกมากจำเป็นต้องแยกไปเลี้ยงที่อื่น สิ่งจำเป็นสำหรับการเลี้ยงหอยมุก คือ ความลึกของน้ำ อุณหภูมิ อาหาร แหล่งน้ำที่ใช้เลี้ยงต้องมีความอุดมสมบูรณ์สงบ ไร้กิ่งลมที่ถูกระคายระลอก เพราะมีการไหลเวียนของน้ำสม่ำเสมอ มีน้ำขึ้นน้ำลงวันละ 2 ครั้งทำให้มีการไหลเวียนและทำความสะอาดมีแพลงก์ตอนที่เป็นอาหารของหอยมุกอย่างเพียงพอ หอยมุกที่ใช้นำมาจากแหล่งอื่น และชาวเลนำมาขาย ปกติราคาตัวละ 300-350 บาท เมื่อได้หอยมาก็นำไปพักฟื้น เนื่องจากกระยะแรกหอยจะอ่อนแอมากโดยการใช้ตาข่ายเหล็กอย่างดีมาทำเป็นตะแกรงสี่เหลี่ยม มี 2 แผ่นประกบกันใส่หอยตะแกรงละ 6 ตัว เลี้ยง 6 เดือนในเรือนเพาะเลี้ยงทำการตรวจสอบความพร้อมว่าจะใส่นิวเคลียสได้หรือยังและทำความสะอาดหอยโดยการฉีดน้ำล้างสิ่งสกปรก

ศัตรูที่สำคัญของหอยมุกคือ เพรียง เนื่องจากเพรียงจะเกาะและเจาะหอยให้เป็นรูทำให้หอยมุกตาย และเสียหายแก้ไขโดยการขูดเพรียงออกจากหอยมุก เมื่อหอยมุกสมบูรณ์ผู้เชี่ยวชาญจะทำการผ่าตัดพร้อมที่จะฝังนิวเคลียสซึ่งเป็นเปลือกหอยมุกน้ำจืดจากแม่น้ำมีสซิซชิบิปี ขนาด 2 มิลลิเมตรเมื่อเลี้ยงจะได้ไข่มุกทะเลได้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 13 มิลลิเมตรขึ้นไป หลังจากสอดใส่นิวเคลียส แล้วนำไปใส่ตะแกรงแล้วผูกเชือกห้อยลงทะเลลึกประมาณ 2-3 เมตรผูกติดกับแพ โดยแต่ละแพจะผูกหอยได้ประมาณ 2,500 ตัว ทุกๆ 3 เดือนจะนำขึ้นมาตรวจสภาพขจัดเพรียงและสาหร่ายทะเล และทำความสะอาด หอยมุกที่ใส่แกนแล้วจะเลี้ยงนาน 1 ปี 6 เดือน ถึง 2 ปีเมื่อครบกำหนดที่จะเอามุกออก จึงนำหอยมาผ่าตัด ค่อยๆ แกะเอาเม็ดมุกออกส่วนหอยที่นำเม็ดมุกออกแล้ว จะนำไปพักฟื้น 3 เดือน เพื่อทำการผลิตไข่มุกต่อหอยมุกงานแต่ละตัวผลิตไข่มุกได้ไม่ต่ำกว่า 3 ครั้ง ไข่มุกทะเลได้จะแพงที่สุดในโลกเพราะให้มุกน้ำงาม มุกจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับเปลือกด้านในของหอย อุณหภูมิสุขภาพของหอย อาหารที่ได้รับ ทำให้มีน้ำงาม ได้มุกสีนวลออกชมพูมุกซีก ได้จากการนำแกนพลาสติกครึ่งวงกลมใส่ในเปลือกหอยมีขนาด 0.2-0.2 เซนติเมตร อาจใส่ได้หลายเม็ดต่อหอย 1 ตัว ขึ้นอยู่กับขนาดและความแข็งแรงของมุก ปัญหาที่เกิดขึ้นในการผลิตนอกเหนือจากการขาดแคลนวัตถุดิบซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตแล้ว เรายังไม่สามารถเพาะเลี้ยงลูกหอยเองได้ถ้าสามารถเพาะเลี้ยงลูกหอยเองได้ ต้นทุนในการผลิตจะต่ำลง อีกปัญหาหนึ่ง คือ การลักลอบทำการประมงอย่างผิดกฎหมาย เช่น การวางระเบิดหรืออวนลากทำให้จำนวนหอยตามธรรมชาติลดลง อีกปัญหาหนึ่งที่สำคัญและน่าเป็นห่วงคือความต้องการผลิตภัณฑ์ของมนุษย์ในการ

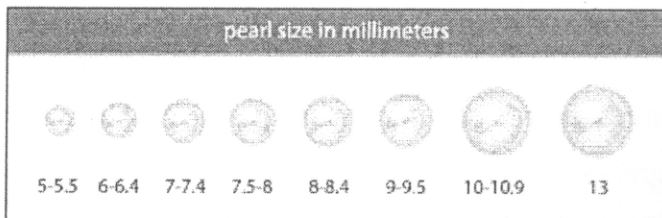
นำไปใช้ทำไข่มุกประดับเฟอร์นิเจอร์หรือตกแต่งเครื่องเรือนต่างๆ ทำให้ชาวประมงทำการลักลอบนำเปลือกหอยมุกมาจำหน่ายแม้จะมีการตรวจค้นในระยะเวลาที่ตามสิ่งเหล่านี้คืออุปสรรคปิดกั้นความก้าวหน้าของการเพาะเลี้ยงหอยมุก

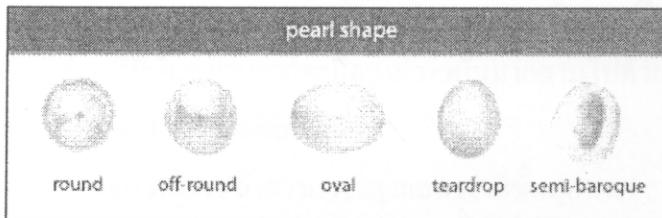
ภาพที่ 197 การแกะมุกจากหอยมุก

หลักในการเลือกซื้อไข่มุก

1. ขนาดและรูปร่าง เป็นสิ่งแรกสุดในการพิจารณาเพราะหากคุณทราบว่าไข่มุกที่ต้องการที่มีขนาดและรูปร่างอย่างไรคุณก็จะสามารถเลือกซื้อได้ง่ายขึ้น แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับวิธีการออกแบบเครื่องประดับที่จะทำออกมาด้วยว่าเหมาะสมกับรูปร่างของไข่มุกที่เลือกใช้หรือไม่ เช่น ต้องการทำเข็มกลัดอาจเลือกไข่มุกที่เม็ดใหญ่ น້างาม หรือการทำสร้อยคอควรคัดเลือกไข่มุกที่มีสีสม่ำเสมอและมีขนาดเท่ากันหรือใกล้เคียงกันไปตลอดเส้น ที่สำคัญขนาดของไข่มุกยังมีผลต่อเรื่องของราคาอีกด้วย

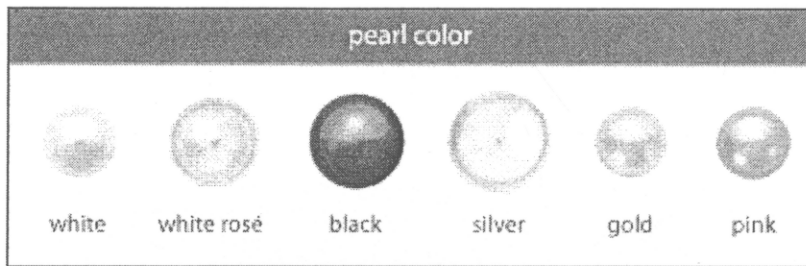
ภาพที่ 198 แสดงมุกขนาดต่างๆ

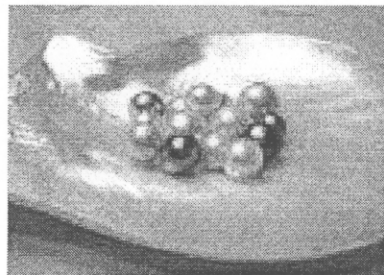
ภาพที่ 199 รูปร่างของมุกแบบต่างๆ

2. สี สัน สีของไข่มุกที่นิยมกันในท้องตลาดมีอยู่ 2 ประเภทคือ บอดี้ คัลเลอร์ (Body Colour) ซึ่งจะมีสีขาว สีครีม สีเหลือง เป็นต้น และ โอเวอร์โทน (Overtone) จะมีสีเขียว สีชมพู สีเงิน สีฟ้า สีของไข่มุกจะแปรเปลี่ยนไปตามชนิดของหอยมุกและน้ำที่หอยมุกนั้นอาศัยอยู่ สี

ของไข่มุกทำให้ไข่มุกเป็นอัญมณีชนิดเดียวที่นำมาทำเป็นเครื่องประดับ โดยไม่มีการขัดหรือเจียรไนอย่างอัญมณีชนิดอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อกงความงดงามตามธรรมชาติ

ภาพที่ 200 แสดงมุกสีต่างๆ (ที่มาของภาพ <http://images.google.co.th>)

ภาพที่ 201 ความงดงามของมุกสีต่างๆ (ที่มาของภาพ <http://images.google.co.th>)

3. ลักษณะเนื้อผิว เป็นส่วนสำคัญในการเลือกซื้อ ไข่มุกที่ดีจะต้องมีผิวเรียบเนียนเป็นมัน ไม่มีร่องหรือรอยขรุขระ ไม่มีรอยถลอก และไม่เป็นฟองอากาศ เพราะการที่ไข่มุกมีผิวไม่เรียบ มีรอยแตกหรือรอยถลอกต่างๆ นั้นอาจทำให้ผิวของไข่มุกหลุดลอกได้ง่าย ดังนั้นการเลือกซื้อจึงควรสังเกตอย่างละเอียด อาจใช้ไฟส่องช่วยในการตรวจโดยใช้พื้นหลังสีดำให้สังเกตเห็นหม่นเพื่อตรวจสอบสภาพผิวของไข่มุก

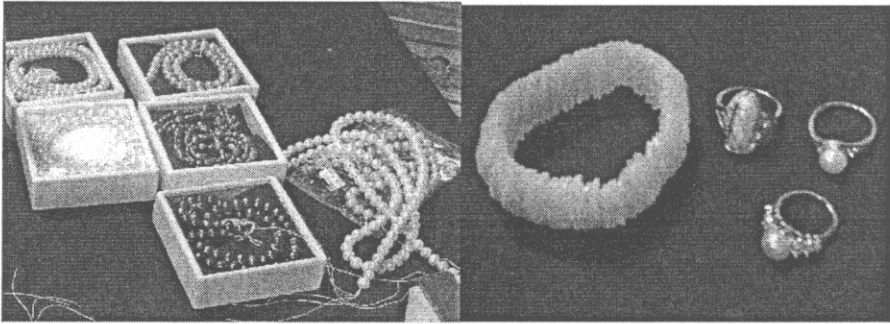
4. ความมันวาว ไข่มุกที่ดีจะมีเนื้อมันวาวสดใส เปล่งประกายจากเนื้อใน ไร้ความหมองคล้ำ ประกายสม่ำเสมอทั้งเม็ด ส่วนการเหลือบสี(Orient) ของไข่มุกนั้นจะเกิดขึ้นได้ดีถ้าไข่มุกมีชั้นความหนาของมุกมากคงจะเห็นได้จากเมื่อส่องแสงไฟแล้วจะมองเห็นเหลือบสีมากก็แสดงว่าเป็นไข่มุกที่ดี ซึ่งความหนาของชั้นมุกนี้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาในการเลี้ยงและสภาพแวดล้อมในการเพาะเลี้ยง ทำให้ไข่มุกที่มีชั้นหนามากก็จะมีความวาวมันมากตามไปด้วย คุณสามารถทดสอบได้ว่าไข่มุกมีชั้นมุกหนามากเพียงใดด้วยวิธีต่อไปนี้

- ดูลักษณะความวาว ถ้าความวาวสูงแสดงว่ามีชั้นมุกหนา
- ดูรอยแตกที่ผิว ในไข่มุกที่มีชั้นมุกบางจะเห็นลูกปิดอยู่ภายใน
- ใช้แว่นขยายดูบริเวณรูที่เจาะ ถ้าไข่มุกมีชั้นมุกไม่หนา จะเห็นรอยต่อระหว่าง

ส่วนที่เป็น ชั้นมุกกับส่วนของลูกปิด

- สังเกตแถบสี โดยนำไข่มุกส่องกับไฟที่มีความเข้มสูง เช่น ไฟสีแดง ถ้าพบแถบขาวในไข่มุกซึ่งเป็นแถบของลูกปิดแสดงว่าชั้นมุกบางมาก

ดังนั้นจึงต้องแล้วแต่จะตัดสินใจก็แล้วกันขอแนะนำแต่เพียงว่าไข่มุกทรงกลม จะมีมาตรฐานกว่าสามารถใช้สอยได้นาน ไม่ล้าสมัยหรือเบื่อง่าย เหมาะกับเครื่องแต่งกายทุกแบบ ซึ่งคุ้มค่าในการใช้สอยมากที่สุด ส่วนไข่มุกที่มีรูปทรงแปลกๆควรได้รับการออกแบบที่เก๋ไก๋งดงาม จะยิ่งช่วยส่งเสริมไข่มุกเม็ดนั้นดูดี สวยงามมากยิ่งขึ้นเมื่อประดับเคียงคู่กับเครื่องแต่งกายที่ เข้ากัน ก็ จะสวยเก๋ แปลกตา สวยงามมาก

ภาพที่ 202 เครื่องประดับจากมุกและเปลือกหอยมุก

25.4.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

หัดทำกันเองภายในครอบครัว ฝึกทักษะกันในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่น

26. ภูมิปัญญาศิลปปะการเขียนพู่กันจีนและตัดกระดาษมงคล

26.1 ประเภทภูมิปัญญา งานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

26.2 ข้อมูลทั่วไปของศิลปปะการเขียนพู่กันจีนและตัดกระดาษมงคล

ศิลปปะการเขียนพู่กันจีน (Calligraphy) หรือ *ซูฟา* มีประวัติความเป็นมายาวนาน คู่กับประเทศจีน ถือเป็นศิลปะชั้นสูงหนึ่งในสี่อย่างของจีน คือ

- (1) การเขียนพู่กันจีน
- (2) การวาดภาพ
- (3) การบรรเลงเครื่องสาย
- (4) การเล่นหมากรุกจีน

นอกจากจีนแล้วการเขียนพู่กันจีนยังเป็นที่นิยมในหมู่ชาวเอเชียอย่าง ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนามและสิงคโปร์ ผู้ที่จะเรียนพู่กันจีนควรมีพื้นฐานภาษาจีนเพื่อที่จะรู้วิธีเขียนอักษรแต่ละตัวให้เป็น การเขียนพู่กันจีนเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ศิลปะการเขียนพู่กันจีนไม่เพียงแต่สื่อความคิดของผู้เขียน แต่ยังแสดงเส้นสายที่มีจังหวะการเขียนและองค์ประกอบของตัวหนังสือที่งดงาม บ่งบอกถึงลักษณะนิสัยของเจ้าของลายมือ และยังเป็นการฝึกสมาธิที่ได้อย่างหนึ่งอีกด้วย นักเขียน

พู่กันจีนที่มีชื่อเสียง เช่น หวางซีจื่อ โอหยางสุน หลิวกงเจี๋ยน ซูซื่อ ซูเว่ย ฯลฯ ศิลปินตะวันตกที่มีชื่อเสียงอย่าง Pablo Picasso และ Henri Matisse ก็ได้รับอิทธิพลของการเขียนพู่กันจีนเช่นกัน

อักษรจีนจะมีโครงสร้าง 3 ลักษณะ คือวงกลม สามเหลี่ยม และสี่เหลี่ยม แต่ละตัวมีจำนวนขีดและจุดที่แน่นอน การฝึกเขียนพู่กันจีนต้องเริ่มฝึกด้วยการลอกจากแบบตัวหนังสือที่ละตัวทีละขีดให้แม่นยำ ความชำนาญและความสวยงามจะเกิดจากการฝึกฝนที่ต้องอาศัยเวลา

ศิลปะการตัดกระดาษแบบจีนเริ่มขึ้นสมัยซีฮั่น ก่อนหน้ามีการตัด ฉลุ เจาะ แผ่นทอง แผ่นหนัง ผืนผ้า หรือตัดใบไม้ให้มีลวดลายต่างๆ เกิดขึ้นแล้ว มีการค้นพบศิลปะการตัดกระดาษในประเทศจีนครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1967 นักโบราณคดีค้นพบกระดาษที่ตัดแบบจีน 2 ใบที่ทำจากใบปอ แปะอยู่ในบริเวณสุสานโบราณเมืองทูลูฟัน ในเขตปกครองตนเองซินเจียง

กระดาษเป็นวัสดุที่ขึ้นราและเปื่อยง่าย ในสภาพภูมิอากาศร้อนชื้นอย่างทางตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ซึ่งมีฝนตกชุกในเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน ยิ่งทำให้กระดาษเปื่อยและขึ้นราได้ง่าย ศิลปะการตัดกระดาษเป็นศิลปะของชาวบ้าน ผู้คนจะไม่เก็บรักษาอย่างดีเหมือนศิลปะล้ำค่าอื่นๆ หากผุพังแล้วก็สามารถตัดขึ้นมาใหม่ได้ ส่วนทางตะวันออกเฉียงเหนือของจีนซึ่งมีสภาพภูมิอากาศแห้งแล้ง กระดาษจะไม่ค่อยขึ้นราหรือเปื่อยยุ่ยง่าย

ในสมัยราชวงศ์ถัง ศิลปะการตัดกระดาษได้พัฒนาขึ้นมากแล้ว ในบทกวีของผู้ผู้กล่าวไว้ว่า “น้ำอู่นรินรดเท้าข้า กระดาษตัดมาขึ้นน้ำวิญญูณ” ในสมัยนั้น การใช้กระดาษตัดเรียกวิญญูณเป็นที่นิยมอย่างมากในหมู่บ้าน ซึ่งจะตัดกระดาษเรียกวิญญูณที่ตายอย่างไม่ปกติ เช่น อุบัติเหตุ ผู้ทำพิธีต้องเกี่ยวข้องกับผู้ตายทางสายเลือด การใช้กระดาษเรียกวิญญูณนั้น จะต้องตัดกระดาษเป็นรูปเรือใบนำมาห่อ "ขอดข้าวเกาหลียง" และเมื่อถึงวันทำพิธีฝังศพ ญาติ (หากเป็นลูกชายจะดีมาก) จะสวมผ้ากระสอบ ในมือถือกระดาษเรียกวิญญูณที่เตรียมไว้เดินนำหน้าหีบศพ เพื่อชักนำดวงวิญญูณให้กลับบ้านและไปสู่สุคติภพ

สมัยราชวงศ์ถังยังมีการตัดกระดาษเป็นแบบในการพิมพ์ผ้า โดยนำกระดาษหนา มาตัดเป็นลวดลายต่างๆ ทาบลงบนผ้า หลังจากนั้นจึงลงสีไปบนผ้าส่วนที่พ้นจากกระดาษออกมา กลายเป็นลวดลายทั้งดวงมา

การตัดกระดาษในสมัยสมัยช่วงพัฒนาจนลงตัว กระดาษกลายเป็นสินค้าที่ผู้คนนิยมซื้อหา ถือเป็นภาระระดับศิลปะการตัดกระดาษขึ้นไปอีกขั้น เช่น ให้เป็นของขวัญ หรือใช้ตกแต่งโคมไฟ ตกแต่งบ้านเรือน เป็นต้น ในสมัยนี้มีการใช้กระดาษตัดในโอกาสต่างๆ ที่หลากหลายขึ้น

ส่วนในสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงนั้น ศิลปะการตัดกระดาษได้พัฒนาถึงขีดสุด การใช้ประโยชน์กว้างขวางมากขึ้น ชาวบ้านนิยมใช้กระดาษตัดมาประดับตกแต่งบ้านกันอย่างแพร่หลาย เช่น ประตู หน้าต่าง หรือเพดาน ล้วนมีการใช้กระดาษลวดลายตกแต่งทั้งสิ้น หากไม่นับช่าง

คัดกระดาษในสมัยหนานซ่งแล้ว ผู้เชี่ยวชาญการคัดกระดาษเป็นหญิงชาวบ้านแทบทั้งสิ้น การเรียนรู้เป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ความชำนาญในการคัดกระดาษยังเป็นสิ่งที่คนในสังคมจีนใช้ประเมินว่าผู้หญิงคนไหนจะเป็นเจ้าสาวที่ดีได้หรือไม่อีกด้วย

ศิลปะการคัดกระดาษเป็นศิลปะพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมมากในประเทศจีน นิยมใช้ในพิธีทางศาสนา และการประดับตกแต่งบ้านเรือน มีการนำกระดาษมาตัดเป็นรูปคนหรือสัตว์ในอิริยาบถต่างๆ เพื่อนำไปเผาหรือฝังไปพร้อมกับผู้เสียชีวิตในงานศพ ประเพณีนี้อาจจะยังพบได้ในบางพื้นที่แถบชนบทของประเทศจีน นอกจากนี้ การคัดกระดาษยังนำไปใช้ประดับตกแต่งในพิธีบูชา บรรพบุรุษและเทพเจ้าต่างๆ ปัจจุบันศิลปะการคัดกระดาษนิยมใช้ในงานประดับตกแต่งต่างๆ เช่น กำแพง ประตู หน้าต่าง เสาบ้าน กระฉก และโคมไฟ เป็นต้น นอกจากจะใช้เป็นเครื่องตกแต่งแล้ว ยังใช้เป็นของขวัญหรือของฝากให้แก่กัน

26.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาศิลปะการเขียนพู่กันจีนและคัดกระดาษมงคล

26.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-สกุล นายดิโรจน์ เลิศเอกกุล (โกเกี้ยว)

ที่อยู่ 110 ถนนวิจิตร อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต 83000

โทรศัพท์ 076-215- 218

โทรศัพท์มือถือ 083-107- 0200

26.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

ช่างฝีมือเขียนพู่กันจีนและคัดกระดาษมงคล นายดิโรจน์ เลิศเอกกุล หรือชื่อในภาษาจีนว่า โกเกี้ยว แซ่เหล เกิดเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2484 ปัจจุบันอายุ 66 ปี อยู่บ้านเลขที่ 110 ถนนวิจิตร อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต 83000 เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนกวางตุ้ง บิดามารดาอพยพมาจากอำเภอเล็กๆ แห่งหนึ่งในมณฑลกวางตุ้ง ประเทศจีน ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 7

โกเกี้ยวเกิดที่จังหวัดภูเก็ต ทำงานและอาศัยอยู่ที่นั่นมาโดยตลอด คนทั่วไปจะรู้จักกันในชื่อ โกเกี้ยว อาชีพหลักคือกิจการค้าขายของชำ แต่ผลงานจีนสำคัญที่ทำควบคู่กันมาโดยตลอดคือ การเขียนอักษรจีนและคัดกระดาษมงคลที่สวยงามให้กับศาลเจ้าปุดจ้อ-จู้ต่วย เพื่อใช้ในเทศกาลกินเจ และงานเทศกาลต่างๆ ของศาลเจ้า นอกจากนั้นยังทำให้กับชาวจีนในชุมชนเนื่องในโอกาสมงคลต่างๆ อีกด้วย เช่น งานแต่งงาน งานตรุษจีน ฯลฯ ผลงานของโกเกี้ยวได้รับการยอมรับเป็นอย่างสูงจากคนในชุมชนมาเป็นเวลานาน นอกจากนั้นโกเกี้ยวยังเป็นช่างฝีมือคนสุดท้ายของจังหวัดภูเก็ตที่ยังคงสืบสานงานศิลปะแขนงนี้

โกเกี้ยวกล่าวถึงชีวิตในสมัยเด็กว่า เมื่อเรียนจบชั้นประถม 4 จำเป็นต้องออกจากโรงเรียนกลางคันเพราะเสียไม้สพาย ไม่มีใครส่งเสียให้เรียนต่อ จำเป็นต้องออกมาหางานทำเพื่อ

ช่วยเหลือครอบครัว งานที่ทำคืองานงานรับจ้างทั่วไป ในยุคนั้นเป็นช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 พอดี สภาพความเป็นอยู่ลำบากมาก ต้องทำงานอยู่ตลอดเวลา เปลี่ยนงานอยู่หลายครั้ง งานล่าสุดคือ เป็นเสมียนโรงน้ำแข็งของตระกูลเอกวานิช ตระกูลคหบดีของภูเก็ต ต่อมาได้ย้ายมาทำงานเสมียนที่ ปิ๊มน้ำมันของทายาทในตระกูลนี้เช่นกัน

สำหรับความชำนาญด้านการเขียนพู่กันจีนและคัดกระดาษของโกเกียวนั้น โดยมีจุดเริ่มจากความที่ตนเองเป็นคนชอบงานด้านนี้อยู่แล้วตั้งแต่สมัยเรียนอยู่ชั้นประถม 4 เมืองภูเก็ต ในสมัยก่อนจะมีแต่ชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ยังไม่ค่อยมีคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่มากนัก ทำให้มี โอกาสเห็นงานประเภทนี้อยู่บ่อยๆ แต่คนที่เป็นช่างฝีมือในสมัยก่อนจะหวงความรู้ ไม่ยอมถ่ายทอด ให้ใครง่ายๆ ต้องอาศัยการเรียนรู้แบบครูพักลักจำ โชคดีที่ว่าตอนเรียนป. 2 ทางโรงเรียนบังคับให้ เขียนอักษรจีน ซึ่งได้เรียนถึงเล่ม 4 เท่านั้น อาศัยที่ว่ามีความชอบและใจรักเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ทำให้ รู้สึกสนุกไปกับการเรียน หลังจากนั้นจึงเก็บเงินไปซื้อพจนานุกรมภาษาจีนมาศึกษาเพิ่มเติม และ ลองฝึกหัดเขียนเองอยู่อีกนานหลายสิบปีกว่าจะชำนาญ

โกเกียวเริ่มงานเขียนอักษรจีนมาเป็นเวลากว่า 40 กว่าปีแล้ว โดยเริ่มทำอย่างจริงจังเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2503 ซึ่งในปีนั้นเป็นปีที่บิดาของโกเกียวถึงแก่กรรมลง และมีผู้ใหญ่อ่าน หนึ่งซึ่งเป็นเพื่อนของบิดาเข้ามาช่วยเหลือจัดงานศพให้ ผู้ใหญ่อ่านนี้เป็นกรรมการอยู่ในศาลเจ้าปู่จ้อ ด้วยความซาบซึ้งในน้ำใจของผู้ใหญ่อ่านนี้ โกเกียวจึงอาสาช่วยงานที่ศาลเจ้า พอผู้ใหญ่อ่านนี้ ถึงแก่กรรม โกเกียวจึงทำหน้าที่นี้เต็มตัว ซึ่งนับเป็นรุ่นที่ 5 แล้วทำหน้าที่ งานที่ทำให้กับศาลเจ้า คือ

(1) เขียนโคลงกลอนต่างๆ ติดตามเสาหรือหน้าประตู

เป็นโคลงคู่ มีหลายแบบ ใช้ในงานมงคลต่างๆ หรืองานแต่งงาน หรือโคลงกลอนติดหน้าโรงเรียน เช่น “ลูกหลานจากพันครอบครัวที่อุตสาหมาศึกษา หากตั้งใจก็เหมือนท่องอยู่ในทะเลแห่งความรู้”

“เรียนรู้อย่างแข็งขันเหมือนอยู่ในโถงการศึกษา มีจิตใจเข้มแข็งบนภูเขาหนังสือ”

“โลกแห่งการศึกษาทุกคนเต็มไปด้วยศักดิ์ศรี เปรียบเสมือนลูกท้อที่คอยอาบและอบลมฤดูใบไม้ผลิ”

(2) โคลงกลอนในงานเทศกาลกินเจหรือพิธีกรรมทางศาสนา

งานเทศกาลกินเจหรือที่คนภูเก็ตเรียกว่า “กินผัก” จะจัดขึ้นในราวเดือนตุลาคมของทุกปี เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ค่ำ จนถึง 9 ค่ำ เดือน 9 ตามคติจีน ผู้คนจะแต่งกายด้วยชุดสีขาว ง อาคารบ้านเรือนและที่สาธารณะล้วนติดธงเหลือง ประดับด้วยธงทิวและป้ายข้อความมงคลต่างๆ ซึ่งงานเขียนที่ศาลเจ้าปู่จ้อล้วนแล้วแต่เป็นฝีมือของโกเกียวทั้งสิ้น เช่น “สู้ช่วย เล่า โป้แกง งานกินเจของปีนี้ จบลงด้วยดี”

“ขอน้อมเกล้า อธิษฐานขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้ดลบันดาลเพื่อบุคคลใดอำนาจของท่านจะคุ้มครอง ปวงชนทุกคนตลอดไป”

ซึ่งในวันเปิดงานจะติดข้อความชุดแรก ส่วนในวันปิดจะติดข้อความชุดที่สอง ส่วนสี่ของกระดาษและหมึกที่ที่ใช้ล้วนมีความหมายเช่นกัน เช่น สีดำหมายถึงดาวเหนือ ส่วนสีแดง หมายถึงดาวใต้

(3) เขียนโครงการบูชาเทพเจ้า มีลักษณะคล้ายๆ โคลงกลอนที่อ่านตอนที่ฮ่องเต้ในสมัยก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพระราชพิธีต่างๆ

(4) การทำโครงไม้ไผ่สาน ทำไม้ไผ่เป็นโครงรูปร่างต่างๆ เพื่อใช้ในเทศกาลกินเจ ปัจจุบันหาคนทำได้ยากแล้ว

(5) การตัดกระดาษมงคลเป็นรูปต่างๆ เพื่อใช้ในเทศกาลกินเจ เช่น ตัวอักษรจีน หรือสัญลักษณ์มงคล อาทิ เหรียญเงิน แจกกัน ดอกไม้ ฯลฯ

26.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาศิลปะการเขียนพู่กันจีนและตัดกระดาษมงคล

ศิลปะการเขียนพู่กันจีน แบบตัวอักษรที่ใช้เขียนมี 5 แบบคือ

(1) จ้วนซู่ กำหนดรูปแบบขึ้นมาในสมัยราชวงศ์เจิ้น เป็นแบบที่เก่าที่สุดและยังใช้ฝึกเขียนจนทุกวันนี้ トラประทับมักแกะสลักด้วยตัวหนังสือประเภทนี้

(2) ถี้ซู่ นิยมเขียนกันมากในสมัยราชวงศ์ฮั่น ตัวหนังสือจะออกแป้นๆ การเขียนเน้นที่การลากหางเป็นเส้นหนา ปัจจุบันใช้ในงานตกแต่งหรืองานศิลปะมากกว่า

(3) เฉ่าซู่ ลักษณะตัวหนังสือแบบหวัด

(4) ลิงซู่ ลักษณะตัวหนังสือหัวดกแบบบรรจง

(5) ซ่างซู่ ลักษณะตัวหนังสือแบบบรรจง

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเขียนพู่กันจีนและตัดกระดาษมงคล

(1) หมึกเขียนพู่กันจีน ในสมัยก่อนจะใช้หมึกฝน แต่ในปัจจุบันจะใช้หมึกขวด ซึ่งสะดวกสบายกว่า หมึกที่ใช้ทำงานต้องสั่งมาจากประเทศจีน เพราะมีคุณภาพดีกว่าหมึกจีนที่ทำในไทย ราคาประมาณขวดละ 600-1,000 กว่าบาท เมื่อทำงานชิ้นสำคัญๆ จะต้องการใช้อุปกรณ์ดีๆ เช่นกัน

(2) พู่กันจีน พู่กันคุณภาพดีทำจากขนหมาป่า ซึ่งมีราคาแพงมาก ต้องสั่งมาจากประเทศจีน โทเกียวกูเชื่อว่าถ้าใช้อุปกรณ์ดีๆ ก็จะได้ผลงานคุณภาพดีเช่นกัน ในช่วงเทศกาลกินเจมีงานที่ต้องให้ทำเยอะ ดังนั้นจึงต้องรีบทำให้เสร็จโดยเร็ว การใช้อุปกรณ์ดีๆ จะช่วยได้มาก

(3) เหล็กตอกเจาะรู หาซื้อได้ตามร้านขายเครื่องหนัง มีหลายขนาด นำมาเจาะกระดาษเป็นรูปร่างต่างๆ เช่น ดอกไม้ ลวดลายมงคล แต่เหล็กตอกเจาะรูบางขนาดต้องสั่งทำพิเศษ

(4) กรรไกรตัดกระดาษ หาชื่อได้ทั่วไป มีหลายขนาด ต้องเลือกกรรไกรที่
คุณภาพดีเช่นกัน นอกจากนั้นยังมีอุปกรณ์เครื่องเขียนอื่นๆ เช่น คัตเตอร์ กาวลาเท็กซ์ ดินสอ ปากกา
ยางลบ ไม้บรรทัด ตราประทับชื่อแบบเงิน

(5) กระดาษสี กระดาษสีสำหรับเขียนอักษรจีนและตัดกระดาษมีหลายสีให้
เลือก เป็นกระดาษบาง มีหลายสี เช่น สีเหลือง แดง ดำ สั่งซื้อจากย่านเยาวราช

วัสดุและอุปกรณ์เหล่านี้เป็นของที่ต้องจัดซื้อเตรียมไว้จำนวนมาก เพราะงาน
เทศกาลของศาลเจ้าจะมีตลอดปี รวมถึงมีผู้ที่สนิทสนมกันมอบหมายหรือไหว้วานให้ทำ ซึ่งของ
เหล่านี้โกเกียวจัดซื้อมาด้วยกำลังทรัพย์ของตนเองทั้งสิ้น ไม่คิดจะรับค่าตอบแทนแต่อย่างใด

ภาพที่ 203 งานเขียนคำอวยพรภาษาจีนฝีมือโกเกียว หมายถึง “โชคดี”

วิธีการตัดกระดาษมงคล

การตัดกระดาษเป็นงานฝีมือที่ทำจากมือล้วนๆ ไม่ใช่เครื่องจักรใดๆ วิธีการตัด
มี 2 วิธี คือ

(1) ใช้กรรไกรตัด นำกระดาษมาซ้อนกันหลายๆ แผ่น (ไม่เกิน 8 แผ่น) หลังจาก
ตัดเสร็จแล้วจึงตกแต่งด้วยมีดอีกครั้งให้เรียบร้อย

(2) ใช้มีดตัด นำกระดาษที่จะตัดมาซ้อนๆ กัน นำมาวางบนดินน้ำมันหรือไขที่มี
ความอ่อนนุ่ม หลังจากนั้นจึงค่อยๆ ตัดด้วยมีดขนาดเล็ก เทคนิคการใช้มีดจะสะดวกกว่าใช้กรรไกร
ตัดเล็กน้อย เนื่องจากตัดแค่รอบเดียว

26.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

การสืบทอดภูมิปัญญาด้านนี้นั้น เคยมีผู้สนใจหลายคนที่มาขอเรียนด้วย แต่ทำไม
มีความอดทนพอจึงล้มเลิกไปกลางคันเสียหมด มาเรียนเพียงครั้งเดียวแต่ตั้งใจจะเป็นให้ได้เลย ซึ่ง
เป็นไปได้ เพราะเป็นวิชาที่ต้องอาศัยระยะเวลาในการเรียนรู้ รวมถึงต้องสั่งสมประสบการณ์อีก
หลายปี ผู้ที่ทำงานตรงนี้ได้ดีจะต้องอ่านหนังสือให้มาก ต้องหาโคลงกลอนโบราณและหนังสือเก่าๆ
มาอ่านให้แตกฉาน เช่น สามก๊ก ประวัติศาสตร์ ซึ่งในหนังสือภาษาจีนรุ่นใหม่ ๆ จะไม่ค่อยมี

ปัจจุบันโกเกียวกู้ได้ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ทั้งการเขียนพู่กันจีน การตัดกระดาษ มงคล และการทำโครงไม้ไผ่ให้กับหลานชาย คือ นายจู้ติกร สุจิรชานนท์ หรือชื่อจีนว่า *เสี่ย เป่า ชู* ปัจจุบันกำลังศึกษาอยู่ชั้นปีที่ 2 ในระดับปริญญาตรี โดยเลือกเรียนเอกภาษาจีน ที่มหาวิทยาลัยเซี่ยเห มิน ประเทศจีน ส่วนวิธีการสอนนั้น โกเกียวกล่าว่า เป็นการถ่ายทอดโดยไม่สอน หลานจะต้องคอย จดเอาเอง แต่จะรวบรวมทำบันทึกเป็นเล่มไว้ให้ในสมุดทำมือแบบจีน เนื้อหาจะเกี่ยวกับงานเทศกาล ต่างๆ ของศาลเจ้า เช่น งานโหนดจะต้องเขียนโคลงกลอนเรื่องอะไร โดยจะเขียนเป็นโคลงกลอน ตัวอย่างเก็บไว้ และจะให้คำแนะนำว่าจะต้องแต่งอย่างไร แต่ละบทจะเขียนเป็นหัวข้อเอาไว้ แต่ให้ไป แต่งต่อเอาเอง ตัวอย่างเช่น โคลงกลอนในงานเทศกาลกินเจ

“เดือน ๘ จะต้องเก็บสิ่งดีๆ ของเดือน ๘ เอาไว้เพื่อการกินเจที่บริสุทธิ์ใจ ปีแล้วปีเล่าที่ผ่านไปจะรุ่งเรืองกว่าเดิม” (เป็นการกล่าวชื่นชม)

โคลงกลอนบางส่วนที่เคยทำจะถ่ายเอกสารเก็บเอาไว้ และจะรอความีใครที่สามารถสืบทอดหน้าที่นี้ต่อไปได้ก็จะมอบให้ไป เคยมีคนมาขอไว้เหมือนกันแต่ยังไม่ให้ไป ท้ายที่สุดนี้ โกเกียวกล่าว่า เมื่อได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับหลานจนหมดแล้ว ต่อไปเขาจะทำหรือไม่ทำก็สุดแล้วแต่ หรืออาจจะทำแต่คิดเงิน แต่สำหรับโกเกียวกทำมานานแล้วจึงไม่ต้องการอะไรตอบแทน

โกเกียวเชื่อว่างานศิลปะแขนงนี้ของภูเก็ตจะไม่มีวันตายไป กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้น คนดี น่าจะมีคนมีฝีมือที่ทำได้ คนรุ่นใหม่ที่มีฝีมือมีอยู่มาก ขึ้นอยู่กับว่าจะสนใจทำหรือไม่

26.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อ และคำสอน

โกเกียวกล่าว่าถึงสาเหตุที่เข้ามาทำงานตรงนี้ว่า แต่เดิมนั้นไม่ได้ต้องการทำเพื่อ ศาลเจ้าแต่อย่างใด แต่ทำเพื่อตอบแทนผู้ใหญ่ที่มีบุญคุณตามที่กล่าวมา ไม่เคยรับค่าตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น อุปกรณ์เครื่องมือและกระดาษต่างๆ ก็จัดหาตัวเอง จริงๆ แล้วคนที่เขียนอักษรจีนในภูเก็ตยังมีอีกหลายคน แต่หากคนที่รู้จริงได้ยาก เพราะถ้าไม่แตกฉานภาษาจีนจะแต่งโคลงกลอนไม่ได้ ใน บางครั้งก็คิดโคลงกลอนที่จะเขียนไม่ออกเหมือนกัน ต้องใช้เวลาถึง 2-3 กว่าจะคิดออก ในจังหวัด ภูเก็ตมีสมาคมเชื้อสายจีนอยู่ 9 สมาคม ส่วนใหญ่จะไว้ว่างใจมอบหมายงานให้กับโกเกียวเป็นผู้เขียน เกือบทั้งหมด งานส่วนใหญ่โกเกียวจะลงมือทำเองทั้งหมดโดยไม่มีผู้ช่วย

แม้ว่าโกเกียวจะเข้ามาทำงานให้ศาลเจ้า เพื่อตอบแทนบุญคุณผู้มีพระคุณที่เคย ช่วยเหลือ แต่ก็เชื่อว่าสิ่งที่ทำเป็นกุศลอย่างหนึ่ง ซึ่งโกเกียวเคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ ยากแก่การอธิบายอยู่หลายครั้ง ในตอนที่ผู้มีพระคุณฟังถึงแก่กรรมนั้น โกเกียวเพิ่งเริ่มเข้ามารับ หน้าที่ตรงนี้ และเหลือเวลาในการทำงานอยู่เพียงเดือนเดียวเท่านั้นงานเทศกาลกินเจก็จะเริ่มขึ้น เมื่อ ทำงานไปได้ประมาณ 20 กว่าวัน ภาระงานทั้งหมดก็เสร็จเรียบร้อย หลังจากนั้นโกเกียวได้ตรวจตรา ความเรียบร้อยของงานอีกครั้งหนึ่ง แต่ในคืนนั้นเอง โกเกียวหลับและฝันไปว่ามีเทพองค์หนึ่งมาขึ้น

อยู่ที่หน้าเตียงและถามว่า งานที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้วยัง ซึ่งโกเกี้ยวตอบไปว่าทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่เทพองค์นั้นบอกว่ายังไม่เสร็จ ให้กลับไปทำให้เรียบร้อย รุ่งเช้าเมื่อมาตรวจความเรียบร้อยของงานอีกครั้งจึงพบว่ายังทำงานไม่ครบจริงๆ โกเกี้ยวจึงมีเวลาที่จะทำงานที่ยังขาดอยู่ให้เสร็จตามกำหนดได้

วิถีชีวิตที่ควรแก่การยึดถือเป็นแบบอย่าง ของบุคคลภูมิปัญญาท่านนี้ คือ ความกตัญญูและซื่อสัตย์ต่อผู้มีพระคุณที่เคยให้ความช่วยเหลือ และเป็นผู้มีความวิริยะอุตสาหะในงานที่ทำ และใฝ่หาความรู้ในสิ่งที่สนใจเพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

26.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอด

นายจิตติกร สุจิรชนานนท์ หรือชื่อจีนว่า *เสี่ย เป่า ชู* หลานชายของโกเกี้ยว ปัจจุบันกำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 เอกภาษาจีน ที่มหาวิทยาลัยเซี่ยเหอเหมิน ประเทศจีน

26.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

การที่โกเกี้ยวเข้ามาทำงานด้านนี้เป็นเพราะความชอบในงานศิลปะแขนงนี้ และต้องการทำเพื่อตอบแทนผู้มีพระคุณ ไม่ได้มุ่งหวังที่จะมีชื่อเสียงหรือทำในเชิงพาณิชย์แต่อย่างใด แต่ด้วยฝีมือที่โดดเด่นจึงมีหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่างๆ เคยติดต่อขอสัมภาษณ์ เช่น หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ และในปัจจุบันนั้นเขียนป้ายข้อความมงคลและตัดกระดาษมงคลประดับในงานเทศกาลต่างๆ ให้กับศาลเจ้าปู่จ้อ-จู้ซู่ย รวมถึงงานประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่บุคคลภายนอกมาไหว้วานให้ทำ

27. ภูมิปัญญาพิพิธภัณฑ์ปลาหิน

27.1 ประเภทภูมิปัญญา งานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

27.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาพิพิธภัณฑ์ปลาหิน

พิพิธภัณฑ์ปลาหินเกิดขึ้นด้วยฝีมือ และความวิริยะอุตสาหะของคุณลุงกิตติ สีนอุดม ที่นำหินมาแกะสลักเป็นรูปปลาและสัตว์น้ำต่างๆ ได้อย่างสวยงามและเหมือนจริง เดิมคุณลุงกิตติทำอาชีพประมงและทำแพปลา เมื่ออายุมากขึ้นจึงเกษียณตัวเอง แต่ชีวิตยังผูกพันอยู่กับท้องทะเล ในปี พ.ศ.2533 จึงเริ่มใช้เวลาว่างนำหินมาแกะสลักเป็นรูปปลาต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมีความรู้ในศิลปะการแกะสลักมาก่อนเลย เวลาร่วมสิบปีที่ทำงานนี้ด้วยใจรัก จำนวนปลาที่แกะสลักไว้มีมากขึ้นเรื่อย ๆ คุณลุงจึงคิดก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้น เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เห็นและชื่นชมปลาทะเลสวยงามที่หลากหลายพันธุ์ โดยเฉพาะปลาที่หายากหรือสูญพันธุ์ไปแล้ว

พ.ศ. 2544 พิพิธภัณฑ์ปลาหินเปิดให้เข้าชมอย่างเป็นทางการ ภายในอาคารที่เปิดโล่ง ทำเป็นทะเลจำลองเพื่อแสดงพันธุ์ปลาทะเลและสัตว์ทะเลชนิดต่าง ๆ ที่แกะสลักจากหิน

รวมถึงนิทรรศการภาพวาดวิธีการจับปลา การทำประมงในทะเล ที่คุณลุงวาดด้วยตัวเอง นอกจากนี้ ยังมีผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนมาจำหน่ายอีกด้วย อาทิ ดอกไม้ทำจากเกลือปลากระพง กะปิหมึกแห้ง เป็นต้น ปัจจุบันคุณลุงกิตติยังสละเวลาส่วนหนึ่งเป็นอาจารย์พิเศษ สอนการแกะสลักให้กับเด็ก ๆ ที่โรงเรียนคอนสตันคองวิทย์ แม้พิพิธภัณฑ์จะเปิดมาหลายปีแล้ว แต่คุณลุงกิตติก็ยังคงมุ่งมั่นแกะสลักปลาทะเลต่อไป หวังว่าวันหนึ่งจะสามารถจัดแสดงพันธุ์ปลาทะเลเท่าที่พบในประเทศไทยได้ครบถ้วนให้คนรุ่นหลังได้ (www4.sac.or.th/museumdatabase/detail_museum.php สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มิ.ย. 52)

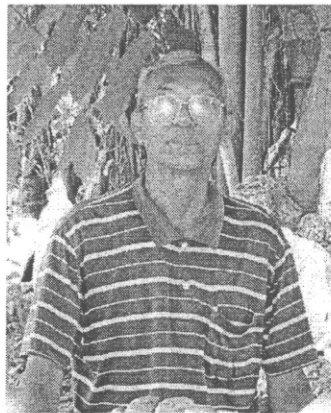

ภาพที่ 204 พิพิธภัณฑ์ปลาหิน

27.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาพิพิธภัณฑ์ปลาหินของนายกิตติ สีนอุดม

27.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-สกุล	นายกิตติ สีนอุดม อายุ 70 ปี
อาชีพ	ทำประมง
ที่อยู่	34/15 ตำบลคอนสตันคอง อำเภอคอนสตันคอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี โทรศัพท์ 077-371197

ภาพที่ 205 นายกิตติ สีนอุดม

27.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

นายกิตติ สินอุคม ได้ย้ายภูมิลำเนามาอยู่ที่ จังหวัดสุราษฎร์ธานีและประกอบอาชีพประมง เห็นปลาหลากหลายชนิดที่มีสีสันสวยงามจึงเกิดความชอบและ เกิดแรงบันดาลใจอยากเก็บพันธ์ปลาต่างๆ ไว้ จึงได้นำหินที่อยู่แถวชายทะเลหรือในทะเลมาแกะสลักเป็นตัวปลาโดยมีลักษณะสีสันทันที่เหมือนปลาจริง ซึ่งครั้งแรกได้ฝึกทำด้วยตนเอง มีเพียงเครื่องเจียรหิน ชิ้นเดียวเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำ ใช้การลองผิดลองถูกอยู่นานประมาณ 17 ปี ในที่สุดก็ประสบความสำเร็จตลอดระยะเวลาการดำเนินการ ยังไม่ได้รับการส่งเสริมหรือสนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน กุญกิตติ จึงต้องดิ้นรน และต่อสู้เพื่อที่จะจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ปลาหินขึ้นมา โดยลำพัง แต่แล้วการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ปลาหินจึงเกิดขึ้น หลังจาก ที่ได้้นำแนวความคิดและงานประดิษฐ์ปลาหิน เข้าทูลเกล้าถวายในหลวง/พระเทพรัตนราชสุดา เพื่อให้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี และในที่สุดก็สามารถทำได้สำเร็จ พิพิธภัณฑ์ปลาหินจึงกลายเป็นอีกแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติท่องเที่ยว โดยเฉพาะสายพันธ์ปลาต่างๆ ที่มีหลากหลายชนิดให้ได้ศึกษา

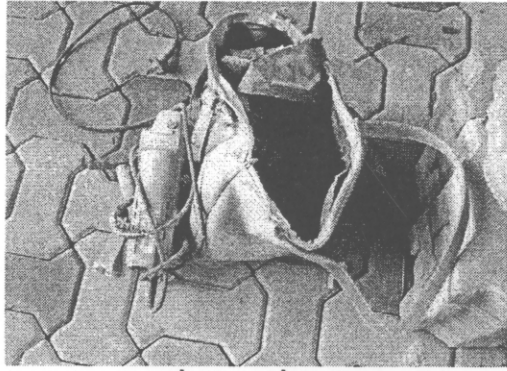
ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน

- (1) ขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานของรัฐ
- (2) สถานที่ตั้งพิพิธภัณฑ์กำลังจะถูกกรมทางหลวงยึดคืน
- (3) วัสดุดิบกำลังจะหมด/สูญหาย
- (4) ไม่มีคนสืบทอด เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือและมีความยาก

27.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญา

วัสดุอุปกรณ์

- (1) ก้อนหิน
- (2) ปากกาเมจิก
- (3) เหล็กสกัด
- (4) ค้อน
- (5) ใบหินเจียรไน
- (6) ลูกหมู

ภาพที่ 206 เครื่องเจียหิน

ขั้นตอนในการทำ

- (1) นำหินมาล้างให้สะอาด
- (2) ตากแดดให้แห้ง
- (3) เอาสีเมจิกมาวาดแบบตัวปลา
- (4) ใช้หัวหมูเจียรและใช้ก้อนสกดให้ได้ตามแบบที่ต้องการ
- (5) ใช้น้ำมันทาถูกตาปลา

แรงบันดาลใจในการผลิต

- (1) ความรักความผูกพันกับท้องทะเลและปลาชนิดต่างๆ
- (2) อยากเก็บพันธุ์ปลาต่างๆ ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา
- (3) การประกอบอาชีพทางประมง

27.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

เพื่อให้ภูมิปัญญาดังกล่าวยังคงอยู่ จึงได้มีการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ นักศึกษาและผู้สนใจเข้าเยี่ยมชม และยังเปิดสอน เกี่ยวกับวิธีการทำปลาหิน โดยเริ่มต้นจากการ วารากฐานทางด้านศิลปะการวาดรูป เพื่อนำมาใช้ในการสเก็ทภาพปลาแต่ละชนิด จากนั้นจึงเข้าสู่ ขั้นตอน การคัดเลือกหินที่มีสีที่ใกล้เคียงกับปลาชนิดนั้นๆ

27.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ หรือคติ ความเชื่อ และคำสอน

- (1) เป็นงานฝีมือที่ไม่เคยมีที่ไหนมาก่อน ถึงเป็นของใหม่แต่ก็เป็นหนึ่งเดียว
- (2) ทำเพื่อแผ่นดินเกิด เพื่อตอบแทนคุณแผ่นดิน
- (3) อนุรักษ์และสืบทอด/เพื่อการศึกษาต่อไป
- (4) พิพิธภัณฑ์ปลาหิน คือ รูปธรรมที่ยังมีให้เห็นแทนสิ่งมีชีวิตสัตว์ท้องทะเล

ทั้งหลาย

วิถีชีวิตที่ควรแก่การยึดถือเป็นแบบอย่าง

- (1) เป็นบุคคลที่รักและหวงแหนในธรรมชาติ

(2) ความมานะมุ่งมั่นที่จะสร้างผลงานเพื่อส่วนรวมโดยแท้จริง พยายามเก็บรักษาสิ่งที่มีค่าไว้ และอนุรักษ์ไว้เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ มีการจรรยาละเอียดเกี่ยวกับทะเล,ปลาได้ดีมาก

(3) การรู้จักตอบแทนบุญคุณ

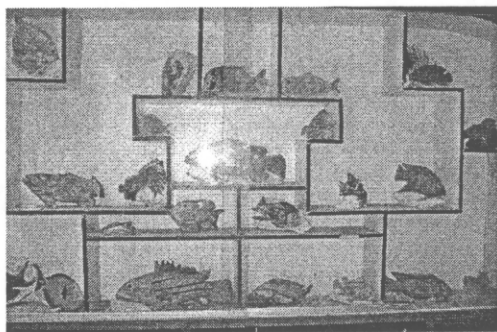
(4) การใช้ชีวิตที่มีค่า มีคุณธรรมและจริยธรรม

ภาพที่ 207 ปลาที่แกะสลักจากหินแท้ๆ

ภาพที่ 208 มุมหนึ่งที่แสดงวิถีชีวิตของปลาทะเล

ภาพที่ 209 ตู้แสดงปลาทะเลชนิดต่างๆ

27.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญา

ยังไม่มีผู้สืบทอด เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้ความอดทนสูง และเป็นงานที่

ค่อนข้างยาก

27.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

- (1) รางวัลศิลปินดีเด่น วันที่ 19 มิถุนายน 2545
- (2) รางวัลการประกวดหัตถกรรมพื้นบ้าน จากหน่วยงานอุตสาหกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี
- (3) รางวัลรองชนะเลิศ หัตถกรรมแกะสลัก วันที่ 1 สิงหาคม 2546

ภาพที่ 210 ภาพรางวัลและผลงานที่ได้รับ

28. ภูมิปัญญาการทำไม้กวาดดอกอ้อ

28.1 ประเภทภูมิปัญญา งานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

28.2 ข้อมูลทั่วไปของภูมิปัญญาการทำไม้กวาดดอกอ้อ

ด้วยสภาพพื้นที่ตำบลวิสัย อำเภอสวี จังหวัดชุมพร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าเขามีต้นไม้ใหญ่ ประชากรประกอบอาชีพทำสวน และบริเวณเชิงเขาจะมีต้นหญ้าหรือเรียกว่า “ดอกอ้อ” ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นตามธรรมชาติบริเวณข้างทางมาก ทำให้เกิดแนวคิดที่จะนำต้นอ้อมาใช้ประโยชน์ จึงได้ชักชวนเพื่อนบ้านรวมกลุ่มทำไม้กวาดดอกอ้อเพื่อช่วยสร้างรายได้ให้กับครอบครัว

28.3 ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญาการทำไม้กวาดดอกอ้อ ของนางลัดดา สุริฉาย

28.3.1 ข้อมูลพื้นฐานของบุคคลภูมิปัญญา

ชื่อ-สกุล นางลัดดา สุริฉาย อายุ 44 ปี
ที่อยู่ 121 หมู่ที่ 7 ตำบลวิสัยใต้
 อำเภอสวี จังหวัดชุมพร
โทรศัพท์ 084-9038996, 080-1469981

28.3.2 ประวัติการเรียนรู้และการดำเนินการ

ดอกอ้อหรือดอกหญ้า เป็นพืชที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ ชาวบ้านจึงเก็บมาทำเป็นไม้กวาดใช้เองในครัวเรือน ต่อมาได้พัฒนาฝีมือขึ้น และสามารถผลิตขายในท้องตลาดทั่วไปได้ นางลัดดา สุริฉาย ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2536 โดยจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งมีแนวคิดมาจากพื้นที่ในชุมชน

มีต้นอ้อยอยู่เยอะ จึงคิดจะรวมกลุ่มกันขึ้น และนำต้นอ้อยมาทำประโยชน์โดยทำเป็นไม้กวาดคอกอ้อย เพื่อใช้เป็นอาชีพในการสร้างรายได้ จึงได้ให้ชาวอีสานซึ่งเป็นชาวสวนที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำมาหากินในชุมชนเป็นผู้สอนการทำไม้กวาดคอกอ้อยให้เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความชำนาญในการทำไม้กวาดจนสามารถก่อตั้งกลุ่มทำไม้กวาดคอกอ้อยขึ้น และเพื่อต้องการวางรากฐานให้เกิดความต่อเนื่องอย่างยั่งยืน ทางกลุ่มเกษตรแนะนำให้ตั้งกลุ่มทำบัญชีการออม และเห็นว่าการทำไม้กวาดคอกอ้อยยังสามารถสร้างรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว เนื่องจากสภาพพื้นที่กันดาร การเรียนรู้ของกลุ่มนอกจากจะได้รับความรู้และเทคนิควิธีต่างๆ จากชาวอีสานแล้ว กลุ่มยังมีโอกาสได้รับความรู้ต่างๆ เพิ่มเติมจากการศึกษาดูงานในสถานที่ต่างๆ เพื่อนำความรู้เหล่านั้นมาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนางานต่อไป

สำหรับผลิตภัณฑ์ไม้กวาดคอกอ้อยที่ทำขึ้น มีช่องทางจำหน่ายหลายทาง อาทิ ส่งให้กลุ่ม OTOP ภายในจังหวัด และส่งจำหน่ายในร้านค้าหมู่บ้านและในงานต่างๆ ของจังหวัด

การดำเนินงานของกลุ่มในปัจจุบันยังประสบกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ คือ ขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ และที่สำคัญอนาคตอันใกล้ต้นอ้อยซึ่งถือว่าเป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตกำลังจะหมดไป

28.3.3 องค์ความรู้ของภูมิปัญญาการทำไม้กวาดคอกอ้อย

วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้

- (1) ต้นอ้อยคัดขนาดความยาว 4 ฟุต
- (2) เชือกฟาง

วิธีการทำไม้กวาดคอกอ้อย

- (1) นำมาตากแดดให้แห้งประมาณ 1 อาทิตย์ พัดดอกฝอยออกให้สะอาดแล้วเก็บไว้ในที่ที่ไม่มีมีความชื้น
- (2) รวบรวมเชือกแต่ละก้านประมาณ 30 ก้าน เข้าด้วยกันใช้เชือกฟางที่สั่งพิเศษที่มีความเหนียว
- (3) ขณะผูกช่อดอกอ้อยแต่ละมัดพยายามดึงให้ช่อดอกบานเป็นพัด
- (4) ใช้เชือกผูกที่ด้ามเป็นช่วงๆ เมื่อผูกเสร็จแล้วใช้มีด/พร้าแต่งด้ามให้สวยงามเพื่อนำไปใช้งานหรือจำหน่ายต่อไป

แรงบันดาลใจในการทำไม้กวาดคอกอ้อย

- (1) ความยากจน ต้องการดิ้นรนที่จะมีค่าเลี้ยงชีพการทำไม้กวาดคอกอ้อยเป็นใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นก่อให้เกิดประโยชน์ สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน และชุมชน
- (2) การยอมรับในผลิตภัณฑ์จากที่ต่างๆ

การได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม

- (1) ฤดูกาล เนื่องจากต้องใช้แสงอาทิตย์ในการตาก
- (2) ต้องใช้เวลาในการทำ เนื่องจากต้องใช้ความละเอียดอ่อนในการคัดสรร

วัตถุดิบ

- (3) วัตถุดิบเริ่มจะมีน้อย

การประยุกต์ใช้ผลผลิต/การปรับตัวของโรงงาน

- (1) ใช้ทีนเนอร์เพื่อความคงทนถาวร
- (2) มัดให้แข็งแรงทนทาน
- (3) คัดเลือกต้นอ้อ
- (4) วัตถุดิบที่คัดสรรพิเศษ

28.3.4 วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น

ใช้วิธีการฝึกสอน และให้ลงมือปฏิบัติจริง

28.3.5 คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ คติ ความเชื่อและคำสอน

- (1) ความซื่อสัตย์ต่ออาชีพ/ลูกค้า ตั้งใจจริง
- (2) ความขยันอดทน

วิถีชีวิตที่ควรแก่การยึดถือเป็นแบบอย่าง

- (1) รู้จักคืนรน อยู่แบบพอเพียง
- (2) มีความมุ่งมั่นทั้งๆ ที่ไม่มีความรู้ และต้องการอนุรักษ์

28.3.6 บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญา

- (1) กลุ่มแม่บ้านสหภาพ จำนวน 14 คน
- (2) สอนนักเรียนใกล้หมู่บ้าน

28.3.7 รางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

- (1) รางวัลที่ 2 กลุ่มสตรีของพัฒนาชุมชนปี 2549
- (2) ประกาศเกียรติคุณผู้นำสตรีดีเด่น อำเภอสวี ปี 2549
- (3) ประกาศเกียรติคุณ จากสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมไม่

กวาดดอกหญ้า วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2550

นอกจากรางวัลที่ได้รับแล้ว รางวัลที่ภาคภูมิใจมากที่สุด คือ การได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาและเก็บรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ทางด้าน
หัตถกรรมพื้นบ้านในประเด็นของข้อมูลทั่วไป ข้อมูลจำเพาะของภูมิปัญญา อาทิ ประวัติการเรียนรู้
และการดำเนินงาน องค์ความรู้ของภูมิปัญญา วิธีและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา
คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ ความเชื่อ และคำสอน บุคคลที่ได้รับการสืบทอดหรือถ่ายทอด
ตลอดจนรางวัลหรือผลงานที่ได้รับ

ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาโดยใช้เกณฑ์ในการเลือกศึกษาข้อมูลดังนี้

- (1) เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่อง เชิดชูเกียรติ และได้รับรางวัลในระดับท้องถิ่น
ภูมิภาค หรือระดับประเทศ
- (2) มีผลงานเป็นประจักษ์ แม้จะไม่ได้รับรางวัลจากการประกวด แต่เป็นภูมิ
ปัญญาที่มีคุณค่า หรือกำลังจะสูญหาย ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้
- (3) เป็นบุคคลที่เป็นแหล่งขององค์ความรู้ของภูมิปัญญาในกรอบของการศึกษา
ซึ่งไม่มีการจัดประกวดในเรื่องนั้นๆ แต่เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่า และกำลังสูญหาย ซึ่งจะนำไปสู่การ
ฟื้นฟูต่อไป

ศึกษาและเก็บรวมข้อมูลโดยการศึกษาจากเอกสาร (เอกสาร และอินเตอร์เน็ต)
และการศึกษาภาคสนาม (การสัมภาษณ์และเวทีกลุ่มย่อย)

ผลจากการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ สามารถศึกษา
จากบุคคล/กลุ่มภูมิปัญญาจำนวน 47 คน / กลุ่ม จำแนกเป็นบุคคลภูมิปัญญาจำนวน 31 คน และเป็น
กลุ่มภูมิปัญญาจำนวน 16 กลุ่ม โดยศึกษาจากภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมจำนวน 28 ชนิด โดย
แบ่งประเภทภูมิปัญญาออกเป็น 7 ประเภท ประกอบด้วย เครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องจักสาน
เครื่องถักทอ เครื่องปั้น เครื่องหนัง และงานประดิษฐ์เบ็ดเตล็ด

ผลจากการศึกษาสามารถสรุปรูปแบบภูมิปัญญา วิธีการถ่ายทอด และ
สถานภาพของภูมิปัญญาทางหัตถกรรมพื้นบ้านและคุณธรรม / จริยธรรม / คำสอน / วิถีชีวิตที่ควร
ยึดถือเป็นแบบอย่างและความเชื่อของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
1	กระบอก ทองเหลือง	เครื่องโลหะ	นายสวัสดิ์ พันธุ์ค้อหล้า	นครศรีธรรมราช	-เรียนรู้จากการ ปฏิบัติจริง	-มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่ รุ่น ปัจจุบันมีน้องชาย และลูกชายอีก 2 คน เป็น ผู้สืบทอด	-ใจรักและมีความอดทนกับ งานที่ทำ
2	เครื่องถมนคร	เครื่องโลหะ	นายนิคม นกอักษร	นครศรีธรรมราช	-ฝึกโดยใช้หลัก ทฤษฎีและฝึกโดย การลงมือปฏิบัติ	-มีหลานชาย กลุ่ม นักศึกษา และเด็ก ช่วยงานที่สนใจจริงเป็น ผู้สืบทอดต่อไป -เป็นผลิตภัณฑ์ โอท็อป	-มีจรรยาบรรณของช่าง -ซื่อสัตย์ต่อลูกค้า รับผิดชอบ ไม่เอาเปรียบ ผู้อื่น ทำงานให้ดีที่สุด -รักษาฝีมือและคุณภาพของ ผลิตภัณฑ์ -มีใจเผยแพร่ ส่งเสริม และถ่ายทอดภูมิปัญญา - เคารพนับถือครู และเทพ มีการไหว้ครูทุกปี ทำพิธี ครอบครุทุกเดือน 5 หรือ 6

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
	เครื่องถมนคร	เครื่องโลหะ	นายระไว สุตเฉลย	นครศรีธรรมราช	-ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง แล้วลงมือปฏิบัติจริง	มีนักเรียนในรายวิชาและ กลุ่มทำเครื่องถมที่มาฝึก เพื่อใช้เป็นเครื่องมือเลี้ยง ชีพเป็นผู้สืบสานภูมิ ปัญญาต่อไป	-มีจิตวิญญาณความเป็นครู ไม่หวังวิชา -มีความเพียรพยายามใน การฝึกฝนและพัฒนางาน ปัญญาต่อไป
3	ตีมีด (มีดพร้าโคกสัก)	เครื่องโลหะ	นายเจ๊ะหีม ลาปัง	พัทลุง	-วิธีการสาธิต ประกอบกับการ อธิบายให้ผู้ที่มีความ สนใจ -ลงมือปฏิบัติจริง	-มีบุตรชายเป็นผู้สืบทอด -มีชื่อเสียง	-ตั้งใจทำงานออกมาให้ดี ที่สุด -มีใจรักและความเพียร พยายามกับงานที่ทำ
	ตีมีด (มีดพร้านาป้อ)	เครื่องโลหะ	นายประเวช ชิตจันทร์	ตรัง	-เรียนรู้จากการปฏิบัติ จริง	-มีการสืบทอดจากรุ่นสู่ รุ่น -มีชื่อเสียง	-ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน -มีความเสมอภาคในการ ทำงาน และช่วยเหลือกัน -มีความเชื่อเรื่อง โຕ้ะหมอ เหล็กช่วยปกป้องช่างตี เหล็ก แก้วไสยศาสตร์

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม/จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน							
ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
	ตีเหล็ก	เครื่องโลหะ	นายปริพัตร จาตุจिरานนท์	สุราษฎร์ธานี	-ฝึกและปฏิบัติจริง	-มีผู้สนใจมาฝึกตีเหล็ก 2 คนที่จะสานต่อ	-ไหว้ครูปีละครั้ง เดือน 4 ของทุกปี โดยไหว้ที่แท่ง เหล็กบูชา -สนใจใฝ่รู้ในภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษ และอนุรักษ์ และสืบทอดให้คนรุ่นหลัง
4	เรือจำลองโบราณ	เครื่องไม้	นายปฏิทิน ไกรวัลย์	กระบี่	-ฝึกและปฏิบัติจริง	-ได้รับประกาศนียบัตร จากหน่วยงานต่างๆ -ร่วมประกวดทุกระดับ	-ใจเย็น เพียรพยายาม และอดทน -เชื่อว่าเรือเป็นวัตถุมงคล มีไว้ในบ้านจะทำให้การ งาน ไทล่เล่นเหมือนเรือ
5	เรือหัวโทงจำลอง	เครื่องไม้	นายสมบูรณ์ หมั่นคำ	กระบี่	-ถ่ายทอดกันภายใน ครอบครัว	-มีสมาชิกในครอบครัว เป็นผู้สืบทอด -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป	-รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น -สร้างงานความสามัคคี ความเข้าใจ ช่วยเหลือซึ่งกัน และกันในชุมชน

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม/จริยธรรม / คำสอน / วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน							
ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
6	กรงนกเขา	เครื่องไม้	นาย ชาฟารี เสาะมัน	สงขลา	-สาธิตและเรียนรู้ จากการปฏิบัติจริง	-มีบุตรชายเป็นผู้สืบทอด	-อยู่แบบพอเพียงเน้นความ เรียบง่าย -จริงจังกับการทำงาน
7	ตะกร้าไม้บั้งเคด	เครื่องไม้	กลุ่มประดิษฐ์ตะกร้า ไม้บั้งเคด	พังงา	-อธิบายประกอบการ สาธิต -ลงมือปฏิบัติจริง	-มีบุตร น้องสาว และ น้องสะใภ้เป็นผู้สืบทอด -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป	-มีความกระตือรือร้น ขยัน อดทน เพียรพยายาม ต่อสู้กับ ปัญหาและอุปสรรคที่ เกิดขึ้น -นำความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ การทำงาน และทุนทรัพย์ากรที่มีมา สร้างงานให้ตนเองและคน ในชุมชน
8	จักสานย่านลิเภา	เครื่องจักสาน	ศูนย์ศิลปหัตถกรรม นครศรีธรรมราช	นครศรีธรรมราช	-บอกเล่า ประกอบการสาธิต -เรียนรู้จากการ ปฏิบัติจริง	-มีลูกหลานสมาชิกกลุ่ม เป็นผู้สืบทอด -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป	-นำทุนทรัพย์ากรที่มีอยู่มา สร้างรายได้ทั้งตนเองและ ชุมชน -สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
9	จักสานเชือกกล้วย	เครื่องจักสาน	นางเปียน จินดาวงศ์	สงขลา	-บอกเล่า สาทิต พร้อมลงมือปฏิบัติ จริง	-มีหลานเป็นผู้สืบทอด -มีการถ่ายทอดความรู้ ให้แก่ผู้สนใจ -ได้รับรางวัลจากการ ประกวดต่างๆ	-มุ่งมั่นผลิตงานที่มีคุณภาพ -วิถีชีวิตที่เรียบง่าย ใช้ชีวิต ความเป็นอยู่อย่างพอเพียง -ซื่อสัตย์ ยึดถือในคำพูด และไม่เอาเปรียบผู้บริโภค
	จักสานเชือกกล้วย	เครื่องจักสาน	นางอรรณ เพชรพรหม	สุราษฎร์ธานี	-สาธิตพร้อมอธิบาย	-มีสมาชิกกลุ่มเป็น ผู้สืบทอด	-อนุรักษ์ภูมิปัญญาให้คน รุ่นหลัง -ฝึกฝนและเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ
10	หัตถกรรมใยตาล	เครื่องจักสาน	กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บ้านบ่อใหม่ (นางเสริญศิริ หนูเพชร ประธานกลุ่ม)	สงขลา	-สาธิตและเรียนรู้ จากการปฏิบัติจริง	-มีสมาชิกกลุ่มเป็น ผู้สืบทอด -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป	-มุ่งมั่นผลิตผลงานให้มี คุณภาพ -เข้มแข็ง ไม่ยอมแพ้ต่อ อุปสรรค และมีความคิด สร้างสรรค์ มุ่งมั่น และ พัฒนางานอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม/จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
11	จักสานกระจูด	เครื่องจักสาน	กลุ่มหัตถกรรมกระจูด (นางหนูชีพ จันทวิเศษ ประธานกลุ่ม)	พัทลุง	-สาธิตให้ดูเป็น ตัวอย่างพร้อมลงมือ ฝึกปฏิบัติจริง	-มีสมาชิกกลุ่มเป็น ผู้สืบทอด -ได้รับรางวัลจากการ ประกวดต่างๆ -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป	- ซื่อสัตย์ ไม่เห็นแก่ตัว ทำ ให้ดีที่สุด -เปิดเผยและพูดคุยกับเพื่อน สมาชิกอย่างเปิดใจ
	จักสานกระจูด	เครื่องจักสาน	กลุ่มแม่บ้านสตรีพัฒนา แปรรูปผลิตภัณฑ์ กระจูด	พัทลุง	-บอกขั้นตอนและ วิธีการทำ โดยมี สมาชิกสังเกตและ จดจำแล้วฝึกปฏิบัติ	-มีสมาชิกกลุ่มและ ลูกหลานของสมาชิก กลุ่มเป็นผู้สืบทอด -ได้รับรางวัลจากการ ประกวดต่างๆ -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป	-ซื่อสัตย์ต่อสมาชิก ซื่อสัตย์ต่ออาชีพ รับผิดชอบต่อหน้าที่ พุดจา ตรงไปตรงมา ทั้งคนภายใน และภายนอก คนเป็นผู้นำ ต้องกล้าได้กล้าเสีย ไม่ จำเป็นต้องยึดติดว่าต้องเป็น ฝ่ายได้ฝ่ายเดียว การทำงาน ทุกอย่างย่อมมีข้อผิดพลาด ไม่หือถอย ให้โอกาสคน อื่นฟัง และเคารพคำสอน ของพ่อแม่

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม/จริยธรรม / คำสอน / วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
	จักสานกระจูด	เครื่องจักสาน	กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ปลายตรอกร่วมใจ (นางปราณี บัวแก้ว ประธานกลุ่ม)	พัทลุง	-เรียนรู้จากการ ปฏิบัติจริง	-มีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้สืบทอด -ได้รับรางวัลจากการประกวดต่างๆ -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป	-ข้อดีที่พึงต่อกลุ่มและเพื่อนสมาชิก โปร่งใส ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ตรงต่อเวลา และเอื้ออาทรต่อผู้ค้าโอกาส สมาชิกแต่ละคนต้องมีความรับผิดชอบหน้าที่ ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือสมาชิกกลุ่ม และสิ่งสำคัญที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข คือ สมาชิกทุกคนต้องมีความสามัคคี กลมเกลียว
	จักสานกระจูด	เครื่องจักสาน	นางถนอม สัมฤทธิ์กุล	ชุมพร	-อธิบายขั้นตอนพร้อมลงมือฝึกปฏิบัติจริง	-มีลูก หลาน สมาชิกกลุ่ม และคนในชุมชนเป็นผู้สืบทอด	-ขยัน อดทน และมีมานะ -ตั้งใจสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและพอเพียง

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
	จักสานกระจูด	เครื่องจักสาน	กลุ่มแม่บ้านวัดพัฒนาราม (นางเอื้อน ไชยยศ ประธานกลุ่ม)	สุราษฎร์ธานี	-เรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติจริง	-มีลูก หลาน สมาชิกกลุ่มและคนในชุมชนเป็นผู้สืบทอด	-อนุรักษ์ภูมิปัญญาให้คนรุ่นหลัง
12	จักสานเสื่อเตย	เครื่องจักสาน	นางเอียด เข็นัดพิช	ระนอง	-เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง	-มีบุตรสาวเป็นผู้สืบทอด -ไม่เคยส่งเข้าประกวดแต่เป็นสิ่งที่กำลังจะสูญหาย -เป็นแหล่งเรียนรู้ให้เยาวชนและผู้สนใจ	-ใจรักและควมมีอุตสาหะในการทำ -สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น -นำทุนทรัพย์ากรในท้องถิ่นมาสร้างงาน
13	หมวกใบร่มข้าว	เครื่องจักสาน	กลุ่มจักสานหมวกใบร่มข้าวบ้านปากพู้ (นางบุญสม มีเกิด ประธานกลุ่ม)	พังงา	-สาริตพร้อมอธิบาย -เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง	-ลูกหลานของสมาชิกภายในกลุ่มเป็นผู้สืบทอด -เปิดเป็นรายวิชาหลักสูตรท้องถิ่น -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป -เป็นแหล่งเรียนรู้	-ความขยันและอดทนต่อหน้าที่การงาน -การสืบสานภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ -สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
14	ลอบปลาหมึก	เครื่องจักสาน	นางฉนวนศรี ภู่อกุล	ระนอง	-สาธิตให้ดูเป็น ตัวอย่างแล้วลงมือ ฝึกปฏิบัติจริง	-เป็นแหล่งเรียนรู้ให้ เยาวชน	-สร้างงานให้คนในชุมชน
15	ผ้ามัดย้อมสี ธรรมชาติ	เครื่องถักทอ	กลุ่มผ้ามัดย้อมสี ธรรมชาติ (นางอารีย์ ขุนทน ประธานกลุ่ม)	นครศรีธรรมราช	-รุ่นพี่สอนรุ่นน้อง โดยบอกเล่าและทำ ให้ดูเป็นตัวอย่าง	- ลูกหลานของสมาชิก กลุ่มเป็นผู้สืบทอด -เป็นแหล่งเรียนรู้ให้ เยาวชนและผู้สนใจ -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป และได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-นำภูมิปัญญามาสร้างงาน ให้คนในชุมชน -ช่วยเหลือกัน ไม่อิจฉาต่อ กัน ร่วมแก้ปัญหาส่วนตัว และส่วนรวม -ปฏิบัติตนตามกฎหมายของกลุ่ม อย่างเคร่งครัด
16	ผ้ายกนคร	เครื่องถักทอ	นางช้อย ไตรพร	นครศรีธรรมราช	-สาธิตและอธิบาย การทอผ้า	-มีบุตรสาวเป็นผู้สืบทอด -เป็นวิทยากรถ่ายทอด การทอผ้า -มีชื่อเสียงและได้รับ รางวัลจากหน่วยงาน ต่างๆ	-ยึดคติ “ต้องทำให้ได้ทุก ขั้นตอน” -ใจรักในงาน ตั้งใจ อดทน และมีน้ำใจ -ยินดีและเต็มใจถ่ายทอด วิชา

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางค้ำหัดดกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
17	ผ้าทอเกาะยอ	เครื่องถักทอ	นายกริม สิ้นรุรัตน์	สงขลา	-สอนเป็นทฤษฎีและ สาธิตให้คุณเป็น ตัวอย่าง	-มีสมาชิกกลุ่มลูกสาว เป็นผู้สืบทอด -ครูภูมิปัญญาไทยและ ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-ใจรักในงานที่ทำ
18	ผ้าทอท่ากระจาย	เครื่องถักทอ	กลุ่มทอผ้าบ้านท่า กระจาย (นางอะ อชสวัสดิ์ ประธานกลุ่ม)	สุราษฎร์ธานี	-สาธิตและอธิบาย การทอผ้า	-มีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้สืบ ทอด -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	ยึดหลักแนวพระราชดำรัส พระเจ้าอยู่หัวในการทำงาน
19	ผ้าทอนาหมื่นศรี	เครื่องถักทอ	กลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี (นางอารอบ เรืองสังข์ ประธานกลุ่ม)	ตรัง	-อธิบาย สาธิต และ ฝึกการทอผ้าจริง	-มีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้สืบ ทอด -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	ความตั้งใจมุ่งมั่นในการสืบ สานภูมิปัญญาของบรรพ บุรุษ

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม/จริยธรรม / คำสอน / วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
20	เครื่องปั้นดินเผา บ้านมะยิง	เครื่องปั้น	นางแหวด เวชสารศรี	นครศรีธรรมราช	-ใช้วิธีการบอกเล่า พร้อมสาธิตดูเป็น ตัวอย่าง	-เป็นแหล่งเรียนรู้ให้ เยาวชนและผู้สนใจ -ไม่เคยส่งเข้าประกวด	-ซื่อสัตย์ต่อลูกค้า -ใส่ใจในการทำงานทุก ขั้นตอน -เต็มใจในการถ่ายทอดวิชา
	เครื่องปั้นดินเผา บ้านมะยิง	เครื่องปั้น	นางจำเป็น รักษ์เมือง	นครศรีธรรมราช	-ใช้วิธีการบอกเล่า พร้อมสาธิตดูเป็น ตัวอย่าง	-มีลูกหลานเป็นผู้สืบทอด -เป็นแหล่งเรียนรู้ เครื่องปั้นดินเผา -ได้รับรางวัลจากการ ประกวดต่างๆ	-ซื่อสัตย์ อดทน ไม่น้อใจ ต่อลูกค้า -นำสิ่งที่ตัวเองใช้ไปสอน กับลูกหลาน -ทำบุญใหญ่อุทิศให้แม่ธรณี ทุกปี -เชื่อว่าบนบานกับแม่ธรณี จะช่วยให้ขณะเผาดินไม่ แตก
	เครื่องปั้นดินเผา บ้านมะยิง	เครื่องปั้น	นางมวน เพิ่มพูน	นครศรีธรรมราช	-สาธิตให้ดูเป็น ตัวอย่างแล้วฝึก ปฏิบัติจริง	มีลูกสาวเป็นผู้สืบทอด	-ใช้ชีวิตตามศีล 5 -เคารพต่ออาชีพและพระ แม่ธรณีผู้ให้งานทำ

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
21	หัตถกรรมแกะ หนังตะลุง	เครื่องหนัง	นายสุชาติ ทรัพย์สิน	นครศรีธรรมราช	-สาธิตให้ดูเป็น ตัวอย่างแล้วฝึก ปฏิบัติจริง	-มีบุตรชายเป็นผู้สืบทอด -เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่อง การแกะหนังตะลุง -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-ไม่อยู่ในความประมาท และรู้จักปรับตัว -ยึดคติ “คนเราทุกคนงงหัน ไปมองข้างหลัง เพื่อจะเดิน ไปข้างหน้าอย่างถูกต้อง” -ศึกษาเรียนรู้อยู่เสมอ -ช่วยเหลือผู้อื่น -ไหว้ครูทุกวันพฤหัสบดี และทำพิธีไหว้ครูในวัน พฤหัสบดีแรกของเดือนหก
	หัตถกรรมแกะ หนังตะลุง	เครื่องหนัง	นายอิม จันทร์ชุม	พัทลุง	-สาธิตให้ดูเป็น ตัวอย่างแล้วฝึก ปฏิบัติจริง	-มีภรรยา บุตร และ หลานๆ เป็นผู้สืบทอด -เป็นแหล่งเรียนรู้ -ครูภูมิปัญญาไทย -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-จัดพิธีไหว้ครู ทุกเดือนหก ของทุกปี -บูชา พ่อ แม่ และองค์ พระพุทธรเจ้า -ปฏิบัติตามศีล 5

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
	หัตถกรรมและ หนังตะลุง	เครื่องหนัง	นายเสน่ห์ ชูจิตร	พัทลุง	-ใช้วิธีการบอกเล่า ประกอบกับการทำ ให้ดูเป็นตัวอย่าง	-มีบุตรและน้องชายเป็น ผู้สืบทอด -เป็นวิทยากรสอนในวิชา หลักสูตรท้องถิ่น -รับรางวัลจากหน่วยงาน ต่างๆ	-ไหว้ครูจะไหว้ในทุกวัน พฤษภาคมแรกของเดือน ยกเว้นขึ้น/แรม 6 ค่ำ (ต้อง เลื่อนวัน) -การแกะลายกนกโลง จะต้องมีการไหว้ครู -ก่อนที่จะตอกหนังต้องขอ กับหนังวัวก่อนทุกครั้ง -ฝึกฝนตนเองมีความคิด ริเริ่มสร้างสรรค์ -มีการเรียนรู้และปรับใช้ คิดค้นเทคนิคในการทำงาน -ไม่หวงวิชา
	หัตถกรรมและ หนังตะลุง	เครื่องหนัง	นายสุวิทย์ ชูแก้ว	ตรัง	-ใช้วิธีการบอกเล่า ประกอบกับการทำ ให้ดูเป็นตัวอย่าง	-มีผู้สืบทอด -เป็นวิทยากรสอนในวิชา หลักสูตรท้องถิ่น -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป	-มีสิ่งจูงใจในการทำงาน -รักงาน พิถีพิถัน ทุ่มเท จิตใจในการทำงาน

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
22	หัตถกรรม กะลามะพร้าว	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้าน คีรีวง	นครศรีธรรมราช	ใช้วิธีการบอกเล่า ประกอบกับการทำ ให้ดูเป็นตัวอย่าง	-มีบุตร ภรรยาและ สมาชิกกลุ่มเป็นผู้ สืบทอด -เป็นปราชญ์ชาวบ้าน -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	- ไม่เอาเปรียบสังคมและให้ การช่วยเหลือเกื้อหนุนซึ่ง กันและกัน -ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง ตาม -ต่อสู้ชีวิต ไม่ท้อแท้
	หัตถกรรม กะลามะพร้าว	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	กลุ่มอาชีพผลิตภัณฑ์ กะลามะพร้าว (นางบุญธรรม มโนเพชร ประธาน)	สงขลา	-มีการถ่ายทอดให้ คนรุ่นใหม่	-มีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้สืบทอด -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-ดำเนินชีวิตให้มีความสุข -สนุกกับการทำงาน
	หัตถกรรม กะลามะพร้าว	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	นายปลื้ม ชูคง	พัทลุง	-สาธิตให้ดูเป็น ตัวอย่าง แล้วให้ฝึก ทำตาม	-มีบุตรและภรรยาเป็นผู้ สืบทอด -เป็นแหล่งเรียนรู้ หัตถกรรมกะลามะพร้าว -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-ซื่อสัตย์ต่อเพื่อนร่วมงาน และลูกค้า -ทำงานด้วยใจรัก -สร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆ อยู่เสมอ -มุ่งมั่น และเพียรพยายาม

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
	หัตถกรรม กะลามะพร้าว	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	นายบัญชา แขวงหลัง	กระบี่	-สาธิตให้ดูเป็น ตัวอย่าง แล้วให้ฝึก ทำตาม	-เป็นวิทยากรในการ ถ่ายทอดภูมิปัญญา -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-สร้างความเข้มแข็งใน ชุมชน -ทำงานบนลำแข้งของ ตนเอง
23	ผลิตภัณฑ์จาก เกลือปลา	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	กลุ่มผลิตภัณฑ์จาก เกลือปลาบ้านเขาแก้ว (นางเบญจวรรณ เดชะ มาก ประธานกลุ่ม)	สงขลา	-สอนทั้งทฤษฎีและ ปฏิบัติ -บรรยาย -สาธิต บรรยายพร้อมสาธิต -เขียนเป็นหนังสือ	-มีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้สืบ ทอด -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-ยึดมั่น อดทน และซื่อสัตย์ ต่อลูกค้า
24	เทริดโนราห์	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	นายล่าช หนูยก	พัทลุง	-บอกวิธีทำทุก ขั้นตอนพร้อมสาธิต ให้ดู	มีบุตร ภรรยา และหลาน เป็นผู้สืบทอด -เป็นแหล่งเรียนรู้การทำ เทริดโนราห์ -เป็นที่ยอมรับของ มโนราห์	-ทำงานด้วยใจรัก -มุ่งมั่น ตั้งใจศึกษาและ เรียนรู้การทำสิ่งใหม่ๆ ด้วย ตนเอง -มีจิตวิญญาณของความเป็น ครู

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
	เทริดโนราห์	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	นายพัน เลื่อนจันทร์	พัทลุง	-เรียนรู้จากการ ปฏิบัติจริง	-มีบุตรเป็นผู้สืบทอด -เป็นที่ยอมรับของ มโนราห์	-ให้ความเคารพนับถือครู มโนราห์ -ใช้ไม้มงคลมาทำเทริด เพื่อ เสริมเสน่ห์ให้ผู้สวม
	เทริดโนราห์	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	นายประเทือง สัจ บุตร	ตรัง	-เรียนรู้จากการ ปฏิบัติจริง	-มีบุตรเป็นผู้สืบทอด -เป็นที่ยอมรับของ มโนราห์	-รักษาฝีมือ
25	การทำมุกและ สิ่งประดิษฐ์จาก เปลือกหอย	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	นายอมร ขรภูมิ	ระนอง	-สาธิตและพาเยี่ยม ชมการผลิต	-ยังไม่มีผู้สืบทอด โดยตรง มีเพียงนักศึกษา มาฝึกงานหรือถ่ายทอดใน แง่ของการให้ความรู้ -เป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-ขยัน อดทน ซื่อสัตย์ เสาะ แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่ เสมอ -มีจิตใจโอบอ้อมอารี ดูแล เอาใจใส่ลูกค้า
	การทำมุกและ สิ่งประดิษฐ์จาก เปลือกหอย	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	นางน้ำอ้อย ปานขวัญ	กระบี่	-ถ่ายทอดเฉพาะ ภายในครอบครัว	-มีสมาชิกในครอบครัว เป็นผู้สืบทอด	-นำทุนทรัพย์ากรที่มีอยู่มา สร้างงาน

ตารางที่ 1 วิธีการถ่ายทอด สถานภาพ และคุณธรรม /จริยธรรม / คำสอน /วิถีชีวิตที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างของภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

ลำดับ	ชื่อภูมิปัญญา	ประเภท	บุคคล/ กลุ่มภูมิปัญญา	จังหวัด	วิธีการถ่ายทอด	สถานภาพ	คุณธรรม/คำสอน/ วิถีชีวิตที่ควรยึดแบบอย่าง
26	ศิลปะการเขียน พู่กันจีนและตัด กระดาษมงคล	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	นายศิโรจน์ เลิศเอกกุล	ภูเก็ต	-เรียนรู้จากการ สังเกตและการจด บันทึก	-มีหลานชายเป็นผู้สืบทอด -เป็นภูมิปัญญาที่หายาก	-ความกตัญญูและซื่อสัตย์ ต่อผู้มีพระคุณ -มีความวิริยะอุตสาหะใน งานที่ทำ -ใฝ่หาความรู้และพัฒนา ตนเองอยู่เสมอ
27	พิพิธภัณฑ์ปลาหิน	งานประดิษฐ์ เบ็ดเตล็ด	นายกิตติ สีนอุดม	สุราษฎร์ธานี	-พัฒนาเป็นแหล่ง เรียนรู้การทำปลาหิน ทุกชั้นตอน	-ยังไม่มีผู้สืบทอด -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-ใจรัก มีความอดทน ไม่ย่อ ท้อต่ออุปสรรค -ตอบแทนคุณแผ่นดิน -ใช้คุณธรรม จริยธรรมใน การดำเนินชีวิต -รักและหวงแหนธรรมชาติ
28	ไม้กวาดดอกหญ้า	นางลัดดา สุริฉาย	นางลัดดา สุริฉาย	สุราษฎร์ธานี	ใช้วิธีฝึกสอน และ ลงมือปฏิบัติจริง	-มีสมาชิกกลุ่มสืบทอด -ได้รับรางวัลจาก หน่วยงานต่างๆ	-ซื่อสัตย์ต่ออาชีพ/ลูกค้า ตั้งใจจริง ขยันอดทน -ดีนุรนทำมาหากิน -อยู่แบบพอเพียง -ใจรักในการทำงาน

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านท้องถิ่นได้ เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการยังชีพ เป็นงานที่ต้องอาศัยฝีมือ ทักษะ ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ การสร้างสรรค์โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมาผลิตและมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมซึ่งสามารถช่วยสร้างงานและรายได้ให้แก่บุคคลหรือกลุ่มภูมิปญานั้นๆ

ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมส่วนหนึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น เครื่องถม กระบอกขนมจีนทองเหลือง หัตถกรรมบางชนิดเป็นภูมิปัญญาที่คิดค้นขึ้นจากการอาศัยประสบการณ์จากการทำงาน แล้วนำมาประยุกต์ จนได้เป็นหัตถกรรมใหม่ที่มีคุณค่า สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและตนเอง ด้วยการนำทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่มีอยู่มาเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต เช่น ตะกร้าไม้มังเคล ลอบปลาหมึก เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบภูมิปัญญาหัตถกรรมที่เกิดจากการได้รับการอบรมและการศึกษาคูงาน จนสามารถสร้างผลงานขึ้นเองได้

สำหรับกระบวนการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ การถ่ายทอดทักษะ วิธีทำ การสอดแทรกคุณค่าของงานหัตถกรรม และความเชื่อที่เชื่อมโยงกับงานประเภทหัตถกรรมนั้นๆ ด้วยวิธีการบอกเล่า สาธิตให้ดู โดยมีผู้รับการสืบทอด/ถ่ายทอดเรียนรู้จากการฝึก และปฏิบัติจริง ทั้งนี้รูปแบบของการเรียนรู้จะเริ่มจากการเป็นลูกมือ ผู้ช่วย จนกระทั่งมีฝีมือในงานหัตถกรรมนั้น

ผู้ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาที่มีลักษณะเป็นบุคคล จะมีผู้รับการสืบทอดเป็นแบบเจาะจงกลุ่มหรือรายบุคคล ได้แก่ ลูก หลาน เครื่องญาติ และลูกศิษย์ โดยมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น หัตถกรรมบางประเภทจะถ่ายทอดเทคนิคการทำให้แก่สมาชิกในครอบครัวเท่านั้น เนื่องจากเป็นเรื่องของเคล็ดลับในการประกอบอาชีพ ในขณะที่ผู้ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมที่เป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพ ผู้สืบทอด/รับการถ่ายทอด นอกจากจะมีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้สืบทอดแล้ว ยังมีลูกหลานของสมาชิกกลุ่มที่สนใจเป็นผู้สืบทอดอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ยังมีภูมิปัญญาหัตถกรรมหลายประเภทที่นอกจากจะมีการถ่ายทอดแบบเจาะจงกลุ่มหรือรายบุคคลแล้ว ยังมีการถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่สนใจทั่วไป เช่น การสอนให้เยาวชนผ่านหลักสูตรการเรียนการสอนและกิจกรรมในโรงเรียน หรือเปิดเป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น หัตถกรรมแกะหนังตะลุง การทำเครื่องถม หมวกใบร่มข้าว พิพิธภัณฑป์ลาหิน และจักสานกระจูด เป็นต้น

คุณธรรมที่มีการยึดถือเป็นแบบอย่างในหมู่ผู้สืบทอดภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมท้องถิ่นได้ คือ มีใจรักในการทำงาน ขยัน อดทน มีความเพียร มีการสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง มีความมุ่งมั่นในการสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภค ดำเนินชีวิตแบบพอเพียง การนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาสร้างผลงาน เพื่อเป็นการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง ครอบครัว และคนในชุมชน ตลอดจนการแสดงความเคารพต่อครูผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาตามประเพณีหรือขนบธรรมเนียมที่สืบทอดกันมา

ความยั่งยืนของหัตถกรรมพื้นบ้านท้องถิ่นได้ ยังคงอยู่ในแนวโน้มที่ดำรงอยู่ได้ในสังคมไทย เนื่องจากเป็นงานที่สร้างรายได้ ใช้ทรัพยากรซึ่งหาง่ายในท้องถิ่น เป็นของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่มีชื่อเสียง มีการรับรองคุณภาพโดยเข้าร่วมคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป หรือ

เป็นหัตถกรรมที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องการส่งเสริมด้านการตลาดในรูปแบบต่างๆ เช่น การช่วยจัดหาสถานที่วางจำหน่าย และการประชาสัมพันธ์ มีการจัดประกวดโดยหลายหน่วยงานซึ่งเป็นการสร้างความมั่นใจและเพิ่มแรงจูงใจให้ผู้ผลิต และมีผู้สืบทอด อย่างไรก็ตามหัตถกรรมพื้นบ้านท้องถิ่นได้บางชนิดอยู่ในภาวะขาดผู้สืบทอด ได้แก่ การทำหมวกและสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอย และการแกะสลักหินของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และมิถุนีปัญหาที่มีคุณค่าบางชนิดไม่มีโอกาสส่งผลิตภัณฑ์เข้าร่วมประกวดในเวที หรือส่งเข้าคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป เนื่องจากไม่มีการจัดประกวดซึ่งส่วนใหญ่เป็นหัตถกรรมประเภทเครื่องโลหะ เช่น กระบอกขนมจีนทองเหลือง ที่มีกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม เป็นต้น

สำหรับแนวทางในการรักษาภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้ เพื่อความอยู่รอดในสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ คือ การอนุรักษ์ ส่งเสริมเพื่อให้คงอยู่อย่างมีคุณค่าและมีความสำคัญกับชุมชน และการดำเนินงานเพื่อป้องกันภูมิปัญญาที่อยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญหาย ให้สามารถคงอยู่กับท้องถิ่นได้นอกจากนี้ ควรมีการฟื้นฟู โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่เหลือนุคคลภูมิปัญญาอยู่จำนวนน้อย และกำลังขาดผู้สืบทอด รวมถึงควรมีการส่งเสริมให้มีการประยุกต์ พัฒนาต่อยอด สร้างคุณค่าและมูลค่าเพื่อให้ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านท้องถิ่นได้ สามารถปรับตัวได้ในบริบทของสังคมยุคใหม่เพื่อการอยู่คู่กับท้องถิ่น และเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติเพื่อลูกหลานต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยชิ้นนี้ยังเป็นการศึกษาข้อมูลในภาพรวม เนื่องจากวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยดังกล่าว พบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านบางชนิดมีประเด็นที่น่าสนใจ คั่นคว้า วิจัยในเชิงลึก เช่น การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อใช้ในการพัฒนาต่อยอดและส่งเสริมอย่างจริงจังต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ, (2548). รากแก้วแดนใต้ : ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ. ภาพพิมพ์.
- พิทยา ว่องกุล, (2544). “วิถีไทยภูมิปัญญาสู่ชุมชนบูรณาการ”. กรุงเทพฯ : บริษัทศรีเมืองการพิมพ์.
- ไพโรจน์ วงศ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ. (2532). “ความเป็นมาของงานศิลปหัตถกรรมไทย”, จุลสาร
ธนาคารกรุงเทพ .ส่วนวารสารเศรษฐกิจ สำนักวิจัย ธนาคารกรุงเทพ จำกัด .
- ฝ่ายวิชาการ ธนาคารกสิกรไทย. (2529) “วิวัฒนาการของหัตถกรรมไทย”,หัตถกรรมไทย. ใน
เอกสารวิชาการธนาคารกสิกรไทย. ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 ,2529 หน้า 3
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ (2548) ศิลปวัฒนธรรมภาคใต้ :ว่าด้วยภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี
ศิลปะ ภาษา วัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน ครบเครื่องเรื่องเมืองใต้ กรุงเทพฯ :
สุวีรยาศาสตร์.
- ปราณี วงษ์เทศ , (2525) . “พื้นบ้านพื้นเมือง”, กรุงเทพฯ : ปานยา.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ . (2542) เล่มที่ 1 ก ข้อ ก กา-สุภาษิต, เรือ .
กรุงเทพฯ : มูลนิธิ.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้,ธนาคารไทยพาณิชย์ . (2542) เล่มที่ 3 คอกช้าง : การจับช้าง
เดือน-จับ ชูติชมุโม . กรุงเทพฯ : มูลนิธิ.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ ,ธนาคารไทยพาณิชย์ . (2542) เล่มที่ 2 เกาะ: อายัด-ค้อ,
ปลา . กรุงเทพฯ : มูลนิธิ.
- วิเชียร ณ นคร และคณะ, (2521). “นครศรีธรรมราช”, กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2539). “ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน”, กรุงเทพฯ : บริษัทคอมแพคท์พรีน จำกัด

_____, (2536). มรดกพื้นบ้าน ด้วยฝีมือและภูมิปัญญาชาวบ้าน . กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง
เฮ้าส์.

สารูป ฤทธิ์ชู. (2543) ตามรอยช้างแลได้ . กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สุกัญญา พัวพันธ์ (2547) “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”, วารสารส่งเสริมการเกษตร. 36,200 (ก.ย.2547)

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2542: 47 ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์.กองทุน
สนับสนุนการวิจัย.2542.

_____, (2542). “ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้”, ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 12.
หน้า 5761-5768. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

_____, (2544). สารนิพนธ์ “โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา กรุงเทพฯ :
สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย (สกว.)

สถาบันทักษิณคดีศึกษา(2546) อ้างถึงใน เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2539 : 182)

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช, (2549). “ฝ่ายกเมืองนคร คุณยายซ้อย ไตรพร”,
โครงการภูมิบ้าน ภูมิเมือง ภูมิปัญญาดำเนินงานช่างฝีมือ .เอกสารลำดับที่ 4. สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. (ถ่ายสำเนา)

_____, (2549). “เครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยิง”, โครงการภูมิบ้าน ภูมิเมือง ภูมิปัญญาดำเนินงาน
ช่างฝีมือพื้นบ้าน . เอกสารลำดับที่ 3. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม. (ถ่ายสำเนา)

เสาวนิตย์ กาญจนรัตน์ (2543) การออกแบบลวดลายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมผ้ามัดย้อมเคมีและสี
ธรรมชาตินครศรีธรรมราช : สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช

สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา.(2547) รายงานการสังเคราะห์งานวิจัยผ้าทอพื้นบ้านภาคใต้
โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ในกิจกรรมส่งเสริมงานวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ร่วม เพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ระดับชุมชนในผ้าทอพื้นบ้านภาคใต้. เค.ที.
กราฟฟิค การพิมพ์

<http://ecurriculum.mv.ac.th/art/library/art-e-learning/index-25.htm> (วันที่ค้นข้อมูล : 25 กันยายน
2551)

<http://images.google.co.th>. (วันที่ค้นข้อมูล 22 เมษายน 2552)

<http://nbk29.doae.go.th/kerewong.doc> (วันที่ค้นข้อมูล : 12 สิงหาคม 2551)

<http://old.deqp.go.th/south/download/intelligent.doc> (วันที่ค้นข้อมูล : 12 สิงหาคม 2551)

<http://saowanit.blogspot.com/2008/01/blog-post.html> (วันที่ค้นข้อมูล 7 พฤษภาคม 2552)

<http://udelec.i8.com/panvade1.htm> (วันที่ค้นข้อมูล 22 เมษายน 2552)

www.banramthai.com/html/puenmuang(วันที่ค้นข้อมูล : 9 กันยายน 2551)

www.culture.go.th/study.php (วันที่ค้นข้อมูล : 19 ธันวาคม 2551)

www.geocities.com/thaishow2004/takae2.html วันที่ค้นข้อมูล : 19 ธันวาคม 2551)

www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx (วันที่ค้นข้อมูล 19 ธันวาคม 2551)

www.mapculture.org/mambo/index.php. (วันที่ค้นข้อมูล : 19 ธันวาคม 2551)

www.moae-info.net/modules/news/images/ (วันที่ค้นข้อมูล: 19 ธันวาคม 2551)

www.nrru.ac.th/nrru_learning/2500102/SOC02/topic2/linkfile/print5.htm) วันที่ค้นข้อมูล : 19
ธันวาคม 2551)

www.poompunyathai.th.gs/web-p/oompunyathai/04.htm (วันที่ค้นข้อมูล: 4 พฤศจิกายน 2551)

www4.sac.or.th/museumdatabase/detail_museum.php (วันที่ค้นข้อมูล 16 มิถุนายน 2552)

www.thaigoodview.com (วันที่ค้นข้อมูล 17 มกราคม 2552))

www.thaiedresearch.org/result/result.php(วันที่ค้นข้อมูล 11 มิถุนายน 2552)

www.tisi.go.th/otop/pdf_file/tcps362_47.pdf.(วันที่ค้นข้อมูล12 กุมภาพันธ์ 2552)

www.tsu.ac.th/ists/wisdom. (วันที่ค้นข้อมูล : 12 สิงหาคม 2551)

บุคลากรกรม

- กริม สิ้นรุรัตน์ - ฝ่ายทอเกาะยอ สถานที่ติดต่อ 53 หมู่ 5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000 โทรศัพท์ 074 - 450 -262
- กิตติ สิ้นอุดม - พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติปลาหิน สถานที่ติดต่อ 34/15 ตำบลคอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี โทรศัพท์ 077-371197
- แกวศ เวชสารศรี - เครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยิง สถานที่ติดต่อ ชุมชนบ้านมะยิง ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช
- จาวรธรรม บุญซึก-จักสานย่านลิเภา สถานที่ติดต่อ ศูนย์ศิลปหัตถกรรม นครศรีธรรมราช (วัดหม่น) หมู่ที่ 5 ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 075-670-354, 075-670-437 และ 075-344-883
- จำเป็น รักษ์เมือง -เครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยิง สถานที่ติดต่อ 18 ม.6 ชุมชนบ้านมะยิง ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช
- เจ๊ะหีม ลำป่าง -มีคพร้านาป้อ สถานที่ติดต่อ 10 หมู่ที่ 2 ตำบลโคกสัก อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง 93140 โทรศัพท์ 081-7667227,081-368-3492
- ช้อย ไตรพร -ฝ่ายกนกรสถานที่ติดต่อ 43 บ้านนาแห้ว ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช
- ซาฟารี เสาะมัน อายุ 42 ปี – กรงนกเขา สถานที่ติดต่อ 16 หมู่ 4 ตำบลบ้านนา อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา 90130 โทรศัพท์ 089-2982204
- ดิโรจน์ เลิศเอกกุล (โกเกี้ยว)-การเขียนพู่กันจีนและกระดาษมงคล สถานที่ติดต่อ 110 ถนนวิจิตร อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต 83000 โทรศัพท์ 076-215- 218 โทรศัพท์มือถือ 083-107- 0200

ถนนศรี ภู่งอก - ลอบปลาหมึก สถานที่ติดต่อ 76/77 หมู่ 3 ตำบลกำแพงนง กิ่งอำเภอสุขสำราญ
จังหวัดระนอง 85120 โทรศัพท์ 087-263-6057

ถนน สัมฤทธิ์กุล - หัตถกรรมกระจูดสถานที่ติดต่อ 11/1 หมู่ที่ 6 ตำบลหาดทรายรี อำเภอเมือง
จังหวัดชุมพร โทรศัพท์ 077-558117

นันทา ชัยสุข สถานที่ติดต่อ 6/1 หมู่ 2 ตำบลถ้ำน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดพังงา 82000
โทรศัพท์ 076-413-377, 086-272-4795

นิคม นกอักษร-เครื่องถม สถานที่ติดต่อ 1 ถนนสระเรียง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด
นครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 075-346-391, 081-082-2512

บุญธรรม มโนเพชร-หัตถกรรมกะลามะพร้าว สถานที่ติดต่อ 100 บ้านหน้าถ้ำ หมู่ 6 ตำบลป่า
ดั่งเบชะร์ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา โทรศัพท์ 087-293-8342 หรือ 089-285-909 email:
boon_t_um@hotmail.com

บัญชา แขวงหลัง - หัตถกรรมกะลามะพร้าว สถานที่ติดต่อ 4/1 หมู่ที่ 4 ตำบลอ่าวนาง อำเภอ
เมือง จังหวัดกระบี่ โทรศัพท์ 075-637350 โทรศัพท์มือถือ 081-9688532

บุญสม มีเกิด-หมวกใบร่มข้าว สถานที่ติดต่อศาลาอเนกประสงค์บ้านปากพู่ หมู่ 3 ตำบลท่านา
อำเภอกะปง จังหวัด พังงา รหัสไปรษณีย์ 82170 โทรศัพท์ 087-2812474, 087-2797746,
0857894264

เบญจวรรณ เคชะมาก-หัตถกรรมจากเกลือปลา สถานที่ติดต่อ 49/5 หมู่ที่ 2 ตำบลเขารูปช้าง
อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลาเบอร์โทรศัพท์ 074-448461 เบอร์มือถือ 081-276-0840

ปฎิทิน ไกรวัลย์-เรือจำลองโบราณ สถานที่ติดต่อ 35/1 หมู่ที่ 4 ตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอ
คลองท่อม จังหวัดกระบี่

ประเวช จิตจันทร์ สถานที่ติดต่อ 77/2 ตำบลควนปริง อำเภอเมือง จังหวัดตรัง โทรศัพท์มือถือ
083-5076452

ปราณี บัวแก้ว -หัตถกรรมกระจูด สถานที่ติดต่อ หมู่ที่ 5 ตำบลทะเลน้อย อำเภอกวนขนุน
จังหวัดพัทลุง 93150 โทรศัพท์ 074-685026,074-685-299, 087-030-9566

ปริพัทธ์ จาตุจिरานนท์ สถานที่ติดต่อ44/2 หมู่ที่ 2 ตำบล หน้าเมือง อำเภอ เกาะสมุย จังหวัด
สุราษฎร์ธานี โทรศัพท์. 077-478083 , 089-5887089

ปลื้ม ชูคง-หัตถกรรมกะลามะพร้าว สถานที่ติดต่อ 42/1 หมู่ที่ 1 บ้านคอกวัว ตำบลชัยบุรี อำเภอ
เมือง จังหวัดพัทลุงโทรศัพท์ 081-465-5751, 086-287-2542 074-614-512

เปียน จินดาวงศ์ -จักสานเชือกกล้วยคูเต่า สถานที่ติดต่อ 52 หมู่9 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา 90110 โทรศัพท์ 074 – 470-271 , 085-910-7734

พัน เลื่อนจันทร์ -เทริดโนราห์ สถานที่ติดต่อ หมู่ที่ 6 ตำบลสมหวัง อำเภอกงหรา จังหวัด
พัทลุง

มวน เพิ่มพูน -เครื่องปั้นดินเผาบ้านมะยิง สถานที่ติดต่อ11 ม.6 ตำบล โพธิ์ทอง อำเภอท่าศาลา
จังหวัดนครศรีธรรมราช

ระไวย สุคนธ์-เครื่องถม สถานที่ติดต่อวิทยาลัยศิลปหัตถกรรมนครศรีธรรมราช ซอยหอไตร
ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000 โทรศัพท์ 075-356-760
โทรสาร 075-346-327

ลัดดา สุริยา -ไม้กวาดดอกหญ้า สถานที่ติดต่อ 121 หมู่ที่ 7 ตำบลวิสัยใต้ อำเภอสวี จังหวัด
ชุมพร โทรศัพท์ 084-9038996, 080-1469981

ล่าย หนุยก -เทริดโนราห์ สถานที่ติดต่อ หมู่ที่ 6 ตำบลสมหวัง อำเภอองครักษ์ จังหวัดพัทลุง
โทรศัพท์ 081-094-0156

วีระ เชนย-หัตถกรรมกะลามะพร้าว สถานที่ติดต่อ 277 หมู่ที่ 5 ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา
จังหวัดนครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 089-592-7455 หรือ 075-309-010

สมบูรณ์ หมั่นค้า-เรือหัวโพงจำลอง สถานที่ติดต่อ 34 หมู่ที่ 1 ตำบลคลองประสงค์
อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ โทรศัพท์มือถือ 081-569-0224

สวัสดิ์ พันธุ์ต่อหล้า - กระจับปี่จีนทองเหลือง สถานที่ติดต่อ : 37 ถนนศรีธรรมโศก ตำบลในเมือง
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 086-944-9189

สุชาติ ทรัพย์สิน -หัตถกรรมแกะหนังตะลุงสถานที่ติดต่อ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพื้นบ้านหนังตะลุง ซอยศรี
ธรรมโศก 3 อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชเบอร์โทรศัพท์ 075-346-394

สุวิทย์ ชูแก้ว-หัตถกรรมแกะหนังตะลุงสถานที่ติดต่อ 99 หมู่ที่ 4 ตำบลห้วยนาง อำเภอห้วยยอด
จังหวัดตรัง โทรศัพท์มือถือ 084-4456855

เสน่ห์ ชูวิจิตร -หัตถกรรมแกะหนังตะลุง สถานที่ติดต่อ 587 หมู่ที่ 6 ตำบลท่ามะเค็ด
อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง โทรศัพท์ 089-567-5211

เสริญศิริ หนูเพชร -หัตถกรรมจากใยตาล สถานที่ติดต่อ 15 หมู่ 4 ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ
จังหวัดสงขลา 90190 เบอร์โทรศัพท์ 086-741-1667, 081-609-2863

หนูชีพ จันทร์พิเศษ -หัตถกรรมกระจับปี่ สถานที่ติดต่อ บ้านควนพนางดุง หมู่ที่ 3 ตำบลพนางดุง
อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง โทรศัพท์ 074-685-245, 084-188-9400

อรุณวรรณ วิเชียรบุตร -หัตถกรรมกระจับปี่ สถานที่ติดต่อ หมู่ที่ 9 ตำบลทะเลน้อย อำเภอ
ควนขนุน จังหวัดพัทลุง โทรศัพท์ 074-685-320, 089-463-3008

อรวรรณ เพชรพรม-จักสานเชือกกล้วย สถานที่ติดต่อ43/3 หมู่ที่ 6 ตำบลขุนทะเล อำเภอเมือง
จังหวัดสุราษฎร์ธานี โทรศัพท์ 087-918467

อะ คชสวัสดิ์-ผ้าทอบ้านท่ากระจาย สถานที่ติดต่อ95 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าชนะ อำเภอท่าชนะ
จังหวัดสุราษฎร์ธานี โทรศัพท์ 084-8381360

อารอบ เรืองสังข์ - ผ้าทอนาหมื่นศรี สถานที่ติดต่อหมู่บ้านควนสวรรค์ หมู่ที่ 8 ตำบลนาหมื่นศรี
อำเภอนาโยง จังหวัดตรังโทรศัพท์ 087-3946332

อารีย์ ขุนทน-ผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ สถานที่ติดต่อ 373 หมู่ที่ 10 บ้านคีรีวง ตำบลกำโลน
อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช โทรศัพท์ 075-533114 ,081-7872934

อิม จันทร์ชุม -หัตถกรรมแกะหนังตะลุง สถานที่ติดต่อศูนย์ศิลปหัตถกรรมบ้านบางแก้ว หมู่ที่ 1
ตำบลท่ามะเค็ด อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง โทรศัพท์ 074-697-160

เอียด เข็นคพิซ -จักสานเสื่อเตย สถานที่ติดต่อ 2/2 หมู่ที่ 3 ถนนเพชรเกษม ตำบลกำแพงนิง อำเภอ
สุขสำราญ จังหวัดระนอง 85120โทรศัพท์ 084-063-3120

เอื่อน ไชยยศ -หัตถกรรมกระชูด สถานที่ติดต่อ 10 หมู่ที่ 3 ตำบลท่าเรือ อำเภอบ้านนาเดิม
จังหวัดสุราษฎร์ธานี โทรศัพท์ 077-351206 ,089-6502715

ภาคผนวก ก คณะผู้จัดทำวิจัย

วิทยาเขตหาดใหญ่

1. ผศ.อัมพร	ศรประสิทธิ์	หัวหน้าโครงการ
2. รศ.จูรีรัตน์	บัวแก้ว	นักวิจัย
3. อาจารย์สม โภชน์	เกตุแก้ว	นักวิจัย
4. อาจารย์บุษกร	โกมลตรี	นักวิจัย
5. นางสาวสุภาพร	วุกถ้อง	นักวิจัย
6. นางสาวจิตรา	สายสิงห์	ผู้ช่วยวิจัย

วิทยาเขตปัตตานี

1. อาจารย์วาที	ทรัพย์สิน	นักวิจัย
----------------	-----------	----------

วิทยาเขตภูเก็ต

1. อาจารย์เกรียงศักดิ์	รักษาเดช	นักวิจัย
2. อาจารย์ทวนธง	ครุฑ	นักวิจัย
3. อาจารย์จิราพร	บัวผุด	นักวิจัย

วิทยาเขตตรัง

1. อาจารย์ธิดารัตน์	ศรีเมฆารัตน์	นักวิจัย
2. นายณัฐ	ย่าหี	นักวิจัย
3. นายศักดิ์ดา	มรกต	นักวิจัย
4. นางสาวโซมิตา	กิจศรีนภดล	นักวิจัย

วิทยาเขตสุราษฎร์ธานี

1. นางสาวสุพรรณพร	วรรณเวช	นักวิจัย
2. นายรัชชัย	ทองธรรมชาติ	นักวิจัย
3. นายณัฐพล	ข้างนรินทร์	นักวิจัย
4. นายขรรค์ชัย	วงษ์ชนะ	นักวิจัย
5. นายเทพสิน	ผ่องแผ้ว	นักวิจัย

ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

โครงการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใต้

ภูมิปัญญาสาขา ศิลปะการแสดง หัตถกรรมพื้นบ้าน อาหารพื้นบ้าน
ชื่อภูมิปัญญา

ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 1

คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อ.....สกุล.....
2. เพศ ชาย หญิง
3. อายุ 30-39 ปี
 60 -69 ปี
 40-49 ปี
 50-59 ปี
 70 ปี ขึ้นไป
4. สถานภาพ โสด สมรส
5. จบการศึกษาสูงสุด
 ไม่ได้เรียนหนังสือ
 ประถมศึกษา
 มัธยมศึกษา
 อนุปริญญา
 ปริญญาตรี
 อื่นๆ.....
6. ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก
บ้านเลขที่.....หมู่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
หมายเลขโทรศัพท์ (เบอร์บ้าน).....เบอร์มือถือ.....
7. ท่านประกอบหลัก.....อาชีพเสริม.....
8. ท่านมีรายได้จากผลงานที่ทำจากภูมิปัญญาเดือนละ.....บาท

ข้อมูลเฉพาะ

1. การเรียนรู้

1.1 ได้รับความรู้มาจากไหน

.....
.....
.....
.....

1.2 มีวิธีการเรียนรู้อย่างไร

.....
.....
.....

2. ภูมิปัญญา

2.1 การผลิตมีกี่ขั้นตอน อะไรบ้าง (วัตถุดิบ อุปกรณ์ วิธีการ)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2.2 ผลงานนี้มีภูมิปัญญาอะไรบ้างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

- แนวคิด

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

- วิธีการดำรงชีวิต

.....

.....

.....

.....

- แรงบันดาลใจ

.....

.....

.....

.....

- อิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม

.....

.....

.....

.....

- การประยุกต์ใช้ผลผลิต/ การปรับตัวของเนื้อหา จากภูมิปัญญาเดิม

.....

.....

.....

.....

3. การถ่ายทอดความรู้

3.1 มีวิธีการอย่างไร

.....

.....

.....

.....

3.2 มีวิธีการอย่างไรให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

.....

.....

.....

4. ท่านมีคติหรือความเชื่อที่สอดแทรกในผลงาน อะไรบ้าง

.....

.....

.....

5. ท่านมีหลักในการดำเนินชีวิตที่ควรนำมาใช้เป็นแบบอย่าง อะไรบ้าง

.....

.....

.....

6. บุคคลหรือกลุ่มที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญา

.....

.....

.....

7. รางวัลที่ได้รับ สาขา

ชื่อรางวัล.....

ได้รับจากหน่วยงาน.....

วันเดือนปีที่ได้รับ.....

8. ข้อสังเกตจากผู้เก็บข้อมูล/บันทึกเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

9. ภาพถ่ายกิจกรรม/ผลงาน